TASAVVUF SERİSİ-3

İMAM SÜYÛTÎ

TASAVVUF RİSALELERİ

Hazırlayan
Yrd. Doç. Dr. Ferzende İdiz

NİZAMİYE AKADEMİ

Gavs-ı Sânî
Şeyh Seyyid
Abdülbaki
Elhüseyni (k.s.)
Hazretlerinin

Sadaka-i
Cariyesidir

NİZAMİYE
AKADEMİ

İstanbul 2017

NİZAMİYE AKADEMİ

Tasavvuf Serisi: 3
yayin@semerkand.com
ISBN: 978-605-159-332-6

Yazar : Yrd. Doç. Dr. Ferzende İdiz
Editör : Dr. Hüseyin Okur
Dinî Tashih : Muhammed Danışman
İmla Tashihi : Mehmet Günyüzlü
Kapak : Mehmet Aydın
İç Düzen : M. Vehbi Ümit
Baskı : Elma Basım
Halkalı Cad. No: 164 B4 Blok
Sefaköy/Küçükçekmece/İstanbul
Tel:0212 697 30 30
(yaygın dağıtım)

Temmuz 2017, İstanbul
1. Baskı

© Bu eserin tüm yayın hakları
Semerkand Basım Yayın Dağıtım A.Ş.'ye aittir.

GENEL DAĞITIM

POZİTİF DAĞITIM
TÜRKİYE: Eyüpsultan Mah. Esma Sokak. No. 3 Samandıra-Sancaktepe-İstanbul
Tel: 0216 564 26 26 **Faks:** 0216 564 26 36 online satış: www.semerkandpazarlama.com

EROL MEDİEN
AVRUPA EROL Medien GmbH Kölner Str. 256 51149 Köln
Tel: 02203/369490 **Fax:** 02203/3694910 www.semerkandonline.de

İMAM SÜYÛTÎ

TASAVVUF RİSALELERİ

Hazırlayan
Yrd. Doç. Dr. Ferzende İdiz

NİZAMİYE
AKADEMİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 13
GİRİŞ 17
İMAM SÜYÛTÎ'NİN HAYATI 17
İsmi, Ailesi ve Doğumu 17
Tahsil Hayatı 21
Hocaları 24
Talebeleri 27
Tasavvufî Şahsiyeti ve Tarikatı 28
Vefatı 31
el-BÂHİR FÎ HÜKMİ'N-NEBÎ (s.a.v) Bİ'L-BÂTIN VE'Z-ZÂHİR 33
Giriş 33
Nüshaları 34
Muhtevası 35
"el-BÂHİR FÎ HÜKMİ'N-NEBÎ (s.a.v) Bİ'L-BÂTIN VE'Z-ZÂHİR" RİSALESİ 39
Konuya Dair Hadisler 50
Lânet Okuma Meselesi 65

el-FETÂVA'L-MÜTEALLİKA Bİ'T-TASAVVUF 73
Nüshaları 74
Muhtevası 74

"el-FETÂVA'L-MÜTEALLİKA Bİ'T-TASAVVUF" RİSALESİ 76
el-FEVÂİDÜ'L-BÂRİZE ve'l-KÂMİNE
Fİ'N-NİEMİ'Z-ZÂHİRE ve'l-BÂTINE 87
Giriş 87
Nüshaları 88
Muhtevası 89

"el-FEVÂİDÜ'L-BÂRİZE VE'L-KÂMİNE
Fİ'N-NİEMİ'Z-ZÂHİRE VE'L-BÂTINE" RİSALESİ 90
el-HABERÜ'D-DÂL ALÂ VÜCÛDİ'L-KUTB
VE'L-EVTÂD VE'N-NÜCEBÂ VE'L-ABDÂL 112
Giriş 112
Nüshaları 115
Muhtevası 115

"el-HABERÜ'D-DÂL ALÂ VÜCÛDİ'L-KUTB VE'L-EVTÂD VE'N-NÜCEBÂ
VE'L-ABDÂL" RİSALESİ (TAHKİKLİ BASIM) 117
Konuyla İlgili Gelen Haberler 138
Bir Fayda 144
Bir Fayda 144
Bir Fayda 145
Bir Fayda 146

İ'MÂLÜ'L-FİKR FÎ FAZLİ'Z-ZİKR 149
Nüshaları 151
Muhtevası 151

"İ'MÂLÜ'L-FİKR FÎ FAZLİ'Z-ZİKR" RİSALESİ 152
Zikrin Sadakadan Daha Faziletli Oluşu 155
Sahabe Olmayanların Nakilleri 158
Zikrin Diğer Sair İbadetlerden Daha Faziletli Oluşu 159

İTHÂFÜ'L-FIRKA Bİ-RAFVİ'L-HIRKA 161
Giriş 161
Eserin Nüshaları 162
Muhtevası 163

"İTHÂFÜ'L-FIRKA Bİ-RAFVİ'L-HIRKA" RİSALESİ 165
Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali'den (r.a) Semâ Yoluyla
Hadis Aldığına Dair Deliller 166
Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali Tarikiyle Naklettiği Hadisler 168
Hz. Peygamber'in (s.a.v) Sarı Sarık Taktığına Dair Nakiller ve
Bunun Aslının Olup Olmadığı Bahsi 172

el-KAVLÜ'L-EŞBEH FÎ HADÎSİ "MEN AREFE NEFSEH
FE-KAD AREFE RABBEH" 177
Nüshaları 180
Muhtevası 180

"el-KAVLÜ'L-EŞBEH FÎ HADÎSİ MEN AREFE NEFSEH
FE-KAD AREFE RABBEH" RİSALESİ 182
el-MÜNCELÎ FÎ TATAVVURİ'L-VELÎ 190
Nüshaları 192
Muhtevası 192

"el-MÜNCELÎ FÎ TATAVVURİ'L-VELÎ" RİSALESİ 195
Velinin Aynı Anda İki Ayrı Yerde Görülmesi Mümkün müdür? 197

NASÎHATÜ'L-ULEMÂİ'R-RÂSİHÎN ve
VASIYYETÜ'L-UREFÂİ'L-MUHAKKIKÎN 207
Giriş 207
Nüshaları 208
Muhtevası 208

"NASÎHATÜ'L-ULEMÂİ'R-RÂSİHÎN VE
VASIYYETÜ'L-UREFÂİ'L-MUHAKKIKÎN" RİSALESİ 210
NETÎCETÜ'L-FİKR Fİ'L-CEHRİ Bİ'Z-ZİKR 216

Giriş....216
Nüshaları....217
Muhtevası....219

"NETÎCETÜ'L-FİKR Fİ'L-CEHRİ Bİ'Z-ZİKR" RİSALESİ....220
Cehrî Zikrin Müstehap Olduğuna Sarahaten veya
İşareten Delalet Eden Hadisler....221
En Hayırlı Zikir Hafî Zikir midir?....230

RİSÂLE FÎ İLMİ'T-TASAVVUF....236
Giriş....236
Nüshaları....238
Muhtevası....238

"İLMÜ'T-TASAVVUF" RİSALESİ....239
Hâtime (Sonuç)....242

RİSÂLE FÎ LÜBSİ'L-HIRKA....244
Giriş....244
Nüshası....245
Muhtevası....245

"LÜBSÜ'L-HIRKA" RİSALESİ....247
Tasavvuf Hırkası....248
İki Fayda....251
Zikir Telkini....254

eş-ŞEREFÜ'L-MUHATTEM FÎMÂ MENNELLAHU BİHÎ
ALÂ VELİYYİHİ'S-SEYYİD AHMED er-RİFÂÎ (r.a)
MİN TAKBÎLİ YEDİ'N-NEBİYYİ (s.a.v)....256
Giriş....256
Nüshası....257
Muhtevası....258

"eş-ŞEREFÜ'L-MUHATTEM FÎMÂ MENNELLAHU BİHÎ ALÂ VELİYYİHİ ES-SEYYİD AHMED er-RİFÂÎ RADIYALLAHU ANHU MİN TAKBÎLİ YEDİ'N-NEBİYYİ SALLALLAHU ALEYHİ VE'S-SELLEM" RİSALESİ.....260
Bir Fayda.....265

TENVÎRÜ'L-HALEK FÎ İMKÂNİ RÜ'YETİ'N-NEBÎ VE'L-MELEK.....268
Giriş.....268
Nüshaları.....270
Muhtevası.....270

"TENVÎRÜ'L-HALEK FÎ İMKÂNİ RÜ'YETİ'N-NEBÎ VE'L-MELEK" RİSALESİ.....272
Tembihler.....286
Resûlullah'ın (s.a.v) Vefatından Sonra Berzahtaki Hayatı.....290
Sonuç.....293
Zeyil (Ek).....301

TENBÎHÜ'L-GABÎ Bİ-TEBRİETİ İBNİ'L-ARABÎ
Giriş.....305
Nüshaları.....306
Muhtevası.....307

"TENBİHÜ'L-GABÎ Bİ-TEBRİETİ İBNİ'L-ARABÎ" RİSALESİ.....308
İbnü'l-Arabî Hakkında Olumlu Düşünen Bazı Âlimler.....311
İbnü'l-Arabî'nin Hayatı.....321

TENZÎHÜ'L-İ'TİKÂD ANİ'L-HULÛL VE'L-İTTİHÂD.....326
Giriş.....326
Nüshaları.....328
Muhtevası.....328

"TENZÎHÜ'L-İ'TİKÂD ANİ'L-HULÛL VE'L-İTTİHÂD" RİSALESİ.....330
TE'YÎDÜ'L-HAKÎKATİ'L-ALİYYE ve TEŞYÎDÜ'T-TARÎKİ'Ş-ŞÂZELİYYE ... 346
Giriş.....346
Nüshaları.....347

"TE'YÎDÜ'L-HAKÎKATİ'L-ALİYYE ve
TEŞYÎDÜ'T-TARÎKİ'Ş-ŞÂZELİYYE" RİSALESİ 349

Hakikat İlminin Kaynağı ve Sûfîler 350
Hakikat-Şeriat 362
Veli-Âlim Karşılaştırması 364
İlm-i Zâhir İlm-i Bâtın 370
Gerçek Mutasavvıflar 378
Sûfîlerin Akîdesi 405
Uyarı 406
Dünyada Rü'yetullah (Allah'ı Görme) Mümkün mü? 407
Sûfîlerin Vasıfları 408
Şeyh Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî'nin Tarikat Silsilesi 409
Hz. Hasan'ın İlk Kutub Oluşu 410
Tasavvuf, Tevhid ve Vüsûl 411
İbnü'l-Arabî ve İbnü'l-Fârız'ın Durumu 427
İbnü'l-Arabî ve İbnü'l-Fârız'ın Kitapları 434
Tasavvufî Bazı Meselelere Dair Açıklamalar 436
1. Allah'ın Sıfatlarıyla Sıfatlanma Meselesi 436
2. İbâha Meselesi 437
3. Vahdet-i Mutlak Meselesi 439
4. İçe Doğan Her Hâtıra İtimat Edilip Edilmeyeceği Meselesi 440
Firavun'un İmanı Konusu 445
Velayet-Nübüvvet Meselesi 446
Kişinin Uyanıkken Hz. Peygamber'i (s.a.v) Görmesi 449
Hızır'ın (a.s) Durumu 449
Abdal, Nücebâ, Evtâd ve Aktâb Meselesi 450
Âriflerin Sözlerinde Cebre Varan Hususlar 450
Ruh Meselesi 451
Semâ Meselesi 452
Övülen Semâ 458
Cahil Âbid ile Fâcir Âlim 458

İttihâd ve Vahdet Meselesi 461
1. İttihâd İddiasının Bâtıl Olduğunu Gösteren Deliller 461
2. Vahdet ve İttihâd Arasındaki Fark 465
Sonuç 465
Sübhânî Mâ A'zame Şe'nî Sözü 466
Hulûl ve Hulûlün Bâtıl Oluşuna Dair Deliller 466
Allah'ın Ahlâkıyla Ahlâklanma Hadisinin Anlamı 467
İşiten Kulağı Gören Gözü Olurum Hadisinin Anlamı 468
Hulûlün İzahı 469

ÖNSÖZ

Allah'a hamd, resûlüne salâtü selâm olsun.

Resûlullah (s.a.v) ve sahabe döneminde diğer İslâmî ilimler (tefsir, hadis vb.) müstakil isimleriyle anılmadıkları gibi, tasavvuf da kendi ismiyle anılmamaktaydı. Ancak bunların hepsi dinin içerisinde fiilî olarak mevcut idiler.

Sahabe döneminde zühdî yaşam şeklinde kendisini gösteren tasavvuf, diğer İslâmî ilimler gibi hicrî II. yüzyılın sonlarına gelindiğinde kendi ismiyle anılmaya, mensuplarına mutasavvıf/sûfî denilmeye başlanmıştır. Farklı görüşler olmakla beraber, genel kanaate göre mensuplarının giydikleri yün (sof) elbiseye nisbetle bu ismi alan tasavvuf, bu süreçte zühd döneminden farklı söylem ve nazariyeler de geliştirmiştir. Bu da birtakım tartışmalara sebep olmuştur.

Hakîm et-Tirmizî'nin (v. 285/898) velayet ve nübüvvet kavramlarına yeni anlamlar yüklemesiyle artan tartışmalar, İbnü'l-Arabî'nin (v. 638/1240) *el-Fütûhâtü'l-Mekkiye* ve *Fusûsü'l-Hikem* adlı eserleriyle âdeta zirve yapmıştır. İbnü'l-Arabî, velayet-nübüvvet, ricâlü'l-gayb, vahdet-i vücûd, Firavun'un imanı gibi nazariyeleri yüksek sesle dillendirmiştir. Bu söylemlere, erbabı olmayan zâhir ulemanın bir kısmı karşı çıkmış ve bunları şiddetle eleştirmiştir. Hatta durum, bu fikirlerin savunucusu konumunda görülen İbnü'l-Arabî'nin tekfir edilmesine ve tasavvufun din dışı olduğunun dillendirilmesine kadar varmıştır.

Yapılan tüm eleştiri ve tenkitlere rağmen, tasavvuf gelişimini sürdürmüş ve büyük ilgi görmüştür. Söz konusu ilgi ve alakadan pay almak ve dünyalık

elde etmek için bu kesimle hiçbir alakası olmadığı halde tasavvuf görüntüsü adı altında kurulan bâtıl fırkalar da olmuştur. Nitekim Hücvîrî (v. 465/1072) ilk dönemlere ait on iki fırka saymış ve bunlardan iki fırkanın bâtıl olduğunu *Keşfü'l-Mahcûb* isimli eserinde belirtmiştir.

Bâtıl fırkalara karşı zâhir ulema kadar, belki de daha fazla, samimi mutasavvıflar da mücadele etmiş ve gerçek tasavvufun ne olduğunu, nasıl anlaşılması gerektiğini, tasavvuf görüntüsü adı altında ortaya çıkan bazı bâtıl fırka ve söylemlerin tasavvufla alakasının olmadığını belirtmek üzere eserler yazmışlardır. Tasavvuf klasikleri denilen ilk tasavvufî eserler bu amaçla yazılmışlardır, denilebilir.

Bunun yanında mutasavvıfların kendi aralarında geliştirdikleri birtakım ıstılah ve nazariyeleri açıklayan, bunların dine aykırı olmadığını ifade eden eserler de yazılmıştır. Bütün bu eserlerin yazılmasında zâhir ve bâtın ehli ulema arasında yaşanan fikrî tartışmalar kadar, kendilerine sorulan sorular ve verilen cevaplar da etkili olmuştur. Ancak yazılan bunca eser ve verilen bunca cevaba rağmen, tartışmalar bitmemiş, zamanın ilerlemesiyle yeni yeni gelişmeler ve tartışmalarla devam etmiştir.

İmam Süyûtî'nin yaşadığı XV. yüzyılda da durum böyle olmuştur. Dönemin önde gelen sûfî âlimlerinden biri olan İmam Süyûtî, bu meselelere kayıtsız kalmamış, diğer ilim alanlarında olduğu gibi, tasavvufî meselelere de çözümler sunmuştur. Ancak İmam Süyûtî, tespit edebildiğimiz kadarıyla, tasavvuf ve mutasavvıfları tüm yönleriyle ele alıp inceleyen kitaplardan ziyade, tartışılan tasavvufî meselelere cevap teşkil eden risaleler yazmayı tercih etmiştir.

Bu gayeyle yazdığı ve tarafımızdan şu ana kadar tespit edilen tasavvufî eserlerinin sayısı on yedidir. Küçük risaleler şeklinde yazılmış olan bu eserlerinin tamamına yakını yukarıda değinmeye çalıştığımız gibi tartışılan tasavvufî meselelere cevap sadedinde, sûfîlerin bazı hallerini izah etmek ve karşı tarafa reddiye olmak üzere yazılmıştır. Bu nedenle söz konusu risalelerin bazısı bir; bazıları da birden fazla (birkaç) mevzu içermiştir.

Bu risalelerin çoğunda İmam Süyûtî, eseri yazma sebebini ve bu risaleye ne isim verdiğini belirtmiştir. Bunlar da genellikle, "Şu mesele hakkında bize soruldu, sen bu meseleyi açıklamamızı istedin, bu konuda sorular çoğaldı, bazılarının bu konuda yanlış fikir edindiklerini gördüm/işittim" ifadeleriyle belirtilmiştir. Bazan da "meseletün" deyip konuya giriş yapmıştır.

Daha çok fakih, muhaddis, müfessir gibi vasıflarıyla temayüz etmiş olan İmam Süyûtî'nin, eserlerinde konu edindiği tasavvufî meseleleri bu disiplinler çerçevesinde de ele aldığı ve tasavvufî meselelere dinî bir bütünlük içerisinde (Kur'an ve hadis çerçevesinde deliller sunmak suretiyle) yaklaştığı görülmektedir. Böylece meseleleri, zâhir ve bâtın yönlerini ihmal etmeden ele aldığı görülen İmam Süyûtî'nin, en tartışmalı tasavvufî konuları dahi -olayın bâtın yönünü ihmal etmeden- fıkhî prensipler çerçevesinde çözdüğü görülmektedir. Mesela; *el-Müncelî fî Tatavvuri'l-Velî* isimli risalede İmam Süyûtî; talâkı üzerine yemin ederek, Şeyh Abdülkadir et-Tartûşî'nin kendisinin yanında (aynı anda farklı mekânlarda) geceledeğini söyleyen iki adamın talâklarının boş olup olmayacağının (zira bu, Şeyh Tartûşî'nin aynı anda farklı iki yerde olduğu anlamına gelir) kendisine sorulduğunu, bir elçi göndererek meseleyi Şeyh Abdülkadir'e sorduğunu ve şeyhin böyle bir şeyin mümkün olduğunu söylediğini anlatmakta ve şöyle demektedir: "Ben de o iki adamın yalan yere yemin etmediklerine (doğru söylediklerine) fetva verdim (Hanımları boş olmaz dedim)." Daha sonra, "Bunun fıkhî yönden tayini ise şöyledir: Zira gerçekleşmesini mümkün gördüğü bir şey için yemin eden kişinin (bu şeyin olması mümkün olduğu için) yalan yemin ettiğine hükmolunamaz. Zâhire göre talâk şek (şüphe) halinde vuku bulmaz ve bu da açıklamaya gerek olmayan açık bir durumdur" ifadelerini kullanmaktadır.

Burada imamın konuyu önce ehline sorup, işin bâtınî tarafına göre fetva verdiği, ardından da meseleyi fıkhî kurallar çerçevesinde işlediği görülmektedir. Risalelerinde Süyûtî'nin, meseleleri genel anlamda bu çerçevede; âyet, hadis ve fıkıh ekseninde ele aldığı görülmektedir. Bazı risalelerde bahis konusu ettiği meselelere o kadar çok hadisi delil getirir ki eserin hadisle alakalı olduğu zannına sebep olur. *el-Bâhir* ve *Netîcetü'l-Fikr* adlı risaleler buna en bâriz örneklerdir.

İmam Süyûtî'nin tasavvufî risalelerin önemli bir kısmı müstakil risaleler halinde farklı kütüphanelerde bulunmakla beraber, bir kısmı da imamın kısaca *el-Hâvî* diye bilinen eserinin içerisinde yer almaktadır. Arap âleminde tahkik edilerek basılanlar da mevcuttur. Mesela *el-Bâhir* adlı risale Hayri Kırbaşoğlu tarafından tahkik edilmiş ve Abdülfettâh Ebû Gudde tarafından Kahire'de basılmıştır. Risalelerin bir kısmı da basılmamıştır.

İşte istifadenize sunduğumuz bu çalışma, İmam Süyûtî'nin tasavvufî meseleler hakkında yazdığı söz konusu risalelerinin tercümelerinden ibarettir. On yedi risale olduğunu belirttiğimiz bu eserlerden *Te'yîdü'l-Hakîkati'l-A-*

liyye ve't-Teşyîdü't-Tarîki'ş-Şâzeliyye isimli risalesinin tercümesi daha önce tarafımızdan yapılarak *Yüce Hakikatler ve Şâzeliyye Tarikatı* ismiyle müstakil olarak basılmıştı. Yine *el-Bâhir fî Hükmi'n-Nebî bi'l-Bâtın ve'z-Zâhir* adlı risale ile *Tenbîhü'l-Gabî bi-Tebrieti İbni'l-Arabî* adlı risaleler de tarafımızdan çevirisi yapılarak makale olarak yayımlanmıştı. Ancak bütünlüğü sağlamak ve İmam Süyûtî'nin tasavvufa dair bilinen risalelerinin tamamını bir arada istifadeye sunmak gayesiyle bu çalışmaya da dahil edilmişlerdir.

Çalışma esnasında tercüme edilecek olan risalenin varsa tahkikli baskısı, yoksa en okunaklı bir, iki, bazan üç nüshasına bakılarak çeviri yapılmıştır. Ancak bunlar üzerinde tahkikli bir çalışmaya gidilmemiş, tercüme yapılabilecek kadar bir karşılaştırmayla yetinilmiştir. Metne mümkün mertebe bağlı kalınarak risaleler tercüme edilmiş, metinde geçen âyetlerin geçtiği sûre isimleri ile âyet numaraları dipnotta gösterilmiştir. Ayrıca tüm âyet ve hadisler harekelenerek daha rahat istifade edilmesi düşünülmüştür. Yine tüm hadisler tahriç edilerek dipnotta gösterilmiştir.

Çalışmada her bir risale ayrı ayrı değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Yani tercüme edilen her bir risale, müstakil bir çalışma olarak düzenlenmiştir. Bundan dolayı tercüme edilen metinden önce risaleyi tanıtıcı bir giriş, risalenin nüshaları ve muhtevası hakkında bilgi verilmiştir. Her risalenin sonunda o risaleye ait kaynakça verilerek bütünlük sağlanmıştır. Giriş kısmında İmam Süyûtî'nin hayatı, tasavvufî şahsiyeti ve tarikatları hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Ayrıca risaleler alfabetik sıraya göre yayına hazırlanmıştır.

İmam Süyûtî'nin tasavvufa dair tespit edebildiğimiz risalelerinin tamamına yakınının böylece Türkçe'ye kazandırıldığı bu çalışmanın hayırlara vesile olmasını yüce Allah'tan niyaz ediyorum.

Muvaffakiyet Allah'tandır.

Ferzende İDİZ
Van-2016

GİRİŞ

İmam Süyûtî'nin tasavvufî risalelerini istifadenize sunarken müellifin hayatı hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır. Bu amaçla biz de *İmam Süyûtî ve Tasavvuf* adlı kitabımızda yer alan müellife ait hayat tercümesini ve tarikatı ile ilgili bilgileri az bir değişiklikle aynen burada vermeyi uygun bulduk.[1]

İMAM SÜYÛTÎ'NİN HAYATI

İsmi, Ailesi ve Doğumu

Kendi ifadesiyle tam ismi, Abdurrahman b. Kemâleddin Ebû Bekir b. Muhammed b. Sâbikuddin b. Fahr Osman b. Nazirüddin Muhammed b. Seyfeddin Hızır b. Necmeddin Ebû Salâh Eyyûb b. Nâsıruddin Muhammed b. Şeyh Hümâmüddin el-Hümâm el-Hudayrî es-Süyûtî'dir.[2] İmamın ecdadı, Orta Mısır'daki Asyût'ta[3] ikamet ettikleri için Süyûtî; Asyût'a gelmeden önce

1 bk. Ferzende İdiz, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf*, Ankara: İlâhiyat Yayınları, 2015.

2 Süyûtî, Celâleddin, *Hüsnü'l-Muhâdara fi Târîhi Mısr ve'l-Kahire* (thk. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1387/1967, I, 335; Süyûtî, Celâleddin, *et-Tehaddüs bi-Ni'metillah* (thk. Elisabeth Sartain), [baskı yeri ve tarihi yok], el-Matbaatü'l-Arabiyyetü'l-Hadîse, ts., s. 5.

3 Asyût/Suyût: Mısır'ın yukarı kısmının en büyük ve en işlek şehri olup, Nil nehrinin batı tarafında bulunmaktadır (bk. Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 12 vd.; B. C. H. Becker, "Suyût" *İA*, 1997, XI, 257).

büyük dedelerinden biri Bağdat'ın Hudayriye kasabasında ikamet ettiği için oraya nisbetle Hudayrî[4] nisbeleriyle anılmıştır.[5]

Lakabı, "Celâleddin", künyesi "Ebü'l-Fazl"dır. Celâleddin lakabı Süyûtî'ye babası tarafından verilmiştir. Süyûtî babası tarafından kendisine bir künye verilip verilmediğini ise bilmediğini belirtmektedir. Ancak babasının yakın dostu olan Şeyh İzzeddin Ahmed b. İbrahim el-Kinânî (v. 876/1472) tarafından kendisine "Ebü'l-Fazl" künyesinin verildiğini söyler.[6]

Hayatını anlattığı *Hüsnü'l-Muhâdara* ve *et-Tehaddüs* isimli kitaplarında 849 (1445) yılının Receb ayının bir pazar gecesi akşam vakti dünyaya geldiğini belirtmektedir.[7] Atalarının muhtemelen Acem veya Doğulu olduklarını, Hudayrî nisbesinin ise Bağdat'ta bir mahallenin isminden geldiğini söylemektedir.[8]

Babası, Şâfiî âlimlerinden biri olup, Mısır'ın ileri gelenlerinden Ebû Bekir b. Muhammed b. Osman el-Hudayrî es-Süyûtî'dir. Kemâleddin Ebû Bekir Asyût'ta doğmuş,[9] Kahire'de İbn Hacer el-Askalânî'nin talebesi olmuş, vâizliğin yanında Mısır'daki Abbâsî Halifesi Müstekfî-Billâh'ın hususi imamlığı-

4 İmam Süyûtî, Hudayrî nisbesinin nereden geldiği konusunda sağlam bir bilgiye sahip olmadığını söyler. *et-Tehaddüs* adlı eserinde bundan emin olmayışını Allah'ın kudretine bağlar ve aynı şekilde üç ciltlik ensâb kitabı yazan İbn Semânî gibi birçok âlim de bu duruma düşmüştür, der. Nitekim Sem'ânî, meşhur âlimlerin nisbelerinin nereden geldiğini anlatan büyük bir kitap yazdığı halde "Sem'ânî" nisbesinin nereden geldiğini bilememiştir. Süyûtî'ye göre aynı duruma kendisi de düşmüştür. Zira, "Ben de ensâb hakkında bir kitap yazdığım halde kendim ve atalarımın nisbesinin nereden geldiğini açıklamaktan aciz kaldım" der (bk. Süyûtî, *et-Tehaddüs,* s. 6).

5 Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara,* I, 335; Halit Özkan, "Süyûtî", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 188.

6 Şâzelî, Abdülkadir b. Muhammed, *Behcetü'l-Âbidîn bi-Tercemeti Hâfizi'l-Asr Celâliddîn es-Süyûtî* (thk. Abdülilâh Ahmed Nebhân), Dımaşk 1419/1998, s. 62; İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb* (thk. Abdülkadir el-Arnaût-Mahmud el-Arnaût), Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1413/1992, VIII, 50.

7 Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara,* I, 336; a.mlf., *et-Tehaddüs*, s. 32; Sehâvî, Şemseddin Muhammed, *ed-Dav'ü'l-Lâmi' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1412/1992, IV, 65; Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn,* s. 62; Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn,* Kahire: Mektebetü Vehbe, 2000, IV, 39.

8 Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara,* I, 336.

9 Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi'*, XI, 72.

nı yapmış, bir dönem Kahire kadılığına vekâlet etmiş, şerh, ta'lik ve hâşiye türünden eserler yazmıştır.[10]

Kemâleddin Ebû Bekir'in doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ailesinin bazı fertlerinden, babasının vefat ettiğinde kırk sekiz yaşında olduğunu işittiğini belirten İmam Süyûtî, bu şekilde babasının doğumunu hesaplamaya çalışır. İmam Süyûtî, buradan hareketle babasının 806 (1403) veya 807 (1404) yıllarında doğduğu sonucuna varır.[11] Sehâvî'ye göre ise Süyûtî'nin babasının doğum tarihi, 804'tür (1402).[12]

Babası hakkında eserlerinde geniş bilgi veren İmam Süyûtî, babasının ilimle meşgul olduğunu, İbn Hacer'den hadis, Şemseddin el-Kayâtî'den fıkıh, usul, kelâm, nahiv, meânî, beyân ve mantık dersleri tahsil ettiğini ve bu ilimlerin tamamından icâzet aldığını belirtmiştir. Babasının başka hocalardan da dersler aldığını belirten Süyûtî'ye göre babası ilim alanında döneminin önemli şahsiyetleri arasında yer almıştır.[13] Babası 855 (1451) yılında vefat etmiştir. Karâfe'de Şems İsfahânî'ye yakın bir yere defnedilmiştir.[14]

Büyük dedesi Hümâmüddin'in hakikat ehli ve tarikat şeyhi bir kimse olduğunu belirten İmam Süyûtî, sülasinde riyaset ve makam ehli birçok insanın geldiğini söyleyerek,"Ancak atalarım arasında ilme hakkı ile hizmet eden kişi babamdır" der.[15] İmam Süyûtî, dedesi Hümâmüddin'in önceleri iyi yolda olmadığını söyler. *et-Tehaddüs* adlı eserinde anlattığına göre; dedesi Hümâmüddin hacca gider, ihrama girer ve, "Lebbeyke ve sa'deyke" diye telbiye getirmeye başlar. Ancak, "Lâ lebeyke ve lâ sa'deyke" diye olumsuz bir ses işitir. Bunun üzerine tövbe eder, ihramdan çıkarak memleketine döner. Kendisini bir

10 Süyûtî, *et-Tehaddüs*, ss. 8-10; Özkan, "Süyûtî", XXXVIII, 188; ayrıca bk. Halil Deniz, *İmâm Süyûtî'nin et-Tahbîr fi İlmi't-Tefsîr Adlı Eserinin Ulûmu'l-Kur'ân Açısından Değerlendirilmesi* (yüksek lisans tezi, 2012), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss. 6-7.

11 Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 7.

12 Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi'*, XI, 72.

13 Süyûtî, *et-Tehaddüs*, ss. 7-8; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi'*, XI, 72; Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn*, ss. 54-55.

14 Süyûtî, *et-Tehaddüs*, ss. 7-8; Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn*, s. 60.

15 Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, I, 336; a.mlf., *et-Tehaddüs*, s. 5-8; Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn*, s. 56.

müddet ibadete ve zühdî yaşama verir. Daha sonra tekrar hacca gider. İhrama girip telbiye getirince bu sefer "Lebbeyke ve sa'deyke" diye bir ses duyar. Süyûtî'nin ifadesine göre bu dedesinin kabri Asyût'ta olup ziyaret edilmektedir.[16]

Süyûtî'nin annesi hakkında pek fazla bilgi mevcut değildir. Vefatından sonra annesi yaşamına devam etmişse de Süyûtî'nin hal tercemesinde bahsi hiç geçmez. Ancak Sehâvî, Süyûtî'nin annesinin Türk bir câriye olduğunu kaydeder.[17] Süyûtî'nin eşi hakkında da bir bilgiye rastlanılmaz. O, diğer yakınları, kız ve erkek kardeşleriyle çocuklarının birçoğu için "Veba, zatülcenb (göğüs zarı iltihabı) veya doğum sırasında şehid oldu" diyerek bahseder.[18] Sadece Ziyâeddin Muhammed adındaki oğlunu Şümûnnî'nin derslerine götürdüğü bilinir.

Ahmed Teymûr, Asyût'ta kendilerinin Süyûtî'nin soyundan geldiğini iddia eden el-Celâlî nisbesini taşıyan insanlar olduğunu belirtir. Ancak âlimlerin, Süyûtî'nin haleflerinin olmadığına dair söylediklerini göz önüne alarak bunların, Asyût'taki Celâleddin Süyûtî Camii'nde görevli kişilerin soyu olabileceği söylenmiştir.[19]

Rivayete göre âlim bir zat olan babası, Süyûtî'ye hamile olan annesinden bir kitap getirmesini ister. Kitap almak üzere kitaplığa giden annesinin âniden doğum sancıları başlar ve orada İmam Süyûtî'yi doğurur. Bundan dolayı kendisine "İbnü'l-Kütüb" yani kitapların çocuğu lakabı verilir ki büyüdüğünde yazdığı eserlerle bu lakaba fazlasıyla layık olduğunu gösterir.[20]

İmam Süyûtî, beş yaşındayken (beş yıl yedi ay) babası vefat eder. Süyûtî, o dönemde Kur'an dersleri almakta olduğunu ve Tahrîm sûresine kadar okuduğunu belirtmektedir. Yetim olarak büyüyen Süyûtî, babasının vasiyeti üzerine bir grup arkadaşına emanet bırakılır. Bunlardan biri Allâme Kemâleddin b. Hümâm, bir diğeri de Celâleddin el-Mahallî'dir. İbnü'l-Hümâm onu

16 Süyûtî, *et-Tehaddüs,* s. 5; Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn,* s. 55.

17 Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi'*, IV, 65; Recep Aslan, *Süyûtî'nin Hadîs İlmindeki Yeri* (doktora tezi, 2007), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 18.

18 Süyûtî, *et-Tehaddüs,* s. 10; Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn,* s. 56.

19 Ahmed Teymur Paşa, "Kabrü'l-İmam Süyûtî ve't-Tahkîki'l-Mevziihi", *Mecelletü'z-Zehra,* Şezerat 1346/1927, IV, 531; Özkan, "Süyûtî", XXXVIII, 188; Aslan, *Süyûtî,* s. 19.

20 bk. Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm: Kâmûsü Terâcim*, Beyrut: Dârü'l-İlm, 2002, III, 301.

Şeyhûniyye Medresesi'ne yerleştirir. Süyûtî sekiz yaşına varmadan Kur'ân-ı Kerîm'i hatmeder. Ardından ilim tahsiline başlar. [21]

İyi bir tahsil sonucu önemli bir konuma gelmiş olan İmam Süyûtî, bazı önemli görevlere de atanır. 877 (1472) yılında Şeyhûniyye Medresesi'nde hadis tedrisine başlayan Süyûtî, 891 (1486) yılında Baybarsiyye Hankahı şeyhliğine atanır ve 903 (1497) yılına kadar bu görevde kalır. 902 (1496) yılında Halife Mütevekkil-Alellah Abdülaziz tarafından tüm kadıların üstünde, dilediğini atamaya dilediğini de azletmeye yetkili bir makama atanır. Ancak kadılardan gelen büyük tepkiler sonucu halife bundan vazgeçtiğini açıklamak zorunda kalır. [22]

Tahsil Hayatı

Küçük yaştan itibaren ilimle haşir neşir olduğunu öğrendiğimiz Süyûtî, çeşitli hocalardan fıkıh ve nahiv dersleri almıştır. Süyûtî, 865'te (1461) Bulkînî'den *et-Tedrîb fi'l-Fıkh*'ın bir kısmının, Kazvînî'nin *el-Hâvi's-Sagîr*'inin, Nevevî'nin *Minhâcü't-Tâlibîn*'inin, Şîrâzî'nin *et-Tenbîh*'inin, yine Nevevî'nin *Ravzatü't-Tâlibîn*'iyle Zerkeşî'nin *et-Tekmile*'sinin okutulduğu Şâfiî fıkhı derslerine katılmıştır. 866'da (1462) Bulkînî, Süyûtî'nin yukarıda zikredilen eserleri okuduğuna ve fetva verebileceğine dair icâzet vermiştir. Bu tarihten sonra da hocası Bulkînî vefat edinceye kadar ondan fıkıh dersi almıştır.[23]

İmam Süyûtî, tahsil hayatını kısmen şöyle anlatır: "Babam hayattayken evliyanın büyüklerinden olan Şeyh Muhammed Meczûb'a götürüldüm. Bana hayır duada bulundu. Yetim olarak büyüdüm. Sekiz yaşıma gelmeden Kur'an'ı hıfzettim. Sonra (bazı hocalardan) Umde'yi, Minhâcü'l-Fıkh ve'l-Usûl'ü, İbn el-Mâlik'in Elfiyye'sini ezberledim. 864 (1460) yılı başlarından itibaren de diğer ilimlerle iştigal etmeye başladım. Fıkıh ve nahiv bilgilerini bazı hocalarımdan aldım. Zamanının büyük miras âlimi allame Şeyh Şehâbeddin eş-Şârimsâhî'den ferâiz bilgilerini öğrendim. 100 yaşın üzerinde olduğu söyleniyordu. Yine de doğrusunu Allah (c.c) bilir. Ona, Mecmûa şerhini okudum. 866 (1462) yılı baş-

21 Süyûtî, *et-Tehaddüs,* s. 236; Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn,* s. 64; ayrıca bk. İdiz, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf,* ss. 39-47.

22 Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn,* ss. 172-173; Mahmud ed-Derûbî, *Şerhu Makâmâti Celâliddîn es-Süyûtî,* Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1409/1989, s. 34.

23 Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara,* I, 337; Süyûtî, *et-Tehaddüs,* s. 236; Aslan, *Süyûtî,* s. 20.

larında da Arapça ders okutma icâzeti aldım. Yine bu sene içerisinde kitap yazmaya başladım. Yazdığım ilk kitap, *Şerhu'l-İstiâze ve'l-Besmele* idi. Bu kitabı Şeyhülislâm el-Bulkînî'ye sundum. O da bunun üzerine bir takriz yazdı."[24]

Kendi döneminin ders halkalarını da şöyle anlatır: "Cumartesi, pazartesi ve perşembe günleri sabahtan öğleye kadar Bulkînî'nin derslerine katılır, öğleden ikindiye kadar da es-Şümünnî'nin (v. 872/1467) derslerine devam ederdim. Pazar ve salı günlerinde, sabahları Şeyh Seyfeddin, öğleden sonra da Şeyh Muhyiddin el-Kâfiyecî'nin derslerinde hazır bulunurdum."[25]

Şeyhi Bulkînî vefat edince dönemin önemli âlimlerinden biri olan Şerefüddin el-Münâvî'den ders almaya başlamış ve onun yanında *Minhâc*'dan bir kısım, *Şerhu'l-Behce* ve *Hâşiye*'si ile *Beyzâvî Tefsiri*'ni okumuştur.[26] Şeyh Şemseddin Muhammed b. Musa el-Hanefî'den hadis ve Arapça dersleri alan Süyûtî, burada dört yıl kalmış ve hocası 866 (1462) yılında kendisi için İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*'sine bir takriz yazmıştır.[27]

Daha sonra on dört yıl Muhyiddin el-Kâfiyecî'nin yanında kalarak tefsir, usul, Arapça, meânî vb. dersler almıştır. Bu süre sonunda hocası kendisine bir icâzet vermiştir. Tahsiliyle ilgili olarak Süyûtî *Hüsnü'l-Muhâdara*'da yukarıda kısmen verdiğimiz bilgileri yazdıktan sonra sözlerini şöyle tamamlamaktadır: "866 (1462) yılından itibaren kitap yazmaya başladım. Şu ana kadar yazdığım kitapların sayısı, vazgeçtiklerim ve sildiklerim hariç, 300'e ulaşmıştır."[28]

Ayrıca İmam Süyûtî, 871 (1466) yılından itibaren yani yirmi bir yaşındayken fetva vermeye başlamıştır.[29] Arap diline ait bazı kitaplara ve meselelere dair şerh, hâşiye ve benzeri bazı eserler yazmış olan İmam Süyûtî, daha sonra bunları acemi işi olarak görüp hocası Bulkînî'nin üzerine takriz yazdığı iki eseri hariç, diğerlerini imha etmiştir.[30]

---

24 Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, I, ss. 336-337; Süyûtî, *et-Tehaddüs*, ss. 235-236.

25 Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 241; Aslan, *Süyûtî*, s. 21.

26 Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, I, 337; Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 236.

27 Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, I, 338; Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 237.

28 Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, I, 338.

29 Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, I, 337.

30 Özkan, "Süyûtî", XXXVIII, 188.

Süyûtî, dönemin bu önemli âlimlerinin dışında başka hocalardan da dersler almıştır. Mesela Takıyyüddin Ebû Bekir Şâzî el-Haskefî'den (v. 881/1476) kısa süreli ders almıştır. Hocanın talebelerinin nahoş davranışlarından dolayı derslerine devam etmemiştir.[31]

İmam Süyûtî, Şeyh Şemseddin el-Hanefî'den *Îsâgûcî* adlı mantık kitabını ve şerhini okumuş, bu konuda bir telif yapmıştır. Ancak kendi ifadesiyle muhtasar olan bu telifini Kadı Alâeddin et-Tartûsî ismindeki hocasına göstermiş, hocası da bunu alıp bir daha vermemiş ve bunu kendisine mal etmeye çalışmıştır. Daha sonra da bunu alıp memleketine gitmiştir. O da mantık ilmini iyice öğrenip *el-Gaysü'l-Müğrik fî Tahrîmi'l-Mantık* adında bir eser yazmıştır. Ancak Süyûtî, daha sonra ulemanın mantığı yeren sözlerini okuduğunu, İbnü's-Salâh'ın bu konuda verdiği fetvasını gördüğünü ve mantıktan böylece soğuduğunu söylemiştir. Bundan sonra şeyhi Bulkînî'ye mantık hakkındaki fikrini sormuş, o da yüksek sesle haram olduğunu söyleyince, İmam Süyûtî mantıkla meşgul olmayı terketmiş ve hadis ilmine ağırlık vermiştir.[32] Şeyhi Kâfiyecî, kendisinden defalarca *Envârü's-Saâde* adlı kelâm ilmine dair eserine bir şerh yazmasını Süyûtî'den istemiş ancak o, bu ilme dalmak istemediğinden affını dilemiş ve yazmamıştır.[33]

Şümünnî'den, hadis, Arap dili edebiyatı konularında faydalanmış ve rivayet ettiği hadislerin fihristini çıkarmıştır. Hocası Şümünnî de İmam Süyûtî'nin yazdığı *Cem'u'l-Cevâmi'* ve *Şerhu'l-Elfiyye* adlı eserlerine takrizler yazmıştır. Böylece İmam Süyûtî, 867 (1463) yılında müderris olmuş ve ilk dersini, hocası Bulkînî'nin de hazır bulunduğu 9 Zilkade 867 (26 Temmuz 1463) tarihinde Şeyhûniyye Camii'nde vermiştir.[34]

İmam Süyûtî, tıp âlimi olduğunu söylediği Muhammed b. İbrahim eş-Şirvânî'den, İzzeddin b. Cemâa tarafından yazılmış olan bir tıp kitabını okumuş ve bu alanda da icâzet almıştır.[35]

---

31 Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 241; Aslan, *Süyûtî*, s. 21.

32 Süyûtî, *et-Tehaddüs*, ss. 241-242; Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, I, 339; Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn*, ss. 72-73.

33 Süyûtî, *et-Tehaddüs*, ss. 244; Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn*, s. 76; Özkan, "Süyûtî", XXXVIII, 188.

34 Süyûtî, *et-Tehaddüs*, ss. 239-240; Özkan, "Süyûtî", XXXVIII, 188.

35 Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 245; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi'*, IV, 66; Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn*, s. 77.

İyi bir tahsil sonucu önemli bir konuma gelmiş olan İmam Süyûtî, bazı önemli görevlere de atanmıştır. 877 (1472) yılında Şeyhûniyye Medresesi'nde hadis tedrisine başlamış, 891 (1486) yılında Baybarsiyye Hankahı şeyhliğine atanmış ve 903 (1497) yılına kadar bu görevde kalmıştır. 902 (1496) yılında Halîfe Mütevekkil-Alellah Abdülaziz tarafından tüm kadıların üstünde, dilediğini atamaya dilediğini de azletmeye yetkili bir makama atanmıştır. Ancak kadılardan gelen büyük tepkiler sonucu halife bundan vazgeçtiğini açıklamak zorunda kalmıştır.[36]

Böylece İmam Süyûtî'nin sekiz yaşından önce Kur'ân-ı Kerîm'i hatmettikten hemen sonra özellikle Şeyhûniyye Medresesi'nde eğitime başladığı ve önemli âlimlerden ders aldığı anlaşılmaktadır. Daha on yedi yaşında bir genç iken kitap yazmaya ve yirmi bir yaşından itibaren fetva vermeye başladığı anlaşılmaktadır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda altmış küsur yıllık ömründe ulaştığı ilmî dereceyi tahmin etmek zor olmaz.[37]

Hocaları

İmam Süyûtî'nin muazzam bir ilmî birikime sahip olmasında, hiç şüphesiz kendisini yetiştiren hocalarının payı büyüktür. İlim ehli bir aile ve çevreye sahip olması, bu açıdan kendisine büyük bir avantaj sağlamıştır.

Mısır'ın ileri gelen tüm hocalarından ders almıştır, demek pek yanlış olmaz. Öğrencilerinden Şemseddin Muhammed ed-Davudî (v. 945/1538), icâzet, kıraat ve semâ yoluyla ders aldığı (hadis) hocalarının sayısının elli bir olduğunu söylerken,[38] kendisi *et-Tehaddüs* adlı eserinde 600 hocadan ders aldığını kaydetmiştir.[39] *el-Müncem fi'l-Mu'cem* adlı eserinde de 195 şeyhinin hayat hikâyesini vermiştir.[40] Hal böyle olunca tüm hocalarını burada zikretmek çalışmamızın sınırlarını aşacağından mümkün olmayacaktır. Biz de me-

36 Derûbî, *Şerhu Makâmât,* s. 34.

37 bk. İdiz, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf,* ss. 47-51.

38 İbnü'l-İmâd, *Şezerât,* VIII, 52.

39 Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 43.

40 bk. Süyûtî, Celâleddin, *el-Müncem fi'l-Mu'cem: Mu'cemü'ş- Şüyûhi'ş-Süyûtî* (thk. İbrahim Bâcis Abdülmecid), Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1995; a.mlf., *Hüsnü'l-Muhâdara,* I, 339.

rak edenlerin söz konusu esere bakmalarını tavsiye ederek burada önde gelen birkaç önemli hocasından bahsetmekle yetineceğiz.

1. Şemseddin el-Hanefî (v. 867/1462): Kendisinden hadis, mantık ve kelâm alanlarında istifade etmiştir. Müslim'in *Sahîh*'ini, İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*'sini okumuş ve ondan icâzet almıştır.[41]

2. Alemüddin Salih b. Ömer el-Bulkînî (v. 868/1464): Bulkînî ailesine mensuptur. 791'de (1389) Kahire'de doğmuştur. Şâfiî mezhebinin en önemli temsilcisidir. Kadılık görevinde bulunmuştur. İmam Süyûtî, kendisinden daha çok fıkıh alanında istifade etmiş ve fetva verebileceğine dair kendisinden icâzet almıştır.[42]

3. Şerefeddin el-Münâvî (v. 871/1467): Şâfiî mezhebinin önemli âlimlerindendir. İmam Süyûtî, kadılık görevinde de bulunan bu hocasından daha çok fıkıh ve tefsir alanında istifade etmiştir.[43]

4. Takıyyüddin eş-Şümünnî el-Hanefî (v. 872/1468): İmam Süyûtî bu hocasından hadis, Arapça ve meânî gibi alanlarda istifade etmiştir.[44]

5. Muhyiddin el-Kâfiyecî (v. 879/1474): On dört sene boyunca Süyûtî'ye hocalık yapmıştır. Yüzden fazla eser telif etmiştir. Tefsir, hadis, fıkıh usulü ve belâgat alanlarında Süyûtî'nin hocasıdır.[45] Süyûtî'nin yetişmesinde önemli katkısı olmuştur.[46]

6. Seyfeddin el-Hanefî (v. 881/1476): Süyûtî'nin en son vefat eden hocasıdır. Onun ölümünden sonra artık ciddi manada hoca talebe ilişkisi yaşadığı başka biri olmamıştır. Süyûtî, bu hocasının ilim ve takvasını çokça över.[47]

---

41 Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 237; Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn*, s. 72.

42 Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, I, 337; Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 236; Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn*, ss. 68-71.

43 Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 242; Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, I, 337; Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn*, ss. 62-73; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 51.

44 Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 246; Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn*, ss. 66-78; a.mlf. *a.g.e.*, s. 71; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 51.

45 Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 243.

46 Süyûtî, *et-Tehaddüs*, ss. 243-244; Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, I, 338; Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn*, ss. 71-75; Derûbî, *Şerhu Makâmât*, I, 31.

47 Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, I, 338; Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn*, ss. 71-73; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 51.

7. İbn Kutluboğa (v. 879/1474): Fıkıh, usul ve nahiv gibi ilimlerde döneminin önde gelen hocalarından idi. [48]

8. Celâleddin el-Mahallî (v. 864/1460): Fıkıh, kelâm, usul, nahiv, mantık vb. ilimlerle meşgul olmuştur. Çok üstün bir zekâ ve anlayışa sahiptir. "Zekâsı elması deler" sözünü onun için söylemişlerdir. Kendisi de, "Benim zihnim hata kabul etmez" demiştir. Meşhur Celâleyn tefsirini yazmaya başlamış, ama bitirememiştir. Süyûtî, daha sonra bu tefsiri tamamlamıştır.[49]

9. Şeyh Şehâbeddin eş-Şârimsâhî (v. 865/1461): Fıkıh, ferâiz, aritmetik ve cebir âlimi olan Ahmed b. Ali b. Ebû Bekir eş-Şârimsâhî, Süyûtî'ye ve babasına ferâiz dersleri vermiştir. 130 yaşında olduğu söylenmiştir. [50]

10. İzzeddin el-Askalânî el-Kinânî el-Hanbelî (v. 876/1471): Kadılkudat İzzeddin Ebü'l-Berekât Ahmed b. İbrahim b. Nasrullah el-Kinânî el-Hanbelî 800 yılında Zilkade ayında (Ağustos 1398) Kahire'de doğmuştur. İmam Süyûtî, Kinânî'den İbnü's-Sübkî'nin *Cem'u'l-Cevâmi*'inden bir bölüm, İbnü'l-Hâcib'in *Nazmü Muhtasar*'ından bir bölüm okumuştur.[51]

İlme doymak bilmeyen İmam Süyûtî, sadece erkek hocalardan değil, dönemin önde gelen âlime hocalarından da ders almıştır. Bunların önde gelenleri de şunlardır:

1. Ümmü Hânî bint Nûreddin el-Havrânî (v. 871/1466),

2. Ümmü Hânî bint Ebü'l-Kasım b. Ahmed (v. 879/1474),

3. Ümmü Hânî bint Takıyyüddin b. Fehd (v. 885/1481),

4. Hatice bint Ali b. Ömer el-Ensârî (v. 873/1469).[52]

---

48 Aslan, *Süyûtî*, s. 29.

49 Aslan, *Süyûtî*, s. 30.

50 Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, I, 337; Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 236; Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn*, s. 65; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 51.

51 Süyûtî, *et-Tehaddüs*, ss. 244-245.

52 Hocaları için bk. Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, I, ss. 336-339; Süyûtî, *et-Tehaddüs*, ss. 48-49; Aslan, *Süyûtî*, ss. 27-31; İdiz, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf*, ss. 51-53.

Talebeleri

İmam Süyûtî, çıktığı İskenderiye ve Midyat seyahatlerinden döndükten sonra yoğun bir şekilde talebe yetiştirmeye ve ders vermeye başlamıştır. Bu da kendi ifadesiyle 870 (1465) yılından itibaren olmuştur.[53]Aslında daha önce çıktığı seyahati esnasında kendisinden kitaplarını okuyan ve bu şekilde icâzet alanlar olmakla beraber, bu tarihten itibaren daha yoğun ve sistemli bir ders okutma ve talebe yetiştirme söz konusu olmuştur. İmam Süyûtî, mübtedî veya faziletli ayrımı yapmadan kendisinden ders almaya gelen herkese ders verdiğini ve bir yıl sonra fazıl ve yıllarca müderrislik yapmış olan kimselerin dahi kendisinden ders almaya geldiklerini belirtmiştir.[54]İmam Süyûtî'nin ders verdiğini söylediği bazı talebeleri şunlardır:

1. Bedreddin Hasan b. Ali el-Kaymerî (v. 885/1480): Fıkıh ve nahiv başta olmak üzere, matematik, cebir, ferâiz vb. ilimlerde mahir idi. Süyûtî'nin yanında on yıl öğrencilik yapmış ve ondan İbn Akîl'in *Şerhu'l-Elfiyye*'si, Nevevî'nin *Minhâc*'ı gibi birçok eser okumuştur.[55]

2. Şeyh Sirâceddin Ömer b. Kasım el-Ensârî el-Mısrî es-Şâfiî (v. 938/1531): Kıraat ilminde üstattır. Süyûtî'nin yanında yirmi yıl öğrencilik yapmıştır.[56]

3. Ahmed b. Tânî Bey el-Elyâsî: Bu zat hadis ilmiyle iştigal etmiştir. Sehâvî'nin derslerini bıraktıktan sonra Süyûtî'nin derslerine devam etmiş imlâ meclisine katılmıştır.[57]

4. Şemseddin Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf eş-Şâmî ed-Dımaşkî es-Salihî (v. 942/1535): *es-Sîretü'ş-Şâmiyye* adlı eserin müellifidir. Süyûtî'nin talebelerinden olup *Sîre*'sinde hocasından pek çok nakilde bulunmuştur.[58]

---

53 Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 88.

54 Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 88.

55 Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 88; Aslan, *Süyûtî*, s. 35.

56 Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 88.

57 Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 89.

58 Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 91.

5. Abdülkadir b. Muhammed eş-Şâzelî el-Mısrî (v. 935/1528): Şâfiî olan Abdülkadir b. Muhammed eş-Şâzelî, Süyûtî'ye uzun bir zaman talebelik yapmıştır. *Behcetü'l-Âbidîn bi-Tercümeti Hâfızı'l-Asr Celâleddin*'in müellifidir. Bu eserinde Süyûtî'nin tarihçe-i hayatını yazmıştır.[59]

6. Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ahmed ed-Davudî (v. 945/1538): Dönemindeki hadisçilerin şeyhi olan Davudî, Süyûtî'nin en meşhur talebelerindendir. Süyûtî'nin bazı eserlerinin Davudî'nin el yazması olduğu belirtilmiştir. [60]

7. Şemseddin Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Tolun ed-Dımaşkî es-Salihî el-Hanefî (v. 953/1546): İbn Tolûn; hadis, fıkıh, nahiv, tarih, biyografi vb. ilimlerde otorite idi. Ömrünü ders, fetva vermek ve eser yazmakla geçirmiştir. Süyûtî'den icâzet almış ve Süyûtî'nin bazı eserlerini yazmıştır.[61]

8. Muhammed b. Ahmed b. İyâs el-Mısrî el-Hanefî (v. 930/1523): *Bedâiu'z-Zühûr fî Vekâii'd-Dühûr*, *Ukûdü'l-Cümân fî Vekâii'l-Ezmân* gibi tarih içerikli eserler yazmıştır.[62]

9. Cemâleddin Yusuf b. Abdullah b. Sa'd el-Ermeyûnî eş-Şâfiî (v. 958/1551): Müellife ait erbaûnlar mevcuttur.[63]

10. Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman b. Ali el-Alkamî (v. 961/1553): Süyûtî'den icâzet almış ve Câmiu'l-Ezher hocalığı yapmıştır. Süyûtî'nin *el-Câmiu's-Sagîr* adlı eserine şerh yazmıştır.[64]

Tasavvufî Şahsiyeti ve Tarikatı

İmam Süyûtî, hayatını anlattığı *et-Tehaddüs* ve *Hüsnü'l-Muhâdara* adlı kitaplarında tasavvufî yönünden hemen hemen hiç bahsetmemiştir. Bu eserlerinde İslâmî ilimler alanındaki bilgi ve hatta üstünlüğünü hiç çekinmeden dile getirmiş olan İmam Süyûtî, tasavvufî yönünden ve alakasından bahsetme-

59 Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn*; Aslan, *Süyûtî*, s. 35.

60 Aslan, *Süyûtî*, s. 35.

61 Aslan, *Süyûtî*, s. 35.

62 Aslan, *Süyûtî*, s. 37.

63 Aslan, *Süyûtî*, s. 37.

64 Aslan, *Süyûtî*, ss. 35-37; İdiz, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf*, ss. 53-55.

miş, dolayısıyla bu yönüyle pek ön plana çıkmamıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi, tanındığı ilim dalları ve eserler, daha çok tasavvuf dışında kalan ilimler ve kitaplar olmuştur. Ancak hayatını anlattığı söz konusu kitaplarda, dedesi Hümâdüddin'den bahsederken onun sûfî bir şahsiyet olduğunu belirtmiş ve "Tasavvufa yönelişim herhalde bu dedeme çekmiş olmamdan kaynaklanır" demekle yetinmiştir.[65] Tasavvuf yoluna girmesini, büyük dedesine çekmiş olmasına bağlayan İmam Süyûtî'nin tasavvufla ilk bağının, daha küçük yaşta ve babası hayattayken, evlîyanın büyüklerinden olduğunu söylediği Muhammed el-Meczûb adındaki bir zata götürülmesi[66] ve bu zatın kendisine hayır duada bulunmasıyla başladığını söylemek mümkündür.

Hayatını anlattığı söz konusu iki eserinde tasavvufla alakasından bahsetmeyen İmam Süyûtî, *Lübsü'l-Hırka*[67] adlı risalesinde bağlı bulunduğu üç tarikat ve silsileleri hakkında bilgi vermiştir. Böylece ehl-i tarik mutasavvıf bir şahsiyet olduğunu öğrendiğimiz Süyûtî, bu risalesinde, 867 (1463) yılının Şevval ayında, İbn İmami'l-Kâmiliyye' den (v. 874/1469)tarikat aldığını bizzat ifade etmiştir.[68] İlerleyen yıllarda İmam Süyûtî başka tarikatlardan da icâzet almıştır. Böylece İmam Süyûtî'nin küçük yaştayken Muhammed el-Meczûb'a götürülmesiyle başlayan tasavvufî hal, on sekiz yaşında bir genç iken tarikat icâzetiyle bir nevi resmiyet kazanmış ve daha sonra başka tarikatlardan da aldığı icâzetlerle devam etmiştir. Burada İmam Süyûtî'nin bağlı bulunduğu tarikat silsileleri hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyenlerin *İmam Süyûtî ve Tasavvuf* adlı kitabımıza bakmalarını tavsiye etmekle yetineceğiz.[69]

Tarikata olan intisabı, ilmî ve tasavvufî şahsiyetinde etkili olmuştur. Ona göre tasavvuf, kıymetçe şerefli ve değerli bir ilimdir. İnsanları hidayete sevkeden eski yeni tüm İslâm önderleri bu ilmin işaretlerini yüksek görmüş, kadrini yüceltmiş, erbabını büyük saymış ve onlara inanmışlardır. Çünkü onlar (sûfîler), yaratıklar içerisinde enbiya ve resûllerden sonra gelen Allah'ın en has kulları ve dostlarıdırlar. Ancak, aralarına sûfî olmadıkları halde kendi-

65 Süyûtî, *et-Tehaddüs*, s. 7.

66 Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, I, 336; Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn*, s. 64.

67 bk. Süyûtî, Celâleddin, *Risâle fî Lübsi'l-Hırka*, Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Hk 5838/8.

68 Süyûtî, *Lübsü'l-Hırka*, vr. 1b.

69 bk. İdiz, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf*, ss. 78-86.

lerini onlara benzeten ve bilmeden, araştırmadan konuşan birtakım insanlar karışmıştır. Böylece (bu güruhun) ayakları kaymış, sapmış ve saptırmışlardır. Bunlardan bir kısmı sûfî ismiyle yetinmiş ve bununla dünya kırıntılarını elde etmeye tevessül etmiştir. Diğer bir kısmı da hiç araştırmadan (körü körüne) hulûl vb. şeylerden bahsetmiştir. Bunları da bilgiye değil, zanna dayanarak söylemişlerdir. Öte yandan muteber sûfîler, haddini aşan bu sözler hususunda tembihte bulunup, söz konusu kötü fiillerin sonradan tasavvufa dahil olup, kendilerini bu isimle ananlar tarafından söylendiğini ifade etmişlerdir.[70] O halde gerçek tasavvuf yüce ve muteber bir ilim ve yaşam halidir.

Böylece İmam Süyûtî'nin, Ehl-i sünnet çizgisinden sapmış, şeriat ve sünnetin emirlerine uymayan hulûl ve ittihad ehli bâtıl fırkaları şiddetle reddettiği görülür. Yazmış olduğu *Tenzîhü'l-İ'tikâd* adlı risalesinde de bu tür fırkaların yanlışlarını dile getiren İmam Süyûtî, gerçek mutasavvıflarla, mutasavvıf geçinenler arasındaki farka dikkat çeker.[71]

İmam Süyûtî'nin eserleri incelendiğinde, ifrat ve tefritten uzak, şeriat hakikat, zâhir bâtın dengesini muhafaza ederek fıkıh kurallarını gözeten tasavvufî bir düşünceye sahip olduğu görülür. Kendisine sorulan tasavvufun en tartışmalı meselelerini dahi, şeriat dengesini gözeterek, Kur'an, sünnet ve ulemanın görüşleri çerçevesinde cevaplandırır. Fakat nadiren de olsa bazı hususların ancak yaşayanlar (hal ehli) tarafından bilinebileceğini söyleyerek bunun zâhirî ilim kriterleriyle bilinemeyeceğini anlatmaya çalıştığı da olur. Mesela Resûlullah'ın (s.a.v) uyanıkken görülebileceğine dair birçok hadis nakledip, ölümünden sonra da Resûl-i Ekrem'in yakaza halinde görülebileceğini savunduktan sonra, bu hadisleri hadis ilmi kriterlerine göre tartışmak yerine, böyle bir halin ancak yaşayanlar tarafından anlaşılabileceğini söyler.[72]

Bir bütün olarak bakıldığında İmam Süyûtî'nin; Ehl-i sünnet çizgisinde, İmam Kuşeyrî, Kelâbâzî ve İmam Gazâlî'nin takipçisi âlim bir mutasavvıf olduğu söylenebilir. Söz konusu eserlerinde sıkça, İmam Gazâlî ve "*Taarruf*'un sahibi" diyerek Kelâbâzî'den alıntılar yapması da bunu destekler mahiyettedir.

---

70 Süyûtî, Celâleddin, *Te'yîdü'l-Hakîkati'l-Aliyye ve Teşyîdü't-Tarîki'ş-Şâzeliyye*, Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Hk 1525, vr. 1b.

71 bk. Süyûtî, Celâleddin, *Tenzîhü'l-İ'tikâd ani'l-Hulûl ve'l-İttihâd*, Millî Ktp., nr. 06 Hk 1177.

72 Özkan, "Süyûtî", XXXVIII, 190.

Kırk yaşından sonra bir nevi inziva hayatına çekilmesi, sultanların görev tekliflerini reddedip, yollanan hediyeleri almayıp geri iade ederek daha çok iç âlemiyle meşgul olması ve hayatının son on yılını ise tamamen inzivaî bir tarzda geçirmesi, onun tasavvufî şahsiyetinin bir yansıması olarak görülebilir.[73]

Ayrıca İmam Süyûtî, Kadiriyye, Rifâiyye, Sühreverdiyye, Cüneydiyye, Ekberiyye, Cebertiyye, Halebiyye, Şâzeliyye ve Desûkiyye gibi birçok tarikattan icâzetli câmiu't-turûk bir sûfî âlimdir. Kendisinden sonra devam eden silsileler olmakla beraber, onunla süregelen meşhur bir tarikattan söz etmek mümkün değildir.[74]

Vefatı

Yoğun bir şekilde kitap telif eden İmam Süyûtî'nin, zaman içerisinde sol kolunda bir şiş meydana gelmiş, bir müddet sonra hastalanmıştır. Ravza'daki evinde bir hafta kadar hasta yattıktan sonra, 19 Cemâziyelevvel 911 (18 Ekim1505) Cuma günü seher vaktinde vefat etmiştir. Böylece, hicrî takvime göre 61 yıl, 10 ay ve 18 gün (yaklaşık 62 yıl) süren hayatı son bulmuştur. Verimli bir ömür sonunda vefat eden İmam Süyûtî, cuma namazından sonra mahşerî bir kalabalık tarafından cenaze namazı kılınarak Bâbülkarâfe'nin dışında bulunan Kûsûn avlusuna babasının yanına defnedilmiştir.[75]

Vefatını bildiren Şâzelî, İmam Süyûtî'nin ölümüne, hayatında onu seven sevmeyen, havas-avam hatta muannidlerinin dahi çok üzüldüklerini aktarmıştır.[76] Kabrine Emir Korkmaz tarafından ahşap bir sanduka yapılmış ve üzeri beyaz renkte Âyetü'l-kürsî yazılı siyah bir bezle örtülmüştür. Daha sonra annesi tarafından kabri üzerine bir bina yapılmıştır.[77]

---

73 İdiz, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf*, ss. 75-78.

74 bk. İdiz, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf*, ss. 75-86.

75 bk. Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn*, s. 257; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Bedrü't-Tâli' bi-Mehâsini men ba'de'l-Karni's-Sâbi'*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1998, 1, 317; Şeyh Zekeriyya Umeyrât, *Hayâtü's-Süyûtî* (*Zeylü Tabakâti'l-Huffâz*'ın giriş kısmı), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998, V, 46; Aslan, *Süyûtî*, s. 23.

76 Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn*, s. 257.

77 Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn*, ss. 257-258.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed Teymur Paşa, "Kabrü'l-İmam Süyûtî ve't-Tahkîki'l-Mevziihi", *Mecelletü'z-Zehra*, Şezerât 1346/1927.

Aslan, Recep, *Süyûtî'nin Hadis İlmindeki Yeri* (doktora tezi, 2007), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Becker, B.C.H., "Suyût", *İA*, 1997.

Deniz, Halil, *İmâm Süyûtî'nin et-Tahbîr fî İlmi't-Tefsîr Adlı Eserinin Ulûmu'l-Kur'ân Açısından Değerlendirilmesi* (yüksek lisans tezi, 2012), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Derûbî, Mahmud, *Şerhu Makâmâti Celâliddîn es-Süyûtî*, Beyrut 1409/1989.

İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb* (thk. Abdülkadir el-Arnaût-Mahmud el-Arnaût), Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1413/1992.

İdiz, Ferzende, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf*, Ankara: İlâhiyat Yay., 2015.

Özkan, Halit, "Süyûtî", *DİA*, İstanbul 2010.

Sehâvî, Şemseddin Muhammed, *ed-Dav'ü'l-Lâmi' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1412/1992.

Süyûtî, Celâleddin, *Hüsnü'l-Muhâdara fî Târîhi Mısr ve'l-Kahire* (thk. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1387/1967.

_____, *el-Müncem fi'l Mu'cem: Mu'cemü'ş- Şüyûhi's-Süyûtî* (thk. İbrahim Bâcis Abdülmecid), Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1995.

_____, *Risâle fî Lübsi'l-Hırka*, Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Hk 5838/8.

_____, *Te'yîdü'l-Hakîkati'l-Aliyye ve Teşyîdü't-Tarîki'ş-Şâzeliyye*, Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Hk 1525.

_____, *et-Tehaddüs bi-Ni'metillah* (thk. Elisabeth Sartain), [baskı yeri ve tarihi yok], el-Matbaatü'l-Arabiyyetü'l-Hadîse.

_____, *Tenzîhü'l-İ'tikâd ani'l-Hulûl ve'l-İttihâd*, Millî Ktp., nr. 06 Hk 1177.

Şâzelî, Abdülkadir b. Muhammed, *Behcetü'l-Âbidîn bi-Tercemeti Hâfızi'l-Asrı Celâliddîn es-Süyûtî* (thk. Abdülilâh Ahmed Nebhân), Dımaşk 1419/1998.

Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Bedrü't-Tâli' bi-Mehâsini men ba'de'l-Karni's-Sâbi'*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1998.

Umeyrât, Zekeriyya, *Hayâtü's-Süyûtî (Zeylü Tabakâti'l-Huffâz'*ın giriş kısmı), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.

Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Kahire: Mektebetü Vehbe, 2000.

Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm: Kâmûsü Terâcim*, Beyrut: Dârü'l-İlm, 2002.

الباهر فى حكم النبى صلى الله عليه وسلم بالباطن والظاهر

el-BÂHİR FÎ HÜKMİ'N-NEBÎ (s.a.v) Bİ'L-BÂTIN ve'z-ZÂHİR

NEBÎ'NİN (s.a.v) İLM-İ BÂTINA GÖRE HÜKÜM VERDİĞİNE DAİR

Giriş

Mutasavvıflar, zâhir ilimlerin yanı sıra kesbî (insanın çalışmasına dayanan) olmayan, tamamen Allah vergisine bağlı vehbî (Allah vergisi) bir ilimden bahsederler. Delil olarak da daha çok Kehf sûresi, 65. âyeti[78] gösterirler. Bu sûrede bahsi geçen şahsın Hızır (a.s) olduğunu, kendisine Allah tarafından ilm-i ledün verildiğini ve sûfîlerin bahsettikleri ilmin bu olduğunu savunurlar.

Tartışma konusu olan bu mesele, zâhirî ilimlerdeki üstünlüğüyle tanınan Celâleddin es-Süyûtî tarafından da ele alınmıştır. İmam Süyûtî, ilm-i bâtını savunmuş ve Peygamberimiz'e de (s.a.v) bu ilmin verildiğini iddia etmiştir. Bu iddiasını kanıtlamak ve ilm-i bâtını reddedenlere cevap olmak üzere *el-Bâhir fî Hükmi'n-Nebî bi'l-Bâtın ve'z-Zâhir* adlı bu risaleyi yazmıştır. İstifadenize sunulan çalışma, İmam Süyûtî'nin söz konusu risalesinin tercümesinden ibarettir.

78 Söz konusu âyet şöyledir: فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا اٰتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا *"Derken, kullarımızdan bir kul buldular ki ona katımızdan bir rahmet (vahiy ve peygamberlik) vermiş, yine ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik"* (Kehf 18/65).

Aslında bu risale daha önce çeviri olarak yayımlanmıştı.[79] Bütünlüğü sağlamak amacıyla burada tekrar basılmasını uygun gördük. Ancak daha önce yayınlanan hali biraz değiştirilmiş ve hadis metinlerinin önemli bir kısmı yazılarak harekelenmiştir. Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 6585/4 numarada bulunan nüsha esas alımrak yapılan tercümede, M. Hayri Kırbaşoğlu tarafından tahkik edilerek Abdülfettâh Ebû Gudde tarafından Kahire'de Arapça olarak basılan baskıyla[80] da birebir karşılaştırılmıştır.

Nüshaları

1. Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 45 Hk 6585/4'te kayıtlıdır. Yirmi varaktan ibarettir. Dili Arapça'dır. Siyah meşin kaplı, miklebli mukavva ciltli ve söz başları kırmızıdır. 201x140-140x90 mm. ebadında, 15 st. ta'lik hat ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Bir koleksiyonun, 49a-69b vr. aralığında bulunmaktadır.[81]

2. Tercüme esnasında karşılaştırma usulüyle istifade ettiğimiz ikinci nüsha olup, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzâde, nr. 45 Ak Ze 14/1'de kayıtlıdır. Ancak bu nüshanın son dört varağı eksiktir. Bu nüsha da on varak olup dili Arapça'dır. Çaharkuşe yıpranmış kahverengi meşin, üstü aşınmış ebru kâğıt kaplı miklebli mukavva ciltli ve söz başları kırmızıdır. 195x150-137x100 mm. ebadında, 25 st. nesih hat ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Bir koleksiyonun 1b-11b vr. aralığında yer almaktadır.[82]

3. Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, nr. 1004'te kayıtlıdır. Bir mecmua içinde sekizinci sırada yer alan bu nüsha on varaktan ibaret olup, dili Arapça'dır. 150x220-90x180 mm ebadında, 29 st. ve okunaklıdır.[83]

---

79 bk. Ferzende İdiz, "İmam Süyûtî'nin İlm-i Bâtına Dair Bir Risalesi: el-Bâhir fî Hükmi'n-Nebî bi'l-Bâtın ve'z-Zâhir", *EKEV Akademi Dergisi*, c. XV, sy. 48 (Haziran 2011), ss. 177-202.

80 Süyûtî, Celâleddin, *el-Bâhir* (thk. M. Hayri Kırbaşoğlu, haz. Abdülfettâh Ebû Gudde), Kahire 1403/1982.

81 bk. Süyûtî, Celâleddin, *el-Bâhir fî Hükmi'n-Nebî bi'l-Bâtın ve'z-Zâhir*, Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Hk 6585/4, vr. 49a-69b.

82 Süyûtî, *el-Bâhir fî Hükmi'n-Nebî bi'l-Bâtın ve'z-Zâhir*, Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Ak Ze 14/1, vr. 1b-11b.

83 Süyûtî, *el-Bâhir fî Hükmi'n-Nebî bi'l-Bâtın ve'z-Zâhir*, Süleymaniye Ktp., nr. 1004, vr. 32a-42a; Süyûtî, *el-Bâhir*, Kahire 1403/1982, s. 11 (Giriş kısmı).

4. Süleymaniye Kütüphanesi, Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 1150'de kayıtlıdır. On beş varaktan ibaret olup dili Arapça'dır. 160x260- 80x50 mm. ebadında 25 st. olup bazı kelimeleri okunmamaktadır.[84]

5. Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr.45 Hk 5838/7'de kayıtlı bir nüsha görünse de sözü edilen numarada böyle bir esere rastlayamadık.

Ayrıca bir nüshası Berlin 2588'de, biri Paris 2800'de bir diğeri de Kavala 1/257'de bulunmaktadır.[85]

Bildiğimiz en derli toplu matbu hali, M. Hayri Kırbaşoğlu tarafından tahkik edilen ve Abdülfettâh Ebû Gudde tarafından basıma hazırlanarak 1403 (1982) yılında Kahire'de basılmış olanıdır. Söz konusu baskının giriş kısmında Kırbaşoğlu, "Kitabın matbu bir nüshasını bilmiyoruz" dese de Ebû Gudde, 1351 (1932) yılında Şeyh Abdullah Sıddik tarafından pek kaliteli olmayan bir baskısının yapıldığını ifade etmektedir.[86]

Muhtevası

Eser, Kehf sûresinde yer alan, Musa (a.s) ile çoğu âlime göre Hızır (a.s) olduğu söylenen[87] ve kendisine ilm-i ledün verilmiş olan zatın, çocuğu öldürmesi olayından hareket etmektedir. Eseri yazma nedeni için, "Resûlullah'ta (s.a.v), diğer nebîlere verilen zâhir ve şeriat hükümleri yanında, Hızır'a (a.s) verilen bâtın ile hakikat hükümlerinin cemolduğuna kanaat ettim. Bu, Allah'ın kendisine has kıldığı bir hususiyettir"[88] ifadelerini kullanan İmam Süyûtî, Peygamberimiz'in (s.a.v) zâhir ve bâtm ilimle hükmettiği vurgusunu yapmaktadır.

---

84 Süyûtî, *el-Bâhir fî Hükmi'n-Nebî bi'l-Bâtın ve'z-Zâhir*, Süleymaniye Ktp., nr. 1150; Kırbaşoğlu, s. 2.

85 bk. Kırbaşoğlu, s. 11; başka nüshalar için bk. Ferzende İdiz, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf*, Ankara: İlâhiyat Yay., 2015, ss. 103-105.

86 bk. Kırbaşoğlu, s. 11. (Ebû Gudde tarafından eklenen 1 numaralı dipnot).

87 Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân* (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999, c. VIII, ss. 62-64; İbn Kesîr, İsmail, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm* (thk. Sami b. Muhammed), [baskı yeri yok], Dâru Tayyibe, 1420/1999, c. V, ss. 4-6.

88 Süyûtî, *el-Bâhir fî Hükmi'n-Nebî bi'l-Bâtın ve'z-Zâhir*, Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Ak Ze 14/1, vr. 53b.

Ona göre, Âdem'den (a.s) Peygamberimiz'e kadar gelen tüm nebîlere ya zâhir ve şeriat hükümleri ya da hakikat ve bâtm ilmi verilmiştir. Resûlullah'tan (s.a.v) başka hiçbir nebîye her iki ilim birden verilmemiştir. Mesela bunlardan Hızır'a (a.s) bâtm ilmi verilirken Musa'ya (a.s) zâhir ilmi verilmiştir. Resûl-i Ekrem ise her iki ilim birden verilmiştir. Her iki ilimle de hüküm veren Peygamberimiz, bu özelliğiyle diğer tüm nebîlerden üstün olmuştur.

Böylece Kehf sûresi 65. âyette zikredilen zatın Hızır (a.s) olduğunu kabul edenlerle aynı kanaati paylaştığı anlaşılan Süyûtî'ye göre, Hz. Hızır, söz konusu sûrede anılan çocuğu şeriat hükümlerine göre öldürmemiştir. Çünkü şeriat, çocuk yaşta birinin henüz işlemediği bir işten dolayı öldürülmesine cevaz vermez. Hızır'ın çocuğu öldürmesi onun nebîliğine ve ona verilen bâtın ilme has bir durumdur. Bunu da Şeyh Takıyyüddin es-Sübkî'nin şu sözüyle desteklemektedir: "Hızır'ın (a.s) çocuğu öldürmesi, kâfir tabiatlı oluşu sebebiyledir ki bu da bu olaya has bir durumdur. Zira çocuk (yaşta) birinin öldürülmesinin şeriata göre câiz olmadığı bilinmektedir."[89] Bundan dolayı, zâhir ilim sahibi Musa (a.s) durumu anlayamamış ve kabullenememiştir. Sûrede ifade edildiği gibi Hz. Musa'ya verilen ilim zâhirî, Hz. Hızır'a verilen ilim ise bâtmîdir.

Risalede ele alınan bir diğer konu da "hakîkat-i Muhammediyye" meselesidir. İmam Süyûtî'ye göre; بُعِثْتُ إِلَى النَّاسِ كَافَّةً *"Ben tüm insanlara gönderildim"*[90] hadisi gereği, Peygamberimiz (s.a.v) sadece kendisinden sonra gelen insanlara değil, kendisinden önce Âdem'e (a.s) kadar olan tüm insanlara da gönderilmiştir. Zira ilk yaratılan Hz. Muhammed'in nurudur. Bunu da Resûlullah (s.a.v), *"Âdem daha ruh ve ceset arasında bir haldeyken ben nebî idim"*[91] hadisiyle ifade etmiştir.

Böylece mutasavvıflarca dillendirilen hakîkat-i Muhammediyye fikrini kabul ettiği görülen İmam Süyûtî, diğer nebî ve evliyanın tüm mucize ve kera-

89 Süyûtî, *el-Bâhir*, vr. 53a.

90 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Mısır: Müessesetü Kurtuba, ts., VI, 138; Hindî, Alâeddin Ali b. Hüsâmeddin, *Kenzü'l-Uummâl fî Süneni'l-Akvâl*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1409/1988, XI, 426.

91 İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir, *el-Musannef*, [baskı yeri yok], Dârü'l-Fikr, ts., VIII, 438; Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs amm'aştehere mine'l-Ehâdîs alâ Elsineti'n-Nâs*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1984, II, 129; Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, XI, 409.

metlerinin kaynağının Hz. Muhammed'in nuru olduğu fikrini savunmaktadır. Ona göre tüm nebîler, bilgilerini Peygamberimiz'in (s.a.v) bilgisinden almaktadırlar. Bu konuda mutasavvıflarla hemfikir olduğu görülmektedir.

Yine diğer nebîlere verilen tüm mucizelerin mislinin ve daha fazlasının Peygamberimiz'e verildiğini ve bu yönüyle de diğerlerinden daha faziletli olduğunu ifade etmektedir.

Peygamberimiz'in hem zâhirî hem de bâtınî ilme sahip olduğu ve bu iki ilimle de hüküm verdiği kanaatinde olduğunu belirttiğimiz İmam Süyûtî'nin, söz konusu görüşlerini Şeyh Takıyyüddin es-Sübkî (v. 756/1355), Şemseddin b. Sâiğ (v. 577/1181) gibi âlimlerden yaptığı alıntı ve sahih hadislerle desteklemeye çalıştığı görülmektedir.

Eserin tamamı incelendiğinde, zâhirî ilimlerle daha çok temayüz etmiş olan Süyûtî'nin, bu konularda mutasavvıflarla paralel görüşte olduğu, Peygamberimiz'in her iki ilme sahip olmakla diğer nebîlerden üstün olduğu fikrini işlediği, Resûlullah'm (s.a.v) zaman zaman şeriatın zâhirine göre anlaşılamayacak hükümler verdiği fikrinde olduğu anlaşılmaktadır.

Ona göre mesela hırsızlık yapan bir adam Peygamberimiz'e getiriliyor. Peygamberimiz, *"Öldürün!"* emrini veriyor. Oradaki sahabeler, "Ey Allah'ın resûlü! O sadece hırsızlık yaptı." diye itiraz edince, *"Elini kesin"* diyor. Adam, aynı suçu dördüncü defa işliyor ve her seferinde aynı durum cereyan ediyor. Beşinci defa da hırsızlık yapıp getirilince, Hz. Ebû Bekir (r.a), "Demek ki öldürün emrini veren Resûl-i Ekrem, önceden sonucu biliyordu" deyip adamı öldürtüyor.[92]

Bunun gibi Hz. Peygamber'in (s.a.v); şahitleri olmadığı halde ve şeriata göre iki şahitle ispatlanması gereken bir borcun ödenmesini emretmesi,[93]deveyi çaldığı söylenen adamı affetmesi,[94] deveyi çalmadığına dair yemin eden başka bir adam aleyhinde (zâhirî) bir delil olmadığı halde adamı yalanlama-

92 Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, Halep: Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, 1406/1985, Kat'u's-Sârik, 3.

93 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* XXXV, 91.

94 Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdullah Muhammed, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990, II, 676.

sı[95] vb. hadisleri delil olarak sunan Süyûtî'ye göre tüm bunlara Allah Resûlü, şeriatın zâhirine göre değil, bâtınî bilgisine dayanarak hükmetmiştir. Zira bu olaylarda şeriatın zâhirine göre olması gereken şartlar oluşmamıştır.

Kısaca, tercümesini sunduğumuz bu Arapça risalede İmam Süyûtî, Peygamberimiz'in ilm-i zâhir ve ilm-i bâtın sahibi olduğunu, uygulamalarında bâtınî bilgisiyle hükmettiğinin görüldüğünü belirtmektedir. Ona göre bu yönüyle de Resûlullah, tüm nebîlerden daha faziletli olup mucize ve bilgilerinin kaynağını onun nuru teşkil etmektedir. Böylece mutasavvıfların dillendirdikleri bâtınî ilim, hakîkat-i Muhamediyye gibi iki önemli konuyu, Peygamberimiz'in (s.a.v) uygulamalarından sunduğu delillerle kanıtlamaya çalıştığı söylenebilir.

95 Ebû Bekir Abdürrezzâk, *el-Musannef*, [baskı yeri ve tarihi yok], VIII, 522.

الباهر فی حکم النبی صلی الله علیه وسلم بالباطن والظاهر

el-Bâhir fî Hükmi'n-Nebî (s.a.v) bi'l-Bâtın ve'z-Zâhir

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

Allah'a hamd, seçkin kulları üzerine selâm olsun.

Resûlullah'm (s.a.v); Musa'nın (a.s) Hızır'la (a.s) buluşmasını, Hızır'ın çocuğu öldürmesindeki hikmetini, Musa'nın (a.s) ona itirazını, Hızır'ın (a.s) Musa'ya, *"Ey Musa! Ben, Allah'ın ilminden bana öğrettiği bir ilim üzerindeyim ki senin onu bilmen mümkün değil. Sen de Allah'ın ilminden sana öğrettiği bir ilim üzerindesin ki ben de onu bilmem mümkün değil"*[96] dediğini ifade eden ve İbn Abbas'ın Übey b. Kâ'b'dan rivayet ettiği hadis, *Sahîhayn* (Buhârî ve Müslim) ve diğer hadis kitaplarında sabittir.

---

96 Buhârî, İlim, 44; Müslim Fezâil, 46.

Şeyh Sirâceddin el-Bulkînî şöyle demiştir: "Bu gerçekten karışık bir durumdur. Zira her iki ciheti zikredilmiş olan bir ilmin öğrenilmesi nasıl olur da gerekli olmaz?"[97] Yine şöyle devam etmektedir: "Bunun cevabı, ilmi amele hamletmektir. Yani, kendisiyle amel etmek üzere bu ilmi(mi) öğrenmene gerek yok; çünkü bu ilimle amel, şer'in gereklerine uygun değildir. Bana da mûcibince amel etmek üzere sendeki ilmi öğrenmem gerekmez. Zira senin ilmin hakikatin gereklerine aykırı düşer." Bulkînî, sözlerini şöyle bitirmektedir: "Bu duruma göre Peygamber'e (s.a.v) tâbi olan velinin, bir hakikate muttali olduğunda, hakikatin gereği diye onu yerine getirmesi câiz olmaz. Ona, zâhir hükmü yerine getirmek düşer." (Bulkînî'nin) sözleri burada sona erdi.

Müctehid olarak tanımlanan âlimlerden biri olan İmam Kemâleddin ez-Zemlekânî eş-Şâfiî, *Tahkîku'l-Ûlâ min Ehli'r-Refiku'l-A'lâ* isimli kitabında şunları aktarmaktadır: "Resûlullah'ın (s.a.v); zatı, davası ve meâdı (varılacak, dönülecek yer) bakımından en mükemmel olduğu (aklın gereği) bilinen bir gerçektir. Bunlar, şerefli hasletlerdir. Zatı itibariyle en mükemmeldir, zira diğer nebîlerden herhangi birine verilmiş olan ne kadar (özel) makam ve haslet varsa, o makam ve hasletler bakımından Peygamberimiz (s.a.v) daha tam ve daha mükemmeldir. Dolayısıyla, onun nübüvveti ve risaleti, daha tam, daha mükemmeldir. Dostlukla beraber muhabbet, tefekkürün yanında kelâm, seçilmişlik, kurb, yakınlık, güzel ahlâk ve güzel yaratılış, mağfiretle beraber ismetin kemali ona aittir. O, en müttaki ve kendisine tâbi olunandır. Şayet Arap makâmâtlarına bakılırsa, tüm yeterli (tam) makamlara mahsus olduğu (görülür). Şayet ahlâkın temizliği ve ırk mükemmelliği cihetiyle bakılırsa, o, (bu cihetlerden) en tam ve mükemmel olandır. Şüphesiz o, mükemmel ahlâkı tamamlamak üzere, en hayırlı zamanda ve en tâhir evden gönderilendir. Zira o, muhtar olan Mustafa (s.a.v), İsmail'in (a.s) evladı, hidayet ve kulların imamıdır. Hiç şüphesiz, geçmiş ve gelecek günahları affedilmiştir. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ *'İşte o peygamberler, Allah'ın hidayetine eriştirdiği kimselerdir. Sen de onların gittiği yoldan yü-*

97 Diğer nüshada ifade şu şekildedir: *"Ey Musa! Ben Allah'ın bana öğrettiği Allah ilimlerinden öyle bir ilme sahibim ki bu ilmi senin bilmen gerekmez; sen de Allah'ın sana öğrettiği Allah ilimlerinden öyle bir ilme sahipsin ki benim de bunu bilmem gerekmez."* Bulkînî'nin, "Bu gerçekten karışık bir durumdur" sözü buna karşılık söylenmiştir. Yoksa anlamsız kalmaktadır (bk. Süyûtî, *el-Bâhir*, Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Ak Ze 14/1, vr. 1b).

rü. "[98] Allah, onların hidayetlerine tâbi olunmasını emretti. Kendileri için hidayet olan her ne varsa ona tâbi olmaları vâciptir. Kendisinden önceki nebîlere verilen tüm hidayet yolları ona da verilmiştir. Diğer nebîlere taksim edilenler onda cemolmuştur. Diğer nebîlerden ona ve bi'setine iman hususunda mîsak alınmıştır. Bundan dolayı, onların önüne geçmiş, onlara namaz kıldırmıştır. Dolayısıyla o, tüm enbiyanın imamıdır. Şeref ve fazilet olarak bu sana yeter.

Daveti cihetiyle en mükemmel oluşuna gelince, onun şeriatı, diğer nebîlerin şeriatlarını neshetmiştir. Daveti, önceki nebîleri ve ümmetlerini kapsar. Dolayısıyla o imam, diğer nebîler ise me'mumdurlar (imama tâbi). O, tâbi olunan, diğerleri tâbi olanlardır.

Onun mucizeleri daha tamdır. Zira, diğer nebîlere her ne mucize verilmişse aynısı ve daha mükemmeli Peygamberimiz'e de (s.a.v) verilmiştir. Ayrıca ona, diğer nebîlere verilmeyen mucizeler de verilmiştir. Kitabı, kitapların en şereflisi ve en mükemmel olanıdır. O kitap öyle korunan bir kitaptır ki ona ne önünden ne de ardından bâtıl yanaşmaz. Hiçbir şey onu neshedemez. Onun mucizeleri ebediyen bâkidir (kalıcı). Kur'an bunlardan biri olduğu gibi, evvelce zuhur etmiş ve tâ kıyamete kadar zuhur edecek olanlar da bunlardandır.

Meâdı cihetiyle en mükemmel oluşuna gelince, Resûlullah (s.a.v), o gün (mahşer) komutan olarak, diğer tüm nebîlerin altında toplanacakları livâü'l-hamd sancağının sahibidir. İlk şefaat eden ve ilk şefaat olunan odur. Makamü'l-mahmûdun sahibidir.

Cennette ve dârü'l-cezada derecesine gelince, en yüce dereceye sahiptir. Zira o, vesile sahibidir ki cennette en yüksek derece olup ondan başkası ona nâil olamaz. Ümmeti, ümmetlerin en faziletlisidir. Onlar, hem şefaat eden hem de şefaat olunanlar, sıddıklar, şühedave salihlerdir. O (nebî), âlemler için rahmet olan, göklerin ve yerlerin Rabb'iyle beraber ismi yükseltilen, havz ve kevserin sahibidir. Onun ümmeti mahşer günü diğer ümmetlere şahit olacaktır. Onun fazilet ve menkıbeleri anlatmakla bitmez, başı (nerede) sonu (nerede) anlaşılmaz."

Sonra (İmam Zemlekânî), izahatta bulunmak üzere şöyle devam etmektedir: "Her bir nebînin ayrı ayrı sahip oldukları mucizelerin tamamının ya ay-

98 En'âm 6/90.

nısı veya daha mükemmelinin Peygamberimiz'e (s.a.v) verildiğini ifade ettik. Bunu da icmâlen zikrettik. Bunun detayına girmek ise, diğer nebîlere verilen ve buna karşılık Resûlullah'a da verilen mucizelerin teker teker anlatılmasını gerektirir ki bu, ancak müstakil bir kitap yazmakla mümkün olur. Fakat, zikrettiklerimizi açıklayan bir özete de ihtiyaç vardır. Bunu da iki mukaddime ile açıklamak mümkündür.

Bunlardan birincisi şudur: Usûlü'd-dîn ilminde Ehl-i sünnet mezhebine göre, evliyanın kerametlerinin sabit olduğu ifade edilmiştir. Nebîlere ait tüm mucizelerin (evliya için) keramet olarak vuku bulması câizdir. Bu ümmetin sahabe, tâbiîn ve onlardan sonra gelen evliyasına nasip olan kerametlerden hiçbiri, diğer ümmetlerde vuku olmamıştır. Bu konuyla ilgili kitaplara ve selefin haberlerine göz atan, zikrettiklerimizi orada görüp anlayacaktır.

Gerçek şu ki nebîye tâbi bir veliye hâsıl olan keramet, aslında o tâbi olunan nebîye ait olup onun mucizelerinden bir mucizedir. Zira bu keramet veliye, ancak o nebîye tâbi olması, ona iman etmesi, getirdiklerini kabul etmesi ve şeriatıyla amel etmesiyle mümkün olabilir. Hatta şayet nebîye muhalefet etmesi gerekse bu kerametin husule gelmesinin sebebi olarak bu muhalefet gösterilemez. Şayet bu veli, söz konusu kerameti tâbi olduğu nebîye muhalefet etmeye bağlarsa, biz buna keramet demeyiz ve o olayı, bâtılı hak gösterme çabası ve şeytanların işi olarak görürüz. Çünkü tâbi olan veliye ancak tâbi olunan (nebî) sebebiyle keramet hasıl olur. Şüphesiz, velinin eliyle hâsıl olan keramet, bu kerametin husule gelmesini gerekli kılan ve velinin takip edip üzerinde yürüdüğü yolun sıhhatine delalet eder. Bu da o resûlün şeriatından başkası değildir. Bu durum, tâbi olduğu nebînin, davasında doğru olduğuna delalet eder.

Mucizeden maksadımız, nebîlik davasında bulunan kimsenin doğruluğuna delalet eden hârikulâde haldir. Onların mucizenin sınırı hakkındaki, "Mucize hârikulâde bir iş olup meydan okumadır. Keramet ise nebînin meydan okuması gibi değildir. Dolayısıyla kerametler nebînin mucizelerine dahil edilemez" şeklindeki sözleri bu görüşümüzü çürütemez. Çünkü biz onların, "Mucize meydan okumadır" sözünü, meydan okuma anında nebînin doğruluğuna delalet etmesi gerektiği anlamında kullandıklarını söylüyoruz. Oysa nebînin her mucize anında nübüvvet davasını zikretmesi gerekmez. Zira vuku anında nebîlik davasını

zikretmediği halde, sudur eden birçok hârikulâde halin mucize sayıldığına dair icmâ gerçekleşmiştir. Aynı zamanda Resûlullah'm (s.a.v) birçok mucizeleri ölümünden sonra zuhur etmiştir. Gaybdan verdiği haber türünden mucizeleri de İsa'nın (a.s) nüzûlü vb. gibi âhir zamanda vuku bulacak olan mucizeleri de zuhur edecektir. Bu mucizelerin, ölümünden sonra meydana gelmeleri onun doğruluğuna ve davetinin kıyamete kadar süreceğine delalet ettiğinden bunların, Hz. Peygamber'in mucizeleri olduğu gerçeğini değiştirmez. Yine bu ümmetin içindeki evliyanın kerametleri de bu meyandadır. Zira bu kerametler, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v) doğruluğuna delalet etmekte ve onun daveti zamanında gerçekleşmektedir ki bu da hakikatte onun bir mucizesidir.

İkinci mukaddime: Şüphesiz ki Âdem'den (a.s), Hz. Muhammed'in (s.a.v) zamanına kadar gelen nebîlerin elleriyle vuku bulan tüm mucizeler, aynı zamanda Resûlullah'ın birer mucizesi olup onun doğruluğuna delalet ederler. Çünkü nebîler kavimlerini bununla müjdeler ve davasının umumiliğini bununla anlatırlar. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ ءَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَى ذَلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ.

'Hani, Allah peygamberlerden, 'And olsun size vereceğim her kitap ve hikmetten sonra, elinizdekini doğrulayan bir peygamber geldiğinde ona mutlaka iman edeceksiniz ve ona mutlaka yardım edeceksiniz' sözünü almış ve, 'Bunu kabul ettiniz mi; verdiğim bu ağır görevi üstlendiniz mi?' demişti. Onlar, 'Kabul etik' demişlerdi. Allah da, 'Öyleyse şahit olun, ben de sizinle beraber şahit olanlardanım' demişti.'[99]

Böylece Allah, tüm enbiyadan, Resûl-i Ekrem'e (s.a.v) iman ve yardım etmeleri üzerine mîsak almıştır. Şu ifadesiyle de Peygamberimiz'i onlara resûl olarak tayin etmiştir: ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ *'Sonra, elinizdekini doğrulayan bir peygamber geldiğinde ona mutlaka îmân edecek-*

99 Âl-i İmrân 3/81.

siniz ve ona mutlaka yardım edeceksiniz'[100] Resûlullah'ın (s. a.v.) 'Şayet Musa (a.s) hayatta olsaydı bana tâbi olacaktı'[101] hadisi de buna delildir.

İsa'nın (a.s), Peygamberimiz'in şeriatını teyit edici olarak nüzûlü, onun şeriatıyla amel edecek olması, imamımızın arkasında namaz kılması da bu anlamdadır. Böylece, tüm nebîlerin göstermiş oldukları mucizeler, aslında Resûlullah'ın (s.a.v) doğruluğuna delalet eden birer delil teşkil etmektedir. Diğer nebîlerin iddia ettikleri, iddiada bulunup haber verdikleri ve kavimlerini kendisiyle imana çağırdıkları şeylerin tamamında Resûl-i Ekrem'in (s.a.v) nübüvveti vardır. Diğer şeriatlar, onun şeriatıyla nesholundu. O halde, diğer nebîlerin gösterdikleri mucizelerin tamamı, Hz. Peygamber'in (s.a.v) doğruluğuna delildir. Bunlar, aynı zamanda Allah Resûlü için birer mucizedir.

Zira mucizenin, nübüvvet iddiasında bulunan kimsenin kendi eliyle gösterilmesi şart değildir. Hatta bazan, fetret devrinde ve Resûlullah'ın (s.a.v) doğumu sırasında zuhur eden hârikulâde haller gibi durumlar bile, nebînin doğruluğuna delalet ederler.

İşte bu iki mukaddime sana Resûl-i Ekrem'in (s.a.v) mucizelerinin genişliği hakkında zikretttiklerimizi açıklamakta ve sana, diğer nebîlerin mucizelerinin (aslında) kendisine (Peygamberimiz'e) ait olduğunu anlatmaktadır. Hal böyle olunca Allah Resûlü'nün bizzat kendisinin göstermiş olduğu mucizeler nasıl daha tam ve mükemmel olmasın." Zemlekânî'nin sözleri burada sona erdi.

Şeyh Takıyyüddin es-Sübkî'nin, *es-Seyfü'l-Meslûl alâ men Sebbe'r-Resûl* adlı kitabında şu ifadeler yer almaktadır: Ebû Davud, Ahmed b. Hanbel'den Ebû Bekir'in (r.a) tavrını belirten şu hadisi sordu: *"Adamın biri Hz. Ebû Bekir'i (r.a) kızdırdığında, Ebû Berze, 'Resûlullah'a hakaret ettiği için onu öldüreyim mi?' diye sordu. Bunun üzerine Ebû Bekir'in (r.a), 'Hayır! Resûl-i Ekrem'den (s.a.v) sonra kimsenin böyle bir yetkisi yoktur' cevabını verdi.* Bunun üzerine Ahmed b. Hanbel, *'Resûlullah'ın (s.a.v) emrettiği şu üç şey dışında, Ebû Bekir'in (r.a) herhangi birini öldürmesi câiz olmaz. Bunlar da iman ettikten sonra küfre dönmek, evlendikten sonra zina etmek, haksız yere adam*

100 Âl-i İmrân 3/81.

101 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 338; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, I, 228; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs amma'ştehere mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-Nâs*, II, 206.

öldürmektir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) bu üç sebep olmadan da adam öldürme yetkisi vardı'[102] demiştir."[103]

Bu durum, ona ait hususlardandı. Yani, Resûlullah'ın (s.a.v), diğer insanlar tarafından bilinen ve öldürülmesini mubah kılan herhangi bir (zâhirî) sebep olmadan da kişi hakkında ölüm emri verme yetkisi vardı. İnsanların da buna itaat etmeleri gerekirdi. Çünkü o, Allah'ın kendisine emrettiğinden başka bir şeyi emretmez. Bu iki haslet, Resûl-i Ekrem (s.a.v) dışında kimseye verilmemiştir.

Şeyh Takıyyüddin es-Sübkî'nin şöyle demiştir: "Hızır'ın (a.s) çocuğu öldürmesi, kâfir tabiatlı oluşu sebebiyledir ki bu da bu olaya has bir durumdur. Zira çocuk (yaşta) birinin öldürülmesinin şeriata göre câiz olmadığı bilinmektedir. Özellikle mümin anne ve babadan dünyaya gelen çocuk. Her ne kadar, Allah'ın Hızır'ı (a.s) muttali kıldığı gibi bazı evliyayı da çocuğun durumuna muttali kıldığını ileri sürdüysek de çocuğu öldürmek şeriatın hükmüne göre câiz değildir.

Yine İbn Abbas'tan şu husus nakledilmiştir: Necde el-Harûrî, bir mektup yazıp çocukların öldürülüp öldürülmeyeceğini sorduğunda -Harûrî lakabı Harûr'e nisbetendir, Harûr, Kûfe'de bir köyün ismidir. Ehli, tamamen Havâric'den idiler- İbn Abbas (r.a) ona şöyle yazmıştı: *'Eğer sen Hızır (a.s) isen ve kâfir olanı mümin olandan ayırt edebilyorsan onları öldür.*'[104]

İbn Abbas'ın (r.a) bundan maksadı, Necde'nin ihtiyacını gidermek, mümkün olmayan bir şeyi işlemesine engel olmak ve Hızır'ın (a.s) hükmüyle hüküm verme isteğini ortadan kaldırmaktı. İbn Abbas'ın amacı, bu durum hâsıl olduğunda öldürmenin câiz olduğunu ifade etmek değildi. Bu da zaten şeriatın cevâz vermediği bir hükümdür. Çünkü (çocukla ilgili) küfür, o an hâsıl olmamıştır, bilakis sonra olacak olan bir iştir. Dolayısıyla hâsıl olmamış bir nedenden dolayı nasıl öldürülebilir.

Hakikat şudur, çocuk ne hakiki küfürle ne de hakiki imanla vasıflandırılır. Bu durumda, onu nebî olarak kabul edenlere göre, Hızır'ın (a.s) hükmü,

102 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 226.

103 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn: Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn* (haz. Rıfat Bilge v.dğr.), İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1951, I, 383.

104 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 224.

ona has müstakil bir şeriat olarak yorumlanmalıdır." Sübkî'nin sözleri burada sona erdi. (Burada bahsi geçen) Sübkî, İmam Takıyyüddin Ali b. Abdülkâfi es-Sübkî'dir.[105]

Bu Sayfaları Yazma Nedenim Hakkında Fasıl: Resûlullah'a (s.a.v), diğer nebîlere verilen zâhir ve şeriat hükümleri yanında, Hızır'a (a.s) verilen bâtın ile hakikat hükümlerinin cemolduğuna kanaat ettim. Bu, Allah'ın kendisine has kıldığı bir hususiyettir. Bunun böyle olduğuna dair dayanak, âlimlerin nakilleri ile hadislerdir.

Nakiller ise tafsîlî ve icmâlî olmak üzere iki kısma ayrılırlar.

Tafsîlî Nakiller: İmam Kurtubî tefsirinde şöyle demiştir: "Ulemanın tamamı, Hz. Peygamber'in (s.a.v) dışında hiç kimsenin (zâhir deliller olmadan) ilmine dayanarak ölüm cezası veremeyeceği hususunda icmâ etmiştir. Bu durum Resûlullah'a hastır. (Onun dışında hiç kimsenin [delilsiz olarak] kendi bilgisiyle ölüm cezasına hükmetmesi câiz değildir)." Bu büyük imamdan yapılan icmâ nakli sana (delil olarak) yeter. İbn Dihye şöyle demiştir: "Bu durum, Resûl-i Ekrem'e (s.a.v) has kılınmıştır. Zira o, deliller sabit olmadığı halde zina ile itham ettiği birinin ölümüne hükmetmiştir ki bu durum ondan başkasına câiz değildir." Zerkeşî bunu Hâdim'de nakletmiştir.

İmam Râfiî *Şerh*'te, İmam Nevevî *er-Ravza*'da şöyle demiştir: "İlmine dayanarak hükümde bulunmak Hz. Peygamber'e (s.a.v) ait bir hususturki başkaları için bunun tersi geçerlidir."

Kadı Celâleddin el-Bulkînî *er-Ravza*'nın hâşiyelerinde, "Şeyhayn'ın söylediklerinin zâhirî, Resûlullah'nın (s.a.v), ister hadler olsun ister diğer hususlar, mutlak anlamda ilmine dayanarak (zâhirî deliller olmadan) hükmeder, manasına gelmektedir ki bunda ihtilaf yoktur" demektedir. Bu da Kurtubî'nin icmâ nakline uygun düşmektedir. Çünkü mezhepler, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v) dışında kimsenin kendi bilgisine dayanarak had cezasına hükmedemeyeceği görüşünde müttefiktirler. İhtilaf, hadler dışındaki konularla ilgilidir. Biz bunu câiz görürken diğer mezhepler câiz görmemekteler. Hz. Peygamber (s.a.v) ile ilgili, gerek hadler gerekse diğer ceza hükümleri hakkında herhangi bir ihtilaf haberi gelmemiştir.

105 Bağdatlı, *Hediyye*, I, 383.

İcmâlî Nakiller: Âlimler, diğer nebîlere mucize ve fazilet nevinden her ne verildiyse, Peygamberimiz'e de (s.a.v) onun aynısı ve daha mükemmelinin verildiğini söylemektedirler. Bununla ilgili olarak İmam Şâfiî'den şu söz hikâye edilmiştir: Kendisine İsa'ya (a.s) ölüleri diriltme mucizesi verilmişti denildiğinde, o, "Muhammed'e (s.a.v) hanînü'l-ciz' (kütüğün ağlaması) mucizesi verildi ki bu daha büyük (bir mucizedir)" cevabını vermiştir. Bu o kadar çok meşhur oldu ki daha sonra kim fazilet konusunda bir kitap yazdıysa bu sözü zikretmiştir.

Bedr b. Habîb, *en-Necmü's-Sâkıb fî Eşrefi'l-Menâkıb* adlı kitapta şunları aktarmaktadır: "Diğer nebîlere istifade edilen her ne husus verildiyse, Peygamberimiz'e de mutlaka aynısı ve daha fazlası verilmiştir. Bu böylece sabit olunca, Resûlullah'ın (a.s), diğer nebîlerin sahip oldukları zâhirle hükmetmenin yanında, Hızır'ın (a.s) sahip olduğu bâtın ve hakikatle hükmetme yetkisine sahip olması gerekir. Dolayısıyla, diğer nebîlerin çoğuna verilenlerle, Hızır'a (a.s) verilenin aynısı nebîmize verilmiş ve iki özellik kendisinde cemolmuştur. Şöyle ki kendisine, zâhir ve bâtınla hükmetme hususu mubah kılınmıştır."

Biz bu söylenenlere izah olmak üzere Sübkî'nin *et-Ta'zîm ve'l-Minne* adlı kitabında yer alan şu açıklamalarını ilave ediyoruz: "Hz. Peygamber'in (s.a.v) *'Tüm insanlara gönderildim'*[106] hadisi, sadece onun döneminden kıyamete kadar gelecek olan insanları değil, kendisinden önceki insanları da içine almaktadır. Bununla Resûlullah'ın (s.a.v), *'Âdem (a.s), daha ruh ve ceset arasında bir haldeyken ben nebî idim'*[107] hadisinin manası ortaya çıkmaktadır. Hadisi, Hz. Muhmmed'in gelecekte nebî olacağını Allah'ın ilmiyle bildiği şeklinde tefsir edenler, bu manayı kavrayamamışlardır. Zira Allah'ın ilmi, tüm eşyayı ihata etmiştir. Allah'ın, Resûlullah'ı (s.a.v) o vakitte nebî olarak vasfetmiş olması, o vakitte sabit olmuş olan bir emir olarak anlamayı gerekli kılmaktadır. Bundan dolayıdır ki Âdem (a.s), arşın üzerinde 'Muhammedün resûlullah' yazıldığını gördü. Bu da bunun o zamanda sabit bir mana olduğunu gerekli kılmaktadır.

106 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 138; Hindî, *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl*, XI, 426.

107 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, VIII, 438; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 129; Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, XI, 409.

Şayet bundan murat, sadece gelecekteki (nübüvveti) Allah'ın ilmiyle bilmesi olmuş olsaydı, *'Âdem (a.s), daha ruh ve ceset arasında bir haldeyken ben nebî idim'* hadisinin bir hususiyeti kalmazdı. Çünkü Allah, o vakitte de daha önce de tüm nebîlerin nübüvvetlerini ilmiyle biliyordu. O halde bu, nebîmize has bir hususiyet olmalı ki Allah bunu haber verdi. Böylece de onun Allah indindeki kadrini anlasınlar ve sahih haberle yüce Rabb'i tarafından Resûlullah'ın (s.a.v) Âdem'den (a.s) önce kemale erdirildiğini öğrendik desinler diye ümmetine bu durumu ilan etti. Yine Allah, Hz. Peygamber'in (s.a.v) hakikatini Âdem'den (a.s) önce yaratmış ve daha o zaman, ona nübüvvet vermiştir. Resûlullah'ın (s.a.v) kendilerinden önce geldiğini, kendilerinin nebîsi ve resûlü olduğunu bilsinler diye, diğer nebîlerden mîsak almıştır.

Gel de Rab Sübhânehû ve Teâlâ tarafından Hz. Peygamber'e (s.a.v) verilen şu büyük değere bak! Şu halde Resûlullah'ın (s.a.v), tüm enbiyanın nebîsi olduğu anlaşıldı. Ahirette tüm nebîlerin onun livâsı altında toplanmaları da bunu göstermektedir. Dünyada, İsrâ gecesinde tüm nebîlere namaz kıldırması da böyledir. Şayet Resûl-i Ekrem (s.a.v) gelişi, Âdem (a.s), Nuh (a.s), İbrahim (a.s), Musa (a.s) ve İsa'nın (a.s) dönemlerine denk gelseydi, kendileri ve ümmetlerinin Peygamberimiz'e (s.a.v) iman edip ona yardımcı olmaları vâcip olurdu. Bunun için yüce Allah onlardan mîsak aldı. Bu durumda Fahr-i Kâinat'ın onların üzerine nübüvveti ve onlara risaleti ile bir mana hâsıl olmaktadır. Şayet onların dönemlerinde olsaydı, hiç şeksiz Allah Resûlü'ne tâbi olmaları gerekirdi. İsa'nın (a.s), kerim bir nebî olduğu halde âhir zamanda onun şeriatı ile gelecek olması bundan dolayıdır. Şüphesiz İsa (a.s), tüm emir ve nehiyleriyle Kur'an ve Sünnet'te yer alan Hz. Peygamber'in şeriatıyla hükmedecek. Şu halde o, sair ümmetle alakadar olduğu gibi, onunla da alakadardır. O, vasfından hiçbir şey eksilmediği halde, kendi halinde kerim bir nebîdir.

Aynı şekilde şayet Resûlullah (s.a.v), onun, Musa'nın, İbrahim'in, Nuh'un veya Âdem'den (a.s) herhangi birinin zamanında gönderilmiş olsaydı, onlar ümmetlerine gönderildikleri risalet ve nübüvvet üzere devam ederlerken, Peygamberimiz (s.a.v) onların üstünde bir nebî ve hepsinin resûlü olurdu. Dolayısıyla Resûl-i Ekrem'nin (s.a.v) nübüvveti ve risaleti, daha âm, daha şumüllü, daha büyük ve usul bakımından onların şeriatlarıyla müttefiktir. Zira onlarda ihtilaf yoktur. Bunun dışında şeriatının öne geçmesiyle aralarında ihtilaf ya tahsis ya da nesih yoluyla fürû konularında vâki olurdu veya ne nesih ne de

tahsis olurdu. Bilakis ümmetlere nisbetle o dönemde Hz. Peygamber'in (s.a.v) şeriatı, nebîlerinin kendilerine getirdikleri şeriat gibi olurdu. Söz konusu dönemde bu ümmete nisbetle bu şeriat ve hükümler, şahıs ve vakitlerin değişmesi ile farklılık arzeder."

Böylece iki hadisin bilmediğimiz iki manası ortaya çıkmış oldu. Bunlardan birincisi, *"Tüm insanlara gönderildim"* hadisidir. Bu hadisten, onun zamanından kıyamete kadar olan insanların kastedildiğini zannediyorduk. Oysa tüm insanların, ilk insandan son insana kadar tamamının kastedildiği ortaya çıktı. İkincisi de, *"Âdem (a.s), daha ruh ve ceset arasında bir haldeyken, ben nebî idim"* hadisidir. Bunun Allah ilminde gerçekleştiğini zannediyorduk. Oysa bundan daha fazla mânalar ifade ettiğini böylece Sübkî'nin izahatlarından anlamış olduk.

O halde Sübkî'nin, "Şayet Hz. Peygamber (s.a.v) o zaman gönderilseydi, o ümmetlere nisbetle, Resûlullah'ın (s.a.v) şeriatı, nebîlerinin kendilerine getirdikleri şeriatlar gibi olurdu" şeklindeki sözüne dikkat et. Buna göre eğer Resûl-i Ekrem (s.a.v), Musa ve Hızır'ın (a.s) zamanında gelseydi şeriatı, Musa'nın (a.s) kavmi için Musa'nın (a.s) kendilerine getirdiği zâhirî hükümler ve bu şeriatın gerekleri nisbetinde olacaktı. Yine Hızır'ın (a.s) kavmi için de Hızır'ın (a.s) kendilerine getirdiği bâtın hükümler ve hakikatin gereği nisbetinde olacaktı. Hal böyle olunca, Resûlullah'm (s.a.v) varlığının ve bi'setinin iki yönlü olduğu nasıl uzak görülebilir? Bu iki hususu kendisi müjdelemekte ve bunu herhangi biri uzak göremez. Sübkî'nin, *Bürde* sahibinin şu beyitlerini dile getirmesi de bu manadadır:

"Kerem sahibi resûllerin getirdiği her ne varsa
Mutlaka onun nuruna bağlı olarak gelmiştir.
Çünkü o, faziletli bir güneş, diğerleri yıldızlarıdır
Nurları karanlıkta insanları aydınlatır."

Şemseddin İbn Sâiğ, *er-Rakam*[108] adlı eserinde şöyle demektedir: "Mürsel ve nebîlerin, nübüvvetlerine delil olmak üzere halka göstermiş oldukları

108 Kaynaklarda İbnü's-Sâiğ olarak geçen ve *er-Rakam* isminde eseri bulunan ancak vefat tarihleri farklı iki şahsiyet bulunmaktadır. Bunlardan biri İbn Sâiğ Muhammed b. Abdurrahman b. Ali b. Ebü'l-Hasan eş-Şemseddin (v. 577/1181) olup, eserinin tam ismi, *er-Rakam fi Şerhi Kasîdeti'l-Bürde*'dir (Bağdatlı, *Hediyye*, I, 496). Diğeri İbnü's-Sâiğ Muhammed b. Abdurrahman b. Ali b. Hasan Şemseddin ez-Zümrüdî'dir (v. 776/1374). Eserinin tam ismi, *er-Rakam ale'l-Bürde*'dir (Bağdatlı, *Hediyye*, XXXV, 2). Burada bahse konu şahıs ikincisi olsa gerek.

mucizelerin tamamı Peygamberimiz'in (s.a.v) nuruna bağlı olarak vuku bulmuştur. Zira Resûlullah'ın nuru, Âdem'den (a.s) önce yaratılmıştı. Ardından Âdem'e (a.s) intikal etti. Sonra annelere gelmek üzere sulblere intikal etti. Derken annelere intikal etti. İşte bu nurla yüce Allah, kerem sahibi enbiya eliyle mucizeleri tanzim etti. Şairin bu konudaki şu sözleri ne kadar güzeldir:

- *'Gayb âleminin ilimleri senin içindir.*
  Âdem'e öğretilen isimler de oradandır.
  Bürde'de yer alan:
  Tamamı resûlden iltimas etmekte,
  Denizden bir avuç veya bol yağmurdan bir emiş misali.'

Beyit için bazıları şöyle demiştir: Yani, nebîlerin ilimlerinin tamamı, onun ilminden alınmıştır. Bu da ona nisbetle denizden bir avuç veya bol yağmurdan bir emiş almaya benzer." İbnü's-Sâiğ'in sözleri sona erdi.

Konuya Dair Hadisler

Konuyla ilgili hadislere gelince bunların sayısı çoktur.

Birinci Hadis: Buhârî, Müslim, Ebû Davud, Nesâî ve İbn Mâce'de yer alan hadis şöyledir:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ اِخْتَصَمَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ وَعَبْدُ بْنُ زَمْعَةَ فِي غُلَامٍ فَقَالَ سَعْدٌ هَذَا يَا رَسُولَ اللهِ ابْنُ أَخِي عُتْبَةُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ عَهِدَ إِلَيَّ أَنَّهُ ابْنُهُ انْظُرْ إِلَى شَبَهِهِ وَقَالَ عَبْدُ بْنُ زَمْعَةَ هَذَا أَخِي يَا رَسُولَ اللهِ وُلِدَ عَلَى فِرَاشِ أَبِي مِنْ وَلِيدَتِهِ فَنَظَرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى شَبَهِهِ فَرَأَى شَبَهًا بَيِّنًا بِعُتْبَةَ فَقَالَ هُوَ لَكَ يَا عَبْدُ بْنَ زَمْعَةَ اَلْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ وَاحْتَجِبِي مِنْهُ يَا سَوْدَةُ بِنْتَ زَمْعَةَ قَالَتْ فَلَمْ تَرَهُ سَوْدَةُ قَطُّ

"Âişe (r.a) şöyle demiştir: Sa'd b. Ebû Vakkâs ile Abd b. Zem'a arasında bir çocuk hususunda anlaşmazlık yaşandı. Sa'd, 'Ey Allah'ın resûlü bu kardeşim Utbe b. Ebû Vakkâs'ın oğludur. Bana oğlu olduğuna dair ahidde bulundu. (Kardeşime) benzerliğine bak!' Abd b. Zem'a da, 'Ey Allah'ın resûlü! Bu (çocuk), kardeşimdir, babamın yatağı üzerine doğdu. Câriyesinden olma çocuğudur' Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v), (çocuğa) baktı ve açıkça Utbe'ye

benzediğini gördü. 'O, senindir ey Abd! Çocuk (doğduğu) yatağa aittir. Öbürüne (zâniye) de mahrumiyet vardır. Ey Sevde bint Zem'a! Ona karşı hicablı ol' dedi. Âişe, 'Ondan sonra Sevde onu hiç görmedi' dedi."[109]

Buhârî ve Ebû Davud'da geçen bir lafız هُوَ اَخُوكَ يَا عَبْدُ *"O kardeşindir ey Abd!"* şeklindedir. Başka bir lafız da şöyledir: فَمَا رَآهَا حَتَّى لَقِيَ اللهَ *"Ölünceye kadar onu görmedi."* Müslim'de geçen lafız ise şöyledir: قَالَتْ عَائِشَةُ فَوَاللهِ مَا رَآهَا حَتَّى مَاتَتْ *"Âişe, 'Allah'a yemin ederim ki ölünceye kadar Sevde'yi görmedi' dedi."*

Şeyh Sirâceddin İbnü'l-Mülakkın ve Hafız İbn Hacer şöyle demişlerdir: "Bu hadis, zâhire göre hükmeden hâkimin hükmünün bâtınî manadan yoksun olamayacağına dair delil teşkil eder. Çünkü Resûlullah (s.a.v), *'O senin kardeşindir ey Abd!'* şeklinde sahih yolla gelen hadise göre, çocuğun Abd b. Zem'a'nın kardeşi olduğuna hükmetti. Buna göre çocuk, baba tarafından Abd'ın kardeşi olunca; Sevde'nin de baba tarafından kardeşi olmuş olur. Sonra Resûlullah (s.a.v), Sevde'ye o çocuğa karşı örtünmesini emretti. Şâyet Resûlullah'ın verdiği hüküm bâtın manadan yoksun olsaydı Sevde'nin çocuğa karşı örtüsüne dikkat etmesini istemezdi."

İbnü'l-Mülakkın, "Bazı Hanefîler, 'Resûlullah'ın (s.a.v) çocuğu önce Zem'a'nın oğlu ilan etmesi, ardından kız kardeşinin kendisine karşı örtünmesini emretmesi câiz olmaz. Böyle bir şey muhaldır (olamaz)' demişlerdir" dedikten sonra buna şöyle cevap vermektedir: "Hayır bu durum muhal değildir. Buhârî'nin rivayetinde, *'O senin kardeşindir ey Abd b. Zem'a!'* şeklindeyken, Ahmed'in *el-Müsned*'inde ve Nesâî'nin *Sünen*'inde, *'Ey Sevde! Ondan örtün senin kardeşin değildir'* şeklindedir. Tashihi hakkında ihtilafa düşülmüştür. Münzirî ise, 'O zâid olup sabit değildir'derken, Hâkim *el-Müstedrek*'inde, 'İsnadı sahihtir' demiştir." İbnü'l-Mülakkın'ın sözleri sona erdi.

Hafız İbn Hacer şöyle demiştir: "Mücâhid'in şeyhi hariç, bu hadisin ricâli sahihtir. O da, İbn Zübeyr'in kölesi Yusuf'tur." Beyhakî senedini ta'n etmiş ve, 'Onda Cerîr var ki sûi'l-hıfz olmakla nitelendirilmiştir. Yine onda Yusuf var ki tanınan biri değildir' demiştir. Oysa Cerîr'in sûi'l-hıfz olmakla nitelendirilme-

109 Buhârî, Büyû', 3; Müslim, Radâ', 17; Ebû Davud, Talâk, 34; İbn Mâce, Nikâh, 59.

diği, sanki Cerîr'i, Cerîr b. Hâzim'le karıştırdığı; Yusuf'un da İbnü'z-Zübeyr'in kölesi olduğu sabit olmuştur. Durum böylece anlaşılınca, Sevde'ye kardeş olmasının nehyedilişi ortaya çıkmaktadır. İbnü'l-Arabî, Şâfiî'den şunu naklet-mektedir: 'Eğer gerçekten neseb yönüyle kardeşi olsaydı, Âişe'ye ridâî (süt) amcasına karşı örtünmemesini emrettiği gibi, Sevde'yi de menetmezdi." Velhâ-sıl Resûlullah (s.a.v), çocuğu şeriatın zâhirine göre Abd'in kardeşi ilan etti. Zira çocuk yatağa aittir. Bâtınî hüküm gereği Sevde ile kardeşliğini nehyetti. Bu tek örnekten bile, zâhir ve bâtınla birlikte hükmedildiği anlaşılmaktadır.

İkinci Hadis: Nesâî'de yer alan rivayet şöyledir:

أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُتِيَ بِلِصٍّ فَقَالَ اقْتُلُوهُ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّمَا سَرَقَ فَقَالَ اقْتُلُوهُ قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّمَا سَرَقَ قَالَ اقْطَعُوا يَدَهُ فَقَالَ ثُمَّ سَرَقَ فَقُطِعَتْ رِجْلُهُ ثُمَّ سَرَقَ عَلَى عَهْدِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حَتَّى قُطِعَتْ قَوَائِمُهُ كُلُّهَا ثُمَّ سَرَقَ أَيْضًا الْخَامِسَةَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْلَمَ بِهَذَا حِينَ قَالَ اقْتُلُوهُ ثُمَّ دَفَعَهُ إِلَى فِتْيَةٍ مِنْ قُرَيْشٍ لِيَقْتُلُوهُ مِنْهُمْ عَبْدُ اللهِ بْنُ الزُّبَيْرِ وَكَانَ يُحِبُّ الْإِمَارَةَ فَقَالَ أَمِّرُونِي عَلَيْكُمْ فَأَمَّرُوهُ عَلَيْهِمْ فَكَانَ إِذَا ضَرَبَ ضَرَبُوهُ حَتَّى قَتَلُوهُ

"Resûlullah'a (s.a.v) bir hırsız getirildi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, 'O-nu öldürün!' diye emretti. Orada bulunanlar 'Ey Allah'ın resûlü! O sadece hırsızlık yaptı' dediler. Resûlullah (s.a.v), 'Onu öldürün!' diye emretti. Orada bulunanlar, 'Ey Allah'ın resûlü! O sadece hırsızlık yaptı' dediler. Resûlullah 'Elini kesin!' dedi. Adam tekrar hırsızlık yaptı ve ayağı kesildi. Sonra Ebû Be-kir'in döneminde tekrar hırsızlık yaptı. Bu durum tüm uzuvları kesilinceye ka-dar devam etti. Adam beşinci kez hırsızlık yapınca Hz. Ebû Bekir (r.a), 'Allah Resûlü, 'Öldürün!' dediği zaman bu durumu daha iyi biliyordu' dedi ve sonra adamı öldürmeleri için bir grup Kureyşli'ye teslim etti. Abdullah b. Zübeyr de bu grupta bulunmaktaydı. O, emîrliği seven biriydi. 'Beni kendinize emîr tayin edin' dedi. Onlar da kendilerine onu emîr kabul ettiler. İbnü'z-Zübeyr, adama vurduğu zaman, onlar da vuruyorlardı. Bu durum adamı öldürünceye kadar devam etti."[110]

110 Nesâî, Kat'u's-Sârik, 3.

Hâkim *el-Müstedrek*'te rivayet etti ve bana Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Maluveyh rivayet edip dedi ki, bana İshak b. Hasan b. el-Harbî rivayet edip dedi ki, bana Affân b. Müslim rivayet edip dedi ki, bana Hammâd b. Seleme, Yusuf b. Sa'd'dan rivayet edip sahihtir, dedi. Zehebî'nin *el-Kâşif*'te dediği gibi, Yusuf b. Sa'd el-Cumahî hariç, (bu senedin) ricâli sahihtir.

Hattâbî şöyle demiştir: "Bu olay, hırsızın böyle bir durumda öldürülmeyeceği hususundaki ittifaktan dolayı, (zâhire göre değil) hakikate göre verilen bir hükümdür. Aynı zamanda Resûlullah'ın (s.a.v) şeriatın zâhiri ile hakikatin bâtınına göre hüküm vermekte tercih hakkına sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim o da önce hakikat gereği hırsızın öldürülmesini emretti. Bundan vazgeçirmeleri üzerine ikinci defa öldürülmesini emretti, yine vazgeçirmeleri üzerine şeriat mucibince uzuvlarının kesilmesini emretti. Beşinci defa da hırsızlık yapınca, Ebû Bekir (r.a), Resûlullah'ın adam hakkınaki ölüm emrini yerine getirdi. Nas bulunan yerde ictihad yapılamaz."

Hattâbî ikinci olarak şöyle demiştir: "Fakihlerden hiç kimse hırsızın öldürüleceği hükmüne varmamıştır. Bu da Ebû Bekir'in (r.a) bunu ictihadla değil, hususen bu adam hakkında bulunan bir nassa dayanarak yaptığını göstermektedir."

Üçüncü Hadis: Ebû Davud ve Nesâî'de yer alan bir hadiste Câbir b. Abdullah'tan şöyle rivayet edilmiştir: *"Resûlullah'a (s.a.v) bir hırsız getirildi. Resûl-i Ekrem (s.a.v), 'Onu öldürün!' dedi. Bunun üzerine oradakiler, 'Ey Allah'ın resûlü! O sadece hırsızlık yaptı' dediler. Hz. Peygamber (s.a.v), 'Kesin (elini)!' dedi. Kesildi (eli). Sonra ikinci defa hırsızlık yaptığı için getirildi, yine Allah Resûlü, 'Öldürün!' dedi. Oradakiler, 'Ey Allah'ın resûlü! O sadece hırsızlık yaptı' dediler. Resûlullah (s.a.v), '(Cezasını) kesin' dedi. Sonra üçüncü defa hırsızlık yaptığı için getirildi ve Resûl-i Ekrem (s.a.v), 'Onu öldürün!' dedi. Bunun üzerine oradakiler, 'Ey Allah'ın resûlü! O sadece hırsızlık yaptı' dediler. Hz. Peygamber (s.a.v), '(Cezasını) kesin!' dedi. Sonra (aynı adam) dördüncü defa hırsızlık yaptığı için getirildi. Allah Resûlü, 'Onu öldürün!' dedi. Bunun üzerine oradakiler 'Ey Allah'ın resûlü! O sadece hırsızlık yaptı' dediler. Resûlullah (s.a.v), '(Cezasını) kesin!' dedi. Sonra beşinci defa hırsızlık yaptığı için getirildi.Resûl-i Ekrem (s.a.v), 'Onu öldürün!' dedi. Bunun*

üzerine Câbir (r.a), 'O adamı alıp deve ağılına götürdük ve taşlayarak öldürdük. Sonra bir kuyuya atıp üzerini taşlarla kapattık' dedi."[111]

Ebû Davud hadisi bu şekilde rivayet etti ve bu konuda başka söz söylemedi. Ona göre bu hadis, hadis ilimlerinde karar kılındığı üzere "salih sahih veya hasen" dir. Nesâî, "(bu hadisin senedinde yer alan) Mus'ab b. Sâbit için, hadiste kavi değildir" dedi. Zehebî *Mîzân*'da, "Zübeyr, 'Mus'ab zamanının en bilgini idi' demiştir" dedi. Zamanını oruçlu geçirdiği, gece ve gündüz bin rekât namaz kıldığı söylenmiştir. Bir önceki hadisin bu hadisi kuvvetlendirdiği görüşündeyim. Dolayısıyla Mus'ab, Muhammed b. Münkedir'den rivayet ettiği bu hadiste münferid değildir. Bilakis Hişâm b. Urve de ona tâbi olmuştur ki Hişâm *Sahîhayn*'ın ricâlindendir.

Dârekutnî, *Sünen*'inde (yer verdiği hadisin senedini) şöyle aktarmıştır: "Bize Hasan b. Ahmed b. Sa'd er-Ruhâvî rivayet edip dedi ki, bize Abbas b. Ubeydullah b. Yahya er-Ruhâvî rivayet edip dedi ki, bize Muhammed b. Yezîd b. Sinan rivayet edip dedi ki, bize babam rivayet edip dedi ki, bize Hişâm b. Urve Muhammed b. Münkedir'den, o da Câbir'den rivayet etti"...

Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*'de bu hadisi şerhederken şöyle demektedir: "Defalarca hırsızlık yapmış olsa bile hırsızın öldürülmesini helâl sayan herhangi bir fakih bilmiyorum. Dolayısıyla bu durumun, adamın ölünceye kadar kötü fiilini işlemeye devam edeceğinin anlaşılmasından kaynaklanmış olması muhtemeldir. Yine bu durumun (ileride işleyeceği suçların) Allah'tan bir vahiy ile bildirilmiş olması da muhtemeldir. Bu durumda hadisin hükmü bu olaya has olmuş olur." Hattâbî'nin anlattıkları, anlattığımız konunun aynısıdır.

Dördüncü Hadis: Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe, *el-Müsned*'inde Enes'ten (r.a) şöyle rivayet edildiğini bildirmiştir:

عَنْ أَنَسٍ، رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَ فِينَا شَابٌّ ذُو عِبَادَةٍ وَزُهْدٍ وَاجْتِهَادٍ، فَسَمَّيْنَاهُ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَعْرِفْهُ، وَوَصَفْنَاهُ بِصِفَتِهِ فَلَمْ يَعْرِفْهُ، فَبَيْنَا نَحْنُ كَذَلِكَ إِذْ أَقْبَلَ، فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ، هُوَ هَذَا، فَقَالَ: إِنِّي لَأَرَى فِي وَجْهِهِ سَفْعَةً مِنَ الشَّيْطَانِ، فَجَاءَ وَسَلَّمَ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى

111 Ebû Davud, Hudûd, 20.

اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَجَعَلْتَ فِي نَفْسِكَ أَنْ لَيْسَ فِي الْقَوْمِ أَحْسَنُ مِنْكَ؟ فَقَالَ: اَللّٰهُمَّ نَعَمْ، ثُمَّ ذَهَبَ فَدَخَلَ الْمَسْجِدَ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ يَقْتُلُ الرَّجُلَ؟ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: أَنَا، فَدَخَلَ فَإِذَا هُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي، فَقَالَ: أَقْتُلُ رَجُلاً يُصَلِّي وَقَدْ نَهَانَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ قَتْلِ الْمُصَلِّينَ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ يَقْتُلُ الرَّجُلَ؟ فَقَالَ عُمَرُ: أَنَا يَا رَسُولَ اللهِ، فَدَخَلَ عُمَرُ الْمَسْجِدَ، فَإِذَا هُوَ سَاجِدٌ، فَقَالَ: مِثْلَ أَبِي بَكْرٍ وَزَادَ، لَأَرْجِعَنَّ فَقَدْ رَجَعَ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنِّي، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَهْ يَا عُمَرُ، فَذَكَرَ لَهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ يَقْتُلُ الرَّجُلَ؟ فَقَالَ عَلِيٌّ: أَنَا يَا رَسُولَ اللهِ، فَقَالَ: أَنْتَ تَقْتُلُهُ إِنْ وَجَدْتَهُ، فَدَخَلَ الْمَسْجِدَ فَوَجَدَهُ قَدْ خَرَجَ، فَقَالَ: أَمَا وَاللهِ، لَوْ قَتَلْتَهُ لَكَانَ أَوَّلَهُمْ وَآخِرَهُمْ، وَلَمَا اخْتَلَفَ فِي أُمَّتِي اثْنَانِ

"Enes (r.a) şöyle dedi: 'İçimizde çokça ibadet eden, zühd ve cihad sahibi bir genç vardı. İsmini Resûlullah'a (s.a.v) söyledik, tanımadı. Ona sıfatlarını vasfettik yine tanımadı. Biz bu haldeyken, birden adam bize doğru geldi. Bunun üzerine bizler, 'Ey Allah'ın resûlü! İşte (bu gelen kişi)' dedik. Resûl-i Ekrem (s.a.v), 'Onun simasında şeytandan bir iz görüyürum' dedi. Adam geldi ve selâm verdi. Hz. Peygamber (s.a.v) adama, 'Bu kavimde benden daha hayırlı biri yoktur diye içinden geçirdin mi?' diye sordu. Adam, 'Allah'a yemin olsun ki evet' dedi. Sonra adam döndü ve mescide girdi. Bunun üzerine Allah Resûlü, 'Bu adamı kim öldürecek?' dedi. Ebû Bekir (r.a), 'Ben öldürürüm' dedi. Mescide girdi. Bir de baktı ki adam kıyamda durmuş namaz kılıyor. 'Resûlullah (s.a.v) namaz kılanı öldürmekten menetmişken, ben namaz kılan bir adamı mı öldüreceğim?' dedi (öldürmekten vazgeçti). Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.v), "Bu adamı kim öldürecek?' diye (tekrar) sordu. Ömer (r.a), 'Ben (öldüreceğim) Ey Allah'ın resûlü!' dedi. (Adamı öldürmek üzere) mescide girdi. Bir de baktı ki adam secde halinde. O da Ebû Bekir'in (r.a) dediğini dedi. Fazladan (Ebû Bekir'den farklı olarak), 'Kesinlikle döneceğim. Şüphesiz benden daha hayırlı olan kimse (Ebû Bekir) de döndü' dedi. Hz. Peygamber (s.a.v), 'Bırak bunu ey Ömer!' dedi ve ona anlattı. Yine Allah Resûlü, 'Bu adamı kim öldürecek?' diye sordu. Ali (r.a), 'Ben (öldüreceğim) Ey Allah'ın resûlü!' dedi. Resûlullah, 'Eğer bulursan sen onu öldür' dedi. Ali (r.a) mescide girdi adamın çıkmış olduğunu gördü. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v), 'Allah'a yemin

olsun ki şayet onu öldürseydi bu onların ilki ve sonuncusu olurdu. Ümmetimden iki kişi asla ihtilaf etmezdi' buyurdu."[112] Ebû Ya'lâ *el-Müsned*'inde birçok tarikle hadisi aktarmıştır; fakat hadisin tespit edilmesi gereken birden fazla yolla rivayeti vardır.

Hadisin İkinci Bir Tarikten Rivayeti: Ebû Ya'lâ *el-Müsned*'inde Enes'ten şu şekilde de hadisi rivayet etmiştir: *"Resûlullah'ın (s.a.v) zamanında bizimle beraber savaşan (cihad eden) bir adam vardı. Döndüğü zaman bineğinden iner, mescide gidip namaz kılardı. O kadar çok namaz kılardı ki Hz. Peygamber ashabından bazıları, adamın kendilerinden daha üstün olduğu zannına kapılırlardı. Bir gün Resûl-i Ekrem (s.a.v), ashabının arasında durduğu bir sırada o adam çıkageldi. Sahabelerinden bazıları, 'Ey Allah'ın nebîsi! İşte bu (faziletiyle bildiğimiz) o adamdır' dedi. Allah Resûlü, o adama (haber) yolladı veya adam kendisi geldi, adam gelip Resûlullah onu karşıdan görünce, 'Nefsim yedi kudretinde olan Allah'a yemin olsun ki bu adamın iki gözü arasında şeytandan bir iz (alamet) var' dedi. Adam meclise ulaşınca, Resûl-i Ekrem (s.a.v) ona, 'Meclise rast geldiğin zaman içinden bu kavimde benden daha hayırlı bir kimse yoktur, şeklinde bir his geçirdin mi?' diye sordu. Adam, 'Evet' dedi. Sonra (adam) döndü mescidin bir köşesine geldi, ayağıyla bir hat çizdi, sonra iki topuğunu birleştirerek namaz kılmaya başladı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.v), 'Kim bu adama gidip öldürecek?' diye sordu. Ebû Bekir (r.a) (adamı öldürmek üzere) kalktı (gitti). Hz. Peygamber (s.a.v), 'Adamı öldürdün mü?' diye (Ebû Bekir'e) sordu. Ebû Bekir (r.a), 'Onu namaz kılarken gördüm ve ondan vazgeçtim' cevabını verdi. Resûlullah (s.a.v), 'Kim bu adama gidip öldürecek?' diye (tekrar) sordu. Ömer (r.a), 'Ben' dedi. Kılıcını aldı (gitti). Adamı kıyamda namaz kılarken buldu. Bunun üzerine geri döndü. Allah Resûlü, 'Adamı öldürdün mü?' diye (ona da) sordu. Ömer (r.a), 'Ey Allah'ın nebîsi! Onu namaz kılarken buldum ve ondan vazgeçtim' dedi. Resûlullah (s.a.v), 'Kim bu adama gidip öldürecek?' diye (tekrar) sordu. Ali (r.a), 'Ben' dedi. Hz. Peygamber (s.a.v), 'Şayet yetişirsen onu yaparsın' dedi. Ali (r.a) gitti ancak adamı bulamadı ve döndü. Allah Resûlü (s.a.v), 'Adamı öl-*

112- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali, *el-Müsned*, Halep: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1404/1983, I, 90. Tercümeye esas aldığımız ana nüshada bu hadis eksik yazılmıştır. İstifade ettiğimiz ikinci nüshayı esas alarak hadisin tam metnini yazdık (bk. Süyûtî, Celâleddin, *el-Bâhir fî Hükmi'n-Nebî*, Manisa İl Halk Ktp., Akhisar Zeynelzâde, nr. 45 Ak Ze 14/I, vr.7a-b).

dürdün mü?' diye sordu. Ali (r.a), 'Nereye kaybolduğunu anlayamadım' dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v), 'Şüphesiz ki bu, ümmetim içinde çıkan ilk (ihtilaf) alametidir. Şayet onu öldürseydin ümmetimden iki kişi ihtilafa düşmezdi. Şüphesiz ki Benî İsrâil, yetmiş bir fırkaya ayrıldı. Şu ümmet, yetmiş iki fırkaya ayrılacak. Biri hariç, diğerlerinin tümü ateştedir' buyurdu. 'Ey Allah'ın resûlü! O fırka hangisidir? diye sorduk. Resûlullah (s.a.v), 'el-Cemâa' diye cevap verdi." [113]

Hadisin Rakkâş Tarikiyle Enes'ten (r.a) Gelen Başka Bir Rivayeti: Beyhakî *Delâilü'n-Nübüvve*'de Enes'ten şöyle nakletmiştir: *"Resûlullah'ın (s.a.v) yanında bir adamdan bahsettiler. Adamın cihaddaki kuvvetinden ve ibadetinin çokluğundan bahsettiler. Onlar bu durumdayken adam karşıdan çıkageldi. İşte bu, bahsettiğimiz kimsedir, dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, 'Şüphesiz ki ben bu adamın yüzünde şeytandan bir alamet (iz) görüyorum' dedi. Sonra adam onlara doğru geldi ve selâm verdi. Hz. Peygamber (s.a.v), 'Kendi kendine (içinden) bu kavimde senden daha hayırlı bir kimse olmadığını söyledin mi?' diye sordu. Adam, 'Evet' dedi. Sonra (adam) gitti ve mescidde bir hat çizdi. İki ayağını hizaya getirip namaz kılmaya başladı. Bunun üzerine Allah Resûlü, 'Hanginiz ona gidip öldürecek?' diye sordu. Ebû Bekir (r.a), 'Ben' dedi. Gitti ve onu kıyamda namaz kılarken gördü. Bunun üzerine, 'Ey Allah'ın resûlü! Kıyamda namaz kılar halde gördüm ve onu öldürmekten vazgeçtim' dedi. Resûlullah (s.a.v), 'Hanginiz ona gidip öldürecek?' diye (tekrar) sordu. Ömer (r.a), 'Ben' dedi. Adama gitti ve o da Ebû Bekir'in yaptığını yaptı. Sonra Resûl-i Ekrem (s.a.v), 'Hanginiz gidip öldürecek?' diye sordu. Ali (r.a), 'Ben' dedi. Hz. Peygamber (s.a.v), 'Şayet yetişirsen onu yaparsın' dedi. Ali (r.a) gitti ancak baktı ki adam gitmiş. Bunun üzerine Allah Resûlü geri döndü. Resûlullah (s.a.v), 'Şüphesiz ki bu, ümmetim içinde çıkan ilk (ihtilaf) alametidir. Şayet onu öldürseydin ondan sonra ümmetimden iki kişi (asla) ihtilafa düşmezdi. Şüphesiz ki Benî İsrâil, yetmiş bir fırkaya ayrıldı. Ümmetim ise yetmiş iki fırkaya ayrılacak. Biri hariç, diğerlerinin tümü ateştedir' buyurdu."*[114] Yezîd er-Rakkâşî, "O (fırka) el-Cemâa'dır" dedi.

113 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned,* I, 90.

114 İsfahânî, Ebû NuaymAhmed b. Abdullah, *Hilyetü'l-Evliyâ*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405/1984, III, 52.

Hadisin Enes'ten (r.a) Gelen Başka Bir Tariki: Ebû Ya'lâ *el-Müsned*'inde Enes'ten şöyle nakletmiştir:[115] *"Düşmana karşı öncülüğü ve çalışkanlığı ile tanınan bir adamı Resûlullah'a (s.a.v) zikrettiler. Hz. Peygamber (s.a.v), 'Onu tanımıyorum' dedi. Sahabeler, 'Bilakis o şu şu vasıflara sahiptir' dediler. Resûl-i Ekrem, 'Onu tanımıyorum' dedi. Biz bu haldeyken birden adam göründü. 'İşte o bu adamdır, ey Allah'ın resûlü!' dediler. Allah Resûlü, 'Ben tanımıyordum. Bu, ümmetimde gördüğüm ilk (ihtilaf) alametidir. Zira onda şeytandan bir iz var' dedi. Adam gelince selâm verdi, onlar da selâmını aldılar. Resûlullah (s.a.v) adama, 'Allah adına söyle! Bizi gördüğünde kendi içinden bu kavimde senden daha hayırlı biri olmadığını geçirdin mi?' diye sordu. Adam, 'Allah'a yemin olsun ki evet' cevabını verdi. Ardından mescide girdi ve namaz kılmaya başladı. Hz. Peygamber (s.a.v), Ebû Bekir'e (r.a), 'Kalk ve onu öldür' dedi. Ebû Bekir içeri girdi ve onu kıyamda namaz kılar halde gördü. Ebû Bekir kendi kendine, 'Şüphesiz ki namazın bir hürmeti ve hakkı vardır. Şayet Resûl-i Ekrem'den (bu husus için) emir istemiş olsaydım (öldürürdüm)' dedi. Resûlullah'a (s.a.v) geldi. Allah Resûlü ona, 'Öldürdün mü?' diye sordu. Ebû Bekir (r.a), 'Hayır, onu kıyamda namaz kılar halde buldum ve namaz için bir hürmet ve hak olduğunu düşündüm. Şayet onu (yine de) öldürmemi istiyorsan, öldürürüm' cevabını verdi. Resûlullah (s.a.v), 'Bu işin sahibi sen değilsin. Ey Ömer! Sen git öldür' dedi. Ömer (r.a) mescide girdi bir de baktı ki adam secde halinde. Onu uzun bir müddet bekledikten sonra, kendi kendine şöyle dedi: 'Şüphesiz ki secdenin bir hakkı vardır. Şayet Resûl-i Ekrem'den (bu husus için) emir istemiş olsaydım (öldürürdüm). Şüphesiz bunu benden daha hayırlı olan kimse (Ebû Bekir) de istemişti.' Ardından Hz. Peygamber'e (s.a.v) geldi. Allah Resûlü, 'Adamı ödürdün mü?' diye sordu. Ömer (r.a), 'Hayır, onu secde eder halde buldum ve secde için bir hak olduğunu düşündüm. Şayet onu (yine de) öldürmemi istiyorsan, öldürürüm' diye cevap verdi. Resûlullah (s.a.v) 'Hayır, bu işin sahibi sen değilsin. Ey Ali kalk! Eğer bulursan bu işin sahibi sensin' dedi. Ali içeri girdi ve adamın mescidden gitmiş olduğunu gördü. O da Resûl-i Ekrem'e (s.a.v) döndü. Hz. Peygamber (s.a.v), 'Öldürdün mü?' diye sordu. Ali,*

115 Diğer nüshasında olup esas aldığımız bu nüshada yer almayan ve farklı tariklerle rivayet edilmiş olan iki hadis vardır. Bu iki hadis, birkaç farklı lafızla diğer rivayetlerle hemen hemen aynıdır. Esas aldığımız nüshaya sadık kalmak üzere söz konusu hadisleri buraya almadık (söz konusu hadis metinleri için bk. Süyûtî, *el-Bâhir*, nr. 45 Ak Ze 14/1, vr. 8b).

'Hayır' dedi. Allah Resûlü, 'Şayet onu öldürseydin, ümmetimden her(hangi) iki kişi deccâl hakkında ihtilafa düşmezdi'[116] *buyurdu."* [117]

Enes'ten (r.a) Hadisin Başka Bir Tarikten Rivayeti: Bezzâr, *el-Müsned*'inde nakletmiştir: *"Hz. Peygamber'nin (s.a.v) yanındaydık. Güzel görünümlü bir adam bize doğru gelince, (sahabeler) onun güzel işlerini zikretmeye başladılar. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v), 'Şüphesiz ki onun yüzünde ateşten (bir iz) görüyorum' dedi. Adam yanlarına ulaşıp selâm verince, Resûl-i Ekrem (s.a.v), 'Allah'a yemin olsun ki kendi kendine (içinden) kavmin en faziletlisi olduğunu söylediğini zannediyorum' dedi. Adam, 'Doğrudur' dedi. Adam gidince Allah Resûlü, 'Şüphesiz yeni bir dönem (fitne) görüldü. Bu ve arkadaşları ondandır' dedi. Ebû Bekir (r.a), 'Ey Allah'ın resûlü! Onu öldüreyim mi?' diye sordu. Resûlullah (s.a.v), 'Tabii ki (öldür)' dedi. Ebû Bekir gitti ve onu mescidde namaz kılarken gördü. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem'e (s.a.v) geri döndü ve, 'Onu namaz kılarken gördüm bu yüzden öldüremedim' dedi. Ömer (r.a), 'Ey Allah'ın resûlü! Onu öldüreyim mi?' diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.v), 'Tabii ki (öldür)' dedi. Ömer gitti ve onu mescidde namaz kılarken gördü. Bunun üzerine Allah Resûlü'ne geri döndü ve, 'Onu namaz kılarken gördüm bu yüzden öldüremedim' dedi. Bunun üzerine Ali (r.a), 'Ey Allah'ın resûlü! Onu öldüreyim mi?' diye sordu. Resûlullah (s.a.v), 'Tabii ki şayet bulursan öldürürsün' dedi. Ali (r.a) gitti ancak adamı orada bulamadı."*[118]

Bu Hadisin Başka Bir Tariki: Câbir rivayet etmiştir. Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe ile Ahmed b. Menî' *el-Müsned*'lerinde nakletmişlerdir: *"Bir adam Resûlullah'a (s.a.v) uğradı. Oradakiler onun hakkında konuşmaya ve onun güzel hasletlerini övmeye başladılar Bunun üzerine Hz. Peygamber, (s.a.v), 'Onu kim öldürecek?' diye sordu. Ebû Bekir (r.a), 'Ben' dedi ve gitti. Adamı kendisi için bir hat (işaret) çizmiş ve namaz kılar halde gördü. Bunun üzerine Ebû Bekir geri döndü ve içinde gördüğü bu halden dolayı adamı öldürmedi. Resûl-i Ekrem (s.a.v), 'Onu kim öldürecek?' diye (tekrar) sordu. Ömer (r.a), 'Ben' dedi ve gitti. Adamı işaretlediği yer içinde kıyamda namaz kılar halde*

116 Öbür nüshada فِي الدَّجَّالِ ifadesi yer almaktadır (bk. Süyûtî, *el-Bâhir*, nr. 45 Ak Ze 14/1, v. 8b).

117 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, VIII, 192.

118 Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Şuabü'l-İmân*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1989, XVII, 295.

gördü. O da döndü ve adamı öldürmedi. Allah Resûlü, 'Onu kim öldürecek?' diye (tekrar) sordu. Ali (r.a), 'Ben' dedi. Resûlullah (s.a.v), 'Sen onun içinsin (bu işi yaparsın); ancak onu bulacağını zannetmiyorum' dedi. Ali (r.a) gitti; ancak adamın gitmiş olduğunu gördü."[119]

Ebû Ya'lâ bunu nakletmiştir. Bize Ebû Hayseme rivayet edip dedi ki, bize Yezîd b. Harun bu isnadla rivayet etti. Bu isnad Müslim'in şartlarına göre sahihtir. Zira Yezîd b. Harun ve Avvâm b. Hûşab *Sahîhayn*'ın ricâlindendirler. Ebû Süfyân Talha b. Nâfi Müslim'in ricâlindendir. Şayet hadisin bu isnaddan başka isnadı olmasaydı bile, sübûtu ve sıhhati için bu tek isnad kâfi gelirdi.

Beşinci Hadis: Bu hadisin başka bir tariki, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde Ebû Bekir'den (r.a) rivayet ettiği şu hadistir:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِرَجُلٍ سَاجِدٍ وَهُوَ مُنْطَلِقٌ إِلَى الصَّلاَةِ، فَقَضَى الصَّلاَةَ وَرَجَعَ إِلَيْهِ وَهُوَ سَاجِدٌ فَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: مَنْ يَقْتُلُ هَذَا فَقَامَ رَجُلٌ، فَحَسَرَ عَنْ يَدَيْهِ فَاخْتَرَطَ سَيْفَهُ وَهَزَّهُ، ثُمَّ قَالَ: يَا نَبِيَّ اللهِ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي كَيْفَ أَقْتُلُ رَجُلاً سَاجِدًا يَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، ثُمَّ قَالَ: مَنْ يَقْتُلُ هَذَا فَقَالَ رَجُلٌ: أَنَا فَحَسَرَ عَنْ ذِرَاعَيْهِ وَاخْتَرَطَ سَيْفَهُ وَهَزَّهُ حَتَّى أَرْعَدَتْ يَدُهُ فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللهِ كَيْفَ أَقْتُلُ رَجُلاً سَاجِدًا يَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ قَتَلْتُمُوهُ لَكَانَ أَوَّلَ فِتْنَةٍ وَآخِرَهَا

"Resûlullah (s.a.v) namaza giderken secdeye kapanmış bir adama rastladı. Namazını kıldıktan sonra adama döndü. Adam hâlâ secdede idi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.v) kalktı ve, 'Bunu kim öldürecek?' diye sordu. Bir adam ayağa kalktı, ellerini sıyırdı, kılıcını hareket ettirerek salladıktan sonra, 'Ey Allah'ın resûlü! Annem babam sana kurban olsun, secdeye kapanmış, Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in onun kulu ve resûlü olduğuna şahitlik eden bir adamı nasıl öldüreyim?' dedi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v), "Bunu kim öldürecek?' diye (tekrar) sordu. Bir adam ayağa kalktı ve, 'Ben' dedi. Kollarını sıvadı, kılıcını hareket ettirerek salladıktan sonra, 'Ey Allah'ın nebîsi! Secdeye kapanmış, Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in

119 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, IV, 150.

onun kulu ve resûlü olduğuna şahitlik eden bir adamı nasıl öldüreyim?' dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü, 'Nefsim yedi kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki şayet onu öldürseydiniz bu, ilk ve son fitne olurdu' buyurdu."[120]

Bu hadis de aynı şekilde Müslim'in şartlarına göre sahihtir. Zira Ravh, *Sahîhayn*'ın ricâlindendir. Osman, İbn Ebû Bekir her ikisi de Müslim'in ricâlindendir. Bu kıssanın siyakı, Ebû Bekir, Enes ve Câbir'den rivayet edilen hadislerle farklılık arzetmektedir. Herhalde bu, başka bir adam hakkında vuku bulmuş başka bir kıssadır. Bu durumda Ebû Bekir'in hadisi, istinad ettiğimiz beşinci hadis olmuş oluyor.

Altıncı Hadis: Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'nin şeyhlerinden rivayet ettiği hadisi İbn Sa'd, *et-Tabakât*'ında nakletmiştir:

قَدْ قَتَلَ مُجَذَّرُ بْنُ زِيَادٍ سُوَيْدَ بْنَ الصَّامِتِ فِي وَقْعَةِ الْتَقَيَا فِيهَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَظَفَرَ الْمُجَذَّرُ بِسُوَيْدٍ فَقَتَلَهُ وَذَلِكَ قَبْلَ الْإِسْلَامِ فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ أَسْلَمَ الْحَارِثُ بْنُ سُوَيْدٍ وَمُجَذَّرُ بْنُ زِيَادٍ وَشَهِدَا بَدْرًا فَجَعَلَ الْحَارِثُ يَطْلُبُ مُجَذَّرًا لِيَقْتُلَهُ بِأَبِيهِ فَلَا يَقْدِرُ عَلَيْهِ فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ أُحُدٍ وَجَالَ الْمُسْلِمُونَ تِلْكَ الْجَوْلَةَ أَتَاهُ الْحَارِثُ مِنْ خَلْفِهِ فَضَرَبَ عُنُقَهُ فَلَمَّا رَجَعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ حَمْرَاءِ الْأَسَدِ أَتَاهُ جِبْرِيلُ فَأَخْبَرَهُ أَنَّ الْحَارِثَ بْنَ سُوَيْدٍ قَتَلَ مُجَذَّرَ بْنَ زِيَادٍ غِيلَةً وَأَمَرَهُ أَنْ يَقْتُلَهُ فَرَكِبَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى قُبَاءٍ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ فِي يَوْمٍ حَارٍّ فَدَخَلَ مَسْجِدَ قُبَاءٍ فَصَلَّى فِيهِ وَسَمِعَتْ بِهِ الْأَنْصَارُ فَجَائَتْ تُسَلِّمُ عَلَيْهِ وَأَنْكَرُوا إِتْيَانَهُ فِي تِلْكَ السَّاعَةِ وَفِي ذَلِكَ الْيَوْمِ حَتَّى طَلَعَ الْحَارِثُ بْنُ سُوَيْدٍ فِي مِلْحَفَةٍ مُوَرَّسَةٍ فَلَمَّا رَآهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَعَا عُوَيْمَ بْنَ سَاعِدَةَ فَقَالَ قَدِّمِ الْحَارِثَ بْنَ سُوَيْدٍ إِلَى بَابِ الْمَسْجِدِ فَاضْرِبْ عُنُقَهُ بِمُجَذَّرِ بْنِ زِيَادٍ فَإِنَّهُ قَتَلَهُ غِيلَةً فَقَالَ الْحَارِثُ قَدْ وَاللهِ قَتَلْتُهُ وَمَا كَانَ قَتْلِي إِيَّاهُ رُجُوعًا عَنِ الْإِسْلَامِ وَلَا ارْتِيَابًا فِيهِ وَلَكِنَّ حَمِيَّةً مِنَ الشَّيْطَانِ وَأَمْرٌ وُكِلْتُ فِيهِ إِلَى نَفْسِي وَإِنِّي أَتُوبُ إِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ مِمَّا عَمِلْتُ وَأُخْرِجُ دِيَتَهُ وَأَصُومُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ وَأُعْتِقُ رَقَبَةً حَتَّى إِذَا اسْتَوْعَبَ كَلَامَهُ قَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدِّمْهُ يَا عُوَيْمُ فَاضْرِبْ عُنُقَهُ فَقَدَّمَهُ فَضَرَبَ عُنُقَهُ

120 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XLI, 395 (Esas aldığımız nüshada hadis metni eksik olup ikinci nüsha esas alınarak metin tamamlamıştır (bk. Süyûtî, *el-Bâhir*, nr. 45 Ak Ze 14/1, vr.10a).

"Süveyd b. Sâmit, Câhiliye döneminde vuku bulan bir olayda karşı karşıya kaldığı Ziyâd ve Mücezzer'in babasını (Ebû Mücezzer) öldürdü. Daha sonra Mücezzer Süveyd'e galip geldi ve (o da) onu öldürdü. Bu olay, İslâm'dan önce olmuştu. Resûlullah (s.a.v) Medine'ye geldiği zaman Hâris b. Süveyd ve Mücezzer b. Ziyâd müslüman oldular. İkisi de Bedr'i gördü. Hâris, babasına karşılık Mücezzer'i öldürmek için fırsat kolluyor ancak buna güç yetiremiyordu. Uhud günü gelip müslümanlar koşuşmaya başlayınca, Hâris arkadan geldi ve (Mücezzer'in) boynunu vurdu. Resûlullah (s.a.v) Hamrâülesed'den dönünce Cebrâil geldi ve ona Hâris b. Süveyd'in hile ile Mücezzer'i öldürdüğünü haber verdi ve onu öldürmesini emretti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.v), Kubâ'ya gitmek üzere -o gün, sıcak bir gündü- atına bindi ve Kubâ'ya geldi. Kubâ Mescidi'ne girdi ve orada namaz kıldı. Ensar bunu işitti ve gelip ona selâm verdiler. Bugünün bu saatinde gelmesini hoş karşılamadılar. Derken Hâris b. Süveyd çarşafına sarılmış halde belirdi. Hz. Peygamber (s.a.v) onu görünce, Uveym b. Sâide'yi çağırdı 'Hâris b. Süveyd'i mescidin kapısına getir ve Mücezzer b. Ziyâd'a karşılık olarak boynunu vur. Çünkü o (Mücezzer'i), hileyle öldürdü' dedi. Bunun üzerine Hâris, 'Evet Allah'a yemin olsun ki onu ben öldürdüm. Ancak onu öldürmem, İslâm'dan döndüğüm veya ondan şüpheye düştüğüm için değildir. Şeytandan gelen bir kızgınlık ve nefsimi mükellef kıldığım bir iş sebebiyledir. Şüphesiz (şimdi) yaptığım şeyden dolayı Allah ve Resûlü'ne tövbe ediyor, diyetini çıkarıyor, peşpeşe iki ay oruç tutuyor ve bir köle âzat ediyorum' dedi. Tüm sözlerini bitirince, Allah Resûlü, 'Ey Uveym! Onu getir ve boynunu vur!' dedi. Bunun üzerine Uveym, onu getirdi ve boynunu vurdu."[121]

Hassân b. Sâbit bu konuda şu beyti söylemiştir:

"Ey öncekilerin uykusundaki sıcaklık
Yazıklar olsun sana! Yoksa Cibrîl'den gafil miydin sen de,
Ey İbn Ziyâd! Yoksa sen de mi öldürdüğünde
Gafildin o meçhul ıssız yerde."

İbnü'l-Esîr, bu (konuda) şöyle demiştir: "Nakil ehli, Hâris b. Süveyd'in Mücezzer b. Ziyâd'ı öldürdüğü için Resûlullah'ın (s.a.v) öldürdüğü kimse

121 İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (thk. İhsan Abbas), Beyrut: Dâru Sadr, 1968, III, 553.

olduğu hususunda ittifak ettiler." İbnü'l-Esîr'in naklettiği bu ittifak, isnadı sıhhat şartlarına uymasa da hadis ilmi esaslarına göre, söz konusu hadisin sahih olmasını gerekli kılmaktadır. Bu rivayeti Abdülberr *Temhîd*'de aktarırken, başka âlimler de bunu aktarmışlardır.

Hakkında konuşulan bu hüküm, hakikatin ve bâtına muttali olmanın gereği olarak var olan hükümdür. Çünkü bu meselede vârislerden gelen bir dava veya kısas talebi yoktur. Diyeti kabul veya vârislerden küçük olanların bulûğa ermelerini beklemek üzere bir tehir de söz konusu değildir ki tüm bunlar şeriatın gereklerindendir.

Yine Hz. Peygamber (s.a.v) atına bindi ve hakkında kısas kararı verdiği diğer sair vakalarda yapmadığı halde bu olayda bizzat kendisi hükmün infazı için geldi. Bilakis diğer vakalarda vârisler kendisine gelip, iddiada bulunup, katli ispat edip kısası talep edinceye kadar Resûlullah evinde veya mescidinde otururdu. Böyle durumlarda da Resûl-i Ekrem (s.a.v) vâristen şu hadiste belirtildiği gibi affetmesini isterdi: *"Resûlullah'a (s.a.v) ulaşan hiçbir kısas olayı yoktur ki Resûlullah o konuda af istemiş olmasın."*[122]

Bulkînî *Ravza*'nın hâşiyelerinde, İbnü'l-Münzîr ve Taberânî'nin, *"Malından güzellikle sana ve çocuklarına yetecek kadarını al"*[123] hadisini delil göstererek, Resûlullah'ın (s.a.v) (bâtınî) ilimle hükmettiğini söylediklerini nakletmiştir. Buradaki durum şudur: Resûlullah (s.a.v) kadından evlilikle ilgili bir delil istemeden kadın lehine hükmetmiştir.

Şayet bana Resûlullah (s.a.v), (Mücezzer b. Ziyâd)'ın vârisinden bir dava talebi ve senin bahsettiğin (şeriatın gerekleri) olmadığı halde Hâris'i öldürttü, bu konuda doğrudan kendisine vahiy geldi, dersen derim ki evet o bizzat müddeî (iddiacı) idi. Zira hakikatle hükmün manası, kendisine olayın hakikati ile bâtınının vahyolunması ve şeriatta sayılan şartların varlığını beklemeden hükmün infazının emrolunmasıdır. İşte hakikate göre hükmün manası budur. Başka birşey değildir. Hızır da (a.s) çocuğu, Allah'ın kendisine vahyetmesinden, kendisini çocuğun kâfir tabiatlı olduğuna muttali kılıp, şeriatta istenen iki şart, ki onlar bulûğ ve mübaşereti küfürdür, daha bulunmadan derhal öldürmesini

122 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXVI, 290.

123 Müslim, Akzıye, 6.

emretmesinden başka bir şey sebebiyle öldürmedi. "Bunu kendim yapmadım. Yani, bunu ancak Allah'ın bana emri ve bunu vahyetmesi sebebiyle yaptım" demesi bundandır.

Ebû Hayyân, *Tefsîr*'inde, "Cumhur, Hızır'ın (a.s) nebî, ilminin de bâtınî marifet olduğu ve ona vahyolunduğu; Musa'nın ilminin ise zâhir ile hüküm olduğu görüşündedir" demiştir.

Başka Bir Hadis: Sa'd b. Atvel'den gelen bu rivayeti, Ahmed b. Hanbel *el-Müsned*'inde nakletmiştir:

عَنْ سَعْدِ بْنِ الْأَطْوَلِ أَنَّ أَخَاهُ مَاتَ وَتَرَكَ ثَلاَثَمِائَةِ دِرْهَمٍ وَتَرَكَ عِيَالاً فَأَرَدْتُ أَنْ أُنْفِقَهَا عَلَى عِيَالِهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَخَاكَ مَحْبُوسٌ بِدَيْنِهِ فَاقْضِ عَنْهُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ قَدْ اَدَّيْتُ عَنْهُ إِلاَّ دِينَارَيْنِ ادَّعَتْهُمَا امْرأَةٌ وَلَيْسَتْ لَهَا بَيِّنَةٌ فقَالَ أَعْطِهَا فَإِنَّهَا مُحِقَّةٌ

"Sâ'd b. Atvel, kardeşinin geride üç yüz dirhem ve bazı yetimler bırakarak vefat ettiğini söyledi. Bunun üzerine Sa'd, 'Bu parayı çocukları için harcamayı düşündüm' dedi. Hz. Peygamber(s.a.v), 'Kardeşin borçları sebebiyle alıkonulmuştur (mahpustur), o parayı borçlarına ver!' dedi. Sa'd, 'Ey Allah'ın resûlü! Şahidi olmadığı halde iki dinar alacağı olduğunu iddia eden bir kadının borcu hariç, kardeşimin tüm borçlarını ödedim' dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v), 'O kadına da öde, çünkü o doğru söylüyor' buyurdu."[124]
İbn Mâce hadisi tahrîc etmiştir.

Hafız Zeynüddin el-Irâkî, *Kurretü'l-Ayn bi'l-Müsirreti bi-Vefâi'd-Deyn* isimli kitabında, "Bu hasen bir hadistir" demiştir. Bu hüküm, bâtına göre verilmiş bir hükümdür. Çünkü bu gibi durumlarda şeriatın zâhirine göre şahit ve yeminin olması vâciptir. Zira bizzat meyyite yönelik bir davadır bu. Vârisler ise henüz (bulûğa ermemiş) küçüktürler. Buna rağmen Resûlullah (s.a.v) bâtına vâkıf olduğu için, bu iki şart gerçekleşmediği halde ödeme yapılmasına hükmetmiştir.

124 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXV, 91.

Lânet Okuma Meselesi

İmam Nevevî *el-Ezkâr* adlı kitabında şöyle demiştir: "Yahudi, nasranî, zalim, zâni, musavver, hırsız, faiz yiyici gibi günahlardan biriyle ayni itibariyle vasıflanan insanın lânetlenmesine gelince, hadisin zâhirine göre bu husus haram değildir. Gazâlî; Ebû Leheb, Ebû Cehil, Firavun, Hâmân vb. kimseler gibi, küfür üzere öldüklerini bildiğimiz kimseler hariç, bunun başkaları hakkında söylemenin haram olduğuna işaret etmiştir. Çünkü lânet, Allah'ın rahmetinden uzak kalmak demektir. Bu fâsık ve kâfirin sonları itibariyle ne olacaklarını bilemeyiz. Ancak Resûlullah'ın (s.a.v) aynlarını lânetledikleri kimselere gelince, bunlar hakkında câizdir. Çünkü onların küfür üzere öldüklerini biliyordu."

Başka Bir Mesele: Ebû Bekir Abdurrahman b. Hâris'ten rivayet edilen hadisi, Abdürrezzâk *el-Musannef*'inde nakletmiştir: *"Bir kadın başka bir kadına gelerek, şu kadın (ikisinin tanıdığı üçüncü bir kadın) senden takılarını (ziynet eşyanı) ödünç olarak vermeni istiyor, diye yalan söyledi. Takı sahibi kadın da (inanarak) takıları verdi. Aradan zaman geçtiği halde takılarını geri getirmedi. Bunun üzerine (alıcı) kadın, Resûlullah'a (s.a.v) geldi. Hz. Peygamber, (ödünç isteyen) kadını çağırdı. Kadın, 'Seni hak olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki o kadından bir şey ödünç almadım' dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.v), 'Gidin ve o ziynet eşyasını yatağının altından alıp getirin!' dedi. (Gidip) aldılar. Allah Resûlü de kadının cezalandırılmasını istedi ve eli kesildi."*[125]

Bu hadis, mürsel olup isnadı sahihtir. Aynı zamanda Said b. Müseyyeb'in *el-Müsned*'inde de naklolunmuştur. Dolayısıyla Şâfiî mezhebine ve başkalarına göre sahihtir.

Abdürrezzâk b. Cüreyh, Said b. Müseyyeb'den (hadisi) şu şekilde nakletmiştir: *"Resûlullah'a (s.a.v) bir kadın getirildi. Bu kadın insanlara gelip (yalan yere), 'Falancalar sizden şöyle şöyle emanet almak istiyorlar' deyip, (haberleri olmadan) başkaları adına bir şeyler istiyor, onlar da veriyorlardı. Sonra adlarına emanet alınanlardan bunlar geri istendiğinde inkâr ediyorlardı. Kadın da aldığını inkâr ediyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) kadının elini kesti."*[126]

125 Ebû Bekir Abdürrezzâk, *el-Musannef*, X, 203.

126 Ebû Bekir Abdürrezzâk, *el-Musannef*, X, 203.

Abdürrezzâk, İbn Cüreyh'ten o da İbnü'l-Münkedir'den şöyle rivayet etmiştir: *"Üseyd b. Hudayr'ın hanımı ona (aracı kadına) merhamet etti. Bunun üzerine Üseyd onu kınadı ve 'Elbiselerimi çıkarmayacağım, tâ ki Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanına varıncaya kadar' dedi. Geldi ve Resûlullah'a bu durumu anlattı. Resûl-i Ekrem (s.a.v) ona, 'O (karın), ona merhamet etti, Allah da ona' dedi."*[127]

Başka Bir Mesele: İbn Abbas'tan gelen rivayeti, Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*'inde nakletmiştir:

اِخْتَصَمَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلَانِ فَوَقَعَتِ الْيَمِينُ عَلَى أَحَدِهِمَا فَحَلَفَ بِاللهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ مَا لَهُ عِنْدَهُ شَيْءٌ فَنَزَلَ جِبْرِيلُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنَّهُ كَاذِبٌ إِنَّ لَهُ عِنْدَهُ حَقَّهُ فَأَمَرَهُ أَنْ يُعْطِيَهُ حَقَّهُ

"Mücadele eden iki adam, Resûlullah'a (s.a.v) geldiler. Onlardan biri, 'Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin olsun ki bu adamın benden bir alacağı yoktur' diyerek yemin etti. Bunun üzerine Cebrâil (a.s), Hz. Peygamber'e (s.a.v) gelerek, 'Bu adam yalan söylüyor. Öbür adamın onda hakkı (alacağı) vardır' dedi. Resûl-i Ekrem'de (s.a.v) bu (yemin eden) adama, öbürünün hakkını vermesini emretti."[128]

Beyhakî, *Sünen*'inde şu şekilde nakletmiştir:

أَنَّ رَجُلًا فَقَدَ نَاقَةً لَهُ وَادَّعَاهَا عَلَى رَجُلٍ فَأَتَى بِهِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ هَذَا أَخَذَ نَاقَتِي فَقَالَ لَا وَاللهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ مَا أَخَذْتُهَا فَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخَذْتَهَا فَرُدَّهَا عَلَيْهِ فَرَدَّهَا عَلَيْهِ

"Adamın biri devesini kaybetti ve (başka) bir adamı, devesini çalmakla suçladı. Suçladığı adamı Resûlullah'a (s.a.v) getirdi ve, 'Bu adam devemi çaldı' dedi. Öbür adam, 'Hayır! Kendisinden başka ilâh bulunmayan Allah'a yemin olsun ki onu ben çalmadım' dedi. Adam, 'Sen çaldın' dedi. Derken o onu, o da onu yalanladı."[129]

127 Ebû Bekir Abdürrezzâk, *el-Musannef*, X, 204.

128 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 94.

129 Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed, *el-Sünenü'l-Kübrâ*, Haydarâbâd: Meclisü Dâireti'l-Maârif, 1344/1925, X, 353.

Abdürezzâk *el-Musannef*'inde (hadisi) şu şekilde nakletmiştir: *"Resûlullah'ın (s.a.v) döneminde biri bir deve çaldı. Sahibi gelip, 'Ey Allah'ın resûlü! Falan adam devemi çaldı, kendisine geldim, devemi geri vermekten beni menetti' dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü (çaldığı söyleneri) adama (elçi) göndererek, 'Bu adamın devesini geri ver' dedi. Adam, 'Kendisinden başka ilâh bulunmayan Allah'a yemin olsun ki onu ben çalmadım. Ve o deve bende değil' dedi. Hz. Peygamber (s.a.v), 'Git' dedi. Adam geri dönünce, Cebrâil (a.s) gelerek ona, 'Adam yalan söyledi, deve onun yanında' diye haber verdi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.v), deveyi geri vermesi için haber yolladı (o da geri verdi)."*[130]

Başka Bir Mesele: Süleyman b. Zeyd b. Sâbit'ten rivayet edilen hadisi, Taberânî *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'de nakletmiştir:

قَالَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ غَدَوْنَا يَوْمًا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى كُنَّا فِي مَجْمَعِ طُرُقِ الْمَدِينَةِ فَبَصُرْنَا بِأَعْرَابِيٍّ أَخَذَ بِخِطَامِ بَعِيرِهِ حَتَّى وَقَفَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ حَوْلَهُ فَقَالَ السَّلامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ فَرَدَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ كَيْفَ أَصْبَحْتَ وَرَغَا الْبَعِيرُ وَجَاءَ رَجُلٌ كَانَ حَرَسِيًّا فَقَالَ الْحَرَسِيُّ يَا رَسُولَ اللهِ هَذَا الأَعْرَابِيُّ سَرَقَ الْبَعِيرَ فَرَغَا الْبَعِيرُ سَاعَةً وَحَنَّ فَأَنْصَتَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْمَعُ رُغَاءَهُ وَحَنِينَهُ فَلَمَّا هَدَأَ الْبَعِيرُ أَقْبَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْحَرَسِيِّ فَقَالَ انْصَرِفْ عَنْهُ فَإِنَّ الْبَعِيرَ شَهِدَ عَلَيْكَ أَنَّكَ كَاذِبٌ فَانْصَرَفَ الْحَرَسِيُّ وَأَقْبَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الأَعْرَابِيِّ فَقَالَ أَيَّ شَيْءٍ قُلْتَ حِينَ جِئْتَنِي قَالَ قُلْتُ بِأَبِي أَنْتِ وَأُمِّي اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ حَتَّى لا تَبْقَى صَلاةٌ اَللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ حَتَّى لا تَبْقَى بَرَكَةٌ اَللّٰهُمَّ سَلِّمْ عَلَى مُحَمَّدٍ حَتَّى لا يَبْقَى سَلامٌ اَللّٰهُمَّ وَارْحَمْ مُحَمَّدًا حَتَّى لا تَبْقَى رَحْمَةٌ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللهَ جَلَّ وَعَزَّ أَبْدَاهَا لِي وَالْبَعِيرُ يَنْطِقُ بِعُذْرِهِ وَإِنَّ الْمَلائِكَةَ سَدُّوا الأُفُقَ

"Zeyd b. Sâbit şöyle dedi: 'Bir kuşluk vakti, Resûlullah (s.a.v) ile birlikte yürüdük. Medine yollarının kavuştuğu yere gelince, devesinin yularından tutmuş bir a'râbî gördük. Biz etrafında olduğumuz halde a'râbî de Allah Resûlü'nün yanına gelip oturdu ve, 'es-Selâmü aleyke eyyühe'n-nebiyyü

130 Ebû Bekir Abdürrezzâk, *el-Musannef*, VIII, 522.

ve'r-rahmetullahi ve berekâtühû' dedi. Resûl-i Ekrem (s.a.v), selâmını aldı ve, 'Deve böğürdüğü halde sen nasıl sabahladın?' diye sordu. (O esnada) muhafıza benzeyen bir adam geldi ve, 'Ey Allah'ın resûlü! Bu a'râbî şu deveyi çaldı' dedi. Bunun üzerine deve bir müddet böğürerek inledi. Hz. Peygamber de ona kulak vererek böğürmesini ve inlemesini dinledi. Deve sakinleşince, Resûlullah (s.a.v), muhafıza dönerek, 'Ondan vazgeç. Çünkü deve yalan söylediğine dair aleyhinde şâhitlik yaptı' dedi. Bunun üzerine muhafız, dönüp gitti. Hz. Peygamber (s.a.v), a'râbîye dönerek, 'Bana yetişinceye kadar (geçen sürede) sen hangi kelimeleri söyledin?' diye sordu. A'râbî, 'Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın resûlü! Şöyle dedim: Ey Allahım! Hiçbir salât kalmayana dek Muhammed'in üzerine salât olsun. Ey Allahım! Hiçbir bereket kalmayana dek Muhammed'i mübarek kıl. Allahım! Hiçbir selâm kalmayana dek Muhammed'in üzerine selâm olsun. Allahım! Hiçbir rahmet kalmayana dek Muhammed'e merhamet et!' dedi. Resûl-i Ekrem (s.a.v) şöyle buyurdu: 'Allah bana deve özrünü anlatırken, meleklerin ufuğu kapladıklarını gösterdi.'"[131]

Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen şu hadisi, Hâkim, *el-Müstedrek*'inde nakletmiştir: *"Abdullah b. Ömer şöyle dedi: 'Resûlullah'ın (s.a.v) etrafında oturmuştuk. Birden yüksek sesle ağlayan Yemenli bedevî bir a'râbî kırmızı bir devenin üzerinde çıkageldi. Devesini mescidin kapısında çöktürdü ve içeri girerek selâm verip oturdu. Selâmı sona erince orada bulunanlar, 'Ey Allah'ın resûlü! A'râbînin altındaki deve çalıntıdır' dediler. Hz. Peygamber (s.a.v), 'Delil var mı?' diye sordu. 'Evet, ey Allah'ın resûlu!' cevabını verdiler. Resûl-i Ekrem (s.a.v), 'Ey Ali! Eğer deliller (adamın) aleyhinde ise Allah'ın hakkını al. Yok, eğer deliller tam değil ise onu bana bırak!' dedi. Bunun üzerine a'râbî başını önüne eğerek bir müddet sustu. Allah Resûlü, a'râbîye, 'Ey a'râbî! Allah'ın emri için kalk, yoksa senin hüccetinle hükmedeceğim' dedi. Bu esnada deve kapının arkasından şöyle seslendi: 'Seni kerametle gönderene yemin ederim ki ey Allah'ın resûlü! Bu adam beni çalmadı ve ondan başka da bana sahip olan kimse olmadı.' Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) adama, 'Ey a'râbî! Özrünü beyan etmek üzere şu deveyi konuşturan Zât'ın hatırı için sen ne dedin (de bu ikrama nail oldun)?' diye sordu. A'râbî, 'Ey Allahım! Sen uydurduğumuz bir Rab değilsin. Bizi yaratman için sana yardım eden*

131 Taberânî, Ebü'l-Kasım, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Musul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1404/1983, V, 57.

başka bir ilâh da yoktur. Seninle beraber başka bir Rab de yok ki rubûbiyyetin hakkında şekke düşelim. Bizim söylediğimiz ve söyleyenlerin söylediklerinin de fevkinde olmak üzere sen bizim Rabbimiz'sin. Senden Muhammed'e salât istiyor ve beni beraatimle beraat ettirmeni diliyorum dedim' cevabını verdi. Resûl-i Ekrem (s.a.v) ona, 'Ey a'râbî! Beni kerametle gönderen Zât'a yemin olsun ki melekleri ağızlarını sıkı bir şekilde oynatıp, koşuşturarak söylediklerini yazdıklarını gördüm. Bana salât getirmeyi çoğalt' buyurdu."[132]

Hâkim, "Bu hadisin râvileri sikadır" dedi. Yahya b. Abdullah Mısrî de, "Bu, adalet veya cerh yönünden tanımadığım bir hadistir" dedi.

İbn Ömer'den rivayet edilen bu hadisi Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*'te şöyle nakletmiştir: *"Hz. Peygamber'e (s.a.v) bir adamı getirip, develerinden birini çaldı iddiasıyla aleyhine şahitlik yaptılar. Resûlullah (s.a.v) hakkında emrini verdi. Adam sırtını dönüp giderken şöyle diyordu: 'Salâtından hiçbir şey kalmayanadek Muhammed'e salât olsun. Bereketinden geriye hiçbir şey kalmayanadek, Muhammed'in üzerine bereket kıl. Selâmından geriye hiçbir şey kalmayanadek Muhammed'in üzerine selâm olsun.' Derken deve dile gelip şöyle dedi: 'Ey Muhammed! O adam beni çalmaktan berîdir (beni çalmadı).' Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.v), 'O adamı bana kim getirecek?' diye sordu. Mescidde bulunanlardan yetmiş kişi hemen koşuşturmaya başladı ve o adamı Allah Resûlü'ne getirdiler. Hz. Peygamber (s.a.v), 'Ey karşımda duran adam! Arkanı dönüp giderken sinirli olarak söylediğin şey neydi?' diye sordu. Adam, söyledikleri hakkında haber verince, Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: 'Bundan dolayı meleklere baktım, Medine'yi baştanbaşa katediyorlar, neredeyse benimle aranı dolduracaklardı ve sen Bedir gecesindeki ay gibi yüzün beyaz olduğu halde sıratın üzerine döndürüldün' buyurdu."*[133]

Uyarı: Bana birinin, hem zâhir ve hem de bâtın ile hükmetme özelliğinin Hz. Muhammed'e (s.a.v) has kılınmasının ve diğer sair enbiyanın bu ilimlerden sadece biriyle hükmetmelerinin kabul görülmesinin enbiya hakkında bir noksanlık oluşturacağını iddia ettiği haberi ulaştı. Bu, çok acayip bir görüştür. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v) sahih hadislerde kendisinden önceki nebîlerden hiçbirine verilmeyen birtakım hasletlerin kendisine verildiğini bizzat haber

132 San'ânî, *el-Musannef*, II, 676.

133 Hindî, *Kenzü'l-Ummâl fi Süneni'l-Akvâl*, II, 279.

vermiştir. Hal böyleyken, müslümanlardan herhangi biri çıkıp da hâşâ bu durum, enbiya hakkında bir noksanlık oluşturmaktadır, diyor mu?

Şüphesiz kendisinden önceki nebîlerden hiçbirine verilmeyen bazı hükümlerin Resûlullah için (tercih yapmak üzere) bir arada cemolduğu hususu nas ve nakillerde vârit olmuştur. Nitekim Resûl-i Ekrem'in (s.a.v) şeriatında kasten öldürme hususunda, kısas veya diyetten birini seçme hakkı verilirken; Musa'nın (a.s) şeriatında kısas, İsa'nın (a.s) şeriatında ise sadece diyet hakkı verilmiştir. İki emirle (zâhir-bâtın) hükmetmesinin karşılığı, bi'setinin umumiliğindendir. Çünkü o, icmâ' ile bütün insanlara ve cinlere gönderilmiştir. Diğer enbiya ise sadece kendi kavimlerine gönderilmiştir. Hal böyleyken, hiçbir müslüman kalkıp da bu durum, diğer sair enbiya hakkında bir noksanlık oluşturur, diyor mu? Yeryüzünün tamamında namaz kılmak Resûlullah'a (s.a.v) mubah kılındığı halde, diğer enbiyaya mubah sayılmamıştır. Onlar ancak havra veya kilisede namaz kılabilmektedirler. Bundan dolayı herhangi bir müslüman, Peygamberimiz'e (s.a.v) has kılınan bu umumi namaz kılma serbestliği, diğer sair enbiya hakkında hâşâ bir kusur oluşturmak anlamına gelir, diyiyor mu? Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"O işaret olunan resûller, biz onların bazısını bazısından üstün kıldık."*[134]

Yine bütün müslümanlar, Peygamberimiz'in (s.a.v) diğer tüm enbiyâdan üstün olduğuna mutlak anlamda inanmaktadır. Bu ise, o nebîler hakkında bir noksanlık oluşturmamaktadır. Bu itiraz, aslında cevap vermeyi bile gerektirme(yecek kadar) yersizdir. Ancak cahilin biri işitir ve bunu, Resûlullah'ın (s.a.v) diğer sair nebîlere üstün kılındığı hususiyetleri inkâr etmeye yorar ve diğer nebîler hakkında bir noksanlık oluşturduğu vehmine kapılarak, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v) kendisinden önceki nebîlere verilmemiş olan birtakım özelliklerin kendisine verildiğini, kendisinin şu şu özelliklerden dolayı diğerlerine üstün kılındığını beyan eden haberleri inkâra kalkışır da maazallah küfre ve zındıklığa düşer korkusuyla cevaplandırdım.

Allah'a sığınırız. Ondan selâmet, afiyet ve hüsnühâtime dileriz. Allah'ın yardımıyla (kitap) tamamlandı.

---

134 Bakara 2/253.

"el-Bâhir fî Hükmi'n-Nebî (s.a.v) bi'l-Bâtın ve'z-Zâhir" Risalesi ilk sayfası

BİBLİYOGRAFYA

Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs amma'ştehere mine'l-Ehâdîs alâ Elsineti'n-Nâs,* Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1984.

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Mısır: Müessesetü Kurtuba, ts.

Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn:Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn* (haz. Rıfat Bilge v.dğr.), İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1951.

Becker, B. C. H., "Suyût", *İslâm Ansiklopedisi*, Eskişehir: MEB Yay., 1997.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Şuabü'l-İmân*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1989.

_____, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Haydarâbâd: Meclisü Dâireti'l-Maârif, 1344/1925.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul: Bilmen Yay., 1974.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîh*, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407/1986.

Ebû Bekir Abdürrezzâk, *el-Musannef*, [baskı yeri ve tarihi yok].

Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as, *Sünen*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali, *el-Müsned*, Halep: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1404/1983.

Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdullah Muhammed, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.

Hindî, Alâeddin Ali b. Hüsâmeddin, *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1409/1988.

Hüseynî, Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, [baskı yeri yok], Dâyrü'l-Hidâye, ts.

İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir, *el-Musannef*, [baskı yeri yok], Dârü'l-Fikr, ts.

İbn Kesîr, İsmail, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm* (thk. Sami b. Muhammed) [baskı yeri yok], Dâru Tayyibe, 1420/1999.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.

İbn Sa'd, Muhammed, *el-Tabakâtü'l-Kübrâ* (thk. İhsan Abbas), Beyrut: Dâru Sadr, 1968.

İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah, *Hilyetü'l-Evliyâ*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405/1984.

Karahan, A., "Süyûtî", *İA*, Eskişehir: MEB. Yay., 1997.

Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, [baskı yeri yok], Maarif Matbaası, 1941.

Müslim b. Haccâc, Ebü'l-Hüseyin, *Sahîh*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, Halep: Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, 1406/1985.

Sa'dî, Ebû Habîb, *el-Kâmûsü'l-Fıkhî*, Suriye: Dârü'l-Fikr, 1993.

Süyûtî, Celâleddin, *el-Bâhir fî Hükmi'n-Nebî (s.a.v) bi'l-Bâtın ve'z-Zâhir*, Manisa İl Halk Ktp., Akhisar Zeynelzâde, nr. 45 Ak Ze 14/1, vr. 1b-11b.

Şâmî, Muhammed b. Yusuf, *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1993.

Taberânî, Ebü'l-Kasım, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Musul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1404/1983.

Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân* (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999.

الفتاوى المتعلقة بالتصوف

el-FETÂVA'L-MÜTEALLİKA Bİ'T-TASAVVUF

TASAVVUFÎ BAZI MESELELERE DAİR

Giriş

Tasavvuf, kâl (söyleme, okumaya dayalı) ilmi değil; hal (yaşamaya dayalı) ilmidir. Yani mutasavvıf, okuyarak değil, yaşayarak öğrenir (bilir). Bu öğrendiklerini de takvaya dayalı yaşam sonucu kalbine yerleşen ince bir anlayışla anladığı için, dille ifade etmekte zorlanır. Zira kişi, hissettiklerini aynen olduğu gibi yüzde yüz olarak (bu duyguları tatmamış ve bunlara yabancı olanlara) anlatamaz. Anlatmaya kalkıştığında ise eksik anlatır. Bu da birtakım yanlış anlamalara hatta söylenenlerin şeriata ters gibi görünmesine yol açar. Bu durum, tarihî süreç içerisinde bilgilerini okuyarak anlayan ve bunları dille ifade etmekte sıkıntı çekmeyen zâhir uleması ile bilgilerini zevken, tadarak elde eden ve bunu dille ifade etmekte zorlanan bâtın ulema arasında birtakım tartışmalara neden olmuştur.

Yaşantısı ve ahlâkıyla etrafa devamlı örnek olan ve takvaları, dürüstlükleri ile tanınan insanların, bu tarz ifadelerden dolayı itham edilmeleri, işin ehli akl-ı selim sahibi bazı âlimleri harekete geçirmiş, bu ifadelerin aslında

ne anlama geldiğini açıklamaya ve bu konuda eserler yazmaya sevketmiştir. Hâris el-Muhâsibî'nin, *er-Riâye*'si, Ebû Nasr er-Serrâc et-Tûsî'nin *el-Lüma'*ı, Kuşeyrî'nin *Risâle*'si gibi eserler, bu tür yanlış anlamalara cevap vermek ve aslında tasavvufun ne olduğunu, mutasavvıfların bu sözlerinin ne anlama geldiğini anlatmak amacıyla yazılmış eserlerdir. Bu eserlerden bir kısmı genel manada tasavvuf ve mutasavvıfları ele alırken, bir kısmı da daha çok tartışma konusu olmuş olan tasavvufî meselelere getirilen yorumları içermektedir.

Bu çalışmamız da İmam Süyûtî'nin mutasavvıfların yanlış anlaşılmaya müsait veya tam anlaşılamayan bu tür bazı sözlerine getirdiği açıklamaları içeren *el-Fetâva'l-Müteallika bi't-Tasavvuf* adlı eserinin tercümesinden ibarettir.

Tercüme yapılırken; risalenin, Abdüllatif Hasan Abdurrahman tarafından yapılan tahkikli basımıyla[135] Millî Kütüphane, 55 Hk 245/47 numarada kayıtlı nüshası, karşılaştırılmıştır. Tercümede metnin aslına bağlı kalınmış, gerekli yerlerde parantez veya dipnotta bazı terim ve ifadeler kısaca açıklanmıştır.

Nüshaları

Arap ülkelerinde tahkikli basımları bulunan eserin, tespit edebildiğimiz kadarıyla tek nüshası, Ankara Millî Kütüphane, 55 Hk 245/47 numarada kayıtlıdır. Üç varaktan ibaret olan eser, 27 st. 22X18-15X8 cm. ebadındadır. Nesih hat, siyah mürekkeple çiçek filigranlı kâğıt üzerine yazılmıştır. Başlıklar, duraklar ve söz başları kırmızı renkle belirtilmiştir. Kırmızı meşin bir cilt içerisinde 198a-200b varak aralığında yer alan nüshanın dili Arapça'dır.[136]

Muhtevası

Risale, tartışma konusu olmuş olan üç mesele ve bunlara İmam Süyûtî'nin verdiği cevapları ihtiva etmektedir. Bu meseleler de şunlardır:

1. Hafız Ebû Nuaym'ın, *Hilye* (adlı eserinde), Ebû Abdullah Muhammed b. Verrâk'tan naklettiği "Kim zühd olmaksızın fıkıhla iktifa ederse fıska girer"

135 bk. Süyûtî, Celâleddin, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ fî'l-Fıkh ve Ulûmi't-Tefsîr ve'l-Hadîs ve'l-Usûl ve'n-Nahv ve'l-İ'râb ve's-Sâiri'l-Fünûn* (thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000, c. II, ss. 222-226.

136 bk. Ferzende İdiz, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf*, Ankara: İlâhiyat Yay., 2015, s. 107.

sözünün ne anlama geldiği, zühd olmadan kendisiyle iktifa edilen fıkhın ne olduğu?

2. Zikir meclisinde toplanan sûfî bir cemaatten birinin ayağa kalkarak zikretmesinin ve kendisine bir vâridin hâsıl olması için bu duruma devam etmesinin câiz olup olmadığı ve orada bulunanların o adamı bu davranışından menetmesinin gerekip gerekmediği sorusu ve buna verilen cevap.

3. Şeyh Ebü'l-Abbas el-Mürsî'nin, "İlâhî! Sana olan isyan, beni itaate davet ediyor; sana olan itaat ise beni isyana davet ediyor. Ben o ikisinden hangisi ile senden korkayım, hangisi ile sana ümit bağlayayım? Şayet isyanla dersem, beni fazlınla karşılarsın ve bende korku bırakmazsın, şayet itaatle dersem beni adaletinle karşılarsın ve bende ümit bırakmazsın. Senin ihsanınla birlikte kendi ihsanımı nasıl göreyim? Veya sana isyanla beraber nimetini nasıl bilmeyeyim? Keşke buna aklım erseydi. Kâf (ق) ve cîm (ج), senin sırlarından iki sırdır. İkisi de senden başkasına delalet etmektedir. Sana delalet eden kapsayıcı bir sırla, beni senden başkasına bırakma. Şüphesiz ki sen her şeye kadirsin" sözünün aslında ne anlama geldiğine dair İmam Süyûtî'nin yaptığı izahatı ihtiva etmektedir.

Bu üç soruya risalede zaten özet olarak cevap verildiği için burada ayrıca bu cevapları aktarmayacak, okuyucunun tercümeye müracaat etmesini tavsiye etmekle yetineceğiz.

الفتاوى المتعلقة بالتصوف

el-Fetâva'l-Müteallika bi't-Tasavvuf

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!

Allah'a hamdolsun. O, bize kâfidir. Selâm, O'nun seçkin kulları üzerine olsun.

Birinci Mesele: Bu (kısım), Hafız Ebû Nuaym'ın *Hilye* (adlı eserinde) Ebû Abdullah Muhammed b. Verrâk'tan naklettiği bir mesele hakkındadır. Kendisine bazı meseleler sorulduğunda sorulan sorulardan biri de, "'Kim zühd olmaksızın fıkıhla iktifa ederse fıska girer' sözünün ne anlama geldiği, zühd olmadan kendisiyle iktifa edilen fıkhın ne olduğu, fakih, fıkıhla iktifa edip ihtilaftan çıktığında bu durum, şeyhin burada kastettiği zühdden sayılır mı?" sorusu idi.

Cevap: Bu sözler, içinde bulunduğu makama göre söz söyleyen sûfî kimsenin sözüdür. Çünkü havas, küfür ve fısk lafızlarını fukahanın kullanmadığı manada kullanırlar. Seleften bazılarının, "Ebrârın (iyilerin) haseneleri (iyilik-

leri), mukarrebînin (ebrârdan daha üstün kimselerin) günahıdır"[137]dedikleri gibi, makamlarına nisbetle, haseneleri, seyyiat (günah) olarak addederler. İbnü'l-Fârız'm şu sözlerinde de durum böyledir:

Şayet sehven (unutarak) senin dışında bir irade aklımdan geçerse o zaman dinden çıktığıma hükmedilir.

Mâlum olduğu üzere buradaki riddet, gerçek anlamda riddet değildir. Sûfîlerin, "Gaybet (kişinin bir nevi kendisinden geçmesi) hali, orucu bozar" sözü bu meyandadır. Bunların hepsi, umumu bağlamayan, havassın kendilerini bağladıkları hususlardır.

İkinci Mesele: Zikir meclisinde toplanan sûfî bir cemaat hakkındadır. Bu cemaatten biri ayağa kalkarak zikretmeye başlar ve kendisinde bir vâridin[138] hâsıl olması için zikre devam eder, ister kendi isteğiyle olsun ister gayri ihtiyarî olsun, bu durumun kendisi hakkında câiz olup olmadığı ve orada bulunanlardan birinin o adamı bu davranışından menetmesinin gerekip gerekmediği hakkındadır.

Cevap: Onun bu hali inkâr edilemez. Bu sualin aynısı Şeyhülislâm Sirâceddin el-Bulkînî'ye soruldu. Bulkînî, şahsın bu halinin inkâr edilemeyeceğini ve bir maninin (engelleyici) onu engellemeyeceğini; şayet engellerse engelleyene tazir cezası gerekeceğini söyledi. Bu soru, Allâme Burhâneddin el-Enbâsî'ye de soruldu. O da Bulkînî gibi cevap verdi ve buna ilaveten, "Hal sahibi mağlup, münkir (inkâr eden) ise bu halden mahrumdur. Vecdlerin lezzetini tatmamış ve içilmiş zevklerin duruluğu kendisi için hâsıl olmamıştır" dedi. Nihayet cevabının sonunda, "Özet olarak selâmet, bu kavmin (sûfîlerin) haline teslim olmaktadır" dedi. Hanefî ve Mâlikî imamlarından bir kısmı da aynı şekilde böyle cevap vermişlerdir. Bunların hepsi de bu sual hakkında muhalefet olmaksızın ortaklaşa aynı cevabı yazmışlardır.

137 Ebrârın, hasenat ve iyilikler olarak bilip yaşadıklarını, makamı daha yüksek olan o büyük zatlar (mukarrebûn) kendileri için seyyiat, kusurlar, hatta günahlar mesabesinde görürler, demektir, (Mütercim).

138 Arapça, gelen demektir. İrade etmeden, kişinin kendi katkısı olmadan kulun kalbine gelen manaya vârit denir (bk. Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri&Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yay., 2004, ss. 688-689).

Ben, yüce Allah, اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ *"Onlar ki ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar"*[139] buyurmuşken nasıl olur da ayakta zikir yapılamayacağı söylenebilir, diyorum. Nitekim Âişe validemiz şöyle demiştir: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَذْكُرُ اللهَ عَلَى كُلِّ أَحْيَانِهِ *"Resûlullah (s.a.v) her anında Allah'ı zikrederdi"*[140] Eğer bu ayakta yapılan zikre bir raks vb. (semâ/deveran) de eklenirse bu durum da ayıplanmaz. Zira bu hal, şühûd veya vecdlerin lezzetinden kaynaklanır. Nitekim hadiste; Hz. Peygamber'in (s.a.v), Cafer'e, *"Sen de sûrette ve yaratılışta bana benzersin"*[141] dediğinde, Cafer b. Ebû Tâlib'in, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v) huzurunda raksettiği vârit olmuştur. Cafer'in bu raksı, Resûlullah'ın hitabının lezzetinden kaynaklanmıştı ve Allah Resûlü de bunu reddetmemişti. Bu hadis, vecdler lezzeti sebebiyle rakseden sûfîlerin raksları hakkında bir esas olmuş oldu. Şu da bir gerçektir ki büyük imamların meclislerinde ayakta zikir ve raksetme durumu meydana gelmiştir ki İzzeddin b. Abdüsselâm da (meclisinde ayakta zikir ve raksın yaşandığı) bu büyüklerden biridir.

Üçüncü Mesele: Şeyh Ebü'l-Abbas el-Mürsî'nin, *Hizb*'deki şu sözü hakkındadır: "İlâhî! Sana olan isyan, beni itaate davet ediyor; sana olan itaat ise beni isyana davet ediyor. Ben o ikisinden hangisi ile senden korkayım, hangisi ile sana ümit bağlayayım? Şayet isyanla dersem, beni fazlınla karşılarsın ve bende korku bırakmazsın, şayet itaatle dersem beni adaletinle karşılarsın ve bende ümit bırakmazsın. Senin ihsanınla birlikte kendi ihsanımı nasıl göreyim? Veya sana isyanla beraber nimetini nasıl bilmeyeyim? Keşke buna aklım erseydi. Kâf (ق) ve cîm (ج), senin sırlarından iki sırdır. İkisi de senden başkasına delalet etmektedir. Sana delalet eden kapsayıcı bir sırla, beni senden başkasına bırakma. Şüphesiz ki sen her şeye kadirsin."

Cevap: Şeyh Ebü'l-Abbas el-Mürsî'nin, "İlâhî, sana olan isyan beni itaate çağırıyor" sözü; pişmanlık, korku, kırılma, zül, recâ (ümit), tövbe, kusurların itirafı ve bulunduğu mertebeden aşağı düşme gibi nedenlerden kaynak-

139 Âl-i İmrân 3/191.

140 Buhârî, Hayız, 7.

141 Buhârî, Sulh, 6.

lanmaktadır. "Sana olan itaat ise beni isyana davet ediyor" sözü ise, yukarıda sayılan şeylerin zıtlarının, ucb (kendini beğenme) ve riyanın ortaya çıkmasına neden olmaktadır.[142] Örneğin; bu manaya gelen bir hadis-i kudsîyi Ebü'ş-Şeyh b. Hayyân *Sevâb* adlı kitabında Küleyb el-Cühenî kanalıyla zikretmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ لَوْلاَ أَنَّ الذَّنْبَ خَيْرٌ لِعَبْدِي الْمُؤْمِنِ مِنَ الْعُجْبِ مَا خَلَّيْتُ بَيْنَ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ وَبَيْنَ الذَّنْبِ *"Allah Azze ve Celle şöyle buyurdu: 'Mümin kulum için günah, ucbdan (gurur) daha hayırlı olmasaydı mümin kulumla günahın arasındaki engelleri kaldırmazdım."*[143]

Deylemî de *Müsnedü'l-Firdevs*'te Ebû Hüreyre'den merfû olarak şu hadisi nakletmiştir: لَوْلَا أَنَّ الْمُؤْمِنَ يُعْجِبُ بِعَمَلِهِ لَعُصِمَ مِنَ الذَّنْبِ حَتَّى لَا يَهُمَّ بِهِ وَلَكِنَّ الذَّنْبَ خَيْرٌ لَهُ مِنَ الْعُجْبِ *"Mümin, ameli ile gururlanmasaydı, günahtan korunurdu hatta ona yönelmezdi, fakat günah (işlemesi) onun için ucbdan daha hayırlıdır."*[144]

Yine Ebû Nuaym ve başkaları Enes (r.a) ve Ebû Said'den merfû olarak şu hadisi nakletmişlerdir: لَوْ لَمْ تَكُونُوا تُذْنِبُونَ لَخِفْتُ عَلَيْكُمْ مَا هُوَ أَكْبَرُ مِنْ ذَلِكَ اَلْعُجْبَ اَلْعُجْبَ *"Günah işlememiş olsaydınız, sizin için ondan daha büyüğünden korkardım. O da ucbdur, ucb."*[145] İbn Ebü'd-Dünyâ *Evliyâ* kitabında, Ebû Nuaym ise *Hilye* kitabında Enes'in, Hz. Peygamber'den, onun da Cebrâil'den yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu nakletmişlerdir: وَإِنَّ مِنْ عِبَادِي الْمُؤْمِنِينَ لَمَنْ يَسْأَلُنِي الْبَابَ مِنَ الْعِبَادَةِ، فَأَكُفُّهُ أَلاَّ يَدْخُلَهُ عُجْبٌ، فَيُفْسِدَهُ ذَلِكَ *"Mümin kullarımdan bir kul*

142 *"İlâhî, sana olan isyan beni itaate çağırıyor."* Yani, bir günah işlediğim zaman hemen arkasından pişmanlık duymakta, korku ve ümitle tüvbe etmem gerektiği hissiyle tekrar sana itaate dönme ihtiyacı ve isteği hissetmekteyim. Böylece isyanım, itaate sebep olmaktadır. *"Sana olan itaat ise beni isyana davet ediyor"* sözü ile Allah'a çok itaat etmem ucb (kendini beğenme) ve riyaya düşmeme sebep olabilmektedir. Dolayısıyla itaatim, isyana (ucba) sebep olma tehlikesi taşımaktadır. Bu sözü böyle anlamak gerektiği kanısındayız. (Mütercim).

143 Hindî, Alâeddin Ali b. Hüsâmeddin, *Kenzü'l-Ummâl* (thk. Bekrî Hayyânî-Saffet es-Sekkâ), [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981, III, 514.

144 Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, III, 514.

145 Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Şuabü'l-İmân* (thk. Abdülali Abdülhamid Hâmid), [baskı yeri yok], Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003, IX, 399.

benden ibadet kapısının açılmasını ister. Ben de onun ucba girip amelini bozmaması için o kapıyı kapatırım."[146] Bunu uzun bir hadisle zikretti.

Aynı şekilde taat, bazan kendisinde bulunması gereken birtakım şartları taşımadığı için noksan olur. Kalp huzuru ile beraber olması gereken zikir gibi. Bu nedenle bazı Allah dostları, "Bizim istiğfarımız, istiğfara muhtaçtır" demişlerdir. Yine aynı şekilde "emir bi'l-ma'rûf, nehiy ani'l-münker" yapan kimse gibi ki önce kendisi emrettiği veya yasakladığı şeyi şahsında uygulaması gerekir. Aksi takdirde bu eylem Allah tarafından أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ *"Kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz?..."*[147] âyetiyle kınanmıştır. Yine birçok hadis-i şerifte "emir bi'l-ma'rûf, nehiy ani'l-münker"[148] yapıp bunu hayatında uygulamayan kimse kınanmıştır. Allah'ın vasfettiği gibi, fuhuş ve kötülüklerden sakındırması gereken namaz ve gıybet yapmaktan alıkoyması gereken oruç da böyledir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v), مَنْ لَمْ يَدَعْ قَوْلَ الزُّورِ وَالْعَمَلَ بِهِ فَلَيْسَ لِلَّهِ حَاجَةٌ فِى أَنْ يَدَعَ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ *"Kim yalanı ve onunla amel etmeyi terketmezse onun yemesini içmesini bırakmasına Allah'ın ihtiyacı yoktur"*[149] buyurmuştur. Bu gibi taat ve ibadetler kemal mertebesine ulaşmadıkları için övülmemişler ve noksanlık şaibesinden de kurtulamamışlardır.

"Şayet isyanla dersem, beni fazlınla karşılarsın" sözünden maksat; yani, bana fazlını, rahmetinin genişliğini ve mağfiretini hatırlattın. Bu nedenle bende korku bırakmadın ve bana ümit kapılarını açtın. Nitekim bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: لَوْلاَ أَنَّكُمْ تُذْنِبُونَ لَجَاءَ اللهُ بِقَوْمٍ يُذْنِبُونَ فَيَسْتَغْفِرُونَ فَيَغْفِرُ لَهُمْ *"Şayet siz günah işlememiş olsaydınız Allah öyle bir kavim getirirdi ki onlar günah işler sonra da hemen akabinde istiğfar ederlerdi, o da onları bağışlardı."*[150] Bu manada başka hadisler de vârit olmuştur. "Eğer itaatle dersem beni adale-

146 İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah, *Hilyetü'l-Evliyâ*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405/1984, VIII, 319.

147 Bakara 2/44.

148 İyiliği emir, kötülükten menetme (Mütercim).

149 Buhârî, Savm, 8.

150 Müslim Tevbe, 11.

tinle karşılarsın" sözünün anlamı, bana günahlarımı ve itaatimdeki kusurları hatırlattın. O kusurlar benim itaatime güvenmeme neredeyse engel oluyor. Nerede kaldı son nefeste küfürden korkayım?

"Beni kuşatan korkunla, bende recâ (ümit) bırakmadın" sözü şu hadisle (anlaşılır): لَوْ أَنَّ رَجُلاً يُجَرُّ عَلَى وَجْهِهِ مِنْ يَوْمِ وُلِدَ إِلَى أَنْ يَمُوتَ هَرَمًا فِي مَرْضَاةِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ لَحَقَّرَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ *"Eğer bir adam, doğduğu günden ölünceye kadar Allah'ı (c.c) razı etmek için yüz üstü (secdeye) kapansa (dahi) kıyamet günü bu amelini azımsayacaktır."*[151]

"Senin ihsanınla birlikte kendi ihsanımı nasıl göreyim? Keşke buna aklım erseydi."[152] Yani, ancak senin bana verdiğin bir ihsan, şükrü ve daha fazla ameli gerektiren bir nimet olarak verdiğini yapabilme gücüyle yapabileceğim bir ihsanı (kendime ait) olarak nasıl sayabilirim? Kaldı ki benim yaptığım ne varsa bu türdendir (senin verdiğin yapabilme gücü nimeti sayesinde olmaktadır) ve ondaki işler böyledir. Dolayısıyla bu cümle, korku cümlesini ifade etmeye münasiptir.

İmamın, "Veya sana olan isyanımla birlikte senin hilim, cezayı erteleme ve mahlûkatı nimetlendirme gibi özelliklerinle birlikte nasıl lutfunu bilmeyeyim?" sözü ise recâ (ümit) makamına uygun bir cümledir.

Şeyh Ebü'l-Abbas el-Mürsî'nin; "Kâf (ق) ve cîm (ج), senin sırlarından iki zâhir sırdır." Allahu âlem (En iyisini Alah bilir) ki bu iki harfi yüce Allah'ın vasıflarından olan iki sıfattan almıştır. Bu da İbn Abbas'tan (r.a) nakledilen rivayette الم (Elif-Lâm-Mîm), طس (Tâ-Sîn), ق (Kâf), ن (Nûn), ص (Sâd) surelerinin başında bulunan, Allah'ın isimlerinden sayılan ve "huruf-ı mukatta" denilen harfler misalidir. Bir rivayette bu harflerin (ج\ق) ism-i a'zamdan oldukları nakledilmiştir. Şa'bî'den gelen rivayette ise bu harflerin Allah'ın esrarından oldukları rivayet edilmiştir. Dolayısıyla ق (kâf), kadîr (قدير) veya muktedir-

151 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* XXIX, 197.

152 Kul, Allah'a yaptığı tüm ibadetleri, Allah'ın kendisine bahşettiği kudret ve organlar sayesinde yapabilmektedir. Bunlar olmasaydı kul, ibadette dahi bulunamazdı. Dolayısıyla Allah'ın kendisine bahşettiği uzuvlarla Allah'a ibâdet edebilen kul, bunda kendisine bir pay çıkarmamalı, Allah'ın ihsanı karşısında ibadetini görmemelidir. Bunu dahi Allah'tan bilmelidir (Mütercim).

den; ج (cîm) ise cevâddan (جواد) alınmıştır. Bu ikisi de daha önce geçen havf (korku) ve recâ (ümit) terimlerine münasiptirler. Dolayısıyla havfa münasip düşen, kudret veya iktidar; recâya münasip düşen ise cûddur (cömertlik).

İmamın, "Bu iki harf, senden başkasına delalet etmektedir" sözüne gelince, bu cümleden iki şey anlaşılabilir. Birincisi; bundan maksat, bu iki harfin (kâf/kudret ve cim/cömertlik) başkasıyla bağlantısı vardır. Zira kudretin, takdir edilen bir şeyi yapabilmeyle bağlantısı vardır. Cömertliğin ise cömertlik yapılanla bağlılığı vardır. İkinci ihtimal ise bu iki isimle Allah Teâlâ'dan başkasını vasıflandırmanın şer'an câiz olduğudur. Nitekim cümlenin hemen akabinde şöyle denilmektedir: "Sana delalet eden kapsayıcı bir sırla" yani sana has olan bir isimle ki o "Allah" ismidir. Çünkü o ismin (Allah) ondan başkasıyla bağlantısı yoktur. Allah'tan başkası için kullanılması câiz değildir. O ismin ism-i a'zam olduğu ile ilgili seleften birçok rivayet bulunmaktadır. Yine bu isim Allah'ın zatına delalet etmekte ve diğer isimlerin aksine bütün sıfatları kapsamaktadır.

"Beni senden başkasına bırakma" sözünün manası ise benim ibadetimi, duamı, korkumu, recâmı, teveccühümü, harekat ve sükûnumu bizzat kendine has kıl, demektir. Metinden anlaşılan budur.

Bundan sonra Şihâb Ahmed b. Abdülvâhid'in konuyla ilgili şu sözlerini gördüm: "Ebü'l-Abbas el-Mürsî'nin yukarıda geçen, 'İlâhî, sana olan isyan beni itaate çağırıyor' cümlesi, Allah en iyisini bilir, (yani) ey Allahım! Daha önce (o fiile) ilmin taalluk etti, onu kudretinle yaratıp iradenle tahsis ettin de böylece o fiilin varlığı ilim, kudret ve iradene göre, kul için luzumî olarak belirlenip ortaya çıktı. Yine o fiilin hem onun ilim sıfatıyla ilişkisi olduğu hem de değiştirmesinden dolayı cehaletle isimlendirilmesinin, kudret sıfatıyla irtibatlandırıp, o fiili değiştirmesinin acizliğine ve aynı şekilde irade ismi ile ilişkisinden sonra değiştirmesini cebir olarak isimlendirmenin mümkün olmadığı ortaya çıktı, demektir. Bütün bu meydana gelen şeyler daha önceden yüce Allah'ın takdir ettiği hükme göre gerçekleşmiştir. O halde nasıl olur da kul ondan yüz çevirebilir? Ve yine o fiilin ondan mecburen meydana gelmesi Kahhâr olanın adaleti gereği olup zulmen değildir. Bu nedenle Allah Teâlâ, Kahhâr olanın hükmü altına girip onu teslim olmaya davet etmektedir. Nite-

kim yüce Allah, ثُمَّ اسْتَوٰى إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ *'Sonra duman halinde olan göğe yöneldi, ona ve yerküreye, 'İsteyerek veya istemeyerek gelin!' dedi. İkisi de, 'İsteyerek geldik' dediler.'"*[153] İşte Ebü'l-Abbas el-Mürsî'nin kelâmında bahsettiği itaat budur. Allah en iyisini bilir. Bu sözün akabinde onun mecaz olduğunun açıklaması gelecektir.

(Şihâb Ahmed b. Abdülvâhid şöyle devam etmektedir): "Onun (Ebü'l-Abbas el-Mürsî (k.s), 'Sana olan itaat beni günaha davet ediyor' sözü, en iyisini Allah Teâlâ bilir, daha önce zikrettiğimiz gibi yüce Allah'ın ilim, irade ve kudret sıfatlarının, insan eliyle gerçekleşen taate olan taallukuna işarettir. Böylece doğru olan o fiilin gerçekleşmesi, batıl olan ise onun olmamasıdır. Bunun açıklaması daha önce geçti. Bu durum, kulun, itaat ettiğini ve muhâlefet etmediğini görmesiyle beraber olur. Böylece kul kendi kendisine lisan-ı hâl ile bunu seslenir. Gerçekten itaat durumunda kendisinin muhalefet edebilecek güce sahip olduğu iddiasıyla birlikte, Mevlâ'sına itaat ettiğini görmesi gerçektir. O da muhalefetten taate döner de itaat eder. İşte kul bu durumdayken, takdir edilen lutfun cereyanı altında gerçekleşen ve itaat diye isimlendirilen şey aslında mâsiyettir. Burada itaat yer ve göğe nisbet edilen itaat gibi mecaz anlamındadır. İnşallah maksat anlaşılmıştır. İşte bu noktada yüce Allah'ın, yarattıklarının efendisine hitaben söylediği لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ *'Ki bu işte senin yapacağın bir şey yoktur...'*[154] âyeti ile; وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ *'Bütün işler O'na döndürülür Öyle ise O'na kulluk et ve ona tevekkül et...'*[155] âyetleri de bu manada anlaşılır.

'Ben o ikisinden hangisi ile senden korkayım, hangisi ile sana ümit bağlayayım? Şayet isyanla dersem, beni fazlınla karşılarsın ve bende korku bırakmazsın, şayet itaatle dersem beni adaletinle karşılarsın ve bende ümit bırakmazsın.' En iyisini yüce Allah bilir, Şeyh şöyle demek istiyor: Şeriat edebine uygun olarak sana karşı işlemiş olduğum günahı görünce bende sana karşı

153 Fussılet 41/11.

154 Âl-i İmrân 3/128.

155 Hûd 11/123.

korku meydana gelir ve وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدٰيهَا *'Eğer dileseydik herkese hidayetini verirdik'*[156] âyetinde (olduğu gibi) bana katından gelen işhadın lutfu korkumu söndürür ve korku yok olur. Şeyh, 'Taatle dersem, bana adaletinle muamele edersin de bende recâ (ümit) bırakmazsın' cümlesi ile, en iyisini Allah Teâlâ bilir, şunu kastetmektedir: Şeriata uygun olarak sana karşı yapmış olduğun itaatimi görünce bende bir ümit meydana gelir de onu, وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ سُبْحَانَ اللهِ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ *'Rabb'in dilediğini yaratır ve seçer. Onların ise seçim hakkı yoktur. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır ve yücedir'*[157] âyetinin delaletiyle senin katından gelen ve bana gerçeği gösteren adaletin bunu (ümidimi) yok eder. Bütün bu anlatılanlardan sonra Allah'ın lutfunun da adaletinin de birtakım tezahürleri olduğunu ve bu iki kavramın, Hak Teâlâ'nın her şeyden müstağni olduğuna delalet ettiğini bil. Kendisine isyan eden kimseye sınırsız bir şekilde rahmet göstermesi, lutuf ve ihsanda bulunması, ona acıyarak iyilikte bulunup günahlarını örtmesi Allah'ın lutfunun tezahürlerindendir. Yine kendisine itaat eden kimseye de rızkını kısması, halk arasında zelil bir konuma düşürmesi, bedenini zayıf düşürmesi ve çocukları, dostları, kardeşleri, yaşadığı ülkesi, malı ve ailesi bakımından şanssız olması da Cenâb-ı Hakk'ın adaletinin tezahürlerindendir.

Durum böylece anlaşılınca; isyan eden kimsenin, isyanı anında lutuf eserlerinden bir eserle karşılaması nice zaman ondaki korkuyu gidereceğini; itaat eden kimsenin de itaati anında adalet eserlerinden bir eserle karşılamasının ondaki ümit düşüncesini yok edebileceğini bil. Bu durumda isyan eden bir kimseye âkıbetinin selâmeti için lutuf eserlerinin gelmesi; itaat eden kimseye de âkıbetinin kötü olması için adaletinin eserlerinin gelmesi gerekir. İş böyle olunca halk açısından kapalılık ortaya çıkar. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ *'...Bütün işler ona döndürülür. Öyle ise ona kulluk et ve ona tevekkül et...'*[158] Bu, kulun, gerçekte kendisinde bir güç ve kuvvetin olduğu düşüncesini yok etmekle birlikte yapılan şeyleri

156 Secde 32/13.

157 Kasas 28/68.

158 Hûd 11/123.

gerçekte kendisinden (Allah'tan) görmesidir. Yine takdir edilene bakma düşüncesinin kendisinde yok edilmesi ile birlikte, kul şeriata uygun kazandığı şeylerin ona uygun olduğunu kabul ederek Allah'a tevekkül eder ve ona teslim olur ve önündeki şeyler onun düşüncesinde yok konumuna gelir."

İşte bu sözlerden anladığım kadarıyla üstadın, sözlerinde işaret ettiği ubûdiyyet ve ibadetin gereği budur. Allah'tan mağfiret diliyorum. O bana yeter ve o ne güzel vekildir!

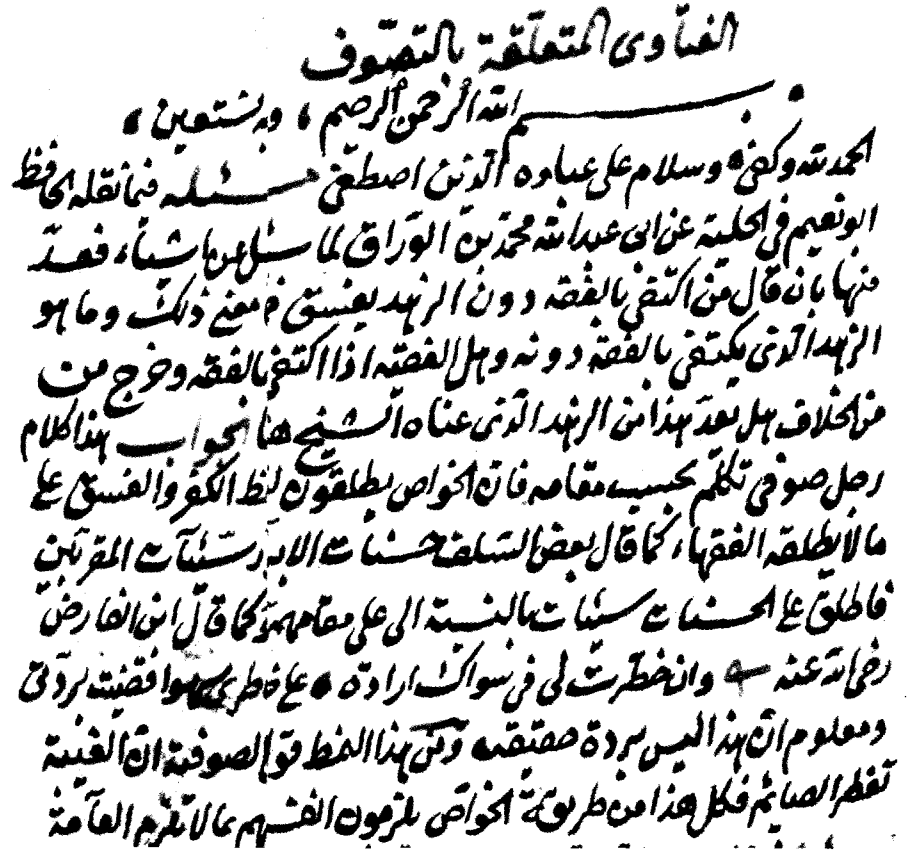

"el-Fetâva'l-Müteallika bi't-Tasavvuf" Risalesi ilk sayfası

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Şuayb el-Arnaût v.dğr.), [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Şuabü'l-İmân* (thk. Abdülali Abdülhamid Hâmid, [baskı yeri yok], Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîh* (thk. Mustafa Dîb), [baskı yeri yok], Dâru İbn Kesîr, 1407/1987.

Hindî, Alâeddin Ali b. Hüsâmeddin, *Kenzü'l-Ummâl* (thk. Bekrî Hayyânî-Savffet es-Sekka), [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981.

İdiz, Ferzende, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf*, Ankara: İlâhiyat Yay., 2015.

İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah, *Hilyetü'l-Evliyâ*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405/1984.

Müslim, b. Haccâc, Ebü'l-Hüseyin, *Sahîh*, [baskı yeri yok], Beytü'l-Efkâr, 1419/1998.

Süyûtî, Celâleddin, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ fi'l-Fıkh ve Ulûmi't-Tefsîr ve'l-Hadîs ve'l-Usûl ve'n-Nahv ve'l-İ'râb ve's-Sâiri'l-Fünûn* (thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000.

الفوائد البارزة والكامنة فى النعم الظاهرة والباطنة

el-FEVÂİDÜ'L-BÂRİZE ve'l-KÂMİNE Fİ'N-NİEMİ'Z-ZÂHİRE ve'l-BÂTINE

ZÂHİR ve BÂTIN NİMETLERE DAİR

Giriş

Mutasavvıflar, zâhir ilimlerin yanında bir de herkes tarafından bilinmeyen ve ancak ehli tarafından bilinebilen bir ilmin varlığından bahsederler. Buna göre, çalışılarak elde edilen yani kesbî olan ilimler zâhirdir ve herkes tarafından bilinebilir. Çalışmaktan ziyade, İslâmî yaşantı (takva) sonucu Allah tarafından bunu hak eden bazı kimselere hibe edilen (vehbî) ilim ise bâtın ilimdir ve bu, herkes tarafından bilinmez. Bunu da âyet ve hadislere dayandırırlar. Delil olarak sundukları âyetlerden biri de Lokman sûresinin yirminci âyetidir. Burada Yüce Allah, وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً *"(Allah), zâhir ve bâtın nimetlerini üzerinize yağdırmaktadır"*[159] buyurmaktadır. Mutasavvıflara göre âyette geçen bâtın nimetten maksat ilm-i bâtındır.

Bu âyet, ilm-i bâtına delil olarak getirilmekle beraber, müfessîrler buna farklı anlamlar da yüklemişlerdir. Âyete birden fazla mana yükleyenlerden

159 Lokman 31/20.

biri de İmam Nesefî'dir. Tercümesini istifadenize sunduğumuz bu risalede söz konusu âyete yüz yirmisi zâhir; yüz yirmisi de bâtın olmak üzere iki yüz kırk mana verdiği görülmektedir. İmam Süyûtî de bu âyetin anlamlarıyla ilgili elinizde bulunan ve tam ismi *el-Fevâidü'l-Bârize ve'l-Kâmine fi'n-Niemi'z-Zâhire ve'l-Bâtıne* olan eserini yazmış ve İmam Nesefî'nin verdiği iki yüz kırk manaya yetmiş altı mana daha ekleyerek bu sayıyı üç yüz on altıya çıkarmıştır.

Dolayısıyla bu çalışma; söz konusu âyete, İmam Süyûtî ve İmam Nesefî tarafından verilen manaları ihtiva eden, İmam Süyûtî'nin yukarıda ismi geçen risalesinin tercümesidir. Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 5838/15 numarada bulunan nüsha, Abdülhakim Enis tarafından tahkik edilerek basımı gerçekleştirilen kitapla[160] karşılaştırılmak suretiyle tercüme edilmiştir. Arapça metinde bulunmadığı halde okumayı daha anlaşılır kılmak için zâhir ve bâtın nimetlerin açıklandığı yerler tarafımızdan numaralandırılmıştır.

Nüshaları

1. Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 5838/15 numarada kayıtlıdır. Dört varaktan ibaret olup, 25 st., 315X210-220X130 mm. ebadındadır. Ta'lik hat, siyah mürekkeple saman rengi kâğıt üzerine yazılmıştır. Başlık ve konu başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Koyu vişne rengi meşin bir cilt içerisinde 165b-169 varakları arasında yer almaktadır. Oldukça düzgün ve okunaklı olan bu nüshanın dili Arapça'dır.

2. İkinci nüsha, Millî Kütüphane, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 2398 numarada kayıtlıdır. 35 st. 285X185-240X130 mm. ebadındadır. Bozuk ta'lik hatla filigranlı krem renkli kâğıt üzerine siyah mürekkeple yazılmıştır. Söz başları kırmızı mürekkeple belirtilmiştir. Aşınmış kahverengi meşin bir cilt içerisinde bulunmaktadır. Dili Arapça'dır.

Ayrıca bu risalenin Arapça tahkikli basımı da mevcuttur.[161]

---

160 bk. Süyûtî, Celâleddin, *Aşru Resâil fi't-Tefsîr ve'l-Ulûmi'l-Kur'ân li-Celâliddîn es-Süyûtî* (thk. Abdülhakim Enîs), [baskı yeri yok], Dâiretü'ş-Şuûni'l-İslâmiyye ve'l-Ameli'l-Hayr, 1432/2011.

161 bk. Süyûtî, Celâleddin, *Aşru Resâil fi't-Tefsîr ve'l-Ulûmi'l-Kur'ân li-Celâliddîn es-Süyûtî* (thk. Abdülhakim Enîs), [baskı yeri yok], Dâiretü'ş-Şuûni'l-İslâmiyye ve'l-Ameli'l-Hayr, 1432/2011.

Muhtevası

Giriş kısmında da belirtildiği gibi eser, Lokman sûresi 20. âyette zikredilen zâhir ve bâtın nimetlere, İmam Nesefî'nin getirdiği iki yüz kırk farklı mana ile İmam Süyûtî'nin eklediği yetmiş altı ayrı manayı ihtiva etmektedir.

İmam Süyûtî, eserin girişinde risaleyi yazma gerekçesini şöyle aktarmaktadır: "Bana sevdiklerimden (değer verdiğim) biri; kendisine birinin, İmam Nesefî'nin uzunca eserlerinden birinde وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً *'(Allah), zâhir ve bâtın nimetlerini üzerinize yağdırmaktadır'*[162] âyetinin tefsiri hakkında üç yüz farklı mana yazdığını ve bu manalara vâkıf olmayı umduğunu, bana da buna dair bir şey görüp görmediğimi sordu. Ben kendisine bu konuda herhangi bir bilgiye sahip olmadığımı, fakat (söz konusu âyetten) buna benzer manalar çıkarabileceğimi söyledim. Zira Allah'a hamdolsun ki bu manaları bulma konusunda gerekli kaynak ve edevata sahip olduğumu ve şüphesiz ki Allah'ın, bâtın ve zâhir nimetlerini üzerimize yağdırmakta olduğunu ifade ettim. Sonra bu manaları istinbat etmekle meşgul olmaya başladım ve şunları (manaları) yazdım."[163]

Eseri yazma sebebi ve muhtevası hakkında bu şekilde bilgi veren İmam Süyûtî, âyet hakkında bazı manalar yazmaya başlıyor. Söz konusu âyet hakkında otuz sekizi zâhir, otuz sekizi de bâtın olmak üzere toplam yetmiş altı mana yazdığı sırada kendisine İmam Nesefî'nin bahsi geçen eseri ulaşıyor. "Âyete mana vermede bu noktaya vardığımda ve verdiğim manaların sayısı yetmiş ikiye [164] ulaştığı sırada, İmam Nesefî'nin tefsiri bana getirildi. Baktım ki üç yüze yakın mana vermiş. Bunlardan bir kısmı benimle aynı, bir kısmı da benim zikrettiğim ancak onun asla zikretmediği manalar idi. Onun ibaresini (yazdıklarını) devam ettirmeyi, ardından tamamlamayı uygun gördüm."[165]

Kısaca eser, Lokman sûresi 20. âyete İmam Nesefî ve İmam Süyûtî tarafından verilen manaları ihtiva etmektedir.

---

162 Lokman 31/20.

163 Süyûtî, Celâleddin, *el-Fevâidü'l-Bârize ve'l-Kâmine fi'n-Niemi'z-Zâhire ve'l-Bâtıne,* Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Hk 5838/15, vr. 165b.

164 İmam Süyûtî buraya kadar yetmiş iki mana saydığını söylüyorsa da numaralandırdığımız kaa darıyla bu sayı yetmiş altıya (otuz sekizi zâhir; otuz sekizi de bâtın) ulaşmıştır (Mütercim).

165 Süyûtî, *el-Fevâidü'l-Bârize,* vr. 167a.

الفوائدالبارزة والكامنة فى النعم الظاهرة والباطنة

el-Fevâidü'l-Bârize ve'l-Kâmine fi'n-Niemi'z-Zâhire ve'l-Bâtıne

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!

Hamd; zâhir ve bâtın nimetlerini üzerimize yağdıran, -ki nimetlerinin çokluğu saymakla bitmez- asırlar boyu dini sürekli ikame eden müctehidler göndermek suretiyle bu ümmetin dinini muhafaza eden ve bu ümmete Hz. Peygamber'in (s.a.v) lisanıyla; her yüzyılın başında dinlerini tecdid edecek ve ictihad vasfıyla kaim birini (müceddid) göndereceğini vaat eden Allah'a mahsustur. Allahım! Salâtü selâm, bu şerefli ümmeti kendisiyle faziletlendirdiğin ve kendisiyle çok mutlu kıldığın kimseye (Hz. Muhammed [s.a.v]) onun şerefli âl ve ashabı üzerine olsun.

Bana sevdiklerimden (değer verdiğim) biri; kendisine birinin, İmam Nesefi'nin uzunca eserlerinden birinde وَاَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً *"(Allah), zâ-*

hir ve bâtın nimetlerini üzerinize yağdırmaktadır"[166] âyetinin tefsiri hakkında üç yüz farklı mana yazdığını ve bu manalara vâkıf olmayı umduğunu, bana da buna dair bir şey görüp görmediğimi sordu. Ben kendisine konu hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadığımı, fakat (söz konusu âyetten) buna benzer manalar çıkarabileceğimi söyledim. Zira Allah'a hamdolsun ki bu manaları bulma konusunda gerekli kaynak ve edevata sahip olduğumu ve şüphesiz ki Allah'ın, bâtın ve zâhir nimetlerini üzerimize yağdırmakta olduğunu ifade ettim. Sonra bu manaları istinbat etmekle meşgul olmaya başladım ve şu (manaları) yazdım:

1. Zâhir, şeriatın ahkâmı, bâtın ise hakikat sırlarıdır. Nitekim hadiste; لِكُلِّ آيَةٍ ظَهْرٌ وَبَطْنٌ *"Her bir âyetin bir zâhir bir de bâtın (manası) vardır."*[167] İbn Nukayb; bunun tefsirini yaparken, "Zâhiri, ilim ehline hâsıl olan zâhirî manalar; bâtını ise âyetin barındırdığı ve Allah'ın hakikat ehlini muttali kıldığı sırlardır" demiştir.

(Bu manalar hakkında) bazan şöyle denir:

2. Zâhir, Kur'an'ın, tilâvetiyle ibadet edilen elfazı; bâtın ise onun altında anlaşılan manasıdır.

3. Zâhir, lisan ile zikretmek; bâtın, kalben tefekkür etmektir.

4. Zâhir, görme; bâtın ise işitme nimetidir.

5. Zâhir, yağmur gibi gökten yağan; bâtın ise su kaynağı ve nehir gibi yer ve kayalardan fışkıran sulardır.

6. Zâhir, yarının bitirdiği (getireceği şeyler); bâtın ise (yarının bitirdiklerinden hâsıl olan) devadır.

7. Zâhir, yetiştirilen ekin ve bitkiler; bâtın ise yerde saklı olan madenlerdir.

8. Zâhir, çeşitli sevinçler; bâtın ise çeşitli zararlardır. Zira Allah'ın her âfetinde bir nimeti vardır. Seleften bazıları şöyle demiştir: "Onlar (sizden öncekiler), belaları nimet biliyordu. Siz ise musibet sayıyorsunuz." Bazıları da şöyle demiştir: "Gelen belayı nimet bilmeyen kimse fakih (işi bilen, âlim) değildir."

166 Lokman 31/20.

167 Taberânî, Süleyman b. Ahmed Ebü'l-Kasım, *el-Mu'cemü'l-Kebîr* (thk. Hamdî b. Abdülmecid es-Selefî), Musul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1404/1983, II, 50.

9. Zâhir, müjde; bâtın ise inzârdır (uyarı).

10. Zâhir (Allah'ın mal vb.) vermesi; bâtın ise (Allah'ın) men'idir (mal vb. vermemesi). Sûfîlerden bazıları; men'de (mal vs. verilmemesi) atâ (Allah vergisi) vardır, demişlerdir. Men'deki (fakirlik) atâyı (Allah vergisini) çok az kişi anlamıştır. Söz söyleyenleri şöyle demiştir:

Makbul olan verme, men'de (fakirlik halinde) olur.
Fakr, ikram ve hazır olan buğdaydır (azık).

11. Zâhir, âdil imam; bâtın ise zorba meliktir. Zira bunlar, müfsitleri kontrol altına aldıkları ve yolların emniyetini sağladıkları için, kendilerinde büyük bir nimet vardır. Hadiste şöyle denilmiştir: سَيَكُونُ أُمَرَاءُ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَمَا يُصْلِحُ اللهُ بِهِمْ أَكْثَرُ *"Yeryüzünde fesat çıkaran emîrler olacak. Allah kendileriyle çoğunluğu ıslah eder."*[168] İmam Gazâlî, *İhyâ*'da bazı sûfîlerden naklen şöyle demiştir: "Sultanın altmış yıl süren zulmü, reâyânın (halkın) bir tek gün fesada (fitneye) uğramasından daha iyidir. Emîrlerin kapısına (emîr olarak) asılan bir kuru dal, hüküm veren yetmiş kadıdan daha hayırlıdır." Sübkî de şöyle demiştir: "Zalim sultan sebebiyle fesadın izalesi, hevaricin (âsiler), muhariplerin kontrolü, yolların güveni sağlanır. Şayet adalet kadıları onların (âsilerin) peşine düşse, (zalim sultanın yaptığının) yüzde birine kadir olmaz. Dolayısıyla zalim sultanlarda ancak muhakkiklerin anlayabilecekleri bâtın bir nimet vardır."

12. Zâhir, ittifak; bâtın ise ihtilaftır. Zira fitnelerin vuku bulmasında ancak sır erbabının anlayabileceği hikmet ve faydalar vardır. Bundan dolayıdır ki hadis-i şerifte: لاَ تَكْرَهُوا الْفِتَنَ فَإِنَّ فِيهَا حَصَادَ الْمُنَافِقِينَ *"Fitneleri kerih görmeyin. Zira onda münafıkların hasadı (münafıklar belli olur) vardır"*[169] buyrulmuştur. Tîbî, *Hâşiyetü'l-Keşşâf* isimli eserde, "Ey ifsadı ıslah olan kimse' denmesi bu manadadır" demiştir.

---

168 Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Şuabü'l-İmân* (thk. Abdülali Abdülhamid Hâmid), [baskı yeri yok], Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003, IX, 475.

169 Zerkeşî, Bedreddin Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, *et-Tezkire fi Ehâdîsi'l-Müştehire* (thk. Mustafa Abdülkadir Atâ), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986, I, 219.

13. Zâhir, ulemanın ictimaî (toplumsal) meseleler hakkında ittifakı; bâtın ise ictihadî meselelerdeki ihtilaflarıdır. Nitekim hadis-i şerifte اِخْتِلَافُ أُمَّتِى رَحْمَةٌ *"Ümmetimin ihtilafı rahmettir"* [170] buyrulmuştur.

14. Zâhir, öldürmek (savaşarak ölmek); bâtın ise tâûn gibi bir hastalık sebebiyle şehid olmaktır. Tâûn, cinlerden olan düşmanlarının onlara verdiği sıkıntıdır (dürtme).

15. Zâhir, sıhhat; bâtın ise hastalıktır. Zira hastalıklarda günahlara kefâret, büyük ecirler, derecelerin yükselmesi, insanın işleyebileceği büyük günah ve belalara mani olma durumu vardır. Buna işareten kudsî hadiste şöyle buyrulmuştur: وَإِنَّ مِنْ عِبادِىَ لَمَنْ لاَيُصْلِحُهُ إِلاَّ السُّقْمُ وَلَوْ أَصْلَحْتُهُ لَأَفْسَدَهُ ذَلِكَ *"Kullarımın içinde öyleleri vardır ki onu (imanını) ancak hastalık kurtarır. Şeyet ona şifa verseydim bu onu bozardı."*[171] Bazan da bir hastalık başka bir hastalıktan kurtuluşa sebep olur. Doktorlar hastalıklar hakkında; bir hastalığın iyileşmesi için o hastaya başka bir hastalığın isabet etmesi gerek, derler. Bu manada şair, *"Nice zamanlar cesetler (vücut) hastalıklarla sıhhat bulur"* demiştir.

16. Zâhir, bolluk (genişlik); bâtın ise kederdir (imtihan). Nitekim Şeyh İzzeddin b. Abdüsselâm, musibetlerin faydaları hakkında bir kitap yazmış ve o kitapta musibetlerin on yedi faydasından bahsetmiştir.

17. Zâhir, velûd (doğurgan) kadın; bâtın ise akîm (nesli kesik) kadındır.

18. Zâhir, evlatların hayatta (yaşıyor) olması; bâtın ise onların ölümüdür. Evlatların ölmesindeki faydaları anlatan hadisler zaten mâlumdur.

19. Zâhir, duanın hemen kabul edilmesi; bâtın ise icabetin tehiridir (geciktirilmesi). Nitekim hadiste şöyle buyrulmuştur:

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَدْعُوا اللهَ بِدَعْوَةٍ إِلاَّ أَعْطَاهُ اللهُ بِهَا إِحْدَى ثَلاَثِ خِصَالٍ إِمَّا أَنْ يُعَجِّلَ لَهُ دَعْوَتَهُ وَإِمَّا اَنْ يَدَّخِرَهَا لَهُ فِى الْآخِرَةِ وَإِمَّا أَنْ يَصْرِفَ عَنْهُ مِنَ السُّوءِ مِثْلَهَا

170 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* XXX, 391.

171 Hindî, Alâeddin Ali b. Hüsâmeddin, *Kenzü'l-Ummâl* (thk. Bekrî Hayyânî-Saffet es-Sekka), [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981, I, 229.

"Hiçbir müslüman yoktur ki Allah'a dua etsin de, Allah duasına şu üç halden biri ile cevap vermesin: Allah, ya duasının karşılığını dünyada acilen (peşin) verir. Ya duasının karşılığını ahirete erteler. Ya da yaptığı dua kadar, o kuldan bir dert ve sıkıntıyı giderir."[172]

Hâkim, Câbir'den Hz. Peygamber'in (s.a.v) şu hadisini rivayet etmiştir:

"Allah, kıyamet günü mümin kulunu çağırır, huzuruna alır ve ona der ki: 'Kulum, ben sana, bana dua etmeni emretmiş ve duana icabet edeceğime söz vermiştim. Bana dua ediyor muydun?' Kul, 'Evet yâ Rabbi!' der. Yüce Allah, 'Ama ben senin her duana icabet ettim. Falan falan gün başına gelen bir üzüntüyü kaldırmam için bana yalvarmıştın, ben de o üzüntüyü kaldırıp seni sevindirmemiş miydim?' Kul, 'Evet yâ Rabbi!' der. Yüce Allah, 'O duanı dünyada kabul ettim. Falan falan gün de yine başına gelen bir sıkıntıyı defetmem için bana yalvarmıştın, fakat sıkıntının gittiğini görmemiştin' Kul, 'Evet yâ Rabbi!' der. Yüce Allah, 'İşte o duana karşılık sana cennette şunu şunu hazırladım' der. Falan falan gün de bir dileğini yapmamı istemiştin, yaptım... Allah Resûlü şöyle devam eder: 'Hâsılı Allah, mümin kulunun yaptığı dualardan hiçbirini bırakmaz, hepsini sayar, ya bunları dünyada kul için yaptığını veya ahirete bıraktığını söyler. O makamda mümin, keşke dünyada hiçbir duası yapılmayıp hepsi de ahirete bırakılmış olsaydı, diye temenni eder.'"[173]

20. Zâhir, sûret güzelliği; bâtın ise kalp selâmetidir.

21. Zâhir, temizlik (taharet) ile husule gelen (dış) parlaklık (arılık); bâtın ise tahâret sonucu bâtında parlayan nurlardır.

22. Zâhir, dostlar; bâtın ise düşmanlardır. Şair şöyle demiş:

"Düşmanlarımın üzerimde fazl ve minnetleri vardır.

Rahmân benden düşmanlarımı eksiltmesin (gidermesin).

Onlar kusurlarımdan bahsediyor da ben bu sayede o kusurlardan kaçıyorum.

Onlar benimle rekabete giriyorlar da ben bu sayede yükseklikler elde ediyorum."

---

172 İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir, *el-Musannef* (thk. Muhammed Avvâme), [baskı yeri yok], Dârü'l-Kıble, 1427/2006.

173 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, II, 379.

23. Zâhir, kerametlerin husule gelmesi; bâtın ise kendisiyle kibir olur korkusuyla onu gizlemektir.

24. Zâhir, beş zâhir havas (duyu); bâtın ise bâtmî havastır.

25. Zâhir, âzaları mubah şeylerde serbest bırakmak; bâtın ise onları mahzurlu şeylerden alıkoymaktır.

26. Zâhir, karanlıklarda yıldızlarla yol bulmak; bâtın ise yıldızların şeytan düşmanlara atılan taşlar olmasıdır.

27. Zâhir, yağan yağmur; bâtın ise ona karışan cennet ihsanlarıdır. Nitekim İbn Abbas'tan şöyle gelmiştir: *"Yağmurun mizacı (karışım) cennettendir. Karışım çok olduğu zaman, yağmur az da yağsa bereket çok olur; karışım az olduğu zaman, yağmur çok da yağsa bereket az olur."*[174] Yine İbn Abbas'tan nakledilmiştir: *"Semadan yağan her yağmur mutlaka beraberinde (cennetten) bir tohumla yağar."*[175] Bu iki rivayeti İbn Ebü'd-Dünyâ *Kitâbü'l-Matar*'da; Ebü'ş-Şeyh İbn Hayyân ise *el-Azame* adlı kitabında nakletmişler.

28. Zâhir, yağmurla meydana gelen bitkiler; bâtın ise yağmurla oluşan incilerdir. Nitekim gelen haberde İbn Abbas şöyle demiştir: *"Allah Teâlâ inciyi, yağmurla sedefler içerisinde yaratır. Yağmur yağdığında sedefler ağızlarını açarlar. Dolayısıyla büyük inci, büyük katreden; küçük inci, küçük katreden oluşur."*[176] İkrime de şöyle demiştir: *"Hak Teâlâ gökten indirdiği her katre (yağmur) ile ya karada bir yeşillik ya da denizde bir inci yaratır."*[177] Bu iki rivayeti Ebü'ş-Şeyh, *el-Azame* adlı kitabında nakletmiştir.

29. Zâhir, yağmur; bâtın ise çiğdir (kırağı). Ebü'ş-Şeyh, İbn Abbas'tan şöyle nakletmiştir: *"Siyah bulutta yağmur, beyaz bulutta ise çiğ bulunur, meyveleri olgunlaştıran odur."*[178]

---

174 İsfahânî, Ebü'ş-Şeyh İbn Hayyân, *el-Azame*, Riyad: Dârü'l-Âsıme, 1408/1987, IV, 1274; İbn Ebü'd-Dünyâ, Ebû Bekir Abdullah, *Kitâbü'l-Matar ve'r-Ra'd*, [baskı yeri yok], Dâru İbn Cevzî, 1418/1997, I, 87.

175 İsfahânî, *el-Azame*, IV, 1267.

176 İsfahânî, *el-Azame*, IV, 1255.

177 İsfahânî, *el-Azame*, IV, 1259.

178 İsfahânî, *el-Azame*, IV, 1274.

30. Zâhir, gösterişli elbise; bâtın ise takva elbisesidir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ

"Ey âdemoğulları, size çirkin yerlerinizi örtecek ve süs olacak giysi indirdik; fakat takva elbisesi hepsinden hayırlıdır."[179]

31. Zâhir, kara hayvanları; bâtın ise deniz hayvanlarıdır.

32. Zâhir çok (nâfile) ibadet etmek (bunun için çok çalışmak); bâtın ise (nâfile) ibadetlerde ihmalkâr davranmaktır. Hadiste şöyle buyrulmuştur:

وَإِنَّ مِنْ عِبَادِي الْمُؤْمِنِينَ لَمَنْ يَسْأَلُنِي الْبَابَ مِنَ الْعِبَادَةِ، فَأَكُفُّهُ عَلَّهُ أَلاَّ يَدْخُلَهُ عُجْبٌ، فَيُفْسِدَهُ ذَلِكَ

"Mümin kullarımın içinde öyleleri vardır ki bir çeşit (nâfile) ibadet etmek ister ben de onu, içine nefsini beğenme (ucb ve kibir)girip de onu bozmasın diye ondan menederim."[180] Bunu Ebû Nuaym *Hilye*'de nakletmiştir.

33. Zâhir, saliha (kadın) eş; bâtın ise kötü eştir. Çünkü o ahlâkı güzelleştirir.

34. Zâhir, muvafık (uygun) hizmet; bâtm ise kötü hizmettir.

35. Zâhir, nefse uygun (hoş) gelen yiyecek ve içecekler; bâtm ise nefsin tiksindiği ve kerih gördüğü şeylerdir.

36. Zâhir, Allah'ın helâl kıldığı yiyecek ve içecekler; bâtm ise onlardan haram kıldıklarıdır.

37. Zâhir, dilin ifade edebildiği mâlum şey; bâtın ise Hanefî imamlarının bahsettikleri "istihsan delili"[181] ile sûfî sâdâtında meydana gelen bir-

179 A'râf 7/26.

180 İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah, *Hilyetü'l-Evliyâ*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbî'l-Arabî, 1405/1984, VIII, 318.

181 **İstihsan Delili**: Müctehidin, bir meselede, kendi kanaatince o meselenin benzerlerinde verdiği hükümden vazgeçmesini gerektiren nas, icmâ, zaruret, gizli kıyas, örf veya maslahat gibi bir delile dayanarak, o hükmü bırakıp başka bir hüküm vermesidir. Bazan bir mesele genel nitelikli naslardan veya genel kurallardan birinin kapsamına girer. Fakat bu meselede o genel nas veya kuralın aksi istikametinde hüküm vermeyi gerektiren nas, icmâ, zaruret,

çok "mevâcîd"[182] gibi, kalpte meydana gelen ve dilin ifade etmekte eksik kaldığı şeydir.

38. Zâhir meyvenin yenilen kısmı; bâtın ise ekilen çekirdek ve tohumudur.

Âyette (zâhir ve bâtın) manalar verip bu noktaya vardığımda ve verdiğim manaların sayısı yetmiş ikiye[183] ulaştığı sırada, İmam Nesefî'nin tefsiri bana getirildi. Baktım ki üç yüze yakın mana vermiş. Bunlardan bir kısmı benimle aynı, bir kısmı da benim zikrettiğim ancak onun asla zikretmediği manalar idi. Onun ibaresini (yazdıklarını) devam ettirmeyi, ardından tamamlamayı uygun gördüm. İbn Abbas'tan (r.a) şöyle nakletti:

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَاهَذِهِ النِعْمَةِ الظَّاهِرَةِ وَالْبَاطِنَةِ فَقَالَ أَمَّا الظَّاهِرَةُ فَالْإِسْلَامُ وَمَا سَوَّى مِنْ خَلْقِكَ وَمَا أَفْضَلَ عَلَيْكَ مِنَ الرِّزْقِ وَأَمَّا مَا بَطَنَ فَسَتْرُ مَسَاوِئَ عَمَلِكَ

"İbn Abbas (r.a)dedi ki: Resûlullah'a (s.a.v) bu zâhir ve bâtın nimetlerin ne olduğunu sordum. Resûlullah şöyle buyurdu: *Zâhir, İslâm, senin yaratılışını ve senin için efdal olan rızkı yaratmasıdır. Bâtın olana gelince o da kötü ameli gizlemesidir."*[184]

Bu konuda şöyle denilmiştir:

39. Zâhir, bedenin uzuvları; bâtın ise o uzuvlarla kâim olan maslahattır.

40. Zâhir, tasvir (şeklen yapma); bâtın ise tenvirdir (kalben aydınlanma).

41. Zâhir (dil ile) ikrar (imanı); bâtın ise itikaddır (kalben iman).

örf veya maslahat gibi bir özel delil daha bulunur. Müctehid bu meselede genel kuralı bırakıp özel delil ile hüküm verir. Bazı bilginler bu meselede Hanefî mezhebini eleştirmişlerdir. Bunun tam bir tarifini yapmakta âlimler zorlanmışlardır (bk. Şaban, Zekiyyüddin, *İslâm Hukûk İlminin Esasları* [ter. İbrahim Kâfi Dönmez], Ankara: TDİ, 1990, s. 162).

182 Mevâcid: Vecdin çoğuludur. Kulun zorlaması ve isteği olmadan gayri ihtiyarî kalbine gelen hale denir (bk. Kuşeyrî, Abdülkerim, *Risâle* [thk. Ma'ruf Zarik-Ali Abdülhamid Ebû Hayr], [baskı yeri yok], Dârü'l-Hayr, 1416/1995, s. 62).

183 İmam Süyûtî buraya kadar yetmiş iki mana saydığını söylüyorsa da numaralandırdığımız kadarıyla bu sayı yetmiş altıya (otuz sekizi zâhir; otuz sekizi de bâtın) ulaşmıştır.

184 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, VI, 283.

42. Zâhir, imana davet; bâtın ise imana getirmektir.

43. Zâhir, iman getirmek; bâtın ise iman üzere devam etmektir.

44. Zâhir, İslâm'a; bâtın ise dârü's-selâma (cennet) çağrıdır.

45. Zâhir, fayda; bâtın ise yükselmedir (manen yücelme).

46. Zâhir, imanda muvaffak olmak; bâtın ise küfürden korumaktır.

47. Zâhir, taatleri (ibadetleri) izhar etmek; bâtın ise kötülükleri gizlemektir.

48. Zâhir, (işleri) hafifletmek (kolaylaştırmak); bâtın ise zorlaştırmaktır.

49. Zâhir, nutuk (konuşmak); bâtın ise akıldır (düşünmek).

50. Zâhir, beyandır (açıklamak). Nitekim yüce Allah: وَيُبَيِّنُ اٰيَاتِهٖ لِلنَّاسِ *"Ve insanlara âyetlerini açıklıyor..."*[185] buyurmuştur. Bâtın ise (kalbi) tezyindir (süslemek). Nitekim yüce Allah, وَزَيَّنَهٗ فِى قُلُوبِكُمْ *"Ve (imanı) kalplerinize yerleştirdi"*[186] diye buyurmuştur.

51. Zâhir, tekliftir (mükellefiyet). Bu meyanda yüce Allah ادْخُلُوا فِى السِّلْمِ *"Hepiniz toplu halde sulha giriniz"*[187] âyetini nâzil buyurmuştur. Bâtın ise (kalpleri) birbirine sevdirmektir. Allah Teâlâ buna işareten, وَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ *"Ve onların kalplerini uzlaştırdı"*[188] buyurmuştur.

52. Zâhir, hasenatları tek tek saymak. Buna işareten Kur'an'da şu âyetler emrolunmuştur: *"Tövbe edenler, âbidler..."*,[189] *"Şüphesiz ki müslüman erkekler ve müslüman kadınlar..."*,[190] *"Şüphesiz ki müminler kurtuluşa erdiler..."*,[191] *"Namaz kılanlar hariç"*,[192] *"Sabredenler ve sadık (doğru) olanlar..."*[193] Bâtın

185 Bakara 2/221.

186 Hucurât 49/ 7.

187 Bakara 2/208.

188 Enfâl 8/63.

189 Tevbe 9/,112.

190 Ahzâb 33/35.

191 Mü'minûn 23/1.

192 Meâric 70/22.

193 Âl-i İmrân 3/17.

ise kötülükleri özetlemektir. Kur'an'da şöyle buyrulmuştur: وَتُوبُوا إِلَى اللهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ *"Ey müminler! Toptan Allah'a tövbe edin..."*[194]

53. Zâhir, vâsıflar; bâtın ise sırlardır.

54. Zâhir, görülen fiiller; bâtın ise saklı sırlardır.

55. Zâhir, söz ve fiiller; bâtın ise (manevi) makam ve hallerdir.

56. Zâhir, şahıslar ve görüntüler; bâtın ise kalp ve ruhlardır.

57. Zâhir, sûret güzelliği; bâtın ise sîret (hal ve davranış) güzelliğidir.

58. Zâhir, rüsûm (şekil, resmetme); bâtın ise ilimlerdir.

59. Zâhir yaratılış (beden); bâtın ise ahlâk güzelliğidir.

60. Zâhir, nimetin varlığı; bâtın ise nimeti vereni müşahededir.

61. Zâhir, dünyevî; bâtın ise dinî (şeylerdir).

62. Zâhir, zilletsiz nefis; bâtın ise gafletsiz kalptir.

63. Zâhir, mal ve malın çoğalmasında; bâtın ise haller ve onun safasında olur.

64. Zâhir, taatlerde muvaffak olmak; bâtın ise onların kabulüdür.

65. Zâhir, dünyevî; bâtın ise tasfiyedir.

66. Zâhir, salihlerle arkadaş (dost) olmak; bâtın ise onlara karşı hürmeti muhafaza etmektir.

67. Zâhir dünyada zühd (dünya malına değer vermemek) sahibi olmak; bâtın ise Mevlâ ile iktifa (yetinmek) etmektir.

68. Zâhir, zühd (dünya malına değer vermeme); bâtın ise vecddir.[195]

69. Zâhir, mücahidin muvaffakiyeti; bâtın ise müşahedenin gerçekleşmesidir.

70. Zâhir, nefsin vazifeleri; bâtın ise kalbin letâifleridir (incelikleri).

71. Zâhir, nefsinle meşguliyetinin seni başkalarını görmekten alıkoyması; bâtın ise Rabb'inle meşguliyetinin, seni nefsini görmekten alıkoymasıdır.

---

194 Nûr 24/31.

195 Vecd: Kulun zorlaması ve isteği olmadan gayri ihtiyarî kalbine gelen hale denir (bk. Kuşeyrî, *Risâle*, s. 62).

72. Zâhir, onu talep etmek; bâtın ise onu bulmaktır.

73. Zâhir, ona ulaşman; bâtın ise onunla beraber kalmandır.

74. Zâhir hizmet; bâtın ise hürmettir.

75. Zâhir, emir; bâtın ise ecirdir.

76. Zâhir, Allah'ın ismini belirttiği cennet nimetleri; bâtın ise gizli tuttuklarıdır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ *"(Yaptıklarına karşılık olarak), onlar için nice sevindirici ve göz kamaştırıcı nimetlerin saklı olduğunu hiç kimse bilmez."*[196]

77. Zâhir, mal ve zenginlik; bâtın ise ilim ve hikmettir.

78. Zâhir, Kur'an'ı hıfzetmek; bâtın ise onu anlamaktır.

79. Zâhir, Kur'an'ın muhkem[197] (âyetleri); bâtın ise Kur'an'ın müteşabihidir.[198]

80. Zâhir, Kur'an'ın tefsiri; bâtın ise onun tevilidir.

81. Zâhir, tergîb (teşvik etmek); bâtın ise terhîb (korkutmaktır).

82. Zâhir, teşvik ve korkutma; bâtın ise süslemek ve sevdirmektir. Nitekim HakTeâlâ şöyle buyurmuştur: وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ اِلَيْكُمُ الْاِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ *"Velâkin Allah; size imanı sevdirdi ve onu kalplerinize sevimli gösterdi."*[199]

83. Zâhir, senin onu seviyor olman; bâtın ise onun seni seviyor olmasıdır.

84. Zâhir, senin onu irade etmen (istmen); bâtın ise onun seni murat etmesidir.

85. Zâhir, tüketilmiş nimetler; bâtın ise vaat olunmuş nimetlerdir.

86. Zâhir, hazırda olan; bâtın ise beklenendir.

87. Zâhir düşmana karşı yardım; bâtın ise kalplere korku salmaktır.

---

196 Secde 32/17.

197 Muhkem: Manası kolaylıkla anlaşılan, başka bir tefsire ihtiyaç göstermeyen ve tek manası olan âyetlerdir (bk. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1991, s. 128).

198 Müteşâbih: Birden fazla manaya ihtimali olup, bu manalardan birini tayin edebilmek için hâricî bir delile ihtiyacı olan âyetlerdir (bk. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 128).

199 Hucurât 49/7.

88. Zâhir, sıhhat; bâtın ise hastalıktır (illet). Sıhhatli zamanında salih amel işlemeye gücün yeter. Hastalık anında da sana işleyemediğin amellerin sevabı yazılır.

89. Zâhir, gençlik; bâtın ise ihtiyarlıktır. Gençlik, sevinçtir. İhtiyarlık ise nur.

90. Zâhir, şükredip şükredicilerin sevabına nail olabilmen için üzerindeki nimetlerin devamlı kılınmasıdır. Bâtın ise sabrederek sabredenlerin sevabına nail olabilmen için nimetlerin senden alınmasıdır.

91. Zâhir, (muhtaca) istemesi üzerine vermek; bâtın ise istemeden vermektir.

92. Zâhir, rızık; bâtın ise rızkı dağıtmaktır.

93. Zâhir, Allah'ın وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَىٰ *"Ve onların takva sözünü tutmalarını sağladı"*[200] sözündeki mana; yüce Allah'ın وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا *"Ve onu (takva sahibi olmayı), en çok onlar hak ettiler. Ve ona ehil (layık) oldular"* [201] sözündeki manadır.

94. Zâhir, nimetlendirmek; bâtın ise öğretmektir (eğitmek).

95. Zâhir, rızık; bâtın ise rızıktaki berekettir.

96. Zâhir, Hz. Peygamber'in (s.a.v) selâmı; bâtın ise Kadir gecesinde, ölüm anında, kıyamette, cennette meleklerin, daha sonra da vasıtasız olarak Allah'ın selâmıdır.

97. Zâhir, dostların; bâtın ise düşmanlarındır. Dostun senin güzel taraflarını söyler de sen de o güzelliklere yapışırsın. Düşmanın da senin kötülüklerini söyler ondan uzaklaşırsın. Dostun sana yardım eder senin de güzel işlerin çoğalır. Düşmanın sana zulmeder, sen de buna sabredersin ve böylece günahların bağışlanır.

98. Zâhir, yardımcı olan zevce (eş); bâtın ise muhalif (uyumsuz) zevcedir. Bu (yardımcı olan) eş, senin göğsünü ferahlatır; öbürleri (uyumsuz eş) senin ecrini çoğaltır.

---

200 Feth 48/26.

201 Feth 48/26.

99. Zâhir, memnun eden komşu; bâtın ise eziyet veren komşudur. Birincisi seni evinde oturtur böylece ferahlık içinde yaşarsın. İkincisi seni vatanında rahatsız eder ve böylece gureba faziletine nail olursun.

100. Zâhir, kalplerin kabul etmesi; bâtın ise kalplerin nefretidir. Birincisinde sadıkların sıdkı, ikincisinde ise başkalarının rahmetinin zeval bulması vardır.

101. Zâhir, mevki ve makam; bâtın ise tanınmama ve düşkünlüktür (makamsızlık). Birincisinde ilmin yayılır, ikincisinde ise dinin emniyette olur.

102. Zâhir, sadık (hürmektkâr) evlat; bâtm ise engel (mani) olan evlattır. Biri sayıyı artırır, öbürü halka itimadı keser.

103. Zâhir, çocuğun doğması; bâtın ise onun ölümüdür. Birinde ferahlama, öbüründe elden kaçırma vardır.

104. Zâhir, gündüz; bâtın ise gecedir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur:وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ *"Ve rahmeti gereği size gece ve gündüzü yarattı."*[202]

105. Zâhir, deniz ve nehirler; bâtın ise su kaynakları ve kuyularıdır.

106. Zâhir, namaz; bâtın ise oruçtur.

107. Zâhir, ibret almamız için bildirilen geçmiş kavimlerin kıssaları; bâtın ise gizli kalması için başkasına kıssamızı anlatmamamızdır.

108. Zâhir, nimetlerin (hibe) farklı oluşu; bâtın ise himmetlerin farklı oluşudur. Şayet hibe edilenler aynı olsa, zatlar temayüz etmez.

109. Zâhir, yerlerin ve göklerin melukûtuna bakmak; bâtın ise değişmesidir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ اَمْنًا *"Korkularından sonra, korkularını güvene çevireceğine dair söz vermiştir."*[203]

110. Zâhir, güzelleştirme; bâtın ise tahkim etmektir.

111. Zâhir, değiştirme; bâtın ise bildirmektir (haber verme).

---

202 Kasas 28/73.

203 Nûr 24/55.

112. Zâhir, güzel amel; bâtın ise adamın (sadkı) doğru oluşudur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا اٰتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ *"(Ve Rab'lerine dönecekleri için) kalpleri ürpererek vermeleri gerekeni verenler."*[204]

113. Zâhir, nimetler karşısında hamdetme (elhamdülillâh demek); bâtın ise nimette şükretmektir.

114. Zâhir, ihsan; bâtın ise musibettir.

115. Zâhir, hareketli (değişken) huylar; bâtın ise sakin (değişken olmayan) huylardır.

116. Zâhir, doğumdan sonraki eğitim; bâtm ise doğmadan önceki eğitimdir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: وَاِذْ اَنْتُمْ اَجِنَّةٌ فِى بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ *"Ve siz annelerinizin karınlarında cenin halinde iken..."*[205]

117. Zâhir, (çalışarak) kazandığı; bâtın ise beklemediği yerden kendisine gelendir.

118. Zâhir, kâfirlerle cihadı; bâtın ise şeytan ile savaşmayı emretmektir.

119. Zâhir, sadakayı emretmek; bâtın ise halka nafaka vermektir.

120. Zâhir, amel; bâtın ise niyettir.

121. Zâhir, ilham ve çabalamaktır; bâtın ise doyurmak ve susuzluğunu gidermektir.

122. Zâhir, yeme ve içine; bâtın ise onları kolayca (bedenden dışarı) çıkarmaktır.

123. Zâhir, doyurma ve susuzluğunu giderme; bâtın ise acıkma ve susamadır.

124. Zâhir, (Allah'ın) yağmuru yağdırması; bâtın ise hububat ve meyveleri ortaya çıkartmasıdır.

125. Zâhir, ortaya çıkan ziraat ve meyveler; bâtın ise yerde kalan nem vb.dir.

126. Zâhir, istifade edilen sanat ve ziraat; bâtın ise istifade edilen ziraattır. Bu daha kârlıdır. Zira bu Allah ile muameledir.

---

204 Mü'minûn 23/60.

205 Necm 53/32.

127. Zâhir, kara; bâtın ise deniz avlarıdır.

128. Zâhir, pazarlarda kazanılan dirhem ve dinarlar; bâtın ise maden ve denizlerden çıkarılanlardır.

129. Zâhir, geçimi sağlamak için yapılan ticaret; bâtın ise ticaret şaşaasının ahiret hayatını ıslah etmekten seni meşgul etmemesidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللهِ *"Onlar, ne ticaret ne de alışverişin kendilerini Allah'ı anmaktan alıkoyamadığı insanlardır."*[206]

130. Zâhir, salih amel; bâtın ise faydalı ilimdir.

131. Zâhir, dil ile zikir; bâtın ise kalp ile zikirdir.

132. Zâhir, Allah'a yalvarman; bâtın ise onu arzulamandır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ *"Sabah akşam Rab'lerinin rızasını isteyerek, O'na yalvaranları (kovma)."* [207]

133. Zâhir, bast (kalbin genişlemesi, ferahlaması); bâtın ise kabzdır (kalbin daralması).

134. Zâhir, sükûnet ve rahat içinde uyumak; bâtın ise münâcât ve halvet halinde tehecüddür.

135. Zâhir, avdır. Nimetler, bağlarda zâhirdir. Bâtın ise safadır. Nimetler evlerde bâtındır.

136. Zâhir, kullarının ihsanı; bâtın ise ibadet hususunda Allah'ın kullarına tevfikidir.

137. Zâhir, Resûlullah'ın (s.a.v) şeriatı; bâtın ise şefaatidir.

138. Zâhir, sem'iyyât; bâtın ise akliyyâta dair hususlardır.

139. Zâhir, nasların özü; bâtın ise nasların delilidir.

140. Zâhir, ibareler; bâtın ise işaretlerdir.

---

206 Nûr 24/37.

207 En'âm 6/52.

141. Zâhir, temkin; bâtın ise teskîndir. *"Şüphesiz sizi yerleştirdik"*;[208] *"Sekîne indirdi"*[209] âyetleri buna işarettir.

142. Zâhir, dışı yenilip içi atılan; bâtın ise içi yenilip dışı (kabuğu) atılan yiyeceklerdir.

143. Zâhir, imtihan etmek; bâtın ise onları seçmektir.

144. Zâhir, eşitlik; bâtın ise münâcâttır.

145. Zâhir, Hz. Peygamber'in (s.a.v) hayatı; bâtın ise, *"Hayatım sizin için hayırlıdır; ölümüm sizin için hayırlıdır"*[210] buyurduğu gibi Resûlullah'ın ölümüdür.

146. *Zâhir, başkasının senin ihtiyacını karşılaması; bâtın ise senin başkasının ihtiyacını karşılamandır.*

147. Zâhir, dünyada emniyet; bâtın ise ukbâda emniyettir.

148. Zâhir, abdallarla dostluk; bâtın ise dinlerin sıhhatidir.

149. Zâhir, sağlam beden; bâtın ise sağlam kalptir.

150. Zâhir, mal zenginliği; bâtın ise (manevi) hal zenginliğidir.

151. Zâhir, kabahatlerimizi görmemeleri için (diğer) enbiya ve ümmetlerden sonra gelmiş olmamız; bâtın ise daha biz gelmeden enbiya zümresi içerisinde övülmüş olmamızdır.

152. Zâhir, rivayet; bâtın ise riayet etmektir.

153. Zâhir, hayvanlara binmek; bâtın ise büyük gemilere binmektir.

154. Zâhir, hayatta iken bindiklerin (işlediklerin); bâtm ise vefatından sonra karşılaştığın zorluklardır.

155. Zâhir, mal ve oğullar; bâtın ise farz ve sünnetlerdir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ *"Mal ve oğullar, dünya hayatının süsüdür Ama bâki kalacak yararlı işler, (sevap olarak da emel olarak da) daha hayırlıdır."*[211]

---

208 A'râf 7/10.

209 Feth 48/4.

210 Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, XI, 407.

211 Kehf 18/46.

156. Zâhir, Hak Teâlâ'nın وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ *"Müminleri müjdele"* [212] emri; bâtın ise يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ *"Rab'leri onları müjdeliyor"*[213] kavlidir.

157. Zâhir, hayat; bâtın ise ölümdür. Bu anlamda şair şöyle demiştir.

"Hayatı çok methettiklerinde, dedim ki,
Ölümün tarifsiz bin fazileti vardır
Onunla (Allah'la) onun (kulun) kavuşma güvencesi bundandır (faziletten)
Yine tüm canlıların ayrılışı bundandır (fazilet)."

Böylece Yüce Allah'ın senin üzerine zâhir ve bâtın nimetlerini bol bol yağdırdığını anlayınca, buna karşılık sana gereken şükür, onun sözüne göre amel etmendir. Günahın zâhir olanından da bâtın olanından da kaçının. Buraya kadar yazdıklarım, Nesefî'nin kendi sözleri idi. Onun (bu âyetle ilgili) zikrettikleri manaların sayısı, 120'si zâhir; 120'si de bâtın olmak üzere, 240'tır. Benim zikrettiklerimle 300'e tamamlandı.[214]

Sonra bir mecmuada bu âyet hakkında Şeyhülislâm Bulkînî'ye ait bazı sözlere rastladım. Burada şöyle diyordu: "Bil ki! Allah'ın zâhir ve bâtın nimetleri sayısızdır. İslâm nimeti, onda emrolunan ve her bir amelinde bir ecir bulunan hükümler, bu nimetlerdendir. Yine icat (Allah'ın yaratması), bedende yaratılan uzuv ve faydalar bu nimetlerdendir."

Dedim ki, İslâm'da vazolunan hasletlerin sayısı 300 ve daha fazla haslettir (300'den daha fazladır dense?). Taberânî, (*el-Mu'cemü'l-*)*Kebîr*'de Ubeyd'den, -onunla arkadaşlığı vardı- Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: اَلْإِيمَانُ ثَلَاثُمِائَةِ وَثَلَاثُونَ شَرِيعَةً، مَنْ وَافَى بِشَرِيعَةٍ مِنْهُنَّ دَخَلَ الْجَنَّةَ *"İman üç yüz otuz şeriattır. Kim bunlardan birini (Allah için) yerine getirirse cennete girer."*[215]

---

212 Bakara 2/223; Tevbe 9/112; Yunus 10/87; Ahzâb 33/47; Saf 63/13.

213 Tevbe 9/21.

214 İmam Süyûti her ne kadar 300'e tamamlandı diyorsa da tam olarak bu sayı 316'ya ulaşmıştır. İmam Süyûtî'nin ifade ettiği gibi, Nesefî'nin verdiği mana sayısı 240'tır. Kendisi de buna yetmiş altı mana eklemek suretiyle bu sayıyı 316'ya tamamlamıştır. 300'e tamamladım derken muhtemelen 300 küsur demek istemiştir.

215 Taberânî, Süleyman b. Ahmed Ebü'l-Kasım, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1415/1994, VII, 215.

Ebû Ya'lâ, Ebû Said el-Hudrî'den Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu nakletti:

إِنَّ بَيْنَ يَدَيِ الرَّحْمَنِ لَلَوْحًا فِيهِ ثَلاثُمِئَةٍ وَخَمْسَ عَشْرَةَ شَرِيعَةً يَقُولُ الرَّحْمَنُ وَعِزَّتِي وَجَلَالِي لاَ يَأْتِي عَبْدٌ مِنْ عِبَادِي لَا يُشْرِكُ بِي شَيْئًا فِيهِ وَاحِدٌ مِنْهَا إِلاَّ دَخَلَ الْجَنَّةَ

"Şüphesiz Rahmân'ın ellerinin arasında bir levha vardır. Onda üç yüz on beş şeriat vardır. Rahmân der ki Zatım ve celalime andolsun ki kullarımdan bir kimse bana hiçbir şeyi ortak koşmaksızın bunlardan biriyle gelirse ancak cennete girer."[216]

Taberânî, *(el-Mu'cem)ü'l-Evsat*'ta Enes'ten (r.a) Hz. Peygamber'in (s.a.v) şöyle dediğini nakletmiştir:

إِنَّ لِلَّهِ لَوْحًا مِنْ زَبَرْجَدَةٍ خَضْرَاءَ تَحْتَ الْعَرْشِ كَتَبَ فِيهِ أَنَا اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ خَلَقْتُ بِضْعَةَ عَشْرَةَ وَثَلَثَمِائَةِ خُلُقٍ مَنْ جَاءَ بِخُلُقٍ مِنْهَا مَعَ شَهَادَةِ اَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ

"Allah'ın arşının altında yeşil zebercetten bir levhası vardır ki içinde, 'Ben Allahım. Benden başka hiçbir ilâh yoktur. Ben merhamet edenlerin en merhametlisiyim. Üç yüz on küsur ahlâk yarattım. Lâ ilâhe illallah şehadetiyle her kim onlardan birini yaparsa cennete girer.'"[217]

Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*'ta İbn Abbas'tan naklen Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle dediğini rivayet etmiştir:

اَلْإِسْلَامُ ثَلَاثُمِائَةِ شَرِيعَةٍ وَثَلَاثَ عَشْرَةَ شَرِيعَةً لَيْسَ مِنْهَا شَرِيعَةٌ يَلْقَى اللهَ بِهَا صَاحِبُهَا إِلَّا وَهُوَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ

"İslâm, üç yüz on üç şeriattan ibarettir. Kişi, Allah'a onlardan hangisi ile gelirse cennete girer."[218]

Bu zikredilen hasletlerin her birinde birtakım nimetler vardır. Bunların meşru (kanunlaşmalarında) zâhir bir nimet vardır. Resûl-i Ekrem'in (s.a.v)

216 Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali, *el-Müsned*, Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn, 1404/1984, II, 484.

217 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, XI, 64.

218 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XII, 237.

bunlarla gönderilmesinde zâhir bir nimet vardır. Bunların mükellefe ulaşmasında zâhir bir nimet vardır. Mükellefin bunları anlamasında zâhir bir nimet vardır. Mükellefin bu emirleri yerine getirmeye muvaffak olması ve buna gücünün yetmesinde zâhir bir nimet vardır. Bu sayılan beş (zâhir) nimetin her birinde Allah'ın mevcut nimetini görmekte ise bâtın bir nimet vardır.

Bu da (böylece) azaltılması gereken (şu beş şeyle beraber) on bâtın nimettir: (Bunlar): ucb (gurur) ve kibirden kaçınmak, bir kusuru affetmede bâtın bir nimet vardır. Bir özür sebebiyle veya kendisine şefaat edilmesi sonucu işlemediği bir amelin ecrinin kendisine verilmesinde bâtın bir nimet vardır. İşleyene ecrinin artırılmasında bâtm bir nimet vardır. (Açtığı güzel bir yola) insanların uymasında kendisi için bâtm bir nimet vardır. Böylece kıyamet gününe kadar bunu işlemekte kendisine bir ecir hâsıl olur.

Bu da zâhir ve bâtm arasındaki on beş nimettir. Her bir haslet, üç yüz otuz ile çarpılır (330X15=4950) böylece sayı dört bin dokuz yüz elliye ulaşır.[219]

Sonra mütekellimlerden birinin Fâtiha'nın esrarı hakkındaki sözlerinde şöyle dediğini gördüm: "Bil ki Hak'tan kullarına ulaşan nimetler; zatî nimetler ve esmaî nimetler olmak üzere iki kısımdır. Onlardan her bir nimet, birçok nimet verir." Başka biri de *Esmâü'l-Hüsnâ* şerhinde şöyle demişti: "Allah'ın hiçbir ismi yoktur ki kulun zâhirde onunla bir alakası, bâtında ise onunla şekillenmesi olmasın. 'Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanm' sözü bu anlamdadır. Bunlar da Allah'ın isimlerinin sayısına göre iki yüz nimettir ki, (Allah'ın isimleri), doksan dokuzu zâhir olup taalluk ile ilgili; doksan sekizi de cennetle ilgili tahalluk hakkındadır."

Sonra Müslim'in Hz. Âişe'den rivayet ettiği bir hadiste Âişe (r.anhâ), Peygamberimiz'in (s.a.v) şöyle dediğini gördüm, demiştir:

إِنَّهُ خُلِقَ كُلُّ إِنْسَانٍ مِنْ بَنِي آدَمَ عَلَى ثَلَاثِمِائَةٍ وَسِتِّينَ مَفْصِلًا فَمَنْ كَبَّرَ اللهَ وَحَمِدَ اللهَ وَهَلَّلَ اللهَ وَسَبَّحَ اللهَ وَاسْتَغْفَرَ اللهَ وَعَزَلَ حَجَرًا عَنْ طَرِيقِ النَّاسِ أَوْ شَوْكَةً أَوْ عَظْمًا وَأَمَرَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ نَهَى عَنْ مُنْكَرٍ عَدَدَ تِلْكَ السِّتِّينَ وَالثَّلَاثِمِائَةِ فَإِنَّهُ يَمْشِي يَوْمَئِذٍ وَقَدْ زَحْزَحَ نَفْسَهُ عَنِ النَّارِ

219 Buradaki 330 sayısı, "*İman üç yüz otuz şeriattır*" hadisinde geçen sayı olsa gerek (Mütercim).

"Âdemoğlundan her bir insan üç yüz altmış eklem üzerine yaratılmıştır. Tekbir getiren, Allah'a hamdeden, bir tevhid cümlesi (lâ ilâhe illallah) söyleyen, Allah'ı tesbih eden, istiğfar (estağfirullah) cümlesini söyleyen, insanların gelip geçtiği yoldan bir taşı, bir dikeni yahut bir kemik parçasını kaldırıp atan, iyiliği emredip kötülüğe mani olan kimsenin, (bu iyiliklerinin) sayısı üç yüz altmışa ulaştığı takdirde o kimse o gün nefsini cehennemden âzat etmiş olur."[220]

Bu cümleden zâhir ve bâtın nimetlerin birtakım vecihler üzere olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla zâhir, (Allah'ın) yaratması ve onu düzgün bir sıfat üzere kılması, elemlerden berî kılması, bunlara karşılık Allah'a şükretmesi, amellerin kolay olanlarını kabul etmesidir. Bâtın ise bunlara şükretmeye muvaffak olmak, Allah'ın bunlardaki minetini (nimetini) görmek, eğer elem veren bir şey görmüşse bundaki ecri bilmek, hoşuna gider korkusuyla şükrünü eda etmeye ara vermesi, şükründeki taksiratı, affı bilmesidir.

Böylece bu on nimet, üç yüz altmış ile çarpılır (10x360=3600) ve üç bin altı yüze ulaşır.[221] Bu sayı daha öncekiler ile toplandığında (yarısı zâhir, yarısı da bâtın olan bu nimetlerin sayısı) yaklaşık on bine ulaşır.

Bizden (o dost) üç yüz mana istemişti, yüce Allah yaklaşık on bin manayı bize açtı. Bu manalar, Allah'ın sayısız olan nimet denizinden bir noktadır. وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللهِ لَا تُحْصُوهَا *"Allah'ın nimetini sayacak olsanız bitiremezsiniz."*[222]

Biz de bu kitabı, Allah'ın bize verdiği nimetleri anlatmakla sonlandırıyoruz. Zira Allah Teâlâ, ilim alanında asrımız ehlinden hiç kimseye nasip etmediği bir nimeti bize nasip etmiştir. O da (asrımız âlimlerinin) tümünün ilmimizden istifade etmeye muhtaç olmalarıdır. Dolayısıyla zâhir olan (nimet;) büyük âlimlerin açıkça fetva ve başka şeyler konusunda istifade etmek için bize (aracı) göndermeleri ve kitaplarımızdan yararlanmalarıdır. Bâtın olan tarafı ise bu konuda kibirlenip imtina eden kimsenin (bile), o kitapları kendisine

220 Nevevî, Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref, *Şerhu'n-Nevevî alâ Sahîhi Müslim*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392/1972, VII, 93.

221 Burada İmam Süyûtî, saydığı on nimeti , *"Âdemoğlundan her bir insan üç yüz altmış eklem üzerine yaratılmıştır"* hadisinde belirtilen üç yüz altmış sayısıyla çarpıyor (Mütercim).

222 İbrahim 14/34.

getirenin yanına gizlice sokulup, onlardan istifade ederek istediğini almaya (çalmaya) muhtaç oluşudur.

Zâhir ve bâtın nimetlerine karşılık Allah'a hamdolsun. Allah'ın yardım ve hüsnütevfiki ile bu kitabın telifi tamamlandı. Onun salât ve selâmı, yaratılanların en hayırlısı olan Hz. Muhammed (s.a.v) ve onun âli üzerine olsun.

"el-Fevâidü'l-Bârize ve'l-Kâmine fi'n-Niemi'z-Zâhire ve'l-Bâtme" Risalesi ilk sayfası

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Şuayb el-Arnaût v. dğr.), [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Şuabü'l-İmân* (thk. Abdülali Abdülhamid Hâmid), [baskı yeri yok], Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1991.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali, *el-Müsned*, Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn, 1404/1984.

Hindî, Alâeddin Ali b. Hüsâmeddin, *Kenzü'l-Ummâl* (thk. Bekrî Hayyânî-Safvet es-Sekka), [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981.

İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir, *el-Musannef* (thk. Muhammed Avvâme), [baskı yeri yok], Dârü'l-Kıble, 1427/2006.

İbn Ebü'd-Dünyâ, Ebû Bekir Abdullah, *Kitâbü'l-Matar ve'r-Ra'd*, [baskı yeri yok], Dâru İbn Cevzî, 1418/1997.

İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah, *Hilyetü'l-Evliyâ*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405/1984.

İsfahânî, Ebü'ş-Şeyh İbn Hayyân, *el-Azame*, Riyad: Dârü'l-Âsıme, 1408/1987.

Kuşeyrî, Abdülkerim, *Risâle* (thk. Ma'ruf Zarik-Ali Abdülhamid Ebû Hayr), [baskı yeri yok], Dârü'l-Hayr, 1416/1995.

Nevevî, Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref, *Şerhu'n-Nevevî alâ Sahîhi Müslim*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392/1972.

Süyûtî, Celâleddin, *el-Fevâidü'l-Bârize ve'l-Kâmine fi'n-Niemi'z-Zâhire ve'l-Bâtıne*, Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Hk 5838/15, vr. 165b-169b.

_____, *Aşru Resâil fi't-Tefsîr ve'l-Ulûmi'l-Kur'ân li-Celâleddîn es-Süyûtî* (thk. Abdülhakim Enîs), [baskı yeri yok], Dâiretü'ş-Şuûni'l-İslâmiyye ve'l-Ameli'l-Hayr, 1432/2011.

Şaban, Zekiyyüddin, *İslâm Hukûk İlminin Esasları* (ter. İbrahim Kâfi Dönmez), Ankara: TDİ, 1990.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed Ebü'l-Kasım, *el-Mu'cemü'l-Kebîr* (thk. Hamdî b. Abdülmecid es-Selefî), Musul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1404/1983.

_____, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1415/1994.

Zerkeşî, Bedreddin Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, *et-Tezkire fî Ehâdîsi'l-Müştehire*, (thk. Mustafa Abdülkadir Atâ), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.

الخبر الدال على وجود القطب والأوتاد والنجباء والأبدال

el-HABERÜ'D-DÂL ALÂ VÜCÛDİ'L-KUTB ve'l-EVTÂD ve'n-NÜCEBÂ ve'l-ABDÂL

RİCÂLÜ'L-GAYBA DAİR

Giriş

Sözlükte "erkek; mert, yiğit" anlamlarına gelen "racül" kelimesinin çoğulu olan ricâl ile gayb kelimelerinden oluşan ricâlü'l-gayb tabiri, Farsça'da merdân-ı gayb, merdân-ı Hudâ; Türkçe'de gayb erenleri, üçler, yediler, kırklar şeklinde ifade edilir. Ricâlullah[223] kavramı ricâlü'l-gaybdan daha geniş kapsamlı olmakla birlikte ricâlü'l-gayb yerine de kullanılmaktadır.[224]

Ricâlü'l-gayb anlayışı, Hakîm et-Tirmizî (v. 285/898) tarafından velayet kavramının ortaya atılmasıyla zuhur eden ve İbnü'l-Arabî (v. 638/1240) tarafından geliştirilen bir kavramdır.[225] Böylece ilk dönemlerde Ehl-i sünnet

223 bk. Süleyman Uludağ, "Ricâlullah", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 80.

224 Süleyman Uludağ, "Ricâlü'l-Gayb", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 81.

225 Ahmet Atlı, *Tasavvufta Ricâlü'l-Gayb* (doktora tezi, 2011), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 9.

kelâmcılarından farklı düşünmeyen sûfîlerin, Tirmizî ile birlikte meseleye değişik açıdan yaklaştıkları ifade edilmektedir.[226]

Ricâlü'l-gayb kavramı, arzda ve semada yerlerini Hak'tan başka kimsenin bilmediği, alçak sesle konuşan, utangaç, yeryüzünde vakarla yürüyen, kendisine rastlayanlara selâm verip geçen ve huşû içinde yaşayan veliler zümresini ifade ederken; bir başka anlama göre de bilgilerini ve rızıklarını şehadet âleminden değil, gayb âleminden alan veliler topluluğunu ifade etmektedir. Yine ricâlü'l-gayb tabirinin, cinlerden mümin ve dindar bir zümreyi anlatmak için kullanıldığı belirtilmektedir.[227]

Hakîm et-Tirmizî'ye göre Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra kırk sıddık ortaya çıkar. Yeryüzü onlarla ayakta durur ve onlar Ehl-i beyt'tirler. Onlardan biri öldüğünde onun makamına bir başkası geçer. Bu kırk kişi, ümmet için emandır. Çünkü yeryüzü onlarla ayakta durmakta ve yağmur onlar vesilesiyle yağmaktadır.[228] Tirmizî'nin kırk kişi olarak bahsettiği bu ricâli, Hücvîrî (v. 465/1072), *Keşfü'l-Mahcûb* adlı eserinde 4000 kişilik bir veli topluluğu olarak kaydetmektedir. Ayrıca onların adları ve sayıları hakkında bilgi vermektedir.[229]

Böylece genel kabul görmüş olan ricâlü'l-gayb erlerinin sayısı hakkında mutasavvıflar arasında ihtilaf olmuştur. Hâtib el-Bağdâdî'nin, Kettânî'ye atfen verdiği bilgiye göre, nukabâ üç yüz, nücebâ yetmiş, büdelâ kırk, ahyâr yedi, umed dört ve gavs bir kişi iken;[230] Hücvîrî'nin *Keşfü'l-Mahcûb*'unda ahyâr üç yüz, abdâl kırk, ebrâr yedi, evtâd dört, nukabâ üç, kutub veya gavs bir kişi olarak zikredilmiştir.[231]

Mutasavvıflar tarafından belli bir dönemden sonra tamamen yerleşmiş olan bu anlayışa bazı itirazlar da olmuştur. Bu anlayışa karşı çıkanların ba-

226 Atlı, *Ricâlü'l-Gayb,* s. 9.

227 Uludağ, "Ricâlü'l-Gayb", XXXV, 81; Atlı, *Ricâlü'l-Gayb*, s. 9.

228 Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Hasan, *Kitâbü Hatmi'l-Evliyâ* (thk. Osman İsmail Yahya), Beyrut: el-Matbaatü'l-Kâsûlikiyye, 1965, ss. 344-346.

229 Hücvîrî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfü'l-Mahcûb: Hakîkat Bilgisi* (haz. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh Yay., 1982, ss. 329-330.

230 Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1349/1931, c. III, ss. 75-76.

231 Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb,* ss. 329-330.

şında da İbn Teymiyye (v. 728/1328) ve İbn Haldûn (v. 808/1406) gelmiştir. Ricâlü'l-gayb telakkisinin, Allah'a ortak koşmak anlamına geldiği ve İslâm inancıyla bağdaştırılamayacağını söyleyen İbn Teymiyye, bu tür bir anlayışın daha çok hıristiyanlarm ve aşırı Şiî fırkalarının inanış biçimlerini yansıttığını belirtmiştir.[232] İbn Haldûn ise bu telakkinin ilk defa Irak sûfîlerinde görüldüğünü ve bu sebeple ricâlü'l-gayb ile ilgili diğer kavramların ortaya çıkışında Şîa'nın ve Râfizîliğin etkili olabileceğini ileri sürmüştür.[233] Bazı çağdaş araştırmacılar da bu anlayışı eleştirmiş ve hatta bazıları bu anlayışın mitolojik bir masaldan ibaret olduğunu dahi söylemiştir.[234]

Aslında "ricâlü'l-gayb" telakkisinin temeli hadislere dayanmaktadır. Ancak Ebû Davud'un *Sünen*'inde yer alan bir ve Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde yer alan iki rivayet dışında bu hadislerden hiçbiri güvenilir hadis kaynaklarında yer almamaktadır.[235] Bu da meseleye temkinli yaklaşılmasına ve hatta itiraz edilmesine sebep olmuştur. Bu itirazlara karşı bu meseleyi savunan ve konuya dair hadislerin tariklerini, sıhhatlerini ortaya koymaya çalışan ve bunun için eser yazanlar olmuştur. Bunlar, genel anlamda konu ile ilgili birçok hadis bulunduğunu, bunların önemli bir kısmının sahih olduğunu, diğerlerinin ise farklı birçok tarikle rivayet edilmiş olmaları sebebiyle manevi mütevâtir derecesine ulaştığını söylemişlerdir. Bu grupta yer alanlardan biri de müellifimiz olan İmam Süyûtî olmuştur.

İmam Süyûtî, gayb âleminin erleri denilen ve yeryüzünü ikame etmekle görevlendirilmiş olan ricâlü'l-gaybın inkâr edilemeyeceğini, bunların varlığına dair sayısız hadis ve haber bulunduğunu söylemiş ve bununla ilgili bir de risale yazmıştır. *el-Haberü'd-Dâl alâ Vücûdi'l-Kutb ve'l-Evtâd ve'n-Nücebâ ve'l-Abdâl*[236] ismini verdiği bu eserde söz konusu nazariyeyi, sunduğu delil-

232 İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ahmed, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, [baskı yeri yok], Dârü'l-Vefâ, 1426/2005, c. XI, ss. 237-243; Süleyman Uludağ, "Abdâl", *DİA*, İstanbul 1988, I, 60; Atlı, *Ricâlü'l-Gayb*, s. 7.

233 İbn Haldûn, Abdurrahman, *el-Mukaddime* (thk. Abdüsselâm eş-Şeddâdî), [baskı yeri yok], Dârü'l-Beydâ, 2005, III, 59.

234 Atlı, *Ricâlü'l-Gayb*, s. 7.

235 Atlı, *Ricâlü'l-Gayb*, s. 7.

236 Süyûtî, Celâleddin, *el-Haberü'd-Dâl alâ Vücûdi'l-Kutb ve'l-Evtâd ve'n-Nücebâ ve'l-Abdâl*, Antalya Akseki Yeğen Mehmed Paşa İlçe Halk Ktp., nr. 07 Ak 232/4.

lerle savunmuştur. İşte elinizde bulunan bu çalışma, İmam Süyûtî'nin ismi geçen risalesinin tercümesiden ibarettir.

Risalenin tercümesinde Abdüllatif Hasan Abdurrahman tarafından tahkik edilerek Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından bastırılmış olan metin esas alınmıştır.[237]

Nüshaları

1. Antalya Akseki Yeğen Mehmed Paşa İlçe Halk Kütüphanesi, 07 Ak 232/4 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. 23 st., 203x144-152x83 mm. ebadındadır. Nesih hat, siyah mürekkeple yazılmıştır. Onarılmış kahverengi meşin bir cilt içerisinde yer almaktadır.

2. Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Kolleksiyonu FE 2121/77 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. Yedi varaktan ibaret olup, 33st., 298x205-210x125 mm. ebadındadır. Nesih hat, siyah mürekkeple yazılmıştır. Kahverengi meşin bir cilt içerisindedir.[238]

Bu risalenin ayrıca Abdüllatif Hasan Abdurrahman, tarafından yapılan tahkikli hali Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından bastırılmıştır. [239]

Muhtevası

İmam Süyûtî, eserin başında şöyle demektedir: "İlim sahibi olmayan bazı kimselerin, evliya büyükleri içinde abdal, nukabâ, nücebâ, evtâd ve kutub bulunduğuna dair yaygın olarak bilinen meşhur meseleyi inkâr ettikleri haberi bana ulaştı. Oysa ki bunun gerçek olduğunu ispat eden hadisler ve haberler gelmiştir. Kendisinden istifade edilsin ve inat ehlinin inkârına itimat edilmesin diye bu delilleri bu risalede topladım."[240]

---

237 Süyûtî, Celâleddin, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ fi'l-Fıkh ve Ulûmi't-Tefsîr ve'l-Hadîs ve'l-Usûl ve'n-Nahv ve'l-İ'râb ve's-Sâiri'l-Fünûn* (thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000, c. II, ss. 229-242.

238 bk. Ferzende İdiz, *İmam Süyûti ve Tasavvuf*, Ankara: İlâhiyat Yay., 2015, ss. 110-111.

239 bk. Süyûtî, *el-Hâvî*, c. II, ss. 229-242.

240 Süyûtî, *el-Hâvî*, II, 229.

Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere risale, ehlullahm dillendirdiği, abdal, nücebâ, kutub ve benzerlerinin varlığını ispata yönelik hadis ve delilleri ihtiva etmektedir.

Risalede, konuyu açıklamak ve ispat sadedinde İmam Süyûtî'nin birçok hadis aktardığı görülmektedir. Kendi ifadesiyle: "Bu konuda merfû ve mevkuf olarak Ömer b. Hattâb'dan, Ali b. Ebû Tâlib'den, Enes'ten, Huzeyfe b. Yemân'dan, Ubâde b. Sâmit'ten, İbn Abbas'tan, Abdullah b. Ömer'den, Abdullah b. Mesud'dan, Avf b. Mâlik'ten, Muâz b. Cebel'den, Vâsile b. Eska'dan, Ebû Said el-Hudrî'den, Ebû Hüreyre'den, Ebü'd-Derdâ'dan, Ümmü Seleme'den (Allah hepsinden razı olsun) yine mürsel olarak Hasan'dan, Atâ'dan, Bekir b. Huneys'ten gelen hadisler ve tâbiîn ile ondan sonra gelenlerden ulaşan sayısız haber mevcuttur."[241]

Kısaca İmam Süyûtî'nin bu isimlerden gelen tüm rivayetleri eserde saymak suretiyle ricâlü'l-gayb meselesini ispat etmeye çalıştığı bir risale olmuştur.

241 Süyûtî, *el-Hâvî,* II, 230.

الخبر الدال على وجود القطب والأوتاد والنجباء والأبدال

el-Haberü'd-Dâl alâ Vücûdi'l-Kutb ve'l-Evtâd ve'n-Nücebâ ve'l-Abdâl

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!

Allah'ın salâtı Efendimiz Muhammed'in (s.a.v), âl ve ashabı üzerine olsun.

Mahlûkatını derecelere ayıran, her asırda öncüler gönderip onların yüzü suyu hürmetine (mahlûkatı) dirilten, öldüren ve yağdırıcı bulutları yağdıran Allah'a hamdolsun. Salâtü selâm, dolunay misali ziyasıyla aydınlatan Efendimiz Muhammed (s.a.v) ile onun ailesi ile yol gösterici yıldızlar olan ashabı üzerine olsun.

İlim sahibi olmayan bazı kimselerin, evliya büyükleri içinde abdal, nukabâ, nücebâ, evtâd ve kutub bulunduğuna dair yaygın olarak bilinen meşhur meseleyi inkâr ettikleri haberi bana ulaştı. Oysaki bunun gerçek olduğunu ispat eden hadisler ve haberler gelmiştir. Kendisinden istifade edilsin ve

inat ehlinin inkârına itimat edilmesin diye bu delilleri bu risalede topladım. Bu risaleye de *el-Haberü'd-Dâl alâ Vücûdi'l-Kutb ve'l-Evtâd ve'n-Nücebâ ve'l-Abdâl*[242] ismini verdim. Muvaffakiyet Allah'tandır.

Bu konuda merfû ve mevkuf olarak Ömer b. Hattâb'dan, Ali b. Ebû Tâlib'den, Enes'ten, Huzeyfe b. Yemân'dan, Ubâde b. Sâmit'ten, İbn Abbas'tan, Abdullah b. Ömer'den, Abdullah b. Mesud'dan, Avf b. Mâlik'ten, Muâz b. Cebel'den, Vâsile b. Eska'dan, Ebû Said el-Hudrî'den, Ebû Hüreyre'den, Ebü'd-Derdâ'dan, Ümmü Seleme'den (Allah hepsinden razı olsun); yine mürsel olarak Hasan'dan, Atâ'dan, Bekir b. Huneys'ten gelen hadisler ve tâbiîn ile ondan sonra gelenlerden ulaşan sayısız haber mevcuttur.

Ömer'in (r.a) Hadisi: Ebû Tâhir el-Muhalliş dedi ki, bize Ahmed b. Abdullah b. Said haber verdi dedi ki, bize Serî b. Yahya haber verdi dedi ki, bize Şuayb b. İbrahim haber verdi dedi ki, bize Seyf b. Ömer, Ebû Ömer'den, o da Zeyd b. Esleme'den, o da babasından haber vererek şöyle dedi:

"Şam fethedilmişti. Yemen'deki ordu ile Yemen ve Medine arasında bulunan ordu [Şam'a] yönelince, onlardan biri Şam['a yönelmeyi] tercih etti. Ömer (r.a), 'Keşke aklım abdallara erseydi de kendilerine kervanların (süvarilerin) uğrayıp uğramadığını anlasaydım' dedi."[243] Bunu İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*'ta nakletmiştir.

Yine İbn Asâkir, Seyf b. Ömer tarikiyle, o da Muhammed ve Talha'dan Sehl'in şöyle dediğini nakletmiştir: *"Ömer (r.a), Ebû Ubeyde'ye bir mektup yazarak şöyle dedi: 'Dımaşk'ın fethini, Allah'ın izniyle, tamamlayıp ayrıldığın zaman, Irak ehlini Irak'a yönlendir. Çünkü kalbime orayı fethedeceğiniz, sonra kardeşlerinizi bulup düşmanlarına karşı onlara yardım edeceğiniz hissi doğdu.' Ardından insanların kendisiyle görüşebilmeleri için Ömer (r.a), Medine'de ikamet etti. Çünkü insanlar bulundukları beldeden ona gelip görüşüyorlardı. Ömer (r.a), bir topluluğu Şam'a gönderdiği zaman, 'Keşke, süvarilerin abdallara uğrayıp uğramadığını bilebilseydim' derdi. Irak'a bir topluluk gönderdiğinde ise, 'Keşke bu askerlerin içinde kaç tane abdal olduğunu anlayabilseydim' derdi."*[244]

---

242 bk. Süyûtî, *el-Hâvî*, c. II, ss. 229-242.

243 İbn Asâkir, Ebü'l-Kasım Ali b. Hasan, *Târîhu Dımaşk*, [baskı yeri yok], Dârü'l-Fikr, ts., I, 295.

244 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, I, 295.

Ali'nin (r.a) Hadisi: İmam Ahmed b. Hanbel *el-Müsned*'inde şöyle demiştir: Bize Ebû Mugîre haber verip dedi ki, bize Safvân, o da Şüreyh b. Ubeyd'den şöyle dediğini nakletmiştir:

ذُكِرَ أَهْلُ الشَّامِ عِنْدَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَهُوَ بِالْعِرَاقِ فَقَالُوا الْعَنْهُمْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ لَا إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ اَلْأَبْدالُ بِالشَّامِ وَهُمْ أَرْبَعُونَ رَجُلًا كُلَّمَا مَاتَ رَجُلٌ أَبْدَلَ اللهُ مَكَانَهُ رَجُلًا يُسْقَى بِهِمُ الْغَيْثُ وَيُنْتَصَرُ بِهِمْ عَلَى الْأَعْدَاءِ وَيُصْرَفُ عَنْ أَهْلِ الشَّامِ بِهِمُ الْعَذَابُ

"Ali b. Ebû Tâlib Irak'ta bulunduğu bir sırada huzurunda Şam ehli zikredilerek, 'Yâ emîre'l-mü'minîn! Onları lânetle' denildi. Ali (r.a) şöyle cevap verdi: 'Hayır. Şüphesiz ki ben Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle dediğini iştim: 'Abdallar, Şam'da olurlar ve kırk kişidirler. Onlardan biri öldüğü zaman, Allah onun yerine başka birini geçirir. Onların hatırına (insanlara) yağmur yağdırılır, onların hatırına (duasıyla) düşman karşısında zafer elde edilir, onlardan dolayı Şam ehlinden azap defedilir."[245] Bu hadisin (rivayet zincirinde yer alan) ricâl, sahihtir. Şüreyh b. Ubeyd hariç. O da sikadır.

Bu hadisin başka bir tarikle nakli: İbn Asâkir, *Târîh*'inde demiştir ki; bize Ebü'l Kasım el-Hüseynî haber verdi dedi ki, bize Abdülaziz b. Ken'ânî haber verdi dedi ki, bize Ebû Muhammed b. Ebû Nasr haber verdi dedi ki, bize Hasan b. Habîb haber verdi dedi ki, bize Zekeriyya b. Yahya haber verdi dedi ki, bize Hasan b. Arefe haber verdi dedi ki, bize İsmail b. Ayâş o da Safvân b. Amr es-Seksekî'den o da Şüreyh b. Ubeyd el-Hadramî'den şöyle dediğini haber verdi:

ذُكِرَ أَهْلُ الشَّامِ عِنْدَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَقَالُوا يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ الْعَنْهُمْ فَقَالَ لَا إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ الْأَبْدَالَ بِالشَّامِ يَكُونُونَ وَهُمْ أَرْبَعُونَ رَجُلًا بِهِمْ تُسْقَوْنَ الْغَيْثَ وَبِهِمْ تُنْصَرُونَ عَلَى أَعْدَائِكُمْ وَيُصْرَفُ عَنْ أَهْلِ الْأَرْضِ الْبَلَاءُ وَالْغَرَقُ

"Ali'nin (r.a) huzurunda Şam ehli zikredildi ve, 'Yâ emîre'l-mü'minîn! Onlara lânette bulun' denildi. Bunun üzerine Hz. Ali şöyle dedi: Hayır! Şüp-

245 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* II, 231.

hesiz ki Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu işittim: Abdallar, Şam'dadırlar. Onlar kırk kişidirler. Onların hatırıyla size yağmur yağdırılır, onların (duasıyla) düşmana karşı yardım olunursunuz ve onların hatırına yeryüzü ehlinden bela ve boğulma (gibi musibetler) defedilir."[246] İbn Asâkir, *"Bunun senedi, Şüreyh ile Ali arasında münkati'dir (kesik). Zira Şüreyh, Ali'ye yetişmemiştir"* demiştir.

Bu hadis, İbn Asâkir'den diğer bir tarikle şöyle naklolunmuştur: İbn Ebü'd-Dünyâ *Kitâbü'l-Evliyâ*'da şöyle demiştir: Bana Ebü'l-Hasan Halef b. Muhammed el-Vâsıtî haber verdi dedi ki, bana Yakub b. Muhammed ez-Zührî haber verdi dedi ki, bana Mücâşi' b. Amr, İbn Lüheya'dan, o da İbrahim'den, o da Abdullah b. Zerîr'den, o da Ali'den (r.a) naklen Ali'nin (r.a) şöyle dediğini bildirdi:

سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ عَنِ الْأَبْدَالِ قَالَ هُمْ سِتُّونَ رَجُلًا قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ جَلِّهِمْ لِي قَالَ لَيْسُوا بِالْمُتَنَطِّعِينَ وَلَا بِالْمُبْتَدِعِينَ وَلَا بِالْمُتَنَعِّمِينَ لَمْ يَنَالُوا مَا نَالُوا بِكَثْرَةِ صَلَاةٍ وَلَا صِيَامٍ وَلَا صَدَقَةٍ وَلَكِنْ بِسَخَاءِ النَّفْسِ وَسَلَامَةِ الْقُلُوبِ وَالنَّصِيحَةِ لِأَئِمَّتِهِمْ

"Resûlullah'a (s.a.v) abdalları sordum. Resûlullah (s.a.v), 'Abdallar altmış kişidir' cevabını verdi. Ben, 'Ey Allah'ın resûlü bana açıkla' dedim. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: 'Onlar sözü çok derinleştirmezler. Bid'at sahibi değildirler. Aşırı nimetlere dalmazlar. Onlar nâil oldukları bu dereceye çok namaz kılmak, çok oruç tutmak ve sadaka vermekle ulaşmamışlardır; lâkin bunu nefislerinin cömertliği, kalplerinin selâmeti, insanlara yaptıkları nasîhatler sayesinde elde etmişlerdir.'"[247] Başka bir rivayette bu hadis, şu ziyadeyle nakledilmiştir: *"Ey Ali! Onlar ümmetimin içinde kibrît-i ahmerden daha azdır."*

Bu hadisin başka bir tarikle nakli: Taberânî şöyle dedi: Bize, Ali b. Said er-Rıza haber verdi dedi ki, bize Ali b. Hüseyin el-Havvâs el-Mûsulî haber verdi dedi ki, bize Zeyd b. Ebû Zerkâ haber verdi dedi ki, bize İbn Lüheyâ haber verdi dedi ki, bize Ayâş b. Abbas el-Kıtbânî, Abdullah b. Zerîr

246 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, I, 289.

247 İbn Ebü'd-Dünyâ, Ebû Bekir Abdullah, *el-Evliyâ* (thk. Muhammed Said), Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1413/1992, I, 12.

el-Gâfikî'den, o da Ali b. Ebû Tâlib'den Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle dediğini nakletti: لاَ تَسُبُّوا أَهْلَ الشَّامِ فَإِنَّ فِيهِمُ الْأَبْدَالَ *"Şam ehline sövmeyin! Çünkü onların içlerinde abdallar vardır."*[248]

Taberânî bu hadis hakkında, "Bu hadisi, Zeyd b. Zerkâ'dan başkası görmemiştir" demiştir. İbn Asâkir ise, "Bu (görüş), Taberânî'nin içine düştüğü bir vehimden ibarettir. Bilakis, bu hadisi, Velîd b. Müslim de İbn Lüheya'dan rivayet etmiştir" demiştir. Sonra şöyle demiştir: Bize Ebû Tâhir Muhammed b. Hüseyin haber verdi dedi ki, bize Ebû Abdullah Muhammed b. Abdüsselâm b. Sa'dân haber verdi dedi ki, bize Muhammed b. Süleyman er-Rebîî haber verdi dedi ki, bize Ali b. Hüseyin b. Sâbit haber verdi dedi ki, bize Hişâm b. Halid haber verdi dedi ki, bize Velîd b. Müslim haber verdi dedi ki, bize İbn Lüheya haber verdi.

Yine İbn Asâkir şöyle demiştir, "Bu hadisi, Hâris b. Yezîd el-Mısrî, İbn Zerîr'den rivayet etti. Onun senedini Ali üzerinde durdurdu ve merfû yapmadı."

O hadisi bize Ebû Bekir Muhammed b. Muhammed haber verdi dedi ki, bize Ebû Bekir Muhammed b. Ali el-Mukrî haber verdi dedi ki, bize Ahmed b. Abdullah b. Hızır haber verdi dedi ki, bize Ahmed b. Ali b. Muhammed haber verdi dedi ki, bize babam haber verdi dedi ki, bize Amr b. Muhammed b. Mervân b. Ömer es-Sâidî haber verdi dedi ki, bize Ahmed b. Mansûr er-Remâdî haber verdi dedi ki, bize Abdullah b. Salih haber verdi dedi ki, bana Ebû Şürayh, Hâris b. Yezîd'in şöyle dediğini işttiğini söyledi. Hâris, bana Abdullah b. Zerîr el-Gâfikî haber verdi dedi ki Hz. Ali'nin şöyle dediğini işttim: لاَ تَسُبُّوا أَهْلَ الشَّامِ فَإِنَّ فِيهِمُ الْأَبْدَالَ *"Şam ehline sövmeyin! Çünkü onların içlerinde abdallar vardır."*[249] Hâkim, *el-Müstedrek*'inde Ahmed b. Hâris b. Yezîd tarikiyle nakletmiştir ve "Sahihtir" demiştir. Zehebî de *Muhtasar*'ında bunu teyit etmiştir.

Bu hadisin başka bir tarikle mevkuf olarak nakli: (Ebû Amr Sâidî'ye kadar aynı olan sened, sonra şöyle devam eder: Ebû Amr Sâidî, dedi ki): "Bize, Ziyâd b. Yahya Ebû Hitâb haber verdi dedi ki, bize Ebû Davud et-Tayâlisî, Ferec b. Fedâle'den haber verdi dedi ki, bize Urve b. Ruveym el-Lahîmî, Recâ b. Hayve'den, o da Hâris b. Harmel'den, o da Ali b. Ebû Tâlib'den naklen Hz.

248 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, I, 335.

249 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, I, 335.

Ali'nin şöyle dediğini haber verdi:

لاَ تَسُبُّوا أَهْلَ الشَّامِ فَإِنَّ فِيهِمُ الْأَبْدَالَ وَقَالَ لِيَ الْحَارِثُ يَا رَجَاءُ اذْكُرْ لِي رَجُلَيْنِ صَالِحَيْنِ مِنْ أَهْلِ بَيْسَانَ فَإِنَّهُ بَلَغَنِي أَنَّ اللهَ تَعَالَى اخْتَصَّ أَهْلَ بَيْسَانَ بِرَجُلَيْنِ صَالِحَيْنِ مِنَ الْأَبْدَالِ لاَ يَمُوتُ وَاحِدٌ إِلاَّ أَبْدَلَ اللهُ مَكَانَهُ وَاحِدٌ وَلاَ تَذْكُرْ لِي مِنْهُمَا مُتَمَاوِتًا وَلا طَعَّانًا عَلَى الْأَئِمَّةِ فَإِنَّهُ لاَ يَكُونُ مِنْهُمَا الْأَبْدَالُ

"Şam ehline sövmeyin! Çünkü onların içlerinde abdallar vardır. Hâris bana, 'Ey Recâ! Bana ehl-i Beysân'dan olan iki salih kişiyi anlat. Çünkü bana gelen habere göre yüce Allah Beysân ehline iki salih kimse vermiş. Onlardan biri öldüğünde Allah Teâlâ, onun yerine başkasını geçirir. Bana başkalarının ölümünü dileyen ve imamları ta'neden (yeren) kimseyi anlatma. Çünkü onlardan abdal olmaz."[250]

Bu hadisin Ali'den (r.a) mevkuf olarak başka bir tarikle nakli: İbn Ebü'd-Dünyâ dedi ki, bize Hasan b. Ebü'r-Rebî' haber verdi dedi ki, bize Abdürrezzâk haber veri dedi ki, bize Ma'mer, Zührî'den, o da Abdullah b. Safvân'ın şöyle dediğini haber verdi:

قَالَ رَجُلٌ يَوْمَ صِفِّينَ اَللّٰهُمَّ الْعَنْ أَهْلَ الشَّامِ قَالَ فَقَالَ عَلِيٌّ لا تَسُبَّ أَهْلَ الشَّامِ فَإِنَّ بِهَا الْأَبْدَالَ فَإِنَّ بِهَا الْأَبْدَالَ فَإِنَّ بِهَا الْأَبْدَالَ

"Sıffîn günü biri ayağa kakıp, 'Allahım! Şamlılar'a lânet et' dedi. Bunun üzerine Ali (r.a), ona, 'Şamlılar'a böyle sövme. Çünkü Şamlılar'ın içinde abdal var, Şamlılar'ın içinde abdal var, Şamlılar'ın içinde abdal var' dedi." [251] Bu hadisi, Beyhakî, Hallâl ve İbn Asâkir nakletmişlerdir. Bu hadisin, Zührî'den gelen başka tarikleri de vardır. Bu tariklerin bazılarında Abdullah b. Safvân yerine, Safvân b. Abdullah yazılmıştır. Bazılarında ise Zührî'den, onun da Ebû Osman b. Sene'den onun da Ali'den (r.a) aldığı belirtilmiştir. Bazılarında ise Zührî'den onun da Ali'den (r.a) aldığı şeklinde gelmiştir.

---

250 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, I, 335.

251 Ahmed b. Hanbel, *Fezâilü's-Sahâbe* (thk. Vasiyullah Muhammed Abbas), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983, II, 905; Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Delâilü'n-Nübüvve* (thk. Abdülmu'tî Kal'acî), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408/1988, VII, 332.

Bu hadisin Hz. Ali'den (r.a) başka bir tarikle nakli: Yakub b. Süfyân dedi ki, bize Yahya b. Abdülhamid haber verdi dedi ki, bize Şüreyk, Osman b. Ebû Zerâ'dan, o da Ebû Sadık'm şöyle dediğini haber verdi: *"Hz. Ali, bir adamın Şam ehline lânet ettiğini işitti. Bunun üzerine Hz. Ali, o adama, 'Hepsini umum olarak lânetleme. Çünkü onların içinde abdal vardır' dedi."*[252]

Bu hadisin Hz. Ali'den (r.a) başka bir tarikle nakli: İbn Asâkir dedi ki, bize Ebû Berekât el-Enmâtî haber verdi dedi ki, bize Mübarek b. Abdülcebbâr haber verdi dedi ki, bize Ebû Bekir Abdülbâki b. Abdülkerim b. Ömer eş-Şîrâzî haber verdi dedi ki, bize Abdurrahman b. Ömer b. Ahmed b. Himme haber verdi dedi ki, bize Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Yakub b. Şeybe haber verdi dedi ki, bize dedem haber verdi dedi ki, bize Osman b. Muhammed haber verdi dedi ki, bize Cerîr, o da A'meş'ten, o da Habîb b. Ebû Sâbit'ten, o da Ebû Tufeyl'in şöyle dediğini haber verdi: *"Hz. Ali bize hutbe verdi ve hutbesinde hevâriçten bahsetti. Bunun üzerine bir adam ayağa kalktı ve Şam ehlini lânetledi. Hz. Ali, o adama, 'Sana yazıklar olsun! Hepsine umum lânet etme. Çünkü abdal onlardandır ve sizden ise bir üsbdür (iyiler topluluğu)."* [253]

Yukarıdaki hadisin senedi, Ebû Amre es-Sâidî'den sonra başka bir tarikle şöyle devam eder: Ebû Amre es-Sâidî dedi ki, bize Hüseyin b. Abdurrahman haber verdi dedi ki, bize Veki', Fatr'dan, o da Ebû Tufeyl'den, o da Ali'den (r.a) naklen, Ali'nin şöyle dediğini aktardı: *"Abdallar, Şam'da; nücebâ ise Kûfe'de bulunur."*[254]

İbn Asâkir, dedi ki, bize Ebü'l-Ganâim, Muhammed b. Ali b. Hasan el-Hasanî'den haber verdi dedi ki, bize Muhammed b. Abdullah el-Ca'fî haber verdi dedi ki, bize Muhammed b. Ammâr el-Attâr haber verdi dedi ki, bize Ali b. Muhammed b. Hibye haber verdi dedi ki, bize Amr b. Hammâd b. Talha haber verdi dedi ki, bize İshak b. İbrahim el-Ezdî, Fatr'dan, o da Tufeyl'den, o da Ali'nin şöyle dediğini haber verdi:

---

252 Ebû Bekir Abdürrezzâk, *el-Musannef,* Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1982, XI, 249; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, I, 341.

253 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, I, 297.

254 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, I, 296.

إِذَا قَامَ قَائِمُ آلِ مُحَمَّدٍ جَمَعَ اللهُ لَهُ أَهْلَ الْمَشْرِقِ وَأَهْلَ الْمَغْرِبِ فَيَجْتَمِعُونَ كَمَا يَجْتَمِعُ قَزَعَ الْخَرِيفِ فَأَمَّا الرُّفَقَاءُ فَمِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ وَأَمَّا الْأَبْدَالُ فَمِنْ أَهْلِ الشَّامِ

"Âl-i Muhammed'den bir kâim (önder) kalktığı zaman, yüce Allah doğu ve batının insanlarını onun etrafında toplar. Bunlar da sonbahar bulutları gibi bir araya toplanırlar. Rüfekâ (Ona eşlik edenler) Kûfe ehlinden, abdallar ise Şam ehlindendir."[255]

Bu hadisin Hz. Ali'den (r.a) başka bir tarikle nakli: Yukarıdaki hadis senediyle aynı olan sened, Muhammed b. Ammâr'dan sonra başka bir tarikle şöyle devam eder: Muhammed b. Ammâr dedi ki, bize Cafer b. Ali b. Necîh haber verdi dedi ki, bize Hasan b. Hüseyin Ali b. Kasım'dan, o da Sabah b. Yahya el-Müznî'den, o da Said b. Velîd el-Hicrî'den, o da babasından haber vererek babasının şöyle dediğini nakletti: *"Ali (r.a), şöyle dedi: 'Dikkat edin! Şüphesiz ki evtâd, Kûfe'nin çocuklarındandır. Abdallar ise Şam ehlindendir."*[256]

Bu hadisin başka bir tarikle nakli: Hallâl dedi ki, bize Ali b. Amr b. Sehl el-Harîrî haber verdi dedi ki, bize Ali b. Muhammed b. Killis haber verdi dedi ki, bize Hasan b. Ali b. Affân haber verdi dedi ki, bize Zeyd b. Habbâb haber verdi dedi ki, bana İbn Lüheya, Halid b. Yezîd es-Seksekî'den, o da Said b. Ebû Hallâl'den, o da Ali'den (r.a) şöyle dediğini nakletti: *"İslâm'ın kubbesi Kûfe'dedir. Hicret, Medine'yedir. Nücebâ Mısır'da, abdal Şam'dadır ve bunların sayısı azdır."*[257] Bu hadisi, İbn Asâkir, Ebû Said b. Arabî tarikiyle o da Hasan b. Ali b. Affân'dan nakletmiştir.

Bu hadisin başka bir tarikle (Ali'den) nakli: İbn Asâkir dedi ki, bize Nasr b. Muhammed b. Mukâtil, Ebü'l-Ferec Sehl b. Bişr el-İsferâyînî'den haber vererek dedi ki, bize Ebû Hasan Ali b. Ünir b. Ahmed el-Hallâl haber verdi dedi ki, bize Hasan b. Reşîk haber verdi dedi ki, bize Ebû Ali Hüseyin b. Hâmid el-Akî haber verdi dedi ki, bize Züheyr b. İbâd haber verdi dedi ki, bize Velid b. Müslim, Leys b. Sa'd'dan, o da İyâs b. Abbas el-Kateyânî'den naklen

255 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, I, 297.

256 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, I, 297.

257 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, I, 296.

Hz. Ali'nin şöyle dediğini nakletti: "*Abdal, Şam'dan, nücebâ Mısır ehlinden, ahyâr ise Irak ehlindendir.*"[258]

Hadisin (Ali'den) başka bir tarikle nakli: Hafız Ebû Muhammed el-Hallâl, *Kerâmâtü'l-Evliyâ* isimli kitabında dedi ki, Abdullah b. Osman es-Saffâr bize haber verdi dedi ki, bize Muhammed b. Muhalled es-Saffâr haber verdi dedi ki, bize Ahmed b. Mansûr haber verdi dedi ki, bize Hüseyin b. Ali, Zâide'den, o da Ammâr ez-Zehebî'den, o da Habîb b. Ebû Sâbit'ten, o da bir adamdan, o da Ali'den (r.a) şöyle dediğini haber verdi: *"Şüphesiz ki yüce Allah, içlerinde bulunan yedi mümin kişi sebebiyle bir beldeden belayı defeder."*[259]

Enes'in (r.a) Hadisi: Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl* isimli kitapta dedi ki, bize Ömer b. Yahya b. Nâfi' el-Eylî haber verdi. Burada tahvil (sened değişmekte) vardır. İbn Adî, İbn Şâhin ve Hafız Ebû Muhammed Hallâl, *Kerâmâtü'l-Evliyâ* kitabında dediler ki, bize Muhammed b. Züheyr b. Fazl el-Eylî haber verdi dedi ki, bize Ömer b. Yahya b. Nâfi' haber verdi dedi ki, bize Alâ b. Zeyl, Enes b. Mâlik'ten, oda Resûlullah'tan (s.a.v) şöyle dediğini haber verdi:

اَلْبُدَلاَءُ أَرْبَعُونَ رَجُلاً اِثْنَانِ وَعِشْرُونَ بِالشَامِ وَثَمَانِيَةَ عَشَرَ بِالْعِرَاقِ كُلَّمَا مَاتَ مِنْهُمْ وَاحِدًا أَبْدَلَ اللهُ مَكَانَهُ آخَرَ فَإِذَا جَاءَ الْأَمْرُ قُبِضُوا كُلُّهُمْ فَعِنْدَ ذَلِكَ تَقُومُ السَّاعَةُ

"Büdelâ, kırk kişidir. Yirmi ikisi Şam'da, on sekizi Irak'tadır. Onlardan biri öldükçe Allah onun yerine başkasını geçirir. Emir geldiğinde ise hepsinin ruhu alınır. İşte o an kıyamet kopar"[260]

Hadisin ikinci bir tarikle nakli: Hafız Ebû Muhammed Hallâl, *Keramatü'l-Evliyâ* isimli kitapta dedi ki, bize Ebû Bekir b. Şâzân haber verdi dedi ki, bize Ömer b. Muhammed es-Sâbûnî haber verdi dedi ki, bize İbrahim b. Velîd el-Ceşâş haber verdi dedi ki, bize Ebû Ömer el-Gadânî haber verdi dedi ki, bize Ebû Seleme el-Horasânî, Atâ'dan, o da Enes'ten, Resûlullah'm (s.a.v) şöyle dediğini haber verdi:

---

258 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, I, 297; Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ*, [baskı yeri yok], Mektebetü'l-Kudsî, 1351/1932, I, 25.

259 Şâmî, Muhammed b. Yusuf, *Sübülü'l-Hüdâ*, Kahire: İhyâü't-Türâsi'l-İslâmî, 1415/1995, X, 371.

260 Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl* (thk. Abdurrahman Umeyre), Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1992, I, 261.

اَلْأَبْدَالُ أَرْبَعُونَ رَجُلًا وَأَرْبَعُونَ اِمْرَأَةً كُلَّمَا مَاتَ رَجُلٌ أَبْدَلَ اللهُ تَعَالَى مَكَانَهُ رَجُلًا وَكُلَّمَا مَاتَتْ اِمْرَأَةٌ أَبْدَلَ اللهُ تَعَالَى مَكَانَهَا اِمْرَأَةً

"Abdal; kırk erkek ve kırk kadındırlar. Erkeklerden biri öldükçe Allah, onun yerine başka bir erkeği geçirir. Kadınlardan biri öldükçe Allah onun da yerine başka bir kadını geçirir."[261]

Bu hadisi Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*'te İbrahim b. Velîd'den başka bir tarikle nakletmiştir.

Hadisin Enes'ten [r.a] üçüncü bir tarikle nakli: İbn Lâl, *Mekârimü'l-Ahlâk*'ta dedi ki, bize Abdullah b. Yezîd b. Yakub ed-Dekkâk haber verdi dedi ki, bize Muhammed b. Abdülaziz ed-Dinûrî haber verdi dedi ki, bize Osman b. Heysem haber verdi dedi ki, bize Avf, Hasan'dan, o da Enes'den (r.a) Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle dediğini haber verdi:

إِنَّ بُدَلَاءَ أُمَّتِي لَمْ يَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِكَثْرَةِ صَلَاتِهِمْ وَلَا صِيَامِهِمْ وَلَكِنْ دَخَلُوهَا بِسَلَامَةِ صُدُورِهِمْ وَسَخَاوَةِ أَنْفُسِهِمْ

"Ümmetimin abdalları, namazlarının ve oruçlarının çokluğu sebebiyle cennete girmediler. Fakat onlar, göğüslerinin selâmeti ve nefislerinin cömertliği sebebiyle cennete girdiler."[262] Bu hadisi, İbn Adî ve Hallâl nakletmiştir. Hallâl, hadisin sonuna da *"Müslümanlara nasihat etmeleriyle (cennete girdiler)"* kısmını ilave etmiştir.

Hadisin Enes'ten dördüncü bir tarikle nakli: İbn Asâkir şöyle dedi: "Temmâm b. Muhammed'in kendi hattıyla yazdığı (senedi) okudum şöyle diyordu: Bize Ebû Ali Muhammed b. Harun b. Şuayb el-Ensârî haber verdi dedi ki, bize Zekeriyya b. Yahya haber verdi dedi ki, bize Münzir b. Abbas b. Necîh el-Kureşî haber verdi dedi ki, bana babam, Velîd b. Müslim'den, o da Evzaî'den, o da Hasan b. Atıyye'den, o da Yezîd er-Rakkâşî'den, O da Enes b. Mâlik'ten naklen Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle dediğini haber verdi:

---

261 Münâvî, Muhammed, *Feyzü'l-Kadîr*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994, III, 219.

262 Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Şuabü'l-İmân* (thk. Abdülali Abdülhamid Hâmid), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003, XXVI, 435.

إِنَّ دُعَامَةَ أُمَّتِي عُصَبُ الْيَمَنِ وَأَبْدَالُ الشَّامِ وَهُمْ أَرْبَعُونَ رَجُلًا كُلَّمَا هَلَكَ رَجُلٌ أَبْدَلَ اللهُ مَكَانَهُ آخَرَ لَيْسُوا بِالْمُتَمَاوِتِينَ وَلاَ بِالْمُتَهَالِكِينَ وَلاَ بِالْمُتَنَاوِشِينَ لَمْ يَبْلُغُوا مَا بَلَغُوا بِكَثْرَةِ صَوْمٍ وَلاَ صَلاَةٍ وَإِنَّمَا بَلَغُوا ذَلِكَ بِالسَّخَاءِ وَصِحَّةِ الْقُلُوبِ وَالْمُنَاصَحَةِ لِجَمِيعِ الْمُسْلِمِينَ

'Ümmetimin direkleri Yemen'in salihleri ve Şam abdallarıdır. Onlar, kırk kişidirler. Her ne zaman onlardan biri ölürse Allah bir başkasını onun yerine geçirir. Onlar, (başkalarına) ölüm isteyen, helâk dileyen ve muharebe eden kimseler değildirler. Onlar bu dereceye ne çok namazları ne de oruçlarıyla ulaşmış değillerdir. Fakat onlar bu dereceye cömertlik, gönüllerinin kötü duygu ve düşüncelerden selâmette olmaları ve müslümanlara nasihat etmelerinden dolayı ulaşmışlardır."[263]

Yine İbn Asâkir, şöyle demiştir: "Bize Ebü'l-Fazl Muhammed b. Nâsır haber verdi dedi ki, bize Ahmed b. Abdülkadir b. Muhammed b. Yusuf el-Bağdâdî haber verdi dedi ki, bize Ebû Hasan Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Sahr el-Ezdî el-Basrî Mekke'de haber verdi dedi ki, bize Ebû Muhammed Hasan b. Ali b. Hasan haber verdi dedi ki, bize Bekir b. Muhammed b. Saîd haber verdi dedi ki, bize Nasr b. Ali haber verdi dedi ki, Nuh b. Kays Abdülmelik b. Muakil'den, o da Yezîd Rakkâş'tan, o da Enes'ten aynı hadisi nakletti."

Hadisin Enes'ten başka bir tarikle nakli: Taberânî, *Evsat*'ta şöyle demiştir:

لَنْ تَخْلُوَ الْأَرْضُ مِنْ أَرْبَعِينَ رَجُلًا مِثْلَ خَلِيلِ الرَّحْمٰنِ بِهِمْ يُسْقَوْنَ وَبِهِمْ يُنْصَرُونَ مَا مَاتَ مِنْهُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَبْدَلَ اللهُ مَكَانَهُ آخَرَ

"Yeryüzü, Halilürrahmân Hz. İbrahim gibi kırk kişiden asla boş kalmayacaktır. Onlar sayesinde yağmur yağdırılır ve yardım olunur. Ne zaman onlardan biri vefat etse Allah onun yerine bir başkasını geçirir."[264] Katâde, "Hasan'ın da onların zümresinden olduğu hususunda şüphemiz yoktur" demiştir. Hafız Ebü'l-Hasan Heytemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de, "Bunun isnadı hasendir" demiştir.

Huzeyfe b. Yemân Hadisi: Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl*'de dedi ki, bize Ebü's-Senâ Süleyman haber verdi dedi ki, bize İshak b. Abdullah b.

263 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, I, 297.

264 Taberânî, Ebü'l-Kasım, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, Kahire: Dârü'l-Harémeyn, 1415/1994, IV, 247.

Ebû Ferve, Mahmud b. Lebîd'den, o da Huzeyfe b. Yemân'dan şöyle dediğini nakletti:

اَلْأَبْدَالُ بِالشَّامِ وَهُمْ ثَلَاثُونَ رَجُلًا عَلَى مِنْهَاجِ إِبْرَاهِيمَ كُلَّمَا مَاتَ رَجُلٌ أَبْدَلَ اللهُ مَكَانَهُ آخَرَ عِشْرُونَ مِنْهُمْ عَلَى مِنْهَاجِ عِيسَى بْنِ مَرْيَمَ وَعِشْرُونَ مِنْهُمْ قَدْ أُوتُوا مِنْ مَزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ

"Abdal Şam 'dadır ve onlar Hz. İbrahim'in (a.s) yolu üzerinde otuz kişidirler. İçlerinden biri öldüğünde, Allah onun yerine bir başkasını geçirir. Onlardan yirmi tanesi İsa b. Meryem'in yolu üzerindedir, yirmi tanesine de Davud ailesinin mizmarları verilmiştir."[265]

Ubâde b. Sâmit'in Hadisi: Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*'inde dedi ki, bize Abduüvehhâb b. Atâ haber verdi dedi ki, bize Hasan b. Zekvân, Abdülvâhid b. Kays'tan, o da Ubâde b. Sâmit'ten, Hz. Peygamber'in (s.a.v) şöyle dediğini haber verdi:

اَلْأَبْدَالُ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ ثَلَاثُونَ مِثْلُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِ الرَّحْمَنِ كُلَّمَا مَاتَ رَجُلٌ أَبْدَلَ اللهُ مَكَانَهُ رَجُلًا

"Abdal, bu ümmet içerisinde Hz. İbrahim'in (a.s) yolu üzerinde otuz kişidirler. İçlerinden biri öldüğünde, Allah onun yerine bir başkasını geçirir."[266] Bu hadisi Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl*'de, Hallâl, *Kerâmâtü'l-Evliyâ*'da nakletmişlerdir. Bu hadisin senedinde yer alan râvilerden Abdülvâhid dışındakilerin hepsi *Sahîh*'in ricâlidir. İclî ve Ebû Zera ise onu (Abdülvâhid'i) sika (güvenilir) kabul etmişlerdir.

Hadisin Ubâde b. Sâmit'ten ikinci bir tarikle nakli: Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'de dedi ki, bize Abdullah b. Ahmed b. Hanbel haber verdi dedi ki, bana Muhammed b. Ferah haber verdi dedi ki, bize Zeyd b. Habbâb haber verdi dedi ki, bana Ömer el-Bezzâr, Abîse el-Havvâs'tan, o da Katâde'den, o da Ebû Külâbe'den, o da Ebû Eş'âs'tan, o da Ubâde b. Sâmit'ten Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle dediğini haber verdi: اَلْأَبْدَالُ فِي أُمَّتِي ثَلَاثُونَ بِهِمْ تَقُومُ الْأَرْضُ

265 Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl*, I, 263.

266 Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl*, I, 263.

وَبِهِمْ تُمْطَرُونَ وَبِهِمْ تُنْصَرُونَ *"Ümmetimde abdal otuz tanedir. Yeryüzü onlar sebebiyle ayaktadır, onlar sebebiyle yağmura mazharsınız, onlar sebebiyle size yardım edilir."*[267] Katâde, *"Hasan'ın (Horasanî) da onlardan biri olmasını ümit ediyorum"* demiştir.

İbn Abbas Hadisi: İmam Ahmed, *Zühd*'de dedi ki, bize Abdurrahman haber verdi dedi ki, bize Süfyân, A'meş'ten, o da Minhâl b. Amr'dan, o da Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan naklen şöyle dediğini haber verdi: مَا خَلَتِ الْأَرْضُ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ مِنْ سَبْعَةٍ يَدْفَعُ اللهُ بِهِمْ عَنْ أَهْلِ الْأَرْضِ *"Nuh'tan (a.s) sonra yeryüzü yedi kişiden boş kalmaz. Allah onların vesilesiyle yeryüzünden (belaları) defeder."*[268] Bunu, Hallâl nakletmiştir.

İbn Ömer'in Hadisi: Taberânî dedi ki, bize Muhammed b. Hüzar et-Taberânî haber verdi dedi ki, bize Said b. Ebû Zeydûn haber verdi dedi ki, bize Abdullah b. Harun es-Sûrî haber verdi dedi ki, bize Evzaî, Zührî'den, o da Nâfi'den, o da İbn Ömer'den naklen Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu haber verdi:

خِيَارُ أُمَّتِي فِي كُلِّ قَرْنٍ خَمْسُمِائَةٍ وَالْأَبْدَالُ أَرْبَعُونَ فَلَا الْخَمْسُمِائَةِ يَنْقُصُونَ وَلَا الْأَرْبَعُونَ كُلَّمَا مَاتَ رَجُلٌ أَبْدَلَ اللهُ مِنَ الْخَمْسِمِائَةِ مَكَانَهُ وَأَدْخَلَ مِنَ الْأَرْبَعِينَ مَكَانَهُمْ قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ دُلَّنَا عَلَى أَعْمَالِهِمْ قَالَ يَعْفُونَ عَمَّنْ ظَلَمَهُمْ وَيُحْسِنُونَ إِلَى مَنْ أَسَاءَ إِلَيْهِمْ وَيَتَوَاسُونَ فِيمَا أَتَاهُمُ اللهُ

'Ümmetimin, her asırda hayırlıları beş yüzdür, abdalı da kırktır. Ne beşyüzler eksilir, ne de kırklar. Ne zaman biri ölürse, yüce Allah, beşyüzlerden biri ile onun yerini doldurur ve kırklardan onların yerine geçirir' buyurdu. 'Yâ Resûlallah! Onların, ne gibi işler işlediklerini de bize haber ver!' dediler. Peygamberimiz (s.a.v), 'Onlar, zulüm ve haksızlıklarını gördükleri kimseleri bağışlarlar; kötülüklük yapana karşı iyilik yaparlar; yüce Allah'ın, kendile-

267 Azîmâbâdî, Muhammed, *Avnü'l-Ma'bûd*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994, VIII, 151.

268 Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ*, I, 256.

rine verdiği ihsanlardan birbirlerine ihsanda bulunurlar' buyurdu."[269] Bunu; Ebû Nuaym, Temmâm ve İbn Asâkir bu tarikle nakletmişlerdir. Yine İbn Asâkir, başka bir tarikle bu hadisi, Muhammed b. Hüzar'dan كُلَّمَا مَاتَ بَدِيلٌ lafzıyla nakletmiştir. Başka bir tarikle de Said b. Abdûs'tan, o da Abdullah b. Harun'dan كُلَّمَا مَاتَ أَحَدٌ بَدَّلَ اللهُ مِنَ الْخَمْسِمِائَةٍ مَكَانَهُ وَأَدْخَلَ فِي الْخَمْسِمِائَةٍ مَكَانَهُ lafzıyla nakletmiştir.

- **Hadisin İbn Ömer'den ikinci bir tarikle nakli:** Hallâl, *Kerâmâtü'l-Evliyâ* isimli kitapta şöyle demiştir: Bize Ahmed b. Muhammed Yusuf haber verdi dedi ki, bize Abdüssamed b. Ali b. Mükerrem haber verdi dedi ki, bize Muhammed b. Zekeriyya el-Gallâbî haber verdi dedi ki, bize Yahya b. Bistam haber verdi dedi ki, bize Muhammed b. Hâris haber verdi dedi ki, bize Muhammed b. Abdurrahman b. Beylemânî, babasından, o da İbn Ömer'den naklen Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle dediğini haber verdi:

لاَ يَزَالُ أَرْبَعُونَ رَجُلاً يَحْفَظُ اللهُ بِهِمُ الْأَرْضَ كُلَّمَا مَاتَ رَجُلٌ أَبْدَلَ اللهُ مَكَانَهُ آخَرَ وَهُمْ فِي الْأَرْضِ كُلِّهَا

"Allah'ın kendileriyle yeryüzünü koruduğu kırk kişi her zaman bulunur. Her ne zaman bir adam ölürse, Allah onun yerine başkasını geçirir. Onlar yeryüzünün tamamında bulunurlar."[270]

Ebû Nuaym, *Hilye*'de şöyle demiştir: Bize Abdullah b. Cafer haber verdi dedi ki, bize İsmail b. Abdullah haber verdi dedi ki, bize Said b. Ebû Meryem haber verdi dedi ki, bize Yahya b. Eyyûb, İbn Aclân'dan, o da İyâz b. Abdullah'tan, o da İbn Ömer'den naklen Resûlullah'm (s.a.v) şöyle dediğini haber verdi: لِكُلِّ قَرْنٍ مِنْ أُمَّتِي سَابِقُونَ *"Her asırda benim ümmetimden sâbikûn (önde gelenler) vardır."*[271]

Hakîm et-Tirmizî dedi ki, bize Ebü's-Senâ Muhammed b. Hasan haber verdi dedi ki, bize Abdullah b. Mübârek haber verdi dedi ki, bize Leys b.

269 Hindî, Alâeddin Ali b. Hüsâmeddin, *Kenzü'l-Ummâl* (thk. Bekrî Hayyânî-Saffet es-Sekka), [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981, XII, 185.

270 Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, XII, 191.

271 Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, XII, 193; İsfahânî, Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405/1984, I, 8.

Sa'd, Muhammed b. Aclân'dan naklen Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu söyledi: فِي كُلِّ قَرْنٍ مِنْ أُمَّتِي سَابِقُونَ *"Her asırda benim ümmetimden sâbikûn (önde gelenler) vardır."*[272]

İbn Mesud'un Hadisi: Ebû Nuaym dedi ki, bize Muhammed b. Ahmed b. Hasan haber verdi dedi ki, bize Muhammed b. Sırrî el-Kantarî haber verdi dedi ki, bize Kays b. İbrahim b. Kays Sâmirî haber verdi dedi ki, bize Abdürrahim b. Yahya el-Ermenî haber verdi dedi ki, bize Osman b. Umâre haber verdi dedi ki, bize Muâfâ b. İmrân, Süfyân-ı Sevrî'den, o da Mansûr'dan, o da İbrahim'den, o da Esved'den, o da Abdullah (b. Mesud)'dan naklen Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle dediğini haber verdi:

"Allah'ın halk içinde, kalpleri Hz. Âdem'in (a.s) kalbi üzerinde olan üç yüz, kalpleri Hz. Musa'nın (a.s) kalbi üzerinde olan kırk, kalpleri Hz. İbrahim'in (a.s) kalbi üzerinde olan yedi, kalpleri Cebrâil'in (a.s) kalbi üzerinde olan beş, kalpleri Mîkâil'in (a.s) kalbi üzerinde olan üç, kalbi İsrâfîl'in (a.s) kalbi üzerinde olan bir kulu vardır. Bunlardan tek olanı öldüğünde Allah onun yerine üçlerden, üçlerden biri öldüğünde beşlerden, beşlerden biri öldüğünde yedilerden, yedilerden biri öldüğünde kırklardan, kırklardan biri öldüğünde üç yüzlerden, üç yüzlerden biri öldüğünde de halktan birini yerleştirir. Onların vesilesiyle Allah Teâlâ diriltir, öldürür, yağmur yağdırır, bitkileri bitirir ve belaları defeder." Abdullah b. Mesud'a, "Allah'ın onların vesilesiyle diriltmesi ve öldürmesi nasıl olabilir?" diye soruldu. O, şöyle cevap verdi: *"Çünkü onlar ümmetlerin çoğalması için Allah'a dua ederler ve böylelikle ümmetler çoğalır. Zulmedenlere beddua ederler, Allah Teâlâ da onların boyunlarını kırar. Yağmur yağması için dua ederler ve yağmur yağar. Dua ederler ve onların duaları sebebiyle yeryüzünde bitkiler biter. Dua ederler ve onların duaları sebebiyle her türlü bela (yeryüzünden) kalkar."*[273] Bu hadisi, İbn Asâkir de nakletmiştir.

Hadisin İbn Mesud'dan başka bir tarikle nakli: Taberânî *el-Mu'cemü'l-Kebîr* adlı kitabında dedi ki, bize Ahmed b. Davud el-Mekkî haber verdi dedi ki, bize Sâbit b. Ayâş el-Ahdeb haber verdi dedi ki, bize Ebü'r-Recâ

272 Tirmizî, *Nevâdir*, I, 369.

273 İsfahânî, *Hilye*, I, 9; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, I, 303.

el-Kelbî haber verdi dedi ki, bize A'meş, Zeyd b. Vehb'den, o da İbn Mesud'dan naklen Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu haber verdi:

لاَ يَزَالُ أَرْبَعُونَ رَجُلاً مِنْ أُمَّتِي قُلُوبُهُمْ عَلَى قَلْبِ إِبْرَاهِيمَ يَدْفَعُ اللهُ بِهِمْ عَنْ أَهْلِ الْأَرْضِ يُقَالُ لَهُمُ الْأَبْدَالُ إِنَّهُمْ لَمْ يُدْرِكُوهَا بِصَلاَةٍ وَلَا بِصَوْمٍ وَلاَ بِصَدَقَةٍ قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ فَبِمَ أَدْرَكُوهَا ؟ قَالَ بِالسَّخَاءِ وَالنَّصِيحَةِ لِلْمُسْلِمِينَ

"Ümmetimden kalpleri Hz. İbrahim'in (a.s) kalbi üzerinde olan kırk kişi bulunur. Onların vesilesiyle Allah, yer ehlinden (belaları) defeder. Bunlara abdal denilir. Onlar bu dereceye ne namazları ne oruçları ne de sadakaları sebebiyle ulaşmışlardır. 'Ey Allah'ın resûlü! Onlar bu dereceye nasıl ulaşmışlardır?' diye sorduklarında, Resûlullah (s.a.v), 'Cömertlikleri ve müslümanlara nasihat etmeleri nedeniyle' cevabını verdi."[274]

Avf b. Mâlik Hadisi: Taberânî dedi ki, bize Ebû Zera Abdurrahman b. Amr ed-Dımaşkî haber verdi dedi ki, bize Muhammed b. Mübârek es-Sûrî haber verdi dedi ki, bize Amr b. Vâkıd, Yezîd b. Ebû Mâlik'ten, o da Şehr b. Havşeb'den şöyle dediğini haber verdi: *"Mısır fethedilince, Mısırlılar, Şam ehline sövdüler. Bunun üzerine Avf b. Mâlik başını kaftanından çıkararak şöyle dedi: 'Ey Mısır ehli! Ben Avf b. Mâlik'im. Şam ehline sövmeyiniz. Çünkü Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle dediğini işittim: Onların içlerinde abdal vardır. Onlar vesilesiyle size yardım edilir ve onlar vesilesiyle rızıklandırılırsınız.'"*[275]

İbn Asâkir, hadisi bu tarik ve de Hişâm b. Ammâr'ın, Amr b. Vâkıd'dan olan nakli tarikiyle tahrîc etmiştir. Bu hadis senedinde yer alan râvilerden Vâkıd hariç, tamamı sikadır. Çünkü cumhur Vâkıd'ı zayıf saymıştır. Muhammed b. Mübârek es-Sûrî ise onu sika saymıştır. Şehr b. Havşeb hakkında ise ulema ihtilaf etmiştir.

Muâz b. Cebel Hadisi: Ebû Abdurrahman es-Sülemî, *Sünenü's-Sûfiyye* adlı kitapta dedi ki, bize Ahmed b. Ali b. Hasan haber verdi dedi ki, bize Cafer b. Abdülvehhâb es-Serahsî haber verdi dedi ki, bize Ubeyd b. Âdem, Ebû

274 Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Musul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikme, 1404/1983, X, 183.

275 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XVIII, 65.

Hamza'dan, o da Meysere b. Abdürabbih'ten, o da Mugîre b. Kays'tan, o da Şehr b. Havşeb'den, o da Abdurrahman b. Ganm'den, o da Muâz b. Cebel'den naklen Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle dediğini haber verdi:

ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مِنَ الْأَبْدَالِ الَّذِينَ بِهِمْ قَوَامُ الدُّنْيَا وَأَهْلِهَا اَلرِّضَا بِالقَضَاءِ وَالصَّبْرُ عَنْ مَحَارِمِ اللهِ وَالْغَضَبُ فِي ذَاتِ اللهِ

"Kendisinde şu üç şey bulunan kimse, dünyanın ve ehlinin ayakta durduğu abdaldan olur: Kazâya rıza, Allah'ın haramlarına karşı sabır ve Allah için kızma."[276] Bu hadisi Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*'te nakletmiştir.

Vâsile Hadisi: İbn Asâkir dedi ki, Ebû Muhammed b. Ekfânî'nin yanında (bu hadis) okundu ben de Abdülaziz b. Ahmed'den işittim dedi ki, bize Abdülvahab b. Cafer el-Meydânî haber verdi dedi ki, bize Ebû Hâris Ahmed b. Muhammed b. İmâre b. Ebû Hitâb el-Leysî ed-Dımaşkî haber verdi dedi ki, bize Ebû Sehl Said b. Hasan el-İsfahânî haber verdi dedi ki, bize Muhammed b. Ahmed b. İbrahim haber verdi dedi ki, bize Hişâm b. Halid el-Ezrak haber verdi dedi ki, bize Velîd b. Müslim haber verdi dedi ki, bize İbn Câbir, Abdullah b. Âmir'den, o da Vâsile b. Eska'dan naklen Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu haber verdi:

سَتَكُونُ دِمَشْقُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ أَكْثَرَ الْمُدُنِ أَهْلاً وَأَكْثَرَهَ أَبْدَالاً وَأَكْثَرَهَ مَسَاجِدَ وَأَكْثَرَهَ زُهَّادًا وَأَكْثَرَهَ مَالاً وَرِجَالاً وَأَقَلَّهَ كُفَّارًا وَهِيَ مَعْقِلٌ لِأَهْلِهَا

"Dımaşk, âhir zamanda şehirler içerisinde en fazla nüfusu, en çok abdalı, en çok mescidi, en çok zühdü, en çok mal ve ricâli olan; kâfiri en az olan bir şehir olacaktır. O, ehli için bir sığmaktır (korunma yeridir)."[277]

Ebû Said el-Hudrî'nin Hadisi: Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*'da demiştir ki, bize Ali b. Ahmed b. Abdân haber verdi dedi ki, bize Ahmed b. Ubeyd haber verdi dedi ki, bize İbn Ebû Şeybe haber verdi dedi ki, bize Muhammed b. İmrân b. Ebû Leyla haber verdi dedi ki, bize Sena b. Recâ el-Kûfî, Salih el-Mür-

276 Deylemî, Ebû Şücâ', *el-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986, II, 84.

277 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, II, 286.

rî'den, o da Hasan'dan, o da Ebû Said el-Hudrî'den (veya başkasından) naklen Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu haber verdi:

إِنَّ أَبْدَالَ أُمَّتِي لَمْ يَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِالْأَعْمَالِ إِنَّمَا دَخَلُوهَا بِرَحْمَةِ اللهِ وَسَخَاوَةِ الْأَنْفُسِ وَسَلَامَةِ الصُّدُورِ وَرَحْمَةٍ لِجَمِيعِ الْمُسْلِمِينَ

"Ümmetimin abdalı amelleriyle cennete girmeyeceklerdir. Onlar cennete Allah'ın rahmeti, nefislerinin cömertliği (sehâvet), gönüllerinin selâmeti ve tüm müslümanlara rahmet etmeleri nedeniyle gireceklerdir."[278] Beyhakî, "Bu hadisi Osman ed-Dârimî, Muhammed b. İmrân'dan rivayet etti ve (doğrudan) 'Said el-Hudrî'den' dedi, 'veya başkasından' demedi" demiştir. Yine bu hadisin, 'Salih el-Mürrî, Sâbit'ten, o da Enes'ten nakletti' şeklinde başka bir senedle de naklolduğu söylenmiştir.

Ebû Hüreyre Hadisi: İbn Hibbân, *Târîh*'inde demiştir ki, bize Muhammed b. Müseyyeb haber verdi dedi ki, bize Abdurrahman b. Merzûk haber verdi dedi ki, bize Abdülvahab b. Atâ el-Haffâf, Muhammed b. Amr'dan, o da Ebû Seleme'den, o da Ebû Hüreyre'den naklen Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu haber verdi:

لَنْ تَخْلُوَ الْأَرْضُ مِنْ ثَلَاثِينَ مِثْلِ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِ الرَّحْمَنِ بِهِمْ تُغَاثُونَ وَبِهِمْ تُرْزَقُونَ وَبِهِمْ تُمْطَرُونَ

"Yeryüzü İbrahim Halilurrahmân (a.s) gibi olan otuz kişiden boş kalmayacaktır. Onların vesilesiyle affa mazhar olunur (duanız kabul olunur), onların vesilesiyle size rızık verilir ve onların vesilesiyle yağmur yağdırılır."[279]

Hadisin Ebû Hüreyre'den ikinci bir tarikle nakli: Hallâl demiştir ki, bana Ahmed b. Hişâm, Kûfe'den yazarak gönderdiği yazıda şöyle diyordu: Onlara Abdullah b. Zeydân haber verdi dedi ki, bize Ahmed b. Hâzım haber verdi dedi ki, bize Hakem b. Süleyman el-Halebî haber verdi dedi ki, bize Seyf b. Ömer, Musa b. Ebû Ukayl el-Basrî'den, o da Sâbit el-Benânî'den, o da Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini haber verdi:

278 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, XIII, 317.

279 İbn Hibbân, Ebû Hâtim, *el-Mecrûhîn*, Halep: Dârü'l-Vaiy, ts., II, 62.

"Resûlullah'ın (s.a.v) huzuruna girdim. Bana, 'Ey Ebû Hüreyre! Şu an kapıdan, Allah'ın arz ehlinden kendileri vesilesiyle belaları defettiği yedi kişiden biri giriyor' dedi. Ben bir de baktım ki başında su testisi bulunan, çolak ve başı kel olan bir Habeşî çıkageldi. Resûl-i Ekrem (s.a.v), 'Ey Ebû Hüreyre! İşte bu (zat yedi kişiden birı) olan o kişidir' dedi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v) üç defa, 'Yesâr'a merhaba!' dedi. O, mescidi sulayan ve süpüren bir kimseydi. Mugîre b. Şu'be'nin hizmetçisi idi."[280]

Ebü'd-Derdâ'nın Hadisi: Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl* adlı kitapta şöyle demiştir: Bize Abdurrahman b. Habîb haber verdi dedi ki, bize Davud b. Muhabber, Meysere'den, o da Ebû Abdullah eş-Şâmî'den, o da Mekhûl'den, o da Ebü'd-Derdâ'dan şöyle dediğini haber verdi:

إِنَّ الْأَنْبِيَاءَ كَانُوا أَوْتَادَ الْأَرْضِ فَلَمَّا انْقَطَعَتْ النُّبُوَّةُ أَبْدَلَ اللهُ مَكَانَهُمْ قَوْمًا مِنْ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُقَالُ لَهُمُ الْأَبْدَالُ لَمْ يَفْضُلُوا النَّاسَ بِكَثْرَةِ صَوْمٍ وَلَا صَلَاةٍ وَلَا تَسْبِيحٍ وَلَكِنْ بِحُسْنِ الْخُلُقِ وَصِدْقِ الْوَرَعِ وَحُسْنِ النِّيَّةِ وَسَلَامَةِ قُلُوبِهِمْ لِجَمِيعِ الْمُسْلِمِينَ وَالنَّصِيحَةِ لِلّٰهِ

"Peygamberler, yeryüzünün kendisleriyle kâim olduğu evtâdı (direkleri) idiler. Peygamberlik son bulunca, Allah, Muhammed'in (s.a.v) ümmetinden bir kavmi onların yerine geçirdi. Bunlara abdal denir. Bu kimseler, diğer insanlardan, ne oruçlarının ne namazlarının ne de tesbihlerinin çokluğuyla daha üstün oldular. Fakat bu üstünlüğe, güzel ahlâk, samimi bir vera' (takva), güzel niyet, bütün müslümanlara karşı kalplerinin selâmeti ve Allah rızası için nasihatleri sebebiyle ulaştılar."[281]

Ümmü Seleme Hadisi: Ebû Davud, *Sünen*'inde demiştir ki, bize Muhammed b. Müsennâ haber verdi dedi ki, bize Muâz b. Hişâm haber verdi dedi ki, bana babam, Katâde'den, o da Salih'ten, o da Ebû Halil'den, o da bir arkadaşından, o da Hz. Peygamber'in (s.a.v) hanımı Ümmü Seleme'den naklen Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu haber verdi:

280 Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah, *Ma'rifetü's-Sahâbe* (thk. Âdil b. Yusuf), Riyad: Dârü'l-Vatan, 1419/1998, V, 2810.

281 Tirmizî, *Nevâdir*, I, 262.

يَكُونُ اخْتِلَافٌ عِنْدَ مَوْتِ خَلِيفَةٍ فَيَخْرُجُ رَجُلٌ مِنَ الْمَدِينَةِ هَارِبًا إِلَى مَكَّةَ فَيَأْتِيهِ نَاسٌ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ فَيُخْرِجُونَهُ وَهُوَ كَارِهٌ فَيُبَايِعُونَهُ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْمَقَامِ وَيُبْعَثُ إِلَيْهِ بَعْثٌ مِنَ الشَّامِ فَيُخْسَفُ بِهِمْ بِالْبَيْدَاءِ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ فَإِذَا رَأَى النَّاسُ ذَلِكَ أَتَاهُ أَبْدَالُ الشَّامِ وَعَصَائِبُ أَهْلِ الْعِرَاقِ فَيُبَايِعُونَهُ

"Bir halifenin ölümü sırasında ihtilaf olacak. O sırada Medine ehlinden bir adam kaçarak Mekke'ye gidecek. Mekke halkından bir kısım insanlar ona gelecek ve onu istemediği halde (evinden) çıkaracaklar. Rükn ile Makâm arasında ona biat edecekler. Onlara Şam'dan bir ordu gönderilecek. Bu ordu, Mekke ile Medine arasında Beydâ denilen yerde yere batırılacak. İnsanlar bu durumu görünce Şam halkının abdalı ve Irak halkının velileri (asâib) ona gelip biat ederler."[282] Bu hadisi, İmam Ahmed (b. Hanbel) *el-Müsned*'inde, İbn Ebû Şeybe *el-Musannef*'te, Ebû Ya'lâ, Hâkim ve Beyhakî nakletmişlerdir...

Hasan-ı(Basrî)'nin Mürseli:[283] İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Sahâ*'da demiştir ki, bize İsmail b. İbrahim Bessâm haber verdi dedi ki, bize Salih el-Mürrî, Hasan'dan naklen Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu haber verdi:

إِنَّ بُدَلَاءَ أُمَّتِي لَمْ يَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِكَثْرَةِ صَلَاتِهِمْ وَلَا صِيَامِهِمْ وَلَكِنْ دَخَلُوهَا بِسَلَامَةِ صُدُورِهِمْ وَسَخَاوَةِ أَنْفُسِهِمْ

"Ümmetimin abdalları, cennete ne namazlarının ne de oruçlarının çokluğuyla girerler. Fakat onlar cennete, göğüslerinin selâmeti ve nefislerinin

282 Ebû Davud, Fiten, 30; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XL, 286.

283 **Mürsel Hadis:** "Mürsel kelimesi terim olarak, tâbiînden bir râvinin, kendisiyle Hz. Peygamber arasındaki sahabenin ismini atlayarak naklettiği hadis manasına gelir. Usul âlimleri ve fıkıhçıların kullanımına göre "münkatı', mu'dal, müdelles ve muallak gibi senedinin herhangi bir yerinden bir veya birden çok râvisi düşen hadis" demektir. Sahabenin doğrudan Resûl-i Ekrem'den değil, başka bir sahabeden duyduğu, ancak Resûlullah'tan işitmiş gibi naklettiği hadise sahabe mürseli, bir râvinin, çağdaşı olmakla beraber görüştüğü bilinmeyen bir kişiden yaptığı rivayete el-mürselü'l-hafî denilmiştir" (Selahattin Polat, "Mürsel", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 52).

cömertliği sayesinde girecekler."[284] Bu hadisi, Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*'da Ebû Abdullah el-Hâfız'dan, o da Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin'den, o da Davud b. Hüseyin'den, O da Yahya b. Yahya'dan, o da Salih el-Mürrî'den nakletmiştir.

Yine bu hadisi, Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl*'de şu senedle nakletmiştir: (Hakîm et-Tirmizî demiştir ki) bize Ebü's-Senâ Abdülaziz b. Mugîre el-Basrî haber verdi dedi ki, bize Salih el-Mürrî, Hasan'dan, Hasan da, Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu haber verdi:

إِنَّ بُدَلاءَ أُمَّتِي لَمْ يَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِكَثْرَةِ صَوْمٍ وَلاَ صَلاَةٍ وَلَكِنْ دَخَلُوهَا بِرَحْمَةِ اللهِ وَسَلاَمَةِ الصُّدُورِ وَسَخَاوَةِ الأَنْفُسِ وَالرَّحْمَةِ بِجَمِيعِ الْمُسْلِمِينَ

"Ümmetimin abdalı, ne namazlarının ne de oruçlarının çokluğu sebebiyle cennete girerler. Lâkin onlar cennete Allah'ın rahmeti, gönüllerinin selâmeti, nefislerinin cömertliği ve tüm müslümanlara rahmet etmeleri nedeniyle gireceklerdir."[285]

Atâ'nın (r.a) Mürsel Hadisi: Ebû Davud dedi ki, bize Muhammed b. İsa b. Tabâ haber verdi dedi ki, bize İbn Fudayl, babasından, o da Ricâl b. Sâlim'den, o da Atâ'dan, Atâ da Resûl-i Ekrem'in (s.a.v) şöyle buyurduğunu haber verdi: إِنَّ الأَبْدَالَ مِنَ الْمَوَالِي *"Abdal, mevâlidendir."*[286] Bunu Hakîm de nakletmiştir.

Bekir b. Hunays'in Mürsel Hadisi: İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü'l-Evliyâ*'da demiştir ki, bana Abdurrahman b. Salih el-Ezdî haber verdi dedi ki, bize Abdurrahman b. Muhammed el-Muhâribî, Bekre b. Hunays'tan, o da (merfû olarak) Resûlulah'tan şöyle dediğini haber verdi: عَلاَمَةُ أَبْدَالِ أُمَّتِي أَنَّهُمْ لاَ يَلْعَنُونَ شَيْئًا أَبَدً *"Ümmetimden olan abdalin alameti şudur: Onlar asla bir şeye lânet okumazlar."*[287]

284 İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-Evliyâ*, I, 28; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, XIII, 316.

285 Tirmizî, *Nevâdir*, I, 263.

286 Ebû Davud, Harâc, 20.

287 İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-Evliyâ*, I, 28.

Konuyla İlgili Gelen Haberler

Hasan'dan Gelen Bir Haber: İbn Asâkir, Hasan-ı Basrî'den şöyle nakletmiştir: *"Yeryüzü hiçbir zaman yetmiş sıddıktan hâlî (boş) kalmaz. Bunlar abdaldır. Onlardan biri vefat ettiğinde hemen arkasından Allah onun yerine onun gibi birini geçirir. Bunların kırkı Şam 'da, otuzu da yeryüzünün diğer sair yerlerinde bulunurlar."*

Katâde'den Gelen Haber: İbn Asâkir, Katâde'den, şöyle dediğini nakletmiştir: *"Yeryüzünde sürekli kırk kişi bulunur. Onlar sebebiyle insanlara yağmur yağdırılır, yardım olunur ve rızıklandırılır. Onlardan biri öldüğünde Allah onun yerine başkasını geçirir. Allah'a yemin olsun ki ben, Hasan'ın da o kimselerden biri olduğunu umut ediyorum."*

Halid b. Ma'dân'dan Gelen Haber: Hallâl ve İbn Asâkir, Halid b. Ma'dân'dan şöyle dediğini nakletmişlerdir: *"Yer dedi ki: 'Ey Rabbim! Beni üzerimde hiç nebî olmadan (nebîsiz) nasıl bırakırsın?' Allah, 'Gelecekte Şam'da üzerine kırk kişi bırakacağım' diye cevap verdi."*

Şehr (b. Havşeb)'den Gelen Bir Haber: İbn Cerîr (Taberî), *Tefsîr*'inde Şehr b. Havşeb'in şöyle dediğini nakletmiştir: *"Yeryüzü hiçbir zaman Allah'ın kendileriyle yer halkından belaları defettiği ve onlar sebebiyle yerin bereketini ortaya çıkardığı on dört kişiden boş kalmayacaktır. İbrahim'in (a.s) dönemi hariç. Çünkü o (İbrahim), yalnız idi."*

Ebû Zâhiriyye ve Ondan Sonrakilerden Gelen Haberler: İbn Asâkir, Ebû Zâhiriyye'den şöyle dediğini nakletmiştir: *"Abdal, Şam'da (bulunan) otuz kişidir. İnsanlar, onlar sebebiyle barındırılır ve rızıklandırılır. Onlardan biri öldüğünde Allah onun yerine başkasını geçirir."*

Yine İbn Asâkir, Fudayl b. Fedâle'den şöyle dediğini nakletmiştir: *"Abdal, Şam'da bulunur. Humus'ta yirmi beş kişi, Dımaşk'ta on üç ve Beysân'da iki kişi bulunur."*

İbn Asâkir, Hasan b. Yahya el-Huşenî'den de şöyle dediğini nakletmiştir: *"Dımaşk'ta abdaldan on yedi ve Beysân'da da dört kişi bulunur."*

İbn Ebû Hayseme ve İbn Asâkir, İbn Şevzeb'den şöyle dediğini naklet-mişlerdir: *"Abdal, yetmiş kişidir. Altmışı Şam'da, on kişi de yeryüzünün diğer yerlerinde bulunur."*

İbn Asâkir, Ummân b. Atâ yoluyla babasından naklen şöyle dediğini bild-rmiştir: *"(Babası), 'Abdal, kırk insandır' dedi. Ben, ona (yani) abdal, kırk erkektir (değil mi), dedim. Bana, 'Kırk erkek deme. Kırk insan de. İçlerinde kadınlar da olabilir' cevabını verdi."*

İbn Asâkir, Ahmed b. Ebü'l-Havârî yoluyla şunu nakletmiştir: *" (Havârî) dedi ki Ebû Süleyman'ın şöyle dediğini işittim: 'Abdal, Şam'da, nücebâ Mı-sır'da, asâib (salihler) Yemen'de, ahyâr da Irak'ta bulunur."*

Yine o ve Hatîb, Ubeydullah b. Muhammed el-Absî yoluyla şunu naklet-mişlerdir: *"(Absî dedi ki) Kettânî'nin şöyle dediğini işittim: 'Nukabâ üç yüz, nü-cebâ yetmiş, büdelâ kırk, ahyâr yedi, umed dört, gavs ise bir kişidir. Nukabânın meskeni mağrib (batı), nücebânın Mısır, abdalın Şam 'dır. Ahyâr yeryüzünde gezici iken, umed yerin dört yanında (doğu, batı, kuzey, güney) bulunur. Gavs ise Mekke'dedir. Halkın ihtiyacı ortaya çıktığında önce nukabâ, sonra nücebâ, sonra abdal, sonra ahyâr, sonra umed Allah'a niyazda bulunurlar ve dualarına icabet edilinceye kadar istemeye devam ederler. Aksi halde gavs, Allah'a niyaz-da bulunur ve duasına icabet edilinceye kadar istemeye devam eder."*

İbn Ebü'd-Dünyâ demiştir ki, bize Muhammed b. İdris Ebû Hâtim er-Râzî haber verdi dedi ki, bize Osman b. Mutî' haber verdi dedi ki, bize Süfyân b. Uyeyne haber vererek şöyle dedi: *"Ebü'z-Zinâd dedi ki: 'Nübüvvet sona erince, ki onlar yeryüzünün evtâdı (direkleri) idiler, Allah, Hz. Muhammed'in (s.a.v) ümmetinden kırk kişiyi onların yerine koydu. Bunlara abdal denilir. Onlardan biri öldüğü zaman Allah, onun yerine geçecek başka birini yarat-tır. Onlar yeryüzünün evtâdıdır (direkleri). Onlardan otuz kişinin kalbi İb-rahim'in (a.s) yakîni üzere bulunur. Bunlar, insanlardan ne namazlarının ne oruçlarının çokluğu; ne huşûlarının ne de huylarının güzelliği sebebiyle üstün olmuşlardır. Lâkin bunlar, ciddi vera', güzel niyet, kalplerin selâmeti, bütün müslümanlara nasihat etmeleri; halim bir sabır, rahmânî bir öz ve zillete düş-meyen bir tevazu ile Allah'ın rızasını arzulamaları sebebiyle üstün oldular. Kimseye lânet okumaz, eziyet etmez, kendilerinden aşağıda olan kimseye dil*

uzatmaz ve hakir görmezler. Kendilerinden üstte bulunanlara haset (kıskançlık) etmezler Bunlar, (öyle olmadıkları halde) huşû halindeymiş gibi davranan, ölü gibi görünen ve kibirlenen kimseler değillerdir. Sevdiklerinde dünya için sevmezler ve de dünyayı sevmezler. Bugün ıssız olmadıkları gibi yarın da gaflette olmayacaklardır."

Hallâl, İbrahim en-Nehaî'den şöyle dediğini nakletmiştir: "*Yeryüzünde Allah'ın kendileri sebebiyle ehlini belalardan muhafaza ettiği kimselerin bulunmadığı hiçbir köy ve belde yoktur."*

Zâzân'dan da şöyle dediğini nakletmiştir: *"Nuh'tan sonra yeryüzü on iki ve daha fazla kişiden boş kalmaz. Allah onların vesilesiyle yeryüzünden belaları defeder."*

İmam Ahmed b. Hanbel de *Zühd* kitabında Kâ'b'dan şöyle dediğini nakletmiştir: "*Nuh'tan (a.s) sonra Allah'ın kendileri vesilesiyle insanlardan belaları defettiği on dört kişi devamlı bulunur."*

Ebü'l Hüseyin b. Münâdî, Hızır'ın (a.s) haberlerini topladığı bir cüzde demiştir ki, bize Ahmed b. Mülâib haber verdi dedi ki, bize Yahya b. Said es-Sa'dî haber verdi dedi ki, bana Ebû Cafer el-Kûfî, Ebû Amr en-Nasîbî'den şöyle dediğini haber verdi: *"(Nasîbî) dedi ki: 'Şam 'da Mesleme b. Maskale'yi bulmak arzusuyla yola çıktım. Halk arasında Mesleme'nin abdal olduğu söyleniyordu. Ürdün vadisinde ona yetiştim. Mesleme bana, 'Sana bugün bu vadide gördüğüm bir olayı anlatayım mı?' dedi. Ben de, evet, dedim. Dedi ki: 'Vadiye girdim. Bir de baktım ki yaşlı bir adam ağaca doğru namaz kılıyor. Aklıma onun İlyas (a.s) olduğu geldi. Ona yaklaşıp selâm verdim. O da selâmımı aldı. 'Allah sana rahmet etsin. Sen kimsin?' diye sordum. 'Ben İlyas nebîyim' dedi. Ona, 'Ey Allah'ın nebîsi! Şu an yeryüzünde herhangi bir abdal var mıdır?' diye sordum. 'Evet vardır. Onlar altmış kişidir. Onlardan elli kişi Arîş'ten Fırat'a kadar uzanan kısımda olmak üzere Şam 'da, üç kişi Masisa'da, bir kişi Antakya'da olmak üzere diğer on kişi de çeşitli Arap beldelerindedirler' diye cevap verdi."*

İshak b. İbrahim el-Hüttülî, *ed-Dîbâc* adlı kitabında senediyle beraber Avn et-Tüfâî'nin mevlâsı Davud b. Yahya'dan, o da Askalân'da kalan bir adamdan

naklen adamın şöyle dediğini haber verdi: *"Ürdün'de dolaşmakta olduğum bir esnada birden vadi nahiyesinde durmuş namaz kılmakta olan bir adam gördüm. Kalbime, onun İlyas (a.s) olduğu doğdu."* Bu adam yukarıdaki meselenin benzerini anlattı. Ancak, "*İlyas'a (a.s) 'Abdal kaç kişidir?' diye sordum*" lafzıyla farklı olarak şöyle devam etmektedir: *"İlyas (a.s), 'Onlar altmış kişidir. Onlardan elli kişi, Mısır Arîş'ten Fırat'a kadar uzanan bölgede, iki kişi Masisa'da, bir kişi Antakya'da, yedi kişi de diğer şehirlerde bulunur. Onlar sayesinde size yağmur yağdırılır, düşmana galip gelirsiniz. Yüce Allah onlarla dünya işlerini ikame eder. (Bu durum) tâ ki Allah dünyayı helâk etmeyi dileyene kadar sürer. Dünyayı helâk edeceği zaman ise hepsinin ruhunu alır' dedi."*

Yâfiî'nin *Kifâyetü'l-Mu'tekid* adlı kitabında, Allah bizi onun bereketinden faydalandırsın, âriflerden birinin şöyle dediği kaydedilmiştir: *"Salih kimseler çoktur. Bunlar, insanların din ve dünyalarının selahı için avamın arasına karışmışlardır. Nücebâ ise sayı olarak bunlardan daha azdır. Onlar (nücebâ), havassın arasına karışmışlardır Abdal sayı olarak bunlardan (nücebâdan) daha azdır. Büyük şehirlerde bulunurlar Mısır'da biri biri ardına gelen bir abdaldan fazlası bulunmaz (biri ölünce arkasından bir başkası gelir). İçinde iki abdal barındıran belde ehline müjdeler olsun. Evtâdın biri Yemen'de, biri de Şam 'da, biri şarkta, biri de mağribde bulunur. Allah sübhânehû, feleklerin sema ufkunda deveranı gibi, kutbu, dünyanın dört bir âfâğında gezdirir. Kutbun ahvali, ki o gavstır, Hakk'ın kendisine olan şevkinden dolayı haktan dolayı halktan gizlenir. Ancak şu var ki, bazan yüce Allah, âlim olan (kutbu) cahil gibi, ebleh olanı zeki gibi, terkeden ve alan kimse gibi, yakın ve uzak, yumuşak ve sert, emin ve ihtiyatlı kimse gibi de gösterir. Evtâdın ahvali, has kimselere, abdalin ahvali has ve ârif kimselere gösterilir. Nücebâ ve nukabânın ahvali, özellikle umumdan gizlenir. Bazısı bazısını görür. Salihlerin ahvali, umum ve hususun tamamına gösterilir ki Allah'ın hükmettiği şey olmuş olsun. Nücebânın sayısı üç yüz, nukabânın sayısı kırk, büdelânın sayısının otuz olduğunu, on dört olduğunu ve yedi olduğunu söyleyenler olmuştur ki, sahih olanı yedi olduğudur. Evtâd dört kişidir. Kutub öldüğü zaman, dört kişinin hayırlı olanı onun yerine geçirilir. Dört kişiden biri öldüğü zaman onun yerine yedilerin hayırlı olanı geçirilir. Yedilerden biri öldüğü zaman kırkların hayırlı olanı geçirilir. Kırklardan biri öldüğü zaman onun yerine üç yüzlerin hayırlı olanı*

geçirilir. Üç yüzlerden biri öldüğü zaman onun yerine Salihlerin hayırlı olanı geçirilir. Yüce Allah kıyametin kopmasını dilediği zaman bunların hepsinin ruhunu alır. Yüce Allah, bu kimseler sebebiyle kullarından belaları defeder ve gökten yağmur yağdırır."

Yine Yâfiî şöyle demiştir: *"Ârifîerden bazısı da şöyle demiştir: 'Kutub, İbn Mesud'un hadisinde zikri geçen ve kalbi, İsrâfil'in kalbi üzerinde olduğu söylenen tek kişidir. Onun evliya içerisindeki konumu, bir dairenin merkezinde yer alan nokta gibidir ki onunla âlemin ıslahı gerçekleşir."*

Yâfiî dedi ki: *"Bazıları, 'Resûlullah (s.a.v), kendi kalbi üzerinde bulunan birinden bahsetmedi. Çünkü yüce Allah, halk ve emir âleminde Resûlullah'ın (s.a.v) kalbinden daha aziz, daha latif ve daha şerefli bir şey yaratmamıştır. Dolayısıyla enbiyanın, meleklerin ve evliyanın kalplerinin Resûlullah'ın (s.a.v) kalbine nisbeti, sair yıldızların güneşin kemaline nisbeti gibidir."*

Kuşeyrî, *Risâle*'de Bilâl el-Havvâs'tan senediyle birlikte (Bilâl'in) şöyle dediğini nakletmiştir: *"Benî İsrâil çölünde bulunuyordum. Birden benimle beraber yürüyen bir adam gördüm ve şaşırdım. Onun Hızır (a.s) olduğu bana ilham olundu. Ona 'Hakk'ın hakkı için söyle! Sen kimsin?' diye sordum. 'Kardeşin Hızır'ım' dedi. Sana (bir şeyler) sormak istiyorum, dedim. 'Sor' dedi. 'Şâfiî hakkında ne dersin? diye sordum. 'O evtâddan biridir' cevabını verdi. 'Ahmed b. Hanbel hakkındaki görüşün nedir?' dedim. 'O, sıddık bir adamdır' dedi. 'Bişr-i Hâfî hakkında ne dersin' dedim. 'Ondan sonra onun misli yaratılmamıştır' cevabını verdi. 'Hangi vesileyle seni gördüm? diye sordum. 'Annenin bereketi sebebiyle' cevabını verdi."*

İmam Ahmed b. Hanbel, *Zühd* adlı kitabında, İbn Ebü'd-Dünyâ, Ebû Nuaym, Beyhakî ve İbn Asâkir, Vehb b. Münebbih'in meclis arkadaşından şöyle dediğini nakletmişlerdir: "Rüyada Resûlullah'ı (s.a.v) gördüm. Ey Allah'ın resûlü! Ümmetinin büdelâsı nerede bulunur?' diye sordum. Resûl-i Ekrem (s.a.v), eliyle Şam tarafını işaret etti. 'Ey Allah'ın resûlü! Irak'ta onlardan herhangi bir kimse bulunur mu?' diye sordum. 'Evet, bulunur. Muhammed b. Vâsî, Hassân b. Ebû Sinan ve Ebû Zerr'in (r.a) kendi dönemindeki zühdü misali insanlar arasında dolaşmakta olan Mâlik b. Dînâr (onlardandır)' dedi."

Ebû Nuaym Davud b. Yahya b. Yemân'dan şöyle dediğini nakletmiştir: "Rüyada Resûlullah'ı (s.a.v) gördüm. 'Ey Allah'ın resûlü! Abdal kimdir?' diye sordum. 'Elleriyle bir şeye vurmayanlardır (darbetmeyenler). Şüphesiz ki Vekî' b. Cerrâh da onlardandır' dedi."

İbn Asâkir, Ebû Mutî' Muâviye b. Yahya'dan şunu nakletmiştir: "Hıms ehlinden yaşlı bir adam, sabah vakti zannederek mescide gitmek üzere evden çıktı. Bir de baktı ki hâlâ gece vaktidir (sabaha daha çok var). Kubbenin altındayken taş zemin üzerinde atların boynuna takılan zil seslerini işitti. Baktığında bir araya toplanmış süvariler gördü. Bir grup, öbür gruba, 'Nereden geldiniz?' diye sordu. Sorulan grup, 'Siz de bizimle beraber değil miydiniz?' dediler. 'Hayır' cevabını verdiler. Onlar, 'Biz Bedîl Halid b. Ma'dân'ın cenazesinden geliyoruz'dediler. 'Öldü ha. Biz öldüğünü bilmiyorduk. Onun yerine kimi geçirdiniz' diye sordular. 'Ertaa b. Münzir'i geçirdik' dediler. Sabah olunca bu ihtiyar zat durumu arkadaşlarına anlattı. Arkadaşları 'Biz Halid b. Ma'dân'm öldüğünü işitmedik' dediler. Günün ortasına vardıkları sırada bir haberci Halid'in öldüğü haberini getirdi."

Yâfiî, *Kifâyetü'l-Mu'tekid* adlı kitabında, Şeyh Abdülkadir-i Geylânî'nin bir arkadaşının şöyle dediğini aktarmaktadır: "Bir gece Şeyh Abdülkadir-i Geylânî evinden çıktı. Ona bir ibrik (abdest alır zannıyla) uzattım, o, ibriği almadı. Medrese kapısına doğru gitti. Derken kapı onun için açıldı ve şeyh kapıdan çıktı ben de arkasından çıktım. Sonra kapı (kendiliğinden) kapandı. Sonra Bağdat Kapısı'na yaklaşıncaya kadar yürüdü. Bağdat Kapısı onun önünde açıldı ve şeyh kapıdan çıktı ben de arkasından çıktım. Kapı tekrar kendiliğinden kapandı. Çok fazla olmayan bir yürümeden sonra bir de baktım ki tanımadığım bir beldedeyiz. O beldede bulunan ve ribâta benzeyen bir mekâna girdi. Baktım ki orada altı şahıs var. Ona selâm vermeye başladılar. Ben de oradaki bir sütunun arkasına sığındım. Bu mekânın bir tarafında bir inleme sesi iştim. Fakat çok geçmeden bu inleme sesi kesildi. Bir adam içeri girdi ve inleme sesinin geldiği yöne doğru gitti. Bir müddet sonra omzunda bir şahıs olduğu halde oradan çıktı. Sonra başı açık, uzun bıyıklı başka biri içeri girdi ve şeyhin önüne oturdu. Şeyh bu adamın müslüman olduğuna (dine girdiğine) dair iki şahit tuttu. Saçını ve bıyıklarını kısaltarak bir takım elbise giydirdi ve ona Muhammed ismini verdi. Sonra oradaki şahıslara, 'Ben bunun

ölen kişinin yerine geçmesini emrediyorum' dedi. Onlar da, 'İşittik ve itaat ettik' dediler. Sonra şeyh onları bırakıp oradan ayrıldı. Ben de şeyhin arkasından çıktım. Çok uzun olmayan bir mesafe yürüdükten sonra bir de baktım ki Bağdat Kapısı'nın yanındayız. Daha önce olduğu gibi şeyhin önünde kapı (kendiliğinden) açıldı. Sonra medreseye geldi ve medrese kapısı ona açıldı. O da evine girdi. Sabah olduğunda, gördüklerimi bana izah etmesi için kendisini yemine verdim. Bunun üzerine şeyh şu izahta bulundu:'O belde, Nihâvend idi. Altı şahıs ise abdal idi. İnleyen kişi ise abdalların yedincisi idi ve hastaydı. Ölüm zamanı gelince gelip hazır bulundum. O omzunda bir adam taşıyarak çıkan kişi ise Ebû Abbas Hızır (a.s) idi ve ölenin cenaze işlerini yerine getirmek için onu götürdü. Müslüman olduğuna dair kendisine iki şahit tuttuğum adama gelince o, Kostantiniyye (İstanbul) ehlinden biri olup hıristiyan idi. Onun ölen kişinin yerine geçmesini emrettim. O adam getirildi, önümde müslüman oldu ve şu an o da onlardan (abdal) biridir."

Bir Fayda

Ebû Nuaym, *Hilye* isimli kitabında, Bâyezid-i Bistâmî'den şu nakilde bulunmaktadır: "Bâyezid-i Bistâmî'ye, 'Sen yeryüzünün evtâdı (direkleri) olan yedi kişiden birisin' denildi. Bunun üzerine Bistâmî, 'Ben yedinin tamamıyım' cevabını verdi."

Bir Fayda

Şeyh Nasr el-Makdisî, *el-Hücce alâ Tarîki'l-Mehâcce* adlı kitabında senediyle birlikte Ahmed b. Hanbel'den şu nakilde bulunmaktadır: "Ahmed b. Hanbel'e, 'Allah'ın yeryüzünde abdal (kulları) var mıdır?' diye soruldu. Ahmed b. Hanbel, 'Evet' dedi'. Peki, 'Onlar kimlerdir?' denildi. Ahmed b. Hanbel, 'Eğer ashâb-ı hadis abdal değilse ben (bunlardan başka) Allah için abdal kimse bilmiyorum' dedi."

Hafız Muhibüddin b. Neccâr, *Târîhu Bağdâd* adlı kitabında şöyle demektedir: "Muhammed b. Nâsır es-Selâmî bize inşâd etti (dedi ki), bize Mübârek b. Abdülcebbâr es-Sayrafî inşâd etti (dedi ki), bize Hafız Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Abdullah es-Sûrî kendisi şu şiiri okudu:

"Bir kavim, hadis ilmini ayıplayarak şöyle dedi: O, tâlipleri cahil olan bir ilimdir.

İlim hüccetinden döndüler, ilimleri anlamak kendilerine zor gelince başka yöne meylettiler.

Ey kardeş! Şüphesiz ki şeriat (dediğin) Allah'ın kitabıdır. Onda ne bir boşluk ne de kuşku vardır.

Ondan sonra hükm edici olarak Resûlullah'ın hadisi gelir. Ona göre emeller hükme bağlanır.

Haberler (hadis)'in yolu nakille bilinir. Nakil için de bil ki ricâl vardır.

Onların dert ve gayreti, hadisi nakletme ve dalâlet ehli grupların koyduklarını nefyetmektir.

Geyrette bir kusur etmediler onu talep etmekten de meşguliyetler onları alıkoymadı.

Yazdıkları hadislerle hayatın lezzetini sevinçle geçirdiler ve nail oldular

Onu her şeye tercih ettiler. Ömrüme yemin olsun ki bu ne de güzel bir tercihtir.

Şerefli, yücelerin halefi olan Efendimiz'den bize onlar hakkında söz ulaştı.

Ki o, Hanbel'e mensup Ahmed'dir, kerem sahibidir ve kendisiyle iftihar edilir ve cemal sahibidir.

Şüphesiz ki söz abdaldan açıldı mı o, Mustafa ümmetinin abdalı ve en övülenidir."

Bir Fayda

Sehl b. Abdullah şöyle demektedir: "Abdal, dört şey ile abdal olmuştur. Bunlar da az konuşma, az yeme, az uyuma ve insanlardan ayrılmadır (inziva)."

Ebu Nuaym, *Hilye*'de Bişr b. el-Hâris'ten şunu nakletmiştir: "Bişr'e tevekkülün ne olduğu soruldu. Bişr şöyle cevap verdi: 'Durmak bilmeyen bir titremedir (telaş). Bu durumda kişinin uzuvları titrediği halde kalbi, ameline değil, Allah'a dayanarak sükûnet halini korur. Yine tevekkül, titreme olmayan bir sükûnettir. Bu durumda kişi hareket etmeden Allah'a dayanır. Bu şerefli bir hal olup abdalın sıfatıdır."

Ma'rûf-i Kerhî'den şöyle dediğini nakletmektedir: "Ma'rûf dedi ki: 'Kim her gün on defa 'Allahım! Muhammed'in (s.a.v) ümmetini ıslah et. Allahım! Muhammed'in (s.a.v) ümmetini rahatlat. Allahım! Muhammed'in (s.a.v) ümmetine rahmet et' diye dua etse abdal olarak yazılır."

Yine Ebû Abdullah en-Nebâcî'den şöyle dediğini nakletmiştir: "Şeyet abdal olmayı istiyorsanız, o zaman Allah'ın dilediği (takdir ettiği) şeyi sevin. Her kim Allah'ın dilediği şeyi severse, o kimsenin başına hoşuna giden Allah takdirinden başka bir şey gelmez."

Bir Fayda

Yâfiî, *Kifâyetü'l-Mu'tekid* adlı kitapta, Allah bizi onunla faydalandırsın, şöyle demiştir: "Abdala abdal ismi şu sebeple verilmiştir: Çünkü abdal gözden kaybolduğu zaman, onların yerine ruhanî bir sûret geçirilir. Şeyh Müferrec ed-Demâmîlî hakkında anlatılan şu hikâye bu türdendir: Buna göre Şeyh Demâmîlî'nin bir arkadaşı onu arefe günü (Arafat'ta) görür. Bir başka arkadaşı da onu aynı gün Demâmîl'de bulunan zâviyesinde görür ve ondan gün boyunca ayrılmaz. Hacı olan arkadaşı döndüğü zaman, bu iki arkadaş birbirlerine durumu anlatır. Bu konuda tartışmaya başlarlar. Her biri (biri arefe günü şeyhi hacda, öbürü Demâmîl'de) gördüğüne dair talâkları üzerine yemin eder. Tartışmalarını şeyhe götürüler. Şeyh her ikisini de doğrular ve her ikisi de hanımıyla (boş olmadan) kalır. Şeyhe, birinin doğru söylemesi halinde öbürünün yalan yemin etmiş olması (aklen) gerekli olduğu halde her ikisini de doğrulamasındaki hikmetin ne olduğu sorulur. Şeyh şöyle cevap verir: 'Veli, velayetini gerçekleştirdiği zaman, birden çok sûrete bürünme imkânına kavuşur ve o velinin ruhaniyeti, aynı anda birden fazla yerde tezahür eder. Dolayısıyla Arafat'ta bulunan kişiye gözüken sûret, haktır. Yine öbür kişinin mekânında (zâviyesinde) aynı anda gördüğü sûret de haktır. O halde her ikisi de yemininde doğru söylemiştir. Bu durum, bir kimsenin aynı anda (bedeni itibariyle) iki farklı mekânda olduğu anlamına gelmez. Çünkü bu, ruhanî sûretin çoğaldığının ispatı olup cismanî sûretin çoğalmasının ispatı değildir."

Bu meselenin benzerini ölümden sonra ruhun durumu konusunda *Berzâh* adlı kitabımda anlattım.

Şems ed-Davudî dedi ki, "Bu kitabın müellifi şeyhimiz şöyle dedi: Bu kitabı, Cumartesi günü Muharrem'in 8'inde 883 (1478) yılında telif ettim (tamamladım). Yüce Allah onun hitamını Muhammed ve tüm âli vesilesiyle güzel eylesin."

الخبر الدال على وجود القطب والأوتاد والنجباء والأبدال

بسم الله الرحمن الرحيم

وصلى الله على سيدنا محمد وآله وصحبه وسلم

الحمد لله الذي فاوت بين خلقه في المراتب ، وجعل في كل قرن سابقين بهم يحيي ويميت وينزل الغمام الساكب ، والصلاة والسلام على سيدنا محمد البدر المنير وعلى آله وأصحابه الهداة الكواكب .

وبعد : فقد بلغني عن بعض من لا علم عنده إنكار ما اشتهر عن السادة الأولياء من أن منهم أبدالاً ونقباء ونجباء وأوتاداً وأقطاباً ، وقد وردت الأحاديث والآثار بإثبات ذلك فجمعتها في هذا الجزء لتستفاد ولا يعول على إنكار أهل العناد وسميته الخبر الدال علوجود القطب والأوتاد والنجباء والأبدال والله الموفق .

فأقول : ورد في ذلك مرفوعاً وموقوفاً من حديث عمر بن الخطاب ، وعلي بن أبي طالب ، وأنس ، وحذيفة بن اليمان ، وعبادة بن الصامت ، وابن عباس ، وعبد الله بن عمر ، وعبد الله بن مسعود ، وعوف بن مالك ، ومعاذ بن جبل ، وواثلة بن الأسقع ، وأبي سعيد الخدري ، وأبي هريرة ، وأبي الدرداء ، وأم سلمة رضي الله تعالى عنهم ومن مرسل الحسن ، وعطاء ، وبكر بن خنيس ومن الآثار عن التابعين ومن بعدهم ما لا يحصى .

حديث عمر : قال أبو طاهر المخلص : أنا أحمد بن عبد الله بن سعيد ثنا السري بن يحيى ثنا شعيب بن إبراهيم حدثنا سيف بن عمر عن أبي عمر عن زيد بن أسلم عن أبيه قال : كان الشام قد أسكن فإذا أقبل جند من اليمن وممن بين المدينة واليمن فاختار أحد منهم الشام قال عمر رضي الله تعالى عنه : يا ليت شعري عن الأبدال هل مرت بهم الركاب ؟ أخرجه ابن عساكر في تاريخ دمشق ، وأخرج أيضاً من طريق سيف بن عمر عن محمد ، وطلحة ، وسهل قال : كتب عمر إلى أبي عبيدة إذا أنت فرغت من دمشق إن شاء الله فاصرف أهل العراق إلى العراق فإنه قد ألقي في روعي أنكم ستفتحونها ثم تدركون إخوانكم فتنصرونهم على عدوهم ، وأقام عمر بالمدينة لمرور الناس به وذلك أنهم ضربوا إليه من بلدانهم فجعل إذا سرّح قوماً إلى الشام قال : ليت شعري عن الأبدال فهل مرت بهم الركاب أم لا ؟ وإذا سرّح قوماً إلى العراق قال : ليت شعري كم في هذا الحي من الأبدال ؟

"el-Haberü'd-Dâl alâ Vücûdi'l-Kutb ve'l-Evtâd ve'n-Nücebâ ve'l-Abdâl" Risalesi ilk sayfası

BİBLİYOGRAFYA

Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ*, [baskı yeri yok], Mektebetü'l-Kudsî, 1351/1932.

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Şuayb el-Arnaût v.dğr.), [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999.

_____, *Fezâilü's-Sahâbe* (thk. Vasiyullah Muhammed Abbas), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983.

Atlı, Ahmet, *Tasavvufta Ricâlü'l-Gayb* (doktora tezi, 2011), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Azîmâbâdî, Muhammed, *Avnü'l-Ma'bûd*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Delâilü'n-Nübüvve* (thk. Abdülmu'tî Kal'acî), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408/1988.

_____, *Şuabü'l-İmân* (thk. Abdülali Abdülhamid Hâmid), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.

Deylemî, Ebû Şücâ', *el-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.

Ebû Bekir Abdürrezzâk, *el-Musannef*, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1982.

Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as, *Sünen*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah, *Ma'rifetü's-Sahâbe* (thk. Âdil b. Yusuf), Riyad: Dârü'l-Vatan, 1419/1998.

Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Hasan, *Kitâbü Hatmi'l-Evliyâ* (thk. Osman İsmail Yahya), Beyrut: el-Matbaatü'l-Kâsûlikiyye, 1965.

_____, *Nevâdirü'l-Usûl* (thk. Abdurrahman Umeyre), Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1992.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1349/1931.

Hindî, Alâeddin Ali b. Hüsâmeddin, *Kenzü'l-Ummâl* (thk. Bekrî Hayyânî-Saffet es-Sekka), [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981.

Hücvîrî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfü'l-Mahcûb: Hakîkat Bilgisi* (haz. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh Yay., 1982.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kasım Ali b. Hasan, *Târîhu Dımaşk*, [baskı yeri yok], Dârü'l-Fikr, ts.

İbn Ebü'd-Dünyâ, Ebû Bekir Abdullah, *el-Evliyâ* (thk. Muhammed Said), Beyrut: Müesssesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1413/1992.

İbn Haldûn, Abdurrahman, *el-Mukaddime* (thk. Abdüsselâm eş-Şeddâdî), [baskı yeri yok], Dârü'l-Beyda, 2005.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim, *el-Mecrûhîn*, Halep: Dârü'l-Vaiy, ts.

İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ahmed, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, [baskı yeri yok], Dârü'l-Vefâ, 1426/2005.

İdiz, Ferzende, *İmam Süyûti ve Tasavvuf*, Ankara: İlâhiyat Yay., 2015.

İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah, *Hilyetü'l-Evliyâ*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405/1984.

Münâvî, Muhammed, *Feyzü'l-Kadîr*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.

Polat, Selahattin, "Mürsel", *DİA*, İstanbul 2006.

Süyûtî, Celâleddin, *el-Haberü'd-Dâl alâ Vücûdi'l-Kutb ve'l-Evtâd ve'n-Nücebâ ve'l-Abdâl*, Antalya Akseki Yeğen Mehmed Paşa İlçe Halk Ktp., nr. 07 Ak 232/4.

_____, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ fi'l-Fıkh ve Ulûmi't-Tefsîr ve'l-Hadîs ve'l-Usûl ve'n-Nahv ve'l-İ'râb ve's-Sâiri'l-Fünûn* (thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000.

Şâmî, Muhammed b. Yusuf, *Sübülü'l-Hüdâ*, Kahire: İhyâü't-Türâsi'l-İslâmî, 1415/1995.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1415/1994.

_____, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Musul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikme, 1404/1983.

Uludağ, Süleyman. "Ricâlullah", *DİA*, İstanbul 2008.

_____, "Ricâlü'l-Gayb", *DİA*, İstanbul 2008.

_____, "Abdâl", *DİA*, İstanbul 1988.

إعمال الفكر فى فضل الذكر

İ'MÂLÜ'L-FİKR FÎ FAZLİ'Z-ZİKR

ZİKRİN FAZİLETİNE DAİR

Giriş

Lugatta zikir, "bir şeyi anmak, hatırlamak; dil ile söylenen şey, bir şeyin dil veya kalp ile anılması" gibi anlamlara gelir.[288] Çoğulu "zükûr, ezkâr" olan bu terim; dinî literatürde, "Allah'ı anmak ve unutmamak suretiyle gafletten ve nisyandan kurtuluş"[289] anlamında kullanılır. Zikir, unutulanı hatırlama ve sürekli hatırda tutma gibi manalar ifade eder.[290]

Kur'ân-ı Kerîm'de zikir, türevleriyle birlikte birçok yerde geçmektedir. Burada, "Allah'ı dille hamd, tesbih ve tekbir şekliyle övmek; nimetlerini anmak, bunları kalple hissetmek ve tefekkür etmek; kulluğun gereklerini akıl, beden ve mal ile yerine getirmek; namaz kılmak, dua ve istiğfarda bulunmak, kevnî âyetler üzerinde düşünmek" şeklindeki manalarının yanı sıra; "Kur'an,

288 İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır, ts., IV, 308; İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed Ebü'l-Kasım, *Müfredâtü'l-Elfâzi'l-Kur'ân*, Dımaşk: Dârü'l-Kalem, ts., I, 363; Reşat Öngören, "Zikir", *DİA*, İstanbul 2013, XLIV, 409.

289 Öngören, "Zikir", XLIV, 409.

290 İsfahânî, *Müfredât*, I, 363.

önceki kutsal kitaplar, levh-i mahfûz, vahiy, ilim, haber, beyân, ikaz, nasihat, şeref, ayıp ve unutmanın zıddı" gibi anlamlarda da kullanılmıştır.[291]

İmam Nevevî'ye (v. 676/1277) göre zikir, hem kalp hem de dille yapılır. Faziletli olanı ise her ikisiyle yapılandır. Eğer bunlardan biri tercih edilecekse kalp ile zikir daha faziletlidir. Ancak, riya korkusuyla sadece kalple zikir yapıp dille zikri terketmek doğru olmaz. Bilakis her ikisiyle de zikir yapılmalıdır. Kaldı ki Fudayl b. İyâz (v. 187/803), riya korkusuyla bir ameli terketmek riyadır, demiştir.[292]

Kur'ân-ı Kerîm'de zikrin farklı yönlerine dikkat çekilmekle beraber وَلَذِكْرُ اللهِ أَكْبَرُ *"Ve Allah'ı zikretmek mutlaka en büyüktür"*[293] âyetiyle de zikrin faziletine vurgu yapılmıştır.

Zikrin belaların define sebep olduğu; okuyan kişiyi; beladan, şeytandan, zarardan, zehirden, akrep sokmasından ve istemediği şeylere dûçar olmaktan koruduğu birçok hadiste belirtilmiş ve buna dair eserler yazılmıştır. Nevevî'nin *el-Ezkâr* adlı kitabı ile Taberânî'nin (v. 360/970) ve Beyhakî'nin (v. 458/1066) *Duâ* kitapları bu tür zikirleri (dua) içeren eserlerdir.[294] Mutlak anlamda zikrin fazileti kabul görmekle beraber, en faziletli amel olduğu da söylenmiştir.[295]

İmam Süyûtî de bu görüşleri paylaşmış ve buna dair eserler yazmıştır. İstifadenize sunduğumuz bu risale de İmam Süyûtî'nin, "Bu (risale), zikir, tesbih ve dua hakkındadır. Yine duanın, sadakaya denk gelip gelmeyeceği ve belaların defi konusunda sadakanın yerini alıp alamayacağına dairdir"[296]sözleriyle tanıttığı *İ'mâlü'l-Fikr fî Fazli'z-Zikr* adlı risalesinin tercümesidir.

---

291 Öngören, "Zikir", XLIV, 409; ayrıca bk. İsfahânî, *Müfredât,* c. I, ss. 363-366.

292 Nevevî, Muhyiddin Yahya b. Şeref, *el-Ezkâr*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1414/1994, I, 9; İsfahânî, *Müfredât,* c. I, ss. 363-366.

293 Ankebût 29/45.

294 Süyûtî, Celâleddin, *İ'mâlü'l-Fikr fî Fazli'z-Zikr,* Millî Ktp., nr. 55 Hk 245-24, vr. 128b-129a.

295 Süyûtî, *İ'mâlü'l-Fikr,* vr. 129a.

296 Süyûtî, *İ'mâlü'l-Fikr,* vr. 129a.

Risale tercüme edilirken metne bağlı kalınmaya dikkat edilmiş ve Abdüllatif Hasan Abdurrahman tarafından yapılan tahkikli basımı, Millî Kütüphane, 55 Hk 245-24 numarada bulunan yazma nüsha ile karşılaştırılarak tercüme edilmiştir.[297]

Nüshaları

Risalenin tespit edebildiğimiz kadarıyla şu nüshaları mevcuttur:

1. Millî Kütüphane, Samsun İl Halk Kütüphanesi, 55 Hk 245-24 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. Kırmızı meşin bir cilt içerisinde yer alan bir mecmuada 128b-129b vr. aralığında yer almaktadır. 27 st. 22X18-15X8 cm. ebadındadır. Nesih hatla çiçek filigranlı kâğıt üzerine siyah mürekkeple yazılmıştır. Söz başları ve başlıklar kırmızı mürekkeple belirtilmiştir.

2. Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, FE 2121/45 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. 33 st. 298X205-210X125 mm. ebadındadır. Kahverengi meşin bir cilt içerisinde bir mecmuada yer almaktadır.

Ayrıca risalenin, Abdüllatif Hasan Abdurrahman tarafından yapılan tahkikli şekli Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından bastırılmıştır.[298]

Muhtevası

Yukarıda İmam Süyûtî'den aktardığımız alıntıdan da anlaşılacağı üzere risale, zikir, tesbih, dua, duanın sadakaya denk gelip gelmeyeceği ve belaların defi konusunda sadakanın yerini alıp alamayacağına dairdir.[299]

İmam Süyûtî risalede zikrin sadakadan daha üstün olduğunu, belaları defettiğini ve bu konuda şüphe bulunmadığını ifade etmektedir. Zikrin sadakadan daha üstün olduğunun belirtildiği risalede, buna dair hadis ve haberler sunulmaktadır. Konuyla ilgili önce merfû ve mevkuf hadisler verilmekte ardından da sahabe olmayan âlimlerin görüşleri aktarılmaktadır. Risalede ayrıca zikrin diğer sair ibadetlerden üstünlüğü işlenmektedir.

297 bk. Süyûtî, Celâleddin, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ fi'l-Fıkh ve Ulûmi't-Tefsîr ve'l-Hadîs ve'l-Usûl ve'n-Nahv ve'l-İ'râb ve's-Sâiri'l-Fünûn* (thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000, c. I, ss. 373-375.

298 bk. Süyûtî, *el-Hâvî,* c. I, ss. 373-375.

299 bk. Süyûtî, *İ'mâlü'l-Fikr,* vr. 129a.

إعمال الفكر فى فضل الذكر

İ'mâlü'l-Fikr fî Fazli'z-Zikr

بسم الله الرحمان الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!

Hamd, Alah'a mahsustur ve o bize kâfidir. Selâm, O'nun seçkin kulları üzerine olsun.

Bu (risale), zikir, tesbih ve dua hakkındadır. Yine duanın, sadakaya denk gelip gelmeyeceği ve belaların defi konusunda sadakanın yerini alıp alamayacağına dairdir.

Buna cevabımız şudur: Bu konuya ve de zikrin sadakadan daha üstün olduğuna dair hadis ve haberler açıktır. Zikrin, belaların define sebep olduğu hususuna gelince bunun böyle olduğu şüphe götürmeyen bir meseledir.

Okuyan kişiyi; beladan, şeytandan, zarardan, zehirden, akrep sokmasından ve istemediği şeylere duçar olmaktan koruyan zikirlerin (duaların) varlığına dair sayısız hadis vârit olmuştur. Şeyh Muhyiddin en-Nevevî'nin

el-Ezkâr adlı kitabı bu tür zikirlerle (dua) doludur. Yine Taberânî'nin ve Beyhakî'nin dua kitapları böyledir. Dolayısıyla bu konuda sözü fazla uzatmaya gerek yoktur.

Şüphesiz لاَ حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ *"Allah'tan başka hiçbir güç ve kuvvet yoktur"* demenin, söyleyen kişiyi yetmiş bab zarardan koruduğu ve bunun en düşüğünün de fakirlik olduğuna dair haber sahih olarak gelmiştir. Bir rivayette de bunun (en düşük olanının) üzüntüden korumak olduğu şeklindedir.

Hâkim, Sevbân'dan (r.a) merfû olarak naklettiği şu hadisi sahih görmüştür: لَا يَرُدُّ الْقَدَرَ إِلَّا الدُّعَاءُ *"Kaderi ancak dua geri çevirir"*[300]

Yine Hâkim, Âişe validemizden şu merfû hadisi nakletmiştir:

اَلدُّعَاءُ يَنْفَعُ مِمَّا نَزَلَ وَمِمَّا لَمْ يَنْزِلْ وَإِنَّ الْبَلَاءَ لَيَنْزِلُ فَيَلْقَاهُ الدُّعَاءُ فَيَعْتَلِجَانِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

"Dua, inmiş ve inmemiş olan şeylere fayda verir. Bela iner, onu dua karşılar. İkisi, kıyamet gününe kadar mücadele ederler."[301] Bu hadisin benzerini (Hâkim) İbn Ömer'den de nakletmiştir.

Ebû Davud ve başkaları, İbn Abbas'tan şu merfû hadisi nakletmişlerdir:

مَنْ لَزِمَ الْاِسْتِغْفَارَ جَعَلَ اللهُ لَهُ مِنْ كُلِّ ضِيقٍ مَخْرَجًا وَمِنْ كُلِّ هَمٍّ فَرَجًا وَرَزَقَهُ مِنْ حَيْثُ لاَ يَحْتَسِبُ

"Sürekli istiğfar eden kişiye yüce Allah, her türlü zorluktan bir çıkış, her üzüntüden bir ferahlık yolu nasip eder ve ona ummadığı yerden nimet verir."[302]

İbn Ebû Şeybe, Süveyd b. Cemil'in şöyle dediğini nakletmiştir:

مَنْ قَالَ بَعْدَ الْعَصْرِ : لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ قَاتَلْنَ عَنْ قَائِلِهِنَّ إِلَى مِثْلِهَا مِنَ الْغَدِ

"Kim ikindi namazından sonra 'Lâ ilâhe illallahü lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr' zikrini söylerse, o zikir ertesi günün

300 Tirmizî, Kader, 6; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVII, 95.

301 Tirmizî, Daavât, 102.

302 Ebû Davud, Vitir, 26.

ikindi vaktine kadar sahibine gelecek her türlü bela ve âfetlere karşı savaşır (sahibini korur)."[303]

İshak b. Râhaveyh, *el-Müsned*'inde Zührî tarikiyle şu hadisi nakletmiştir:

أُتِيَ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ بِغُرَابٍ وَافِرِ الْجَنَاحَيْنِ فَقَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيه وسَلَّمَ يَقُولُ مَا صِيدَ صَيْدٌ وَلاَ عُضِّدَتْ عَضَاةٌ وَلاَ قُطِعَتْ وَشِيجَةٌ إِلاَّ بِقِلَّةِ التَّسْبِيحِ

"Ebû Bekir-i Sıddîk'ın (r.a) yanına kanatları geniş bir karga getirildi. Buyurdu ki, Resûlullah'tan (s.a.v) şöyle dediğini iştim: 'Avlanan av, kesilen ağaç ve dal ancak az tesbih etmelerinden bu âkıbete uğramıştır.'"[304]

Bu hadisi, Ebü'ş-Şeyh, *el-Azame* adlı kitapta, İbn Avn b. Mihrân yoluyla, o da Ebû Bekir'den mevkuf olarak nakletmiştir. Ebû Nuaym da *Hilye*'de benzer bir hadisi Ebû Hüreyre'den nakletmiştir.

Ebü'ş-Şeyh, *el-Azame* adlı kitapta Ebü'd-Derdâ'dan benzer bir hadisi merfû olarak nakletmiştir. مَا أُخِذَ طَائِرٌ وَلَا حُوتٌ إِلَّا بِتَضْيِيعِ التَّسْبِيحِ *"Tesbihattan kesilmedikçe hiçbir kuş veya balığın canı alınmaz."*[305] Yine Enes'ten şu merfû hadisi nakletmiştir:

آجَالُ الْبَهَائِمِ كُلِّهَا وَخَشَاشِ الْأَرْضِ فِي التَّسْبِيحِ فَإِذَا انْقَضَى تَسْبِيحُهَا قَبَضَ اللهُ أَرْوَاحَهَا

"Bütün hayvanların ve yeryüzü haşaratının ecelleri, tesbihlerine bağlıdır. Tesbihleri bitince, Allah canlarını alır."[306] Yezîd b. Mersed'den de şu merfû hadisi nakletmiştir: لَا يُصَادُ شَيْءٌ مِنَ الطَّيْرِ وَالْحِيتَانِ إِلَّا بِمَا يُضَيِّعُ مِنْ تَسْبِيحِ اللهِ *"Kuşlar ve balıklardan hiçbiri, tesbihten kesilmedikçe (tesbihleri bitmedikçe) avlanılmaz."*[307]

303 İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir, *el-Musannef* (thk. Muhammed Avvâme), [baskı yeri yok], Dârü'l-Kıble, 1467/2006, XV, 244.

304 Bûsîrî, Ahmed b. Ebû Bekir, *İthâfü'l-Hayre*, Riyad: Dârü'l-Vatan, 1430/1999, VI, 384.

305 İsfahânî, Ebü'ş- Şeyh İbn Hayyân, *el-Azame*, Riyâd: Dârü'l-Âsîme, 1408/1987, V, 1735.

306 Deylemî, Ebû Şücâ', *el-Firdevs*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986, I, 418.

307 İsfahânî, *el-Azame*, V, 1737.

Zikrin Sadakadan Daha Faziletli Oluşu

Zikrin sadakadan daha faziletli olduğuna dair merfû ve mevkuf birçok hadis mevcuttur.

Merfû Hadisler: Hâkim ve Tirmizî'nin, Ebü'd-Derdâ'dan merfû olarak naklettikleri şu hadis bu kısma girer:

أَلاَ أُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرِ أَعْمَالِكُمْ وَأَزْكَاهَا عِنْدَ مَلِيكِكُمْ وَأَرْفَعِهَا فِى دَرَجَاتِكُمْ وَخَيْرٍ مِنْ إِعْطَاءِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَأَنْ تَلْقَوا عَدُوَّكُمْ فَتَضْرِبُوا أَعْنَاقَهُمْ وَيَضْرِبُوا أَعْنَاقَكُمْ قَالُوا وَمَاذَا يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ ذِكْرُ اللهِ

"'Size amellerinizin en hayırlısı, Melik'iniz (Allah) nezdinde (sevap bakımından) en çok ve en temiz olanı, derecelerinizi yükselten ve sizin için altın ve gümüşü infak etmekten ve harp meydanlarında düşmanlarınızla karşılaşıp (i'lâ-yi kelimetullah uğrunda) düşmanın boyunlarını vurmanızdan, onların da boyunlarınızı vurmasından daha hayırlı olanını haber vereyim mi?' diye sordu. Ashap, 'O hangi ameldir yâ Resûlallah?' dediler. Resûlullah (s.a.v), 'Allah'ı zikretmektir' buyurdu."[308]

Tirmizî, Ebû Said el-Hudrî'den şu hadisi nakletmiştir:

اَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ أَىُّ الْعِبَادِ أَفْضَلُ دَرَجَةً عِنْدَ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَالَ الذَّاكِرونَ اللهَ كَثِيرًا قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ وَمِنَ الْغَازِى فِى سَبِيلِ اللهِ قَالَ لَوْ ضَرَبَ بِسَيْفِهِ فِى الْكُفَّارِ وَالْمُشْرِكِينَ حَتَّى يَنْكَسِرَ وَيَخْتَضِبَ دَمًا لَكَانَ الذَّاكِرُونَ اللهَ أَفْضَلَ مِنْهُ دَرَجَةً

"Resûlullah'a (s.a.v), 'Kıyamet günü derece bakımından hangi kul faziletlidir?' diye soruldu. Buyurdu ki; 'Allah'ı çok zikredenlerdir.' Dedim ki; 'Ya Allah yolunda savaşanlar (onlardan da mı daha faziletlidir)?' Buyurdu ki: 'Kâfirlerle, müşriklerle kılıcı kırılıp kanlara boyanıncaya kadar savaşsa bile Allah'ı zikredenler, derece bakımından ondan daha faziletlidir.'"[309]

308 Tirmizî, Daavât, 6.

309 Tirmizî, Daavât, 5.

Hâkim, Berâ'dan (r.a) merfû olarak şu hadisi nakletmiştir:

مَنْ قَالَ لاَ إِلَهَ إِلا اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ عَشْرَ مَرَّاتٍ فَهُوَ كَعِتْقِ نَسَمَةٍ

"Kim on defa 'Lâ ilâhe illallahü vahdehû lâ şerîke leh lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr' derse, bir can (köle) âzat etmiş gibidir."[310]

Beyhakî *Şuabü'l-İmân*'da Enes (r.a) tarikiyle merfû olarak şu hadisi nakletmiştir:

قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَأَنْ أَقْعُدَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللهَ مِنْ صَلَاةِ الْغَدَاةِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَعْتِقَ أَرْبَعَةً مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ

"Allah'ı zikretmek için sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar bir kavimle oturmam, bana İsmail (a.s) evladından dört köle azât etmemden sevimlidir."[311] Bu son iki rivayette zikir köle âzadı üzerine faziletli sayılmıştır.

Mevkuf Hadisler: İbn Ebû Şeybe *el-Musannef*'te İbn Mesud'dan şu hadisi nakletmiştir:

لَأَنْ أُسَبِّحَ تَسْبِيحَاتٍ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُنْفِقَ عَدَدَهُنَّ دَنَانِيرَ فِي سَبِيلِ اللهِ

"Tesbihatta bulunmam bana o tesbihat adedince Allah yolunda dinar infak etmekten daha sevimli gelir."[312]

İbn Ebû Şeybe'nin İbn Mesud'dan naklettiği bir diğer hadis şöyledir:

لَأَنْ أَقُولَ سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَتَصَدَّقَ بِعَدَدِهَا دَنَانِيرَ

310 Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdullah Muhammed, *el-Müstedrek*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts., I, 500.

311 Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Şuabü'l-İmân* (thk. Abdülali Abdülhamid Hâmid), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003, II, 87.

312 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, XV, 223.

"Sübhânellahi ve'l-hamdülillâhi ve lâ ilâhe illallahü vallahü ekber, demem, bana bunların adedince dinar infak etmekten daha sevimli gelir."[313]

Abdullah b. Amr b. Âs'tan da şu hadisi nakletmiştir:

لَأَنْ أَقُولَهَا يَعْنِي سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَحْمِلَ عَلَى عِدَّتِهَا مِنْ خَيْلٍ بِأَرْسَانِهَا

"Allah'ın resûlü dedi ki: ' O zikri yani sübhânellahi ve'l-hamdülillâhi ve lâ ilâhe illallahü vallahü ekber demem, bana bunların sayısınca atı yularıyla beraber cihada hazırlayıp göndermemden daha sevimlidir."[314]

İbn Ebû Şeybe, İbn Ömer'den de şu nakilde bulunmuştur:

ذِكْرُ اللهِ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ أَعْظَمُ مِنْ حَطْمِ السُّيُوفِ فِي سَبِيلِ اللهِ وَإِعْطَاءِ الْمَالِ سَحًّا

"Sabah akşam Allah'ı zikretmek, Allah yolunda (cihad edip) kılıçlar kırmaktan ve (Allah yolunda) çok sadaka vermekten daha faziletlidir."[315]

Ebü'd-Derdâ'dan da şu hadisi nakletmiştir:

لَأَنْ أُسَبِّحَ مِائَةَ تَسْبِيحَةٍ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَتَصَدَّقَ بِمِائَةِ دِينَارٍ عَلَى الْمَسَاكِينِ

"Yüz tesbihatta bulunmam bana, fakirlere yüz dinar sadaka vermekten daha sevimli gelir."[316]

İbn Ebû Şeybe, Muâz b. Cebel'den şu nakilde bulunmuştur:

لَوْ أَنَّ رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا يَحْمِلُ عَلَى الْجِيَادِ فِي سَبِيلِ اللهِ وَالْآخَرُ يَذْكُرُ اللهَ لَكَانَ الذَّاكِرُ أَعْظَمَ وَأَفْضَلَ أَجْرًا

"Biri, Allah yolunda atlar sırtında cihad eden, öbürü Allah'ı zikreden iki kişiden zikreden kişinin ecri daha büyük ve daha faziletlidir."[317]

313 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, XV, 223.

314 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, XV, 223.

315 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, XV, 240.

316 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, XV, 226.

317 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, XIX, 328.

Yine Muâz b. Cebel'den şu hadisi nakletmiştir:

لَأَنْ أَذْكُرَ اللهَ مِنْ غُدْوَةٍ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُحْمَلَ عَلَى الْجِيَادِ فِي سَبِيلِ اللهِ

"Sabah namazını kıldıktan sonra güneş doğuncaya kadar Allah'ı zikretmem bana Allah yolunda atlar sırtında düşmana saldırmamdan daha sevimlidir."[318] Ubâde b. Sâmit'ten de benzer bir hadis nakletmiştir.

İbn Ebû şeybe, Selmân-ı Fârisî'den de şu hadisi nakletmiştir:

لَوْ بَاتَ رَجُلٌ يُعْطِي الْقِيَانَ الْبِيضَ وَبَاتَ آخَرُ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَذْكُرُ اللهَ لَرَأَيْتُ أَنَّ ذَاكِرَ اللهِ أَفْضَلُ

"Şayet iki kişiden biri beyaz köle bağışlayıp, diğeri Kur'an okuyarak veya Allah'ı zikrederek akşamlarsa Allah'ı zikredeni daha faziletli görürüm."[319]

İbn Ömer'den de şu hadisi nakletmiştir:

لَوْ أَنَّ رَجُلَيْنِ أَقْبَلَ أَحَدُهُمَا مِنَ الْمَشْرِقِ وَالْآخَرُ مِنَ الْمَغْرِبِ مَعَ أَحَدِهِمَا ذَهَبٌ لَا يَضَعُ مِنْهُ شَيْئًا إِلَّا فِي حَقٍّ وَالْآخَرُ يَذْكُرُ اللهَ حَتَّى يَلْتَقِيَا فِي طَرِيقٍ كَانَ الَّذِي يَذْكُرُ اللهَ أَفْضَلَهُمَا

"Biri doğudan öbürü batıdan yönelen iki kişiden birinde altın bulunsa ve bu altınları sadece hak yere infak etse; öbürü de Allah'ı zikreder ve bir yolda kavuşurlarsa, Allah'ı zikreden daha faziletli olur."[320] İşte bu yedi sahabe, zikrin sadakadan daha faziletli olduğunu ortaya koymuş oldular.

Sahabe Olmayanların Nakilleri

İbn Ebû Şeybe, Ebû Ahves'ten şöyle dediğini nakletmiştir: *"Herhangi bir ihtiyaç için getirilen bir tesbih, kıtlık ve kuraklık yılındaki bol bol saf sütten daha hayırlıdır."*[321]

Yine Ebû Bürde'den şu nakilde bulunmuştur: *"İki kişiden biri kucağında dinarlar olup onu infak etse; diğeri de Allah'ı zikrederse, Allah'ı zikreden kişi daha faziletli olur."*[322]

---

318 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, XIX, 326; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, XIII, 455.

319 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, XIX, 326; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, XIII, 456.

320 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, XIX, 331; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, XIII, 460.

321 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, XV, 225; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, X, 293.

322 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, X, 307; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, XV, 246.

Bu konuya dair bu manada gelen haberler çoktur. Ancak bizim aktardıklarımız (konunun ispatı için) yeterlidir.

Zikrin Diğer Sair İbadetlerden Daha Faziletli Oluşu

Zikrin; diğer sair ibadetlerden üstün olduğu ve hiçbir durumda zikri terketmeye ruhsat olmadığına dair şu hadis delildir: İbn Cerîr bu hadisi *Tefsir*'inde Katâde'den nakletmiştir: "*Yüce Allah, en meşgul olduğunuz ve düşmanla kılıçlarla savaştığınız anda bile kendisinin zikredilmesini farz kılmış ve şöyle buyurmuştur:* يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ *'Ey iman edenler! Herhangi bir topluluk (düşman) ile karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah'ı çok zikredin ki başarıya erişesiniz.'*"[323] Allah, en iyisini bilendir.

Bu risale, Melikü'l-vehhâb olan Allah'ın yardımıyla tamamlandı.

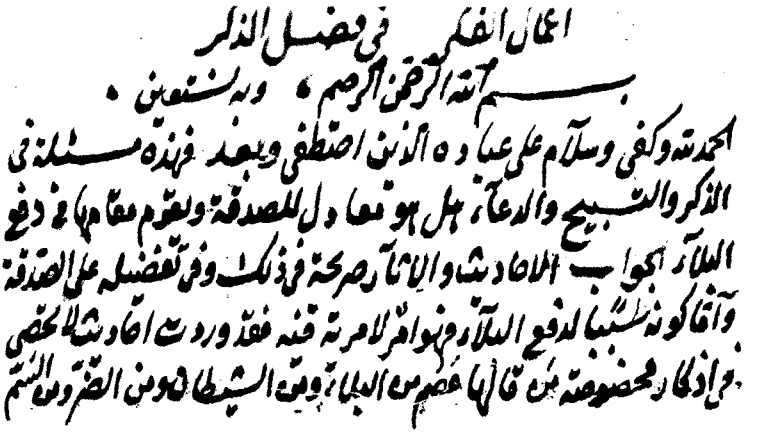

"İ'mâlü'l-Fikr fî Fazli'z-Zikr" Risalesi ilk sayfası

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Şuayb el-Arnaût v.dğr.), [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Şuabü'l-İmân* (thk. Abdülali Abdülhamid Hâmid), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.

Bûsîrî, Ahmed b Ebû Bekir, *İthâfü'l-Hayre*, Riyad: Dârü'l-Vatan, 1430/1999.

323 Enfâl 8/45.

Deylemî, Ebû Şücâ', *el-Firdevs bi-Me'sûril-Hitâb*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.

Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as, *Sünen,* Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.

Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdullah Muhammed, *el-Müstedrek*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.

İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir, *el-Musannef* (thk. Muhammed Avvâme), [baskı yeri yok], Dârü'l-Kıble, 1467/2006.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır, ts.

İsfahânî, Ebü'ş-Şeyh İbn Hayyân, *el-Azame*, Riyad: Dârü'l-Âsîme, 1408/1987.

İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed Ebü'l-Kasım, *Müfredâtü'l-Elfâzi'l-Kur'ân*, Dımaşk: Dârü'l-Kalem, ts.

Nevevî, Muhyiddin Yahya b. Şeref, *el-Ezkâr*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1414/1994.

Öngören, Reşat, "Zikir", *DİA*, İstanbul 2013.

Süyûtî, Celâleddin, *İ'mâlü'l-Fikr fî Fazli'z-Zikr,* Millî Ktp., nr. 55 Hk 245-24.

_____, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ fî'l-Fıkh ve Ulûmi't-Tefsîr ve'l-Hadîs ve'l-Usûl ve'n-Nahv ve'l-İ'râb ve's-Sâiri'l-Fünûn* (thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000.

Tirmizî, Muhammed b. İsa, *Sünen* (thk. Ahmed Muhammed Şâkir v.dğr.), Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1382/1962.

اتحاف الفرقة برفو الخرقة

İTHÂFÜ'L-FIRKA Bİ-RAFVİ'L-HIRKA

MUTASAVVIFLARIN HIRKA GELENEĞİNE DAİR

Giriş

Mutasavvıflar genellikle tarikatları ilk dört halifeye dayandırmışlardır. Buna göre silsilesi Hz. Ebû Bekir'e dayanan tarikatlar, Bekriyye veya Sıddıkıyye, Hz. Ömer'e dayananlar Ömeriyye, Hz. Osman'a dayananlar Osmaniyye, Hz. Ali'ye dayananlar ise Aleviyye diye adlandırılır. Bunlardan Hz. Ali ve Hz. Ebû Bekir ile devam eden silsilelerin zamanla yaygınlık kazandığı ifade edilir. Tarikat silsilelerine bakıldığında Nakşibendiyye hariç diğerlerinin Hz. Ali'den geldiği, dolayısıyla Hz. Ali'ye dayandırılan tarikatların daha yaygın olduğu görülür.

Hz. Ali'den gelen silsilelerin çoğu Hasan-ı Basrî (v. 110/728) vasıtasıyla Hz. Ali'ye (v. 40/661) ulaşır. Böylece Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali'den tasavvufî eğitim aldığı kaydedilmiştir. Ancak bazı kaynaklara göre Hasan-ı Basrî'nin, Hz. Ali ile böyle bir yakınlığı olmamıştır. Hatta Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî sil-

silelerin başlangıcının tamamen uydurma olduğunu söylemiştir.[324] Bu itirazlara karşı mutasavvıflar başta olmak üzere bazı âlimler, Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali ile görüştüğünü, ondan semâ yoluyla hadis naklettiğini ve tasavvufî eğitimini (manevi de olsa tasavvufî hırkayı) Hz. Ali'den giydiğini söylemişlerdir.

Bu görüşte olanlardan biri de İmam Süyûtî'dir (v. 911/1505). İmam Süyûtî, bu iddialara reddiye sadedinde ve Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali ile görüştüğünü ispat etmek üzere *İthâfü'l-Fırka bi-Rafvi'l-Hırka* adlı bir risale yazmıştır. İşte bu çalışma, İmam Süyûtî'nin; Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali ile görüştüğünü ve ondan hadis rivayet ettiğini, dolayısıyla kendisinden tasavvufî eğitim almasının mümkün olduğunu ispat etmeye çalıştığı risalenin tercümesinden ibarettir.

Tercüme yapılırken, Abdüllatif Hasan Abdurrahman tarafından tahkik edilerek basılan ve kısaca *el-Hâvî*[325] diye bilinen kitabın içerisinde yer alan kısım esas alınmıştır. Yer yer Millî Kütüphane, 55 Hk 245/35 numarada bulunan nüshadan da istifade edilmiştir.

Eserin Nüshaları

Eserin kütüphanelerimizde tespit edebildiğimiz kadarıyla şu üç nüshası mevcuttur.

1. Ankara Millî Kütüphane, 55 Hk 245/35 numarada kayıtlıdır. İki varaktan ibaret olan bu nüsha, 27st. 22X18-15X8 cm. ebadındadır. Nesih hat, siyah mürekkeple beyaz kâğıt üzerine yazılmıştır. Kırmızı meşin bir cilt içerisinde bulunan nüshanın dili Arapça'dır.

2. Konya Karatay Yusuf Ağa Kütüphanesi, 42 Yu 312/11 numarada kayıtlıdır. 21.st. 210X150-145X90 mm. ebadındadır. Nesih hat ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Meşin bir cilt içerisinde yer alan nüshanın dili Arapçadır.

3. Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 5838/9 numarada kayıtlıdır. 25 st., 315X210-220X130 mm. ebadındadır. 148b-157b varak aralığında bulunan

---

324 bk. Necdet Tosun, "Silsile", *DİA*, Ankara 2009, XXXVII, 207.

325 bk. Süyûtî, Celâleddin, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ fi'l-Fıkh ve Ulûmi't-Tefsîr ve'l-Hadîs ve'l-Usûl ve'n-Nahv ve'l-İ'râb ve's-Sâiri'l-Fünûn* (thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000, II, ss. 96-99.

nüsha, nesih hat ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Başlıklar kırmızı renkle belirtilmiştir. Koyu vişne rengi meşin bir cilt içerisinde yer almaktadır. [326]

Muhtevası

Hasan-ı Basrî tarikiyle Hz. Ali'ye ulaştığı söylenen hırka giyme geleneğinin, uydurma olduğunu söyleyenlere reddiye mahiyetinde yazılmış bir eserdir. İmam Süyûtî hırka giyme geleneğini uydurma sayanlara karşı yazdığı bu eserde, Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ömer'in hilafetinin son iki yılında dünyaya geldiğini, Hz. Ömer'in Hasan-ı Basrî bebekken kendisine dua ettiğini; daha sonra Hz. Osman'ın hilafet dönemini gördüğünü söylemektedir. İmam Süyûtî, çeşitli kaynaklara dayanarak, Hz. Osman şehid edildiğinde Hasan-ı Basrî'nin on dört yaşında bir genç olduğunu, yedi yaşından itibaren namaza başlandığı varsayılırsa on dört yaşına kadar günde beş vakit namazı beraber kıldığı Hz. Ali'den hadis rivayet etmediğini söylemenin yanlış olacağını belirtmekedir. Ona göre bu konuda, ulemanın dediği gibi müsbet olan görüşün yanında yer almak gerekir.

İmam Süyûtî yedi yıl boyunca Hasan-ı Basrî'nin aynı mescidde Hz. Ali ile birlikte cemaatle namaz kılmasından başka, Hz. Ali'nin Peygamberimiz'in (s.a.v) hanımlarını ziyaret ettiğini söyler. Buna göre Hasan-ı Basrî'nin annesiyle birlikte Ümmü Seleme'nin yanında bulunduğunu (Hasan-ı Basrî'nin annesi Hayre Hanım, Ümmü Seleme annemizin hizmetçisi idi) ve dolayısıyla orada da Hz. Ali ile sık sık görüştüğünü, böylece Hz. Ali'den hadis naklettiğini ifade eder.

Daha sonra İmam Süyûtî, buna delil olarak Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali'den rivayet ettiği şu hadisi gösterir: Mizzî; *et-Tehzîb* isimli kitabında, Ebû Nuaym tarikiyle şöyle nakletmiştir: *"Bize Ebü'l-Kasım Abdurrahman b. Abbas b. Abdurrahman b. Zekeriyya heber verip dedi ki, bize Ebû Hanîfe Muhammed b. Safeh el-Vâsıtî haber verdi dedi ki, bize Muhammed b. Musa el-Cerşî haber verdi dedi ki, bize Sümâme b. Ubeyde haber verdi dedi ki, bize Atıyye b. Muhârib, Yunus b. Ubeyd'den rivayet ederek şöyle dedi: Hasan(-ı Basrî)'ye dedim ki: Ey Ebû Said! Sen, 'Resûlullah dedi' diyorsun. Oysa sen Resûlullah'ı (s.a.v) görmedin (niçin böyle diyorsun?). Hasan-ı Basrî bana, 'Ey kardeşimin*

326 Süyûtî, Celâleddin, *İthâfü'l-Fırka bi-Rafvi'l-Hırka*, Millî Ktp., nr. 55 Hk 245/35; Ferzende İdiz, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf*, Ankara: İlâhiyat Yay., 2015, ss. 114-115.

oğlu! Sen bana daha önce kimsenin sormadığı öyle bir soru sordun ki, eğer gönlümdeki değerin olmasaydı sana bunun cevabını vermezdim. Şüphesiz şu anda gördüğün gibi öyle bir zamanda (Emevîler'in Hz. Ali'ye olan kinlerinden dolayı zarar vermeleri ihtimalini kastederek) yaşıyoruz ki (Ali'den bahsedemiyorum). Benden, 'Resûlullah buyurdu' şeklinde işittiğin ne varsa hepsi Ali b. Ebû Tâlib tarikiyledir. Ancak şu var ki (bu zamanda) Hz. Ali'yi zikretmeye gücüm yetmiyor' dedi."[327] Bununla da İmam Süyûtî'nin aslında Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali'den çok daha fazla hadis almış olabileceğini, ancak Hz. Ali'den bahsetmenin zor olduğu o dönemde pek isim vermediğini, ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Yine İmam Süyûtî; Hz. Ali (r.a) Medine'den ayrıldığında Hasan-ı Basrî'nin on dört yaşında olduğunu, rivayet ettiği hadisleri ve tasavvufî eğitimini bu dönem içerisinde aldığını söyler. Hz. Ali, Hz. Osman'ın şehid edilmesinden sonra Medine'den ayrılmış ve bir daha Hasan-ı Basrî ile görüşmemiştir. Dolayısıyla Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali ile görüşmediğini söyleyenler Hz. Ali'nin Medine'den ayrılmasından sonraki dönemi kastetmişlerdir. Ona göre bu görüş buna yorumlanmalıdır.

Kısaca eser; Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali ile görüştüğünü ve ondan hadis aldığını, dolayısıyla tasavvufî eğitimini de Hz. Ali'den aldığını ispatlamak üzere yazılmış olup buna dair delilleri içermektedir.

327 Süyûtî, *İthâfü'l-Fırka bi-Rafvi'l-Hırka*, Millî Ktp., nr. 55 Hk 245/35, vr. 159a.

اتحاف الفرقة برفو الخرقة

İthâfü'l-Fırka bi'r-Rafvi'l-Hırka

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Hamd Allah'a mahsustur ve O, (bize) kâfidir. Selâm, O'nun seçkin kulları üzerine olsun. Hafızlardan (muhaddis) bazıları, Hasan-ı Basrî'nin, Hz. Ali'den (r.a) semâ (işitme) yoluyla hadis rivayet ettiğini inkâr ettiler. Müteahhirînden bazıları da bu görüşe tutunarak hırka giyme tarikini (hırka giymeye dair hadis yolunu) karalamaya çalıştılar. Bir grup muhaddis ise bunun (Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali'den (r.a) semâ yoluyla hadis almasını) sabit olduğunu söyledirler kî, aşağıda sayacağım delillerden dolayı bana göre tercihe şayan olanı da bu görüştür.

Şüphesiz *el-Muhtâre*[328]isimli eserinde Hafız Ziyâeddin el-Makdisî de bu görüşü tercih etmiştir. Makdisî, söz konusu eserinde, "Hasan b. Ebû Hasan

328 bk. Makdisî, Ziyâeddin, *el-Ehâdîsü'l-Muhtâre* (thk. Abdülmelik b. Abdullah), Beyrut: Dâru Hızır, 1421/2001.

el-Basrî, Ali'den (r.a) (rivayet etti)" demiştir. Hasan-ı Basrî'nin, Hz. Ali'den semâ yoluyla (hadis) almadığı da söylenmiştir. Bu ibare üzerine Hafız İbn Hacer de *Etrâfü'l-Muhtâre* isimli kitabında onunla (Makdisî ile) aynı görüşü paylaşmıştır.

Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali'den (r.a) Semâ Yoluyla Hadis Aldığına Dair Deliller

Bu görüş birkaç nedene dayanır.

1. Ulema, tercih konusunda, müsbet olan görüşün olumsuz olan görüşe tercih edileceğini usul kitaplarında bildirmişlerdir. Zira müspet görüşte ilim daha fazladır.

2. Hasan-ı Basrî'nin, Hz. Ömer'in (r.a) hilafetinin son iki yılında doğduğu hususunda ittifak vardır. Hayre (Hanım) ismindeki annesi de Ümmü Seleme'nin (annemiz) hizmetçisi (câriyesi) idi. Ümmü Seleme (annemiz) Hasan'ı, sahabeye götürür sahabe de ona hayır ve bereket ile dua ederdi. Ümmü Seleme, Hasan-ı Basrî'yi Hz. Ömer'e de götürmüş ve o da, "Allahım onu dinde fakih kıl ve insanlara sevdir" diye Hasan'a dua etmişti. Bunu Hafız Celâleddin el-Mizzî *et-Tehzîb* isimli kitabında zikretmiş, Askerî de *el-Mevâiz* isimli kitabında senediyle beraber nakletmiştir.

Mizzî; Hasan-ı Basrî'nin yevmü'd-dârda (Hz. Osman evinde muhasara edildiği gün)[329] on dört yaşında olduğunu söylemiştir. Mâlum olduğu üzere yedi yaşma giren çocuk namaz kılmakla emrolunur. Hasan-ı Basrî, cemaatle

329 Hz. Âişe [r.anhâ] anlatıyor: *"Resûlullah (s.a) hastalığı sırasında, 'Yanımda ashabımdan birinin bulunmasını istiyorum!' buyurdular. Biz de, 'Ey Allah'ın resûlü! Sana Ebû Bekr'i mi çağıralım?' dedik, sükût buyurdular. Bunun üzerine, 'Sana Ömer'i mi çağıralım?' dedik, yine sükût buyurdular. Bunun üzerine, 'Sana Osman'ı mı çağıralım?' dedik. 'Evet!' buyurdular. Onu çağırdık. Derhal huzura geldiler. Resûlullah onunla baş başa kaldı. Resûl-i Ekrem (s.a.v) ona konuştukça Hz. Osman'ın yüzü (renk renk oluyor) değişiyordu."* Kays der ki: 'Bana, Ebû Sehle Mevlâ Osman'ın anlattığına göre, Hz. Osman, yevmü'd-dârda (evinde muhasara edildiği günde) kendisine, "Resûlullah (s.a.v) bana bir ahidde (sözde) bulunmuştu. (Şu anda) ben ona kavuşmaktayım" demiştir. Hadisin ikinci ravîsi Ali'nin (İbn Muhammed) rivayetinde Hz. Osman, "Ben bu ahid üzerine sabrediciyim" demiştir. Râvi Kays der ki: "Âlimler, hadiste geçen yevmü'd-dâr (ev günü) tabiriyle Hz. Osman'ın evinde muhasara edildiği günü anlarlar" (İbn Mâce, Fezâilü's-Sahâbe, 11).

hazır bulunuyor ve Hz. Osman'ın arkasında namaz kılıyordu. Bu durum Hz. Osman'ın (r.a) şehadetine kadar devam etmiştir. Hz. Ali de bu süre zarfında Medine'de bulunmaktaydı. Zira Hz. Ali'nin Medine'den çıkıp Kûfe'ye gidişi ancak Hz. Osman'ın vefatından sonra olmuştur (daha önce gitmemiştir). Hal böyleyken; mümeyyiz olduğu andan (yedi yaş) on dört yaşına kadar her gün beş vakit mescidde buluşan Hasan-ı Basrî'nin, Hz. Ali'den hadis dinlediği nasıl inkâr edilebilir. Üstelik mescidde bir araya gelmeleri dışında Hz. Ali (r.a), müminlerin annelerini ziyaret ederdi ki, ziyaret ettiği Peygamberimiz'in (s.a.v) eşlerinden biri de Ümmü Seleme idi. Bu ziyaret esnasında Hasan ve annesi de evde (Ümmü Seleme'nin yanında) bulunurdu.

3. Hasan-ı Basrî'nin, Hz. Ali'den hadis dinlediğine (semâ yoluyla) delalet eden şu hadis yine Hasan-ı Basrî'den gelmiştir: Mizzî; *et-Tehzîb* isimli kitabında Ebû Nuaym tarikiyle şöyle nakletmiştir: *"Bize Ebü'l-Kasım Abdurrahman b. Abbas b. Abdurrahman b. Zekeriyya heber verip dedi ki, bize Ebû Hanîfe Muhammed b. Safeh el-Vâsıtî haber verdi dedi ki, bize Muhammed b. Musa el-Cerşî haber verdi dedi ki, bize Sümâme b. Übeyde haber verdi dedi ki, bize Atıyye b. Muhârib, Yunus b. Übeyd'den rivayet ederek şöyle dedi: Hasan-ı Basrî)'ye dedim ki: Ey Ebû Said! Sen, 'Resûlullah dedi' diyorsun. Oysa Resûlullah'ı (s.a.v) görmedin (niçin böyle diyorsun?). Hasan-ı Basrî bana, 'Ey kardeşimin oğlu! Bana daha önce kimsenin sormadığı öyle bir soru sordun ki, eğer gönlümdeki değerin olmasaydı sana bunun cevabını vermezdim. Şüphesiz şu anda gördüğün gibi öyle bir zamanda (Emevîler'in Hz. Ali'ye olan kinlerinden dolayı zarar vermeleri ihtimalini kastederek) yaşıyoruz ki (Ali'den bahsedemiyorum). Benden 'Resûlullah buyurdu' şeklinde işittiğin ne varsa hepsi Ali b. Ebû Tâlib tarikiyledir. Ancak şu var ki (bu zamanda) Hz. Ali'yi zikretmeye gücüm yetmiyor' dedi."*

Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali Tarikiyle Naklettiği Hadisler

Ahmed b. Hanbel *el-Müsned*'inde nakletmiştir:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ عَنِ الصَّغِيرِ حَتَّى يَبْلُغَ وَعَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الْمُصَابِ حَتَّى يُكْشَفَ عَنْهُ

"Bize Hüşeym haber verdi dedi ki, bize Yunus, Hasan-ı (Basrî)'den, o da Aliden, (r.a) haber verip dedi ki, Hz. Ali dedi ki, Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle dediğini işittim. 'Üç kesimden (mükellefiyet) kalemi dürülmüştür (Yani sorumlu tutulmaz). Bulûğ çağına erinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan ve aklı başına gelinceye kadar aklını yitirenden.'"[330] Tirmizî bu hadisi nakletmiş ve hasen saymıştır. Nesâî de nakletmiştir. Hâkim de bunu tahriç etmiş ve sahih saymıştır. Ziyâeddin el-Makdisî de bu hadisi *el-Muhtâre* isimli eserinde nakletmiştir. Hafız Zeynüddin el-Irâkî, *Şerhu't-Tirmizî* isimli eserde bu hadis ile ilgili bilgi verirken şöyle demiştir: "Ali b. Medenî, 'Hasan çocukluğunda Hz. Ali'yi gördü' derken; Ebû Zera, 'Ali'ye (r.a) biat edildiği zaman Hasan-ı Basrî on dört yaşında bir genç idi. Ali'yi (r.a)Medine'de iken gördü sonra Kûfe ve Basra'ya gitti de bundan sonra Hasan onunla görüşmedi.' Hasan da, 'Zübeyr'i, Ali'ye (r.a) biat ederken gördüm' demiştir." (Irâkî'nin) sözleri burada sona erdi. (Bu konuda) bu kadar delil yeterlidir, derim. (Hasan-ı Basrî'nin Ali (r.a) ile görüşmediğini bildiren) olumsuz bilgiler, Hz. Ali'nin Medine'den çıkmasından sonraki döneme hamlolunur.

Nesâî şöyle demiştir:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَحْجُومُ

"Bize Hasan b. Ahmed b. Habîb haber verip dedi ki, bize Şâd b. Feyâz, Ömer b. İbrahim'den, o da Katâde'den, o da Hasan'dan, o da Ali'den Resûlullah'ın şöyle dediğini haber verdi: 'Kan alan da aldıran da iftar etmiştir.'"[331]

330 Ebû Davud, Hudûd, 16; Tirmizî, Hudûd, 1.

331 Ebû Davud, Savm, 28; İbn Mâce, *Sünen,* Sıyâm, 18.

Tahâvî dedi ki:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ فِي الرَّهْنِ فَضْلٌ فَأَصَابَتْهُ جَائِحَةٌ، فَهُوَ بِمَا فِيهِ

"Bize Nasr b. Merzûk haber verdi dedi ki, bize Hatîb haber verdi dedi ki, bize Hammâd b. Seleme, Katâde'den, o da Hasan'dan, o da Ali'den (r.a) haber verdi dedi ki, Allah Resûlü şöyle buyurdu: 'Rehin (ipotek) bırakılan şeyde eğer bir fazlalık (kıymetçe) olur ve o da telef olursa o da emanete tâbidir.'[332]

Dârekutnî şöyle haber vermiştir:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِعَلِيٍّ يَا عَلِيُّ قَدْ جَعَلْنَا إِلَيْكَ هَذِهِ السَّبْعَةَ بَيْنَ النَّاسِ

"Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Ziyâd el-Kattânî bize haber verdi dedi ki, Hasan b. Şebîb el-Ma'merî haber verip dedi ki, Muhammed b. Sadrân es-Sülemî'den işittim dedi ki, Abdullah b. Meymûn el-Müzenî bize haber verdi dedi ki, bize Avf, Hasan'dan, o da Ali'den (r.a) Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle dediğini haber verdi: 'Resûlullah (s.a.v), Ali'ye (r.a), 'Ey Ali! Şüphesiz ki biz bu yedi şeyi insanlar içinde sana verdik (emanet ettik).'"[333]

Dârekutnî şöyle demiştir:

عَنِ الْحَسَنِ قَالَ قَالَ عَلِيٌّ: إِذَا وَسَّعَ اللهُ عَلَيْكُمْ فَاجْعَلُوهُ صَاعًا مِنْ بُرٍّ وَغَيْرِهِ يَعْنِي زَكَاةَ الْفِطْرِ.

"Ali b. Abdullah b. Mübaşir bize haber verdi dedi ki, Ahmed b. Sinan bize haber verdi dedi ki, Yezîd b. Harun bize haber verdi dedi ki, Hümeyd et-Tavîl Hasan'dan haber verdi dedi ki, Ali (r.a) şöyle dedi: "Allah size genişlik verdiği zaman onu buğday ve diğer yiyeceklerden bir sa'olarak verin. Yani fıtır zekâtını.'"[334]

---

332 Tahâvî, Ahmed b. Muhammed b. Selâme, *Şerhu Meâni'l-Âsâr,* Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1399/1979, IV, 103; Hindî, Alâeddin Ali b. Hüsâmeddin, *Kenzü'l-Ummâl* (thk. Bekrî Hayyânî-Saffet es-Sekka), [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981, VI, 290.

333 Dârekutnî, Sabk, 22.

334 Dârekutnî, Zekâtü'l-Fıtr, 65; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 324.

Dârekutnî'den gelen rivayet şöyledir:

عَنِ الْحَسَنِ عَنْ عَلِيٍّ قَالَ فِى الْخَلِيَّةِ وَالْبَرِيَّةِ وَالْبَتَّةِ وَالْبَائِنِ وَالْحَرَامِ ثَلَاثٌ لَا تَحِلُّ لَهُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ

"Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz bize haber verdi dedi ki, Davud b. Rüşeyd bize haber verdi dedi ki, Ebû Hafs el-Ebbâr, Atâ b. Sâib'den, o da Hasan'dan, o da Ali'den (r.a), şöyle dediğini bize haber verdi: 'Haliyye (yolun açıktır git, sözü), beriyye (benden berî ol, sözü), elbette (kesinkes boş ol), bâin (bâin ol), haram (haram ol) gibi (talâkla ilgili sözler) üç talâk sayılır ve bunu söyleyen kimseye karısı, başka biriyle evlenip (boşanmadıkça veya ikinci kocası ölmedikçe) kendisine helâl olmaz.'"[335]

Tahâvî şöyle demiştir:

عَنِ الْحَسَنِ عَنْ عَلِيٍّ قَالَ لَيْسَ فِى مَسِّ الذَّكَرِ وُضُوءٌ.

"İbn Merzûk bize haber verdi dedi ki, Amr b. Ebû Rezîn haber verdi dedi ki, Hişâm b. Hassân, Hasan'dan, o da Ali'den haber verdi dedi ki, Ali (r.a) şöyle dedi: 'Erkeğin tenasül uzvunu meshetmesi (dokunma) sebebiyle (yeni bir) abdest gerekmez'"[336]

Ebû Nuaym *Hilye*'sinde şöyle demiştir:

عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: طُوبَى لِكُلِّ عَبْدٍ نُومَةٍ، عَرَفَ النَّاسَ وَلَمْ يَعْرِفْهُ النَّاسُ، عَرَفَهُ اللهُ تَعَالَى بِرِضْوَانٍ، أُولَئِكَ مَصَابِيحُ الْهُدَى، يَكْشِفُ اللهُ عَنْهُمْ كُلَّ فِتْنَةٍ مُظْلِمَةٍ، سَيُدْخِلُهُمُ اللهُ فِى رَحْمَةٍ مِنْهُ، لَيْسَ أُولَئِكَ بِالْمَذَابِيعِ الْبُذُرِ، وَلاَ الْجُفَاةِ الْمُرَائِينَ

"Abdullah b. Muhammed bize haber verdi dedi ki, Ebû Yahya er-Râzî bize haber verdi dedi ki, Hennâd bize haber verdi dedi ki, İbn Fudayl, Leys'ten, o da Hasan'dan, o da Ali'den (r.a) şöyle dediğini haber verdi: '(Fitne zamanında) insanları tanıyan fakat insanların kendisini tanımadığı (fazla dolaşmayan) uyuyan (sessiz kalan) kullara müjdeler olsun. Allah Teâlâ onu rızası ile tanır. İşte bunlar hidayet kandilleridirler. Hak Teâlâ onlardan tüm karanlık

335 Dârekutnî, Talâk, 86.

336 Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, Salât, 15.

fitneleri giderir. Onları kendi katında bir rahmete sokar. Bunlar (söz) yayıcı (nemime) ve çıplak riyakâr kimseler değillerdir.'"[337]

Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*'inde şöyle demiştir:

عَنِ الْحَسَنِ عَنْ عَلِيٍّ قَالَ كَفَّنْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَمِيصٍ أَبْيَضٍ وَثَوْبَيْ حِبَرَةٍ.

"Hasan b. Ebû Bekir bize haber verdi dedi ki, Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Ziyâd el-Kattânî bize haber verdi dedi ki, Muhammed b. Gâlib bize haber verdi dedi ki, Yahya b. Ümrân haber verdi dedi ki, Süleyman b. Erkam, Hasan'dan, o da Ali'den (r.a) şöyle dediğini haber verdi: 'Resûlullah (s.a.v), beyaz bir gömlek ve hibere denen iki yemen bezi ile kefenlendirdim'"[338]

Cafer b. Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü'l-Arûs*'ta şöyle demiştir:

عَنِ الْحَسَنِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ اَبِي طَالِبٍ رَفَعَهُ مَنْ قَالَ فِي كُلِّ يَوْمٍ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ صَلَوَاتُ اللهِ عَلَى آدَمَ غَفَرَ اللهُ لَهُ الذُّنُوبَ وَإِنْ كَانَتْ أَكْثَرَ مِنْ زَبَدِ الْبَحْرِ

"Vekî', Rebî'den, o da Hasan'dan, o da Ali b. Ebû Tâlib'den merfû olarak haber verdi dedi ki, Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: 'Kim her gün üç defa 'Allah'ın salâtı Âdem (a.s) üzerine olsun' derse; günahları deniz köpüklerinden daha çok olsa da Allah o kimsenin günahlarını bağışlar.'"[339]

Deylemî, bu hadisi *Müsnedü'l-Firdevs*'te nakletmiştir. Sonra Hafız İbn Hacer'in, *Tehzîbü't-Tehzîb*'de şöyle dediğini gördüm: *"Yahya b. Maîn dedi ki; Hasan, Ali b. Ebû Tâlib'den semâ yoluyla hadis almamıştır. 'Osman'dan (r.a) işitmedi mi?' diye soruldu. Dedi ki; Hasan'dan, 'Osman'ı (r.a) hutbe okurken gördüm' dediği naklolunur. Başka kimse Ali'den (r.a) hadis işitmedi, dedi. Oysa ki, kendisinden hadis dışında da bazı bilgiler naklolunmuştur. Ali (r.a), Osman'ın (r.a) şehadetinden sonra (Medine'den) ayrıldığı zaman, Ha-*

337 İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir, *el-Musannef*, [baskı yeri yok], Dârü'l-Kıble, 1427/2006, Zühd, 9.

338 Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts., XIV, 162.

339 Hindî, Alâeddin Ali b. Hüsâmeddin, *Kenzü'l-Ummâl* (thk. Bekrî Hayyânî-Saffet es-Sekka, [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981, II, 226.

san Medine'de bulunmaktaydı. Sonra Basra'ya geldi ve ölünceye kadar orada ikamet etti."

Hafız İbn Hacer, Ebû Ya'lâ'nın *el-Müsned*'inde şu rivayeti naklettiğini bildirmiştir: *"Cüveyriye b. Eşres bize haber verdi dedi ki, Ukbe b. Ebû Sahbâ el-Bâhilî bize Hasan'dan, o da Ali'den (r.a), o da Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle dediğini işittim dedi:* مَثَلُ أُمَّتِي مَثَلُ الْمَطَرِ لَا يُدْرَى أَوَّلُهُ خَيْرٌ أَوْ آخِرُهُ *'Ümmetimin meselesi yağmur meselesine benzer. Başlangıcının mı yoksa sonunun mu hayır olacağı bilinmez.'"*[340]

Şeyhlerimizin şeyhi olan Muhammed b. Hasan b. Sayrefî şöyle demiştir: "Bu (rivayet), Hasan'ın Ali'den (r.a) hadis işittiğine dair sahih bir nastır. Bu rivayetin ricâli de sikadır (güvenilir)."

Hz. Peygamber'in (s.a.v) Sarı Sarık Taktığına Dair Nakiller ve Bunun Aslının Olup Olmadığı Bahsi

Cevap: Evet, "Resûlullah (s.a.v), sarı sarık takmıştır." Taberânî şöyle demiştir:

عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: رَأَيْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَوْبَيْنِ مَصْبُوغَيْنِ بِالزَّعْفَرَانِ رِدَاءً وَعِمَامَةً

"Muhammed b. Hüseyin el-Enmâtî el-Bağdâdî bize haber verdi dedi ki, Mus'ab b. Abdullah b. Mus'ab ez-Zübeyrî haber verdi dedi ki, bana babam, İsmail b. Abdullah b. Cafer'den, o da babasından haber verdi dedi ki, babam, 'Ben Resûlullah'ı (s.a.v) üzerinde zaferanla boyanmış iki elbise, ridâ ve sarık varken gördüm' dedi."[341] Bu hadisi Hâkim, *el-Müstedrek* isimli eserinde nakletmiştir.

İbn Sa'd, *et-Tabakât*'ta şöyle demiştir:

عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْبُغُ ثِيَابَهُ بِالزَّعْفَرَانِ قَمِيصَهُ وَرِدَاءَهُ وَعِمَامَتَهُ

340 İbn Hibbân, Ebû Hâtim, *Sahîh*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993, XVI, 209.

341 Heysemî, Nûreddin Ali b. Ebû Bekir, *Mecmau'z-Zevâid*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1412/1991, V, 280.

"Fazl b. Dükeyn, Hişâm b. Sa'd'an, o da Yahya b. Abdullah b. Mâlik'ten bize haber verdi dedi ki, İbn Mâlik şöyle dedi: 'Resûlullah (s.a.v) elbiselerini, gömleğini, ridâsını ve sarığını zaferanla boyardı.'"[342]

Yine İbn Sa'd şunu nakletmiştir:

عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْبُغُ ثِيَابَهُ كُلَّهَا بِالزَّعْفَرَانِ حَتَّى الْعِمَامَةَ

"Hâşim b. Kasım bize haber verdi dedi ki, Âsım b. Ömer, Ömer b. Muhammed'den Zeyd b. Eslem'in şöyle dediğini haber verdi: 'Resûlullah (s.a.v), tüm elbiselerini, sarık dahil, zaferanla boyardı.'"[343]

İbn Asâkir *Târîh*'inde Salmân b. Erkam tarikiyle Zührî'den, o da Said b. Müseyyeb'den, o da Ebû Hüreyre'den şunu nakletmiştir:

خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَيْهِ قَمِيصٌ أَصْفَرُ وَرِدَاءٌ أَصْفَرُ وَعَمَامَةٌ صَفْرَاءَ

"Resûlullah (s.a.v) üzerinde sarı bir gömlek, sarı bir ridâ ve sarı bir sarık olduğu halde yanımıza geldi."[344] Yine İbn Sa'd, İbn Ömer'den naklen şu rivayette bulunmuştur: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَفِّرُ ثِيَابَهُ *"Resûl-i Ekrem (s.a.v) elbisesini sarıya boyardı."*[345] *Sahîh*'te, *"Resûlullah (s.a.v), (saç ve sakalını) sarıya boyardı"*[346] denilmiştir.

Taberânî'den gelen rivayette Taberânî şöyle demiştir:

عَنِ ابْنِ أَبِي أَوْفَى قَالَ كَانَ أَحَبَّ الصِّبْغِ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّفْرَةُ

"Eslem b. Sehl bize haber verdi dedi ki, Muhammed b. Sabbâh bize haber verdi dedi ki, Ubeyd b. Kasım, İsmail b. Ebû Halid'den, o da İbn Ebû Evfâ'dan haber verdi dedi ki: 'Resûlullah'ın (s.a.v) en çok sevdiği renk sarı renk idi.'"[347]

---

342 İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut: Dâru Sadr, ts., I, 452; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, Libâs, 12.

343 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 452; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, Libâs, 12.

344 Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, VII, 183.

345 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 452; Azîmâbâdî, Muhammed, *Avnü'l-Ma'bûd*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994, XI, 77.

346 bk. Zürkânî, Muhammed b. Abdülbâki b. Yusuf, *Şerhu'z-Zürkânî ale'l-Muvatta*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990, II, 331.

347 Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, VII, 118.

İbn Asâkir, İbâd b. Hamza tarikiyle Abdullah b. Zübeyr'den: *"Bedir (Savaşı) günü meleklerin üzerlerinde sarı sarıklar oldukları halde geldiklerini ve o gün Zübeyr'in başında da sarı bir sarık olduğu haberini nakletmiştir. Resûlullah da (s.a.v), 'O gün melekler Ebû Abdullah şeklinde (onun simasına benzer) geldiler' dedi. Resûl-i Ekrem (s.a.v), üzerinde sarı bir sarık olduğu halde geldi"*[348]

Bu mesele hakkında Âmir b. Salih b. Abdullah b. Urve b. Zübeyr şöyle demiştir:

"Dedem, Ahmed'in halasının oğlu ve veziri
Bela anında şiddetli anın kahramanı
Bedir sabahı süvarilerin ilki,
Sarı elbise içinde savaşa katılam idi
Yardım için melekler onun sûretinde geldiler
Düşman Havz denen yerde toplandığında."

348 bk. İsfahânî, Ebû Nuaym, *Fezâilü'l-Hulefâi'l-Erbaa* (thk. Salih b. Muhammed el-Ukayl), Medine: Dârü'l-Buhârî, 1417/1997, I, 201.

"İthâfü'l-Fırka bi'r-Rafvi'l-Hırka " Risalesi ilk sayfası

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed b. Hanbel *el-Müsned* (thk. Şuayb el-Arnaût-Âdil Mürşid), [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.

Azîmâbâdî, Muhammed, *Avnü'l-Ma'bûd*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.

Dârekutnî, Ali b. Ömer Ebü'l-Hasan el-Bağdâdî, *Sünen*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1386/1966.

Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as, *Sünen*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Heysemî, Nûreddin Ali b. Ebû Bekir, *Mecmau'z-Zevâid*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1412/1991.

Hindî, Alâeddin Ali b. Hüsâmeddin, *Kenzü'l-Ummâl* (thk. Bekrî Hayyânî-Saffet es-Sekka, [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981.

İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir, *el-Musannef*, [baskı yeri yok], Dârü'l-Kıble, 1427/2006.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim, *Sahîh*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd, *Sünen* (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki), Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.

İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut: Dâru Sadr, ts.

İdiz, Ferzende, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf*, Ankara: İlâhiyat Yay., 2015.

İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah, *Fezâilü'l-Hulefâi'l-Erbaa* (thk. Salih b. Muhammed el-Ukayl), Medine Dârü'l-Buhârî, 1417/1997.

Makdisî, Ziyâeddin, *el-Ehâdîsü'l-Muhtâre* (thk. Abdülmelik b. Abdullah), Beyrut: Dâru Hızır, 1421/2001.

Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1413/1991.

Süyûtî, Celâleddin, *İthafü'l-Fırka bi-Rafvi'l-Hırka*, Millî Ktp., nr. 55 Hk 245/35.

_____, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ fi'l-Fıkh ve Ulûmi't-Tefsîr ve'l-Hadîs ve'l-Usûl ve'n-Nahv ve'l-İ'râb ve's-Sâiri'l-Fünûn* (thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000.

Tahâvî, Ahmed b. Muhammed b. Selâme, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1399/1979.

Tirmizî, Muhammed b. İsa, *Sünen* (thk. Ahmed Muhammed Şâkir v. dğr.), Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1382/1962.

Tosun, Necdet, "Silsile", *DİA*, c. XXXVII, Ankara 2009.

Zürkânî, Muhammed b. Abdülbâki b. Yusuf, *Şerhu'z-Zürkânî ale'l-Muvatta*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.

(http://www.kuranikerim.com/kutubi-sitte/5990.html. erişim, 06.12.2015).

القول الأشبه فی حدیث من عرف نفسه فقد عرف ربه

el-KAVLÜ'L-EŞBEH FÎ HADÎSİ "MEN AREFE NEFSEH FE-KAD AREFE RABBEH"

NEFSİ TANIMAYA DAİR

Giriş

Sözlükte "ruh, can, hayat, hayatın ilkesi, nefes, varlık, zat, insan, kişi, hevâ ve heves, kan, beden, bedenden kaynaklanan süflî arzular" gibi manalara gelen nefis kelimesi;[349] Arap dilinde iki manada kullanılır: Birincisi; "ruh" manasmdadır. Ölen bir kimse için "Falancanın nefsi çıktı" denildiğinde bu anlam kastedilir. İkincisi, "bir şeyin bütünü ve gerçeği" manasıdır. "Falanca nefsini öldürdü ve nefsini helâk etti" denildiğinde kastedilen mana budur.[350]

Nefis kavramı, terim manası itibariyle de farklı yorumlara tâbi tutulmuştur. Mesela Cürcânî (v. 816/1413) nefsi şöyle tarif eder: "Nefis; hayat gücünü, hissî ve iradeye bağlı hareketleri üzerinde taşıyan latif, buharî (gaz türü uçucu) bir cevherdir. Hükema buna hayvanî ruh da demiştir. Nefis, bedeni

349 İbrahim Mustafa v.dğr., *el-Mu'cemü'l-Vasît*, [baskı yeri yok], Dârü'd-Da've, ts., II, 940; Süleyman Uludağ, "Nefis", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 526.

350 İbrahim Mustafa, *el-Mu'cemü'l-Vasît*, II, 940; Adem Yıldız, *İmam Gazzâlî'ye Göre Nefis ve Nefis Eğitimi* (yüksek lisans tezi, 2007), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 8.

aydınlatan bir cevherdir; ölüm anında bedenin dışındaki ve içindeki ışığı söner. Uyku anında ise bedenin içinde değil, sadece dışında söner. Böylece uyku ile ölümün benzer türden oldukları sabit olmuş oldu. Çünkü ölüm, tam sönüş; uyku ise eksik (yarım) sönüştür. Buradan anlaşıldı ki Hâkim-i Kadir, cevherî nefsin bedene taallukunu üç vecih üzere kılmıştır. Birincisi: Şayet nefsin ışığı, bedenin zâhir ve bâtın tüm cüzlerine sirayet ederse bu yakaza (uyanıklık) halidir. İkincisi: Şayet nefsin ışığı zâhirde yok olup, bâtında sirayete devam ederse bu hal uyku halidir. Üçüncüsü: Şayet nefsin ışığı tamamen (zâhir ve bâtında) sönerse bu hal de ölüm halidir."[351]

Nefisle ruhu aynı şey olarak gördüğü anlaşılan bu tarife rağmen, aslında ruh ile nefsin aynı veya farklı şeyler olup olmadığı tartışma konusu olmuştur.[352]

İslâm felsefesi, kelâm ve tasavvuf gibi belli başlı disiplinlerin ilgi alanına giren nefis kavramı,[353] bu disiplinler arasında da farklı şekillerde yorumlamıştır. Genellikle küllî varlıkların mevcudiyetini kabul etmeyen kelâm âlimleri, nefsin latif bir cisim olduğu görüşünü savunmuştur. Tabiatçı filozofların, nefsi maddenin bir hali olarak görmesi, kelâmcıların bu konuda daha dikkatli davranmasına sebep teşkiletmiştir. Nefsin manevi ve ruhanî bir cevher olduğu görüşü reddedilirken, bu konuda tabiatçı ve maddeci görüşleri kabul etme tehlikesinden de kaçınma zorunluluğu onları bu görüşe sevk etmiştir.[354] "Tasavvufta nefis konusu kelâm ve felsefeden farklı bir şekilde ele alınmış ve yorumlanmıştır. Sûfîler genellikle nefsin mahiyeti, birliği, cisim ve cevher, kadîm ve hâdis oluşu, evvel veya sonra yaratılışı gibi hususlardan çok onun zaafları, hileleri, kötülükleri, hastalıkları, bunları tedavi etmenin yollarıyla kötülüklerinden korunmanın çareleri ve nefis terbiyesi gibi konular üzerinde durmuşlardır."[355]

İlk âbid ve zâhidler, önlerinde en büyük engel olarak şeytanı ve nefsi görmüş, bundan kurtulmanın yollarını araştırmıştır. Her hususta Kur'an ve Sün-

351 Cürcânî, Seyyid Şerif, *Ta'rîfât* (ter. Abdülaziz Mecdî Tolun), İstanbul: Litera Yay., 2014, s. 189.

352 Uludağ, "Nefis", s. 526.

353 bk. Ali Kürşat Turgut, "İşrâkî Felsefede Nefs (ruh) Meselesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.VI, sy. XXVI, yıl: 26 (Bahar 2013), s. 569.

354 Uludağ, "Nefis", s. 526.

355 Uludağ, "Nefis", s. 527.

net'i rehber edinmiş olan bu zâhidler; *"Nefislerinizi temize çıkarmayın"*,[356] *"En büyük düşmanın nefsindir"* gibi nefse dair âyet ve hadisler üzerinde durmuş ve nefsi terbiye etme yollarını aramışlardır. Nefsi araştıran sûfîler için böylece konuya dair her âyet, hadis ve büyük sözü, incelenmeye ve üzerinde durulmaya değer bulunmuştur. Konuya dair hadislerden biri de aslında hadis olup olmadığı tartışmalı olmakla beraber, şöhret bulmuş olan ve tasavvuf kitaplarında sıkça geçen مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ *"Nefsini bilen Rabb'ini bilir"*[357] hadisidir.

Söz konusu hadis, İbnü'l-Arabî (v. 638/1240) gibi önde gelen mutasavvıflar tarafından sahih kabul edilmiş ve delil olarak kullanılmıştır. İmam Nevevî (v. 676/1277), böyle bir hadisin sabit olmadığını söylerken, İbn Teymiyye de (v. 728/1328) bunun mevzû olduğunu ifade etmiştir. Buna karşın İbn Gars, İmam Nevevî'nin görüşünü belirttikten sonra şöyle demiştir: "Fakat sûfiyyenin kitapları, bu hadisle doludur. Şeyh Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve benzeri kimseler bunu hadis olarak kullanmışlardır. Süyûtî'nin *el-Câmiu's-Sağîr* isimli kitabının şârihi olan şeyhimiz Şeyh Hicâzî el-Vâiz, İbnü'l-Arabî'nin hadis hafızları arasında sayıldığını zikretmiştir. Dostlardan biri, İbnü'l-Arabî'nin, 'Bu hadis her ne kadar rivayet yoluyla sahih olmamışsa da keşif yoluyla bize göre sahihtir' dediğini zikretmiştir."[358]

Bu sözün hadis olup olmadığı tartışıldığı gibi, ne anlam ifade ettiği ve nasıl anlaşılması gerektiği hususunda da farklı görüşler serdedilmiştir. İşte tüm bu tartışmaları gidermek ve konuyla ilgili müşkil durumu düzeltmek üzere İmam Süyûtî, *el-Kavlü'l-Eşbeh fi Hadîsi men Arefe Nefseh fe-kad Arefe Rabbeh*[359] isminde bir risale yazmıştır. İstifadenize sunulan bu çalışma, İmam Süyûtî'nin söz konusu eserinin tercümesinden ibarettir.

Tercümeye Millî Kütüphane, 55 Hk 245/48 numarada bulunan nüsha esas alınmış olmakla birlikte, İmam Süyûtî'nin Abdüllatif Hasan Abdurrah-

356 Necm 53/32.

357 Zerkeşî, Muhammed b. Abdullah, *et-Tezkire fi'l-Ehâdîsi'l-Müştehire* (thk. Mustafa Abdülkadir Atâ), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986, I, 129; Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ*, [baskı yeri yok], Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts., II, 262.

358 bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 262.

359 Süyûtî, Celâleddin, *el-Kavlü'l-Eşbeh fi Hadîsi men Arefe Nefseh fe-kad Arefe Rabbeh*, Millî Ktp., nr, 55 Hk 245/48.

man tarafından tahkik edilerek bastırılmış olan *el-Hâvî li'l-Fetâvâ fi'l-Fıkh ve Ulûmi't-Tefsîr ve'l-Hadîs ve'l-Usûl ve'n-Nahv ve'l-İ'râb ve's-Sâiri'l-Fünûn*[360] adlı eserin II. cildinin 226-229 sayfaları arasında yer alan baskısıyla da karşılaştırılmıştır. Tercümede asıl metne bağlı kalınmaya itina gösterilmiştir.

Nüshaları

Tespit edebildiğimiz kadarıyla şu üç nüshası mevcuttur:

1. Ankara Millî Kütüphane, Samsun İl Halk Kütüphanesi, 55 Hk 245/48 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. İki varaktan ibaret olup, 27 st., 22x18-15x8 cm. ebadındadır. Nesih hat, siyah mürekkeple yazılmış, kitap ismi, başlık ve konu başları kırmızı renklidir. Kırmızı meşin bir cilt içerisindedir.

2. Ankara Millî Kütüphane, Yazmalar, 06 Mil Yz 3438/6 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. İki varaktan ibaret olup, 23 st., 195x108-178x85 mm. ebadındadır. Ta'lik hat, siyah mürekkeple yazılmıştır. Kitap ismi ve söz başları kırmızı renkle belirtilmiştir. Kahverengi meşin bir cilt içerisindedir.

3. Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesi, Raşid Efendi 21505/5 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. İki varaktan ibaret olup, 25 st., 220x170-155x78 mm. ebadındadır. Nesih hat, siyah mürekkeple yazılmıştır.[361]

Ayrıca yukarıda da kısmen belirttiğimiz gibi bu risale, İmam Süyûtî'nin , *el-Hâvî li'l-Fetâvâ fi'l-Fıkh ve Ulûmi't-Tefsîr ve'l-Hadîs ve'l-Usûl ve'n-Nahv ve'l-İ'râb ve's-Sâiri'l-Fünûn* adlı kitabı içerisinde tahkikli haliyle bulunmaktadır.

Muhtevası

Belirtiğimiz gibi risale مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ *"Nefsini bilen Rabb'ini bilir."*[362] hadisi hakkında yazılmıştır. Tasavvuf açısından çok önemli bir yere

360 Süyûtî, Celâleddin, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ fi'l-Fıkh ve Ulûmi't-Tefsîr ve'l-Hadîs ve'l-Usûl ve'n-Nahv ve'l-İ'râb ve's-Sâiri'l-Fünûn* (thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman), c. II, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000.

361 bk. Ferzende İdiz, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf*, Ankara: İlâhiyat Yay., 2015, s. 117.

362 Zerkeşî, *et-Tezkire*, I, 129; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 262.

sahip olan nefis ile ilgili bu sözün sıhhati önem arzetmiş ve konu hakkında birçok görüş beyan edilmiştir.

Bunun hadis olmayıp Yahya b. Muâz er-Râzî'nin sözü olduğunu söyleyenler olduğu gibi, bu sözü İbn Teymiyye gibi uydurma sayanlar da olmuştur. Buna karşın birçok tasavvuf kitabında hadis olarak geçen bu söz, İbnü'l-Arabî tarafından sahih addedilmiştir.

İmam Süyûtî'nin söz konusu tartışmaları sona erdirmek üzere yazdığı bu risalesinde konuya iki başlık altında yaklaştığı görülmektedir. Birincisi bu sözün hadis olup olmadığının kaynaklara dayanılarak tespit edilmesi, ikincisi ise ne anlama geldiği ve nasıl anlaşılması gerektiğidir.

Sözlerine, bu sözün hadis olup olmadığını söyleyen âlimlerin görüşleriyle başlayan Süyûtî, net bir ifadeyle bunun hadis olduğunu söylememektedir. Sadece İmam Nevevî, İbn Teymiyye ve İbnü'l-Arabî'ye atfen yukarıda zikrettiğimiz hadise dair görüşleri aktarmakla yetinmektedir. Ancak net ifadeler kullanmamakla beraber, satır aralarında İmam Süyûtî'nin de bu sözü hadis kabul ettiği, sık sık bu söz için kullandığı "hadis" ifadesinden anlaşılmaktadır. Söz konusu hadisin ihtiva ettiği mana hususunda birçok âlime ait görüş aktaran Süyûtî, kendi görüşünü de şöyle ifade etmektedir: "Şunu bil ki daha kendini olduğun gibi (her yönünle) tanımıyorsun. Dolayısıyla Allah'ı olduğu gibi bilmen nasıl mümkün olsun? Sanki مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ *'Nefsini tanıyan Rabb'ini tanır'* sözünde, imkânsız olan bir şey, başka bir imkânsıza bağlı kılınmış gibi. Zira nefsini, onun keyfiyetini, kemiyetini (tam hakkıyla) bilmen imkânsızdır. Dolayısıyla iki yanın arasında bulunan nefsini; keyfiyeti, nerede olduğu, özelliği ve şekli bakımından tavsif etmeye gücün yetmezken ve o görünmezken; nasıl olur da kulluğunla beraber, rubûbiyyeti, nasıllık, nerede olduğu bakımından tavsif edersin (bu imkânsızdır). Kaldı ki o, keyfe (nasıl) ve eyne (nerede) sorularından münezzehtir."[363]

363 Süyûtî, *el-Kavlü'l-Eşbeh,* vr. 200b-201a.

القول الأشبه فی حدیث من عرف نفسه فقد عرف ربه

el Kavlü'l-Eşbeh fî Hadîsi men Arefe Nefseh fe-kad Arefe Rabbeh

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!

Allah'a hamdolsun. O her şeye kâfidir. Selâm O'nun seçilmiş kulları üzerine olsun.

Dillerde şöhret bulmuş olan مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ *"Nefsini bilen Rabb'ini bilir"*[364] hadisinin manası hakkında sorulan soruların sayısı oldukça arttı. Bu hadisten bazan sıhhatli olmayan birtakım manalar anlaşılmış; bazan da büyüklere nisbet edilmiştir. Bunun üzerine ben de durumu açıklayan ve (konuyla ilgili) müşkilleri gideren açıklamaları derleyip bu risalede topladım.

Bu hadisle ilgili iki farklı görüş vardır. Birinci görüşe göre, bu hadis sahih değildir. Bu hadis İmam Nevevî'ye *Fetvâlar*'ında soruldu da o, böyle bir hadi-

364 Zerkeşî, *et-Tezkire*, I, 129; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 262.

sıh sabit olmadığını söyledi. İbn Teymiyye (mevzû olduğunu) zikretti. Zerkeşî de *el-Ehâdîsü'l-Müştehire* adlı kitabında, İbn Sem'ânî'nin bunun, Yahya b. Muâz er-Râzî'nin sözü olduğunu zikrettiğini aktardı.

İkinci görüş: Bu hadisin manasıyla ilgilidir. İmam Nevevî *Fetvâlar*'ında şöyle demiştir: "Bunun manası şudur: Her kim ki Allah'a karşı nefsini zayıflık, fakirlik ve ona kulluk yapmakla tanımlarsa, Rabb'ini, kuvvet, mutlak kemal ve yüce sıfatlar sahibi olarak tanır."

Şeyh Tâceddin b. Atâullah, *Letâifü'l-Minen* isimli eserinde şöyle demiştir: "Şeyhimiz Ebü'l-Abbas el-Mürsî'nin şöyle dediğini işittim: Bu hadis hakkında iki tevil vardır. Birincisi şudur: Yani kim nefsini, zelil, aciz ve fakir olarak bilirse, yüce Allah'ı izzet, kudret ve zengin olarak bilir. Böylece nefsi tanıma önce, marifetullah (Allah'ı tanıma) sonra olmuş olur. İkincisi: Kim nefsini tanırsa bu (bilgisi), onun bundan önce Allah'ı tanıdığına delalet eder. Dolayısıyla birincisi sâliklerin, ikincisi de meczupların hali olmuş olur."

Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb* isimli eserinde şöyle demiştir: "Bu hadisin manası şudur: İnsanlarla muamelende nefsinin sıfatlarını tanıdığında, işlerinde sana itiraz edilmesinden, yaptığın şeylerden dolayı kınanmaktan hoşlanmadığını anladığın zaman, bunlardan seni yaratanın sıfatlarını, yani onun da bunlardan (kendisine itiraz edilmesinden) hoşlanmadığını anlarsın. O halde onun kazâsına (hükmüne) rıza göster ve sana nasıl muamele edilmesinden hoşlanıyorsan (Allah'ın hükümlerine de) öyle muamelede bulun."

Şeyh İzzeddin de şöyle demiştir: Bu hadisin sırrından bana, hadisi keşfetmeyi ve onu güzel vasıflandırmayı gerekli kılacak birtakım hususlar zâhir oldu. O da şudur: Şüphesiz ki yüce Allah, bu ruhanî ruhu, şu cismanî cesede, latif (ince) ve lâhûtî (ilâhî) olarak, nâsûtî (insanî) kaburgalar içerisine, onun vahdâniyyet ve rabbâniyyetine delalet edecek şekilde yerleştirmiştir. Bunun açıklaması ise şu on vecihle olur:

Birinci Vecih: Bu insanî heykel (beden), bir müdebbir (onu evirip çevirecek yönetici) ve hareket ettiriciye muhtaç olduğunda ve bu ruhun da müdebbir ve hareket ettirici bir unsur olduğunu anladığımızda, bu âlemin de bir müdebbir ve muharrike (hareket ettirici) ihtiyacı olduğunu anlarız.

İkinci Vecih: Bedenin müdebbiri (yöneticisi) bir ve o da ruh olunca, bu âlemin de müdebbirinin bir olduğunu, yönetmesinde ve takdir etmesinde ortağı bulunmadığını ve mülkünde ona ortak koşacak hiçbir varlığın bulunmasının câiz olmadığını anlamış oluruz. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: لَوْ كَانَ فِيهِمَا اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا *"Eğer ikisinde de (semada ve arzda), Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, ikisi de (yer de gök de) mutlaka fesada uğrardı."*[365] Başka bir âyette ise şöyle buyurulmaktadır: قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ اٰلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ اِذًا لَابْتَغَوْا اِلٰى ذِى الْعَرْشِ سَبِيلًا سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا *"De ki: Eğer dedikleri gibi Allah'la beraber tanrılar bulunsaydı, o takdirde hepsi arşın sahibiyle savaşmaya bir yol ararlardı. O, onların söylediklerinden münezzehtir, yücedir, uludur."*[366] Yine Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ اِلٰهٍ اِذًا لَذَهَبَ كُلُّ اِلٰهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُونَ *"O'nun yanında hiçbir tanrı yoktur, olsaydı, her tanrı kendi yarattığı ile beraber gider ve birbirinden üstün olmaya çalışırlardı. Allah onların vasıflandırdıklarından münezzehtir."*[367]

Üçüncü Vecih: Beden; ruhun iradesi ve muharriki olmadan hareket edemediği gibi, bu oluşumun da bir irade edici olmadan, onun takdiri, iradesi ve hükmü dışında, hayır veya şerle hareket edemeyeceğini anlarız.

Dördüncü Vecih: Cesetteki her şey, ruhun bilgisi ve şuuruyla hareket ettiğine, cesedin hareket ve sükûnu ile ilgili ruha hiçbir şey gizli kalmadığına göre; yerde ve göklerde zerre kadar hiçbir şeyin Allah'a gizli kalamayacağını anlarız.

Beşinci Vecih: Bu cesette bulunan hiçbir şey, ruha diğer şeylerden daha yakın olmadığına, bilakis ruh, cesette bulunan her şeye yakın olduğuna göre; Allah'ın her şeye en yakın olduğunu, hiçbir şeyin diğer hiçbir şeyden ona daha yakın ve daha uzak olmadığını anlarız. Allah'ın yakın olması, mesafe yakınlığı değildir. Zira o, böyle bir şeyden (mesafeden) münezzehtir.

Altıncı Vecih: Ruh, daha ceset yaratılmadan mevcut olduğuna ve ceset yok olduktan sonra da var olacağına göre; yüce Allah'ın da mahlûkatın varlı-

365 Enbiyâ 21/22.

366 İsrâ 17/42-43.

367 Mü'minûn 23/91.

ğından önce var olduğunu ve mahlûkat silinip gittikten sonra da mevcut olacağını anlarız. O dâim olandır, zeval bulmaz ve zevalden münezzehtir.

Yedinci Vecih: Ruh, cesette olduğu halde keyfiyeti (nasıllığı) anlaşılmadığına göre; Allah'ın da keyfiyetten münezzeh olduğunu anlarız.

Sekizinci Vecih: Cesette bulunan ruhun nerede olduğunu bilemediğimiz gibi, onun keyfiyetten ve eyniyetten (nerede olduğu sorusundan) münezzeh olduğunu anlarız. Ruh, "nerede" ve "nasıl" soruları ile vasıflandırılamaz. Bilakis ruh, hiçbir şey istisna kalmamak kaydıyla tüm cesette mevcuttur. İşte bu şekilde Allah Teâlâ da mekân ve zamandan münezzeh olduğu halde istisnasız her yerde mevcuttur.

Dokuzuncu Vecih: Ruh cesette olduğu halde, gözle idrak edilmediğine ve resim ile tasvir edilemediğine göre; Allah'ı hiçbir gözün idrak edemeyeceğini, resim ve bir rumuz ile tasvir edilemeyeceğini, güneş ve aya benzemediğini anlarız. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurmaktadır: لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, işitendir, görendir."*[368]

Onuncu Vecih: Ruh hissedilmediğine ve kendisine temas edinilmediğine göre, Allah'ın da (elle dokunularak) hissedilmekten, cisim olmaktan, münezzeh olduğunu anlarız.

İşte مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ *"Nefsini tanıyan Rabb'ini tanır"* sözünün manası budur. (Nefsini) tanıyan ve günahlarını itiraf edenlere müjdeler olsun!

Bu hadisle ilgili başka bir tefsir (yorum) daha vardır. O da şudur: Bilirsin ki senin nefsine ait sıfatlar, Rabb'ine ait sıfatların zıddı üzere bulunur. Buna göre nefsini fenâda bilen, Rabb'ini bekâda bilir. Nefsini cefada ve hatalı bilen, Rabb'ini vefa ve atâ (bağış) sahibi bilir. Nefsini (ne ise öylece) olduğu gibi bilen, Rabb'ini de olduğu gibi bilir.

Şunu bil ki daha kendini olduğun gibi (her yönünle) tanımıyorsun. Dolayısıyla Allah'ı olduğu gibi bilmen nasıl mümkün olsun? Sanki مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ *"Nefsini tanıyan Rabb'ini tanır"* sözünde, imkânsız olan bir şey, başka bir imkânsıza bağlı kılınmış gibi. Zira nefsini, onun keyfiyetini, ke-

368 Şûrâ 42/11.

miyetini (tam hakkıyla) bilmen imkânsızdır. Dolayısıyla iki yanın arasında bulunan nefsini; keyfiyeti, nerede olduğu, özelliği ve şekli bakımından tavsif etmeye gücün yetmezken ve o, görünmezken; nasıl olur da (aciz bir) kul olarak, rubûbiyyeti, nasıllık, nerede olduğu bakımından tavsif edersin (bu imkansızdır)? Kaldı ki o, keyfe (nasıl) ve eyne (nerede) sorularından münezzehtir. Bu hususta ben şöyle diyorum:

Ne söylediğimi anlayana de ki, sözü kısa tut, bu uzun bir şerhtir.

O gizli bir sırdır ki, onsuz, Allah'a yemin olsun ki büyüklerin boyunları vurulur.

Sen kendini tam olarak tanımıyorsun, kim olduğunu ve vuslatın nasıl olacağını bilmiyorsun.

Hayır, içinde terkip edilmiş sıfatları bilmiyorsun, akıllar onun gizli oluşundan tedirgindir.

Nerede sende bulunan cevheri içerisindeki ruh? Onu gördün mü? Nasıl hareket ettiğini hiç gördün mü?

Bu nefesler, onu kuşatır mı? Hayır, senden ne zaman zâil olacağını bilmiyorsun.

Aklın ve anlayışın nerede bulunur? Uyku hâkim olduğunda. Söyle bana ey câhil!

Sen ekmek yemeği bilmezsin, (yediğin) vücudunda nasıl akar veya nasıl (bevl olup) çıkar? Bilmezsin.

İki yanın arasında bulunan iç âlemin (nefsin) bu şekilde bozuk (şüpheli) iken, arşa kimin istivâ ettiğini nasıl bileceksin? (O halde) nasıl istivâ etti? Nüzûl nasıl oldu da deme.

Allah nasıl tecelli eder? Veya nasıl görülür (deme). Ömrüme yemin olsun ki bu (sualler), sadece fuzuli sorulardır?

Onun hakkında keyfe (nasıl), eyne (nerede) yoktur. O, keyfenin Rabb'idir, keyfe değiştiği halde.

O, üstün de üstündedir. Onun için hiçbir üst yoktur. O her zaman her yerdedir, zail olmaz.

Zat, sıfat ve isim olarak O yücedir. Her ne söylersem O, söylediklerimden yücedir."

Konevî, *Taarruf*'un şerhinde şöyle demiştir: Bazı âlimler; bu hadisin sanki olmayan bir şeyle alakalı bir hadis olduğunu söylemişlerdir. Bu da (şu demektir): Yüce Allah'ın قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّى *"De ki, ruh Rabbim'in emrindendir"*[369] âyeti ile şâri (Allah), nefsi tanıma yolunu kapatmıştır. Bununla da şunu tembihte bulunmuştur: Yani insan, nefsini tam olarak idrak etmekten aciz olunca -ki o yaratılanların cümlesindendir ve kendisine en yakın olan şeydir- kendisini yaratanı hakkıyla tanıma hususunda daha da aciz kalır. Hatta o, sözünün; işitmesi, görmesi, koklaması, konuşması vb. duyularının hakîkatini idrakten dahi acizdir. Zira insanların bu meselelerin hepsinde de ihtilafları ve farklı mezhepleri vardır. Görmenin; tabii yoldan veya ışığın çıkmasıyla gerçekleştiğini; koklamanın, havanın hareket etmesi ve kokulu şeyden bir cüzün yayılmasıyla oluştuğu vb. meşhur konulardaki ihtilaflarında olduğu gibi, düşünen kimse bunda da fazla bir şey elde edemez. Bu görünen, insanın dokunabildiği zâhir şeyler hakkında bile durum böyleyken (insanlar gerçeğe tam hâkim değilken), büyük müteâl olan (Allah)'ı tanıma hususunda durum nasıl olur (var sen düşün).

Şüphesiz bu hadisin manası hakkında aktardıklarımızdan, birtakım görüşler anlaşılır. En iyisini Allah bilir.

Dönüş O'nadır. Âlemlerin Rabb'ine hamdolsun. Allah'ın salâtı Efendimiz Muhammed'in (s.a.v), onun âli, ashabı, ona tâbi olanlar, zevceleri üzerine olsun. Ona çok çok selâm olsun.

369 İsrâ 17/85.

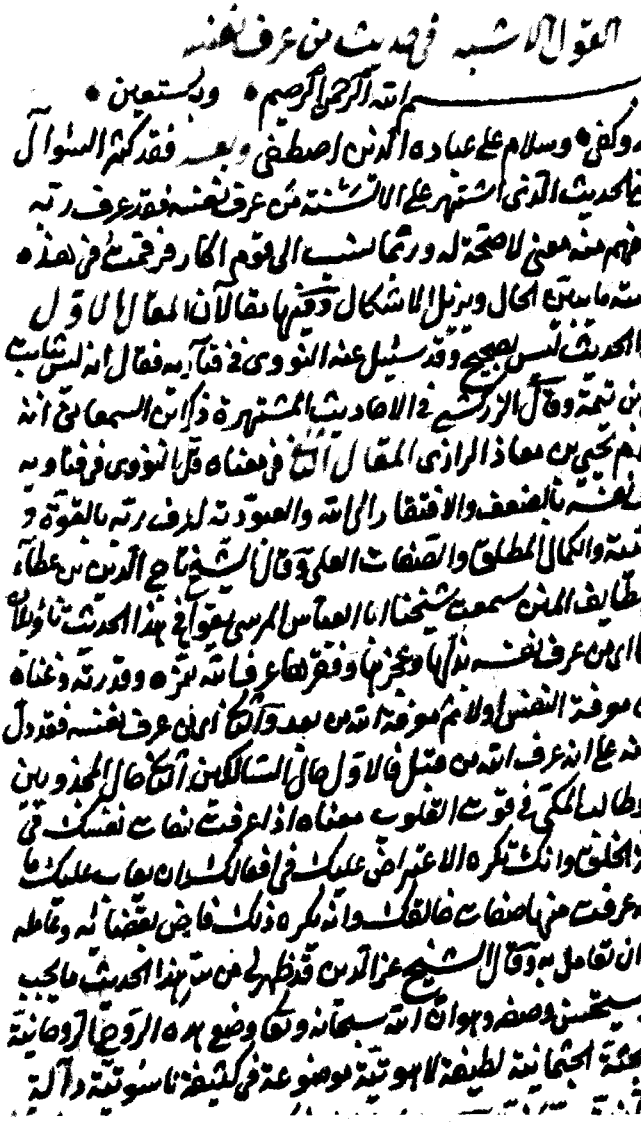

"el Kavlü'l-Eşbeh fî Hadîsi men Arefe Nefseh fe-kad Arefe Rabbeh" Risalesi ilk sayfası

BİBLİYOGRAFYA

Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ*, [baskı yeri yok], Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Cürcânî, Seyyid Şerif, *Ta'rîfât* (ter. Abdulaziz Mecdî Tolun), İstanbul: Litera Yay., 2014.

İdiz, Ferzende, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf*, Ankara: İlâhiyat Yay., 2015.

İbrahim Mustafa v. dğr., *el-Mu'cemü'l-Vasît*, [baskı yeri yok], Dârü'd-Da've, ts.

Süyûtî, Celâleddin, *el-Kavlü'l-Eşbeh fî Hadîsi men Arefe Nefseh fe-kad Arefe Rabbeh*, Millî Ktp., nr. 55 Hk 245/48.

_____, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ fi'l-Fıkh ve Ulûmi't-Tefsîr ve'l-Hadîs ve'l-Usûl ve'n-Nahv ve'l-İ'râb ve's-Sâiri'l-Fünûn* (thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman), c. II, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000.

Turgut, Ali Kürşat, "İşrâkî Felsefede Nefs (Rûh) Meselesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. VI, sy. 26 (Bahar 2013), ss. 559-579.

Uludağ, Süleyman, "Nefis", *DİA*, İstanbul 2006.

Yıldız, Adem, *İmam Gazzâlî'ye Göre Nefis ve Nefis Eğitimi* (yüksek lisans tezi, 2007), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zerkeşî, Muhammed b. Abdullah, *et-Tezkire fi'l-Ehâdîsi'l-Müştehire* (thk. Mustafa Abdülkadir Atâ), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.

المنجلى فى تطور الولى

el-MÜNCELÎ FÎ TATAVVURİ'L-VELÎ

EVLİYANIN AYNI ANDA BİRDEN FAZLA YERDE GÖRÜLÜP GÖRÜLEMEYECEĞİNE DAİR

Giriş

Ehl-i sünnet'e göre evliyanın kerameti haktır.[370] Keramet, "azizlik, şeref, küp veya desti, itibar, kerim, cömertlik" gibi anlamları içeren Arapça bir kelimedir. Peygamberlerde görülen olağan üstü olaylara mucize denir. Bu durum velilerde görülürse keramet ismini alır.[371]

Velilerin de birtakım özellikleri vardır. Şöyle ki: **1.** Veliler masum değildir. Mahfuzdur (korunmuş). Masum günah işlemez, mahfuz işler; ancak günahta ısrar etmez. **2.** Velilerde son nefeste imanla vefat etmek garantisi yoktur. **3.** Veliden keramet zuhur eder; o da ihtiyaç olduğu zaman gerçekleşir. Durup

370 Süleyman Uludağ, "Kerâmet", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 266.

371 bk. Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri & Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yay., 2. bs., 2004, s. 365.

dururken keramet göstermek, velilikte söz konusu değildir. **4.** Bir veli bin yıl ömrü olsa; bu süre içinde manevi kemalatta yükselse, bir peygamberin topuğuna bile varamaz.[372]

Nebîlere ait tüm mucizelerin (evliya için) keramet olarak vuku bulması câizdir.[373]Ancak mucizede var olan meydan okumanın, keramette olmaması şartıyla.[374]Velinin eliyle gerçekleşen keramet, aslında tâbi olduğu nebînin bir mucizesidir. Zira bu keramet veliye, ancak o nebîye tâbi olması, ona iman etmesi, getirdiklerini kabul etmesi ve şeriatıyla amel etmesiyle mümkün olabilir.[375]

Veliden, su üstünde yürüme, havada uçma vb. çeşitli kerametler görülebileceği söylenmiştir. Kadim ulema, veli kimsenin, aynı anda birden fazla yerde bulunup görünmesini de kerametten sayarak mümkün görmüştür. Onlara göre böyle bir kerametin evliya eliyle gösterilmesi mümkündür. İmam Süyûtî'ye göre bu durum, yüce Allah'ın mekânı dürmesi veya o veli kulu temessül ettirmesi suretiyle gerçekleşmektedir.[376] Bunun mümkün olduğunu savunan İmam Süyûtî buna dair *el-Müncelî fî Tatavvuri'l-Velî*[377] isminde bir risale yazmıştır. Bu çalışma da bahsi geçen risalenin tercümesinden ibarettir.

Söz konusu risale tercüme edilirken metne son derece bağlı kalınmıştır. Tercümeye Abdüllatif Hasan Abdurrahman tarafından tahkik edilerek basılan baskı[378] esas alınmakla beraber, ihtiyaç anında Millî Kütüphane, Samsun İl Halk Kütüphanesi, 55 Hk 245/16 numarada kayıtlı nüshadan da istifade edilmiştir. Gerekli görülen yerlere uygun başlıklar konularak içeriğe dikkat çekilmiştir.

---

372 Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 698.

373 Süyûtî, Celâleddin, *el-Bâhir fî Hükmi'n-Nebî bi'l-Bâtın ve'z-Zâhir*, Manisa İl Halk Ktp., nr. 45AkZe14/1, vr. 50b.

374 Süyûtî, Celâleddin, *eş-Şerefü'l-Muhattem fî mâ menne Allahu bihî alâ Veliyihi's-Seyyid Ahmed er-Rifâî min Takbîli Yedi'n-Nebî*, Mısır: Mîriyye Matbaası, 1301/1884, ss. 3-4.

375 Süyûtî, *Bâhir*, vr. 51a; Ferzende İdiz, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf*, Ankara: İlâhiyat Yay., 2015, s. 209.

376 bk. Süyûtî, Celâleddin, *el-Müncelî fî Tatavvuri'l-Veli*, Millî Kütüphane, Samsun İl Halk Ktp., nr. 55 Hk 245/16.

377 Süyûtî, *el-Müncelî*.

378 bk. Süyûtî, Celâleddin, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ fi'l-Fıkh ve Ulûmi't-Tefsir ve'l-Hadîs ve'l-Usûl ve'n-Nahv ve'l-İ'râb ve's-Sâiri'l-Fünûn* (thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000, c. I, ss. 208-213.

Nüshaları

Eserin tespit edebildiğimiz kadarıyla iki nüshası mevcuttur.

1. Ankara Millî Kütüphane, Samsun İl Halk Kütüphanesi, 55 Hk 245/16 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. Beş varaktan ibaret olup, 27 st., 22x18-15x8 cm. ebadındadır. Nesih hat, siyah mürekkeple yazılmıştır. Başlık ve konu başları kırmızı renkle belirtilmiştir. Kırmızı meşin bir cilt içerisindedir.

2. İkinci nüsha, Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesi, nr. 1395/7'de kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. Yedi varaktan ibaret olup, 21 st., 207x155-154x97 mm. ebadındadır. Nesih hat, siyah mürekkeple yazılmıştır.[379]

Ayrıca risale, İmam Süyûtî'nin Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından tahkikli basımı yapılmış olan *el-Hâvî li'l-Fetâvâ fi'l-Fıkh ve Ulûmi't-Tefsîr ve'l-Hadîs ve'l-Usûl ve'n-Nahv ve'l-İ'râb ve's-Sâiri'l-Fünûn* adlı kitabının içerisinde de yer almaktadır.[380]

Muhtevası

İmam Süyûtî, eserin girişinde bu risaleyi yazma sebebi olarak şunları yazmaktadır: "Bana; talâkı üzerine (eğer gerçeği söylemiyorsam karım benden boş olsun şeklinde) yemin ederek, Allah'ın veli kulu Şeyh Abdülkadir et-Tartûşî'nin kendisinin yanında gecelediğini söyleyen bir adama karşın, yine talâkı üzerine yemin ederek söz konusu gece Şeyh Tartûşî'nin bizzat kendisinin yanında gecelediğini söyleyen ikinci bir adamın olduğu ve bunların talâklarının boş olup olmayacağı (zira Şeyh Tartûşî'nin aynı gece ve aynı anda farklı iki yerde olduğu anlamına gelir bu) soruldu. Bunun üzerine ismi geçen Şeyh Abdülkadir'e bir elçi göndererek meseleyi (bir velinin aynı anda farklı iki mekânda görünüp görünemeyeceğini) kendisine sordum. Cevaben şeyh dedi ki: Şayet dört kişi dahi aynı gece yanlarında gecelediğimi derse doğru söylemiş olurlar. Ben de o iki adamın yalan yere yemin etmediklerine (doğru söylediklerine) fetva verdim (hanımları boş olmaz dedim)."[381] Bu şekilde

379 bk. İdiz, *İmam Süyûtî*, s. 119.

380 bk. Süyûtî, *el-Hâvî*, c. I, ss. 208-213.

381 Süyûtî, *el-Münceli*, vr. 71a.

risaleyi yazma sebebini belirten İmam Süyûtî, aynı zamanda vermiş olduğu fetvayla velinin aynı anda farklı iki mekânda görülebileceğine inandığını da ifade etmiş olmaktadır. Ona göre bir veli, Allah'ın izniyle aynı anda birden fazla mekânda görülebilir. Bu da şu üç şekilde gerçekleşmektedir:

"**1.** Cinlerde olduğu gibi sûretlerin temessül ve teşekkül yoluyla çoğalması durumu.

2. Çoğalma olmadan aradaki mesafenin dürülmesi ve yerin aradan kaldırılması yoluyla. Bu durumda, onu (veli kişiyi) iki kişi (her biri kendi evinde olduğu halde) aynı (bir) yerde görür. Ancak şu var ki yüce Allah yeri dürer, geçişe engel olan hicâbları (perde/engel) kaldırır da o velinin iki farklı mekânda olduğu zannedilir. Bu durum, İsrâ sabahı (İsrâ olayının gerçekleştiği sabah) Resûlullah'ın (s.a.v) Mekke'de olduğu halde Beytülmakdis'i Kureyş'e tarif ettiğinde kendisine (gözlerinin önüne) Beytülmakdis'in kaldırıldığını (getirildiğini) anlatan hadisin hamlolunacağı en güzel misaldir.

3. Velinin cesedinin büyüklüğü cihetiyledir. Şöyle ki; (velinin) cesedi (büyüklüğü cihetiyle) kâinatı doldurur ve her yerden görülür. Nitekim ölüm meleği (Azrâil) ile Münker ve Nekir'in durumları bu şekilde açıklanmıştır. Ölüm meleği şarkta ve mağribde ölenin ruhunu -aynı anda- kabzeder. Yine Münker ile Nekir, şarkta ve mağribde kabre konulmuş olanı -aynı anda- sorguya çeker. Bu da bu üçünün durumu hakkında en güzel cevaptır. Bu durum, mutat sûreti üzere görülmesine mani değildir. Zira Allah, (bunlardaki) fazlalıkları gözlerden saklar veya bazısını bazısının içine girdirir. Cibrîl'in Dihye'nin (r.a) sûretinde görülmesi ile kendi aslî sûreti üzere görülmesi olayında olduğu gibi, oysa gerçek cüssesi çok daha büyüktür. Zira Cibrîl'in kanatlarından sadece ikisi ufku kaplıyordu."[382]

İmam Süyûtî'ye göre kadim ulemadan bu görüşte olan birçok kişi de mevcuttur. Mesela *el-Hâvî*'nin şârihi Alâeddin Konevî; Şeyh Tâceddin es-Sübkî, Kerîmüddin el-Âmilî, Saidüssuadâ (Salâhiyye) Hankahı Şeyhi Safiyyüddin b. Ebû Mansûr, *el-Vahîd*'in sahibi Abdülgaffâr el-Kûsî, Afîf el-Yâfiî, Şeyh Tâceddin İbn Atâullah, Serâc İbnü'l-Mülakkın, Burhan el-Ebnâsî, Şeyh Abdullah el-Menûfî, onun öğrencisi ve aynı zamanda *el-Muhtasar*'ın müellifi Şeyh

382 Süyûtî, *el-Müncelî*, vr. 71a-b.

Halil el-Mâlikî, Ebü'l-Fazl Muhammed b. İbrahim et-Tilimsânî el-Mâlikî bu görüşte olan âlimlerdir, der.[383]

Kısaca eser, aynı anda iki yerde bulunmanın evliya açısından zuhur etmesi mümkün olan bir keramet olduğunu anlatan delilleri ihtiva etmektedir.

383 Süyûtî, *el-Müncelî*, vr.71a.

المنجلى فى تطور الولى

el-Müncelî fî Tatavvuri'l-Velî

بسم الله الرّحمن الرّحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!

Hamd, Allah'a mahsustur ve O (bize) yeter. Selâm, O'nun seçkin kulları üzerine olsun.

Bana; talâkı üzerine (eğer gerçeği söylemiyorsam karım benden boş olsun şeklinde) yemin ederek, Allah'ın veli kulu Şeyh Abdülkadir et-Tartûşî'nin kendisinin yanında gecelediğini söyleyen bir adama karşın, yine talâkı üzerine yemin ederek söz konusu gece Şeyh Tartûşî'nin bizzat kendisinin yanında gecelediğini söyleyen ikinci bir adamın olduğu ve bunların talâklarının boş olup olmayacağı (zira Şeyh Tartûşî'nin aynı gece ve aynı anda farklı iki yerde olduğu anlamına gelir bu) soruldu. Bunun üzerine ismi geçen Şeyh Abdülkadir'e bir elçi göndererek meseleyi (bir velinin aynı anda farklı iki mekânda görünüp görünemeyeceğini) kendisine sordum. Cevaben şeyh dedi ki: Şayet dört kişi

dahi aynı gece yanlarında gecelediğimi iddia ederse doğru söylemiş olurlar. Ben de o iki adamın yalan yere yemin etmediklerine (doğru söylediklerine) dair fetva verdim (hanımları boş olmaz dedim).

Bunun fikhî yönden tayini ise şöyledir: Bu olayda her ikisinin ortaya delil koyma ihtimali yanında, hiçbirinin delil getirememesi veya birinin delil getirip öbürünün getirememesi söz konusudur (bu üç durumda biri olur). İlk iki durumda yeminin bozulmasının söz konusu olmayacağı açıktır. Bu konuda hiç kimse de münakaşa etmez. Zira açıkça görüldüğü gibi ikisinin de aynı anda yemininin bozulmuş olması mümkün olmadığı gibi, onlardan muayyen birinin de yemini bozduğu (kesin olarak) söylenemez. Çünkü bu durum, gerekçesi olmayan bir tercih hükmüdür. Nitekim kuşlarla ilgili fukahanın verdiği fetvayı biliyorsun.

Üçüncü duruma gelince, burada bir şahsın (aynı anda) iki farklı mekânda bulunmasının mümkün olmadığını hatta imkânsız olduğunu söyleyen kişi ile bu konuda tartışılır. Zira durum, bunun imkânsız olduğunu vehmeden kişinin zannettiği gibi değildir. Şüphesiz, tanınmış imamlar, bunun câiz ve mümkün olduğunu söylemişlerdir. Bu durum (aynı anda farklı iki yerde görünme) mümkün olunca, ortada yalan yeminden bahsedilemez. Zira gerçekleşmesini mümkün gördüğü bir şey için yemin eden kişinin (bu şeyin olması mümkün olduğu için) yalan yemin ettiğine hükmolunamaz. Zâhire göre talâk, şek (şüphe) halinde vuku bulmaz ve bu da açıklamaya gerek olmayan açık bir durumdur. İhtiyaç duyulan şey, üzerine yemin edilen şeyin olmasının mümkün olduğunu ispat etmektir. Ayrıca bu mesele önceki dönemlerde de olmuş ve ulema benim gibi, bu olayda yalan yere yeminin söz olmadığına fetva vermiştir. Dayanakları ise hakkında yemin edilen şeyin gerçekleşmesinin imkânsız olmayışı olmuştur.

Ben diyorum ki meşhur âlimler de bu durumun (velinin aynı anda farklı iki yerde görülmesi) mümkün olduğunu ifade etmişlerdir. Bunlardan bazıları şunlardır: *el-Hâvî*'nin şârihi Alâeddin Konevî, Şeyh Tâceddin es-Sübkî, Kerîmüddin el-Âmilî, Saidüssuadâ (Salâhiyye) Hankahı Şeyhi Safiyyüddin b. Ebû Mansûr, *el-Vahîd*'in sahibi Abdülgaffâr el-Kûsî, Afîf el-Yâfiî, Şeyh Tâceddin İbn Atâullah, Serâc İbnü'l-Mülakkın, Burhan el-Ebnâsî, Şeyh Abdullah el-Menûfî, onun öğrencisi ve aynı zamanda *el-Muhtasar*'ın müellifi Şeyh Halil

el-Mâlikî, Ebü'l-Fazl Muhammed b. İbrahim et-Tilimsânî el-Mâlikî ve başkaları. Bu konuda ismini zikrettiğimiz âlimlerin söylediklerinin özeti şu üç şeydir:

1. Cinlerde olduğu gibi sûretlerin temessül ve teşekkül yoluyla çoğalması durumu.

2. Çoğalma olmadan aradaki mesafenin dürülmesi ve yerin aradan kaldırılması yoluyla olması. Bu durumda, onu (veli kişiyi) iki kişi (her biri kendi evinde olduğu halde) aynı (bir) yerde görür. Ancak şu var ki yüce Allah yeri dürer, geçişe engel olan hicâbları (perde/engel) kaldırır da o velinin iki farklı mekânda olduğu zannedilir. Bu durum, İsrâ sabahı (İsrâ olayının gerçekleştiği sabah) Resûlullah'ın (s.a.v) Mekke'de olduğu halde Beytülmakdis'i Kureyş'e tarif ettiğinde kendisine (gözlerinin önüne) Beytülmakdis'in kaldırıldığını (getirildiğini) anlatan hadisin hamlolunacağı en güzel misaldir.

3. Velinin cesedinin büyüklüğü cihetiyledir. Şöyle ki cesedi (büyüklüğü cihetiyle) kâinatı doldurur ve her yerden görülür. Nitekim ölüm meleği (Azrâil) ile Münker ve Nekir'in durumları bu şekilde açıklanmıştır. Ölüm meleği; biri şarkta ve diğeri mağribde ölenin ruhunu (aynı anda) kabzeder. Yine Münker ile Nekir, şarkta ve mağribde kabre konulmuş olanları (aynı anda) sorguya çeker. Bu üç görüş içinde en güzel cevap da bu son görüştür. Bu durum, mutat sûreti üzere görülmesine mani değildir. Zira Allah, (bunlardaki) fazlalıkları gözlerden saklar veya bazısını bazısının içine girdirir. Cebrâil'in aslî sûreti çok daha büyük olduğu halde Dihye'nin (r.a) sûretinde görülmesi olayında olduğu gibi. Oysa aslî sûreti çok daha büyüktü. Zira Cebrâil'in kanatlarından sadece ikisi ufku kaplıyordu. Şimdi ben size âlimlerin bu konu hakkındaki görüşlerini aktaracağım.

Velinin Aynı Anda İki Ayrı Yerde Görülmesi Mümkün müdür?

Allâme Alâeddin Konevî, *el-İ'lâm* isimli kitabında şöyle demiştir: "Yüce Allah'ın bazı kullarına daha hayatta iken, ilk (asıl) bedenindeki tasarrufu devam ettiği halde, başka bir beden üzerinde de tasarrufta bulunma gibi kudsî bir yetenek ve kuvvet bahşetmesi mümkündür. Zaten ilk mekânlarında oldukları halde başka mekânlara da aslî şekillerinin yerine ona benzer bir görüntüyle (temessül) gittikleri için abdallara (abdal) ismi verildiği söylenmiştir. Cinlerin çeşitli

sûretlere girmesi câiz olunca; enbiya, melekler ve veliler bu konuda (birden fazla şekle girip başka yerlerde görülme hususunda) daha evla olurlar. Sûfîler, ecsâd (cesedler) âlemi ile ervah (ruhlar) âlemi arasında bulunan ve misal âlemi dedikleri (üçüncü) bir âlem tespit etmişlerdir. Bu âlemin ecsâd âleminden daha latif ve ervah âleminden daha kesif olduğunu söylerler. Ruhların tecessüd (cesede girmesi) ederek çeşitli görünümlerde zuhura gelmesini buna bina ederler. Bunun için de yüce Allah'ın فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا "*(Cebrâil'i göndermiştik de) ona (Meryem'e) tam bir insan olarak görünmüştü*"[384] emrini göz önünde bulundururlar. Dolayısıyla tek olan ruh, mesela Cebrâil'in (a.s) ruhu gibi, aynı anda hem aslî şekil hem de bu misalî şekil için (idare eden) bir müdebbir olur (böylece her iki şekle de girer). İşte bu yolla, Cebrâil'in (a.s) cismi ile ilgili olarak; bazı büyüklere sorulan ve büyükler tarafından nakledilmiş olan, 'Cebrâil (a.s), Resûlullah'a (s.a.v) aslî sûretinde gösterildiğinde sahip olduğu o ufku kaplayan büyüklükteki kanatlı cismi, (Resûlullah'a (s.a.v) Dihye sûretinde geldiğinde) nereye gidiyor?' şeklindeki o meşhur soru da hallolmuş olur. Bu soruya bazı âlimler, zorlanarak, 'Cebrâil'in (a.s) (o kanatlı büyük) cismi, hacmi küçülüp ve Dihye'nin sûreti kadar oluncaya dek birbirinin içine girdiriliyordu. Sonra da tekrar açılarak eski aslî şekline dönerdi' şeklinde cevap vermişlerdir. Oysa bu konu hakkında sûfîlerin görüşü daha uygundur. Sûfîler, şöyle derler: Cebrâil'in (a.s) aslî cismi değişmeden olduğu gibi kalır. Yüce Allah onun yerine başka bir sûret yaratır ve Cebrâil'in ruhu aynı anda her iki sûrette tasarrufta bulunur. Enbiya da böyledir. Durumları bundan uzak değildir. Zira ölüleri diriltme, asâyı yılana dönüştürme, yüce Allah'ın kendilerine sema ve yer arası gibi mesafeyi bir anda katetme gibi alışılmışın dışında bir şeyi yapma kudreti vermesi gibi harikulâde haller enbiya hakkında mümkün olunca; Allah'ın iki beden ve daha fazlasında tasarrufta bulunma gücünü de (enbiyaya) vermesi imkânsız olmaz. İşte bu asıl üzere birçok mesele tahriç edilir ve kolay olmayan müşkil birçok mesele çözülmüş olur. وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ "*...Genişliği gökler ve yer kadar olan cennet...*"[385] sözü de böyledir. Cennet, yer ve göğün bir parçası ve damı da Rahmân'ın arşı olduğu halde, hadiste geçtiği üzere, Resûlullah'ın

384 Meryem 19/17. Âyetin tamamı şöyledir: فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَاَرْسَلْنَا اِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا *"Sonra, insanlardan gizlenmek için bir perde germişti. Cebrâil'i göndermiştik de ona tam bir insan olarak görünmüştü."*

385 Âl-i İmrân 3/133.

(s.a.v), namazdayken cennete gelip oradan bir salkım üzüm alacak şekilde böyle etrafı çevrili bir yer kendisine nasıl gösterilmiş olabilir acaba? Bunun cevabı, cennetin kendisine temsilî olarak (temessül) gösterildiğidir. Kadîb el-Bân el-Mûsûlî hakkında anlatılanlar da böyledir. Kendisi abdallardan idi ve namaz kıldığını görmeyenlerden biri kendisini namazı terketmekle (terk-i salât) itham etti ve bu inkârında da çok ısrar etti. Hemen anında Kadîb temessül ederek çeşitli şekillerde göründü ve adama bu sûretlerin hangisinde namaz kılmadığımı gördün, diye sordu. Bunların bu kâide üzerine mebni birçok hikâyeleri vardır da bu, onlar hakkındaki kâidelerin anasıdır. Allah en iyisini bilir." Burada anlatılanların tamamı Konevî'nin kendi yazdıklarıdır.

Safiyyüddin b. Ebû Mansûr da *Risâle*'sinde şunları aktarmıştır: "Şeyh Müferrec ed-Demâminî ile ilgili memleketinde arkadaşları arasında şu olay yaşandı: Hac farizasında bulunan bir arkadaşı, öbürüne, 'Ben Şeyh Müferrec'i (hacda bulunduğum esnada) Arafat'ta gördüm' dedi. Öbürü şeyhin Demâmin'den (eski bir belde ismi) hiç çıkmadığını ve başka yere de gitmediğini söyleyerek buna karşı çıktı. Her ikisi de talâkları üzerine yemin etti. Hacca gitmiş olan kişi; şeyhi Arafat'ta gördüğüne dair eşinin talakı üzerine yemin ederken öbürü de şeyhin arefe günü Demâmin'den kesinlikle ayrılmadığına dair talâkı üzerine yemin etti. Böylece bu tartışmayı ona (Şeyh Müferrec'e) götürdüler. Şeyh, ikisinin de söylediğini doğru kabul etti ve her biri hanımıyla beraber kaldı (yani boş olmadı). Bundaki hikmetin ne olduğunu, biri doğru söylüyorsa, öbürü yalan yere yemin etmiş olmaz mı, diye sordum. Yanımızda muteber insanlar da vardı. Şeyh, bize siz söyleyin, dedi. Bundaki sırrın ne olduğunu konuşalım diye bize izin verdi. Oradakilerden her biri, görüşünü ifade etti. Ancak bu kâfi olmadı. Mesele (hakkında sıranın) bana geldiğini anladım. Bunun üzerine şeyh, izah etmem için bana işaret verdi. Ben; kişi velayetini gerçekleştirdiği zaman, birçok sûrete bürünme imkânı elde eder. Aynı anda birden fazla yönde (yerde) ruhaniyeti ile zuhur eder. Zira iradesine göre kendisine hal içinde hale bürünme ve çeşitli sûretlere girme imkânı verilir. Dolayısıyla kendisini Arafat'ta gören kimseye görülen sûret gerçek olduğu gibi, şeyhin Demâmin'den ayrılmadığını söyleyen diğer kişiye görülen sûret de haktır. Her ikisi de yemininde doğrudur, dedim. Bunun üzerine şeyh, 'Doğru görüş işte budur' dedi." Şeyh Safiyyüddin'in sözleri burada son buldu.

İmam Yâfiî, bu meseleyi *Kifâyetü'l-Mu'tekid* isimli kitapta naklederek şöyle demiştir: "Şayet bu durum imkânsızdır, fakihin böyle bir şeyi kabul etmesi mümkün değildir, bunu kesinlikle aklı için câiz görmez, fakihe göre yemin eden iki kişiden birinin yalan yere yemin etmemiş olduğuna hükmetmek sahih olmaz, o halde bir kimsenin aynı anda iki farklı mekânda bulunması aklen mümkün değildir, dersen, buna vereceğim cevap, yukarıda zikredilen Şeyh Safiyyüddin'in cevabı olur. Kaldı ki böyle bir şey muhal değildir. Zira bu, ruhanî sûretin çoğalarak sübût bulması olayıdır, bu çoğalma (bildiğimiz) bir (olan) tek sûrette olmuyor ki imkânsız olsun. Şeyh Safiyyüddin dedi ki: Şayet bir şahısta birden çok sûretin görülmesi problem olarak devam ediyor, denilecek olursa, buna şu cevabı veririm: Bu durum hiç şüphesiz vuku bulmuş ve müşahede (görülmüş) edilmiş bir olaydır. Akıl hayretler içerisinde de kalsa bunu inkâr etmek mümkün değildir. Sürekli yerinde sabit olduğu ve söz konusu vakitlerde de hep yerinde olduğu bilindiği halde, Kâbe-i Muazzama'nın başka yerlerde ve birçok vakit evliyadan bir cemaatin etrafında dönüp onları tavaf ettiğinin görüldüğüne dair birçok fakih ve kişiden gelen meşhur mesele de bu türden bir olaydır. Yine Kadîb el-Bân kıssası bu türden bir meseledir. Bize büyüklerden birinin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Uçmakta -şaşılacak- bir şey yoktur. Asıl şaşılacak şey şudur: Biri şarkta öbürü garbda olan iki kişi (veli) birbirlerini ziyaret etmek ister ve bir araya gelerek muhabbet ederler. Sonra her biri geldiği yere dönüp gider de insanlar her ikisinin de bulundukları yerde olduklarını ve hiç oradan ayrılmadıklarını müşahede (zan) eder."

Yine Yâfiî, *er-Ravzü'r-Reyâhîn* adlı kitabında şöyle demiştir: "Sehl b. Abdullah'ın arkadaşlarından biri şu meseleyi naklederek dedi ki: Adamın biri senelerin birinde hacca gitmişti. Döndüğü zaman kardeşine, 'Sehl b. Abdullah'ı Arafat'ta vakfede gördüm' dedi. Kardeşi ona, 'Biz terviye günü (Arafat'tan önceki gün) Tüster'de bulunan zâviyesinde onunla beraber idik' dedi. Kardeşi, Abdullah'ı vakfede gördüğüne dair talâkı üzerine yemin etti. Kardeşi kendisine, 'Hadi benimle gel, gidip ona soralım' dedi. İkisi kalkıp Abdullah'ın yanına gidip aralarında geçen meseleyi ona anlattılar ve talâk üzere yapılan yeminin durumunu sordular. Bunun üzerine Sehl onlara, 'Böyle bir şey sizi ilgilendirmez, siz Allah'la meşgul olun' dedi. Yemin edene de, 'Hanımını nikâhında tut (talâkın boş değildir) ve bundan da kimseye haber verme' dedi." Yâfiî'nin sözleri burada sona erdi.

Meşhur *el-Muhtasar*'ı telif eden Şeyh Halil el-Mâlikî, şeyhi Şeyh Abdullah el-Menûfî'nin menâkıbını anlattığı kitabında bu konu ile ilgili şöyle demiştir: "Altıncı bab, hareket etmediği halde kendisi (veli) için yerin dürülmesi hakkındadır. Adamın biri Hicaz'dan geldi ve şeyhi (Şeyh Menûfî) sordu. Adam, şeyhi Arafat'ta vakfede gördüğünü söyledi. Oradakiler adama, şeyhin yerinden hiç ayrılmadığını söylediler. Adam, şeyhi gördüğüne dair yemin etti. O arada şeyh çıkageldi ve adam ona meseleyi anlatmaya yeltendiği sırada şeyh, susmasını işaret ederek buna benzer vuku bulmuş başka meseleler anlattı ve şöyle dedi: Şayet bir şahsın aynı anda farklı iki mekânda bulunması nasıl mümkün olur? diye sorarsan, sana şöyle cevap veririm: Kişi velayetini gerçekleştirdiği zaman, ruhaniyeti yönüyle birçok sûrete bürünme imkânı elde eder. Aynı anda birden fazla sûrete girebilme gücü kendisine verilir. Bu, hiç de imkânsız bir şey değildir. Zira çoğalma, ruhanî sûrette gerçekleşir. Bu olay, ârif-i billâh olan kimselerce bilinen meşhur bir durumdur. Nitekim Kadîb el-Bân için, fakihlerden biri, cemaatle namaz kılmaya gitmediğini iddia etmişti. Sonra bu fakih onunla bir araya *geldi* ve Kadîb onun yanında sekiz rekât namazı dört farklı sûrete bürünerek kıldı. Ardında fakihe, 'Benim bu sûretlerimden hangisi sizinle cemaat namazı kılmadı?' diye sordu. Bunun üzerine fakih, Kadîb'in ellerini öptü (özür diledi). Aynı şekilde Şeyh Ebü'l-Abbas el-Mürsî hakkında da şu benzer olay anlatılmıştır: Biri cuma günü şeyhe gelerek cuma namazından sonra bir işini görmesini talep eder. Şeyh onu hoş (olumlu) karşılar. Bu adamdan sonra aynı istekte bulunan dört ayrı adam daha şeyhe gelir ve şeyh hepsini de hoş (olur diyerek) karşılar. Sonra şeyh, cemaatle beraber namazını kılar ve o insanların hiçbirinin yanına uğramadan gelip fakihlerin arasında oturur. Derken o söz verdiği beş kişi şeyhe gelerek kendilerine uğradığı, gidip işlerini gördüğü için teşekkür ederler -oysa şeyh oradan ayrılmamıştr. Bir cemaat de Kâbe'nin bir grup evliyanın etrafında dönerek onları tavaf ettiğinin görüldüğünü söylemiştir." Bunu söyleyen Şeyh Halil'dir ki onun imam ve yücelikler sahibi biri olduğunu sana hatırlatırım.

Şeyh Tâceddin İbn Atâullah'ın talebelerinden birinin bu şeyh hakkında yazdığı menkıbelerde de şuna rastladım: "Şeyh Tâceddin'in cemaatinden olan bir adam hacca gitmişti. Döndüğünde şunları anlattı: Ben şeyhi tavaf ederken, makâmın arkasında, sa'y yaparken ve Arafat'ta gördüm. Döndüğümde şeyhi

sordum. Bana iyi olduğunu söylediler. Sefere çıkıp çıkmadığını veya memleketten ayrılıp ayrılmadığını sordum. Bana hayır (ayrılmadı) dediler. Bunun üzerine şeyhin yanına gelip selâm verdim. Şeyh bana, 'Yolculuğun esnasında kimleri gördün?' diye sordu. Efendimiz, ben yolculuk esnasında sizi gördüm, dedim. Şeyh tebessüm ederek, 'Büyük insan kâinatı doldurur. Şayet kâinatın bir köşesinden kutubdan (evliyanın başı olan şahsiyet) yardım istenecek olsa ona mutlaka icabet eder' dedi."

Yine *el-Vahîd* müellifi şöyle demiştir: "(Evliyaya verilmiş olan) ilâhî hususiyetler sınırlanamaz. İşte Azrâil'in (a.s) durumu. Allah'tan başka kimsenin bilmediği âlemin her tarafında mahlûkatın ruhunu kabzediyor. Azrâil, ruhunu alacağı kimselere amellerine göre farklı sûretlerde tezahür ediyor ve onlardan her biri Azrâil'i farklı bir sûrette görüyor."

Şu anlatacaklarımı Şeyh Sirâceddin İbnü'l-Mülakkın'ın bizzat hattı ile yazdığı *Tabakâtü'l-Evliyâ* adlı eserinden naklediyorum: "Açık haller ve kerametler sahibi olan Şeyh Kadîb el-Bân el-Musulî, Musul'da iskân etti ve beş yüz yetmiş yılları civarında vefat edinceye kadar orada kaldı. Kemal b. Yunus yanında bulunanlara onu (Kadîb) zikrediyor onlar da anlatılanlara muvafakat ediyorlardı. Onlar bu durumda iken aniden Kadîb yanlarına çıkageldi. Onlar bu duruma şaşırdılar. Kadîb, 'Ey İbn Yunus! Sen Allah'ın bildiği her şeyi biliyor musun?' diye sordu. İbn Yunus, 'Hayır' dedi. Kadîb, 'O halde senin bilmediğin ilmi ben nereden bilirim' dedi. İbn Yunus ne dediğini anlayamadı. Ona (Kadîb'e) Abdülkadir-i Geylânî hakkında ne düşündüğü soruldu. Kadîb, ' O, mukarreb bir veli, Allah ile haller ve sıdk kademi sahibi biridir' dedi. İbn Yunus'a, oradakiler Kadîb'in namaz kıldığını görmediklerini söylediler. İbn Yunus, 'O, sizin kendisini görmediğiniz bir sûrette namaz kılıyor. Ben onu Musul'da veya yerin başka âfaklarında namaz kılarken ve Kâbe'de secde ederken görüyorum.' dedi. Ebü'l-Hasan el-Kureşî de onun hakkında şöyle demiştir: 'Ben Kadîb'i Musul'daki evinde gördüm. Cesedi hârikulâde bir şekilde büyüdü. Çıktım ama manzarası beni gerçekten korkuttu. Sonra tekrar eve döndüm bir de baktım ki evin bir köşesinde küçülüyor. Bir serçe kadar oluncayadek küçülmeye devam etti. Sonra ona tekrar baktığımda normal haline döndüğünü gördüm." Şeyh Sirâceddin İbnü'l-Mülakkın'ın sözleri burada sona erdi. Söz konusu *Tabakât*'ta bu anlamda birçok mesele anlatılmaktadır.

Şeyh Burhâneddin el-Ebtâsî, *Telhîsü'l-Kevkebi'l-Münîr fî Menâkıbi'ş-Şeyh Ebü'l-Abbâsi'l-Beşîr* isimli kitabında Şeyh Ebü'l-Abbas'ın kerametleri hakkında şunları aktarmıştır: "Ebü'l-Abbas Mekke'ye geldiği vakit, Haccâc el-Aksarâyî ile bir araya geldi. İkisi Harem'de oturup kavmin ahvali hakkında sohbet etmeye başladılar. Ebû Hallâc, 'Tavaf edişin bir hafta oldu mu?' diye sordu. Ebü'l-Abbas, 'Allah'ın öyle kulları vardır ki Allah'ın evi (Kâbe) onları tavaf eder' dedi. Ebû Haccâc baktığında Kâbe'nin kendilerini tavaf ettiğini gördü. Ebtâsî, 'Bu durum inkâr edilemez' dedi." Hiç şüphesiz bu hikâyede anlatıldığı gibi, salihlerle ilgili haberler peş peşe sıralanır.

Allâme Şemseddin İbn Kayyim *Kitâbü'r-Rûh*'ta şöyle demiştir: "Ruhun bedenin dışında başka mertebeleri de vardır. O, ölü bedene bitişik olduğu halde refîkü'l-a'lâ'da bulunur. Öyle ki o bulunduğu mekânda olduğu halde arkadaşına selâm verse selâmına karşılık verir. İşte buna örnek olarak Cebrâil'in (a.s) durumu. Cebrâil'in altı yüz kanadı olduğu halde Resûlullah (s.a.v) onu gördüğünde sadece iki kanadı tek başına ufku kapatmıştı. Aynı Cebrâil (a.s) dizlerini, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v) dizlerinin üstüne, ellerini Hz. Peygamber'in (s.a.v) baldırına koyacak kadar Allah Resûlü'nün yanma sokuluyordu. Semavatta karar kıldığı halde onun bu şekilde yaklaşmasının mümkün oluşu muhlislerin kalbini ferahlatıyordu."

Yine *el-Vahîd* müellifi de bu konu hakkında şunları aktarmıştır: "Bu kavim (sûfîler) içerisinde öyleleri vardır ki cesetlerinden çıkar. Öyle ki cesedi ruhsuz bir çamur (kalıp) haline gelir. Nitekim bu konuyla ilgili olarak İsa b. Muzaffer Şeyh Şemseddin el-İsfahânî'den (Kendisi Kûs'ta âlim, müderris ve hâkim bir şahsiyet idi) naklen; bir adamın, cesedinden (ruhen) ayrıldığını ve üç gün sonra tekrar eskiden olduğu hal üzerine (cesedine) döndüğünü, anlatmıştır."

Ben, burada zikri geçen İsfahânî'nin; *Şerhu'l-Mahsûl* gibi birçok eserin de müellifi olan meşhur allâme Şemseddin olduğu kanısındayım. İbnü's-Sübkî, *Tabakât*'mda Şeyh Tâceddin el-Firkâh'tan naklen, bulundukları dönemde usul ilminde ona denk başka birinin olmadığını aktarmıştır.

Yine İbnü's-Sübkî *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*'da şöyle demiştir: "Kerametlerin çeşitleri vardır." İbnü's-Sübkî, bunları sayıp yirmi ikincisine geldiğinde şöyle devam eder: "Yirmi ikincisi de çeşitli hallere (şekillere) bürünmedir. İşte bu, sûfîlerin فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا '*(Cebrâil'i göndermiştik de) ona (Meryem'e) tam*

bir insan olarak görünmüştü'[386]âyetini delil getirerek ruhların temessül ederek çeşitli sûretlerde tezahür ettiklerini söyledikleri misal âlemidir. Kadîb el-Bân'ın kıssası da bu türden bir olaydır." Daha sonra İbnü's-Sübkî, bu ve başka kerametleri de anlattı.

Ben, Ahmed (b. Hanbel) ve Nesâî'nin sahih bir senedle İbn Abbas'tan naklettikleri şu hadisin anlattığımız bu konuya şâhidlik ettiği kanısındayım. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştu: *"Yürütüldüğüm gece sabahında Mekke'ye geldiğimde insanların beni yalanlayacağını anladım...."* İbn Abbas, hadisi zikretmeye devam etti ve şöyle dedi: "Onların içinde Küdüs'e kadar gidip oradaki mescidi görmüş olan biri vardı. O atılıp, 'Sen bize mescidin şeklini anlatabilir misin?' diye sordu. Rasûlullah (s.a.v) dedi ki: *'Ben mescidi anlatmaya başladım. Nihayet bazı yönlerine bakmadığım için onları bilemeyecektim ki birdenbire mescid getirilip sanki Âkiyl'in (yahut Ikâl'in) evinin önüne konuldu da artık ben ona bakarak niteliklerini sayıyordum."*[387]

İşte bu hadiste anlatılanlar, ihata edilmiş yerden cennet ve cehennemi görme olayında olduğu gibi ya temessül yoluyla ya da mesafenin dürülmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bana ikincisi daha uygun görülmektedir. Zira bu olay gerçekleştiği esnada Mescid-i Aksâ'nın orada meskûn olanların gözünden kaybolmadığı bilinen bir gerçektir.

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen لَوْلَا اَنْ رَاٰ بُرْهَانَ رَبِّهٖ *"Şayet Yusuf Rabbi'nin burhanını görmeseydi (o da Züleyha'ya meylederdi)..."*[388] âyetini tefsir eden İbn Cerîr, İbn Ebû Hâtim ve İbnü'l-Münzir'in tefsirlerinde anlattıkları da bu türdendir. Yine bu âyetle ilgili Hâkim de *el-Müstedrek*'inde sahih olarak şöyle demiştir: "Yusuf'un gözlerinin önünde babası Yakub (a.s) temessül ettirildi (şekli belirdi)." İbn Cerîr de aynısını Said b. Cübeyr, Hamîd b. Abdurrahman, Mücâhid, Kasım b. Ebû Bezze, İkrime, Muhammed b. Sîrîn, Katâde, Ebû Salih, Şemr b. Atıyye ve Dahhâk'tan nakletmiştir. Hasan'dan da "Evin damı yarıldı ve Yusuf (a.s), Yakub'u (a.s) gördü" dediği nakledilmiştir. Ondan gelen bir lafızda "Yakub'un (a.s) temsilî şeklini gördü" dediği nakledilmiştir.

İşte selefin bu sözleri, temessül veya tayy-i mesafenin ispatı için birer de-

386 Meryem 19/17.

387 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 29.

388 Yusuf 12/24.

lildir. Aynı zamanda Yusuf'un (a.s) Mısır'da olduğu esnada Şam'da bulunan babasını görmesi bizim için büyük bir şâhiddir. Bu olayda ortaya koyduğumuz iki kaideye binaen (temessül ve tayy-i mesafe) Yakub'un (a.s) aynı anda uzak iki mekânda görülmesinin ispatı vardır. En iyisini Allah bilir.

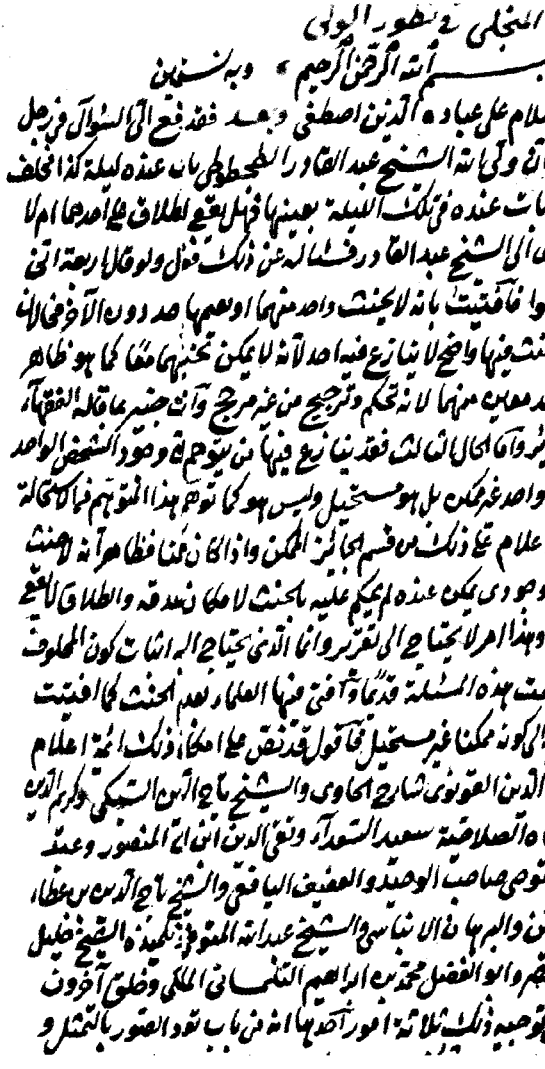

"el-Müncelî fi Tatavvuri'l-Velî " Risalesi ilk sayfası

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Şuayb el-Arnaût v. dğr.), [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri & Deyimleri Sözlüğü*, 2. bs., İstanbul: Anka Yay., 2004.

İdiz, Ferzende, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf*, Ankara: İlâhiyat Yay., 2015.

____, "Kuantum Fiziği ve Tasavvuf", *Dicle Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, c. XIII, sy. 2 (2011), ss. 87-125.

Süyûtî, Celâleddin, *el-Bâhir fî Hükmi'n-Nebî bi'l-Bâtın ve'z-Zâhir*, Manisa İl Halk Ktp., nr. 45AkZe14/1.

_____, *eş-Şerefü'l-Muhattem fî mâ menne Allahu bihî alâ Veliyihi's-Seyyid Ahmed er-Rifâî min Takbîli Yedi'n-Nebî*, Mısır: Mîriyye Matbaası, 1301/1884.

____, *el-Müncelî fî Tatavvuri'l-Veli*, Millî Ktp., Samsun İl Halk Ktp., nr. 55 Hk 245/16.

____, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ fi'l-Fıkh ve Ulûmi't-Tefsîr ve'l-Hadîs ve'l-Usûl ve'n-Nahv ve'l-İ'râb ve's-Sâiri'l-Fünûn* (thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000.

Taslaman, Caner, *Kuantum Teorisi Felsefe ve Tanrı*, İstanbul: İstanbul Yay., 2008.

Uludağ, Süleyman, "Kerâmet", *DİA*, Ankara 2002.

نصيحة العلماء الرّاسخين ووصيّة العرفاء المحققين

NASÎHATÜ'L-ULEMÂİ'R-RÂSİHÎN ve VASIYYETÜ'L-UREFÂİ'L-MUHAKKIKÎN

RÂSİHÛN ULEMANIN NASİHATLERİNE DAİR

Giriş

Bazı tasavvuf büyükleri, tasavvufu güzel ahlâktan ibaret olarak tarif etmişlerdir. Yani tasavvuf aslında güzel ahlâktır, derler. Bu anlamda en büyük mürşid, ahlâkı Kur'an olan Hz. Muhammed'dir (s.a.v). *"Andolsun ki Resûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir"*[389] âyeti, bir yönüyle de buna işaret etmektedir. Resûl-i Ekrem'in (s.a.v) ölümünden sonra onun örnek ahlâkının tatbik edildiği, hayata geçirildiği kurumların başında hiç şüphesiz tarikatlar gelir. Tarikatların başında da bu yolda eğitim almış, zâhir ve bâtın ilimlere vâkıf olmuş peygamber vârisi şeyhler yer alır. Mürşid de denilen bu şeyhler, Resûlullah'ın (s.a.v) ahlâkını öncelikle kendileri tatbik eder, ardından müridlerine

389 Ahzâb 33/21.

bunu öğretirler. Bunu da duruma göre topluluğa sözlü (vaaz yoluyla) veya kitaplar yazmak suretiyle (yazı yoluyla) anlatırlar. Bazan da bu, şeyhin müridlerine birebir güzel ahlâk ve âdabı nasihat yoluyla anlatması şeklinde olur. Şeyhlerin özellikle bu gayeyle yazdıkları eserler yoluyla nasihatleri kendilerinden sonrakilere de ulaşabilmiştir. İşte tercümesini yaptığımız İmam Süyûtî'ye ait risale de bu türden bir eserdir.

İmam Süyûtî, râsih ulema (ilimlerin incelik ve işaretlerini bilenler) dediği tasavvuf büyüklerinin nasihatlerini bir araya getirmek suretiyle bu risaleyi yazmıştır. Adına da *Nasîhatü'l-Ulemâi'r-Râsihîn ve Vasıyyetü'l-Urefâi'l-Muhakkıkîn* demiştir. Küçük hacimli bir risale olan bu eserin tespit edebildiğimiz tahkikli bir basımı mevcut değildir. Biz de çalışmamızda Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Ak Ze 293/5 numarada bulunan ve gayet okunaklı olan nüshayı esas aldık.

Nüshaları

Tespit edebildiğimiz kadarıyla eserin iki nüshası mevcuttur.

1. Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Ak Ze 293/5 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. İki varaktan ibaret olup, 205x143 mm. ebadındadır. 101b-102b varak aralığında bulunan eser, nesih hat, siyah mürekkeple yazılmıştır. Söz başları kırmızı renkle belirtilmiştir. Kahverengi meşin bir cilt içerisindedir.

2. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 37 Hk 533/8 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. İki varaktan ibaret olup, 77a-78a varak aralağında 19 st, 150x100-210x160 mm. ebadındadır. Ta'lik hat, siyah mürekkeple yazılmıştır. Cetvel ve duraklar kırmızı renkle belirtilmiştir. Sırtı meşin kaplı miklepli ebru cilt içerisinde yer almaktadır. [390]

Muhtevası

Yukarıda da belirtildiği gibi eser, râsih âlim ve ârîflerin, tavsiye ve nasihatlerini içermektedir. Hamdele ve salveleden sonra İmam Süyûtî şu tavsiyelerle esere başlamaktadır: "Ey Allah için kardeş bildiklerim! Allah'tan ittika

390 bk. Ferzende İdiz, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf,* Ankara: İlâhiyat Yay., s. 121.

(korkmanızı) etmenizi ve ona karşı haşyet durumunu muhafaza etmenizi; anne babalarınızın, meşâyihinizin hakkına riayet etmeyi tavsiye ediyorum. Çünkü Allah, böylece sizden razı olur."[391]

Ardından bu ve benzeri nasihatleri sürdüren Süyûtî, yer yer konuyu âyet ve hadislerle de destekler. Mesela, "Meşâyihin kalplerini muhafaza edin. Ne sizi övenin sözünden dolayı gururlanın ne de sizi yerenin sözüne üzülün" nasihatinde bulunurken; nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَيكُمْ *"Bu, kaybettiğinize üzülmemeniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmamanız içindir"*[392] âyetiyle konuyu destekler. Aynı durum hadislerin geçtiği yerler için de geçerlidir.

Risalenin başından sonuna kadar ulemanın nasihatleri sıralanır. Nihayet eser; imamın; "(Allah'ın kendisine çizdiği) sınırları muhafaza eden, fikri dâim, ilim tâlibi, kâmil akıl ve latif lisan sahibi, güzel ahlâklı, çok zikreden, hevâsını öldürmüş, çok ağlayan hüzün sahibi, âhiret işlerinde değil, dünya işlerinde saf olan, salih kimselerle oturup kalkan, Allah'ın kendisine dost olduğu, Allah'ın vaadiyle kalbi mutmain olan ve kıyamet gününden korkan kimseler gibi olun. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

اَلْعِلْمُ خَلِيلُ الْمُؤْمِنِ وَالْحِلْمُ وَزِيرُهُ وَالْعَقْلُ دَلِيلُهُ وَالْعَمَلُ قَائِدُهُ وَالرِّفْقُ وَالِدُهُ وَالْبِرُّ أَخُوهُ وَالصَّبْرُ أَمِيرُ جُنُودِهِ

'İlim müminin dostudur. Hilim onun veziridir. Akıl onun yol göstericisidir. Salih amel onun doğru yolda sabit kılıcısıdır. Şefkatlilik babasıdır. İyilik kardeşidir. Sabır (maddi ve manevi) askerlerinin kumandanıdır.'[393] Resûlullah (s.a.v), doğruyu söyledi, (bizleri) şereflendirdi ve ikramda bulundu"[394] sözleriyle son bulmaktadır.

---

391 bk. Süyûtî, Celâleddin, *Nasîhatü'l-Ulemâi'r-Râsihîn,* Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Ak Ze 293/5, vr. 101b.

392 Hadîd 57/23.

393 Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Şuabü'l-İmân* (thk. Muhtar Ahmed Nedvî), [baskı yeri yok], Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003, VI, 366.

394 Süyûtî, *Nasîhatü'l-Ulemâi'r-Râsihîn,* vr. 102b.

نصيحة العلماء الرّاسخين ووصيّة العرفاء المحققين

Nasîhatü'l-Ulemâi'r-Râsihîn ve Vasıyyetü'l-Urefâi'l-Muhakkıkîn

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!

Hamd; hamd ve övgü, şükür ve senâ, azamet ve kibriya sahibi, yerin ve göğün yaratıcısı olan Allah'a mahsustur. Aralıksız gelen âyetlerine hamdediyor ve peş peşe gelen nimetlerine karşılık O'na şükrediyoruz. Allah'tan başka ilâh olmadığına şahitlik ederim. O, tektir ve O'nun ortağı yoktur. Yine Muhammed'in (s.a.v) O'nun kulu ve resûlü olduğuna şahitlik ederim. Allah'ın salât ve selâmı onun, âlinin, ashabının ve aşiretinin üzerine olsun.

Bu risale; *Nasîhatü'l-Ulemâi'r-Râsihîn ve Vasıyyetü'l-Urefâi'l-Muhakkikîn* (rusûh ulemanın nasihati ve muhakkik ârifilerin vasiyeti) adlı eserdir. Yüce Allah onların ruhlarını a'lâ-i illiyyînde aziz kılsın ve bizleri de salihlerden eylesin.

Ey Allah yolunda ve Allah için edindiğim kardeşlerim! Yüce Allah'tan ittika (korkma) etmenizi, ondan haşyet duymanızı, Allah'ın, anne babanızın, şeyhlerinizin haklarını gözetmenizi size tavsiye ediyorum. (Böyle yaparsanız) şüphesiz ki Allah Teâlâ, sizlerden razı olur.

Gizli, açık (her yerde) Allah'ı gözetin. Zâhiren (açıktan) ve bâtınen (sessiz) gece ve gündüz, gizli ve açık, anlayarak ve düzenli bir şekilde, korku ve tahayyür ile ağlayarak ve tefekkür ederek okuyun. Kur'an'a sırt çevirmeyin (sürekli okuyun). Bütün hükümlerde, her an ve her zaman Kur'an'a müracaat edin. Zira Kur'an, Allah'ın yaratıkları üzerine hüccetidir (delili). Onu (Kur'an'ı) hakkıyla hıfzedin. İlimden bir adım bile geri kalmayın. Fıkhı öğrenin, sûfîlerin cahil ve avamı olmayın.

Çarşı pazar ehlinden uzak durun. Çünkü onlar, din hırsızı ve yol kesicidirler. Size, sünnet ve cemaate, ehl-i tevhidin itikadına uymak düşer.

Fitnelerden sakının. Zira sonradan icat edilen her şey dalâlettir. Selef-i sâlihînden olan Ehl-i sünnet'in yolu üzere bulunun.

Kadm (nâmahrem olan), bid'atçı, avam, çarşı pazar ehli ve zenginlerle arkadaşlık etmeyin. Çünkü onlar dininizin elinizden gitmesine sebep olurlar.

Dünyalıktan az ve basit olan şeylere kanaat getirin. Halvete (Kendinize çeki düzen verecek şekilde yalnızlığa) devam edin.

Her durumda işlediğiniz hatalardan dolayı ağlayın. Zira ağlamak hayırların ve saadetlerin anahtarıdır.

Harama dokunmayın (aksi halde) kıyamet günü ateş size dokunur. (İsrafa kaçmayacak şekilde) orta dereceli helâl şeylerden yiyin ve için ki iman ve ibadetin halâvetini (tatlılığını) bulasınız.

Gece namazını ve gündüz orucunu çoğaltın. Cemaatten geri kalmayın.

Makam ve mal isteğinde bulunmayın. Zira bunları talep eden kişi, ebediyen iflah olmaz.

Hâkim ve sultanların meclisinde (fazla) bulunmayın. Aslandan kaçtığınız gibi (fitne zamanında dininizi muhafaza etmek için) insanlardan uzaklaşın.

Dininiz elden gitmemesi için halvet ve uzlete girmeniz (buna önem vermeniz) gerekir.

Sefere önem veriniz. Nitekim Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

صُومُوا تَصِحُّوا وَسَافِرُوا تَغْنَمُوا *"Oruç tutun ki sıhhat bulasınız; seyahate çıkınız, ganimet (sıhhat) bulursunuz."*[395]

Meşâyihin kalplerini muhafaza edin. Ne sizi övenin sözünden dolayı gururlanın ne de sizi yerenin sözünden ötürü üzülün. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَيكُمْ *"Bu, kaybettiğinize üzülmemeniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmamanız içindir."*[396] (Bu duruma), sizin için övülme veya yerilme eşit bir hal alıncaya kadar devam edin.

Mahlûkatla ilişkilerinizde güzel ahlâklı olun. Tevazua sarılın. Zira Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

مَنْ تَوَاضَعَ لِلَّهِ رَفَعَهُ اللهُ وَمَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللهُ

"Kim Allah için tevazu gösterirse Allah onu yüceltir. Kim de kendini beğenip kibir gösterirse Allah onu alçaltır."[397]

Tüm hallerinizde, ister iyi ister kötü olsun, herkese karşı âdaba riayet ederek muamelede bulunun.

Büyük küçük tüm mahlûkata karşı merhametli olun.

(Kahkahayla çok) gülmeyin. Çünkü gülmek gafletten kaynaklanır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا *"Artık az gülsünler, çok ağlasınlar."*[398] Resûlullah da (s.a.v) şöyle buyurmuştur: لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا *"Benim bildiklerimi bilseydiniz, şüphesiz az güler, çok ağlardınız."*[399]

---

395 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 9/144, nr. 8308.

396 Hadîd 57/23.

397 Münâvî, Muhammed, *el-Fethu's-Semâvî bi-Tahrîci Ehâdîsi'l-Kâdı Beyzâvî* (thk. Ahmed Müctebâ), Riyad: Dârü'l-Âsıme, ts., II, 632.

398 Tevbe 9/82.

399 Buhârî, Kusûf, 2.

Allah'ın mekrinden emin olmayın, Allah'ın rahmetinden de ümit kesmeyin. Havf (korku) ve recâ (ümit) arasında bir halde bulunun.

Dünya sevgisini terkedin. Zira dünyayı istemeniz halinde, dininizin elinizden gitmesi tehlikesi vardır.

Nefislerinizi (kötülüklerden) koruyun. Bunun için oruç ve namaza dikkat etmeniz gerekir.

Fakirler (sûfîler) arasında iffetli, mütevazi, edeplenmiş, mütedeyyin, vera' sahibi, tövbe etmiş, meşâhiye, salih kimselere, fukaraya (sûfîlere), miskinlere, mal, makam, beden ve himmetle gücünüz yettiği kadar hizmette bulunan kimselerden olun.

Onların kalplerini, vakitlerini, mekânlarını ihvanlarını ve sîretlerini muhafaza edin. Onların münkiri (inkâr edicisi) olmayın. Zira onları (hallerini) inkâr eden kimse ebediyen iflah olmaz. Onlara muhalefet etmeyin. Onlarla mücadeleye girmeyin.

Nefisten utanan (çekingen) kimseler olun. Allah'ın size rızık olarak verdiğini (onun yolunda) harcayın. Sizi; cimrilikten, hasetten, kinden ve hileden sakındırırım. Zira cimri ve haset eden kişi ateştedir (cehenneme girer).

Zâhirinizi süslemeyin. Zira zâhiri süslemek, sırrın bozuk oluşundan kaynaklanır.

Allah'a karşı ahdinizi yerine getirin. Tevhid kelimesini söyleyin. Size nefsi kurtarmak düşer. Şüphesiz ki Peygamberimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: مِنْ حُسْنِ إِسْلاَمِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَالاَ يَعْنِيهِ *"Kendisini (doğrudan) ilgilendirmeyen şeyi terketmesi, kişinin iyi müslüman oluşundandır."*[400]

Yemeyi, içmeyi ve konuşmayı azaltın.

Yalan konuşulan meclislerde bulunmayın. Çünkü bu durum nifaka sebep olur ve sonra da kalbi öldürür.

Kalpleri canlandırın. Evlerin (zikir ve ilimle meşgul olmak suretiyle) müdavimi olun.

400 Hindî, Alâeddin Ali b. Hüsâmeddin, *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl* (thk. Bekrî Hayyânî-Saffet es-Sekka, [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981, III, 640.

Diri ve hiç ölmeyecek olan Melik'e (Allah) tevekkül edin (dayanın).

Kendisinde şu beş hasleti gördüğün kimseyi mazur gör: Zenginliğe karşılık fakirliği, ilme karşılık ameli, dünyaya karşılık ahireti, izzete (şan şeref) karşılık zilleti, tercih edip, böylece gizli âşikâr olanı gören ve salih olan kimseyi.

Dünya ve onun parlaklığına aldanmayın. Zira dünya tatlı bir yeşillik ve tazeliktir.

Tek ve yalnız başına (tenhaya çekilip ibadet eden) kalan, yüce Allah'ın korkusuyla kalbini (nefsini kıran) mütevazi kimseler gibi olun ve şu hadise sarılın: كُنْ فِى الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ *"Dünyada yabancı veya yoldan geçen bir yolcu gibi ol (yaşa)."*[401]

Kendini ehl-i kubur (kabir ehli) kimselerden say. Orası, kâmil müminlerin buluşma yeridir.

(Allah'ın kendisine çizdiği) sınırları muhafaza eden, fikri dâim, ilim tâlibi, kâmil akıl ve latif lisan sahibi, güzel ahlâklı, çok zikreden, hevâsını öldürmüş, çok ağlayan hüzün sahibi, ahiret işlerinde değil; dünya işlerinde saf olan, salih kimselerle oturup kalkan, Allah'ın kendisine dost olduğu, Allah'ın vaadiyle kalbi mutmain olan ve kıyamet gününden korkan kimseler gibi olun. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: اَلْعِلْمُ خَلِيلُ الْمُؤْمِنِ وَالْحِلْمُ وَزِيرُهُ وَالْعَقْلُ دَلِيلُهُ وَالْعَمَلُ قَائِدُهُ وَالرِّفْقُ وَالِدُهُ وَالْبِرُّ أَخُوهُ وَالصَّبْرُ أَمِيرُ جُنُودِهِ *"İlim müminin dostudur. Hilim onun veziridir. Akıl onun yol göstericisidir. Salih amel onun doğru yolda sabit kılıcısıdır. Şefkatlilik babasıdır. İyilik kardeşidir. Sabır (maddi ve manevi) askerlerinin kumandanıdır."*[402] Resûl-i Ekrem (s.a.v), doğruyu söyledi, (bizleri) şereflendirdi ve ikramda bulundu.

Mübarek latif şerefli vasiyetler burada sona erdi. Allah, onun müellifine, kâtibine, okuyucusuna, anlatanına, tüm mümin erkek ve kadınlara, tüm müslüman erkek ve kadınlara rahmet etsin. Tek olan Allah'a hamdolsun.

Bu kitabın yazma işi, 1009 (1600) yılında tamamlandı.

---

401 Buhârî, Rikâk, 3.

402 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, VI, 366.

"Nasîhatü'l-Ulemâi'r-Râsihîn ve Vasıyyetü'l-Urefâi'l-Muhakkıkîn" Risalesi ilk sayfası

BİBLİYOGRAFYA

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Şuabü'l-İmân* (thk. Muhtar Ahmed Nedvî), [baskı yeri yok], Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîh*, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407/1987.

Hindî, Alâeddin Ali b. Hüsâmeddin, *Kenzü'l-Ummâl fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl* (thk. Bekrî Hayyânî-Saffet es-Sekka), [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981.

İdiz, Ferzende, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf* Ankara: İlâhiyat Yay., 2015.

Münâvî, Muhammed, *el-Fethu's-Semâvî bi-Tahrîci Ehâdîsi'l-Kâdı Beyzâvî* (thk. Ahmed Müctebâ), Riyad: Dârü'l-Âsıme, ts.

Süyûtî, Celâleddin, *Nasîhatü'l-Ulemâi'r-Râsihîn,* Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Ak Ze 293/5.

نتيجة الفكر فى الجهر با الذكر

NETÎCETÜ'L-FİKR Fİ'L-CEHRİ Bİ'Z-ZİKR

CEHRÎ ZİKRE DAİR

Giriş

Allah'ı zikretmek, isyan, nisyan ve gaflet halinde olmamak[403]anlamma gelen zikir, mutlak anlamda Kur'an ve Sünnet'te emredilmiştir. Bu anlamda bir ihtilaf söz konusu değildir. Ancak gerek mutasavvıflar gerekse fakihler tarafından emredilen zikrin gizli mi yoksa açıktan mı yapılacağı hususu tartışma konusu yapılmıştır. Kimisi zikrin cehrî (açık) olması gerektiğini ve bunun faziletli olduğunu öne sürerken; kimisi de emredilen zikrin gizli olan zikir olduğunu ve bunun daha faziletli olduğunu söylemiştir.

Zikrin cehrî mi, hafî mi yapılacağı konusu bu alanda birçok eserin yazılması gibi olumlu bir gelişmeye de sebep olmuştur. Bu tartışmaya birçok âlim ve mutasavvıf dahil olmuştur. Bunlardan biri de İmam Süyûtî'dir. İmam Süyûtî, cehrî zikrin mubah ve müstehap olduğunu ve hatta sakıncalı bir durum

403 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Istılahları*, İstanbul: Dergâh Yay., 1992, s. 307 (*Doğuş Devrinde Tasavvuf*'un ekinde).

yoksa hafî zikirden daha faziletli olduğunu anlatan bir risale yazmış ve buna da *Netîcetü'l-Fikr fi'l-Cehri bi'z-Zikr* ismini vermiştir. Söz konusu eserde âyet ve hadislerden deliller getirmek suretiyle kendi görüşünü açıklamaktadır. Elinizdeki bu çalışma da söz konusu eserin tercümesinden ibarettir.

Eser tercüme edilirken metne son derece bağlı kalınmıştır. Bazı yerlerde okuyucuya kolaylık sağlamak ve meseleyi daha anlaşılır kılmak için -eserde olmadığı halde- içeriğe uygun başlıklar konulmuştur. Yer yer bazı terimler, parantez içinde veya dipnotta kısaca açıklanmıştır.

Risale tercüme edilirken İmam Süyûtî'nin, Abdüllatif Hasan Abdurrahman tarafından tahkik edilerek basılan *el-Hâvî*[404] isimli eseri içerisinde yer alan kısmı esas alınmıştır. Gerektikçe de Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde, 45 Ak Ze 14/10 numarada bulunan nüshadan da istifade edilmiştir.

Nüshaları

Tespit edebildiğimiz kadarıyla eserin şu on nüshası mevcuttur:

1. Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde, 45 Ak Ze 14/10 numarada kayıtlıdır. Bu nüshanın dili Arapça'dır. Dört varaktan ibaret olup, 23 st., 195x150-135x100 mm. ebadındadır. Ta'lik hat, siyah mürekkeple krem renkli kâğıt üzerine yazılmıştır. Başlık ve konu başları kırmızı renkle belirtilmiştir. Ebru kâğıt kaplı mukavva cilt içerisinde yer almaktadır. Dört varak (sekiz sayfa) tam müteşekkil küçük bir risaledir.

2. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 Hk 402/14 numarada kayıtlı olan bu nüshanın da dili Arapça'dır. Dört varaktan ibaret olup, 19 st., 180x135-125x80 mm. ebadındadır. Ta'lik kırması hat ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Sırtı siyah meşin, üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva bir cilt içerisindedir.

3. Ankara Millî Kütüphane, Yazmalar, 06 Mil Yz 4558/41 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. Üç varaktan ibaret olup, 213x150-157x95 mm. ebadındadır. Ta'lik hat, siyah mürekkeple yazılmıştır. Sırtı siyah, kapakları ebru kâğıt kaplı, miklepli mukavva bir cilt içerisinde yer almaktadır.

404 bk. Süyûtî, Celâleddin, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ fi'l-Fıkh ve Ulûmi't-Tefsîr ve'l-Hadîs ve'l-Usûl ve'n-Nahv ve'l-İ'râb ve's-Sâiri'l-Fünûn* (thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000, c. I, ss. 375-380.

4. Ankara Millî Kütüphane, Adnan Ötüken, 06 Hk 1595/6 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. Dört varaktan ibaret olup, 23 st., 210x140-150x80 mm. ebadındadır. Ta'lik hat, siyah mürekkeple yazılmıştır. Kahverengi meşin bir cilt içerisinde yer almaktadır.

5. Ankara Millî Kütüphane, Samsun İl Halk Kütüphanesi, 55 Hk 245/25 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. Üç varaktan ibaret olup, 27 st., 22x18-15x8 cm. ebadındadır. Nesih hat, siyah mürekkeple yazılmıştır. Başlık ve konu başları kırmızı renkle belirtilmiştir. Kırmızı meşin bir cilt içerisindedir.

6. Ankara Millî Kütüphane, Adnan Ötüken, 06 Hk 1382/4 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. Üç varaktan ibaret olup, 21 st., 210x147-150x90 mm. ebadındadır. Nesih hat, siyah mürekkeple krem renkli kâğıt üzerine yazılmıştır. Kahverengi meşin bir cilt içerisinde yer almaktadır.

7. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl Halk Kütüphanesi, 15 Hk 394/14 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. İki varaktan ibaret olup, 25 st., 180x135-140x95 mm. ebadındadır. Ta'lik hat, siyah mürekkeple yazılmıştır. Konu başları kırmızı renkle belirtilmiştir. Kahverengi meşin bir cilt içerisindedir.

8. Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 5838/20 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. Üç varaktan ibaret olup, 25 st., 315x210-250x130 mm. ebadındadır. Nesih hat, siyah mürekkeple yazılmıştır. Koyu vişne renkli bir cilt içerisindedir.[405]

9. Âtıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, 34 Atf 2121/18 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır.

10. Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, FE 2121/46 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. 33st. 298X205-210X125 mm. ebadındadır. Nesih hat, siyah mürekeple yazılmıştır.

Ayrıca Abdüllatif Hasan Abdurrahman tarafından tahkik edilerek basılan *el-Hâvî*[406] isimli eserin içerisinde de bulunmaktadır.[407]

---

405 bk. Ferzende İdiz, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf*, Ankara: İlâhiyat Yay., 2015, ss. 123-124.

406 bk. Süyûtî, *el-Hâvî*, c. I, ss. 375-380.

407 bk. Süyûtî, *el-Hâvî*, c. I, ss. 375-380.

Muhtevası

Eser kısaca cehrî zikir ve zikir halkalarının hükmünü ihtiva etmektedir. İmam Süyûtî, cehrî zikrin mekruh olmadığını söyleyerek hükmünü peşinen ortaya koymaktadır. Ardından, zikir hakkında toplam yirmi beş hadis aktarmaktadır.

Bu yirmi beş hadisi zikrettikten sonra şöyle demektedir: "Zikrettiğimiz bu hadisleri düşündüğün zaman, cehrî zikirde bir kerahet bulunmadığını, aksine müstehap olduğuna dair gerek sarih, gerek işaret yollu deliller olduğunu anlarsın."[408]

İmam Süyûtî'nin, risalenin girişindeki şu sözleri aslında muhtevayı da konuya bakışını da özetlemek için yeterlidir: "Şüphesiz bunda hiçbir kerahet yoktur. Cehrî zikir yapmanın müstehap olduğuna dair hadisler vârit olduğu gibi, hafî (gizli/sessiz) zikir yapmanın müstehab olduğuna dair hadisler de vârit olmuştur. Bunun çözümü şudur: Cehrî veya hafî zikir yapmak, içinde bulunulan hal ve şahıslara göre değişir. Nitekim İmam Nevevî, Kur'an'ı sesli okumanın müstehap olduğuna dair hadislerle, Kur'an'ı gizli okumanın müstehap olduğuna dair hadisler arasını cemetmiştir."[409]

Kısaca cehrî zikir İmam Süyûtî'ye göre müstehaptır. Cehrî mi yoksa hafî zikrin mi daha faziletli oluşu da durum ve şahsın mizacına göre değişir.

408 Süyûtî, Celâleddin, *Netîcetü'l-Fikr fî Cehri bi'z-Zikr,* Manisa İl Halk Ktp., Zeynelzâde, nr. 45 Ak Ze 14/10, vr. 54a.

409 Süyûtî, *Netîcetü'l-Fikr,* vr. 43a.

نتيجة الفكر فى الجهر با الذكر

Netîcetü'l-Fikr fi'l-Cehri bi'z-Zikr

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!

Hamd, Allah'a mahsustur ve O (bize) kâfidir. Selâm, O'nun seçkin kulları üzerine olsun.

Bana, Allah sana ikramda bulunsun, sûfî sâdâtınm mescidlerde mutat hale getirdikleri zikir halkalarını, yüksek sesle (cehrî/sesli) zikir yapmalarını ve bunun mekruh olup olmadığını sordun.

Cevap: Şüphesiz bunda hiçbir kerâhet yoktur. Cehrî zikir yapmanın müstehap olduğuna dair hadisler vârit olduğu gibi, hafî (gizli/sessiz) zikir yapmanın müstehap olduğuna dair hadisler de vârit olmuştur. Bunun çözümü şudur: Cehrî veya hafî zikir yapmak, içinde bulunulan hal ve şahıslara göre değişir. Nitekim İmam Nevevî, Kur'an'ı sesli okumanın müstehap olduğuna dair hadislerle, Kur'an'ı gizli okumanın müstehap olduğuna dair hadisler arasını cemetmiştir. İşte burada bunları fasıl fasıl açıklayacağım.

Cehrî Zikrin Müstehap Olduğuna Sarahaten veya İşareten Delalet Eden Hadisler

Birinci Hadis: Buhârî, Ebû Hüreyre'nin, Resûlullah'tan (s.a.v) naklen, Allah'ın şöyle dediğini söylemiştir:

يَقُولُ اللهُ أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي وَأَنَا مَعَهُ إِذَا ذَكَرَنِي فَإِنْ ذَكَرَنِي فِي نَفْسِهِ ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي وَإِنْ ذَكَرَنِي فِي مَلَإٍ ذَكَرْتُهُ فِي مَلَإٍ خَيْرٍ مِنْهُ ...

"Allah şöyle buyuruyor: Ben, kulumun hakkımdaki zannı gibiyim. O, beni andıkça(zikrettikçe) ben onunla beraberim. O, beni içinden anarsa ben de onu içimden anarım. O, beni bir cemaat içinde anarsa, ben de onu daha hayırlı bir cemaat içinde anarım..."[410] Bir cemaat içinde zikretmek (anmak) ise ancak sesli olur.

İkinci Hadis: Bezzâr'ın naklettiği hadisi, Hâkim de *el-Müstedrek*'te Câbir'den sahih olarak nakletmiş ve Câbir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

خَرَجَ عَلَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وسَلَّمَ فَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ لِلَّهِ سَرَايَا مِنَ الْمَلاَئِكَةِ تَحُلُّ وتَقِفُ عَلَى مَجَالِسِ الذِّكْرِ فِي الْأَرْضِ فَارْتَعُوا فِي رِيَاضِ الْجَنَّةِ قَالُوا وَأَيْنَ رِيَاضُ الْجَنَّةِ قَالَ مَجَالِسُ الذِّكْرِ فَاغْدُوا وَرُوحُوا فِي ذِكْرِ اللهِ

"(Câbir (r.a) dedi ki): Resûlullah (s.a.v) yanımıza çıkıp geldi ve şöyle buyurdu: 'Ey insanlar! Şüphesiz yüce Allah'ın yeryüzünde dolaşan gezgin melekleri vardır. Bunlar zikir meclislerinin bulunduğu yerde durup konaklarlar. O halde sizler de cennet bahçelerine giriniz.' Ashap, 'Cennet bahçeleri nerededir?' diye sordu. Allah Resûlü şöyle buyurdu: 'Zikir meclisleridir. Sabah akşam Allah'ı zikredin...'"[411]

Üçüncü Hadis: Müslim ve Hâkim, Ebû Hüreyre'den rivayet etmişlerdir.

410 Buhârî, Tevhîd, 15; Müslim, Zikir, 2.

411 Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdullah, *el-Müstedrek*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts., I, 493.

"Yüce Allah'ın yeryüzünde dolaşan pek faziletli melekleri vardır. Bunlar yeryüzünde zikir meclislerini araştırır. Bir zikir meclisine uğradıklarında kanatlarıyla birbirlerini örter ve nihayet kendileri ile dünya seması arasındaki mesafeyi doldururlar. Allah Teâlâ onlara, 'Nereden geliyorsunuz?' diye sorar. Onlar, 'Bizler yeryüzünde seni tesbih eden, tekbir eden, sana hamdeden, tehlîl getiren ve senden himaye isteyen kullarının yanından geliyoruz' der. Hak Teâlâ onlardan daha iyi bildiği halde: 'Benden ne istiyorlar?' diye sorar. Melekler, 'Cenneti istiyorlar' der. Yüce Allah, 'Cenneti gördüler mi?' diye sorar. Melekler, 'Hayır, Rabbimiz' diye cevap verir. Allah Teâlâ, 'Ya cenneti görmüş olsalardı nasıl yaparlardı?' diye buyurur. Hak Teâlâ onlardan daha iyi bildiği halde, 'Neye karşı benim himayemi istiyorlar?' diye sorar. Melekler, 'Rabbim cehennemin ateşinden' derler. Yüce Allah, 'Peki, onlar ateşi gördüler mi?' diye sorar. Melekler, 'Hayır' der. Allah Teâlâ, 'Peki ya ateşi görmüş olsalardı nasıl yaparlardı?' diye buyurur. Sonra yüce Allah, 'Şahit olun ki ben onlara mağfiret ettim, benden istediklerini onlara verdim, himaye etmemi istedikleri şeye karşı onları himayeme aldım' buyurdu (Ebû Hüreyre devamla) dedi ki: Yine melekler, 'Rabbim aralarında falan (adam) vardır. O onlardan olmadığı halde onlarla birlikte oturuverdi' derler. Yüce Allah şöyle buyurur: 'Ona da mağfiret ettim. Bunlar kendileri ile birlikte oturup kalkanın bedbaht olmayacağı bir topluluktur.'"[412]

Dördüncü Hadis: Müslim ve Tirmizî bu hadisi Ebû Hüreyre ve Ebû Said el-Hudrî'den rivayet etmişlerdir.

قَالَ مَا مِنْ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللهَ إِلَّا حَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ وَنَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ وَذَكَرَهُمُ اللهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ

"(Resûlullah (s.a.v) şöyle dedi): 'Allah'ı zikreden bir topluluğu (mutlaka) melekler kuşatır, (Allah'ın) rahmeti onları kaplar, üzerlerine sekîne iner ve Allah onları yanındakilere zikreder (anlatır).'"[413]

Beşinci Hadis: Müslim ve Tirmizî bu hadisi Muâviye'den nakletmişlerdir.

412 Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, I, 494.

413 Tirmizî, Daavât, 7.

اَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ عَلَى حَلْقَةٍ مِنْ أَصْحَابِهِ فَقَالَ مَا يُجْلِسُكُمْ قَالُوا جَلَسْنَا نَذْكُرُ اللهَ وَنَحْمَدُهُ فَقَالَ إِنَّهُ أَتَانِى جِبْرِيلُ فَأَخْبَرَنِى أَنَّ اللهَ يُبَاهِى بِكُمُ الْمَلَائِكَةَ

"Hz. Peygamber (s.a.v), ashabından bir halkanın (grubun) yanına çıkageldi ve onlara, 'Sizi burada oturtan şey nedir? diye sordu. Onlar, 'Oturmuş Allah'ı zikrediyor ve ona hamdediyoruz' dediler Resûlullah (s.a.v), 'Bana Cebrâil geldi ve Allah'ın sizinle meleklere iftihar ettiğini haber verdi' dedi."[414]

Altıncı Hadis: Hâkim sahih olarak, Beyhakî de *Şuabü'l-İmân*'da Said el-Hudrî'den Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle dediğini nakletmiştir: أَكْثِرُوا ذِكْرَ اللهِ حَتَّى يَقُولُوا مَجْنُونٌ *"(Münafıklar) size mecnun diyene kadar, Allah'ı çok zikredin!"*[415]

Yedinci Hadis: Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*'da Ebû Cevzâ'dan Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: أَكْثِرُوا ذِكْرَ اللهِ حَتَّى يَقُولَ الْمُنَافِقُونَ إِنَّكُمْ مُرَاءُونَ *"Münafıklar sizlere riyakâr diyene kadar Allah'ı çokça zikredin."*[416] Bu mürsel bir hadistir. Bunun ve daha önce geçen hadisin konuya delaleti şudur: Bu (hadiste geçen ifade) sesli okuyuş için söylenir, gizli okuma için değil.

Sekizinci Hadis: Beyhakî, Enes'ten (r.a) Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: إِذَا مَرَرْتُمْ بِرِيَاضِ الْجَنَّةِ فَارْتَعُوا قَالُوا وَمَا رِيَاضُ الْجَنَّةِ قَالَ حِلَقُ الذِّكْرِ *"Cennet bahçelerine uğradığınız zaman oraya dalın.' Dediler ki: 'Yâ Resûlallah! Nedir o cennet bahçeleri?' Resûlullah (s.a.v), 'Zikir halkalarıdır' dedi."*[417]

Dokuzuncu Hadis: Bakî' b. Muhalled Abdullah b. Amr'dan nakletmiştir.

اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِمَجْلِسَيْنِ أَحَدُ الْمَجْلِسَيْنِ يَدْعُونَ اللهَ وَيَرْغَبُونَ إِلَيْهِ وَالْآخَرُ يُعَلِّمُونَ الْعِلْمَ فَقَالَ كِلَا الْمَجْلِسَيْنِ خَيْرٌ وَأَحَدُهُمَا أَفْضَلُ مِنَ الْآخَرِ

"Hz. Peygamber (s.a.v), iki meclise uğradı. Meclislerden biri Allah'a dua ediyor ve ondan istekte bulunuyordu. Diğeri ise ilim öğreniyordu. Resûlullah

414 Tirmizî, Daavât, 7.

415 Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Şuabü'l-İmân* (thk. Abdülali Abdülhamid Hâmid), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003, II, 64.

416 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân,* II, 64.

417 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIX, 498; Tirmizî, Daavât, 83; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân,* II, 66.

(s.a.v) şöyle buyurdu: 'Onlardan biri diğerinden daha faziletli olduğu halde, her iki meclis de hayırlıdır.'"[418]

Onuncu Hadis: Beyhakî, Abdullah b. Mugaffel'den Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle dediğini rivayet etmiştir:

مَا مِنْ قَوْمٍ اجْتَمَعُوا يَذْكُرُونَ اللهَ إِلاَّ نَادَاهُمْ مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ قُومُوا مَغْفُورًا لَكُمْ فَقَدْ بُدِّلَتْ سَيِّئَاتُكُمْ حَسَنَاتٍ

"Toplanıp Allah'ı zikreden hiçbir kavim yoktur ki gökten bir münadi onlara, 'Allah'ın affına nâil olarak kalkın, sizin günahlarınız, sevaplara tebdil olunmuştur' demesin."[419]

On Birinci Hadis: Beyhakî, Ebû Said el-Hudrî'den Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle dediğini nakletmiştir:

يَقُولُ الرَّبُّ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ سَيَعْلَمُ أَهْلُ الْجَمْعِ مَنْ أَهْلِ الْكَرَمِ فَقِيلَ وَمَنْ أَهْلُ الْكَرَمِ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ مَجَالِسُ الذِّكْرِ فِي الْمَسَاجِدِ

"Kıyamet gününde yüce Allah; halkın arasından kerem ehlinin bilinmesini ister (bilinsin der). Bunun üzerine, 'Kerem ehli kimlerdir yâ Resûlallah (s.a.v)?' diye soruldu. Cevaben, 'Onlar, camilerde zikir için toplanan müminlerdir' dedi."[420]

On İkinci Hadis: Beyhakî, İbn Mesud'dan şöyle dediğini nakletmiştir:

إِنَّ الْجَبَلَ لَيُنَادِي الْجَبَلَ بِاسْمِهِ يَا فُلَانُ هَلْ مَرَّ بِكَ الْيَوْمَ ذَاكِرٌ فَإِنْ قَالَ نَعَمْ اسْتَبْشَرَ ثُمَّ قَرَأَ عَبْدُ اللهِ لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا تَكَادُ السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ. وَقَالَ يَسْمَعُونَ الزُّورَ وَلَا يَسْمَعُونَ الْخَيْرَ

"Dağ, (başka bir) dağa ismiyle seslenerek, 'Ey filan! Bugün sana herhangi bir zâkir (Allah'ı zikreden) uğradı mı?' diye sorar. Eğer o dağ 'evet' derse buna sevinir. Ardından Abdullah şu âyeti okudu: 'Andolsun ki ortaya çok kötü

418 Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr, *el-Müsned* (thk. Mahfûzurrahman Zeynullah), Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1415/1994, VI, 428.

419 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, II, 71; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIX, 437.

420 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XVIII, 195; Bayhakî, *Şuabü'l-İmân*, II, 71.

bir şey attınız. Az daha ondan dolayı gökler çatlayacaktı... ' Devamında şöyle dedi: 'Yalana kulak veriyorlar, hayra değil. ' "[421]

On Üçüncü Hadis: İbn Cerîr (et-Taberî), فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ *"Onlara ne gök ne de yer ağladı..."*[422] âyetini tefsir ederken, İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakletmiştir: *"Bir mümin öldüğü zaman, namaz kıldığı ve Allah'ı zikrettiği yerler (o kulun ölümünden dolayı) ağlar."*[423] İbn Ebü'd-Dünyâ da Ebû Ubeyd'den şunu nakletmiştir: *"Şüphesiz ki mümin bir kul öldüğü zaman yeryüzü, 'Allah'ın mümin kulu öldü' diye seslenir. Bunun üzerine o kul için yer ve gök ağlamaya başlar. Rahmân (olan Allah) onlara, 'Bu kulum ardından sizi ağlatan şey nedir?' diye sorar. (Gök ve yer), 'Ey Rabbimiz! Bu kul, seni zikretmeden asla bir parçamız üzerinde dolaşmazdı' cevabını verirler. "*[424] Bu hadisin konuya delaletine gelince o da şudur: Yerin ve göğün (kulun yaptığı) zikri işitmeleri ancak cehrî (sesli) olursa gerçekleşir.

On Dördüncü Hadis: Bezzâr ve Beyhakî sahih bir senedle İbn Abbas'tan Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle dediğini nakletmişlerdir:

قَالَ اللهُ تَعَالَى عَبْدِي إِذَا ذَكَرْتَنِي خَالِيًا ذَكَرْتُكَ خَالِيًا وَإِنْ ذَكَرْتَنِي فِي مَلَإٍ ذَكَرْتُكَ فِي مَلَإٍ خَيْرٍ مِنْهُمْ وَأَكْثَرَ

"Ey kulum! Şayet beni yalnız başına zikredersen ben de seni yalnız başıma zikrederim. Eğer beni topluluk içinde zikredersen ben de seni daha hayırlı ve daha kalabalık toplulukta (meleklerle) zikrederim. "[425]

On Beşinci Hadis: Beyhakî, Zeyd b. Eslem'den İbn Edra'ın şöyle dediğini nakletmiştir:

اِنْطَلَقْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةً فَمَرَّ بِرَجُلٍ فِي الْمَسْجِدِ يَرْفَعُ صَوْتَهُ قُلْتُ يَا رَسُولَ

421 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, II, 73.

422 Duhân 44/29.

423 Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân* (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000, XXII, 35.

424 Abdullah b. Mübârek, *ez-Zühd*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts., I, 41.

425 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, II, 81; Hindî, Alâeddin Ali b. Hüsâmeddin, *Kenzü'l-Ummâl* (thk. Bekrî Hayyânî-Saffet es-Sekka), Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981, I, 420.

اللهِ عَسَى أَنْ يَكُونَ هَذَا مُرَائِيًا قَالَ لَا وَلَكِنَّهُ أَوَّاهٌ

"Bir gece Resûlullah (s.a.v) ile gidiyorduk, mescidde yüksek sesle zikreden bir adama rastladı. Ben, 'Ey Allah'ın resûlü! Bu adam riyakârdır herhalde' dedim. Resûl-i Ekrem (s.a.v), 'Hayır o âh çeken bir insandır' dedi."[426]

Beyhakî de Ukbe b. Âmir'den şunu nakletmiştir:

اَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِرَجُلٍ يُقَالُ لَهُ ذُو الْبِجَادَيْنِ إِنَّهُ أَوَّاهٌ وَذَلِكَ أَنَّهُ كَانَ يُكْثِرُ ذِكْرَ اللهِ بِالْقُرْآنِ وَالدُّعَاءِ

"Resûlullah (s.a.v), kendisine Zülbicâdeyn denilen bir adam hakkında, 'O, âh çeken bir insandır' demiştir. Bu durum, adamın Kur'an ve dua ile Allah'ı çokça zikretmesi sebebiyle idi."[427] Yine Beyhakî, Câbir b. Abdullah'ın şöyle dediğini nakletmiştir:

اَنَّ رَجُلًا كَانَ يَرْفَعُ صَوْتَهُ بِالذِّكْرِ فَقَالَ رَجُلٌ لَوْ أَنَّ هَذَا خَفَضَ مِنْ صَوْتِهِ فَقَالَ رسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَعْهُ فَإِنَّهُ أَوَّاهٌ

"Bir adam yüksek sesle zikir yapıyordu. Orada bulunanlardan biri, 'Şu adam sesini alçatsa ya' dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v), 'Onu rahat bırak şüphesiz ki o çok âh çeken biridir' dedi."[428]

On Altıncı Hadis: Hâkim, Şeddâd b. Evs'in şöyle dediğini nakletmiştir:

إِنَّا لَعِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ قَالَ اِرْفَعُوا أَيْدِيَكُمْ فَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلاَّ اللهُ فَفَعَلْنَا فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَللّٰهُمَّ إِنَّكَ بَعَثْتَنِي بِهَذِهِ الْكَلِمَةِ وَأَمَرْتَنِي بِهَا وَوَعَدْتَنِي عَلَيْهَا الْجَنَّةَ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادِ ثُمَّ قَالَ ابْشِرُوا فَإِنَّ اللهَ قَدْ غَفَرَ لَكُمْ.

"Hz. Peygamber (s.a.v), 'Ellerinizi kaldırarak lâ ilâhe illallah deyin' buyurduğunda onun yanındaydık. Biz de öyle yaptık. Bunun üzerine Resûlullah

426 Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed, *el-Metâlibü'l-Âliyye,* Suud: Dârü'l-Âsıme, 1419/1998, XII, 372.

427 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, II, 99.

428 İbn Receb, Zeynüddin Ebü'l-Ferec Abdurrahman, *Fethu'l-Bârî*, Suud: Dâru İbn Cevzî, 1422/2001, V, 238.

(s.a.v) şöyle dua etti: 'Ey Allahım! Hiç şüphesiz sen beni bu kelime ile gönderdin, bana bunu emrettin, ona karşılık bana cenneti vaat ettin. Şüphesiz ki sen vaadinden dönmezsin.' Sonra Resûl-i Ekrem (s.a.v), 'Size müjdeler olsun (sevinin)! Şüphesiz ki Allah sizi bağışladı' dedi."[429]

On Yedinci Hadis: Bezzâr, Enes'ten, Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle dediğini nakletmiştir:

إِنَّ لِلَّهِ سَيَّارَةً مِنَ الْمَلَائِكَةِ يَطْلُبُونَ حِلَقَ الذِّكْرِ فَإِذَا أَتَوْا عَلَيْهِمْ حَفُّوا بِهِمْ فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَى غُشُّوهُمْ بِرَحْمَتِي فَهُمُ الْجُلَسَاءُ لَا يَشْقَى بِهِمْ جَلِيسُهُمْ

"Allah'ın zikir halkalarını arayan gezici melekleri vardır. Onlara (zikir yapanlara) rastladıklarında onları kuşatırlar. Bunun üzerine yüce Allah, 'Onları rahmetimle kuşatın. Zira bunlar kendileri ile birlikte oturup kalkanın bedbaht olmayacağı bir topluluktur' der."[430]

On Sekizinci Hadis: Taberânî ve İbn Cerîr (et-Taberî), Abdurrahman b. Sehl b. Hanîf'in şöyle dediğini nakletmişlerdir:

نَزَلَتْ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي بَعْضِ أَبْيَاتِهِ وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ الْآيَةَ فَخَرَجَ يَلْتَمِسُهُمْ فَوَجَدَ قَوْمًا يَذْكُرُونَ اللهَ تَعَالَى مِنْهُمْ ثَائِرُ الرَّأْسِ وَجَافُّ الْجِلْدِ وَذُو الثَّوْبِ الْوَاحِدِ فَلَمَّا رَآهُمْ جَلَسَ مَعَهُمْ وَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي أُمَّتِي مَنْ أَمَرَنِي أَنْ أَصْبِرَ نَفْسِي مَعَهُمْ

"Allah'ın resûlüne, 'Sabah akşam Rab'lerine, O'nun hoşnutluğunu dileyerek dua edenlerle birlikte candan sabret...' âyeti o, evlerinden birinde iken nâzil oldu. Peygamber Efendimiz (s.a.v), âyet-i kerimede zikredilenleri aramak üzere evden çıktı. Dolaşırken bir kavme rastladı ki başları açık, derileri güneşten kuruyup çatlamış, her birinin üzerinde sadece bir tek elbise var ve Allah'ı zikrediyorlar. Allah'ın resûlü onları görünce yanlarına oturdu ve, 'Ümmetim içinde, kendileriyle birlikte sabretmemi emrettiği kulları yaratmış olan Allah'a hamdolsun' buyurdu."[431]

---

429 Hindî, *Kenzü'l-Ummâl* II, 243.

430 Heysemî, Nûreddin Ali b. Ebû Bekir, *Mecmau'z-Zevâid*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1412/1991, X, 77.

431 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII, 6.

On Dokuzuncu Hadis: İmam Ahmed (b. Hanbel), *Zühd* adlı kitabında Sâbit'in şöyle dediğini nakletmiştir:

كَانَ سَلْمَانُ فِي عِصَابَةٍ يَذْكُرُونَ اللهَ فَمَرَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَفُّوا فَقَالَ مَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ فَقُلْنَا نَذْكُرُ اللهَ قَالَ إِنِّي رَأَيْتُ الرَّحْمَةَ تَنْزِلُ عَلَيْكُمْ فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُشَارِكَكُمْ فِيهَا ثُمَّ قَالَ اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي أُمَّتِي مَنْ أُمِرْتُ أَنْ أَصْبِرَ نَفْسِي مَعَهُمْ

"Selmân, Alah'ı zikreden bir cemaatin içinde bulunuyordu. Oraya Hz. Peygamber (s.a.v) uğrayınca zikri bıraktılar. Resûlullah onlara, 'Söylediğiniz neydi?' diye sordu. Biz, Allah'ı zikrediyoruz, dedik. Resûl-i Ekrem (s.a.v), 'Üzerinize rahmet yağdığını gördüm de size katılmak istedim' dedi. Sonra Allah'ın resûlü, 'Ümmetim içinde, kendileriyle birlikte sabretmemi emrettiği kulları yaratmış olan Allah'a hamdolsun' dedi."[432]

Yirminci Hadis: İsfahânî, *et-Tergîb* adlı eserde Ebû Rezîn el-Ukaylî'den Resûlullah'ın (s.a.v) kendisine şöyle dediğini nakletmiştir:

قَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى مِلَاكِ الْأَمْرِ الَّذِي تُصِيبُ بِهِ خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ قَالَ بَلَى قَالَ عَلَيْكَ بِمَجَالِسِ الذِّكْرِ وَإِذَا خَلَوْتَ فَحَرِّكْ لِسَانَكَ بِذِكْرِ اللهِ

"Resûlullah (s.a.v) Ebû Rezîn'e hitaben, 'Ey Ebû Rezîn! Sana dünyanın da ahiretin de hayrına erdirecek püf noktasını, (işin özünü) bildireyim mi?' diye sordu. Ebû Rezîn, 'evet' deyince, Allah'ın resûlu şöyle buyurdu: 'Ey Ebû Rezin! Sana ehl-i zikr ile bir arada oturmayı tavsiye ederim. Tek başına kaldığın zaman da dilini Allah'ın zikrinde hareket ettir.'"[433]

Yirmi Birinci Hadis: İbn Ebü'd-Dünyâ, Beyhakî ve İsfahânî, Enes'in (r.a) şöyle dediğini nakletmiştir:

قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَأَنْ أَجْلِسَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللهَ بَعْدَ صَلَاةِ الصُّبْحِ إِلَى أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ وَلَأَنْ أَجْلِسَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللهَ بَعْدَ الْعَصْرِ إِلَى أَنْ تَغِيبَ الشَّمْسُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا

---

432 Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, I, 447.

433 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, XI, 329.

"Allah'ın resûlü şöyle buyurdu: 'Allah'ı zikreden bir cemaatle birlikte sabah namazı vaktinden güneş doğuncaya kadar oturmam, bana güneşin üzerine doğduğu her şeyden daha sevimli gelir. Allah'ı zikreden bir cemaatle ikindi namazı vaktinden güneş batışına kadar oturmam bana dünya ve içindekilerden daha sevimli gelir.'"[434]

Yirmi İkinci Hadis: Şeyhayn (Buhârî ve Müslim), İbn Abbas'tan nakletmiştir:

إِنَّ رَفْعَ الصَّوْتِ بِالذِّكْرِ حِينَ يَنْصَرِفُ النَّاسُ مِنَ الْمَكْتُوبَةِ كَانَ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ كُنْتُ أَعْلَمُ إِذَا انْصَرَفُوا بِذَلِكَ إِذَا سَمِعْتُهُ

"Cemaatin farz namazından selâm verip ayrıldıktan sonra yüksek sesle zikir yapmaları olayı, Allah Resûlü'nün zamanında da mevcuttu. İbn Abbas, 'Bu sesten onların namazdan ayrıldıklarını anlardım' dedi."[435]

Yirmi Üçüncü Hadis: Hâkim, Ömer b. Hattâb'dan Resûlullah'm (s.a.v) şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

مَنْ دَخَلَ السُّوقَ فَقَالَ: لَا إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لاَ يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ كَتَبَ اللهُ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَةٍ وَمَحَا عَنْهُ أَلْفَ أَلْفِ سَيِّئَةٍ وَرَفَعَ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ دَرَجَةٍ وَبَنَى لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ

"Kim (çarşı veya) pazara girdiğinde; Allah'tan başka hak mâbud yoktur. Allah birdir, ortağı yoktur Mülk ve hamd O'na aittir. Dirilten ve öldüren O'dur. O her şeye kadirdir, derse, Allah Teâlâ ona bir milyon iyilik yazdığı gibi onun bir milyon kötülüğünü de (defterinden) siler, derecesini bir milyon kere yükseltir ve kendisi için cennette bir köşk binaeder."[436] Bazı tariklerde *"nida ederek derse"* şeklindedir.

Yirmi Dördüncü Hadis: Ahmed (b. Hanbel), Ebû Davud, Tirmizî sahih olarak ve Nesâî, İbn Mâce, Sâib'den naklen Resûlullah'm (s.a.v) şöyle dediğini rivayet etmişlerdir:

434 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, II, 87; Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali, *el-Müsned*, Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn, 1404/1984, VII, 154.

435 Buhârî, Sıfatü's-Salât, 71; Müslim, Mesâcid, 122.

436 Tirmizî, Daavât, 36.

جَاءَنِي جِبْرِيلُ فَقَالَ مُرْ أَصْحَابَكَ أَنْ يَرْفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالتَّكْبِيرِ

"Bana Cibrîl gelip, 'Ashabına tekbir getirdiklerinde seslerini yükseltmelerini emret' dedi."[437]

Yirmi Beşinci Hadis: Mervezî, *Kitâbü'l-İdeyn*'de Mücâhid'den şu rivayette bulunmuştur: *"Abdullah b. Ömer ile Ebû Hüreyre zilhiccenin ilk on gününde çarşı pazara çıkıp tekbir getirirlerdi. Sırf tekbir getirmek için çarşı pazara çıkarlardı."* [438] Ubeyd b. Umeyr'den şu da nakledilmiştir:

وَكَانَ عُمَرُ يُكَبِّرُ فِي قُبَّتِهِ بِمِنًى فَيَسْمَعُهُ أَهْلُ الْمَسْجِدِ، فَيُكَبِّرُونَ وَيُكَبِّرُ أَهْلُ الْأَسْوَاقِ حَتَّى تَرْتَجَّ مِنًى تَكْبِيرًا

"Hz. Ömer de (r.a) (Mina'da) bulunduğu çadırda yüksek sesle tekbir getirir ve mescid ehli onunla tekbir getirirlerdi. Aynı zamanda çarşı pazarda olanlar da bu tekbire katılarak seslerini yükseltirlerdi. O kadar ki yükselen tekbir sesleri Mina'yı çınlatırdı."[439] Yine Mervezî, Meymûn b. Mihrân'dan şu rivayette bulunmuştur: *"Bilinen on günde tekbir getiren insanlar gördüm. O kadar çoktular ki onları (deniz) dalgalarına benzetiyordum."*[440]

En Hayırlı Zikir Hafî Zikir midir?

Delil olarak sunduğumuz hadislerin toplamı üzerinde durup düşündüğünde, cehrî zikrin elbette mekruh olmadığını hatta bizim de işaret ettiğimiz gibi, bu hadislerin cehrî zikrin müstehap olduğuna ya sarahaten ya da işareten delalet ettiklerini anlarsın.

Cehrî zikrin hayırlı oluşunun, *"Zikrin en hayırlı olanı, hafî (gizli) olanıdır"* hadisiyle çatışmasına gelince; bu durum Kur'an'ı sesli okuyanın (sada-

437 Nesâî, Hac, 52; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXVII, 90.

438 İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, VI, 114.

439 Kurtubî, Ebü'l-Hasan Ali b. Halef b. Battâl, *Şerhu Sahîhi Buhârî*, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003, II, 563.

440 İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, VI, 112.

kayı açıktan veren gibi olduğu) hadisi ile Kur'an'ı gizli okuyanın sadakayı gizli veren gibi olduğunu belirten hadisler arasındaki karşılaştırmadan kaynaklanmaktadır. Şüphesiz ki bu hadisler arasını İmam Nevevî şöyle cemetmiştir: "(Buna göre) riyaya düşme, namaz kılan veya uyuyanı rahatsız etme korkusu olduğu zaman, hafî zikir daha faziletlidir. Bunun dışındaki yerlerde ise cehrî zikir faziletlidir. Zira cehrî zikirde daha fazla amel vardır. İşitenlere çok fayda sağlar. Zira cehrî zikir, okuyanın kalbini uyandırır, dikkatini (zikirdeki) fikir üzerine toplar, zikre kulak vermesini sağlar, uykuyu defeder, canlılığı artırır. Bazıları da; bazı kıraatlerde (okuyuşlarda) cehrî; bazılarında ise hafî okumak müstehap olur, derler. Zira gizli okuyan kimse bazan bundan bıkar ve sesli okuyarak sevindiği gibi; sesli okuyan da bazan yorulur ve sessiz okuyarak dinlenir." Nevevî'nin sözleri burada sona erdi. Biz de zikir hakkında bu tafsilat üzere bulunmaktayız. Zaten konuyla ilgili hadisler de bu meyanda birleşmektedir.

Eğer bize yüce Allah, وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ *"Rabb'ini gönülden yalvararak, gizlice ve sessizce an..."*[441] buyurmuştur (dolayısıyla hafî zikir emredilmiştir) dersen; bu âyete üç ayrı yönden cevap verilir, derim.

Birinci Vecih: Bu âyet İsrâ sûresinde bulunan وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا *"Namaz kılarken sesini yükseltme, gizli de okuma..."*[442] âyeti gibi Mekkî'dir (Mekke'de nâzil olmuş). Zira (Mekke'de iken) Hz. Peygamber (s.a.v), Kur'ân-ı Kerîm'i sesli okuyor, müşrikler bunu işitiyorlardı da Kur'an'a ve onu indirene küfrediyorlardı. Bunun üzerine söz konusu âyet (A'râf 205) nâzil oldu ve zararlı olan bir şeyi defetmek (sedd-i zerâi')[443] için (Resûlullah'tan) yüksek sesle okumayı terketmesi istendi. Nitekim aynı amaçla putlara sövmek, şu âyetle nehyedilmiştir. وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ *"Allah'tan başkasına tapanlara (ve putlarına) sövmeyin; sonra onlar da bilgisizce, düşmanca Allah'a söverler."*[444] Ancak bu durum (müşriklerin işitip küfretmeleri) artık ortadan kalkmıştır. İbn Kesîr de *Tefsîr*'inde buna işaret etmiştir.

441 A'râf 7/205.

442 İsrâ 17/110.

443 Sedd-i zerâi': İslâm hukukunda zararlı olan bir şeye vasıta olan davranışı menetmek, haram giden yolu tıkamak, demektir.

444 En'âm 6/108.

İkinci Vecih: Müfessirlerden bir grup, ki Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem ve Şeyh Mâlik ve İbn Cerîr bunlardandır, söz konusu âyeti, Kur'an okunurken zikreden zâkire hamletmişlerdir. Zira şayet yanında Kur'an okunursa, Kur'an'a tâzim için bu şekilde (gizli) zikretmesi kendisine emrolunmuştur. Nitekim وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا *"Kur'an okunduğu zaman artık onu dinleyin! Ve susun"*[445] âyetine bitişik (hemen sonra) olarak bu âyetin gelmiş olması da bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Ben derim ki sanki (Kur'an okunduğunda) susmak emredilince, (kalben bile zikrin) tamamen terkedilmesinden endişe edildi de bunun üzerine her ne kadar dil ile susmakla emrolunmuş olsa da Allah'ı anmaktan gafil kalmaması için kalben Allah'ı zikretme mükellefiyetinin bâki olduğu hususunda uyarıldı. Bundan dolayıdır ki söz konusu âyet, yüce Allah'ın, وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ *"(Allah'tan) gafil olanlardan olma"*[446] sözüyle son bulmuştur.

Üçüncü Vecih: Sûfîlerin dediği gibi, âyetteki emir, tam kâmil şekliyle Hz. Peygamber'e (s.a.v) hastır. Vesveseler ve reddedilmiş hatıralar sahibi olan kimselere gelince, cehrî (sesli) okumakla emrolunmuşlardır. Zira cehrî okumak, yasaklanmış hatıra ve vesveseleri defetmekte daha tesirlidir. Ben, Bezzâr'ın, Muâz b. Cebel'den naklettiği şu hadis de bu görüşü teyit etmektedir diyorum. Muâz b. Cebel, Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu söylemiştir:

مَنْ صَلَّى مِنْكُمْ بِاللَّيْلِ فَلْيَجْهَرْ بِقِرَاءَتِهِ فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تُصَلِّي بِصَلَاتِهِ وَتَسْمَعُ لِقِرَاءَتِهِ وَإِنَّ مُؤْمِنِي الْجِنِّ الَّذِينَ يَكُونُونَ فِي الْهَوَاءِ وَجِيرَانَهُ مَعَهُ فِي مَسْكَنِهِ يُصَلُّونَ بِصَلَاتِهِ وَيَسْمَعُونَ قِرَاءَتَهُ وَأَنَّهُ يَطْرُدُ بِجَهْرِهِ بِقِرَاءَتِهِ عَنْ دَارِهِ وَعَنِ الدُّورِ الَّتِي حَوْلَهُ فُسَّاقَ الْجِنِّ وَمَرَدَةَ الشَّيَاطِينِ

"Sizden kim gece namazı kılarsa Kur'an'ı açıktan okusun, zira melekler onun namazı ile namaz kılar, okuyuşunu dinlerler. Havada bulunan mümin cinler ve komşuları evinde onun namazıyla namaz kılarlar ve Kur'an okuyuşunu dinlerler Ve o zat Kur'an'ı sesli okuyuşu sebebiyle, evinden ve çevresindeki evlerden cinlerin fâsık olanları ile aşırı azgın şeytanları uzaklaştırır."[447]

---

445 A'râf 7/204.

446 A'râf 7/205.

447 Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr, *el-Müsned* (thk. Mahfûzurrahman Zeynullah), Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1415/1995, VII, 97.

Şayet yüce Allah, اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ *"Rabb'inize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki o, haddi aşanları sevmez"*[448] buyurmuştur ve buradaki haddi aşmak, yüksek sesle dua etmek olarak tefsir edilmiştir, dersen buna iki vecihle cevap verilir, derim.

Birincisi: Bu âyette geçen haddi aşma hakkında genel kabul gören tefsir; duada emrolunanı aşmak veya şeriatta aslı olmayan bir duada bulunmak şeklinde olan tefsirdir. Nitekim İbn Mâce'nin naklettiği ve Hâkim'in de *el-Müstedrek*'inde Ebû Neâme'den rivayet edip sahih dediği şu hadis de bu görüşü teyit etmektedir:

اَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ مُغَفَّلٍ سَمِعَ ابْنَهُ يَقُولُ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْقَصْرَ الأَبْيَضَ عَنْ يَمِينِ الْجَنَّةِ فَقَالَ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ سَيَكُونُ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِي الدُّعَاءِ

"Abdullah b. Mugaffel oğlunun şöyle dua ettiğini işitti: 'Allahım! Cennetin sağ tarafında beyaz bir köşk istiyorum.' Bunun üzerine İbn Mugaffel, 'Ben Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle dediğini işittim: 'Bu ümmetin içerisinde duada haddi aşanlar olacaktır'" dedi."[449] İşte sahabenin tefsiri budur ve o kastedileni daha iyi bilir.

İkincisi: Teslimiyet takdiri üzeredir. Zira âyet, dua hakkında olup zikir hakkında değildir. Dua ise hususiyeti icabı gizli olması daha faziletlidir. Çünkü dua, kabul olmaya daha yakındır. Bundan dolayıdır ki yüce Allah, إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا *"Hani o, Rabb'ine gizlice yalvarmıştı"*[450] buyurmuştur. Yine mezheplerin ittifakıyla namazda istiâzenin (eûzünün) gizli okunması bu sebepledir. Zira o (eûzû) bir duadır.

Şayet bana; İbn Mesud mescidde yüksek sesle zikir yapan bir kavim görmüş ve, "Ben sizleri ehl-i bid'at olarak görüyorum" diyerek onları mescidden çıkarmıştı, diyecek olursan; sana cevaben, İbn Mesud'un böyle yaptığına dair gelen rivayetlerin senedlerinin ve hangi hafız imamın (muhaddis) bunu kitabında naklettiği konusu açıklanmaya muhtaçtır, derim. Bu rivayetlerin sabit olması durumunda daha önce geçen ve sabit olan birçok hadisle çelişmiş olur. Kaldı ki

448 A'râf 7/55.

449 Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as, *Sünen,* Riyad: Beytü'l-Efkâr, ts., Tahâret, 45.

450 Meryem 19/3.

ben İbn Mesud'dan, böyle bir şeyin vuku bulmasını imkânsız kılacak şu rivayeti gördüm: Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*'de Hüseyin b. Muhammed'den, o da Mesudî'den, o da Âmir b. Şakîk'ten Ebû Vâil'in şöyle dediğini nakletmiştir:

هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّ عَبْدَ اللهِ كَانَ يَنْهَى عَنِ الذِّكْرِ مَا جَلَسَ عَبْدُ اللهِ مَجْلِسًا قَطُّ إِلَّا ذُكِرَ اللهُ فِيهِ

"Şunlar, Abdullah zikir yapılmasını menederdi, derler. Oysa ben Abdullah'la hiçbir mecliste bulunmadım ki orada Allah zikrediliyor olmasın."[451] Yine Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*'de Sâbit b. Benânî'den şöyle naklet-miştir:

إِنَّ أَهْلَ ذِكْرِ اللهِ لَيَجْلِسُونَ إِلَى ذِكْرِ اللهِ وَإِنَّ عَلَيْهِمْ مِنَ الْآثَامِ أَمْثَالَ الْجِبَالِ وَإِنَّهُمْ لَيَقُومُونَ مِنْ ذِكْرِ اللهِ تَعَالَى مَا عَلَيْهِمْ مِنْهَا شَيْءٌ

"Üzerlerinde dağlar kadar günah yükü ile zikir meclisine gelen öyle kimseler vardır ki zikirden sonra üzerlerinde günahtan bir iz bile kalmadan kalkarlar."[452]

"Netîcetü'l-Fikr fi'l-Cehri bi'z-Zikr" Risalesi ilk sayfası

451 Münâvî, Muhammed, *Feyzü'l-Kadîr*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994, I, 585.

452 Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, I, 585.

BİBLİYOGRAFYA

Abdullah b. Mübârek, *ez-Zühd*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Şuayb el-Arnaût v.dğr.), [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999.

Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed, *el-Metâlibü'l-Âliye,* Suud: Dârü'l-Âsime, 1419/1998.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Şuabü'l-İmân* (thk. Abdülali Abdülhamid Hâmid), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.

Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr, *el-Müsned* (thk. Mahfûzurrahman Zeynullah), Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1415/1994.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîh* (thk. Mustafa Dîb), Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407/1987.

Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as, *Sünen,* Riyad: Beytü'l-Efkâr, ts.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali, *el-Müsned,* Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn, 1404/1984.

Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdullah, *el-Müstedrek*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.

Heysemî, Nûreddin Ali b. Ebû Bekir, *Mecmau'z-Zevâid*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1412/1991.

Hindî, Alâeddin Ali b. Hüsâmeddin, *Kenzü'l-Ummâl* (thk. Bekrî Hayyânî-Saffet es-Sekka), Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981.

İbn Receb, Zeynüddin Ebü'l-Ferec Abdurrahman, *Fethu'l-Bârî*, Suud: Dâru İbn Cevzî, 1422/2001.

İdiz, Ferzende, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf*, Ankara: İlâhiyat Yay., 2015.

Karaman, Hayrettin, *Sedd-i Zerai*, İslam Hukuku Kaynakları-6. http://www.davetci.com/hukuk_kaynaklari_6.htm, (erişim: 10.02.2015).

Kurtubî, Ebü'l-Hasan Ali b. Halef b. Battâl, *Şerhu Sahîhi Buhârî*, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.

Münâvî, Muhammed, *Feyzü'l-Kadîr*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.

Müslim b. Haccâc, Ebü'l-Hüseyin, *Sahîh* (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki), Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen,* Beyrut: Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, 1406/1986.

Süyûtî, Celâleddin, *Netîcetü'l-Fikr fî Cehri bi'z-Zikr*, Manisa İl Halk Ktp., Zeynelzâde, nr. 45 Ak Ze 14/10.

_____, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ fi'l-Fıkh ve Ulûmi't-Tefsîr ve'l-Hadîs ve'l-Usûl ve'n-Nahv ve'l-İ'râb ve's-Sâiri'l-Fünûn* (thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000.

Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân* (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.

Tirmizî, Muhammed b. İsa, *Sünen* (thk. Ahmed Muhammed Şâkir v.dğr.), Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1395/1975.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Istılahları*, İstanbul: Dergâh Yay., 1992 (*Doğuş Devrinde Tasavvuf* kitabının eki).

رسالة فی علم التصوف

RİSÂLE FÎ İLMİ'T-TASAVVUF

TASAVVUF İLMİNE DAİR

Giriş

Resûlullah ve sahabenin yaşadığı gibi yaşamaya çalışmaktır, diye özetleyebileceğimiz tasavvufun bir tek tanımını yapmak mümkün değildir. Zira tasavvuf, okumaya dayalı, kitabî bir ilim değil, yaşamaya dayalı tecrübî bir ilimdir. Yani kâl (okumaya dayalı) ilmi değil, hal (yaşamaya dayalı) ilmidir. Böyle olunca da kişilerin, içinde bulundukları hal, duygu ve hissiyatlarını tek bir tanıma sığacak şekilde tarif etmeleri mümkün olmamaktadır. Herkesin hissiyatı farklı olduğu gibi, tarifi de farklı olabilmektedir. Bundan dolayıdır ki tasavvufun bir değil, birden çok tanımı yapılmıştır. Hatta bazan aynı kişinin birden fazla tanımı da olabilmektedir. Zira manevi makamı ve içinde bulunduğu hal değiştikçe, tanımı da değişebilmektedir.

Tasavvufun kurumlaşmış haline tarikat denir. Tarikatlar, şeriatı Allah rızasına en uygun şekilde yaşama ve nefsi terbiye ederek Allah'ın rızasına en

kısa yoldan ulaşmanın eğitimini veren eğitim kurumlarıdır. Bu eğitim kurumlarının öğrencilerine mürid, kaldıkları mekâna tekke, bunun başında bulunan öğretmene ise şeyh veya mürşid denir. Bu kurumların başındaki şeyh, daha önce seyrü sülûkünü tamamlamış, nefsî eğitimini bir mürşidin gözetiminde gerçekleştirerek icâzet (diploma) almış kimsedir. Şeyh, kendisine mürid olanları, sürekli gözetlemek, eğitimden geçirmek, yeri geldiğinde nasihatte bulunmak suretiyle eğitir. Bu eğitimin önemli bir kısmı da müridin uyması gereken âdap sayesinde gerçekleşir. Şeyh bunu doğrudan müride anlattığı gibi, daha kalıcı olması ve daha sonraki nesillere de ışık tutması için yazar da. Tasavvuf klasikleri dediğimiz eserler, bu amaçla yazılmıştır demek yanlış olmaz. Bu amaçla tasavvuf alanında eser yazmış olan zatlardan biri de zâhir ve bâtın ilimleri kendisinde cemetmiş olan İmam Süyûtî'dir. Kendisi de ehl-i tarik olan Süyûtî'nin, tasavvuf hakkında yazdığı eserlerden biri de tercümesini istifadenize sunduğumuz *İlmü't-Tasavvuf* adlı bu eseridir.

Tasavvufun kısaca bir tanımı ve bu yolun yolcusu olanların tasavvufu nasıl anlamaları gerektiğini ve uymaları gereken birtakım edepleri anlatan bu eserin aslı Arapça'dır. Türkçe tercümeye, Millî Kütüphane, 64 Karali 21/14 numaradaki nüsha esas alınmıştır. Risalenin tahkikli olarak basılmış müstakil herhangi bir baskısını bilmiyoruz. Ancak eserin tamamı, İmam Süyûtî'nin *en-Nükâye fî Erbaa Aşere İlmen*[453] isimli kitabının sonunda mevcuttur. Bu eser de Fâyize Abbas Kâzım el-İdrisî tarafından tahkik edilerek Arapça olarak basılmıştır. Millî Kütüphane'deki nüshayla bu kitabın son kısmı karşılaştırılarak tercüme tamamlanmıştır. Millî Kütüphane'deki nüsha müstakil bir risale halinde yazılmış olmakla beraber, büyük ihtimalle *en-Nükâye* adlı kitabın son kısmının müstensih tarafından müstakil olarak yazılmış halidir. Millî Kütüphane'de bulunan nüsha gayet okunaklı olduğu için okuma esnasında önemli bir sıkıntı yaşanmamıştır.

Tercüme yapılırken metne olabildiğince sadık kalınmış, ilmî bazı terimler, parantez içerisinde veya dipnotta verilmek suretiyle açıklanmıştır.

453 Süyûtî, Celâleddin, *en-Nükâye fî Erbaa Aşere İlmen* (thk. Fâyize Abbas Kâzım el-İdrisî), [baskı yeri yok], Katrü'n-Nedâ, ts., ss. 427-432.

Nüshaları

Tespit edebildiğimiz tek nüshası, Ankara Millî Kütüphane, Uşak Karaali Camii, 64 Karaali 21/14 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. Beş varaktan ibaret olup, 10 st. 205x160-120x80 mm. ebadındadır. Başlık ve konu başları dahil, tamamı siyah mürekkep ve nesih hatla yazılmıştır. Sırtı siyah meşin, kapakları bordo bez kaplı mukavva bir cilt içerisinde yer almaktadır.

Muhtevası

İmam Süyûtî esere, "Kalbi, yüce Allah için her şeyden boşaltmak ve Allah dışındaki her şeyi hakir (kıymetsiz) görmektir"[454] şeklinde açıkladığı tasavvuf tanımıyla başlamaktadır.

Risalenin; sâlikin nefsinde bulundurması gereken haller, uyması gereken birtakım âdap ve bu anlamdaki tasavvufî tavsiyeleri ihtiva ettiği söylenebilir. Bu anlamda İmam Süyûtî şöyle der: "Şu üç usulü nefsinde hazır tut. Birincisi, fayda ve zararın ancak Allah'tan geleceğini bil. İkincisi, sen bir kulsun ve bir sahibin var. Sana ait bildiğin her ne varsa aslında O'na aittir. O, sende istediği gibi tasarrufta bulunur. Üçüncüsü, dünyanın geçici ve fâni, ahiretin ise geleceğini ve bâki olduğunu bil. Dünyada bir yolcu olduğunu, seferinin sona ereceğini ve evine varman gerektiğini bil. O halde (geçici olan) seferin zorluklarına tahammül et ki evini imar edesin..."[455]

İmam Süyûtî eserde, imanın altmış ya da yetmiş küsur şube olduğunu, bunları iç âleminde hakkıyla gerçekleştirenlerin mümin olduğunu söyledikten sonra, imanın bu şubelerini sayar. Saydığı bu şubelerden biri şöyledir: "Allah rızası için gerekenden fazla harcamayı ve israfı terketmek, selâmı almak, aksırana yerhamükellah demek, zarar vermekten kaçınmak, oyun ve eğlenceden kaçınmak, yolda eziyet veren (diken, taş vb.) şeyleri kaldırıp atmak da imandandır."[456]

Eser, bu ve benzeri ifadelerle son bulmaktadır.

---

454 Süyûtî, Celâleddin, *İlmü't-Tasavvuf,* Millî Ktp., nr. 64 Karali 21/14, vr. 53b.

455 Süyûtî, *İlmü't-Tasavvuf,* vr. 54a-b.

456 Süyûtî, *İlmü't-Tasavvuf,* vr. 56a.

رسالة فى علم التصوف

Risâle fî İlmi't-Tasavvuf

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!

(Tasavvuf), kalbi yüce Allah için her şeyden boşaltmak ve Allah dışındaki her şeyi hakir (kıymetsiz) görmektir. Farz fiillere başlamak ve haramları terketmek, ardından nâfilelere sarılıp, mekruhları terketmek suretiyle tüm hallerinde Allah'ı gözetmektir. Nehyedilmiş bir şeyi terketmeye özen göstermen, emredilmiş bir fiili -nâfile- yapmandan daha önemlidir. Mubah işleri yapıp yapmamak da ise muhayyersin. Şayet mubah bir fiili işlerken maksadın onu işlemekle taat veya taate ulaşmak; ya da haramdan kaçınmaksa bu güzel bir hareket olur. Ancak şunu bil ki her ne yaparsan yap, yine de yaptığın şey eksik kalır ve Allah'ın üzerindeki hakkını zerre kadar ödemiş olmazsın. Unutma ki sen, herhangi bir kimseden daha hayırlı değilsin. Zira sen sonunun ne olacağını bilemezsin. Allah'ın emir ve kazâsına (hükmüne) inanarak teslim ol. Allah her ne dilerse o olur; senin dilediğin değil.

Sana, insanların hallerini (durumlarını) kollamak veya onları sadece şeriatın emrettiklerine göre gözetlemek düşer. Nefsinde şu üç esası hazır bulundur: Birincisi; Allah'ın güç ve kudretinden başka sana fayda veya zarar verecek başka bir güç olmadığını; rızık, fayda, şiddet ve zarar nevinden yüce Allah sana ezelde her neyi takdir etmişse onunla mutlaka karşılaşacağını -bunun dışında bir durumun olmayacağını- bilmendir.

İkincisi: Bil ki sen bir kulsun (köle). Sahibin ve mâlikin olan (Allah'ın) dilediği gibi sende tasarrufta bulunma yetkisi vardır. Dolayısıyla sana senden, anne babandan daha şefkatli ve daha merhametli olan sahibinin (Allah'ın) hakkında bulunduğu bir tasarrufu kerih görüp ondan hoşlanmaman sana yakışmaz (çirkin görülür). Zira o, işlerinde en iyi hüküm verendir. O, sana gelen bir (zarar gibi görülen) mesele ile ancak senin yararını ve faydanı irade etmiştir.

Üçüncüsü: Dünyanın muhakkak yok olacağını ve fâni olduğunu; ahiretin de geleceğini ve bâki (kalıcı) olduğunu bil. Yine dünyada bir yolcu (misafir) olduğunu, yolculuğunun sona ereceğini ve sonunda asıl evine ulaşman gerektiğini bil. O halde şu kısa zaman periyodu (hayat) içerisinde, sefer meşakkatini yüklenmek suretiyle (asıl varacağın) evinin imarı, ıslahı ve tezyini için çalış ki bu çalışman sonucu uzun bir zaman musibete uğramayı engellemiş olasın.

Mümin; kendisinde hakkıyla iman şubelerinin kemale erdiği kimsedir. O (iman) da altmış küsur veya yetmiş küsur şubedir. Bunlar da: Allah'a ve sıfatlarına, onun dışındaki her şeyin hudûs (sonradan) olduğuna, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, kadere, ahiret gününe iman etmektir. Yine Allah'ın muhabbeti, Allah için sevmek ve onun için buğzetmek, Resûlullah'a (s.a.v) muhabbet, onu tâzim etmeye inanmak, onun için salavat getirmek, onun sünnetine tâbi olmaktır. İhlâslı olmak, onun rızası için riyayı (gösteriş), nifakı terketmek; onun rızası için tövbe etmek, havf (korku) ve recâda (ümit) bulunmak, şükretmek, vefa göstermek, sabretmek, kazâya (Allah'ın hükmüne) rıza göstermek, hayâ etmek, tevekkülde bulunmak, merhametli olmak ve tevazu göstermektir.

Allah rızası için büyüklere saygı, küçüklere merhamet göstermek (imanın şubelerindendir). Kibri, gururlanmayı, hasedi (kıskançlık), kini, öfkeyi terketmek; tevhidi dillendirmek, Kur'an okumak, ilim öğrenmek ve öğretmek, dua etmek, zikir yapmak bunlardandır.

Allah rızası için istiğfarda bulunmak, lağvdan (boş söz) kaçınmak, maddi ve manevi temizlik yapmak (imanın şubelerindendir). Allah rızası için necasetten (pis şey) kaçınmak, avret (dinen kapatılması mecburi olan) yerlerini kapatmak, farz ve nâfile namazları kılmak, aynı şekilde zekâtı vermek, köle âzat etmek ve cömertlik bundandır. Allah rızası için (fakirleri) yedirmek, ziyafet vermek, farz ve nâfile oruçları tutmak, itikâfa girmek, Kadir gecesini aramak (gözetlemek), hac ve umreye gitmek, tavafta bulunmak, dinde karar kılmak bu şubelerdendir.

Allah rızası için hicret etmek, nezri (adağı) ifa etmek, yeminlere dikkat etmek, kefâretleri eda etmek, nikâh kıymak suretiyle günahlardan kaçınmak, aile efradının hukukunu yerine getirmek, anne babaya iyilik yapmak, evlatlarını terbiye etmek, sıla-i rahimde (akraba ziyareti) bulunmak, sâdâta (büyüklere) itaat etmek, kullara yumuşak davranmak, güç ve nüfuzunu adaletle kullanmak, cemaate uymak, ülülemre (idareci) itaat etmek, insanların arasını düzeltmek (de imanın şubelerindendir).

Allah rızası için, Hâricîler ve isyancılarla savaşmak ve iyilere (mâsumlara) yardım etmek bunlardandır. Allah rızası için emir bi'l-ma'rûf (iyiliği emretmek) ve nehiy ani'l-münker (kötülükten sakındırmak), had cezalarını uygulamak, cihada katılmak, Allah rızası için ilişki (insanlarla bağ) kurmak, emaneti yerine getirmek bunlardandır.

Humus,[457] ifa edilen karz (borç), komşuya ikramda bulunma, insanlarla iyi muamelede bulunma da bu şubelerdendir. Yine Allah rızası için helâlinden mal biriktirme ve hakkıyla (zekât ve sadaka vermek suretiyle) infak etmek imandandır.

Allah rızası için gerekenden fazla harcamayı ve israfı terketmek, selâmı almak, aksırana yerhamükellah demek, zarar vermekten kaçınmak, oyun ve eğlenceden kaçınmak, yolda eziyet veren (diken, taş vb) şeyleri kaldırıp atmak da imandandır.

---

457 Humus: "Ganimetlerden devlet bütçesine ayrılan beşte birlik pay. Sözlükte 'beşte bir' anlamına gelen humus kelimesi, İslâm hukuku literatüründe ganimetlerden ve bu hükümde olan mallardan kamu adına, belirli alanlarda sarfedilmek üzere alınan beşte birlik (yüzde yirmilik) payı ifade eder." (H. Yunus Apaydın, "Humus", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 365).

Hâtime (Sonuç)

İlim, amelin esası, amel ise ilmin meyvesidir. Dolayısıyla ilimle beraber yapılan az amel, cehaletle yapılan çok amelden daha hayırlıdır. Bundan dolayı ilim, nâfile namazdan daha faziletli sayılmıştır. İlmin en faziletli olanı da usûlü'd-dîn, tefsir, hadis, usul, fıkıh ve derecelerine göre alet ilimleri ve tıptır. Felsefe ilimleri ise haram sayılır. Namaz, tavaftan daha faziletldir. O da diğerlerinden (ibadetlerden) faziletlidir. Daha sonra evde kılınan nâfile, gece namazı, gecenin yarısında kılınan, ardından da gecenin sonunda kılınan nâfile gelir. Kur'an okumak, sair zikirlerden daha faziletlidir. Bunların ikisi de, şeriat tarafından belirtilmemiş dualardan daha faziletlidir. Düşünülmüş bir harf, düşünülmeden okunan iki harften ve mushafı yüzünden okumaktan daha faziletlidir. Daha sonra riya karışmayan cehrî zikir ve hak bir konu hariç, konuşmamak gelir. İnsanlar arasına karışıp onların eziyetlerine katlanmak, onlardan ayrı kalmaktan daha faziletlidir -ki bu ayrı kalma durumu fitneden korkulduğu zaman söz konusudur-. Bundan sonra zenginlik ve fakirlikten kaçınmak gelir. Bazıları tevekkülü, çalışıp (kazanç) elde etmekten daha faziletli görürken, bazıları da tersini (kazanç elde etmeyi tevekkülden) daha üstün görmüştür. Başkaları da bunun duruma göre değişeceğini söylemişlerdir. Bana göre çalışmanın tevekküle ve bir senelik azığı biriktirmeye aykırı olmadığı görüşü tercih edilecek olandır.

Allah'ın, dilediği gibi ikame ettiği tüm bunlar, vücudun nizamı ve mertebelerin değişmesi içindir. Onun kazâsını reddecek ve onun hükmünü sorgulayabilecek hiçbir varlık yoktur.

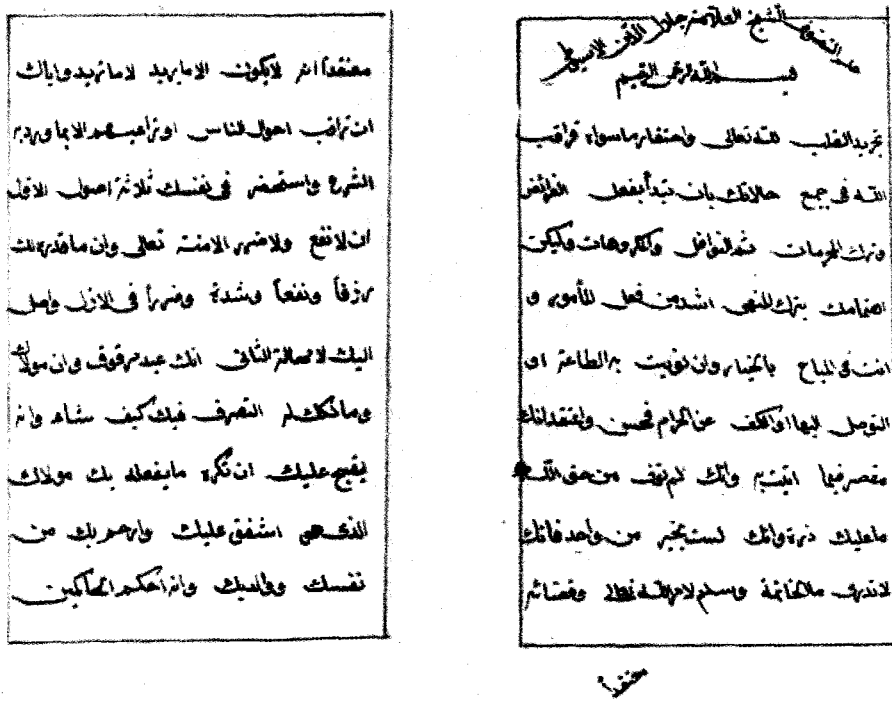

"Risâle fî İlmi't-Tasavvuf" Risalesi ilk sayfası

BİBLİYOGRAFYA

Apaydın, H. Yunus, "Humus", *DİA*, İstanbul 1998.

Süyûtî, Celâleddin, *İlmü't-Tasavvuf,* Millî Ktp., nr. 64 Karali 21/14.

_____, *en-Nükâye fi Erbaa Aşere İlmen* (thk. Fâyize Abbas Kâzım el-İdrisî), [baskı yeri yok], Katrü'n-Nedâ, ts., ss. 427-432.

رسالة فی لبس الخرق

RİSÂLE FÎ LÜBSİ'L-HIRKA

İMAM SÜYÛTÎ'NİN TARİKAT SİSİLESİNE DAİR

Giriş

İslâmî ilimlerin hemen hemen her alanında eser yazmış olan İmam Süyûtî, ehl-i tarik bir şahsiyettir. Kendisi bunu diğer eserlerinde pek belirtmese de Resûlullah'a (s.a.v) ulaşan tarikat silsilesini belirten, *Lübsü'l-Hırka* diye bir risale kaleme alarak bu yönünü de ortaya koymuştur. Tercümesini sunmaya çalıştığımız bu eserinde İmam Süyûtî, tarikat silsilesini detaylı bir şekilde vermekle beraber, Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali'den hadis aldığını ispatlamaya da çalışmaktadır. Zira muhaddislerin önemli bir kesimi, "Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali'den hadis aldığı bilinmemektedir" demek suretiyle bu tariki reddetmişlerdir. Bu da Hasan-ı Basrî kanalıyla Hz. Ali'ye ulaşan birçok tarikat silsilesini töhmet altında bırakmaktadır.

İşte bu iddiaya karşı çıkan ve aynı zamanda muhaddis olan İmam Süyûtî, Hz. Ali ile muassır olan ve Hz. Osman şehid edilene kadar -ki bu esnada Hasan-ı Basrî on dört yaşındaydı- Medine'de beraber olduğu ve günde beş vakit namazı aynı mescidde cemaatle beraber kılan Hasan-ı Basrî'nin, Hz. Ali'den

hadis rivayet etmediğini söylemenin doğru olamayacağı kanısındadır. Bu iddiasını kanıtlamak için Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali'den rivayet ettiği hadislerden de örnekler verdiği *Lübsü'l-Hırka* adlı risaleyi yazmıştır.

Aslında bu görüşte olan ve eser yazan sadece İmam Süyûtî değildir. Ünlü muhaddis İbn Salâh da (v. 643/1245) kendi tarikat silsilesini Hasan-ı Basrî kanalıyla Hz. Ali'ye ulaştırmak suretiyle Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali'den hem hadis hem de tasavvuf eğitimi aldığını ispatlamaya çalışmıştır.[458] Yine bu konu ile ilgili Şemseddin Muhammed el-Cezerî (v. 833/1429), *Menâkıbü'l-Esedi'l-Gâlib*[459] isminde bir eser yazmış ve Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali'den yaptığı rivayetlere örnekler vermiştir. Ayrıca bu eserinde o da İmam Süyûtî gibi Hasan-ı Basrî kanalıyla Hz. Ali'ye ulaşan tarikat silsilesini detaylı bir şekilde vermiştir.

İşte bu çalışma, İmam Süyûtî'nin ve bazı şahsiyetlerin tarikat silsilelerini içeren *Lübsü'l-Hırka* adlı risalenin tercümesinden ibarettir. Tercümede, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 5838/8 numarada bulunan ve gayet okunaklı olan nüsha esas alınmıştır.

Nüshası

Eserin tespit edebildiğimiz tek nüshası, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 5838/8 numarada kayıtlıdır. Üç varaktan müteşekkil küçük bir risale olup, 25 st. 315X210-220X130 mm. ebadındadır. Nesih hat, siyah mürekkeple yazılmış, başlık ve duraklar kırmızı renkle belirtilmiştir. Koyu vişne rengi meşin bir cilt içerisinde bulunan nüshanın dili Arapça'dır.[460]

Müellif nüshası olmadığı risalenin girişinde yer alan ikinci bir şahsa ait ifadelerden anlaşılmaktadır. Ancak müstensih ismi belirtilmemiştir.[461]

Muhtevası

Risale, İmam Süyûtî'nin bağlı bulunduğu tarikat ve zikir telkini silsilelerini içermektedir. Bunu müstensih tarafından daha eserin girişine yazılan

458 Süyûtî, Celâleddin, *Lübsü'l-Hırka*, Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Hk 5838/8, vr. 3a.

459 Cezerî, Şemseddin Muhammed, *Menâkıbü'l-Esedi'l-Gâlib* (thk. Târık et-Tantâvî), Mısır: Mektebetü'l-Kur'ân, ts.

460 bk. Süyûtî, *Lübsü'l-Hırka*; Ferzende İdiz, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf*, Ankara: İlâhiyat Yay., 2015, s. 127.

461 bk. Süyûtî, *Lübsü'l-Hırka*; İdiz, *İmam Süyûtî*, s. 128.

şu ifadelerden kolayca anlamak mümkündür: "Bu risale; şeyh, imam, bilgi denizinin mürekkebi, zamanının Sîbeveyh'i ve döneminin yegânesi (benzersizi), mütekellîmlerin lisanı, tartışanların delili, Seyyidü'l-mürselîn'in hadislerini cemedicisi, fazilet ve beyan sahibi, büyük âlim, efendimiz ve mevlâmız Ebü'l-Fazl Celâleddin Abdurrahman'ın (Allah mevkiini yüceltsin ve mekânını cennet yapsın) mübarek hırkayı (tasavvuf) giymesi, zikir telkini ve sohbet etmesine dair senedi hakkındadır." [462]

İmam Süyûtî, tarikat hırkasını 867 (1463) yılının Şevval ayında Mekke-i Mükerreme'de İbn İmâmü'l-Kâmiliyye diye mâruf, Şeyh Kemâleddin Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman el-Mısrî eş-Şâfiî es-Sûfî'nin (v. 874/1469)[463]elinden giydiğini belirtmektedir. İmam Süyûtî, şeyhinin de tarikat hırkasını bir cemaatten aldığını ve onlardan birinin de Şeyh Şemseddin Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed el-Cezerî el-Mukrî olduğunu, onun da hırkayı Şeyh Zeynüddin Ebü'l-Hafs Ömer b. Hasan b. Mezîd b. Emîle el-Merâgî el-Halebî el Mizzî'nin[464] elinden giydiğini, onun da bu hırkayı; kıraat, hadis, tefsir, vaaz ve tasavvuf şeyhi olan şeyhi İmam İzzeddin Ebü'l-Abbas Ahmed b. İbrahim b. Ömer el-Vâsıtî el-Fârûsî'nin elinden giydiğini belirtmektedir.

Bundan sonra şeyhi el-Fârûsî'nin de üç tarikten tasavvuf hırkası aldığını ve bunların Ahmediyye (Rifâiyye), Kadiriyye ve Sühreverdiyye tarikatları olduğunu aktarmaktadır. Devamında eser bu üç tarikin Hasan-ı Basrî kanalıyla Hz. Ali'ye ulaşan silsilelerini vermektedir.

Yine eserde Hasan-ı Basrî'nin, Hz. Ali'den hadis ve tasavvuf terbiyesi aldığına dair delil ve rivayetlere yer verilmektedir.

Kısaca eser, İmam Süyûtî'nin Hasan-ı Basrî yoluyla Hz. Ali'ye ulaşan tarikat silsilesini ve Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali'den yaptığı rivayetleri içermektedir.

---

462 Süyûtî, *Lübsü'l-Hırka,* vr.1b.

463 bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, [baskı yeri yok], Maarif Matbaası, 1941, II, 2005.

464 bk. Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed, *ed-Dürerü'l-Kâmine fi A'yâni'l-Mieti's-Sâmine* (thk. Muhammed Abdülmuîd), [baskı yeri yok], Meclisü Dâireti'l-Maârifi'l-Osmâniyye, 1392/1972, IV, 187.

رسالة فی لبس الخرقة

Risâle fî Lübsi'l-Hırka

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!

Allah'ın salât ve selâmı, Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v) ile âli ve ashabı üzerine olsun.

Bu risale; şeyh, imam, bilgi denizinin mürekkebi, zamanının Sîbeveyh'i ve döneminin yegânesi (benzersizi), mütekellîmlerin lisanı, tartışanların delili, Seyyidü'l-mürselîn'in hadislerinin cemedicisi, fazilet ve beyan sahibi, büyük âlim, efendimiz ve mevlâmız Ebü'l-Fazl Celâleddin Abdurrahman'ın (Allah mevkiini yüceltsin ve mekânını cennet yapsın) mübarek hırkayı (tasavvuf) giymesi, zikir telkini ve sohbet etmesine dair senedi hakkındadır.

Tasavvuf Hırkası

Süyûtî şöyle dedi: "Ben mübarek hırkayı; Mekke-i Mükerreme'de Kâbe'nin karşısında, 867 (1463) yılının Şevval ayında İbn İmâmü'l-Kâmiliyye diye mâruf, âlim ve salih imam vera' ve zühd sahibi Şeyh Kemâleddin Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman el-Mısrî eş-Şâfiî es-Sûfî'nin (v. 874/1469)[465]elinden giydim. Bu işe ehil olduğum aklımdan hiç geçmezken, bu durum ilk başta onun işaretiyle gerçekleşti. Ayrıca uygun gördüklerime de hırka giydirmem için bana icâzet verdi. Kendi hattıyla bana yazdığı icâzette şunları kaydetti: 'Ben mübarek hırkayı bir cemaatten aldım. Onlardan biri de Şeyh Şemseddin Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed el-Cezerî el-Mukrî'dir. O da hırkayı Şeyh Zeynüddin Ebû Hafs Ömer b. Hasan b. Mezîd b. Emîle el-Merâgî el-Halebî el-Mizzî'nin (v. 778/1376)[466] elinden giydi. O da bana kendisinin bu hırkayı; kıraat, hadis, tefsir, vaaz ve tasavvuf şeyhi olan şeyhi İmam İzzeddin Ebü'l-Abbas Ahmed b. İbrahim b. Ömer el-Vâsıtî el-Fârûsî'nin elinden giydiğini haber verdi.'

Fârûsî, üç tarikten tasavvuf hırkası almıştır. Bunlar: Ahmediyye, Kadiriyye ve Sühreverdiyye tarikatlarıdır.

Ahmediyye (Rifâiyye) Tarikatı: Fârûsî hırkayı babası Şeyh Muhyiddin İbrahim el-Mezkûr'un elinden, o da İbn Rifâî diye mâruf olan zâhid ve salih imam, dönemindeki meşâyihin seyyidi efendim Ahmed b. Şeyh Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Yahya b. Hâzım b. Ali b. Rifâa'nın elinden, o da Şeyh Ahmed el-Vâsıtî'den, o da Ebü'l-Fazl Rükâmah'tan, o da Şeyh Ali b. Gulâm'dan, o da Şeyh Ali b. Bârbây'dan, o da Şeyh Ali el-Acemî'den, o da Ebû Bekir eş-Şiblî'den, o da ileride gelecek olan senedle Cüneyd'in elinden giydi.

Kadiriyye Tarikatı: Fârûsî hırkayı şeyhi olan Şeyhü'l-ârifîn Şehâbeddin Ebü'l-Hafs Ömer b. Muhammed b. Abdullah b. Sa'd b. Hüseyin el-Bekrî es-Sühreverdî'nin elinden, o da seyyidü'l-kebîr, mevâhib, keramet ve açık hârikulâdeler sahibi olan Muhyiddin Abdülkadir b. Musa b. Cengidost el-Gey-

465 bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an-Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, II, 2005.

466 bk. Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed, *ed-Dürerü'l-Kâmine fi A'yâni'l-Mieti's-Sâmine* (thk. Muhammed Abdülmuîd), [baskı yeri yok], Meclisü Dâireti'l-Maârifi'l-Osmâniyye, 1392/1972, IV, 187.

lânî'den, o da Şeyh Ebû Said el-Mübârek b. Ali el-Mahzûmî'den, o da Şeyh Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Yusuf el-Bükârî'den, o da Şeyh Ebü'l-Ferec Muhammed b. Abdullah et-Tartûşî'den, o da Şeyh Ebü'l-Fazl Abdülvâhid b. Abdülaziz et-Teymî'den, o da üstadı Ebû Bekir Muhammed b. Halef b. Muhammed eş-Şiblî'den, o da aşağıda zikredilecek olan sened ile Seyyidü't-tâife Ebü'l-Kasım Cüneyd-i el-Bağdâdî'nin elinden giydi.

Sühreverdiyye Tarikatı: (Fârûsî), İki tarikle, dînûrî ve kebîriye tarikleriyle, Sühreverdî'dir. Bu da şu şekildedir: Şeyh Şehâbeddin es-Sühreverdî hırkayı şeyhi ve mürebbisi olan amcası büyük imam ârif Şeyh Ziyâüddin Ebü'n-Necîb Abdülkahir b. Abdullah b. Sa'd b. Hüseyin b. Kasım b. Muhammed b. Abdullah b. Abdurrahman b. Kasım b. Muhammed b. Ebû Bekir-i Sıddîk'tan, o da amcası Vecîhüddin Ömer b. Sa'd'dan, o da babası Sa'd b. Hüseyin ve Ahî Ferec ez-Zencânî'nin, ki birinin eli diğeri ile müşterektir, ellerinden giydi.

Babası (Sa'd b. Hüseyin) hırkayı; Şeyh Ahmed el-Esved ed-Dînûrî'den, o da Mimşâd ed-Dînûrî'den, o da seyyidü't-tâife olan Ebü'l-Kasım el-Cüneyd'den aldı.

Ahî Ferec ez-Zencânî de hırkayı; Şeyh Ebü'l-Abbas en-Nihâvendî'den, o da Şeyhü'l-kebîr Ebû Abdullah Muhammed b. Hafîf eş-Şîrâzî'den, o da Ebû Muhammed Ruveym'den, o da Ebü'l-Kasım el-Cüneyd'den, o da dayısı Serî-i Sakatî'den, o da Ma'rûf-i Kerhî'den, o da Davud-i Tâî'den, o da Habîb el-Acemî'den, o da Hasan-ı Basrî'den, o da Emîrü'l-mü'minîn Ali b. Ebû Tâlib'den (r.a) aldı."

Şeyhimiz İmam Takıyyüddin eş-Şümünnî bana icâzet verdi ve şöyle dedi: "Ben tasavvuf hırkasını Cemâleddin Abdullah b. Ali el-Kenanî el-Hanbelî'den, o da annesi tarafından dedesi olan Fethuddin Ebû Hazm Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Kalânsî'den, o da Şeyh Muhyiddin Ebü'l-Fazl Abdürrahim b. Abdülmün'im b. Halef ed-Demîrî'den, o da Şehâbeddin es-Sühreverdî'den aldı."

Cemâl el-Hanbelî de şöyle dedi: "Ben de aynı şekilde hırkayı, Şeyh Necmeddin Ebû Ya'lâ Hamza b. Ali el-Hasanî el-Mâlikî'den aldım. O da Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Merzûk'tan, o da Ârif Bilâl-i Habeşî'den, o da Şeyh

Ebû Medyen Şuayb b. Hasan'dan, o da Tâcü'l-ârifîn Ebû Abdullah Muhammed b. Harâzm el-Fârisî'den, o da Kâdıyü'l-allâme Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'den, o da Hüccetül-islâm Allâme Ebû Hâmid el-Gazzâlî'den, o da İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Abdülmelik el-Cüveynî'den, o da Ebû Tâlib el-Mekkî'den, o da Ebü'l-Kasım el-Cüneyd'den hırkayı giydiğini söyledi."

Necmeddin Ebû Ya'lâ şöyle dedi: "Ben de hırkayı, Ebû Abdullah Muhammed b. Câbir el-Kaysî el-Vâdiâşî'den aldım. O da Şeyh Kutbüddin el-Kastalıânî ve Şeyh Cemâleddin b. Nukayb'dan, bu ikisi de *Avârifü'l-Maârif* kitabının sahibi Şehâbeddin es-Sühreverdî'den geçen senedle aldıklarını söylediler."

Kutbüddin el-Kastallânî de şöyle dedi: "Ben de aynı şekilde hırkayı, Hüccetü'd-dîn Ebû Tâlib Abdülmuhsin b. Ebû Ubeyd Ferâmezred b. Halid b.Şehîd Abdülgaffâr b. İsmail b. Ahmed el-Hafîfî el-Ebherî'den aldım. O da Ebû Musa Muhammed b. Ebû Bekir b. Ebû İsa el-Medenî el-İsfahânî'den, o da Seyyid Ebû Muhammed Hamza b. Abbas el-Hasanî'den aldığını söyledi."

Kutbüddin (el-Kastallânî) yine şöyle dedi: "Ben (başka bir tarikle) hırkayı Ebû Ahmed Nâsır b. Abdullah b. Abdurrahman el-Attâr el-Mısrî'den aldım. O da Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed Osman es-Semîrî'den, o da İsmail b. Hasan'dan, o da Muhammed b. Mâtekîl'den, o da Hâdimü'l-fukarâ diye mâruf Davud b. Muhammed'den, o da Ebü'l-Abbas b. İdris'ten, o da Ebü'l-Kasım b. Ramazan'dan, o da Yakub et-Taberî'den, o da Ebû Abdullah b. Osman'dan, o da Ebû Yakub en-Nehrecûrî'den, o da, Ebû Yakub es-Sûsî'den, o da Abdülvâhid b. Zeyd'den, o da Kümeyl b. Ziyâd'dan aldığını söyledi ki Kümeyl, Ali b. Ebû Tâlib'le, Ali de, (r.a) Resûlullah (s.a.v) ile arkadaşlık etmiştir."

Kutbüddin (el-Kastallânî) ayrıca şöyle dedi: "Ben hırkayı İmam Necmeddin Ebû Numan Beşîr b. Ebû Bekir b. Hâmid b. Süleyman el-Caferî et-Tebrizî'den aldım. O da bana Şeyhülislâm Ebü'l-Mehâsin Fazlullah b. Serhendî el-Mühürdarî ez-Zencânî, o da bana Ebü'l-Mehâsin b. Ebû Ali el-Fârmedî, o da bana anne tarafından dedem olan İmam Ebû Amr Muhammed b. İbrahim ez-Zecâcî, o da bana Şiblî, o da bana Cüneyd giydirdi dedi. Cüneyd de ben hırkayı dayım Serî-i Sakatî'den, o da Ma'rûf-i Kerhî'den o da Ali b. Musa Rıza ve Davud-i Tâî'den giydiğini söyledi."

Ali b. Musa'ya gelince, babası Musa Kâzım'a, o da babası Cafer-i Sâdık'a, o da babası Muhammed Bâkır'a, o da babası Zeynelâbidîn Ali b. Hüseyin'e, o da babası Hüseyin'e, o da babası Ali b. Ebû Tâlib'e, o da Resûlullah'a (s.a.v) arkadaşlık etmiştir.

Davud-i Tâî ise, Habîb el-Acemî'ye, o da Hasan b. Yesâr el-Basrî'ye, o da Ali b. Ebû Tâlib'e arkadaşlık edenlere, Ali de (r.a) Resûlullah'a (s.a.v) arkadaşlık etmiştir.

Necmeddin Ebû Ya'lâ da şöyle dedi: "Ben de hırkayı Şeyh Cemâleddin Hızır b. Hüseyin b. Mahmud en-Nâyînî'den giydim. O da Ârif Ebû Said Muhammed b. Abdüsselâm'dan, o da babası Abdüsselâm'dan, o da yukarıda geçen sened ile Şehâbeddin es-Sühreverdî'den giydiğini söyledi."

Ebü'l-Fazl Abdürrahim b. Abdülmün'im ed-Demîrî şöyle dedi: "Ben hırkayı Şeyh Fahreddin Muhammed b. İbrahim el-Fârisî'den, o da babasından, o da Ebü'l-Feth Nasr b. Halife el-Beyzâvî'den giydi. Beyzâvî dedi ki, hırkayı bana Ebû İshak b. İbrahim Şehriyâr el-Kârûnî giydirdi ve dedi ki bana Ebû Muhammed Hüseyin el-Akâr giydirdi ve dedi ki ben bu hırkayı zamanın şeyhi Muhammed b. Hafîf eş-Şîrâzî ed-Debbî'den giydim. O da, ben hırkayı Cafer el-Hizâî'den, o da Ebû Amr el-Üstuhî'den giydiğini söyledi. Ebû Amr da, ben Ebû Türâb-i Nahşebî'ye arkadaşlık ettim. O da Şakîk-ı Belhî'ye, o da Ebû İshak İbrahim b. Edhem'e arkadaşlık ettiğini söyledi. O da Ebû Ümrân Musa b. Yezîd er-Râî'ye, o da tâbiînlerin seyyidi Üveys el-Karanî'ye, o da Ömer b. Hattâb (r.a) ile Ali b. Ebû Tâlib'e (r.a), bu ikisi de Resûlullah'a (s.a.v) arkadaşlık ettiler."

İki Fayda

Birincisi: İbnü'l-Cezerî,[467] Hasan-ı Basrî tarikiyle Hz. Ali'den gelen lübsü'l-hırka senedini serdettikten sonra şöyle demektedir: Bize bu kavim (sûfîler) tarikiyle tasavvuf hırkası giyme (senedi) bu şekilde ulaştı. Ehl-i hadis ise; Hasan-ı Basrî'nin Hz Ali ile muasır olduğu kesin olarak bilindiği halde, Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali'den semâ yoluyla hadis almadığını söylerler. Oysa Hasan-ı Basrî'nin; Hz. Ali'yi (r.a) gördüğü, Hz. Ömer'in (r.a) hilafeti döneminde doğ-

467 İbnü'l-Cezerî'nin söz konusu eseri için bk. Cezerî, Şemseddin Muhammed, *Menâkıbü'l-Esedi'l-Gâlib* (thk. Târık et-Tantâvî), Mısır: Mektebetü'l-Kur'ân, ts.

duğu ve Osman'ın (r.a) hutbesini dinlediği hiç şüphesiz sahihtir. Yine Tirmizî, Muhammed b. Yahya el-Kıtî'den, o da Bişr b. Ömer'den, o da Hümâm'dan, o da Katâde'den, o da Hasan-ı Basrî'den o da Hz. Ali'den şu hadisi rivayet etmiştir: رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ عَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَبْلُغَ وَعَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَفِيقَ *"Şu üç sınıf hakkında kalem kaldırılmıştır (ceza verilmez). Bulûğ çağına girinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan ve aklı başına gelinceye kadar deliden."*[468] Tirmizî, "Bu vechiyle, hasen garîb bir hadistir. Hasan'ın Hz. Ali'den semâ yoluyla hadis rivayet ettiğini bilmiyoruz" demiştir. Aynı şekilde Nesâî de Hümâm ve Yunus b. Ubeyd tarikiyle Hasan'dan bunu rivayet etmiştir. Yine İmam Ahmed de bu hadisi *el-Müsned*'inde Hüşeym'den, ki o Beşir el-Vâsıtî el-Hâfız'ın oğludur, o da Yunus'tan nakletmiştir.

Ayrıca Nesâî, Katâde'nin Hasan'dan, onun da Ali'den (r.a) naklettiği tarikle gelen أَفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَحْجُومُ *"Kan alan da aldıran da orucunu yedi"*[469] hadisini aynı şekilde rivayet etmiştir.

Ben derim ki: Bizim diğer tarikimizle Hasan'ın Hz. Ali'ye arkadaşlık edenlerle arkadaşlık ettiği vâki olmuştur.

İkinci Fayda: Hadis ilmi ve diğer ilimlere dair yüce tasniflerin müellifi müctehid imam hafız Takıyyüddin İbnü's-Salâh şöyle demektedir: "Meşâyihten bazıları, Hz. Peygamber'in (s.a.v) sünnetinde hırka giymeye dair bir asıl (dayanak) bulmuşlardır. O da Ümmü Halid bint Halid b. Said b. Âs'ın şu hadisidir:

عَنْ أُمِّ خَالِدٍ بِنْتِ خَالِدِ بْنِ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُتِيَ بِكِسْوَةٍ فِيهَا خَمِيصَةٌ صَغِيرَةٌ فَقَالَ مَنْ تَرَوْنَ أَحَقُّ بِهَذِهِ فَسَكَتَ الْقَوْمُ فَقَالَ ائْتُونِي بِأُمِّ خَالِدٍ فَأُتِيَ بِهَا فَأَلْبَسَهَا إِيَّاهَا ثُمَّ قَالَ أَبْلِي وَأَخْلِقِي

'Resûlullah'a (s.a.v), içinde benekleri olan bir elbise getirilmişti. Orada bulunanlara 'Bunu kime giydirmemi uygun bulursunuz?' diye sordu. Hazır

468 Tirmizî'de yer alan hadis metni şöyledir: رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَشِبَّ وَعَنِ الْمَعْتُوهِ حَتَّى يَعْقِلَ (bk. Tirmizî, Hudûd, 1).

469 Ebû Davud, Savm, 28; İbn Mâce, Sıyâm, 18.

bulunanlar susup cevap vermediler. Bunun üzerine, 'Bana Ümmü Halid'i getirin' dedi. Onu getirdiler. Elbiseyi ona giydirdi. Sonra şöyle dedi: 'Üstünde eskit, üstünde eskit.'"[470] Bu hadisi şeyhayn tahrîc etmiştir.

İbnü's-Salâh şöyle demiştir: "Benim hırka hakkında gerçekten üstün bir isnadım var. (O da şudur): Bana hırkayı Ebü'l-Hasan el-Mukayyed b. Muhammed et-Tûsî giydirdi. O da ben hırkayı Ebü'l-Esad Hibetürrahman b. Abdülvâhid b. Ebü'l-Kasım el-Kuşeyrî'den, o da dedem üstat Ebü'l-Kasım'dan aldım dedi. O da hırkayı Ebû Ali ed-Dekkâk'tan, o da Ebü'l-Kasım İbrahim b. Muhammed en-Nasrâbâdî'den, o da Ebû Bekir Dülef b. Cahder eş-Şiblî'den, o da Cüneyd'den, o da Serî-i Sakatî'den, o da Ma'rûf-i Kerhî'den, o da Davud-i Tâî'den, o da Habîb el-Acemî'den, o da Hasan-ı Basrî'den, o da Ali (r.a) b. Ebû Tâlib'den, o da Resûlullah'tan (s.a.v) aldı."

İbnü'l-Salâh yine şöyle demiştir: "Hadis ashabının isnad konusundaki şartlarına göre, lübsü'l-hırka (hırka giymenin) varlığına dair (senedin) sonuna kadar muttasıl (kesintisiz) olmaması, anlattıklarımıza bir halel getirmez. Çünkü bundan maksat, sâdât-ı sâlihînden bir cemaate dayanması ile hâsıl olan bereket ve faydadır." İbnü's-Salâh'ın sözleri burada sona erdi.

Saliha Şeyh Ümmü Hânî bint Ebü'l-Hasan el-Hûreynî bana Afîf en-Nişâvurî'nin Rıza Taberî'den, onun da İbnü's-Salâh'tan aldığı bir izni (icâzeti) haber verdi.

Derim ki: Onun zikrettiğinden daha açık bir kaynak bulup ortaya çıkardım. O da Beyhakî'nin *Şuabü'l-İmân* adlı kitabında Atâ el-Horâsânî tarikiyle zikrettiği şu hadistir: *"Bir adam İbn Ömer'e (r.a) gelerek başa sarılan sarığın kenarlarını salıverme hususunu sordu. Abdullah ona şöyle cevap verdi: 'Resûlullah (s.a.v) bir seriyye gönderdi ve bu seriyyenin başına da Abdurrahman b. Avf'ı komutan olarak görevlendirdi. Eline de bir sancak verdi. Abdurrahman b. Avf'ın üstünde kirbastan yapılmış siyah renkli bir sarık vardı. Resûl-i Ekrem (s.a.v) onu çağırdı. Sarığını çözdü ve kendi elleriyle bir daha bağladı. Sarığın ucunun dört parmak kadar olması en efdal olanıdır. 'İşte böyle sar. Çünkü en efdal ve en güzel olanı budur' dedi."*[471]

---

470 Buhârî, Libâs, 21; Ebû Davud, Libâs, 2.

471 Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Şuabü'l-İmân*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1989, V, 174.

Ebû Davud ile Beyhakî Abdurrahman b. Avf'tan şunu da aktarmışlardır:

عَمَّمَنِى رسولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَدَلَهَا بَيْنَ يَدَىَّ وَمِنْ خَلْفِى

"Allah Resûlü bana sarık sardı da uçları önümden ve arkamdan sarkıverdi."[472]

Zikir Telkini

Zikir telkinine gelince ben zikir telkinini Mescidi-Harâm'da Şeyh Kemâleddin b. İmâmü'l-Kâmiliyye'den aldım. O da dedi ki: "Ben zikir telkinini; Muhibbüddin Ömer es-Suûdî'nin de yer aldığı bir cemaatten, o da Şeyh Tâceddin Muhammed'den, o da ârif-i billâh olan babası seyyidim Yusuf Acemî'den, o da Şeyh Necmeddin Mahmud el-İsfahânî ve fakih Hasan eş-Şemşîrî'den, Şemşîrî de mezkûr Şeyh Necmeddin ve Bedreddin Mahmud et-Tûsî'den, bu ikisi de Şeyh Nûreddin Abdüssamed en-Naturî'den, o da Şeyh Necîbüddin Ali b. Bergûş eş-Şîrâzî'den, o da Şehâbeddin Ömer es-Sühreverdî'den, o da amcası Ebü'n-Necîb Sühreverdî'den, o da amcası Kadı Vecîhüddin'den, o da Ahî Ferec ez-Zencânî'den, o da Ebü'l-Abbas en-Nehâvendî'den, o da Ebû Abdullah Muhammed b. Hafîf eş-Şîrâzî'den, o da Ruveym el-Bağdâdî'den aldım, dedi."

Yine Kadı Vecîhüddin aynı şekilde zikir telkinini, Ameveyh diye meşhur olan babası Muhammed Sühreverdî'den, o da Ahmed Esved ed-Dîneverî'den, o da Mimşâd ed-Dîneverî'den, Mimşâd ile Ruveym'in her ikisi de Ebü'l-Kasım Cüneyd'den, o da Serî-i Sakatî'den, o da Ma'rûf-i Kerhî'den, o da Davud-i Tâî'den, o da Hasan-ı Basrî'den, o da Ali b. Ebû Tâlib'den, o da Hz. Peygamber'den (s.a.v) aldı.

Yine ben ayrıca zikir telkinini sülûk şeyhi olan Şemseddin Muhammed b. Abdüddâim es-Sûfî'den aldım. O da ârif veli biri olan dayısı ve seyyidim Şeyh Medyen b. Ahmed'den, o da Şeyh Şehâbeddin Ebü'l-Abbas Ahmed ez-Zâhid ve Şeyh Nûreddin Ali b. Sâhibü'd-Dik'ten, Şeyh Şehâbeddin Zâhid de Şeyh Hasan b. Ömer eş-Şeberîsî'den, o ve Şeyh Nûreddin Ali Sâhibü'd-Dik de seyyidim Yusuf el-Acemî'den bu senedle aldılar.

Tek olan Allah'a hamdolsun. Kendisinden sonra nebî olmayan Resûlullah'a, âli ve ashabına çokça selâm olsun.

472 bk. Beyhakî, *Şuabü'l-İmân,* XIII, 84.

"Risâle fî Lübsi'l-Hırka" Risalesi ilk sayfası

BİBLİYOGRAFYA

Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed, *ed-Dürerü'l-Kâmine fî A'yâni'l-Mieti's-Sâmine* (thk. Muhammed Abdülmuîd), [baskı yeri yok], Meclisü Dâireti'l-Maârifi'l-Osmâniyye, 1392/1972.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Şuabü'l-İmân*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1989.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîh,* Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407/1986.

Cezerî, Şemseddin Muhammed, *Menâkıbü'l-Esedi'l-Gâlib* (thk. Târık et-Tantâvî), Mısır: Mektebetü'l-Kur'ân, ts.

Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as, *Sünen*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd, *Sünen,* Dârü'l-Fikr, Beyrut: ts.

İdiz, Ferzende, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf*, Ankara: İlâhiyat Yay., 2015.

Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an-Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, [baskı yeri yok], Maarif Matbaası, 1941.

Süyûtî, Celâleddin, *Lübsü'l-Hırka*, Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Hk 5837/8.

Tirmizî, Muhammed b. İsa, *Sünen*, Kahire 1937.

الشّرف المحتم فيما منّ الله به على وليّه السيد احمد الرفاعى رضى الله عنه
من تقبيل يد النبى صلى الله تعالى عليه وسلم

eş-ŞEREFÜ'L-MUHATTEM FÎMÂ MENNELLAHU BİHÎ ALÂ VELİYYİHİ'S-SEYYİD AHMED er-RİFÂÎ (r.a) MİN TAKBÎLİ YEDİ'N-NEBİYYİ (s.a.v)

AHMED er-RİFÂÎ'NİN HAC ZİYARETİ ESNASINDA PEYGAMBERİMİZ'İN ELİNİ YAKAZA HALİNDEYKEN ÖPTÜĞÜNE DAİR

Giriş

Keramet, "Allah'ın salih, takva sahibi, veli kullarından zuhur eden olağan üstü hal"[473] diye tanımlanır. Bu olağan üstü hal, peygamberin elinde gerçekleşirse mucize ismini alır. Aralarındaki önemli fark, mucizede meydan okuma olması, keramette ise meydan okumanın söz konusu olmamasıdır.

İmam Süyûtî, Müslim ve diğer hadis kaynaklarında yer alan, *"Resûlullah (s.a.v), (İsrâ gecesi) Musa'nın (a.s) kabrine uğradı. O (Musa a.s.), kabrinde ayakta namaz kılıyordu"*[474] hadisine dayanarak peygamberlerin diri oldukları görüşündedir. Ona göre Allah'ın veli kulları da onları görebilir ve bu onlar açı-

473 Süleyman Uludağ, "Keramet", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 265.

474 Müslim Fezâil, 164.

sından keramet sayılır.[475] Bu kerameti gösterenlerden biri de Ahmed er-Rifâî'dir. Ahmed er-Rifâî, Peygamberimiz'in kabrini ziyaret etmiş, ona selâm vermiş, Peygamberimiz de onun selâmını almış ve elini uzatmış, Ahmed er-Rifâî de o mübarek eli öpmüştür. Buna da binlerce kişi şahit olmuştur, der İmam Süyûtî.[476]

İşte bu eser, Ahmed er-Rifâî'nin söz konusu el öpme kerametini anlatan ve bunun mümkün olduğunu delillere dayanarak ispatlamaya çalışan İmam Süyûtî'nin, *eş-Şerefü'l-Muhattem fimâ Mennellahu bihî alâ Veliyyihi es-Seyyid Ahmed er-Rifâî Radıyallahu Anhu min Takbîli Yedi'n-Nebiyyi Sallallahu Aleyhi ve's-Sellem* isimli risalesinin tercümesidir.

Tercüme yapılırken, muhterem hocam Mustafa Tahralı'dan temin ettiğimiz ve 1301'de (1884) Mîriyye Matbaası tarafından Mısır'da bastırılmış olan baskı esas alınmıştır. Zira biz bu esere Türkiye'deki herhangi bir kütüphanede ulaşamadığımız gibi, Arap âleminde ulaşabileceğimiz bir baskısını da bulamamıştık. Mustafa Tahralı'nın özel kütüphanesinde bulunan ve Hayri Kaplan tarafından tercümesi de yapılmış olan bu nüsha ve tercümeden oldukça istifade ettik.[477] Bundan dolayı kendilerine hasseten teşekkür ediyorum.

Nüshası

Arap âleminde matbu nüshaları mevcut olmakla beraber, Türkiye'de bulunan kütüphanelerin hiçbirinde bu esere rastlayamadık. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi, çok muhterem hocam Mustafa Tahralı, kütüphanesinde mevcut bulunan matbu nüshayı bana gönderme lutfunda bulundular. Böylece bu nüshadan istifade etme imkânı bulduk. Eser Mısır Bulak'ta bulunan Mîriyye Matbaası tarafından 1301 (1884) yılında basılmıştır.[478]

475 bk. Süyûtî, Celâleddin, *eş-Şerefü'l-Muhattem fimâ Mennellahu bihî alâ Veliyyihi es-Seyyid Ahmed er-Rifâî Radıyallahu Anhu min Takbîli Yedi'n-Nebiyyi Sallallahu Aleyhi ve's-Sellem*, Mısır: Mîriyye Matbaası, 1301/1884, vr. 3a; Ferzende İdiz, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf*, Ankara: İlâhiyat Yay., 2015, s. 223.

476 bk. Süyûtî, *eş-Şerefü'l-Muhattem*.

477 bk. Süyûtî, Celâleddin, *eş-Şerefü'l-Muhattem fimâ Mennellahu bihî alâ Veliyyihi es-Seyyid Ahmed er-Rifâî Radıyallahu Anhu min Takbîli Yedi'n-Nebiyyi Sallallahu Aleyhi ve's-Sellem* (ter. Hayri Kaplan), [baskı yeri yok], Ehl-i Beyt Kültür ve Yardımlaşma Vakfı, ts.

478 bk. İdiz, *İmam Süyûtî*, s. 129.

Bu matbu baskı esas alınarak Hayri Kaplan tarafından Türkçe'ye tercüme edilerek Ehl-i Beyt Kültür ve Yardımlaşma Vakfı tarafından bastırılmıştır.

Muhtevası

İmam Süyûtî eseri yazma sebebi olarak şu bilgiyi vermektedir: "Resûlullah'ın (s.a.v), kabr-i şeriflerinden elini büyük veli, meşhur imam, mevlâmız Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye (r.a) uzatması; böyle bir şeyin mümkün olup olamayacağı ve bu meşhur rivayete dair senedlerinin âli ve sahih olup olmadığı ile ilgili bir sual vâki oldu. Mezkûr suale cevap olarak bu kitabı yazdım ve *eş-Şerefü'l-Muhattem fimâ Mennellahu bihî alâ Veliyyihi es-Seyyid Ahmed er-Rifâî Radıyallahu Anhu min Takbîli Yedi'n-Nebiyyi Sallallahu Aleyhi ve's-Sellem* olarak isimlendirdim."[479]

Eser genel itibariyle Ahmed er-Rifâî'nin Hz.Peygamber'in (s.a.v) kabrine vardığını ve Resûlullah'ın elini kendisine uzattığını, Ahmed er-Rifâî'nin de bu eli öptüğünü ihtiva etmektedir. Rivayete göre, Ahmed er-Rifâî (r.a) vefat edeceği yıl hacca gider ve Resûl-i Ekrem'in kabrini ziyaret eder. "es-Selâmü aleyke ey ceddim!" diye selâm verir. Resûlullah da (s.a.v), "Aleyke's-selâm ey oğlum!" diye cevap verir. Bu sesi mescidde bulunanların hepsi işitir. Ahmed er-Rifâî'nin rengi sararır, kendisinden geçer. Sonra ellerini uzat da öpeyim anlamında bir beyit okur. Resûlullah (s.a.v) mübarek kabirlerinden ellerini uzatır ve orada bulunan binlerce kişinin huzurunda Ahmed er-Rifâî o mübarek eli öper.[480]

İmam Süyûtî bu vakayı, tanınmış mutasavvıf ve âlimlerden oluşan üç ayrı tarikten gelen ve sahih olduğunu söylediği senedle savunup desteklemektedir. "Mâlumdur ki bu mübarek menkıbe, müslümanlar arasında tevâtür derecesine ulaşmıştır. Senedleri âlî ve rivayetleri sahih olmuştur. Râvileri de (hep aynı şeyi söylemek suretiyle) ittifak etmişlerdir. Bu olayı inkâr etmek, Allah korusun, nifak şaibesinden kaynaklanır"[481]demek suretiyle de bu meselenin sağlam senedlere dayandığını belirtir.

---

479 Süyûtî, *eş-Şerefü'l-Muhattem,* s. 2.

480 bk. Süyûtî, *eş-Şerefü'l-Muhattem*; İdiz, *İmam Süyûtî*, ss. 128-129.

481 Süyûtî, *eş-Şerefü'l-Muhattem,* s. 5.

Bunun mümkün olduğunu gösteren delilleri sunduktan sonra İmam Süyûtî fikrini şöyle özetler: "Böylece (peygamberlerin) diri oldukları, konuşmalarının işitildiği ve onları görmenin mümkün olduğu sabit olunca; bu hususların veliler katında da vuku bulması sahih olur. Dolayısıyla Hz.Peygamber'in (s.a.v) elinin, efendim Seyyid Ahmed er-Rifâî (r.a) için (mübarek kabrinden) çıkması (uzatılması olayı) mümkündür. Bunda da doğru yoldan sapmış, ehl-i dalâlet sahibi ve Allah'ın kalbini mühürlediği münafıktan başkası şüpheye düşmez. Zira bu meziyetin ve benzerlerinin inkârı durumu; devamlı mucizenin ve açık kerametin inkârı anlamına geleceğinden, sû-i hâtimeye (kötü sona) götürür. Allah, bizleri muhafaza eylesin."[482]

Nihayet eser, İmam Süyûtî'nin, "Yüce Allah bizleri, onun ilimleri, medetleri, hali ve irşadıyla faydalandırsın ve bizleri onun Allah'ın evliya ihvanıyla beraber, Hz. Peygamber'in (s.a.v) sancağı altında onun zümresinden eylesin"-[483]sözleriyle son bulmaktadır.

482 Süyûtî, *eş-Şerefü'l-Muhattem*, s. 4.

483 Süyûtî, *eş-Şerefü'l-Muhattem*, s. 5.

الشّرف المحتم فيما منّ الله به على وليّه السيد احمد الرفاعى رضى الله عنه من تقبيل يد النبى صلى الله تعالى عليه وسلم

eş-Şerefü'l-Muhattem fîmâ Mennellahu bihî alâ Veliyyihi es-Seyyid Ahmed er-Rifâî Radıyallahu Anhu min Takbîli Yedi'n-Nebiyyi Sallallahu Aleyhi ve's-Sellem.

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!

Allah'a hamdolsun. O, her şeye kâfidir. Selâm, O'nun seçilmiş kulları üzerine olsun.

Hz. Peygamber'in (s.a.v), kabr-i şeriflerinden elini büyük veli, meşhur imam, mevlâmız Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye (r.a) uzatması; böyle bir şeyin mümkün olup olamayacağı ve bu meşhur rivayete dair senedlerin âlî ve sahih

olup olmadığı ile ilgili bir sual vâki oldu. Mezkûr suale cevap olarak bu kitabı yazdım ve *eş-Şerefü'l-Muhattem fimâ Mennellahu bihî alâ Veliyyihi es-Seyyid Ahmed er-Rifâî Radıyallahu Anhu min Takbîli Yedi'n-Nebiyyi Sallallahu Aleyhi ve's-Sellem* olarak isimlendirdim.

Bu konuda ilk söyleyeceğim şey şudur: Yanımızda bulunan bu konuya dair mevcut delillerden dolayı, Resûlullah'ın (s.a.v) kendisi ve diğer sair peygamberlerin diri oldukları bizce (Ehl-i sünnet) kesin olarak bilinmektedir. Bu durum, kesin delillerle desteklenmiştir. Buna dair rivayetler sahih olup, konuyla ilgili haberler mütevâtir derecesindedir. Şüphesiz enbiyanın hayatta olduklarına dair özel bir kitap yazdım ve o kitapta bununla ilgili delil ve haberleri aktardım.[484]

Dilersen sana burada bu delillerin bir kısmını zikredeyim. Bu delillerden biri, İbrahim'in *Hilye*'de İbn Abbas'tan (r.a) naklettiği şu hadistir:

اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِقَبْرِ مُوسَى عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِيهِ

"Hz. Peygamber *(s.a.v), (İsrâ gecesi) Musa'nın (a.s) kabrine uğradı. O (Musa a.s.), kabrinde ayakta namaz kılıyordu."*[485]

Ebû Ya'lâ da *el-Müsned*'inde Enes'ten (r.a) Resûlullah'm (s.a.v) şöyle dediğini nakletmiştir: اَلْأَنْبِيَاءُ أَحْيَاءٌ فِي قُبُورِهِمْ يُصَلُّونَ *"Peygamberler diridirler kabirlerinde namaz kılarlar."*[486]

Yüce Allah'ın, Peygamberimiz (s.a.v) için peygamberlik ve şehidlik mertebelerini bir araya getirdiği, Buhârî ve Beyhakî'nin, Âişe'den (r.anhâ) naklettikleri şu hadisle de âşikârdır:

قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي مَرَضِهِ الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ لم أَزَلْ أَجِدُ أَلَمَ الطَّعَامِ الَّذِي أَكَلْتُ بِخَيْبَرَ فَهَذَا أَوَانُ انْقِطَاعِ أَبْهَرِي مِنْ ذَلِكَ السُّمِّ

484 Söz ettiği bu kitap, *İnbâü'l-Ezkiyâ bi-Hayâti'l-Enbiyâ* isimli eseridir (bk. Kaplan, *eş-Şerefü'l-Muhattem* tercümesi, 1. Dipnot). Ayrıca konuya *Tenvîrü'l-Halek fî İmkânı Rü'yeti'n-Nebî ve'l-Melek,* isimli eseriyle *eş-Şerefü'l-Muhattem* adlı eserlerinde de değinir (bk. Kütahya Vâhid Paşa İl Halk Ktp., nr. 43 Va 2282).

485 Müslim Fezâil, 164.

486 Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali, *el-Müsned* (thk. Hüseyin Selim Esed), Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1404/1984, VI, 147.

"Âişe (r.anhâ) şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.v), vefat ettiği hastalığı esnasında şöyle diyordu: 'Hayber'de yemiş olduğum yemeğin (zehirli etin) acısını hâlâ hissediyorum. Şu anda o zehirden dolayı damarlarım çekilmekte.'"[487] Resûl-i Ekrem'in (s.a.v) hayatta olduğu şu âyet ile de sabit olmuştur:

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ

"Allah yolunda öldürülenleri ölü saymayın, bilakis Rab'leri katında diridirler. Allah'ın (bol nimetinden onlara verdiği şeylerle sevinç içinde) rızıklanırlar."[488] Peygamberler buna (diri olmaya), şehidlerden daha evladırlar. Peygamberimiz (s.a.v) ise tüm peygamberlerden daha evlâdır. Zira yüce Allah ona en üstün vasıfları, en parlak özellikleri lutfetmiştir.

Bütün peygamberlerin (öldükten sonra da) diri olduklarına dair âlimler özel eserler yazmışlardır. Bizzat Hz. Peygamber bir grup peygamberden bahsederek onların namaz hali içinde olduklarını haber vermiştir. Resûlullah'ın (s.a.v) haberi doğrudur. Yine kendisine okuduğumuz salavatların ona arzolunduğunu, selâmlarımızın ona ulaştığını, kendisine selâm edenlerin selâmına karşılık verdiğini haber vermiştir.

Bârizî'ye, Peygamberimiz'in (s.a.v) vefatından sonra diri olup olmadığı soruldu. O, cevaben, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v) (vefatından sonra da) diri olduğunu söyledi.

Said b. Müseyyeb, Harre olayı döneminde (Kazanılan savaştan sonra Yezîd'in talimatıyla Medine'nin üç gün boyunca Emevî askerleri tarafından talan edilmesi olayı) namaz vaktini, Hz. Peygamber'in (s.a.v) kabrinden duyduğu gizli uğultu ile anlardı.

Zübeyr b. Bekkâr, *Ahbârü'l-Medîne*'de, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini nakletmektedir: "Harre olayı boyunca, insanlar (Medine'ye) geri dönünceye kadar, Resûlullah'ın (s.a.v) kabrinde sürekli ezan ve kamet okunduğunu işitiyordum."

---

487 Buhârî, Megâzî, 78.

488 Âl-i İmrân 3/169.

Afîfüddin el-Yâfiî şöyle demiştir: "Evliyaya öyle haller verilir ki bu ahval içerisindeyken göklerin ve yerin melekûtunu seyrederler. Peygamberleri (bu haldeyken) ölü değil, diri olarak görürler. Aynen Hz. Peygamber'in (s.a.v) Musa'yı (a.s) kabrinde (diri olarak) gördüğü gibi."

Yine (Yâfiî) şöyle demiştir: "Enbiya için mucize olan bir şeyin, veli için keramet olarak vuku bulması câiz görülmüştür. Şu şartla ki (evliya keramet gösterirken) meydan okumaz. Bu hususu da cahil kimseden başkası inkâr etmez." Peygamberlerin hayatta olduklarına dair ulemanın delilleri sayılamayacak kadar çoktur. Ancak biz bu kadarıyla yetiniyoruz.

Böylece (peygamberlerin) diri oldukları, konuşmalarının işitildiği ve onları görmenin mümkün olduğu sabit olunca; bu hususların veliler katında da vuku bulması sahih olur. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in (s.a.v) elinin, efendim Seyyid Ahmed er-Rifâî (r.a) için (mübarek kabrinden) çıkması (uzatılması olayı) mümkündür. Bunda da doğru yoldan sapmış, ehl-i dalâlet sahibi ve Allah'ın kalbini mühürlediği münafıktan başkası şüpheye düşmez. Zira bu meziyetin ve benzerlerinin inkârı durumu; devamlı mucizenin ve açık kerametin inkârı anlamına geleceğinden, sû-i hâtimeye (kötü sona) götürür. Allah, bizleri muhafaza eylesin.

(Bu olayın gerçek olduğunu) bize Kâmiliyye imamı Şeyhülislâm Şeyh Kemâleddin haber verdi dedi ki, bize büyük âlim şeyhlerimizin şeyhi Şeyh Şemseddin el-Cezerî haber verdi dedi ki, bize şeyhim imam Şeyh Zeynüddin el-Merâgî'den haber verdi dedi ki, bize şeyhler şeyhi muhaddis, vaiz, fakih, kıraat ve tefsir âlimi, örnek ve büyük imam Şeyh İzzeddin Ahmed el-Fârûsî el-Vâsıtî, babası asil üstat yüce âlim Şeyh Ebû İshak İbrahim el-Fârûsî'den, o da babası fakihler ve muhaddislerin imamı, büyük mutasavvıfların ve ilmiyle âmil âlimlerin şeyhi Şeyh İzzeddin Ömer Ebü'l-Ferec el-Fârûsî el-Vâsıtî'den (k.s) haber vererek dedi ki, 555 (1160) yılında şeyhimiz, sığınağımız, seyyidimiz Ebü'l-Abbas el-Kutb el-Gavs Şeyh Seyyid Ahmed er-Rifâî el-Hüseynî'ye (r.a) yüce Allah hac farizasını eda etmeyi nasip ettiğinde ben de onunlaydım. Ahmed er-Rifâî, Medine'ye vardığında Hz. Peygamber'in (s.a.v) ravzasının karşısında, o kalabalığın gözü önünde durarak, şöyle dedi: "es-Selâmü aleyke (Allah'ın selâmı senin üzerine olsun) ey ceddim (dedem)!" Bunun üzerine

Resûlullah (s.a.v) (kabrinden) ona cevaben, "Ve aleyke's-selâm (Selâm senin de üzerine olsun) ey oğlum!" diye seslendi. Bu sesi mescidde bulunanların tamamı işitti. Bunun karşısında seyyidimiz Ahmed er-Rifâî, vecde geldi, titredi, rengi sarardı ve dizleri üzerine çöktü. Sonra ayağa kalkıp uzunca inleyip ağladı ve şu şiiri okudu:

"Ey Dedem!
Uzakta iken (huzuruna) ruhumu gönderiyordum!
Nâibim olarak yerime toprağı(nı) öpüyordu!
İşte şimdi bedenimle senin saadet huzurundayım;
Elini (sağ) uzat ki, elini öpmekle dudağım haz alsın (şereflensin)!"

Bunun ardından Hz. Peygamber (s.a.v) o parlak ve mükerrem kabrinden mübarek ve şerefli elini ona uzattı. Seyyid Ahmed er-Rifâî (r.a), 90.000 kişiye yakın olan kalabalık huzurunda o mübarek eli öptü. İnsanlar da o şerefli ele bakıyordu. Mescidde hazır olan hacılar arasında; Şeyh Hayyât b. Kays el-Harrânî, Bağdat'ta mukim Şeyh Abdülkadir el-Cîlî (Geylânî), Şeyh Hâmis (r.a), Şeyh Adî b. Müsâfir eş-Şâmî ve diğerleri (Allah bizleri onların ilimleriyle faydalandırsın) bulunmaktaydı. Biz de onlarla beraber Hz. Peygamber'in (s.a.v) mübarek pak elini görmekle şereflendik. O gün Şeyh Hayyât b. Kays el-Harrânî, Seyyid Ahmed'in tarikat hırkasını giyerek onun ashabı (müridleri) arasına girdi.

Başka bir tarikle de bu (olay) bize şöyle ulaşmıştır: Bize Şeyh Muhammed Alemî, Şeyh Ebü'r-Ricâl el-Yûnînî el-Ba'lebekkî'den, o da Şeyh Abdullah el-Batâihî el-Kadirî'den, o da Şeyh Ali b. İdris el-Yakubî'den, o da şeyhi kutbü'l-ferd Şeyh Abdülkadir el-Cîlî sonra Bağdâdî'den haber vererek dedi ki: *"Yüce Alah'ın Ahmed er-Rifâî'ye Hz. Peygamber'in (s.a.v) mübarek elini öptürmek suretiyle bahşettiği o keramet anında ben de oradaydım."* Yakubî, *"Bunun üzerine şöyle dedim: Ey seyyidim! Orada hazır bulunan zatlar, bu keramet üzerine onu kıskanmadılar mı?' Şeyh Seyyid Abdülkadir-i Geylânî ağlayarak şöyle dedi: 'Ey İbn İdris! Bu keramete, mele-i a'lâ dahi gıpta eder.'"*

Yine başka bir tarikle bu olay bize şöyle ulaşmıştır: Bize İmam Kûsî; Hazine Nâzırı Şeyh Kutbüddin'den, o da Şeyh Rükneddin es-Sincârî'den, o da şeyhi Adî b. Müsâfir'den ve onun hâdimi Şeyh Ali b. Mevhûb'dan haber

vererek o ikisinin şöyle dediğini naklettiler: *"Hac senemizde biz de Hz. Peygamber'in (s.a.v) mescidindeydik. Şeyh Ahmed er-Rifâî (r.a), hücre-i mutaharanın karşısında durmuş, kendisinden bir cemaatin işitip ezberlediği birtakım sözler söyledi. Sözlerini tamamlar tamamlamaz Resûlullah'ın (s.a.v) mübarek eli ona doğru uzandı ve Rifâî o eli öptü. Biz de orada bulunanlarla beraber bakıyorduk."*

Ardından İbn Mevhûb şöyle demiştir: *"Vallahi mübarek kabirden o beyaz el çıkmıştı; parmakları uzunca idi. Sanki etrafı nurlardan aydınlatıcı bir şimşek gibiydi. Şu an sanki Harem'deyim ve oradakiler, neredeyse yıkılıyor. Neredeyse, dehşet, hayret, heybet, Muhammedî kuvvetten kaynaklanan ve kendilerini saran elem sebebiyle, insanların kıyameti kopmaktaydı. Oradakilerin tekbiri ve Resûlullah'a (s.a.v) getirdikleri salavatlar nedeniyle alan bir kalkıyor bir iniyordu."*

Mâlumdur ki bu mübarek menkıbe, müslümanlar arasında tevâtür derecesine ulaşmıştır. Senedleri âlî ve rivayetleri sahih olmuştur. Râvileri de (hep aynı şeyi söylemek suretiyle) ittifak etmişlerdir. Bu olayı inkâr etmek, Allah korusun, nifak şaibesinden kaynaklanır.

Bir Fayda

Eğer, kendisi hakkında sabit olan bu menkıbe sebebiyle, Seyyid Ahmed (r.a), ve bu sebeple Resûlullah'ı (s.a.v) gören oradaki ziyaretçiler, sahabeye dahil olurlar (sahabeden sayılır) denilecek olursa cevaben şöyle deriz: Her ne kadar farklı görüşler varsa da şeyhlerimizin kabul ettiği sahih görüşe göre sahabe sayılmazlar. Sehâvî, Ferrâ v. dğr.), bu görüştedirler. Çünkü, Hz. Peygamber'in (s.a.v) hayatının devam ettiği görüşündedirler. Ancak bu hayat uhrevî olup dünyevî değildir ve bu hayata dünya ahkâmı taalluk etmez.

Nitekim Seyyid Ahmed (r.a), vefat edeceği sene ikinci defa hacca gidip temiz tâhir kabri, orada yatana salavatlarm en faziletlisi olsun, ziyaret edip, boynu bükük ve sükûnet içerisinde şöyle dediği sabit olmuştur:

"Şayet ziyaret ettiniz, ne ile döndünüz diye sorulursa
Ey resûllerin en keremlisi ne diyelim?"

Bunun üzerine kabirden, mübarek mescidde bulunan herkesin işittiği şu ses yükseldi:

"Deyin ki; tamamıyla hayırla döndük,
Dal ve kökler buluştu."

Bu olayda şaşılacak bir şey yoktur. Zira Resûlullah (s.a.v), her kavimle, onların anladıkları dilleriyle konuşurdu. Nitekim belirlilik takısı olan "elif ve lâm" harfleri yerine "elif ve mîm" harflerini kullanarak, Himyer lehçesiyle, 'Yolculuk esnasında oruç tutmak iyi midir?' diye soru soran Himyerli'ye, yine onların tarzıyla cevap vermesi meşhur ve mâlumdur. Dolayısıyla Seyyid Ahmed'e (r.a) verdiği cevap da bu kabildendir. Böyle anla.

Benim bu konudaki inancım şudur: Hiç şüphesiz seyyidimiz Ahmed er-Rifâî; sağlam bir dağ, yiğit bir hüccet, büyük bir veli, sünnet denizlerinden coşkun bir deniz, sened olan bir seyyiddir. Bu kavmin (sûfîlerin) tarikat riyaseti ona ulaşır. Ulema ve evliya onun (büyüklüğü hususunda) fikir birliği etmiştir. Onun ne kadar önde ve ileri olduğu, döneminde yaşayan tüm büyükler tarafından ifade edilmiştir. Çağının önde gelen büyükleri, onun irşad sancağı altında yürümüşlerdir. Her yönüyle Hz. Peygamber'e (s.a.v) tâbi olmuştur. Peygamber kademi (meşrebi) üzere olmuştur. Tevazu ve en güzel ahlâk onda birleşmiştir.

"Onun gibisini zamanın getirmesi ne mümkün!
Zaman onun gibisini (getirmekte) çok cimridir."

Yüce Allah bizleri, onun ilimleri, medetleri, hali ve irşadıyla faydalandırsın ve bizleri onun Allah'ın evliya ihvanıyla beraber, Hz. Peygamber'in (s.a.v) sancağı altında onun zümresinden eylesin.

Selâm, peygamberler üzerine olsun.

Hamd, âlemlerin Rabb'i olan Allah'a olsun.

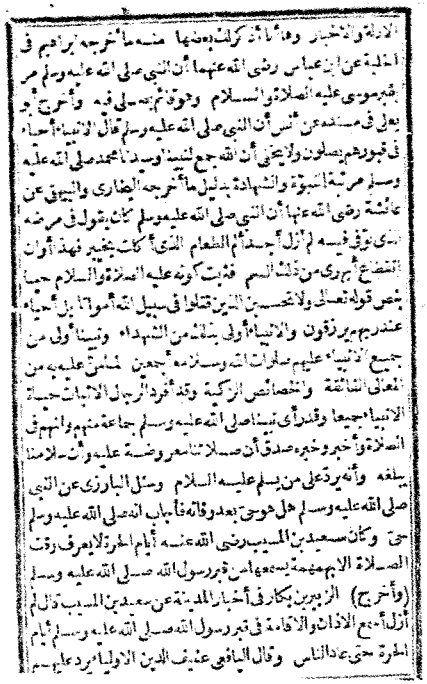

"eş-Şerefü'l-Muhattem fimâ Mennellahu bihî alâ Veliyyihi es-Seyyid Ahmed er-Rifâî Radıyallahu Anhu min Takbîli Yedi'n-Nebiyyi Sallallahu Aleyhi ve's-Sellem" Risalesi ilk sayfası

BİBLİYOGRAFYA

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîh* (thk. Mustafa Dîb), Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407/1987.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali, *el-Müsned* (thk. Hüseyin Selim Esed), Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1404/1984.

İdiz, Ferzende, *İmam Süyûtî ve Tasavvuf*, Ankara: İlâhiyat Yay., 2015.

Müslim b. Haccâc, *Sahîh* (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki), Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Süyûtî, Celâleddin, *el-Bâhir fî Hükmi'n-Nebî bi'l-Bâtın ve'z-Zâhir*, Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Ak Ze 14/1.

_____, *efl-fierefü'l-Muhattem fimâ Mennellahu bihî alâ Veliyyihi es-Seyyid Ahmed er-Rifâî Radıyallahu Anhu min Takbîli Yedi'n-Nebiyyi Sallallahu Aleyhi ve's-Sellem,* Mısır: Mîriyye Matbaası, 1301/1884.

_____, *efl-fierefü'l-Muhattem fimâ Mennellahu bihî alâ Veliyyihi es-Seyyid Ahmed er-Rifâî Radıyallahu Anhu min Takbîli Yedi'n-Nebiyyi Sallallahu Aleyhi ve's-Sellem* (ter. Hayri Kaplan), [baskı yeri yok], Ehl-i Beyt Kültür ve Yardımlaşma Vakfı, ts.

Uludağ, Süleyman, "Keramet", *DİA,* Ankara 2002.

تنوير الحلك فى إمكان رؤية النبى والملك

TENVÎRÜ'L-HALEK FÎ İMKÂNİ RÜ'YETİ'N-NEBÎ VE'L-MELEK

YAKAZA HALİNDE NEBÎ (s.a.v) İLE MELEKLERİN GÖRÜLEBİLECEKLERİNE DAİR

Giriş

Hz. Peygamber'in (s.a.v), vefatından sonra, yakaza halinde (uyanık iken) görülüp görülemeyeceği hususu tartışılmış ve ulema bu konuda ihtilafa düşmüştür. Bir kısım ulema, bunu mümkün görürken bir kısmı da bunun mümkün olamayacağını iddia etmiştir.

Yakaza halindeyken kişinin Resûlullah'ı (s.a.v) görebileceğini söyleyenler; Buhârî, Müslim ve Ebû Davud başta olmak üzere hadis kaynaklarında yer alan,

مَنْ رَآنِى فِى الْمَنَامِ فَسَيَرَانِى فِى الْيَقَظَةِ لَا يَتَمَثَّلُ الشَّيْطَانُ بِى

"Beni rüyasında gören, uyanıkken de görecektir. Şeytan benim şeklime giremez"[489] hadisini dayanak yapmış ve bunun mümkün olduğunu savun-

489 Buhârî, Ta'bîr, 10; Müslim, Rü'ya, 11.

muşlardır.[490] Nitekim Gazâlî, İbnü'l-Arabî (v. 546/1151) ve İbnü'l-Hâc (v. 737/1336) gibi birçok âlim de yazdıkları eserlerinde bu fikri savunmuşlardır.[491]

Hz. Peygamber'in (s.a.v) rüyadayken görülebileceği hususunda herhangi bir ihtilaf olmamıştır. Asıl tartışma hadiste geçen فَسَيَرَانِى *"Beni görecektir"* sözünün ne manaya geldiği hususunda yaşanmıştır. Bu söz, farklı birkaç anlamda yorumlanmıştır. Bir grup, bu hadisin, *"Beni kıyamette görecektir"* anlamına geldiğini söylemiştir. Bir başka grup, bunun Resûlullah'a (s.a.v) hayatta iken iman ettiği halde, uzakta olduğu için onu görmeyenlere müjde olduğunu, bu kimselerin daha ölmeden önce kendisini görecekleri anlamına geldiğini söylemiştir. Bir grup da bunun zâhir manası gibi anlaşılması gerektiğini, dolayısıyla onu rüyada gören kimse, yakaza halinde de görecektir, demiştir. Onu kalp gözüyle görecektir, diyenler de olmuştur.[492]

Yakaza halinde Resûl-i Ekrem'in (s.a.v) görülüp görülemeyeceği hakkında bu şekilde fikir bayan eden her bir grup, kendi görüşlerini savunan eserler yazmışlardır. Bu mesele İmam Süyûtî döneminde de tartışılmış ve konu ona da sorulmuştur. İmam Süyûtî'nin; "Hal ehlinin yakaza (uyanık) halindeyken Resûlullah'ı (s.a.v) görüp göremeyeceğine dair (bize sorulan) sualler çoğaldı"[493] sözünden de bu konunun kendisine çokça sorulduğu anlaşılmaktadır.

İstifadenize sunduğumuz bu eser, İmam Süyûtî'nin söz konusu soruya cevap vermek ve görüşünü delillere dayanarak açıklamak üzere yazmış olduğu *Tenvîrü'l-Halek fi İmkâni Rü'yeti'n-Nebî ve'l-Melek* adlı eserinin tercümesidir.

Tercüme yapılırken İmam Sûyûtî'ye ait birçok eseri ihtiva eden, Abdüllatif Hasan Abdurrahman tarafından tahkik edilen ve Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından basılmış olan *el-Hâvî* adlı eserinin içinde yer alan kısım esas alınmıştır.

---

490 bk. Seyit Avcı, "Keşif Yoluyla Hadis Rivayeti Meselesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* c. IV, sy. 4 (2004), ss. 161-193.

491 Avcı, "a.g.m." , s. 178.

492 bk. Süyûtî, Celâleddin, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ fi'l-Fıkh ve Ulûmi't-Tefsîr ve'l-Hadîs ve'l-Usûl ve'n-Nahv ve'l-İ'râb ve's-Sâiri'l-Fünûn* (thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000, II, 242.

493 Süyûtî, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ,* II, 242.

Nüshaları

Tespit edebildiğimiz tek nüshası, Kütahya Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi, 43 Va 2282 numarada bulunmaktadır. Dili Arapça'dır. On dokuz varaktan ibaret olup, 15 st., 60x135-120x200 mm. ebadındadır. Ta'lik hat, siyah mürekkeple yazılmıştır. Siyah mukavva bir cilt içerisinde bulunmaktadır.

Bu risalenin ayrıca Abdüllatif Hasan Abdurrahman tarafından yapılan tahkikli hali Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından bastırılmıştır. [494]

Muhtevası

Yukarıda da belirtildiği gibi bu risale, yakaza halinde iken kişinin Resûlullah'la (s.a.v)görüşüp görüşemeyeceğine ve meleklerin görülüp görülemeyeceğine cevap vermek ve bunu inkâr edenleri reddetmek üzere yazılmıştır.

Risalede, önce bu konu hakkında ileri sürülen görüşler aktarılmakta, ardından da hangisinin doğru olduğu ve nasıl anlaşılması gerektiği konusu işlenmektedir.

İmam Süyûtî, Resûlullah'ın (s.a.v) yakaza halinde görülebileceğini ve buna mani bir durumun söz konusu olmadığını savunanlardandır. Ona göre فَسَيَرَانِي *"Beni görecektir"* ifadesi bu dünya ile alakalıdır. Yani Resûlullah'ı (s.a.v) rüyasında gören kimse, bu dünyadan ayrılmadan yakaza halinde Resûl-i Ekrem'i (s.a.v) görecektir. Bunu delillendirmek için de İmam Gazâlî, İzzeddin İbn Abdüsselâm gibi birçok zatın kitabından alıntılar yapmaktadır.

Herkes Resûlullah'ı görürür mü, yoksa bu özel birtakım şartları hâiz bir durum mudur, sorusuna Süyûtî, bu durumun herkes için geçerli olmadığını, sünnete sıkı sıkıya bağlı kimselere has bir hal olduğu, cevabını verir. Ona göre bu durum, veli için bir keramettir. Keramet de haktır. Buna kanıt olarak bu risalesinde ilk üç halife ve sahabeden keramet örneklerini delil olarak aktarır.

Hadis ve nakillerden alıntılar verdikten sonra Süyûtî aktardığı bu delilleri tembihat (tembihler) başlığı altında değerlendirerek bir sonuca bağlar.

494 bk. Süyûtî, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ,* c. II, ss. 229-242.

Hz. Peygamber'i (s.a.v) gördüğünü söyleyenler, onu ruh ve cisim olarak aslî heyeti üzere mi yoksa başka bir sûrette mi görür tartışmasına da yer veren Süyûtî, Resûlullah'ı görenler onu asıl sûreti üzere görürler. Ancak bu görme dünyalıkların birbirlerini görmeleri gibi değildir. Bu görme berzahta gerçekleşmektedir, der.

Risalede ayrıca Süyûtî, meleklerin de görülebileceğini ve bazı sahabelerin Cebrâil başta olmak üzere bazı melekleri gördüğünü hadislerden nakiller yapmak suretiyle aktarır.

Kısaca risale okunduğu zaman detaylarıyla görüleceği gibi, Resûl-i Ekrem (s.a.v) ile meleklerin yakaza halinde görülebileceğini belirten delilleri ihtiva etmektedir.

تنوير الحلك فى إمكان رؤية النبى والملك

Tenvîrü'l-Halek fî İmkânı Rü'yeti'n-Nebî ve'l-Melek

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!

Allah'a hamdolsun. Selâm, O'nun seçilmiş kulları üzerine olsun.

Hal ehlinin yakaza (uyanık) halindeyken Hz. Peygamber'i (s.a.v) görüp göremeyeceğine dair (bize sorulan) sualler çoğaldı. Asrımızda, ilmi olmayan bir tâife, Resûlullah'm (s.a.v) görülebileceği hususunu inkârda (haddi aşıp) ileri gitmekte ve yakaza halinde rü'yeti taaccüple karşılayıp, böyle bir şeyin mümkün olamayacağını belirtmektedir. Bunun üzerine ben, bu konuyla ilgili olarak bu eseri telif ettim ve ona, *Tenvîrü'l-Halek fî İmkâni Rü'yeti'n-Nebî ve'l-Melek* ismini verdim.

O halde meseleye bu konu hakkında vârit olmuş olan şu sahih hadisle başlayalım: Buhârî, Müslim ve Ebû Davud, Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini nakletmişlerdir:

قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ رَآنِي فِي الْمَنَامِ فَسَيَرَانِي فِي الْيَقَظَةِ لَا يَتَمَثَّلُ الشَّيْطَانُ بِي

"Resûlullah (s.a.v), şöyle buyurdu: 'Beni rüyasında gören, uyanıkken de görecektir Şeytan benim şeklime giremez.'"[495] Benzer bir hadisi Taberânî, Mâlik b. Abdullah el-Has'amî'den ve Ebû Bekre'den nakletmiştir. Yine Dârimî, benzer bir hadisi Ebû Katâde'den nakletmiştir. Âlimler, Resûlullah'ın (s.a.v) فَسَيَرَانِي *"Beni görecektir"* sözünün ne manaya geldiği hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bu hadisten maksat, *"Beni kıyamette görecektir"* diyenler olmuştur. Ardından böyle bir tahsiste (manayı daraltmaya) yarar olmadığı, zira onu gören görmeyen tüm ümmetinin onu kıyamette (zaten) göreceği belirtilmiştir. Bunun, Resûlullah'a (s.a.v) hayatta iken iman ettiği halde, uzakta olduğu için onu görmeyenlere müjde olduğu, bu kimselerin daha ölmeden önce kendisini görecekleri anlamına geldiği söylenmiştir. Bir grup da bunun zâhir manası üzere olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla onu rüyada gören kimse, yakaza halinde de görecektir. Yani başındaki iki gözüyle görecektir. Onu kalp gözüyle görecektir, diyenler de olmuştur. Bu ikisini Kadı Ebû Bekir İbnü'l-Arabî nakletmiştir.

İmam Ebû Muhammed b. Ebû Cemre, Buhârî'den seçip aldığı hadislerle yaptığı ta'likinde şöyle demiştir: "Bu hadis, Resûlullah'ı (s.a.v) rüyada görenin, onu yakaza halinde göreceği manasınadır. Acaba bu, umum manasına göre hem hayattayken hem de ölümünden sonrasını mı? Veya bu görme o, hayatta iken mi olacak? Bu görme, mutlak anlamda onu gören herkes için mi? Yoksa Resûl-i Ekrem'in (s.a.v) sünnetine tâbi olan ehliyet sahibi kimselere has bir görme şeklinde mi olacak? Lafız, umum manadadır. Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından yapılmış bir tahsis (sınırlama) olmadan lafzı tahsis (dar anlamını alan) eden kimse, aşırı gitmiş olur."

İbn Ebû Cemre yine şöyle devam etmektedir: "Bazıları da bu lafzın umum manasını kabul etmemişlerdir. Aklının kendisine söylediği şekliyle, 'Yaşayan biri, ölmüş olan birini şu şehadet âleminde nasıl görebilir?' demişlerdir. Bu sözü söylemekte iki cihetten tehlike arzeden mahzur vardır. Birincisi: Konuştuğu zaman, hevâsından konuşmayan Resûlullah'ın (s.a.v) sözünü tasdik etmemiş olma (tehlikesi). İkincisi de: Her şeye kadir olanın kudretini

495 Buhârî, Ta'bîr, 10; Müslim, Rü'ya, 11.

ve mucizelerinden habersiz olma (tehlikesi). Bu kimse, sanki Bakara sûresinde geçen bakara kıssasını hiç işitmemişe benziyor. Oysa yüce Allah, bu sûrede bakın nasıl buyuruyor: فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذٰلِكَ يُحْيِ اللّٰهُ الْمَوْتٰى *'Onun (ineğin) bir parçasıyla ona (öldürülen adama) vurun, dedik. (O zaman ölen kişi dirilip katilini söyledi). Allah, işte böyle ölüleri diriltir'*[496] Yine bu kimse İbrahim'in (a.s) dört kuşla alakalı kıssa ile Üzeyr peygamberin kıssasını işitmemiş (cahil kimseye) benzemektedir. Dolayısıyla; ineğin bir parçasıyla ölü adama vurulma eylemini, adamın hayata dönmesine; İbrahim'in (a.s) duasını, kuşların dirilmesine; Üzeyr'in (a.s) hayretini onun ve eşeğinin ölümüne ve yüz yıldan sonra da tekrar diriltilmelerine sebep kılan yüce Allah, Hz. Peygamber'in (s.a.v) rüyada görülmesini, onun yakaza halinde de görülmesine sebep kılmaya (elbette) kadirdir. Sahabenin birinden, İbn Abbas (r.a) olduğunu zannediyorum, Resûlullah'ı (s.a.v) rüyasında gördüğü nakledilir. Bu hadisi tefekkür edip bir müddet düşündü. Sonra Resûl-i Ekrem'in hanımlarından birine, Meymûne (validemiz) olduğunu zannediyorum, gidip durumunu anlattı. Meymûne kalktı ve ona Hz. Peygamber'in (s.a.v) aynasını getirdi. İbn Abbas (r.a) dedi ki, 'Aynaya baktığımda Resûlullah'ın (s.a.v) sûretini gördüm. Kendi sûretime ait hiçbir şey görmedim.'"

Devamla İbn Ebû Cemre şöyle demiştir: "Seleften ve haleften, Hz. Peygamber'i (s.a.v) rüyasında görenler olduğu zikredilmiştir. Yine bunlardan bu hadisi tasdik edip, daha sonra yakaza halinde Resûlullah'ı (s.a.v) görenler olduğu, bunların Allah Resûlü'ne karmaşık bazı meseleler sordukları, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v) da bunların çözümlerini haber verdiği ve bu meseleleri çözen delilleri anlattığı zikredilmiştir. Dolayısıyla bu mesele hakkında ne eksik ne de fazla iş böyle olagelmiştir."

İbn Ebû Cemre şunları da aktarmıştır: "Bu durumu (Resûlullah'ın (s.a.v) uyanıkken görüleceği meselesini) inkâr eden kişi, ya evliyanın kerametini tasdik ediyor ya da yalanlıyordur (bu iki durumdan birine sahiptir). Şayet bu kimse, kerameti inkâr edenlerden biriyse, onunla konuşmayı kesmek gerekir. Zira bu kimse, sünnetin açık delillerle ispat ettiği bir şeyi inkâr etmiştir. Yok, eğer kerameti tasdik eden biriyse, işte bu anlattığımız durum da keramet cinsindendir. Çünkü evliyaya, ulyâ ve süflâ olan her iki âlemden birçok hârikulâde şeyler

496 Bakara 2/73.

zuhur eder ve bu durum, kerameti kabul eden açısından inkâr edilmez bir vakadır." İbn Ebû Cemre'nin (bu konuya dair) sözleri burada sona erdi.

İbn Ebû Cemre'nin, "(Hadiste geçen, 'Beni görecektir') sözü, âmdır; sadece ehliyet sahibi ve sünnete tâbi olanlara has bir durum değildir" sözünden maksadı şudur: Yani vaat edilen yakaza halinde görmenin vukuu, vaadinden dönmeyen Hz. Peygamber'in (s.a.v) vaadinin gerçekleşmesi için, sadece bir defa dahi olsa onu rüyada görmeye bağlıdır. Bu durum birçok kişi için ölümden hemen önce, sekerat anında gerçekleşmektedir. Böylece o kimse, Resûlullah'ı (s.a.v) görmeden, onun vaadine vefadan dolayı ruhu bedeninden çıkmamaktadır. Bunlardan başkalarında ise rü'yet; mücâhedelerine ve sünneti muhafaza edişlerine göre, hayatları boyunca az çok gerçekleşmektedir. Sünneti ihlal etmek (rü'yetin gerçekleşmesine) büyük bir manidir. Nitekim Müslim, *Sahîh*'inde Mutarrif'ten naklen şu rivayette bulunmuştur: *"Mutarrif dedi ki, bana İmrân b. Husayn şöyle dedi: 'Şüphesiz (melek) bana ben (basurumu) dağlayana dek selâm veriyordu. Ben (dağlama işini) yapınca o da selâm vermeyi terketti. Sonra ben dağlamayı bıraktım. O da selâm vermeye başladı.'"*[497] Müslim bu hadisi Mutarrif'ten başka bir vecihle şöyle nakletmiştir:

قَالَ بَعَثَ إِلَيَّ عِمْرَانُ بْنُ حُصَيْنٍ فِي مَرَضِهِ الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ فَقَالَ إِنِّي مُحَدِّثُكَ فَإِنْ عِشْتُ فَاكْتُمْ عَنِّي وَإِنْ مُتُّ فَحَدِّثْ بِهَا إِنْ شِئْتَ إِنَّهُ قَدْ سُلِّمَ عَلَيَّ

"Mutarrif dedi ki: İmrân b. Husayn öldüğü hastalığı esnasında bana haber gönderdi (ben de gittim). Bana dedi ki: 'Sana bir hadise anlatacağım. Eğer yaşarsam onu saklı tut (kimseye anlatma). Şeyet ölürsem dilersen anlatırsın. Şüphesiz ki (melek tarafından) bana selâm verildi.'"[498]

İmam Nevevî, *Şerhu'l-Müslim*'de (bu hadis hakkında) şöyle demiştir: "Birinci hadisin manası şudur: İmrân b. Husayn'da, hemeroid (basur) hastalığı vardı. Bunun acısına sabrediyordu. Melekler de ona selâm veriyorlardı. İmrân (basurunu tedavi amaçlı olarak) dağladı. (Dağlama işi sünnete aykırı olduğu için) meleklerin selâmları kesildi. Sonra İmrân, dağlama işini terkedince melekler ona tekrar selâm vermeye başladılar.

497 Müslim, Hac, 167.

498 Müslim, Hac, 168.

İmrân b. Husayn'm ikinci hadiste geçen *'Eğer yaşarsam onu saklı tut (kimseye anlatma)'* sözüne gelince, bununla meleklerin kendisine selâm verdiklerini haber vermemesini istemiştir. Zira hayatta olduğu müddetçe bunun bilinmesini fitneye maruz kalma ihtimalinden dolayı kerih görmüştür. Ölümünden sonra ise böyle bir durum söz konusu olmaz."

Kurtubî de (bu hadisle ilgili) *Şerhu'l-Müslim*'de şöyle demiştir: "Yani melekler ona (İmrân b. Husayn'a) ikram ve ihtiramda bulunmak üzere selâm veriyorlardı. Bu durum o, dağlama yapıncaya kadar sürdü. Bunun üzerine melekler ona selâm vermeyi bıraktılar. Bu olay, evliyanın kerametinin hak olduğunu ispat etmektedir." Kurtubî'nin sözleri son buldu.

Hâkim, Mutarrif b. Abdullah yoluyla İmrân b. Husayn'dan naklen (bu hadisi) sahih sayarak *el-Müstedrek*'te şöyle aktarmıştır: *"İmrân şöyle dedi: 'Bil ki ey Mutarrif! Melekler daha önce bana başucumda, evde, hücre kapısında selâm veriyorlardı. Ben (basurumu) dağlayınca bu durum kesildi.' Devamında Mutarrif şöyle dedi: Yarası iyleşince İmrân şöyle dedi: 'Ey Mutarrif,şunu bil! Ölünceye kadar gizli tutacağım hal (meleklerin selâmı) geri döndü.'"* [499] İşte, çok şiddetli zaruret olduğu halde İmrân'ın (tedavi amaçlı) dağlama işleminin işitilmemesi için nasıl çaba gösterdiğine dikkat et de gör! Çünkü dağlama eylemi, sünnete muhaliftir.

Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*'da şöyle demiştir: "Şayet dağlama eylemi hakkındaki kerahet, tahrimiyet bildirseydi, İmrân bunun nehyedildiğini bildiği halde yarasını dağlamazdı. Ancak şu var ki o, mekruh eylemi işlemiş ve bu eylem ona selâm veren melekler arasım ayırmıştı. O da buna üzülmüş ve bu sözleri söylemişti. Fakat daha o ölmeden önce meleğin tekrar ona selâm vermeye başladığı rivayet edilmiştir."

İbnü'l-Esîr, *Nihâye*'de şöyle demiştir: "Yani melekler ona selâm veriyorlardı. Hastalığından dolayı yarasını dağlayınca, ona selâm vermeyi terkettiler. Çünkü yarayı dağlama; tevekkülü, Allah'a teslimiyet, kulun kendisiyle imtihan edildiği musibetlere karşı sabrı ve şifanın Allah'tan talep edileceği gibi hususları ihlal etmek anlamına gelir. Bu durum, dağlamanın câiz olduğunu ihlal değildir. Fakat bu eylem, tevekkülü ihlal etmektir ki o (tevekkül), direkt sebeplerin ötesinde yüce bir derecedir."

499 Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts., III, 472.

İbn Sa'd *et-Tabakât*'ında Katâde'den şunu nakletmiştir: "Melekler, İmrân b. Husayn ile musafahada (tokalaşma) bulunuyorlardı. Bu durum o, yarasını dağlayıncaya kadar devam etti. İmrân yarasını dağlayınca, melekler selâmdan vazgeçtiler."

Ebû Nuaym da *Delâilü'n-Nübüvve*'de Yahya b. Said el-Kattân'dan naklen şunu rivayet etmiştir: "Yahya şöyle dedi: 'Bize Basra'dan İmrân b. Husayn'dan daha faziletli bir sahabe gelmemiştir. Otuz yıl boyunca melekler evinin etrafına gelip ona selâm verdiler.'"

Tirmizî, *Târîh*'inde, Beyhakî ve Ebû Nuaym *Delâilü'n-Nübüvve*'de Gazâlî'den naklen şunu rivayet etmişlerdir: "Gazâlî şöyle dedi: 'İmrân b. Husayn evi süpürmemizi isterdi. (Biz evi süpürürken) 'es-selâmü aleyküm, es-selâmü aleyküm' seslerini iştirdik. Ancak kimseyi de görmezdik.'" Tirmizî, "Bu (işitilen ses), meleklerin selâmıdır" demiştir.

Hüccetülislâm Ebû Hâmid el-Gazâlî, *el-Münkız mine'd-Dalâl* isimli kitabında şöyle demiştir: "Sonra ben (zâhir) ilimleri tamamlayınca, kendi arzumla sûfîlik yoluna yöneldim. Hatırladığım kadarıyla, kendisiyle faydalanılsın diye söylüyorum, şunu kesin olarak anladım ki sûfîlik, Allah yolunda sülûk edenlerin yoludur. Onların hareketleri ve hayatları hareketlerin en güzeli, tarikleri (yolları) tariklerin en güzeli, ahlâkları ahlâkların en temizidir. Hatta akıllıların aklı, hükemanın hikmeti, âlimlerin şeriatın esrarına vâkıf olan ilmi, onların hayat tarzlarından, ahlâklarından bir şeyi değiştirmek ve ondan daha hayırlı bir şeyle mübadele etmek için bir araya gelse bunu gerçekleştirebilecekleri bir yol bulamazlar. Çünkü onların zâhir ve bâtında bulunan tüm hareketleri, sükûnları, (Resûlullah'tan s.a.v.) iktibas edilmiştir. Yeryüzünde nübüvvet nurundan başka kendisiyle aydınlanılacak başka bir nur yoktur." Gazâlî, devamla şöyle demektedir: "Onlar (sûfîler) öyle kimselerdir ki uyanık haldeyken melekleri ve enbiyanın ruhlarını müşahede ederler. Onların seslerini işitir ve onlardan fayda elde ederler. Sonra halleri, sûret ve emsalleri görmenin üzerinde bir dereceye yükselir de bu hali anlatmak oldukça zorlaşır." Bu aktarılanlar, Gazâlî'nin sözleridir.

Gazâlî'nin öğrencisi Kadı Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ki kendisi Mâlikî imamlarındandır, *Kânûnü't-Te'vîl* isimli kitabında şöyle demektedir: "Sûfîler,

kalp tezkiyesinde; insanda nefis temizliği, alakaları (gereksiz şeylerle) kesme, makam, mal ve insanlar arasına karışmama gibi dünya (sevgisi) sebeplerinden kopma hâsıl olduğunda ve kişi, dâimî bir ilim ve sürekli bir amelle Allah'a yöneldiği zaman, ona kalplerin açılacağı ve böylece o kimsenin, melekleri görmeye, sözlerini işitmeye, enbiyanın ruhlarına muttali olup kelâmlarını işitmeye başlayacağı sonucuna varmışlardır. Enbiya ve melekleri görmek, onların kelâmını işitmek, mümin için keramet, kâfir için ise ukubet olmak üzere mümkündür." İbnü'l-Arabî'nin sözleri burada sona erdi.

Şeyh İzzeddin İbn Abdüsselâm, *el-Kavâidü'l-Kübrâ*'da, İbnü'l-Hâc da *Medhal*'de şöyle demişlerdir: "Hz. Peygamber'i (s.a.v) uyanıkken görme olayı, sınırlı bir geçittir. Bu zamanda aziz (özel) bir sıfata sahip olanlar hariç, (Resûlullah'ı görme olayı) çok az kişide gerçekleşir. Hatta çoğu zaman gerçekleşmez. Ancak şu var ki yüce Allah'ın zâhir ve bâtınlarını muhafaza ettiği büyüklerden kendisine Resûl-i Ekrem'i (s.a.v) görme vakası gerçekleşenleri de inkâr etmeyiz. Zâhir ulemadan bazıları, uyanık halde Allah Resûlü'nün görülebileceğini inkâr ettiler. Bunu da, 'Fâni olan ayn, bâki olan aynı (zatı) göremez, Resûlullah (s.a.v), dârü'l-bekâda (ahirette), gören kimse ise dârü'l-fenâdadır (dünyada)' demek suretiyle açıklamaya çalıştılar. Şüphesiz, efendim Ebû Muhammed b. Ebû Cemre, bu müşkilleri hallediyor ve buna şöyle cevap veriyordu: 'Müminler öldüklerinde, Allah ölmediği (diri olduğu) ve onlardan biri her gün yetmiş defa öldüğü halde, onu görecekler.'" Şeyh İzzeddin'in sözleri sona erdi.

Kadı Şerefeddin Hibetullah b. Abdürrahim el-Bârizî, *Tevsîku Ura'l-İmân* isimli kitabında şöyle demiştir: "Beyhakî, *İ'tikâdü'l-Enbiyâ* adlı kitabında şöyle demiştir: Öldükten sonra, nebîlerin ruhları kendilerine iade edilir. Dolayısıyla onlar, şehidler gibi Rabb'leri katında diridirler. Mi'rac gecesi Peygamberimiz (s.a.v), peygamberlerden bir cemaat gördü. Resûlullah (s.a.v), ona okuduğumuz salavatın kendisine arzolunduğunu, verdiğimiz selâmın kendisine ulaştığını ve yüce Allah'ın, peygamberlerin etini yemeyi toprağa haram kıldığını da haber verdi ki onun haberi doğrudur."

Bârizî şöyle devam etmektedir: "Zamanımızda ve daha önce yaşamış olan bir grup evliyadan, Resûl-i Ekrem'i (s.a.v) vefatından sonra uyanık (yakaza)

halinde gördükleri duyulmuştur. Bunu Şeyhülimam, Şeyhülislâm Ebû Beyân, İbn Muhammed b. Mahfûz ed-Dımaşkî'nin *Nazime*'sinde haber verdiğini zikretmiştir." Sözleri burada sona erdi.

Şeyh Ekmeleddin el-Bâbertî el-Hanefî, *Şerhu'l-Meşârik*'te مَنْ رَآنِى *"Beni rüyada gören"* hadisi hakkında şöyle demiştir: "Uykuda veya uyanıkken iki kişinin bir araya gelmeleri ve ittihadın gerçekleşmesi için şu beş temel esas (şart) gerekir: Zatta ortaklık, bir veya daha fazla sıfatta ortaklık, bir veya daha fazla halde ortaklık veya ef'âl ya da mertebelerde ortaklık gerekir. İki şey veya eşya arasında akla gelen hiçbir münasebet ihtimali, bu beş usul dışında kalamaz. Ayrılığın kendisiyle gerçekleştiği şeyin kuvvetli veya zayıf oluşuna göre bu bir araya geliş çoğalır veya azalır. Bazan da bu durumun zıddıyla kuvvetlenir. Dolayısıyla muhabbet öyle kuvvetlenir ki neredeyse bir araya gelen iki şahıs birbirlerinden hiç ayrılmazlar. Bazan da bunun aksi olur. Her kim ki bu beş usulü gerçekleştirir ve onunla geçmiş mükemmel ruhlar arasında münasebeti sağlarsa, dilediği zaman onlarla (ervah ile) bir araya gelebilir."

Şeyh Safiyyüddin b. Ebû Mansûr, *Risâle*'sinde, Şeyh Afîfüddin el-Yâfiî de *Ravzü'r-Riyâh*'ta şöyle demişlerdir: "Büyük şeyh, şeyhlerin ve ârîflerin dayanağı ve zamanının bereketi olan Ebû Abdullah Kureşî şöyle dedi: Mısır'ı büyük kıtlık vurduğu zaman, dua etmek için yöneldim. Bana, dua etme. Bu hususta hiçbirinizin duası kabul olmayacaktır, denildi. Bunun üzerine Şam'a gittim. Halil'in (İbrahim [a.s.]) mezarının yakınına vardığımda, beni Halil karşıladı. Ey Allah'ın resûlü! Bana ikramın, Mısır ehline dua etmek olsun (yani Mısır için dua et), dedim. O da Mısır için dua etti ve Allah da onlara ferahlık verdi."

Yâfiî şöyle demiştir: "(Kureşî'nin), Halil beni karşıladı, şeklindeki sözü, hak bir sözdür. Bunu da evliyaya bahşedilmiş olan halleri bilmeyen cahilden başkası inkâr etmez. Bu haller sayesinde evliya; semanın ve yerin melekûtunu müşahede eder, Resûlullah'ın (s.a.v) yerde Musa'ya (a.s) ve bir grup peygambere semadan bakması, onların konuşmalarını dinlemesi gibi, (evliya da) peygamberlerin diri olduklarını, ölmediklerini görür. Hiç şüphesiz, peygamberler için mucize olan bir şeyin, meydan okumamak şartıyla evliya için keramet olmasının câiz olduğu (ulema tarafından) karara bağlanmıştır."

Şeyh Sirâceddin İbnü'l-Mülakkm, *Tabakâtü'l-Evliyâ* isimli kitabında şöyle demiştir: "Şeyh Abdülkadir-i Geylânî dedi ki: 'Öğleden önce Resûlullah'ı (s.a.v) gördüm ve bana, 'Ey oğlum! Niçin konuşmuyorsun (vaaz vermiyorsun?)' dedi. Ben, 'Ey babacığım! Ben yabancı bir adamım. Bağdat'ın fusehası karşısında nasıl konuşayım?' dedim. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.v) bana, 'Aç ağzını' dedi. Ben de ağzımı açtım. Ağzıma yedi defa üfledi (tükürdü) ve bana, 'İnsanlara (şimdi) konuş, onları, hikmet ve güzel vaazlarla Rabb'inin yoluna çağır' dedi. Öğle namazını kıldıktan sonra oturdum. Meclisime (vaaz dinlemek için) birçok insan geldi. Bunun üzerine beni bir titreme (heyecan) tuttu. Bu arada, Ali'yi (r.a)meclisin içinde karşımda durmuş olarak gördüm. Bana, 'Ey oğul! Niçin konuşmuyorsun (vaaz vermiyorsun)?' dedi. Ben, 'Ey babacığım! Beni bir titreme tuttu (konuşamıyorum)' dedim. Bunun üzerine Hz. Ali (r.a) bana, 'Aç ağzını' dedi. Ben de ağzımı açtım. Hz. Ali (r.a) ağzıma altı defa üfledi (tükürdü). Kendisine, niçin yedi defa üflemediğini sordum. Hz. Ali, 'Resûlullah'a (s.a.v) karşı edepten dolayı' dedi. Sonra gözden kayboldu. Bundan sonra ben, marifet incilerini çıkarmak üzere kalp denizinin derinliklerine dalıp, o incileri göğüs sahiline çıkaran ve dil tercümanıyla nida eden kimse gibi insanlara en derin fikirleri anlatmaya başladım. Böylece Allah'ın isminin yükselmesine izin verdiği evlerde en iyi ücretle en güzel ibadet satın alınmış oldu."

Kemâleddin el-Üdfüvî, *et-Tâliu's-Saîd*'de, Ahmîm'e yerleşmiş olan Ebû Yahya b. Şâfiî'in arkadaşlarından es-Safî Ebû Abdullah Muhammed b. Yahya el-Esvânî'nin tercemesinde şöyle demiştir: "Kendisi salih bir kimse olmakla meşhurdu. Keşf ve kerametleri vardı ki bunları İbn Dakîkul'îd, İbn Numan ve Kutbüddin el-Kastallânî kitaplarında anlatmışlardır. Hz. Peygamber'i (s.a.v) görüp kendisiyle buluştuğu zikredilmiştir." Şeyh Abdülgaffâr b. Nuh el-Kûsî, *el-Vahîd* adlı kitabında onun hakkında haber verip şöyle demiştir: "Ahmîm'de mukim olan Şeyh Ebû Yahya Ebû Abdullah el-Esvânî'nin arkadaşlarındandı. O (Esvânî), Resûlullah'ı (s.a.v) her an görürdü. Hatta neredeyse, kendisinden haber vermediği bir an yok gibiydi." Yine *el-Vahîd*'de şöyle demiştir: "Ebü'l-Abbas el-Mürsî'nin, Resûl-i Ekrem (s.a.v) ile özel bir bağı vardı. Hz. Peygamber'e (s.a.v) selâm verdiği zaman, Allah Resûlü onun selâmını karşılar ve kendisiyle konuştuğu zaman ona cevap verirdi."

Şeyh Tâceddin İbn Atâullah, *Letâifü'l-Minen* isimli eserinde şöyle demiştir: "Bir adam, Ebü'l-Abbas el-Mürsî'ye, 'Efendim! Şu elinle benimle tokalaş.

Çünkü sen birçok kişi ve beldeyi gezdin (mübarek insanlarla bu elinle tokalaştın)' dedi. Ebü'l-Abbas, 'Allah'a yemin olsun ki ben bu elimle Resûlullah'tan (s.a.v) başkasıyla tokalaşmadım' diye cevap verdi. Devamla şeyh, şöyle dedi: 'Şayet Resûlullah'ı (s.a.v) göz açıp kapayana kadar geçen bir sürede görmezsem, kendimi müslümanlardan saymam.'"

Şeyh Safiyyüddin b. Ebû Mansûr, *Risâle*'sinde; Şeyh Abdülgaffâr, *el-Vahîd*'de, Şeyh Ebü'l-Hasan el-Vanânî'den şöyle hikâye etmişlerdir: "Vanânî dedi ki bana Şeyh Ebü'l-Abbas et-Tancî haber vererek şöyle dedi: Seyyidim Ahmed er-Rifâî'nin yanma geldim. Bana, 'Senin şeyhin ben değilim. Kanâ'da bulunan Abdürrahim'dir' dedi. Bunun üzerine Kanâ'ya gittim. Şeyh Abdürrahim'in huzuruna girdim. Bana, 'Resûlullah'ı (s.a.v) tanıdın mı?' diye sordu. Ben, hayır, cevabını verdim. Bana, 'Beytülmakdis'e git' dedi. Ayağımı attığımda, bir de baktım ki sema, yer, arş ve kürsünün tamamı Resûl-i Ekrem (s.a.v) ile dolmuş. Tekrar şeyhin huzuruna geri döndüm. Şeyh bana, 'Resûlullah'ı (s.a.v) tanıdın mı?' diye sordu. Evet, dedim. Bana, 'İşte şimdi tarikatın kemale erdi. Allah Resûlü'nü tanımadan, hiçbir kutub, kutub hiçbir evtâd, evtâd; hiçbir evliya da veli olmamıştır' dedi."

Yine Şeyh Abdülgaffâr, *el-Vahîd*'de şöyle demiştir: "Mekke'de gördüklerimden biri de Şeyh Abdullah ed-Dalâsî idi. Bana; biri hariç, hayatında kıldığı hiçbir namazının sahih olmadığını, söyledi. O (kabul olan) namaz da şudur, dedi: 'Ben sabah namazı vakti Mescid-i Harâm'da bulunuyordum. İmam ihram tekbiri alınca ben de aldım. Sonra beni bir hal aldı. Birden Hz. Peygamber'i (s.a.v) imam olarak namaz kıldığını gördüm. Arkasında da on kişi saf tutmuştu. Ben de onlarla beraber namaz kıldım. Bu olay, 673 (1274) yılında gerçekleşti. Resûl-i Ekrem (s.a.v), birinci rekâtta Müddessir sûresini, ikincisinde ise Amme Yetesâelûn sûresini okudu. Selâm verince Allah Resûlü şu duayı okudu: 'Allahım! Bizleri hidayete ermiş olanların yol göstericileri kıl, dalâlate düşmüş ve düşürenlerden, lutfunu tamah eden ve katındakileri isteyenlerden eyleme. Çünkü biz yokken bizi yaratmakla zaten üzerimizde minnetin var. Bundan dolayı sana hamdolsun. Senden başka ilâh yoktur.' Resûlullah (s.a.v), bu duayı bitirdiğinde, imam selâm verdi ve ben de selâm verdiğini anlayarak selâm verdim."

Şeyh Safiyyüddin de *Risâle*'sinde şöyle demiştir: "Bana Ebü'l-Abbas el-Harrâr şöyle anlattı: 'Bir defasında Resûlullah'ın (s.a.v) huzuruna girdim. Baktım ki evliyalara, velayetle ilgili menşûr (atama belgesi) denilen belgeler yazıyor. Kardeşim Ebû Muhammed'e de o menşûrlardan birini yazdı." Şeyh Safiyyüddin yine şöyle demiştir: "Şeyhin kardeşi büyük bir veli idi. Onun yüzünde öyle bir nur vardı ki onun veli olduğu kimseye gizli kalmazdı. Bu (nuru) şeyhe sorduk Bize, 'Resûlullah (s.a.v) onun yüzüne üfürdü de o üfürmeden dolayı bu nur kaldı' dedi. "

Şeyh Safiyyüddin, şöyle devam etmektedir: "Şeyh Kureşî'nin en kıymetli arkadaşlarından olan yüce büyük Şeyh Ebû Abdullah el-Kurtubî'yi gördüm. O çoğunlukla Medine'de ikamet ederdi. Onun Hz. Peygamber (s.a.v) ile (sorduğunda) cevap verme ve selâmını alma gibi özel bir bağı vardı. Melikü'l-Kâmil'e iletmesi için Resûlullah (s.a.v) ona bir mektup verdi. O da o mektubu Mısır'a götürüp teslim etti ve Medine'ye tekrar geri döndü."

Yine şöyle demiştir: "Mısır'da gördüklerimden biri de Şeyh Ebü'l-Abbas el-Askalânî idi. O, Şeyh Kureşî'nin en has arkadaşlarından idi. Vaktinde Mısır'ın zâhidi idi. Ömrünün sonlarına doğru vaktinin çoğunu Mekke'de geçirirdi. Bir defasında Resûlullah'ın (s.a.v) huzuruna girdiği ve Resûl-i Ekrem'in (s.a.v) kendisine, 'Ey Ahmed! Allah senin elinden tutsun' dediği anlatılır."

Velilerden biri hakkında şu mesele anlatılır: Bu veli, bir fakihin meclisine gelir. Fakih bir hadis rivayet eder. O veli, bu bâtıl bir sözdür (hadis değildir), der. Fakih ona, bunu nereden biliyorsun, diye sorar. Bunun üzerine veli, "İşte Hz. Peygamber (s.a.v) başucunda durmuş ve ben bu sözü söylemedim, diyor" der. Durum fakihe de açılır ve o da (Resûlullah'ı) görür.

İbnü'l-Fârız, *el-Minahü'l-İlâhiyye fî Menâkıbi's-Sâdâti'l-Vefâiyye* isimli kitabında şöyle der: "Efendim Ali'yi (r.a) işittim şöyle diyordu: 'Ben beş yaşında iken, Şeyh Yakub denilen bir zatın yanında Kur'an okuyordum. Bir gün bu zatın yanına vardım Resûlullah'ı (s.a.v) uykuda değil, uyanık olduğum halde gördüm. Üzerinde pamuktan beyaz bir gömlek vardı. Sonra bir de baktım ki o gömlek benim üzerimde. Bana 'oku' dedi. Ben de ona Duhâ, Elem Neşrah sûrelerini okudum. Sonra Resûlullah gözden kayboldu. Ben on bir yaşına vardığımda sabah namazı için Karâfe'de ihram tekbirini getirdim. Bir de baktım

ki Resûl-i Ekrem (s.a.v) karşımda. Boynuma sarıldı ve bana (Duhâ sûresinin sonunda bulunan) وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ *'Rabb'inin nimetlerine gelince onları an'* âyetini okudu. Bu andan sonra bana onun lisanı (üzere okuma) verildi.'"

Bazı mu'cemlerde şu mesele anlatılmıştır: Efendim Ahmed er-Rifâî hacca gitti. Hücre-i şerifin karşısında durduğunda şu şiiri okudu:

"Uzakta iken (huzuruna) ruhumu gönderiyordum!
Nâibim olarak yerime toprağı(nı) öpüyordu!
İşte şimdi bedenimle senin saadet huzurundayım;
Elini (sağ) uzat ki elini öpmekle dudağım haz alsın (şereflensin)!"

Bunun üzerine Resûlullah'ın (s.a.v) şerefli eli şerefli kabrinden çıktı ve Ahmed er-Rifâî onu öptü.

Şeyh Burhâneddin el-Bikâî, *Mu'cem*'inde şöyle demiştir: "Bana İmam Ebü'l-Fazl b. Ebü'l-Fazl en-Nevîrî haber vererek şöyle dedi: 'Şerîf Afîfüddin'in babası Seyyid Nûreddin el-Eycî, Ravza-i şerif'e vardığında, 'es-Selâmü aleyke eyyühe'n-nebiyyü ve'r-rahmetullahi ve berekâtühû' dedi. (Resûlullah'ın [s.a.v.]) kabrinden, 'Ve aleyke's-selâm ey oğlum!' cevabı geldi ve orada bulunan herkes, bu sesi işitti."

Hafız Muhibbüddin İbnü'n-Neccâr *Târîh*'inde şöyle demiştir: "Bana Ebû Ahmed Davud b. Ali b. Hibetullah b. Mesleme haber verdi dedi ki, bana Ebü'l-Ferec Mübârek b. Abdullah b. Muhammed b. Nakûrî haber vererek dedi ki, Şeyhimiz Ebû Nasr Abdullah el-Vâhid b. Abdülmelik b. Muhammed b. Ebû Sa'd es-Sûfî el-Kerhî hikâye ederek şöyle dedi: Hacca gittim ve Hz. Peygamber'i (s.a.v) ziyaret ettim. Hücrenin yanında oturmaktayken Şeyh Ebû Bekir ed-Diyarbekrî içeri girdi. Resûlullah'ın (s.a.v) karşısında durarak 'es-Selâmü aleyke yâ Resûlallah' dedi. Hücreden bir sesin, 'Ve aleyke's-selâm yâ Ebû Bekir!' dediğini işittim. Orada bulunan herkes de bu sesi işitti."

İmam Şemseddin Muhammed b. Musa b. Nu'mân, *Misbâhu'z-Zalâm fi'l-Müstegîsîn fî Hayri'l-Enâm* isimli kitabında şöyle demiştir: "Yusuf b. Ali ez-Zenânî'nin, Medine'de mücavir olan Hâşimî bir kadın hakkında şunları anlattığını işittim: Bu kadına bazı hizmetçiler eziyet etmekteydiler. Bu kadın, Resûlullah'tan (s.a.v) yardım istedi. Ravza'dan Resûl-i Ekrem'in (s.a.v), şöy-

le dediğini işittim: 'Sende benden aldığın bir örnek yok mu? Sabrettiğim gibi sen de sabret.' Veya buna benzer bir şey dedi. Sonra kadın şöyle demiştir: 'Bu andan sonra içinde bulunduğum sıkıntı benden gitti. Bana eziyet eden o üç hizmetçi de öldü.'"

İbnü's-Sem'ânî, *Delâil'*de şöyle demiştir: "Bize, Ebû Bekir Hibetullah b. Ferec haber verdi dedi ki, bize, Ebü'l-Kasım Yusuf b. Muhammed b. Yusuf el-Hatîb haber verdi dedi ki, bize Ebü'l-Kasım Abdurrahman b. Ömer b. Temîm el-Müeddeb haber verdi dedi ki, bize Ali b. İbrahim b. Alân haber verdi dedi ki, bize Ali b. Muhammed b. Ali haber verdi dedi ki, bize Ahmed b. Heysem et-Tâî haber verdi dedi ki, bize babam, babasından, o da Seleme b. Küheyl'den, o da Sadık babamdan, o da Ali b. Ebû Tâlib'den (Hz. Ali'nin) şöyle dediğini haber verdi: 'Biz Hz. Peygamber'i (s.a.v) defnettikten sonra yanımıza bir a'rabî geldi. Kendisini Resûlullah'ın (s.a.v) kabri üzerine attı ve onun toprağından alıp başına saçarak şöyle dedi: 'Ey Allah'ın resûlü! Sen söyledin, biz seni dinledik. Sen Allah'tan aldın biz de senden. Allah'ın sana indirdikleri içerisinde şu âyet de vardı:

وَلَوْ اَنَّهُمْ اِذْ ظَّلَمُوا اَنْفُسَهُمْ جَاؤُكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّابًا رَحِيمًا

'Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan bağışlanmayı dileseler, Resûlullah da onlar için istiğfar etseydi Allah'ı ziyadesiyle affedici, esirgeyici bulurlardı.'[500] Şüphesiz ki ben nefsime zulmettim ve sana geldim. Benim için bağışlanma dile.' Bunun üzerine kabirden, 'Şüphesiz sen bağışlandın' diye bir nida geldi.'

Daha sonra İmam İmâdüddin İsmail b. Hibetullah b. Bâtîs'in, *Müzîlü'ş-Şübühât fî İsbâti'l-Kerâmât* adlı kitabında şu delilleri sunduğunu gördüm: Sahabe ve tâbiînden gelen nakiller, kerametlerin ispatına delildir. Bunlardan bazıları şöyledir: Ebû Bekir-i Sıddîk, Âişe validemize hitaben, 'Onlar, senin iki erkek ve iki kız kardeşlerindir' dedi. Âişe validemiz, 'Bunlar, Muhammed ve Abdurrahman, benim iki erkek kardeşimdir (bunu anladım). Peki, (iki) kız kardeşim kimdir? Benim Esma'dan başka kız kardeşim yok ki' diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, 'Harice kızının (kendi hanımı) karnın-

500 Nisâ 4/64.

dakinin kız olduğu kalbime doğuyor' dedi ve (vakti gelince) hanımı Ümmü Külsûm'ü doğurdu.[501]

Onlardan biri de Ömer b. Hattâb'ın (r.a) Sâriye kıssasındaki kerametidir. Hz. Ömer hutbedeyken, 'Ey Sâriye!' Dağa dağa!' diye seslenmiş ve yüce Allah, Nihâvend'de bulunan Sâriye'ye bu sesi işittirmişti.[502] Hz. Ömer'in Mısır'daki Nil (nehri) ile olan münasebeti, kuruyup akmazken ona bir yazı yazması üzerine Nil'in yeniden akması bu kerametlerdendir.

Bunlardan (keramet gösteren sahabelerden) bir diğeri de Hz. Osman b. Affân'dır (r.a). Abdullah b. Selâm, şöyle dedi: 'Sonra, muhasara altına alınmış olan Osman'a (r.a) selâm vermek için yanına geldim. Osman (r.a)şöyle dedi: Kardeşime merhaba! Resûlullah'ı (s.a.v) şu pencerede gördüm. 'Ey Osman! Seni muhasara altına mı aldılar?' dedi. Ben, 'Evet' dedim. 'Seni susuz mu bıraktılar?' diye sordu; ben, 'Evet' dedim. Sonra bana içi su dolu bir kap uzattı. Kana kana içtim, öyle ki onun serinliğini hâlâ göğsümde hissediyorum. Resûlullah (s.a.v), 'Ey Osman, istersen seni düşmanlarına karşı galip kılalım, istersen iftarını bizim yanımızda yap' dedi. Ben iftarımı onun yanında yapmayı tercih ettim.' (Abdullah b. Selâm (r.a) der ki): 'Hz. Osman işte o gün şehid edildi.'"[503] Sözleri burada sona erdi.

Hz. Osman hakkındaki bu kıssa, isnadıyla beraber hadis kitaplarında yer alan meşhur bir kıssadır ki Hâris b. Ebû Üsâme, *el-Müsned*'inde naklederken başkaları da nakletmiştir. Bu meselede musannif, Hz. Osman'ın Resûlullah'ı (s.a.v) uyanıkken gördüğünü anladığı anlaşılmaktadır. Eğer bu (buluşma) uyanık halde değil de uykuda olmuş olsaydı, onu kerametten sayması doğru olmazdı. Zira Resûlullah'ı (s.a.v) uykuda görmek, herkes için eşit bir durum olup, keramet olacak hârikulâde bir durum sayılmaz. Kaldı ki evliyanın kerametini inkâr eden kimse, rüyada Resûlullah'ı (s.a.v) görmeyi inkâr etmez.

501 bk. Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Sünen*, Haydarâbâd: Meclisü Dâireti'l-Maârif, 1344/1925, Hübbât, 10.

502 İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim, *Te'vîlü Muhtelifi 'l-Hadîs* (thk. Muhammed Zührî en-Nacâr), Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1393/1972, 1, 162.

503 Ahmed b. Hanbel, *Fezâilü's-Sahâbe* (thk. Vasiyyullah Muhammed b. Abbas), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983.

Yine İbn Bâtîs, (konu hakkında) bu kitabında şunları aktarmaktadır: "O keramet sahiplerinden biri de Ebü'l-Hüseyin b. Semûn el-Bağdâdî es-Sûfî'dir. Ebû Tâhir Muhammed b. Ali şöyle demiştir: 'Bir gün Ebü'l-Hüseyin'in vaaz meclisinde hazır bulundum. O, kürsüsü üzerinde oturmuş konuşuyordu (vaaz veriyordu). Ebü'l-Feth el-Kavvâs da kürsünün yanında oturmuştu. Derken uykuya daldı. Bunun üzerine Ebü'l-Hüseyin, Ebü'l-Feth uyanıncaya kadar bir müddet konuşmasına ara verdi. Ebü'l-Feth başını kaldırınca; Ebü'l-Hüseyin ona, 'Rüyanda Hz. Peygamber'i (s.a.v) gördün değil mi? Rahatsız olup içinde bulunduğun durumdan koparsın endişesiyle ben konuşmamı kestim' dedi." Bu olay, İbn Sem'ûn'un Resûlullah'ı (s.a.v), uyanık olduğu halde; Ebü'l-Feth'in ise onu uykusunda gördüğünü göstermektedir.

Ebû Bekir b. Ebyaz da *Cüz*'ünde şöyle demiştir: "Zâhid Hammâl Ebü'l-Hasan Banânâ'yı işittim şöyle diyordu: 'Arkadaşlarımdan biri bana dedi ki: 'Mekke'de İbn Sâbit diye tanınan bir adam vardı. Altmış sene boyunca bu adam, sırf Resûlullah'a (s.a.v) selâm vermek (başka bir şey için değil) için Mekke'den Medine'ye gidip geldi. Senelerin birinde bir meşguliyet veya bir sebepten dolayı geri kaldı.' Bunun üzerine arkadaşım şöyle dedi: O adam uykuyla uyanıklık hali arasında bir durumda hücrede durduğu bir esnada Resûl-i Ekrem'i (s.a.v) gördü ve Allah Resûlü şöyle diyordu: 'Ey İbn Sâbit! Bizi ziyaret etmedin, biz seni ziyaret ettik.'"

Tembihler

Birinci Tembih: Hz. Peygamber'i (s.a.v) uyanık haldeyken görme olayının çoğu, önce kalben görme şeklinde gerçekleşmekte sonra gözle görme seviyesine yükselmektedir. Yukarıda Kadı Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin iki görüşü (kalben ve gözle görme) ön plana çıkmıştı. Ancak, (bahsi geçen) gözle görme olayı, insanlar arasında bilinen görme (insanların birbirlerini görmesi) gibi değildir. Hale dayalı, berzah âleminde gerçekleşen vicdanî bir birliktelik olup bunun da hakikatini, kendisinde bu durumun gerçekleştiği kimseden başkası idrak edemez.

Yukarıda zikredilen Şeyh Abdullah ed-Dalâsî'nin "İmam ihram tekbiri alınca ben de aldım. Sonra beni bir hal aldı. Birden Resûlullah'ı (s.a.v) gördüm" şeklindeki sözlerinde kendisini böyle bir halin belirdiğine işaret vardır.

İkinci Tembih: Hz. Muhammed Mustafa'nın (s.a.v) zatını görme olayı, onun cisim ve ruh halini mi, yoksa misalini (görüntü) görmek şeklinde mi olur? Kendileriyle görüştüğüm hal erbabı kimseler ikincisini söylüyorlar. Bu konuyu İmam Gazâlî açıklayarak şöyle demiştir: "Bundan (Hz. Peygamber'i görmekten) maksat, Resûlullah'ı (s.a.v) (bizatihi) cisim ve beden olarak değil, misal (görüntü) olarak görmektir. Bu görüntü, âdeta asılda bulunan manayı ifade edebilecek bir alete[504] dönüşür ve böylece bu alet, bazan hakikate bazan da hayale dönüşür. Aslın kendisi ise hayali beliren misal değildir. Dolayısıyla kişinin gördüğü şekil, gerçekte Resûl-i Ekrem'in (s.a.v) ruhu ve şahsının bizatihi kendisi değildir. Bunun örneği, Allah'ı rüyasında gördüğünü söyleyen kimse gibidir. Oysa ki Allah'ın zatı şekil ve sûretten münezzehtir. Fakat bu durum kula, nur veya başka bir şeyden müteşekkil özel bir misal vasıtasıyla ulaşır. Bu misal kul için, gerçekleşmesi bakımından bir hakikat ve anlamak için de bir vasıta olur. Bundan dolayı rüyayı gören kişi, rüyada Allah'ı gördüm, der. Ancak bundan maksadı, başkası hakkında dediği gibi, Allah'ın zatını gördüm, demek değildir."

Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, bu konuyu detaylandırarak şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'i (s.a.v) mâlum sıfatlarıyla beraber görmek, onu hakikati üzere idrak etmek demektir. Mâlum sıfatları olmadan görmek ise, onu misali üzere idrak etmektir." Bu, gayet güzel bir açıklamadır. Resûlullah'ı (s.a.v) ruh ve cesediyle görmeye mani değildir. Zira Resûl-i Ekrem (s.a.v) ile sair peygamberler, diridirler ve ölümlerinden sonra ruhları kendilerine iade edilir. Kendilerine kabirlerinden çıkıp yukarı ve aşağı âlemlerde bulunan melekûtta tasarrufta bulunma izni verilir.

Beyhakî de peygamberlerin hayatı hakkında bir cüz telif etmiştir. Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*'de şöyle demektedir: "Peygamberler, şehidler gibi, Rabb'leri katında diridirler." Yine Beyhakî, *İ'tikâd* kitabında da şöyle demektedir: "Peygamberlerin ruhları, öldükten sonra kendilerine iade edilir. Onlar şehidler gibi Rabb'leri katında diridirler."

504 O günün şartlarında kamera, televizyon ve ekran olmadığından, olay insanların anlayacakkları şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Eğer günümüz teknolojisi o zaman olsaydı, Allahu âlem, televizyondaki bir görüntü gibi gözükür diyeceklerdi (Mütercim).

Üstat Ebû Mansûr Abdülkahir b. Tâhir el-Bağdâdî şöyle demektedir: "Ashabımızdan muhakkik mütekellim kimseler; Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefat ettikten sonra da diri olduğunu, ümmetinin taatiyle sevindiğini, günahkârların günah işlemesinden dolayı üzüldüğünü ve ümmetinden salavat getirenlerin bu salavatlarının kendisine ulaştırıldığını söylemişlerdir. Peygamberlerin cesetleri çürümez ve de toprak, onların vücutlarından herhangi bir şeyi yemez. Musa (a.s) kendi döneminde öldüğü halde, Resûlullah (s.a.v), onu kabrinde namaz kılarken gördüğünü haber vermiştir. Yine mi'rac hadisinde Musa'yı (a.s) dördüncü semada gördüğünü, Âdem ve İbrahim'i de (a.s) (bu gece) gördüğünü zikretmiştir. Bu anlatılanlar, bizim açımızdan sahih olarak kabul edildiğine göre, Resûl-i Ekrem (s.a.v), öldükten sonra nübüvveti üzere devam edecek şekilde diridir, deriz."

Kurtubî, *Tezkire*'de şöyle demiştir: Sâika hadisi hakkında şeyhinden naklen şöyle demiştir: "Ölüm, tümüyle yokluk değildir. Ölüm, bir halden başka bir hale geçiştir. Buna da ölümlerinden sonra şehidlerin, diri olarak rızıklandırılmaları, ferahlamaları, müjdelenmeleri delildir ki bu vasıflar dünyada yaşayanların sıfatıdır. Öldükten sonra şehidlerin durumu böyle olduğuna göre, elbette ki peygamberler böyle bir nimete (öldükten sonra diri olup rızıklanmaya) daha müstahak ve daha öncelikli olurlar. Toprağın, peygamberlerin cesetlerini yemediği, Peygamberimiz'in (s.a.v) İsrâ gecesinde Beytülmakdis ve semada diğer peygamberlerle buluştuğu, Musa'yı (a.s) kabrinde durup namaz kılarken gördüğü, Resûlullah'ın (s.a.v) kendisine selâm veren herkesin selâmına karşılık verdiğini söylediği hususu vb. olaylar hiç şüphesiz sahihtir. Tüm bunlar bize, peygamberlerin diri olarak mevcut oldukları halde, ölümlerinin (bizden ayrılmalarının), onları idrak edemeyeceğimiz (göremeyeceğimiz) bir şekilde gözümüzden kaybolup ayrılmaları hali olduğunu göstermektedir. Bu durum, meleklerin haline benzemektedir. Zira melekler de diri olarak mevcut oldukları halde, Allah'ın kendisine keramet verdiği kimse hariç, bizim nevimizden hiç kimse onları göremez (peygamberlerin diri oluşları da böyledir)."

Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*'inde, Beyhakî ise *Hayâtü'l-Enbiyâ* kitabında Enes'ten (r.a) şu hadisi nakletmişlerdir: اَلْأَنْبِيَاءُ أَحْيَاءٌ فِي قُبُورِهِمْ يُصَلُّونَ *"Pey-*

gamberler, diridirler. Kabirlerinde namaz kılarlar."[505] Bayhakî, Enes'ten (r.a), o da Hz. Peygamber'den (s.a.v) şu hadisi nakletmiştir:

إِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَا يُتْرَكُونَ فِي قُبُورِهِمْ بَعْدَ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَلَكِنْ يُصَلُّونَ بَيْنَ يَدَيِ اللهِ حَتَّى يُنفَخَ فِي الصُّورِ

"Peygamberler kabirlerinde kırk geceden fazla terkedilmezler. Sûra üfürülünceye dek Allah'ın huzurunda namaz kılarlar."[506] Süfyân-ı Sevrî, *el-Câmi*'de şunu rivayet etmiştir: *"Şeyhlerden biri bize, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini söyledi: 'Hiçbir peygamber (ruhu iade edilip) yükseltilinceye kadar yeryüzünde (kabrinde) kırk geceden fazla kalmaz."*[507] Beyhakî, "Buna göre sair diriler haline gelip, kendilerine Allah'ın vahiy indirdiği hal üzere olurlar" demiştir.

Abdürrezzâk, *el-Musannef*'inde Sevrî'den, o da Ebû Mikdâm'dan, o da Said b. Müseyyeb'den şöyle dediğini nakletmiştir: "Hiçbir peygamber yeryüzünde (kabirde) kırk günden fazla kalmaz."[508] Ebû Mikdâm ise Sâbit b. Hürmüz olup salih bir şeyhtir.

İbn Hibbân *Târih*'inde, Taberânî *Kebîr*'de, Ebû Nuaym ise *Hilye*'de Enes'ten (r.a) Hz. Peygamber'in (s.a.v) şöyle dediğini nakletmişlerdir: مَا مِنْ نَبِيٍّ يَمُوتُ فَيُقِيمُ فِي قَبْرِهِ إِلَّا أَرْبَعِينَ صَبَاحًا *"Ölen hiçbir peygamber kabrinde kırk sabahtan fazla kalmaz (sonra ruhu ona iade edilir)."*[509] İmâmü'l-Haremeyn, *en-Nihâye*'de daha sonra Râfiî de *Şerh*'te şu rivayette bulunmuşlardır: أَنَا أَكْرَمُ عَلَى رَبِّي مِنْ أَنْ يَتْرُكَنِي فِي قَبْرِي بَعْدَ ثَلَاثٍ *"Ben Rabbim'in katında üç günden fazla kabirde terkedilmeyecek kadar kerem sahibiyim."*[510] Buna ziyade olarak İmâmü'l-Haremeyn, *"İki günden fazla"* ifadesini eklemiştir. Ebü'l-Hüseyin ez-Zagûnî el-Hanbelî de bazı kitaplarında *"Şüphesiz ki Allah herhangi bir*

505 Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali, *el-Müsned* (thk. Hüseyin Selim Esed), Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn, 1404/1984, VI, 147.

506 Hindî, Alâeddin Ali b. Hüsâmeddin, *Kenzü'l-Ummâl* (thk. Bekrî Hayyânî-Saffet es-Sekka), [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981, XI, 474.

507 İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs, *el-Bedrü'l-Münîr* (thk. Mustafa Ebû Gayt v. dğr.), Riyad: Dârü'l-Hicre, 1425/2004, V, 285.

508 Ebû Bekir Abdürrezzâk, *el-Musannef*, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403/1982, III, 576.

509 Ebü'l-Kasım Süleyman, *el-Müsned*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1984, II, 420.

510 İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-Münîr*, V, 283.

peygamberi kabrinde yarım günden fazla bırakmaz" şeklinde bir hadis rivayet etmiştir. İmam Bedreddin b. Sâhib de bunu *Tezkire*'sinde anlatmıştır.

Resûlullah'ın (s.a.v) Vefatından Sonra Berzahtaki Hayatı

(Resûlullah'm [s.a.v] vefat ettikten sonra berzah âleminde hayat sahibi olduğuna) şâriin (kanun koyucunun) açık ve imalı işareti delalet etmektedir. Allah'ın şu sözü, Kur'ân-ı Kerîm'dendir: وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ *"Allah yolunda öldürülenleri ölüler sanmayın; onlar Rabb'leri katında diridirler, rızıklanırlar."*[511] Bu âyette anlatılan hâlet, ölümden sonra ümmetin seçkinleri olan şehidlere hâsıl olan berzahtaki hayattır. Peygamberlerin derecesi, bu rütbeye nail olanlardan daha yüce ve daha faziletlidir. Özellikle de berzahta. Ümmet içerisinde bulunan hiç kimsenin rütbesi, Hz. Peygamber'in (s.a.v) rütbesinden daha üstün olamaz. Bilakis rütbe sahiplerinin bu dereceleri, onu doğrulamaları, ona tâbi olmaları sayesinde gerçekleşmektedir.

Aynı şekilde şayet şehidler bu dereceye şehadet sayesinde ulaşılıyorsa, Hz. Peygamber (s.a.v) için şehadet her yönüyle hâsıl olmuştur. Nitekim Resûlullah (s.a.v) şöyle demiştir: مَرَرْتُ عَلَى مُوسَى لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِي عِنْدَ الْكَثِيبِ الْأَحْمَرِ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي قَبْرِهِ *"İsrâ gecesinde kırmızı kum tepesinin yanındaki kabrinde bulunan Musa'ya (a.s) uğradım. Namaz kılıyordu."*[512] Bu hadis, Musa'nın (a.s) hayat sahibi olduğunu ispat eden sarih bir delildir. Zira Resûl-i Ekrem (s.a.v), Musa'yı (a.s) namaz kılmak ve ayakta olmak gibi sıfatlarla vasıflandırdı. Bu sıfatlarla ruh değil, ancak ceset vasıflandırılır. Onu kabirle tahsis (sınırlandırma) etmesi de buna bir delildir. Çünkü eğer bu sıfatlar, ruha ait olmuş olsaydı, onu kabirle tahsis etmesine gerek olmazdı. Zira hiç kimse peygamberlerin ruhlarının cesetle beraber kabirde mahpus olduğunu, şehidlerin veya müminlerin ruhlarının da cennette olduklarını iddia etmemektedir.

İbn Abbas'tan gelen hadiste şöyle demektedir:

سِرْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ فَمَرَرْنَا بِوَادٍ فَقَالَ أَيُّ وَادٍ هَذَا فَقَالُوا وَادِي الْأَزْرَقِ فَقَالَ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى مُوسَى صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاضِعًا إِصْبَعَيْهِ فِي أُذُنَيْهِ لَهُ

511 Âl-i İmrân 3/169.

512 Müslim, Fezâil, 164.

جُؤَارٌ إِلَى اللهِ بِالتَّلْبِيَةِ مَارًّا بِهَذَا الْوَادِي ثُمَّ سِرْنَا حَتَّى أَتَيْنَا عَلَى ثَنِيَّةٍ قَالَ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى يُونُسَ عَلَى نَاقَةٍ حَمْرَاءَ عَلَيْهِ جُبَّةُ صُوفٍ مَارًّا بِهَذَا الْوَادِي مُلَبِّيًا

"Mekke ve Medine arasını Hz. Peygamber (s.a.v) ile birlikte yürüyerek geçiyorduk. Derken bir vadiye vardık. Resûlullah (s.a.v), 'Bu hangi vadidir?' diye sordu. 'Vadü'l-Ezrâk'tır' dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.v), 'Sanki ben Musa'yı (a.s) iki parmağını kulaklarına koymuş o gür sesiyle Allah'a telbiye ederek bu vadiden geçtiğini görüyor gibiyim' buyurdu. İbn Abbas; bundan sonra bir dağa varıncaya kadar yola devam ettik. Hz. Peygamber (s.a.v), 'Sanki ben Yunus'u (a.s) kırmızı dişi bir deve üstünde, yünden bir cübbe giymiş olduğu halde telbiye ederek bu vadiden geçerken görüyor gibiyim' buyurdu."[513]

Bununla ilgili, "Onlar öldükleri, öbür tarafta bulundukları ve orası da amel işleme yeri olmadığı halde, hadiste onların haccetmelerinden ve telbiyelerinden bahsedilmesi nasıl mümkün olabilir?" şeklinde bir soru sorulursa, ben buna şöyle cevap veririm: "Şehidler Rabb'leri katında diridirler ve rızıklandırılmaktalar. Bunların, haccetmeleri, namaz kılmaları, güçleri yettiği kadar Allah'a yaklaşmaları, her ne kadar öbür tarafta da bulunsalar uzak bir ihtimal değildir. Zira onlar; amel işleme diyarı olan bu dünyadadırlar, tâ ki müddeti sona erip ardından ceza diyarı olan ahiret gelinceye kadar. (Ahiret başlayınca), amel kesilir."

Şunlar Kadı İyâz'ın sözleridir. Kadı İyâz, peygamberlerin cesetleriyle haccettiklerini, (diledikleri zaman) kabirlerinden ayrıldıklarını söylüyorsa, (buna rağmen) Peygamberimiz'in (s.a.v) kabrini (dilediği zaman) terkettiği hususu nasıl inkâr edilebilir? Resûlullah (s.a.v), cesediyle semada haccedip namaz kılıyorsa, o zaman kabirde medfun değildir.

---

513 Müslim, İmân, 269; İbn Menâsik, 4. İbn Abbas'tan gelen bu rivayet, metinde bir iki kısaltt mayla verilmiştir. Tam metni ise şöyledir:

سِرْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ فَمَرَرْنَا بِوَادٍ فَقَالَ أَيُّ وَادٍ هَذَا فَقَالُوا وَادِي الْأَزْرَقِ فَقَالَ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى مُوسَى صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ مِنْ لَوْنِهِ وَشَعَرِهِ شَيْئًا لَمْ يَحْفَظْهُ دَاوُدُ وَاضِعًا إِصْبَعَيْهِ فِي أُذُنَيْهِ لَهُ جُؤَارٌ إِلَى اللهِ بِالتَّلْبِيَةِ مَارًّا بِهَذَا الْوَادِي قَالَ ثُمَّ سِرْنَا حَتَّى أَتَيْنَا عَلَى ثَنِيَّةٍ فَقَالَ أَيُّ ثَنِيَّةٍ هَذِهِ قَالُوا هَرْشَى أَوْ لِفْتُ فَقَالَ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى يُونُسَ عَلَى نَاقَةٍ حَمْرَاءَ عَلَيْهِ جُبَّةُ صُوفٍ خِطَامُ نَاقَتِهِ لِيفُ خُلْبَةٌ مَارًّا بِهَذَا الْوَادِي مُلَبِّيًا

Netice olarak bu sunduğumuz nakil ve hadislerden şu anlaşılmıştır: Hz. Peygamber (s.a.v), ceset ve ruhuyla diridir. O, yerin etrafında ve melekûtta, vefat etmeden önceki aslî heyetinden hiçbir şey değişmemiş olarak istediği gibi tasarrufta bulunmakta ve gezmektedir. O, cesetleriyle beraber sağ oldukları halde gözlere görünmeyen meleklerdeki özellik gibi bir özellikle gözlere görülmemektedir. Allah'ın, Resûlullah'ı (s.a.v) görmeyi kendisine ikram ettiği kimse için dilediği zaman perdeyi kaldırmasıyla o (veli), Resûl-i Ekrem (s.a.v) aslî heyeti üzere görebilmektedir. Buna hiçbir mani yoktur. Bunu, misalî rü'yetle tahsis etmeye de gerek yoktur.

Üçüncü Tembih: Biri, "Resûlullah'ı (s.a.v) görenler onu nasıl görüyorlar?" diye bir soru sordu. Bunun üzerine şu beyti okudum:

"Göğün tam ortasındaki güneş gibi ki, onun ışığı,
Doğudan batıya tüm beldeleri kaplamıştır."

Şeyh Tâceddin b. Atâ'nın menkıbelerinde, bir talebesinden şu menkıbe aktarılmıştır. "Hacca gittim. Tavaf yaptığım sırada Şeyh Tâceddin'i de tavaf yaparken gördüm. İçimden tavâfım bitirdiği zaman kendisine selâm vereceğim dedim. Tavafını bitirdiği zaman bulunduğu yere geldim ancak kendisini bulamadım. Daha sonra kendisini aynı şekilde Arafat'ta ve başka yerlerde gördüm. Kahire'ye döndüğüm zaman, şeyhin durumunu sordum. Bana iyi olduğu söylendi. Kendilerine şeyhin herhangi bir yolculuğa çıkıp çıkmadığını sordum. Bana, 'Hayır (çıkmadı)' dediler. Bunun üzerine şeyhin yanına geldim ve ona selâm verdim. Bana, (Hacda) kimi gördün?' diye sordu. Ben de kendisine, 'Ey efendim! Seni gördüm' diye cevap verdim. Şeyh bana, 'Ey falan! Büyük insanlar kâinatı doldurur. Şayet bir köşeden kutubdan yardım dilenirse, kutub ona Allah'ın izniyle mutlaka cevap verir' dedi." Dolayısıyla kutub, kâinatı dolduruyorsa, peygamberlerin seyyidi olan Resûl-i Ekrem (s.a.v) (bu hususta) daha önceliklidir. Nitekim Ebü'l-Abbas et-Tancî'nin "Birden semanın, yerin, arşın ve kürsünün Resûlullah (s.a.v) ile dolduğunu gördüm" sözü daha önce geçmişti.

Dördüncü Tembih: Biri de şöyle dedi: O halde Resûlullah'ı (s.a.v) (vefatından sonra) gören kişinin sahabe olması gerekir. Buna cevap; sahabe olması gerekmez, şeklindedir. Bizim, Resûl-i Ekrem'in misali(ni) görme şeklindeki sözümüz açıktır. Zira sahabe olmak ancak şerefli zatını ceseden ve ruhen

görmekle sabit olur. Her ne kadar biz (daha önce), zatı görme (gerçekleşir) dediysek de sahabe olmanın şartı onu mülk âleminde görmektir. Oysa bu görme olayı, melekût âleminde olmaktadır ki böyle bir görme ile sahabe olunmaz. Bütün ümmetinin kendisine arzolunduğu, Resûlullah'm (s.a.v) kendilerini; onların da onu gördükleri fakat bununla sahabeliğin gerçekleşmediğine dair vârit olan hadisler de bu görüşü teyit etmektedir. Zira melekût âlemindeki rü'yet (görme), sahabeliği ifade etmez.

Sonuç

Ahmed b. Hanbel *el-Müsned*'inde, Harâitî de *Mekârimü'l-Ahlâk*'ta Ebü'l-Âliye yoluyla ensardan olan bir adamdan şu hadisi nakletmişlerdir:

"(Adam) şöyle dedi: 'Hz. Peygamber'e (s.a.v) gitmek için evimden çıktım. Bir de baktım ki Resûlullah (s.a.v) ayakta, bir adam da yüzünü ona çevirmiş halde durmuş konuşuyorlar. Bir işleri olduğunu zannettim'. Daha sonra ensarî adam şöyle devam etti: 'Konuşmalarının uzaması sebebiyle Resûl-i Ekrem (s.a.v) o kadar ayakta kaldı ki ona acıdım. Allah Resûlü, o adamdan ayrılınca, 'Ey Allah'ın resûlü! Bu adam seni o kadar ayakta tuttu ki sana acıdım' dedim. Resûl-i Ekrem (s.a.v) bana, 'Gerçekten onu gördün mü?' diye sordu. Ben de, 'Evet', dedim. 'Onun kim olduğunu anladın mı?' dedi. Ben, 'Hayır' dedim. Resûlullah (s.a.v), 'Bu Cebrâil (a.s) idi. Bana komşu haklarını o kadar anlattı ki komşuyu komşuya mirasçı kılacak sandım' dedi. Sonra bana, 'Şayet ona selâm verseydin, selâmını alırdı' dedi.' "[514]

Ebû Musa el-Medenî *el-Ma'rife*'de Temîm b. Seleme'den şu nakilde bulunmuştur: *"Hz. Peygamber'in (s.a.v) huzurunda bulunduğum bir esnada oradan ayrılan bir adam gördüm. Dönüp gitmekte olan adama baktım, başında bir sarık olduğunu ve onun da bir kısmını aşağı (omuzlarına) sarkıtmış olduğunu gördüm. 'Ey Allah'ın resûlü! Bu kimdi?' diye sordum. Resûlullah (s.a.v), 'O, Cibrîl idi' dedi."*[515]

514 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXIII, 459.

515 Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1412/1991, I, 371.

Ahmed b. Hanbel ve Taberânî, Beyhakî de *ed-Delâil*'de Hâris b. Nu'mân'dan şöyle dediğini nakletmişlerdir:

قَالَ مَرَرْتُ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ جِبْرِيلُ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ ثُمَّ أَجَزْتُ فَلَمَّا رَجَعْتُ وَانْصَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ هَلْ رَأَيْتَ الَّذِي كَانَ مَعِي قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَإِنَّهُ جِبْرِيلُ وَقَدْ رَدَّ عَلَيْكَ السَّلَامَ

"(Bir gün ben), Resûlullah'a (s.a.v) uğradım. Onun yanında Cebrâil vardı. Selâm verdim ve çekip gittim. Döndüğümüzde buluştuğum zaman, bana, '(Ey Hârise), sen bana uğradığın zaman yanımda kim vardı, gördün mü?' diye sordu. Ben de, 'Evet' karşılığını verdim. 'O Cebrâil idi ve sen selâm verdiğin zaman, o da selâmına cevap vermişti (almıştı)' dedi."[516]

İbn Sa'd, Hârise'nin şöyle dediğini nakletmiştir: *"Ben Cebrâil'i (a.s) iki defa gördüm."*[517] Ahmed b. Hanbel ve Beyhakî, İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakletmişlerdir:

"Babamla birlikte Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanında bulunmaktaydım. Resûlullah'ın (s.a.v) yanında da onunla fısıldaşarak bir şeyler söyleyen bir adam vardı. Resûl-i Ekrem (s.a.v) sanki babama yüz çeviriyor (ilgilenmiyor) gibiydi. Allah Resûlü'nün yanından dışarı çıktık. Babam bana, 'Ey oğul! Amcamoğlunun bana nasıl yüz çevirdiğini (ilgilenmediğini) gördün mü?' dedi. Ben, 'Ey babacığım! Onun yanında ona bir şeyler anlatan bir adam vardı' dedim. Bunun üzerine babam geri döndü ve şöyle dedi: 'Ey Allah'ın resûlü! Ben Abdullah'a biraz önce şöyle şöyle dedim. O da bana senin yanında seninle fısıldaşarak konuşan bir adam olduğunu söyledi. Senin yanında kimse var mıydı?' Resûlullah (s.a.v), 'Ey Abdullah! Onu (adamı) gördün mü?' dedi. Ben, 'Evet' cevabını verdim. Resûl-i Ekrem (s.a.v), 'O Cibrîl idi. Seninle ilgilenmekten beni alıkoyan o idi' dedi."[518] İbn Sa'd, İbn Abbas'ın, *"Ben Cebrâil'i (a.s) iki defa gördüm"*[519] dediğini nakletmiştir.

516 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXIX, 82; Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, XIII, 331.

517 Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed, *el-Megâzî*, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1404/1984, II, 499.

518 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 417.

519 Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Musul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikme, 1404/1983, X, 264.

Beyhakî, İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmiştir:

"Hz. Peygamber (s.a.v), ensardan bir adamı ziyarete gitti. Evinin yakınına yaklaştığı zaman, adamın içeride biriyle konuştuğunu işitti. İçeri girdiğinde orada kimseyi görmedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v), adama, 'Kiminle konuşuyordun? diye sordu. Adam şöyle cevap verdi: 'Ey Allah'ın resûlü! Yanıma bir adam geldi. Senin meclisin hariç, onun meclisinden daha keremli bir meclis sahibi ve ondan daha hoş sohbet birini asla görmedim.' Resûl-i Ekrem (s.a.v), 'Bu Cibrîl'dir Sizin içinizde öyle kimseler vardır ki eğer onlardan biri Allah adına yemin edecek olsa o yemininde mutlaka doğru çıkar' dedi."[520]

Ebû Bekir b. Ebû Davud *Kitâbü'l-Mesâhif*'te Ebû Cafer'den naklen, *"Ebû Bekir (r.a), Cibrîl'in (a.s) Resûlullah (s.a.v), ile olan fısıldamasını işitirdi"*[521] demiştir.

Muhammed b. Nasr el-Mervezî, *Kitabü's-Salât*'ta Huzeyfe b. Yemân'ın Resûlullah'a (s.a.v) gelerek şöyle dediğini nakletmiştir:

"Namaz kıldığım sırada birinin şu sözlerle dua ettiğini işittim: 'Allahım! Hamdin ve mülkün tamamı sana aittir. Tüm hayırlar sendendir. Gizli açık tüm işler, sana döner. Ebediyen hamd olunmaya müstahaksın. Çünkü sen her şeye kadirsin. Allah'ım! Geçmişte benden sâdır olmuş olan tüm günahlarımı bağışla ve beni geriye kalan ömrümde de günahlardan muhafaza eyle. Beni, işlediğimde kendisiyle benden razı olacağın temiz bir amel ile rızıklandır.' Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v), 'Bu sana Allah'a nasıl hamdedeceğini öğretmek üzere gelmiş olan bir melektir' buyurdu."[522] Muhammed b. Nasr, Ebû Hüreyre'den naklen şöyle dediğini aktarmıştır: *"Namaz kıldığım sırada birinin şu sözlerle dua ettiğini işittim: 'Allahım! Hamdin tamamı sana aittir...'"* Râvi, devamında benzer hadisi nakletmiştir, dedi.

İbn Ebü'd-Dünyâ *Kitâbü'z-Zikr*'de Enes'ten şöyle dediğini nakletmiştir: *"Übey b. Kâ'b, 'Ben mutlaka mescide girecek ve orada çok namaz kılacak,*

520 Elbânî, Muhammed Nâsırüddin, *Sisiletü's-Sahîha*, Riyad: Mektebetü'l-Maârif, ts. I, 31.

521 Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, XII, 486.

522 Mervezî, Ebû Abdullah Muhammed, *Muhtasar*, Pakistan: Hadîsü Akâdemî, ts., I, 128.

daha önce kimsenin yapmadığı bir şekilde Allah'a çok hamdedeceğim' dedi. Namaz kılıp, Allah'a hamdü senâda bulunmak üzere oturduğunda, arkadan yüksek bir sesle şöyle dua edildiğini işitti: 'Allahım! Hamdin ve mülkün tamamı sana aittir. Tüm hayırlar sendendir. Gizli açık tüm işler, sana döner. Sana hamdolsun. Çünkü sen her şeye kadirsin. Allahım! Geçmişte benden sâdır olmuş olan tüm günahlarımı bağışla ve beni geriye kalan ömrümde de günahlardan muhafaza eyle. Beni, işlediğimde kendisiyle benden razı olacağın temiz ameller ile rızıklandır ve tövbemi kabul et.' Bunun üzerine Resûlullah'ın (s.a.v) yanına geldi ve başından geçeni ona anlattı. Resûl-i Ekrem (s.a.v), 'O Cibrîl'di' dedi."[523]

Taberânî ve Beyhakî, Muhammed b. Mesleme'den şöyle dediğini naklet-mişlerdir:

"Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanına uğradım. O, bir adamla başbaşa vermiş konuşuyordu. Selâm vermeden geçip gittim. Sonra döndüğümde Resûlullah (s.a.v) bana, 'Bana selâm vermene engel olan şey neydi (niye selâm vermedin)?' diye sordu. Ben de, 'Ey Allah'ın resûlü! Başka hiç kimseyle yapmadığın bir şekilde bu adamla başbaşa verip konuştuğunu gördüm de konuşmanı kesmek istemedim. O kimdi yâ Resûlallah?' diye sordum. Resûlullah (s.a.v), 'O, Cibrîl'di' dedi."[524]

Hâkim, Âişe'den şöyle dediğini nakletmiştir:

رَأَيْتُ جِبْرِيلَ وَاقِفًا فِي حُجْرَتِي هَذِهِ وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُنَاجِيهِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ مَنْ هَذَا قَالَ بِمَنْ شَبَّهْتِيهِ قُلْتُ بِدِحْيَةَ قَالَ لَقَدْ رَأَيْتِ جِبْرِيلَ

"Bir gün Cebrâil'i, benim şu odamda durmuş Resûlullah ile görüşürken gördüm. 'Yâ Resûlallah! Bu kimdir?' diye sordum. O da bana, 'Kime benzettin?' dedi. Ben, "Dihye'ye benziyor' dedim. Peygamberimiz de bana, 'Sen Cebrâil'i gördün' buyurdu."[525]

---

523 Elbânî, Muhammed Nâsırüddin, *Zaîfü't-Tergîb ve't-Terhîb*, Riyad: Mektebetü'l-Maârif, ts., I, 241.

524 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XIX, 234.

525 Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts., IV, 7.

Beyhakî, Huzeyfe'den şöyle dediğini nakletmiştir:

صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسلَّمَ ثُمَّ خَرَجَ فَتَبِعْتُهُ فَإِذَا عَارِضٌ قَدْ عَرَضَ لَهُ فَقَالَ لِي يَا حُذَيْفَةُ هَلْ رَأَيْتَ الْعَارِضَ الَّذِي عَرَضَ لِي ؟ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ ذَاكَ مَلَكٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ لَمْ يَهْبِطِ الْأَرْضَ قَبْلَهَا اِسْتَأْذَنَ رَبَّهُ فَسَلَّمَ عَلَيَّ وَبَشَّرَنِي أَنَّ الْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ اِنَّهُمَا سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَأَنَّ فَاطِمَةَ سَيِّدَةُ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ

"Hz. Peygamber (s.a.v) bize namazı kıldırdıktan sonra (mescidden) çıkıp gitti. Ben de ardından onu takip ettim. Bir de baktım ki biri ona bir şeyler sundu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) bana, 'Ey Huzeyfe! Bana arzda bulunanı (bir şeyler anlatanı) gördün mü?' diye sordu. Ben, 'Evet' dedim. Resûl-i Ekrem (sa.v.), 'Bu (gördüğüm) melek, bu geceden önce yeryüzüne asla inmemiş olan bir melektir. O, Rabb'inin selâmını bana ulaştırmak, Hasan ve Hüseyin'in cennet gençlerinin efendileri; Fâtıma'nın da cennet hanımlarının seyyidesi olduğunu müjdelemek için gelmiştir' dedi."[526]

Ahmed ve Buhârî ta'lik olarak, Müslim, Nesâî, Ebû Nuaym ve Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*'de, Üseyd b. Hudayr'dan şu hadisi nakletmişlerdir:

"Üseyd b. Hudayr (r.a), geceleyin (hurma harmanında iken) Kur'an'dan Bakara sûresini okuyordu. Hemen yakınında da atı bağlı idi. Birdenbire atı şahlandı. Bunun üzerine sükût ederek okumayı bıraktı. At da sükûnete geldi. Sonra (Üseyd), tekrar okumaya başlayınca at yine şahlandı. Üseyd yine sükût edince at da sükûnete erdi. Bir ara başını göğe kaldırınca bir de ne görsün! Gökte şemsiyeye benzer, içerisinde kandilimsi nesneler olan ve göğe yükselen bir şey var. Bunu gözden kayboluncaya kadar izledi. Sabah olunca gördüklerini Resûlullah'a (s.a.v) anlattı. Hz. Peygamber (s.a.v) kendisine, 'Onlar melâike idi. Senin sesine gelmişlerdi. Öyle ki şayet okumaya devam etseydin, sabahleyin herkes onları seyredebilecekti ve halktan gizlenmeyeceklerdi' dedi."[527]

Vâkıdî ve İbn Asâkir, Abdurrahman b. Avf'tan şöyle dediğini nakletmişlerdir:

526 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XXII, 402.

527 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 15.

رَأَيْتُ يَوْمَ بَدْرٍ رَجُلَيْنِ عَنْ يَمِينِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَدُهُمَا وَعَنْ يَسَارِهِ أَحَدُهُمَا يُقَاتِلانِ أَشَدَّ الْقِتَالِ ثُمَّ ثَلَّثَهُمَا ثَالِثٌ مِنْ خَلْفِهِ ثُمَّ رَبَّعَهُمَا رَابِعٌ أَمَامَهُ

"Bedir (Savaşı) günü, biri Resûlullah'ın (s.a.v) sağında öbürü solunda (onu korumak için) şiddetle çarpışan iki adam gördüm. Sonra onların üçüncüsünü arkasında, dördüncüsünü de önünde gördüm."[528]

İshak b. Râheveyh *el-Müsned*'inde, İbn Cerîr *Tefsîr*'inde, Ebû Nuaym ve Beyhakî de *Delâilü'n-Nübüvve*'de Ebû Üseyd es-Sâidî'den (r.a), Ebû Üseyd'in gözlerini kaybettikten sonra şöyle dediğini nakletmişlerdir:

لَوْ كُنْتُ مَعَكُمْ بِبَدْرٍ الْآنَ وَمَعِي بَصَرِي لَأَخْبَرْتُكُمْ بِالشِّعْبِ الَّذِي خَرَجَتْ مِنْهُ الْمَلَائِكَةُ لَا أَشُكُّ وَلَا أَتَمَارَى

"Eğer bugün sizinle Bedir'de bulunsaydım ve gözlerim de görür olsaydı, meleklerin Bedir Savaşı'nda içinden çıkıp geldikleri yeri size gösterirdim. Ayrıca meleklerin çıktığı yer hususunda da asla şüphem olmazdı."[529]

Beyhakî, Ebû Bürde b. Niyâr'dan şöyle dediğini nakletmiştir:

جِئْتُ يَوْمَ بَدْرٍ بِثَلَاثَةِ رُؤُوسٍ فَوَضَعْتُهُنَّ بَيْنَ يَدَيِ النَّبِيِّ فَقُلْتُ يا رَسولَ اللهِ أَمَّا رَأْسَانِ فَقَتَلْتُهُمَا وَأَمَّا الثَّالِثَةُ فَإِنِّي رَأَيْتُ رَجُلًا أَبْيَضَ طَوِيلًا ضَرَبَهُ فَأَخَذْتُ رَأْسَهُ فَقَالَ رسولُ اللهِ ذَاكَ فُلَانٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ

"Bedir (Savaşı) günü, üç kesik kafayı getirip Resûlullah'ın (s.a.v) önüne koydum. 'Ey Allah'ın resûlü! Gördüğün şu iki kafayı ben kestim. Üçüncüsüne gelince, savaş esnasında beyaz elbiseler içinde uzun boylu bir adamın kestiğini gördüm ve o kestiği kafayı ben aldım' dedim. Bunu üzerine Resûlullah (s.a.v), 'O (gördüğün adam) falan melektir' dedi."[530]

---

528 Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, I, 78.

529 Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân* (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000, VII, 175.

530 Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Delâilü'n-Nübüvve* (thk. Abdulmu'tî Kal'acî), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408/1988, III, 58.

Beyhakî, İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakletmiştir:

كَانَ الْمَلَكُ يَتَصَوَّرُ فِي صُورَةِ مَنْ يَعْرِفُونَ مِنَ النَّاسِ يُغَيِّتُونَهُمْ فَيَقُولُ إِنِّي دَنَوْتُ مِنْهُمْ فَسَمِعْتُهُمْ يَقُولُونَ لَوْ حَمَلُوا عَلَيْنَا مَا ثَبَتْنَا ، لَيْسُوا بِشَيْءٍ فَذَلِكَ قَوْلُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلٰئِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا

"Melekler (o gün) tanıdığınız kimselerin sûretine bürünüyor ve onlara kuvvet veriyorlardı. Onlara yaklaştım ve birbirlerine, 'Şayet bize saldırırlarsa karşılarında duramayız' dediklerini işittim. Aslında bu o kadar önemli bir şey değildir. Çünkü yüce Allah'ın, 'Rabb'in meleklere, 'Ben sizinleyim, inananları destekleyin' diye vahyetti'[531] *sözü (Allah'ın birlikteliğinden bahsettiği için) bundan ileridedir."* [532]

Ahmed, İbn Sa'd, İbn Cerîr ve Ebû Nuaym *Delâil*'de İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakletmişlerdir:

"Abbas'ı (r.a) esir alan kişi, Ebü'l-Yüsr Kâ'b b. Amr idi. Ebü'l-Yüsr, kısa boylu; Abbas ise iri yapılı biriydi. Resûlullah (a.s) ona, 'Ey Ebü'l-Yüsr! Abbas'ı nasıl esir aldın?' diye sorunca, Ebü'l-Yüsr, 'Ey Allah'ın resûlü! Şimdiye kadar benzerini görmediğim şöyle şöyle yapılı bir adam ona karşı bana yardım etti' deyince, Resûl-i Ekrem (s.a.v), 'Ona karşı, sana kerim bir melek yardım etmiş' buyurdu."[533]

İbn Sa'd ve Beyhakî, Ammâr b. Ebû Ammâr'dan Hamza b. Abdülmuttalib'in şöyle dediğini nakletmişlerdir:

أَنَّ حَمْزَةَ بْنَ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ قَالَ يَا رَسُولَ اللهِ أَرِنِي جِبْرِيلَ فِي صُورَتِهِ قَالَ اقْعُدْ فَقَعَدَ فَنَزَلَ جِبْرِيلُ عَلَى خَشَبَةٍ كَانَتْ فِي الْكَعْبَةِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ارْفَعْ طَرْفَكَ فَرَأَى قَدَمَيْهِ مِثْلَ الزَّبَرْجَدِ الْأَخْضَرِ

"Hamza b. Abdülmuttalib, 'Ey Allah'ın resûlü! Bana Cebrâil'i asıl sûreti üzere göster' dedi. Resûlullah (s.a.v) ona, 'Otur' dedi. O da oturdu. Cebrâil (a.s), Kâbe'de bulunan bir tahtanın üzerine (müşriklerin Kâbe'yi tavaf ede-

531 Enfâl 8/12.

532 Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, III, 60.

533 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 334.

cekleri zaman elbiselerini üzerine koymakta oldukları yere) indi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.v) ona, 'Bakışlarını kaldır (da bak)' dedi. Hamza bakınca Cebrâil'in (a.s) yeşil zebercede benzeyen iki ayağını gördü."[534]

İbn Ebü'd-Dünyâ *Kitâbü'l-Kubûr*'da, Taberânî ise *Evsat*'ta İbn Ömer'in şöyle dediğini aktarmışlardır:

"Bir kere ben Bedir'in kenarlarında dolaşırken boynunda zincirleri olan bir adam bir anda bir çukurdan fırlayarak bana, 'Ey Abdullah! Bana su ver' diye seslendi. Sonra elinde kamçı olan bir adam aynı çukurdan çıkarak, 'Ey Abdullah! Ona su verme. Çünkü o kâfirdir' diye bana seslendi. Daha sonra ona bir kamçı vurarak çukuruna geri döndürdü. Bunun üzerine ben Rasûlullah'a (s.a.v) geldim ve bu durumu bildirdim. O bana, 'Gerçekten onu gördün ha!' diye sordu. Ben, 'Evet' deyince, 'O, Allah'ın düşmanı Ebû Cehil'dir. İşte onun kıyamete kadar azabı böylecedir' buyurdu."[535]

İbn Ömer'in (r.a), Ebû Cehil'in arkasından çıkıp onu döven adamı görmesi, konumuza (meleklerin görülebileceğine) delildir. Çünkü (elinde kamçıyla çıkan) kişi, Ebû Cehil'i cezalandırmakla görevli bir melek idi.

İbn Ebü'd-Dünyâ, Taberânî ve İbn Asâkir, Urve b. Ruveym tarikiyle yaşlı bir sahabe olan İrbâd b. Sâriye hakkında şu nakilde bulunmuşlardır:

"İrbâd, (yaşlandığı için) ruhunun alınmasını (ölmeyi) arzuluyordu ve, 'Allahım! Yaşım ilerledi, kemiklerim zayıfladı artık beni yanına al' diye dua ediyordu. İrbâd, şöyle demiştir: Ben bir gün Dımaşk Mescidi'nde namaz kılıp beni yanına alması için Allah'a dua ettiğim bir esnada birden, çok yakışıklı, üstünde yeşil bir cübbe bulunan genç bir adam yanımda beliriverdi. Bana dedi ki 'Bu yaptığın dua neyin nesidir (nasıl dua ediyorsun)?'. Ona, 'Nasıl dua edeyim?' diye sordum. Bana, 'Allahım! Güzel amel nasip et ve eceli tamamına erdir' diye dua et' dedi. Kendisine, 'Sen kimsin? Allah sana rahmet etsin' diye sordum. 'Ben, müminlerin göğsünden hüznü çekip alan Ritabil'im' dedi. Sonra etrafa bakındım fakat kimseyi göremedim."[536]

534 İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut: Dâru Sâdır, 1968, III, 12.

535 Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1415/1994, VI, 335.

536 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XVIII, 245; İbn Asâkir, Ebü'l-Kasım Ali b. Hasan, *Târîhu'd-Dımaşk*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1416/1996, XL, 181.

İbn Asâkir, *Târih*'inde Said b. Sinan'ın şöyle dediğini nakletmiştir: *"Beytülmakdis'e geldim. Namaz kılmak istiyordum. Mescide girdim. Birden, 'Sübhâne dâimü'l-kuddûs. Sübhâne'l-hayyü'l-kayyûm. Sübhâne melikü'l-kuddûs. Sübhâne rabbü'l-melâiketi ve'r-rûh. Sübhânallahi ve bi-hamdih. Sübhâne aliyyü'l-a'lâ. Sübhâne ve teâlâ' diyerek yönelen iki kanatlı bir kuş gördüm. Sonra aynı şeyleri söyleyerek gelen bir kuş daha geldi. Sonra karşılık veren ve ardarda gelen bir sürü kuş geldi. Bu durum mescidi doldurana kadar devam etti. Onlardan biri bana yaklaştığında, 'Sen Âdemî misin?' diye sordu. Ben de, 'Evet' cevabını verince, bana, 'Korkma! Bunlar meleklerdir' dedi."*

Zeyil (Ek)

Bu kısma delil olmak üzere şunları da ekleyebiliriz: Ebû Davud, Ebû Umeyr b. Enes yoluyla o da ensardan bir amcalığından, Abdullah b. Zeyd'in şöyle dediğini nakletmiştir:

يَارسولَ اللهِ إِنِّى لَبَيْنَ نَائِمٍ وَيَقْظانَ إِذْ أَتَانِى آتٍ فَأَرَانِى ٱلأَذَانَ. وكَانَ عُمَرُ بنُ الْخَطَّابِ قَدْ رَآهُ قَبْلَ ذَلِكَ فَكَتَمَهُ عِشْرِينَ يَوْمًا.

"'Ey Allah'ın resûlü! Ben uykuyla uyanıklık arasında bir haldeyken biri geldi bana ezanı öğretti.' Oysa ki Ömer (r.a) bu rüyayı daha önce görmüş ve yirmi gün boyunca saklamıştı." 537 Ebû Nuaym el-Fadl b. Dekkîn'e ait Kitâbü's-Salât'ta, Abdullah b. Zeyd'in şöyle dediği nakledilmiştir: *"Nefsimi kınama maksadım olmasaydı, ben uykuda değil, uyanıktım diyecektim."*

Ebû Davud'un *Sünen*'inde, İbn Ebû Leyla tarikiyle şu hadis nakledilmiştir:

جَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ رَأَيْتُ رَجُلاً كَأَنَّ عَلَيْهِ ثَوْبَيْنِ أَخْضَرَيْنِ فَأَذَّنَ ثُمَّ قَعَدَ قَعْدَةً ثُمَّ قَامَ فَقَالَ مِثْلَهَا إِلاَّ أَنَّهُ يَقُولُ قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ وَلَوْلاَ أَنْ يَقُولَ النَّاسُ لَقُلْتُ إِنِّى كُنْتُ يَقْظَانًا غَيْرَ نَائِمٍ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَدْ أَرَاكَ اللهُ خَيْرًا

"Ensardan bir adam gelip, 'Ey Allah'ın resûlü! Ben rüyamda bir adam gördüm. Sanki üzerinde yeşil renkli iki giysi vardı. Ezan okudu. Sonra bir miktar oturdu. Tekrar kalkıp söylediklerini aynen bir kere daha tekrarladı. Ancak

537 Ebû Davud, Salât, 27.

bu sefer bir de, 'kad kametü's-salât' cümlesini ilave etti. Eğer ashabın bana yalancı diyeceğinden çekinmeseydim, ben uykuda değil de uyanıktım diyecektim' dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v), 'Allah sana hayır göstermiş' dedi.[538]

Şeyh Veliyyüddin el-Irâkî, Ebû Davud'un *Sünen*'inin şerhinde buna dair şöyle demiştir: "Ben uyku ile uyanıklık arası bir haldeydim sözü, müşkil bir sözdür. Çünkü kişinin hali ya uyku ya da uyanıklık hali olur. Bundan maksadı uykusunun hafif, uyanıklık haline yakın bir hal olduğudur. Böylece sanki uyku ile uyanıklık arasında bir derece olmuş olur."

Ben derim ki bundan daha açığı, bunu, hal erbabına isabet eden bir hâlete yormaktır ki böyle bir halde bulunan hal ehli, göreceklerini görür ve işiteceklerini işitir. Sahabe, hal erbabının başta gelenleridir. Birçok hadiste, Ebû Bekir, Ömer ve Bilâl'in de Abdullah b. Zeyd'in rüyasının benzerini gördükleri vârit olmuştur.

İmâmü'l-Haremeyn *en-Nihâye*'de, Gazâlî *el-Basît*'te on küsur sahabenin bu rüyayı gördüklerini belirtmişlerdir. Ezanın nida edilip, Ömer, Bilâl ve Cibrîl'in işittiği hadisi, Hâris b. Ebû Üsâme *el-Müsned*'inde nakletmiştir. Bu, İbn Asâkir'in *Târih*'inde Muhammed b. Münkedir'den naklettiğine benzemektedir. O şöyle demiştir: *"Resûlullah (s.a.v), Ebû Bekir'in yanına girdi. Onu ağır hasta olarak gördü ve geri döndü. Ebû Bekir'in hasta olduğunu haber vermek için Âişe'nin yanına gitti. Bir de baktı ki Ebû Bekir içeri girmek için izin istedi ve içeri girdi. Resûl-i Ekrem (s.a.v), Allah'ın kendisine bu kadar çabuk sıhhat vermesine şaştı. Ebû Bekir, 'Sen yanımdan çıkmıştın ki uykuya daldım. Cibrîl geldi ve net bir şekilde bana göründü. Bunun üzerine ayağa kalktım ve iyileştim.'"*[539] Herhalde bu bir haldir, uyuklama değil.

538 Ebû Davud, Salât, 28.

539 İbn Ebü'd-Dünyâ, Ebû Bekir Abdullah, *el-Menâmât*, Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1413/1993, I, 119.

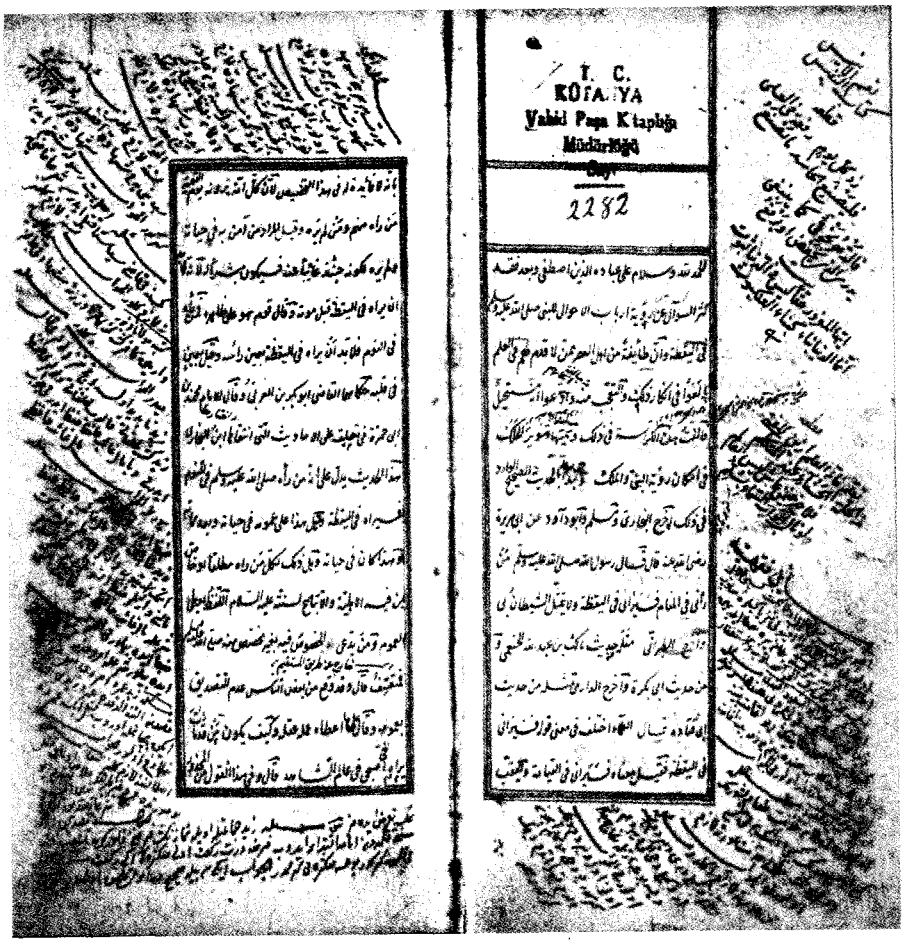

"Tenvîrü'l-Halek fî İmkânı Rü'yeti'n-Nebî ve'l-Melek" Risalesi ilk sayfası

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed b. Hanbel, *Fezâilü's-Sahâbe* (thk. Vasiyyullah Muhammed b. Abbas), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983.

_____, *el-Müsned*, Mısır: Müessesetü Kurtuba, ts.

Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1412/1991.

Avcı, Seyit, "Keşif Yoluyla Hadis Rivayeti Meselesi," *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. IV, sy. 4 (2004), ss. 161-193.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Sünen*, Haydarâbâd: Meclisü Dâireti'l-Maârif, 1344/1925.

_____, *Delâilü'n-Nübüvve* (thk. Abdülmu'tî Ka'lacî), [baskı yeri yok], Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408/1988.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîh* (thk. Mustafa Dîb), Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407/1987.

Ebû Bekir Abdürrezzâk, *el-Musannef*, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403/1982.

Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as, *Sünen*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali, *el-Müsned* (thk. Hüseyin Selim Esed), Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn, 1404/1984.

Ebü'l-Kasım Süleyman, *el-Müsned*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1984.

Elbânî, Muhammed Nâsırüddin, *Sisiletü's-Sahîha*, Riyad: Mektebetü'l-Maârif, ts.

_____, *Zaîfü't-Tergîb ve't-Terhîb*, Riyad: Mektebetü'l-Maârif, ts.

Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.

Hindî, Alâeddin Ali b. Hüsâmeddin, *Kenzü'l-Ummâl* (thk. Bekrî Hayyânî-Saffet es-Sekka), [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kasım Ali b. Hasan, *Târîhu'd-Dımaşk*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1416/1996.

İbn Ebü'd-Dünyâ, Ebû Bekir Abdullah, *el-Menâmât*, Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1413/1993.

İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim, *Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs* (thk. Muhammed Zührî en-Nacâr), Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1393/1972.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd, *Sünen* (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki), [baskı yeri yok], Dârü'l-Fikr, ts.

İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabâkâtü'l-Kübrâ*, Beyrut: Dâru Sâdır, 1968.

İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâceddin Ömer b. Ali, *el-Bedrü'l-Münîr* (thk. Mustafa Ebû Gayt v. dğr.), Riyad: Dârü'l-Hicre, 1425/2004.

Mervezî, Ebû Abdullah Muhammed, *Muhtasar*, Pakistan: Hadîsü Akademî, ts.

Müslim b. Haccâc, *Sahîh* (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki), Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Süyûtî, Celâleddin, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ fi'l-Fıkh ve Ulûmi't-Tefsîr ve'l-Hadîs ve'l-Usûl ve'n-Nahv ve'l-İ'râb ve's-Sâiri'l-Fünûn* (thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000 c. II, ss. 242-255.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Musul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikme, 1404/1983.

_____, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1415/1994.

Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'ân* (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.

Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed, *el-Megâzî*, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1404/1984.

تنبيه الغبى بتبرئة ابن العربى

TENBÎHÜ'L-GABÎ Bİ-TEBRİETİ İBNİ'L-ARABÎ

İBNÜ'L-ARABÎ'YE DAİR

Giriş

Ehl-i tarik ve mutasavvıf bir şahsiyet olan İmam Süyûtî, tasavvufî yönünden çok, zâhirî ilimler alanında yazmış olduğu eserlerleriyle tanınmıştır. İbnü'l-İmâd'ın kaydına göre 500,[540] Ziriklî'ye göre 600'ü aşkın,[541] Halid et-Tabbâ'a göre ise 1200 eser yazmıştır.[542] Tespit ettiğimiz kadarıyla bu eserlerinden en az on yedi tanesi tasavvufa dairdir. Söz konusu bu eserlerinde tasavvuf ve mutasavvıflar hakkında bilgi vermiştir. Özellikle tartışma konusu yapılmış olan konulara âyet, hadis ve büyüklerin sözlerine dayanarak önemli açıklamalarda bulunmuş ve bu konulara dair müstakil risale ve eserler yazmıştır. Bu

540 İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay, *Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbâri Men Zeheb* (thk. Abdülkadir el-Arnaût-Mahmud el-Arnaût), Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1413/1996, VIII, 52.

541 Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm: Kâmusü't-Terâcim li-Eşheri'r-Ricâli ve'n-Nisâ*, Beyrut: Dârü'l-İlm, 1075/1664, III, 301.

542 Tabbâ', İyâz Halid, *Celâleddin Süyûtî: Ma'lûmâtü'l-Ulûmi'l-İslâmiyye*, Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1417/1996, ss. 309-405; ayrıca bk. Emine Zengin, *Süyûtî'nin Edebü'l-Fütyâ İsimli Eserinin Tahkiki* (yüksek lisans tezi, 2010), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 14.

alanda yazdığı eserlerinden biri de tercümesini istifadeye sunmaya çalıştığımız *Tenbîhü'l-Gabî bi-Tebrieti İbni'l-Arabî* adlı risalesidir.

Kütüphane kaydında eserin ismi *Tenbîhü'l-Gabî fî Tenzîhi İbni'l-Arabî* olarak yazılmıştır. Çelebi'nin *Keşfü'z-Zunûn*'u ile Bağdatlı'nın *Hediyye*'sinde de aynı isimle anılmaktadır.[543] Ancak istifade ettiğimiz nüshanın baş kısmında eser, *Tenbîhü'l-Gabî bi-Tebrieti İbni'l-Arabî* şeklinde isimlendirilmiştir. Biz de bu isimle anmayı uygun gördük.

İstifadenize sunduğumuz bu risale aslında daha önce bir dergide[544] çeviri makale olarak yayımlanmıştı. Ancak Süyûtî'nin risalelerini bir arada okuyucuya sunmak gayesiyle söz konusu dergideki şeklini az bir değişiklikle burada da yayımlamayı yararlı gördük. Tercümede, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 2964/1 numarada kayıtlı olan nüsha esas alınmıştır.

Nüshaları

Tespit edebildiğimiz kadarıyla eserin şu beş nüshası mevcuttur:

1. Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 2964/1 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. Dört varaktan ibaret olup, 21 st., 205x149-165x110 mm. ebadındadır. 1b-5a vr. aralığında yer almaktadır. Nesih hat, siyah mürekkeple çapa filigranlı kâğıt üzerine yazılmıştır. Sırtı ve yanı meşin olan desenli miklebli kağıt bir cilt içinde yer almaktadır.

2. Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, 34 Sü-Aşir 445/4 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. Dokuz varaktan ibaret olup, 21 st., 205x150-147x90 mm. ebadındadır. Nesih hat, siyah mürekkeple yazılmış, başlık ve söz başları kırmızı mürekkeple belirtilmiştir. Siyah meşin ebru kâğıt kaplı mukavva bir cildin içerisinde yer almaktadır.

---

543 bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an-Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, [baskı yeri yok], Maarif Matbaası, 1941, I, 488; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn: Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn* (haz. Rıfat Bilge-İbnülemin Mahmud Kemal İnal), İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1951, I, 281.

544 bk. Süyûtî, Celâleddin, "İmam Süyûtî'nin İbnü'l-Arabî'ye Dair Bir Risalesi: Tenbihü'l-Gabî bi-Tebrieti İbnü'l-Arabî" (çev. Ferzende İdiz), *Dicle Üniv. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, c. XIV, sy. 1 (Haziran-2012), ss. 329-356.

3. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 37 Hk 2746 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. Sekiz varaktan ibaret olup, 22 st., 165x115-113x80 mm. ebadındadır. Ta'lik yazı siyah mürekkeple yazılmıştır. Söz başları kırmızı mürekkeple belirtilmiştir. Ciltsizdir.

4. Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, nr. 34 Fe 2119/31'de kayıtlıdır.

5. Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, nr. 34 Ae Şer'iyye 1358'de kayıtlıdır.

Ayrıca Arap dünyasında matbu hali de mevcuttur.[545]

Muhtevası

Günümüzde olduğu gibi İmam Süyûtî döneminde de İbnü'l-Arabî hakkında insanların ihtilafa düştüğü, kendisini övenler olduğu gibi yerenler de olduğu anlaşılmaktadır. Bunu, risalenin hemen girişinde yer alan İmam Süyûtî'nin şu sözlerinden anlamak mümkündür: "İbnü'l-Arabî hakkında insanlar, geçmişte olduğu gibi günümüzde de ihtilafa düşmüşlerdir."

Süyûtî risalede İbnü'l-Arabî'ye yaklaşımları açısından âlimleri üçe ayırmaktadır. Birinci grup, "Onun veli bir kul olduğunu söylemiştir ki bunlar (bu düşüncelerinde) isabet etmişlerdir." Geriye iki grup kalmıştır: "Bir grup onun dalâletine inanmıştır ki bunlara büyük bir fakih grubu da dahildir.

Bir başka grup da hakkında (ne lehinde ne de aleyhinde) görüş belirtmeyip susmuştur. Hafız Zehebî (v. 748/1347)[546] bunlardan biri olup, *Mîzân* adlı kitapta bu konuda susmayı tercih etmiştir."[547]

İmam Süyûtî eserin devamında ise, İbnü'l-Arabî'yi öven âlimlerden bazılarını saymaktadır. Eser, İbnü'l-Arabî'nin kısaca hayatı hakkında bilgi vererek son bulmaktadır.[548]

---

545 bk. Süyûtî, Celâleddin, *Tenbîhü'l-Gabî bi-Tebrieti İbni'l-Arabî,* Mısır: Mektebetü'l-Âdâb, 1410/1990.

546 bk. Bağdatlı, *Hediyye,* II, 28.

547 Süyûtî, Celâleddin, *Tenbîhü'l-Gabî bi-Tebrieti İbni'l-Arabî,* Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Hk 2964, vr. 1b.

548 bk. Süyûtî, *Tenbîhü'l-Gabî bi-Tebrieti İbni'l-Arabî,* Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Hk 2964.

تنبيه الغبى بتبرئة ابن العربى

Tenbîhü'l-Gabî bi-Tebrieti İbni'l-Arabî

بسم الله الرّحمن الرّحيم وهو حسبى ونعم الوكيل

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. O, bana yeter. O, ne güzel vekildir!

İbnü'l-Arabî'nin durumu nedir? (Zikredeceğimiz mesele) İbnü'l-Arabî'nin kitaplarının yakılmasını emredip, "İbnü'l-Arabî; yahudi, hıristiyan ve Allah'a evlat isnat edenlerden daha kâfirdir" diyen kimse hakkında ne yapılması gerektiğine dair bir meseledir.

İslâm uleması, İbnü'l-Arabî (v. 638/1240) hakkında geçmişte de günümüzde de ihtilafa düşmüştür. Bir grup, onun velayetine inanmaktadır ki bu hususta isabet de etmişlerdir. Mâlikî imamlarından Şeyh Tâceddin İbn Atâullah (v. 709/1309)[549] ve Şâfiî imamlarından Afîfüddin el-Yâfiî (v. 768/1366)[550] bu gruptandır. Onlar, İbnü'l-Arabî'yi methetmiş ve marifet sahibi olarak vasıflandırmıştır.

549 bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn,* II, 1554.

550 bk. Bağdatlı, *Hediyye,* I, 242.

Bir grup da onun dalâlette olduğunu iddia etmektedir. Fukaha içerisinden birçokları da bu gruptandır.

Bir başka grup da onun hakkında (lehte veya aleyhte) görüş belirtmeyip susmuştur. Mesela Hafız Zehebî (v. 748/1347)[551] *Mîzân*'ında İbnü'l-Arabî'den bahsederken sükût etmiştir.

İbnü'l-Arabî hakkında, Şeyh İzzeddin İbn Abdüsselâm'a (v. 660/1262)[552] atfedilen, İbnü'l-Arabî'nin aleyhinde olduğu veya onu kutub olarak tavsif ettiği şeklinde iki (farklı/zıt) görüş nakledilmektedir. (Bu hususta) İki farklı görüşün bulunmasını, Şeyh Tâceddin İbn Atâullah, *Latâifü'l-Minen*'inde şöyle açıklamaktadır: "Şeyh İzzeddin, evvelemirde sûfîleri inkâr eden fakihlerin yolundaydı. Şeyh Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî (v. 656/1258), haccını tamamlayıp döndüğünde, evine gitmeden Şeyh İzzeddin'e uğradı ve ona Resûlullah'ın (s.a.v) selâmını iletti. Bu sebeple Şeyh İzzeddin yumuşadı ve ondan sonra Şâzelî'nin meclisine bağlandı. Bu vesileyle tarikatlarını anlayıp tanıyınca sûfîleri çokça över oldu. Onlarla semâ meclislerinde hazır bulunuyor ve raks ediyordu."

Şeyhimiz Şeyhülislâm Şerefeddin el-Münâvî'ye (v. 757/1356)[553] İbnü'l-Arabî hakkındaki düşüncesi sorulunca şöyle cevap verdi: "Ona hâsıl olanlar hakkında sükût etmek en sağlıklı olanıdır. Nefsi için korkan vera' sahibi kimselere yakışan da budur."

İbnü'l-Arabî hakkındaki son sözüm şudur: Onun yoluna, gerek onu tasdik edip velayetine inanan gerek aleyhinde olup kitaplarına bakmayı haram sayan dönemin iki fırkası da rıza göstermemiştir. Nitekim kendisinden şu söz nakledilmiştir: "Biz, kitaplarına bakılması (okunması) yasaklanmış bir topluluğuz." Bunun da sebebi şudur: Sûfîler, birtakım lafızlar üzerinde anlaşmış ve bununla bilinen asıl (zâhirî) manaları dışında başka manalar murat etmişlerdir. Dolayısıyla her kim ki bu lafızları, zâhir ulema tarafından bilinen manalarına hamledip öyle anlarsa ya inkâr ya da tekfir eder.

551 bk. Bağdatlı, *Hediyye*, II, 28.

552 bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 1984.

553 bk. Bağdatlı, *Hediyye*, I, 8.

İmam Gazâlî (v. 505/1111)[554] bazı kitaplarında böyle belirtmiş ve, "Bu durum, Kur'an ve Sünnet'teki müteşabihata benzer" demiştir. Kim bu lafızları zâhirî manalarına yorarsa küfre girer. Zira onların bilinenin dışında başka birtakım manaları vardır. Çünkü "vech, yed, ayn" ve "istivâ" âyetlerini bilinen (lugat/zâhir) manalarına yoran kimse, kesinlikle küfre düşer.

İbnü'l-Arabî'yi tekfire çalışan kimse, kötü bir imtihandan da korkmadı. Bu kimseye İbnü'l-Arabî'nin kâfir olduğu sence (kesin deliller ile) sabit midir diye sorulduğunda, şayet "Kitapları küfrüne delalet etmektedir" cevabını verirse ona, İbnü'l-Arabî'nin bu lafızları bizzat (senin anladığın) şekilde ve zâhirî manalarıyla kullandığına dair sana ulaşan nakillerin makbul bir tarikle (yolla) geldiği kesin midir, diye sorarız. Birincisine, dayanacağı senedi olmadığından verecek cevabı da olmaz. Kitabın kendisine ait olduğunun ispatı durumunda da kendisine ait olmayan bu kelimelerin bir düşman veya mülhid tarafından kitaplarına sokulmuş olabileceği ihtimaline karşılık, her kelimeninin ayrı ayrı (ona ait olduğuna dair) tespiti gerekir. İşte mezhepte yer almayan ve bilmediğimiz garipliklerle doldurulmuş olan Cîlî'ye ait *Şerhu't-Tenbîh* adlı kitap; kendisini sevmeyen bazı düşmanlar tarafından kitabına birtakım bâtıl şeyler, kıskançlık sonucu sokulmuş olabileceği söylenerek mazur görülmektedir.

İkincisi, İbnü'l-Arabî'nin, bu lafızlarla (kesinlikle) şu (zâhirî) manayı kastettiği söylenemez. Böyle bir iddiada bulunan küfre girmiş olur. Çünkü bu manalar, Allah'tan başka kimsenin muttali olamadığı kalbî hususlardır.

Büyük âlimlerden biri, dönemindeki bir sûfîye, "Zâhiren hoş karşılanmayan bu lafızlar (tasavvufî ıstılahlar) üzerinde ittifak etmenize neden olan şey nedir?" diye sordu. Sûfî, "Hakkını vermeyen ve bu işin ehli olmayanlar tarikata girer endişesi ve bu yolumuzu korumak için" cevabını verdi.

İbnü'l-Arabî'nin kitaplarına bakmak veya onları başkalarına okutmak için gayret sarfeden kimsenin durumuna gelince. Bu kitapları okumak, ne kendisine ne de başkasına bir fayda vermez, bilakis kendisine de tüm müslümanlara da zarar vermiş olur. Özellikle de okuyan kişi şer'î ve zâhir ilimlerden yoksun (bu ilimlere vâkıf olmayan) bir kimse ise. Zira böyle biri, dalâlete düştüğü gibi, başkalarını da dalâlete sürükler. Yok, eğer bu kitapları kendisi-

554 bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn,* I, 1.

ne okuttuğu kimse, anlayan biri ise bu durumda da (şöyle deriz): Bu kavmin (sûfîlerin) tarikatlarında, müridlere tasavvuf kitaplarını okutma geleneği zaten yoktur. (Çünkü) bu ilim (tasavvuf), kitaplardan öğrenilmez (yaşanır ancak).

Evliyadan birinin, İbnü'l-Fârız'ın (v. 636/1238) *et-Tâiyye*[555] adlı kitabını kendisine okumasını isteyen bir adama "Seni bundan menederim. Kavmin açlığıyla acıkan, uykusuzluğuyla uykusuz kalan gördüklerini görmüştür" şeklinde verdiği cevap ne de güzeldir. Bu konuda fetva isteyen gence gereken şey; Allah'ın kendisine harp ilan etmemesi için, onun evliyasına eziyet vermekten şiddetle kaçınmak suretiyle tövbe istiğfar edip boyun eğmesidir. Şayet bundan imtina edip kulak asmazsa, mahlûkların cezalandırmasına karşılık Allah'ın cezalandırması ona yeter. Bu konudaki cevabım işte budur. Allah her şeyi en iyi bilendir.

İbnü'l-Arabî Hakkında Olumlu Düşünen Bazı Âlimler

1. Kâdılkudât el-Allâme Sirâceddin el-Hindî el-Hanefî (v. 773/1371):[556] Hanefî imamlarından olup, Mısır diyarında Hanefî kadılığı yapmıştır. *Şerhu'l-Hidâye*, *Şerhu'l-Muğnî* gibi kitapları tasnif etmiş olan kâdılkudât büyük âlimlerdendir. Bu zat, İbnü'l-Arabî ve İbnü'l-Fârız konusunda mutaassıp bir kimse idi. İbnü'l-Fârız'ın *et-Tâiyye* adlı kitabına bir şerh yapmış ve İbn Ebû Hacele'yi (v. 776/1374)[557] onun hakkındaki sözlerinden dolayı kınamıştır.

2. Şeyh Veliyyüddin Muhammed b. Ahmed el-Melevî (v. 774/1372):[558] Şâfiî âlimlerindendir.[559] Tefsir, fıkıh, usul ve tasavvuf ilimlerinde ârif bir kimseydi. İbnü'l-Arabî'nin tarikatı üzerine birtakım kitaplar yazmıştır. 774 (1372) yılının Rebîülevvel ayında vefat etmiş olup, cenazesinde 30.000 kişi hazır bulunmuştur. Ölümü esnasında şöyle dediği rivayet edilir: "Rabbim'in melekleri geldiler ve beni müjdeliyorlar. Bana cennetten bir elbise getirmişler ve üzerimdeki elbiseleri çıkarıyorlar. İşte onları üzerimden çıkardılar..." Sonra sevinci daha da arttı ve bu hal üzere vefat etti.

---

555 bk. Bağdatlı, *Hediyye*, I, 417.

556 bk. Kannevcî, Sıddîk b. Hasan, *Ebcedü'l-Ulûm*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978, III, 119.

557 bk. Bağdatlı, *Hediyye*, I, 60.

558 bk. Bağdatlı, *Hediyye*, II, 34.

559 bk. Bağdatlı, *Hediyye*, II, 34.

3. Ebû Zer Ahmed b. Abdullah el-Acemî (v. 780/1378): İnsanları mâkul olanla meşgul eden biriydi. Hafız İbn Hacer (v. 852/1448), *İnbâü'l-Gumr*[560] adlı kitabında Ebû Zerr'in, İbnü'l-Arabî'nin kitaplarını ders olarak okuttuğunu ve insanların ona inandıklarını zikretmiştir. 780'de (1378) vefat etmiştir.

4. Şeyh Bedreddin Ahmed b. Şeyh Şerefeddin Muhammed b. Fahreddin b. es-Sahib Bahâeddin b. Hanâ b. es-Sahib (v. 788/1386):[561] Bedreddin es-Sahib diye meşhurdur. İbn Hacer, fakih ve ilim alanında mahir olduğunu söylemiştir. Birtakım telifleri vardır. İbnü'l-Arabî'nin eserleri hakkında hüsnüzan sahibi olup onlardan açıkça nakilde bulunmuştur. 788 (1386) yılında vefat etmiştir.

5. Şemseddin Muhammed b. İbrahim b. Yakub (v. 790/1388):[562] Şeyhu'l-Vudû diye meşhur idi. Hakkında, İbn Hacer, *es-Seb'a*'yi okur, faziletli kimselere katılıp İbnü'l-Arabî'nin eserlerine bakardı" derken; İbn Hacî (v. 815/1412),[563] "Babamdan ve başkalarından fıkıh aldı" demiştir. Sübkî, onu övmüştür. Güzel bir anlayışa ve tartışma üslubuna sahipti. Sonradan tasavvuf yoluna girmiştir. İbnü'l-Arabî'ye inanırdı. 790 (1388) yılında vefat etmiştir.

6. Ebû Abdullah Muhammed b. Selâm et-Tavzerî el-Mağribî (v. 800/1398): Usul ve fıkıhta fazilet sahibi olduğu, İbnü'l-Arabî'nin sözlerine teşvikte bulunduğu, onu müdafaa ettiği ve bu konuda münazaralar yaptığı söylenmiştir. 800 (1398) yılında vefat etmiştir.

7. Şemseddin Muhammed b. Ahmed es-Sûfî (v. 801/1399): İbn Necm diye mâruftur. Mekke'ye yerleşmiştir. İbn Hacer "Şeyh Yusuf el-Acemî'nin yanında sülûke girip kendini (dünyadan) soyutladı. Çokça ibadet ederdi" demiştir. İbn Hacî onun için, "İbnü'l-Arabî'nin tarikatı üzereydi" demiştir. 801 (1399) yılında vefat etmiştir.

---

560 bk. Bağdatlı, *Hediyye*, I, 69.

561 bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 626; Bağdatlı, *Hediyye*, I, 61.

562 bk. Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed, *İnbâü'l-Gumr bi-Ebnâi'l-Umr*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986, II, 305.

563 Asıl ismi Şeyh Şehâbeddin olup, *Târîhu İbn Hacî* adında eseri vardır (bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 277).

8. Şeyh Necmeddin el-Bâhî (v. 802/1399):[564] İbn Hacî, "Mısır diyarında bulunan Hanbelîler'in en faziletlisi ve hüküm vermeye en müstahak olanı idi" demiştir. İbn Hacer de "İbnü'l-Arabî'nin fikirleri hakkında görüşleri mevcut idi. Ders ve fetva verirdi" demiştir. 802 (1399) yılında vefat etmiştir.

9. İsmail b. İbrahim el-Cebertî ez-Zebîdî (v. 806/1403): İbn Hacer, "Bir süre iştigalden sonra tasavvufa girdi. Âbid olarak hayırlı bir kimse ve ağır başlı biriydi. İbnü'l-Arabî'nin sözlerini severdi" demiştir. 806 (1403) yılında vefat etmiştir.

10. Kâmus Sahibi Mecdüddin eş-Şîrâzî (v. 817/1414):[565] İbn Hacer, "*İbnü'l-Arabî'nin* sözleri Yemen'de şöhret bulup Şeyh İsmail el-Cebertî, insanları bunlara davette bulunup beldenin çoğu âlimine de galip gelince, Şeyh Mecdüddin Buhârî'nin şerhine İbnü'l-Arabî'nin sözlerini dahil etmeye başladı" demiştir.

11. Alâeddin Ebü'l-Hasan b. Selâm ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (v. 829/1426): Şam 'da bulunan Şâfiî imam ve musanniflerinden biridir. İbn Hacer, "İbnü'l-Arabî'nin sözlerinden istifade eder ve onlara birtakım teviller getirirdi" demiştir. Vefatı, 829 (1426) senesidir.

12. Kâdılkudât Şemseddin el-Busâtî el-Mâlikî (v. 842/1438):[566] İbn Hacer, 831 (1433) senesinin olaylarını anlatırken onunla birlikte Şeyh Alâeddin el-Buhârî'nin huzurunda bulunduğunu zikrettikten sonra şöyle demektedir: "Derken İbnü'l-Arabî bahsi açıldı. Şeyh Alâeddin, İbnü'l-Arabî'yi oldukça yerdi ve onun fikirlerini zikredenleri küfürle itham etti. Busâtî, İbnü'l-Arabî'yi savunarak şöyle dedi: 'İnsanlar onu, söylediklerinin zâhirî manasına göre inkâr ediyorlar. Öyle değil de söylediklerini gerçek anlamda kastettiği manaya yorup öylece tevil etseler, sözlerinde inkâr ettikleri şeyin olmadığını anlarlar.' Şeyh Alâeddin'in sözlerinden biri de mutlak vahdetten bahsedenleri inkâr idi. Buhârî, sinirden kızararak (sesini yükseltip), eğer sultan, Busâtî'yi kedılıktan azletmezse, Mısır'dan mutlak surette çıkıp gideceğine dair Allah'a

564 bk. İbn Müflih, Burhâneddin İbrahim b. Muhammed b. Abdullah, *el-Maksadü'l-Erşed fî Zikri Ashâbi Ahmed* (thk. Abdurrahman b. Süleyman), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1410/1990, II, 514.

565 bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 1; Bağdatlı, *Hediyye*, II, 42.

566 bk. Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 332; Bağdatlı, *Hediyye*, II, 48.

kasem etti. Ardından sultana haber vermesi için sır kâtibini aradı. Sultan, ona uyarak Busâtî'nin yerine Şihâb b. Takî'yi atamaya yeltendi. Meclis (bu gündemle) toplandı ancak bu (söz konusu atama) orada reddedildi."

Ben derim ki Busâtî'nin azledilmemesi, Allah'ın evliyasına yardımcı olmasının bereketinin bir sonucudur. Bu vakadan on bir yıl sonra vefat edinceye kadar da Busâtî makamında kaldı ve asla azledilmedi.

Burhâneddin el-Bikâî (v. 885/1480),[567] *Mu'cem* adlı eserinde şöyle demiştir: "Şeyh Takıyyüddin Ebû Bekir b. Ebü'l-Vefâ el-Kudsî eş-Şâfiî (v. 829/1426)[568]ki o, zamanımızda bulunan mutasvvıfların en mümtazıdır, bana dedi ki: Bazı arkadaşlar, İbnü'l-Arabî vb. kimselerin kitaplarını okumamı tavsiye ederken, bazıları da bunlardan kaçınmamı öneriyordu. Bu durumu Şeyh Yusuf es-Safedî ile istişare ettim. Bana, 'Ey oğul! Allah seni muvaffak kılsın. Şunu bil ki İbnü'l-Arabî'ye nisbet edilen bu ilim, kendisi için (özel olarak) yaratılmış bir şey değildir. O konuda bizzat kendisi mahir idi. Onun tarikat ehli, bu ilmin ancak keşf yolu ile bilinebileceğini iddia ederler. Eğer bu iddiaları doğru ise, bunu ispat etmeye çalışmak hiçbir fayda vermez. Zira eğer ispata çalışanla, kendisine ispat edilmeye çalışılanın ikisi de bu konuya muttali ise, bunu ispat etmek sadece hâsıl olmuş (bilinen) olan bir şeyi tahsil etmek olur. Yok, eğer sadece ikisinden biri bu ilme muttali ise o zaman ispata çalışmak öbürüne (bu ilme muttali olmayana) fayda vermez. Aksi durumda ise (her ikisi de muttali değilse) ikisi de boşa kürek çekmiş olur. O halde ârifin yolu, bu ilimden bahsetmemek, hakikatleri keşfetmeye ulaştıran yolda sülûk etmek ve kendisine bir şey keşfolunduğunda (orada kalmayıp) daha üstün olanına doğru yürümektir' dedi.

Sonra Şeyh Zeynüddin el-Hâfî ile istişare ettim. Kendisine Şeyh Yusuf'un sözlerini anlattıktan sonra bana şöyle dedi: Şeyhin sözleri çok güzel. Sana buna ilaveten şunu söyleyebilirim. Kul, tahalluk ettikten sonra hakikate varıp sonra da cezbe haline tutulunca, zatı ve sıfatları kendisinden yok olup gider. Sivâdan (Allah dışında kalan her şey) kurtulur. İşte bu durumda Hak (hakikat), aydınlığıyla ona görünür. Böylece her şeye muttali olur ve her şeyde Allah'ı görür. Allah ile her şeyden geçer ve ondan başka hiçbir şey görmez. Allah'ı her şeyin aynı imiş gibi görür. İşte bu, makamların ilkidir. Şayet bu makamı

567 bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 81.

568 bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 555.

geçip bir üst makama geçerse, ilâhî yardımla eşyayı Allah'ın vücudunun aynı değil, vücudunun feyzi olduğunu görür. O zaman ilk makamdayken zannıyla konuşan kimse ya mahrum ya pişman veya tâib (tövbe eden) duruma düşer. *'Şüphesiz ki Rabb'in dilediğini yapar ve seçer.'"*[569]

Şayet, Şeyh Veliyyüddin el-Irâkî (v. 826/1423)[570] *Fetâvâ*'sında, "Şeyh Alâeddin el-Konevî'nin (v. 776/1324), 'Bu durumlarda ancak masumun kelâmı tevil edilir' dediği haberini aldım" demektedir dersen, bu haber şu iki sebepten tartışmalıdır derim.

Birincisi: Konevî bizzat kendisi *Şerhu't-Taarruf* adlı kitabında bu iddianın hilafına davranarak, İbnü'l-Arabî ve diğerleri hakkında, zâhirî manaları itibariyle şeriata ters düşen birtakım sözler nakletmiş, sonra bunları tevil etmek suretiyle en güzel manalarına hamletmiştir. Dolayısıyla bu hareketi, ya tevilin olmadığına dair kendisine nisbet edilen haberin yanlış olduğuna veya bundan rücu edildiğine delalet eder.

İkincisi: Şayet Konevî'nin bu sözleri söylediği sabit ise ki *Şerhu't-Taarruf*'ta bunun hilafını söylemiştir, o takdirde bu sözleri, kendisinden daha üstün bir âlim olan Şeyhülislâm, Allah'ın dostu Şeyh Muhyiddin en-Nevevî'nin (v. 676/1277)[571] sözlerine ters düşmüş olur. Çünkü Nevevî, *Bustânü'l-Ârifîn* isimli kitabında Konevî'nin söylediği (iddia edilen) sözlerin hilafına görüş beyan etmiştir. (Nevevî), Ebü'l-Hayr'dan zâhirî manası inkâr edilen bir mesele naklettikten sonra şöyle demektedir: "Ben derim ki fıkıhtan habersiz olduğu halde fakih geçinenler, bazan Ebü'l-Hayr'ın bu tür sözlerini inkâra yeltenirler. Oysa ki böyle bir vehme kapılmak cehalet ve sapıklıktır. Allah'ın evliyası hakkında birtakım zanlarda bulunmak kişiye zarardır. O halde akıllı olan kimse, bu tür şeylere saldırmaktan kaçınır. Belki ona düşen, şayet (bu sözlerin) faydalı hükümlerini, güzel letâiflerini anlamıyorsa, anlayanlardan sorup öğrenmektir. Tahkik ehli olmayan kimseler için karışık ve şeriata muhalif gibi görünen şeyler, aslında muhalif değildir. Bilakis (bu durumlarda) yüce Allah'ın evliyasının sözlerine tevil getirmek gerekir." Bunlar, bizzat İmam Nevevî'nin kendi harfleriyle yazmış olduğu sözleridir.

---

569 Kasas 28/68.

570 bk. Bağdatlı, *Hediyye*, I, 65.

571 bk. Bağdatlı, *Hediyye*, II, 220.

İmâmü'l-Ârif Şeyh Safiyyüddin b. Ebû Mansûr (v. 628/1230)[572] bir risalede şöyle demektedir: "Dımaşk'ta ilmiyle âmil eşsiz İmam Şeyh Muhyiddin İbnü'l-Arabî'yi gördüm. Tarikat âlimlerinin en büyüğü olup kesbî ilimlerin yanı sıra, kendisine verilen vehbî ilimleri şahsında cemetmiş biriydi. Büyük şöhrete sahip birçok tasnifi mevcuttu. Tevhid; ilmen, ahlâken ve yaratılış olarak kendisine galebe çalmıştı. Mevcudun kendisine yönelmesi veya yüz çevirmesine aldırmazdı. Kendisine bağlı vecd ve tasnif sahibi âlimler vardı. Efendim Ebü'l-Abbas el-Harra ile onun arasında bir uhuvvet vardı. Birçok seyahatte kendisine refakat etti. Allah kendisinden razı olsun."

er-Risâle adlı eserinin başka bir yerinde ise şunları aktarmaktadır: "Şeyh Muhyiddin İbnü'l-Arabî Dımaşk'tan, Şeyh Ebü'l-Hasan el-Harra'ya bir mektup gönderdi. O mektupta, 'Ey kardeşim! Fetihlerin hakkında bana bilgi ver' diye yazdı. Bunun üzerine şeyh bana, 'Bende garip işler, acaip haberler cereyan etti' diye yaz dedi. İbnü'l-Arabî ona tekrar şunları yazdı: 'Onları sen bana bâtınınla anlat, ben de onlar hakkında sana bâtınımla cevap vereceğim.' Bunun üzerine şeyh bana şöyle yaz dedi: 'Tüm evliya bana yuvarlak bir daire (halka) şeklinde (oturmuş olarak) gösterildi. Ortalarında iki kişi durmaktaydı. Bunlardan biri Şeyh Ebü'l-Hasan b. es-Sabbâğ diğeri ise Endülüslü bir adam idi. Bana bu iki kişiden birinin 'Gavs' olduğu söylendi. Ancak ben hangisinin 'gavs' olduğunu anlamadım. Derken bir delil gösterildi ve o iki kişi secdeye kapandı. Bana secdeden başını ilk kaldıracak olanın 'Kutub/Gavs' olduğu söylendi. Secdeden ilk olarak başını kaldıran Endülüslü adam oldu. Böylece durumu tam olarak anladım. Orada durup bekledim. Ona harf ve sesten münezzeh bir sual sordum. O da bana nefesiyle cevap verdi. Böylece ondan cevabımı almış oldum. Diğer sair evliya dairelerini dolaştım. Her veli o daireden nasibini aldı. İşte ey kardeş! Eğer sen bu mesabede (makamda) isen, Mısır'da zaten seninle konuştum.' Bundan sonra da bu konuda ona hiçbir şey yazmadı."

Şeyh Abdülgaffâr el-Kûsî (v. 708/1308)[573] *el-Vahîd* isimli kitabında şöyle demektedir: "Şeyh Abdülaziz el-Menûfî (v. 660/1262),[574] Şeyh Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin hizmetkârından naklen şunları anlattı: Şeyh yolda yürürken

572 bk. Bağdatlı, *Hediyye*, I, 166.

573 bk. Bağdatlı, *Hediyye*, I, 309.

574 bk. Bağdatlı, *Hediyye*, I, 306.

insanlardan biri ona sövüyordu. O ise susuyor ve cevap vermiyordu. Bunun üzerine 'Efendim şunu görmüyor musun?' dedim. Bana, 'Kime sövüyor?' diye sordu. Ben de, 'Size' dedim. 'O, bana değil, kendisine gösterilen sıfatlara sövüyor. Oysa sövdüğü sıfatlar bende mevcut değil' dedi."

Şeyh Abdülgaffâr şöyle demektedir: "Şeyh Abdülaziz, bana insanların İbnü'l-Arabî hakkında kitaplarda buldukları (zâhirî) manalara dayanarak, onları tevil etmeden kendisini tekfir ettikleri bu ve benzeri birçok hikâye anlatmıştır."

Şeyh Abdülaziz bana şunları anlattı: "Dımaşk'ta, her gün her namazdan sonra İbnü'l-Arabî'ye on defa lânet okumayı kendisine şart koşmuş olan bir adam vardı. Sonra bu adam öldü. İbnü'l-Arabî de diğer insanlarla beraber cenazesine katıldı. Dönüşte bir arkadaşının evine gidip oturdu. Yönünü kıbleye çevirdi. Yemek vakti gelince kendisine yemek hazırlandı ancak o yemedi. Olduğu hal üzere kalmaya devam ederek namazlarını kıldı. Yatsıdan sonra mutlu bir şekilde yüzünü çevirdi ve yemek istedi. Bu durum kendisine sorulunca, 'Bana lânet okumayı âdet edinmiş olan bu şahsı affedinceye kadar Allah'a hiçbir şeyi yememeyi ve içmemeyi ahd koştum. Bu durumda yetmiş bin defa lâ ilâhe illallahı zikrettim. Sonra bir de baktım ki o adam affedilmiş' cevabını verdi."

Şeyh Abdülgaffâr, "Şeyh Abdülaziz bana (İbnü'l-Arabî'nin) şanının, keşfinin ve itlaının büyüklüğüne delalet eden birçok mesele anlatmıştır" demiştir.

Yine şunu aktarmıştır: "Mekke'de bulunan Harem şeyhi İmam Muhibüddin et-Taberî (v. 694/1295)[575]annesinden (annesi çoğu zaman İbnü'l-Arabî'yi Kâbe hakkındaki sözlerinden dolayı inkâr eden saliha bir kimseydi) 'Kâbe'nin İbnü'l-Arabî'yi tavaf ettiğini gördüm' dediğini rivayet etmiştir. Şeyh, devamında şöyle demektedir: 'Şeyh İzzeddin b. Abdüsselâm ile Şeyh Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin arası açılmıştı. Şeyh Abdülaziz bunun sebebi, 'Şeyh İzzeddin'in hükmün zâhirini inkâr etmesiydi' demiştir.

Şeyh İzzeddin'in hizmetkârından şu mesele hikâye edilmiştir: Hizmetkâr ile Şeyh İzzeddin Dımaşk'ta bir camiye girerler. Hizmetkâr, şeyhe 'Bana 'kutbu' göstereceğine dair sözün vardı' der. Şeyh de ona, orada halkanın ortasında oturmakta olan İbnü'l-Arabî'yi işaret ederek 'İşte 'kutub' budur' der. Hizmetkâr, 'Efendim siz onun hakkında (aleyhinde) demedik şey bırakmıyor-

575 bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 573.

sunuz' diye söylenirken, şeyh tekrar, 'Kutub budur' cevabını verir. Şayet o 'kutub' ise bu durum Şeyh İzzeddin'in sözleri arasında çelişki manasına gelmez. Çünkü o, İbnü'l-Arabî'den sudûr olan sözlerin zâhir manalarına göre ve şeriat hükmünü muhafaza maksadıyla aleyhine (zâhiren) hüküm vermektedir. İşin sır kısmına gelince bunlar Allah'a mahsustur. O dilediğini yapar. Bazan da onun makam ve rütbesine muttali olmakta ve bunu inkâr etmemektedir. Zâhirde insanların bilmedikleri bir şey zuhur ettiğinde ise, zayıf insanların kalplerini muhafaza ve mükellef olunan hususlarda şeriatın zâhirinde kalmak maksadıyla onu inkâr etmektedir. Böylece her iki makamın da hakkını vermiş olmaktadır. Allahu âlem." Şeyh Abdülgaffâr'ın, şeyhin İbnü'l-Arabî hakkında farklıymış gibi görülen iki görüşünü birleştiren sözleri işte bunlardır.

Ancak bende Şeyh İzzeddin'in bu iki farklı görüşünün sebebini açıklayan daha iyi bir bilgi mevcuttur. O da Şeyh Tâceddin İbn Atâullah'ın (Allah bizi kendisiyle menfaatlendirsin) işaret ettiği şu hususdur: "Şeyh İzzeddin ilk başlarda sûfîleri inkâr eden ekser fakihlerin yolunda idi. Şeyh Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî hacca gidip dönünce, ona Resûlullah'nın selâmını getirdi. (Bundan sonra) sûfîler hakkmdaki fikri değişti ve meclislerine müdavim oldu." İşte bu da gösteriyor ki şeyhin İbnü'l-Arabî'yi inkârı evvel emirde Dımaşk'ta bulunduğu dönemde idi. İbnü'l-Arabî'yi övmesi ise sonra olmuştur.

Şeyh Abdülgaffâr, güvenilir şahıslardan birinden İbnü'l-Arabî hakkında şunları aktarmıştır: "İbnü'l-Arabî Şeyh İzzeddin ile birlikte Dımaşk'ta bir evde bulunmaktaydı. Bu sırada bir adam çıkageldi ve İbnü'l-Arabî'ye, 'Çöl tarafına gidiyorum' dedi. İbnü'l-Arabî, 'Araplar sana engel olur (yolunu keser)' dedi. Adam, 'Bu sefere mutlaka gitmem gerekiyor' şeklinde cevap verdi ve gitti. Birden şeyh, 'İşte o bedevînin önü kesildi, elbiselerini soyup aldılar. İşte döndü. İşte o, işte o' demeye devam etti. Tâ ki, 'Ey falan' deyince, adam da, 'Evet (buyur)' cevabını verinceye kadar. Derken biz daha yerimizde oturmuş bir yere ayrılmamışken adam çıplak bir halde yanımıza çıkageldi." Şeyh Abdülgaffâr (bu konu hakkında), "Bu açık bir keşiftir" demiştir. Yine şöyle demektedir: "Bana bunu hikâye eden kişi, bu meseleyi Kâdılkudât Vecîhüddin'den, Kadı Celâleddin İbnü's-Sübkî'nin mi yoksa Şeyh Abdülaziz'in mi rivayet ettiği hususunda şüpheye düştü. Ancak hangisi olursa olsun farketmez ikisi de aynı derecededir."

Yâfiî, *el-İrşâd* adlı eserde şöyle demektedir: "Ârif ve muhakkık birer şeyh olan Şeyh Şehâbeddin es-Sühreverdî ile Şeyh Muhyiddin İbnü'l-Arabî bir araya geldiler. Bir müddet ikisi de gözlerini kapatıp bir şey söylemeden öylece beklediler. Sonra hiçbir şey konuşmadan ayrıldılar. Bunun üzerine İbnü'l-Arabî'ye, Şeyh Şehâbeddin hakkındaki düşüncesi soruldu. 'Tepeden tırnağa sünnetle dolu bir kimsedir' cevabını verdi. Sühreverdî'ye de İbnü'l-Arabî hakkındaki görüşü soruldu. Sühreverdî, 'O, hakikat denizidir' cevabını verdi."

Bana büyük âriflerden ulaşan bir habere göre, arkadaşları kendisine İbnü'l-Arabî'nin sözlerini okuyor o da şerhediyordu. Ölümüne doğru, "Siz İbnü'l-Arabî'nin ne kastettiğini ve sözlerinin ne anlama geldiğini anlayamazsınız" diyerek onları İbnü'l-Arabî'nin kitaplarını okumaktan menetmiştir.

İzzeddin İbn Abdüsselâm'ın İbnü'l-Arabî'yi kınadığı, zındıklıkla itham ettiği haberi bana ulaşmıştı. Bir gün arkadaşlarından biri ona, "Bana kutbu göstermeni istiyorum" diye ısrar etmiş, bunun üzerine o da İbnü'l-Arabî'yi işaret ederek, "İşte (kutub) budur" demişti. Arkadaşı, "Oysa onu kınıyordun" deyince, "Şeriatın zâhirini muhafaza için öyle yaptım" cevabını vermişti. Veya buna benzer bir söz kullanmıştı. Zira Mısır ve Şam ehlinden salah, fazilet sahibi, âdil ve dinde sika ehli olmakla mâruf birden fazla kişiden bana bu haber ulaşmıştır. Ancak bunlardan bir kısmı haberi, "Bana bir veli göstermeni istiyorum" diğer bir kısmı da, "Bana kutbu göstermeni istiyorum" şeklinde bildirmiştir.

Tarikat şeyhlerinden ve hakikat âlimlerinden bir tâife İbnü'l-Arabî'yi methetmiş ve övmüştür. Şeyh Harîrî, Şeyh Necmeddin el-İsfahânî, Şeyh Tâceddin İbn Atâullah vb. kimseler bu grupta yer alanlardır. Başka bir grup da özellikle fakihlerden bir grup onu taan etmiştir. Bir kısmı da hakkında susmayı tercih etmiştir.

Meşâyihten naklolunan ve kendilerine nisbet edilen hususlar işte bunlardır. Bunlardan zâhire aykırı görülen sözlerini şu hususlardan birine hamletmek gerekir:

Birincisi: (Bu sözler), bizzat kendileri tarafından teyit edilmedikçe bu (zâhire aykırı görülen) sözleri kendilerine aitmiş gibi kabul etmeyi doğru bulmayız.

İkincisi: (Bu sözlerin bizzat kendilerinden sâdır olduğu) tespit edildiğinde ise, bu söze uygun bir tevil getirilmelidir. Şayet uygun bir tevil bulunmazsa, bu sözün tevili muhtemelen ilm-i bâtın sahibi âriflerde mevcuttur denilerek (iş ehline) bırakılmalıdır.

Üçüncüsü: Bu (sözlerin) onlardan sâdır olması sekr ve gaybet halinde olur. Sekr haline gelince, mubah sekr hali bağlayıcı değildir. Zira bu haldeyken kişi mükellef değildir.

Bunca çıkarımdan (ihtimalden) sonra (hâlâ bu zevat) hakkında sûizan beslemek ancak muvaffak olamamaktan kaynaklanır. Yardımsız kalmaktan, kötü hüküm ve tüm belalardan Allah'a sığınırız.

İmam Yâfiî *İrşâd*'ın başka bir yerinde de şöyle demektedir: "Şeyhu't-tarika ve hakikat denizi Muhyiddin İbnü'l-Arabî (k.s) şöyle dedi: Arkadaşlarımdan biriyle beraber Kudüs'ün batısında el-bahrü'l-muhîtin (okyanus) kenarında bir yerdeydik. Burada abdalların toplandığı bir mescid vardı. Derken bir adamın yerden yaklaşık dört zirâ yüksekliğe hava üzerine bir hasır sererek namaz kılmaya başladığını gördük. Ben ve arkadaşım donakaldık. Gidip seccadenin altında durdum ve şu şiiri okudum:

'Seven, sırrıyla gafil kaldı sevgilisinden
Havayı yaratıp onu mahlûkatın hizmetine verenin sevgisindeki (bir sırdan)
Âriflerin akılları bağlıdır
Dizayn edicinin rızâ gösterdiği her varlıktan
Onlardır ikrama kavuşan onun katında
Sırları muhafaza edilmiş ve yazılmış olanlar.'

Bunun üzerine namazını kısa tutup şöyle cevap verdi: 'Beraberindeki münkir (kerametleri inkâr eden) sebebiyle namazı bu şekilde kıldım. Ben Ebü'l-Abbas Hızır'ım (a.s).' O ana kadar arkadaşımın evliyanın kerametlerini inkâr ettiğini bilmiyordum. Arkadaşıma dönüp, 'Ey falan adam! Sen gerçekten evliyanın kerametini inkâr mı ediyorsun?' diye sordum. 'Evet' cevabını verdi. 'Peki, şimdi ne diyorsun?' dedim. O, 'Her şey âyan olduktan sonra ne söylenebilir ki?' cevabını verdi."

O yine şöyle demiştir: "Mısır'da fukaradan biri bizi bir davete çağırdı. Orada meşâyihten bir cemaat toplanmıştı. Eski kaplarda (daha önce kullanıl-

mış) yemekler getirildi. Orada sadece abdestte kullanılmak için bulundurulan (henüz kullanılmamış) camdan yapılmış yeni bir kap daha vardı. Ev sahibi o kaptan oradakilere yemek yedirdi. Birden kap (dile gelerek), 'Bende yemek yemek suretiyle beni mükâfatlandıran bu sâdâttan sonra, artık eza mahallinde kullanılmayı kendime yediremem' dedi ve ikiye ayrılmak suretiyle parçalandı. Oradakilere kabın ne söylediğini işitip işitmediklerini sordum. İşittiklerini söylediler. 'Peki, ne dedi? diye sordum. Bana kabın söylediklerini tekrar ettiler. 'Hayır, o başka bir şey söyledi' dedim. Cemaat, 'Ne söyledi?' diye sorunca, dedim ki: O şöyle dedi: İşte kalpleriniz de böyledir. Allah onlara imanla ikramda bulunmuştur. İmandan sonra sakın günah ve dünya sevgisi gibi necasetlerin yeri olmalarına rıza göstermeyin.'" Bu iki hikâyeyi İbnü'l-Arabî'den Şeyh Tâceddin İbn Atâullah *Letâifü'l-Minen*'de; Kâdılkudât Şerefeddin el-Bârizî (v. 738/1337)[576] *Tevsîk* adlı kitabında nakletmişlerdir.

İbnü'l-Arabî'nin Hayatı

Hafız Muhibbüddin el-Buhârî *Zeylü'l-Bağdâd* adlı kitapta şunları aktarmaktadır: "Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Arabî Ebû Abdullah et-Tâî, Endülüs ehlinden idi. Bana ulaştığı kadarıyla, 560 (1116) yılının Ramazan ayının 17'si Pazartesi gecesi Mürsiye'de doğmuştur. Orada büyür. 578'de (1182) İşbîliye'ye intikal eder. 598 (1202) yılma kadar orada ikamet eder. Sonra şark beldelerine, ardından Şam tarafına giderek Rum diyarına varır. Bu arada sûfî ve kalp erbabı birçok kimseyle arkadaşlık yapar. Fıkıh yoluna girer. Hacceder ve birçok yeri dolaşır. Aynı zamanda kavmin ilmi, garp meşâyihi ve zâhidleri hakkında kitaplar telif eder. Kendisine ait güzel şiirler, hoş sözler vardır. Dımaşk'ta iken kendisiyle görüştüm. Şiirlerinden bir kısmını bizzat kendisinden alarak yazdım. Çok hoş bir şeyh idi. Sonra Bağdat'a gider. Orada bir kısım musannefatından bahseder. Hafız b. Ebû Abdullah bunları kendisinden alarak yazar. Şu da yazdığı ve bana bizzat kendisinin okuduğu şiirlerindendir:

'Ey ilim ve şehvet arasında şaşa kalan
Kavuşmamın iki zıddını birleştirmek için
Şeriatı koklamamış kimse
Hakiki miskin zibile olan üstünlüğünü göremez.'"

576 bk. Bağdatlı, *Hediyye*, II, 211.

Hafız Ziyâeddin ed-Dımaşkî *Mu'cem*'inde, "Muhammed b. Muhammed Ali b. Muhammed b. Ahmed Ebû Abdullah b. Ebû Abdullah et-Tâî el-Hâtemî el-Mağribî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî el-Fakîh el-Edîb İbnü'l-Arabî diye mâruf ve es-Sa'd denmekle mevsûf (olan zat) 656 (1258) yılının Cemâziyelâhir ayında Dımaşk'ta vefat etti" demiştir.

Selâhaddin es-Safedî (v. 764/1363),[577] tarihle alakalı kitabında şöyle demektedir: "Edip ve şair olan Sâdeddin Muhammed b. Şeyh Muhyiddin İbnü'l-Arabî 618 (1221) yılının Ramazan ayında Malatya'da doğdu. Hadis ve diğer dersleri takip etti. Çok iyi bir şair idi. Kendisine ait meşhur bir divanı vardır. Şu beyitler de onun şiirlerindendir:

'Sevgiliden kaynaklanan uykusuzluğum sıradanlaştı
Onu gözyaşlarımın seliyle bir görüyorum
Sevgili tükürüğüm faydalıdır dedi
Dinle Mâlik'in Nâfi'den rivayetini.'

İbnü'l-Arabî'nin ikinci bir oğlu daha vardır. İsmi İmâdüddin Muhammed'dir. Kutbüddin el-Yûnînî (v. 726/1326) onun hakkında şöyle demiştir: Faziletli bir kimse idi. Ahmed el-Makdisî'den çokça (hadis) dinlemiştir. O da 667 (1269) yılında Dımaşk'ta vefat etmiştir."

Sa'dî'nin *Târih*'inde Şeyh Muhyiddin İbnü'l-Arabî hakkındaki (olumlu) tespitlerini gördüm. Şeyh Kemâleddin b. Zemlekânî; nebî, melik, şehid ve sıddıklar hakkında yazdığı meşhur *Musannef*'inde onu yüceltmekte ve 'İkinci Fasıl'ın sıddıkıyet kısmında şöyle demektedir: "Şeyh Muhyiddin İbnü'l-Arabî ilâhî marifetler hususunda engin bir denizdir." İbnü'l-Arabî'nin sözlerini özet olarak aktardıktan sonra bölümün sonunda şöyle devam etmektedir: "Onun ve onun gibi olan tarik ehli kimselerin sözlerini naklettim. Zira bu yola girdiklerinden ve tahkik edip zevken yaşadıklarından tarikat ehli, bu makamların hakikatlerini daha iyi bilir, daha iyi görürler. Zevken bir şeyden haber veren, ayne'l-yakînden haber veriyor demektir." Zemlekânî'nin sözleri burada sona erdi.

Safedî de kendisine ulaşan şu haberi vermektedir: "Şeyh Takıyyüddin İbn Teymiyye'ye, Dımaşk'ta bulunan bir adamın, İbnü'l-Arabî'nin sözlerini tevil

577 Bağdatlı, *Hediyye*, I, 185.

yoluyla şeriatın zâhirine uygun hale getirdiğini anlattılar. O adamla bir araya geldi ve ona, 'Bana hakkında şu haberler ulaştı' dedi.

Adam, 'Evet (doğrudur)' dedi.
İbn Teymiyye, 'O halde,
'Büyük bir denize daldım ki,
Enbiya onun sahilinde durmaktaydı'
sözü için ne dersin?' diye sordu.

Adam, 'Bunda zor bir şey yok. Yani, enbiya, ümmetlerini denizden kurtarmak için (kenarda) beklemekteydiler, demektir' dedi.

İbn Teymiyye, 'Bu uzak bir manadır' dedi.

Adam, 'O halde senin anladığın mana nedir?' diye sordu."

Sonra Safedî şöyle devam etmektedir: "Kısaca İbnü'l-Arabî büyük bir insan idi. Sözlerinin anladığımız kısmı güzeldir. Anlamadıklarımıza gelince, bütün ilimler Allah'a aittir. Onlara tâbi olmakla veya her söylediğiyle amel etmekle mükellef değiliz.

el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye adlı kitabını yirmi cilt halinde kendi hattıyla yazılmış şekliyle gördüm. Bu kitapta başkalarının sözlerinde olmayan incelikler, gariplikler ve acayip şeyler gördüm. Bu kitapta sanki mâkul ile menkûl eşit ve özel bir surette gözlerinin önünde temsil edilmekte ve o istediği zaman onları müşahede etmekte gibi. Gerektiğinde konuyla ilgili âyet ve hadis sunmaktadır. Bu, kudret ve ittilâm nihayetidir. Bu kitaba vâkıf olan kimse, değerini yüce tutar. Bu, tasnifatının en önde gelenidir.

Kitabında önce akîdesinden bahsetmektedir. Başından sonuna kadar Şeyh Ebü'l-Hasan el-Eşa'rî akîdesi olduğunu gördüm. Onun görüşüne muhalif bir şey yoktu. Üzerine şu şiiri *yazmıştı:*

'Bu inançta hiçbir şey mevcut değildir,
Onu yalanlamayı ve bühtana uğratmayı gerektirecek,
Hayır, hayır, muhalif değildir ne akla ne de
Kur'anın getirdiği nakle.
Orada Eş'arî'ye dayanak vardır

Sözlerine de yer vardır.
Her neyi iddia ediyorsa konu oraya yönelmekte
Delil ve burhanlar gelmektedir.
Onu kötüleyenlerin aksinedir fakat,
İnsan da hasetten beri değildir.'"

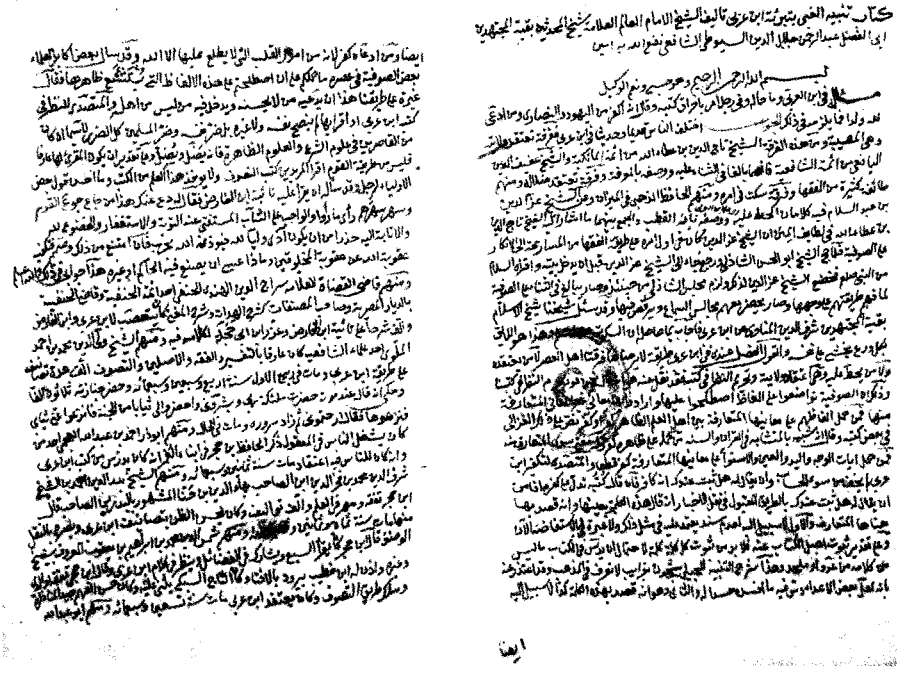

"Tenbîhü'l-Gabî bi-Tebrieti İbni'l-Arabî" Risalesi ilk sayfası

BİBLİYOGRAFYA

Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed, *İnbâü'l-Gumr bi-Enbâi'l-Umr*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.

Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn: Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn* (haz. Rıfat Bilge-İbnülemin Mahmud Kemal İnal), İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1951.

İbn Müflih, Burhâneddin İbrahim b. Muhammed b. Abdullah, *el-Maksadü'l-Erşed fî Zikri Ashâbi Ahmed* (thk. Abdurrahman b. Süleyman), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1410/1990.

İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb* (thk. Abdülkadir el-Arnaût-Mahmud el-Arnaût), Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1413/1996.

Kannevcî, Sıddîk b. Hasan, *Ebcedü'l-Ulûm*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978.

Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn an-Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, [baskı yeri yok], Maarif Matbaası, 1941.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB., 2004.

Süyûtî, Celâleddin, *Tenbîhü'l-Gabî bi-Tebrieti İbni'l-Arabî,* Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Hk 2964.

____, *Tenbîhü'l-Gabî fi Tenzihi İbnü'l-Arabî,* Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 34 Sü-Aşir 445/4.

____, *Tenbîhü'l-Gabî fi Tenzîhi İbni'l-Arabî,* Kastamonu İl Halk Ktp., nr. 37 Hk 2746.

____, *Tenbîhü'l-Gabî fi Tenzîhi İbni'l-Arabî,* Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 34 Fe 2119/31.

____, *Tenbîhü'l-Gabî fi Tenzîhi İbni'l-Arabî,* Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 34 Ae Şer'iyye 1358.

____, *Tenbîhü'l-Gabî fi Tenzîhi İbni'l-Arabî,* Mısır: Mektebetü'l-Âdâb, 1410/1990.

____, "İmam Süyûtî'nin İbnü'l-Arabî'ye Dair Bir Risalesi: Tenbîhü'l-Gabî bi-Tebrieti İbnü'l-Arabî" (çev. Ferzende İdiz), *Dicle Üniviversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* c. XIV, sy 1 (Haziran-2012), ss. 329-356.

Tabbâ', İyâz Halid, *Celâleddin Süyûtî: Ma'lûmâtü'l-Ulûmi'l-İslâmiyye,* Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1417/1996.

Zengin, Emine, *Süyûtî'nin Edebü'l-Fütyâ İsimli Eserinin Tahkiki* (yüksek lisans tezi, 2010), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm: Kâmûsü't-Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ*, Beyrut: Dârü'l-İlm, 1075/1664.

تنزيه الاعتقاد عن الحلول والاتحاد

TENZÎHÜ'L-İ'TİKÂD ANİ'L-HULÛL VE'L-İTTİHÂD

HULÛL ve İTTİHÂD MESELESİNE DAİR

Giriş

İlâhî zatın veya sıfatların yaratıklardan birine veya tamamına intikal edip onlarla birleşmesi anlamında bir terim olan hulûl, geleneksel dinlerden tek tanrılı dinlere kadar geniş bir inanç kuşağında görülür. İnsan üstü ilâhî bir kudretin belli bir amaç doğrultusunda çoğunlukla insan, bazan da hayvan sûretinde tamamen veya kısmen yeryüzünde görünmesini (bedenlenme) ifade eder. Bu tanımıyla hulûl, basit bir şekil değiştirmenin ötesinde ilâhî iradenin bilinçli olarak kendini göstermek üzere herhangi bir varlığın bedenini seçmesiyle ilgilidir.[578]

Hulûl telakisinin ilk olarak nerede ve kimlerle başladığı hususunda değişik fikirler ileri sürülmüştür. Hulûl inancının köklerini eski İran ve Hint dinlerine, Zerdüştîlik ve Budizm'e dayandıranlar bulunduğu gibi; Sâbiîler veya firavunlar tarafından ortaya atıldığını kabul edenler de vardır. Ebü'l-Alâ el-Maarrî, ilâhlık iddiasında bulunmasını dikkate alarak Firavun'un hulûl inancını benimsediğini kaydeder. Şehristânî'ye göre hulûl inancını ortaya atanlar Har-

578 Kürşat Demirci, " Hulûl", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 40.

ranlı Sâbiîler'dir. Zira onlar tanrının semavî varlıklara (yıldızlar) bürünerek tecelli ettiğine inanıyorlardı. Bu telakki de hulûlün esasını teşkil eder.[579]

Müslümanlar arasında hulûl fikrini benimseyen ve yayan ilk kişinin Abdullah b. Sebe olduğu kaydedilir. Buna göre Abdullah b. Sebe; ilâhî bir cüzün Hz. Ali'ye ve onun soyundan gelen imamlara intikal ettiğini söyleyerek böyle bir düşünceyi başlatmıştır. Bu düşünce Beyân b. Sem'ân ve Ebü'l-Hattâb el-Esedî tarafından geliştirilerek yaygınlaştırılmıştır. Daha sonra teşekkül eden aşırı Şîa fırkalarda hulûl ilkesi ortak bir inanç haline gelmiştir.

İbn Haldûn, hulûl inancının bu aşırı fırkalar aracılığıyla bazı sûfîlere taşındığını ve bu çevrelerde taraftar bulduğunu kaydetmektedir.[580]Ancak burada kastedilen sûfîler, mutasavvıf geçinen ve gerçek sûfîler tarafından da reddedilmiş olan bazı aşırı fırkalardır. Bu aşırı fırkaların dillendirdiği hulûl ve ittihâd fikrinden dolayı, bazı kesimler, tüm mutasavvıfları hulûl ehli olmakla suçlamışlardır. Buna karşın işin hakikatine vâkıf olmuş olan âlim ve sûfîler, gerçek sûfîlerin bunu kastetmediklerini ve gerçek anlamda hulûl ve ittihâd iddiasında bulunmanın küfür olduğunu belirtmişlerdir. Bu konuyu açıklama sadedinde de eserler telif ederek meselenin nasıl anlaşılması gerektiğini belirtmişlerdir. Sûfîleri hulûl ehli olmakla suçlayanlara reddiye babında eser yazıp, aslında sûfîlerin meseleye nasıl yaklaştıklarını belirten âlimlerden biri de İmam Süyûtî olmuştur. İmam Süyûtî, bu maksatla *Tenzîhü'l-İ'tikâd ani'l-Hulûl ve'l-İttihâd* adlı bir risale yazmış ve konuyu izah ederek sûfîlerin böyle bir düşüncede olmadıklarını anlatmaya çalışmıştır. Bu çalışma, söz konusu eserin tercümesinden ibarettir.

Risale tercüme edilirken İmam Süyûtî'ye ait birçok risaleyi de barındıran *el-Hâvî li'l-Fetâvâ fi'l-Fıkh ve Ulûmi't-Tefsîr ve'l-Hadîs ve'l-Usûl ve'n-Nahv ve'l-İ'râb ve's-Sâiri'l-Fünûn*[581] adlı eserin II. cildinin 122-129 sayfaları arasında yer alan risale metni esas alınmıştır. Ayrıca risalenin Ankara Millî Kütüphane, 06 Hk 1177 numarada bulunan nüshasıyla da karşılaştırılmıştır.

---

579 Yusuf Şevki Yavuz, "Hulûl [İslâm Düşüncesinde]", *DİA*, İstanbul 1998, c. XVIII, ss. 341-342.

580 bk. Yavuz, a.g.m., XVIII, 342.

581 Süyûtî, Celâleddin, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ fi'l-Fıkh ve Ulûmi't-Tefsîr ve'l-Hadîs ve'l-Usûl ve'n-Nahv ve'l-İ'râb ve's-Sâiri'l-Fünûn* (thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000.

Nüshaları

Eserin tespit edebildiğimiz kadarıyla şu nüshaları mevcuttur:

1. Ankara Millî Kütüphane, Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 1177 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. Koyu vişne rengi deri bir cilt içerisinde bulunmaktadır. Sarı saman rengi kâğıt üzerine yazılmış olan risale, 1b-8b varak aralığında olup 15 st. 220x160-155x100 mm. ebadındadır. Nesih hat ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Başında ve sonunda eserin müstensihi olan Ahmed Efendi'nin vakıf mührü bulunmaktadır.

2. Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, FE2121/64 numarda kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. Nesih yazıyla yazılmış olan risale, 33 st. 298X205-210X125 mm. ebadındadır. Müstensihi Abdurrahman b. Muhammed adında bir zat olup mecmuanın 201-204 varak aralığında bulunmaktadır.

3. Edirne Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi, 22 Sel 6188/8 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. Bu risalenin ilk sayfası kopuktur. Ancak bu kopuk sayfa aynı mecmuanın ilk sayfalarında müstakil bir sayfa olarak bulunmaktadır.

Bu risalenin ayrıca Abdüllatif Hasan Abdurrahman tarafından yapılan tahkikli hali Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından bastırılmıştır.[582]

Muhtevası

İmam Süyûtî bu risaleyi, mutasavvıfları hulûl ve ittihâd ehli olmakla suçlayan kesimlere karşı bir reddiye olarak yazmıştır. İmam Süyûtî, gerçek mutasavvıfların bu tür sözlerden münezzeh olduklarını, "Onları böyle bir bid'ata bulaşmış olmaktan da tenzih ederiz. Zira onlar, fıtrat olarak en temiz ve kalp olarak en sahih kimseler olup böyle muhal bir fikir tarafında olmaktan berîdirler"[583] sözleriyle ifade eder.

Eserde İmam Süyûtî, hulûl ve ittihâd meselesi üzerinde durmakta ve tarihî gelişimi hakkında kısa bir bilgi vermektedir. Ona göre bu meseleyi ilk dillendirenler hıristiyanlardır. Ancak hıristiyanların, hulûl meselesini Hz. İsa'nın

582 bk. Süyûtî, *el-Hâvî,* c. II, ss. 229-242.

583 Süyûtî, Celâleddin, *Tenzîhü'l-İ'tikâd ani'l-Hulûl ve'l-İttihâd,* Millî Ktp., nr. 06 Hk 1177, vr. 1b.

şahsıyla sınırlı tuttuklarını, buna karşın gulât mutasavvifeden bir grubun, hulûlü birden daha fazla kişi hakkında da câiz gördüklerini söyler. Süyûtî, eğer gulât mutasavvife hakkında gelen bu nakiller doğru ise o zaman bunlar, küfürde hıristiyanları da geçmişlerdir, der.[584]

Böylece İmam Süyûtî, tasavvuf ehli olduğunu iddia eden ve hulûlü gerçek anlamında kullananları açıkça tekfir etmektedir. Yine risalede Süyûtî, ulema ve sûfîlerin, hulûl ve ittihâdı şiddetle redettiklerini, müslümanları bundan sakındırdıklarını ifade etmekte ve başta İmam Gazâlî olmak üzere bu fikri reddeden mukakkik sûfî âlimlerin eserlerinden pasajlarla konuyu işlemektedir.

İmam Süyûtî, ittihâd ve hulûlü gerçek anlamında kullanan ve böylece aşırı giden bu grubu açıkça tekfir eder. Ancak mutlak anlamda ittihâd kelimesini, başka manada kullanan hakikat ehlinin de bulunduğunu belirtir. İmam Süyûtî, "Sonuç olarak; ittihâd lafzı, müşterek bir lafızdır. Dolayısıyla bazan mutlak anlamda zemmedilmiş olan hulûl (ki o, ittihâdın aynısıdır) manasında kullanılır ki bu manada kullanmak küfürdür. Bazan da ıstılahî manada sûfîlerin üzerinde ittifak ettiği fenâ makamı anlamında kullanılır. Bu ıstılahın kullanımında ise bir şüphe yoktur. Çünkü hiç kimse bu ıstılahı (ittihâd kelimesinin) sahih manasında kullanmaktan menedilemez. Şer'an bunu kullanmakta bir mahzur da yoktur. Şayet bu lafzı (ittihâd) kullanmakta bir mahzur bulunsaydı, bu takdirde hiç kimse bu lafzı ağzına dahi alamazdı. Oysaki sen, 'Benimle arkadaşım Zeyd arasında bir ittihâd (birlik) var' diyorsun. Kaldı ki ittihâd lafzını (günlük konuşma ve ilimlerinde) birer hadis, fıkıh ve nahiv ıstılahı olarak değişik anlamlarda kullanan nice muhaddis, fukaha, nahivci vb. insan vardır. Hadisçilerin, 'Hadisin iki mahreci (kaynağı) ittihâd etti (birleşti)' sözü ile fakihlerin, 'Hayvanların çeşitleri ittihâd etti' sözleri ve nahivcilerin, 'Lafzen ve manen âlimler ittihâd etti' sözlerinde olduğu gibi. Aynen bunlar gibi muhakkik sûfîler de ittihâd lafzını kullanmışlardır. Sûfîler de ittihâd lafzıyla; nefsin yok olması anlamına gelen fenâ ve tüm işleri Allah için ispat anlamında kullanmışlardır. Yoksa sûfîler bu ittihâd lafzını, tüyleri ürpeten ve zemmolunmuş gerçek manasında (hulûl) kullanmazlar"[585]sözleriyle özetler.

584 Süyûtî, *Tenzîhü'l-İ'tikâd*, vr. 1b-2a.

585 Süyûtî, *Tenzîhü'l-İ'tikâd*, vr. 5a-b.

تنزيه الاعتقاد عن الحلول والاتحاد

Tenzîhü'l-İ'ikâd ani'l-Hulûl ve'l-İttihâd

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!

Hamd, Allah'a; selâm, O'nun seçkin kulları üzerine olsun. Hulûl ve onun son derecesi olan ittihâd hakkında ilk olarak söz söyleyenler (bu fikri ortaya atanlar), hıristiyanlardır. Ancak onlar hulûl ve ittihâdın, İsa (a.s) veya o ve annesi Meryem'e has olduğunu söylediler. Başka kimse için hulûlden bahsetmediler. Bunu da (ilâhî) kelimeye has kıldılar, Zât'a değil. Öyle ki İslâm âlimleri, reddiye olmak üzere hıristiyanları bunun benzeri bir fikri, Musa (a.s) ve Zât hakkında da söylemeye mecbur etme yöntemine başvurdular. Oysa hıristiyanlar, (yahudilerin Musa hakkında ileri sürdükleri) bu iki söylemi de kabul etmiyorlardı. Bu durumda böyle bir fikrin bâtıl olduğunu kabul ettiklerine göre, İsa (a.s) hakkında söylediklerinin de geçersiz olması gerekir.

İslâm ile nitelenenler ise (müslümanlar), böyle bir bid'ata bulaşmadılar. Onları böyle bir bid'ata bulaşmış olmaktan da tenzih ederiz. Zira onlar, fıtrat olarak en temiz ve kalp olarak en sahih kimseler olup böyle muhal bir fikir tarafında olmaktan berîdirler. Ancak hıristiyanların böyle bir fikir tarafında oldukları düşünülür. Zira onlar, zihnen mahlûkatın en ahmakları ve kalpleri en kör olanlarıdır. Şu var ki, gulât mutasavvıfeden bir grubun, bu tür (hulûl ve ittihâd) fikirleri ileri sürdükleri, hatta hıristiyanların bir kişi ile sınırlandırdıkları bu düşünceyi (bu bâtıl grupların) birden daha fazla kişi hakkında câiz gördüklerine dair nakiller gelmiştir. Eğer gulât mutasavvife hakkında gelen bu nakiller doğru ise o zaman bunlar, küfürde hıristiyanları da geçmişlerdir.

Bu fikri çağrıştıran "enelhak" (sözünü) diyen kimse hakkında (onu mazur gösterme babından) söylenebilecek en güzel söz, bunu sekr (sarhoşluk), istiğrak ve aklı başından gittiği bir anda söylediğini beyan etmek olur. Nitekim Allah da aklı başından giden kimseden mükellefiyeti kaldırmış ve sözlerini yok hükmünde saymıştır. Dolayısıyla bu kimsenin söylediği bu sözün, bir görüş olarak sayılması şöyle dursun, hiçbir değeri yoktur ve bu sözleri dikkate alınmaz.

Ulema ve muhakkik sûfîler, hulûl ve ittihâddan bahsetmenin bâtıl olduğunu devamlı açıklamış, onun fâsid olduğu hususunda uyarıda bulunmuş ve dalâletinden sakındırmışlardır. Şimdi imamların bu konudaki görüşlerinden bir nebze alıntı aktaralım.

Bu konuda Hüccetülislâm İmam Gazâlî, *İhyâ*'nın "Semâ" babında şöyle demektedir: "Dördüncü hal: Hal ve makamları geçip Allah'tan başkasını anlamayan kimsenin semâıdır (dinlemesi). Hatta bu kimse nefsinin hallerinden ve işlerinden bile habersizdir. Kendisi tıpkı şühûd-ı aynînin denizinde kaybolup aklını şuurunu kaybeden bir kimse gibidir. Öyle ki onun hali Hz. Yusuf un güzelliğini görüp akılları başlarından gidip, hislerini kaybedip ellerini kesen kadınların haline benzer. İşte sûfîler böyle bir hali 'fenâ fi'n-nefs' diye tabir ederler. Kişi, nefsinden fâni (habersiz) olduğu zaman, başkasından da fâni (habersiz) olur. Bu durumda sanki kişi her şeyden habersiz ve her şeyi kaybetmiştir. Sadece görünen 'Bir' kalmıştır. Aynı zamanda kişi şühûddan da fâni olmuştur. Çünkü kalp, müşahid olarak şühûda ve nefsine iltifat (baktığı) ettiği zaman, meşhûddan (görünen) gafil olmuş olur. Bu bakımdan görünende gark olan bir

kimsenin istiğrak halinde görünenin rü'yetine iltifatı yoktur. Görmesini temin eden gözüne de lezzet aldığı kalbine de iltifatı yoktur. Zira sarhoş kimsenin, sarhoşluğundan haberi olmaz! Lezzetlenen bir kimsenin lezzetlenmesinden de haberi olmaz. O sadece lezzet aldığı şeyden haberdar olur. Bu durum, bir şeyi bilmek gibidir. Bir şeyi bilmek, o şeyi bilmeyi bilmekten farklıdır. Bu bakımdan şeyi bilen zât, şeyi bilmenin bilgisine sahip olduğu zaman, şeyden yüz çevirmiş sayılır. Bu hal bazan mahlûk hakkında olur ve aynı zamanda Hâlik hakkında da olabilir. Fakat çoğu zaman bu hal, gelip geçer, durup devam etmez, çakan şimşek gibidir. Eğer devam ederse beşerî kudret ona güç yetiremez. Çoğu zaman beşerî kudret onun meşakkati altında tir tir titrer ve onunla nefsi helâk olur. İşte bu derece, sıddıkların anlayış ve vecd derecesidir ve derecelerin en yücesidir. Zira haller üzerindeki semâ beşerî sıfatlarla karışıktır. O ise, bir nevi kusurdur. Ancak kemal odur ki kişi tamamen nefsinden ve hallerinden habersiz olsun. Yani onu unutsun ve ona iltifatı kalmasın. Hz. Yusuf hadisesinde bahsi geçen kadınların ne ellerine ve ne de bıçaklara iltifatları kalmadığı gibi. Bu bakımdan böyle bir kimse Allah için dinler, Allah ile dinler, Allah hakkında dinler ve Allah'tan dinler (Bütün işlerini onunla yapar ve onun için yapar, kalbi her daim onunla olur). Bu rütbe, hakikatlerin engin dalgalarına dalan kimsenin rütbesidir. Hallerin ve amellerin sahiline geçen, tevhid safasıyla birleşen, katıksız ihlâsla tahakkuk eden, kendisinde asla bir şey kalmayan, beşeriyeti tamamen sönüp kül olan, beşerî sıfatlara müstakil olarak bakması tamamen yok olan bir kimsenin derecesidir... Hulûl ve ittihâd iddiasında bulunanın hayali buradan kaynaklanarak, 'Enelhak!' dedi. Bu hayalin etrafında hıristiyanların, lâhût (Allah) ile nâsûtun (beşerin) birleşme davasındaki sözleri fısıldamaktadır. Bütün bunlar, onların değişik ibarelerine binaendir. Bu ise sırf hatadır." Bunların hepsi Gazâlî'nin konuyla ilgili sözleridir.

Gazâlî "Muhabbet Babı"nda da şöyle demektedir: "Basireti kuvvetli olup kudreti zayıf olmayan bir kimse ise, normal durumunda Allah'tan başkasını görmez ve ondan başkasını bilmez. Varlıkta Allah'tan başkasının olmadığını, fiillerinin ise Allah'ın kudret eserlerinden bir eser oluğunu bilir. Bu bakımdan o fiiller, Allah'a tâbidir. Allah olmasa, hakikat o fiillerin varlığı da olmaz. Varlık, ancak bütün fiillerin varlığının kendisine bağlı olduğu Hak olan 'Bir'in varlığıdır. Hali bu olan kimse, fiillerin hangisine bakarsa mutlaka orada fâili

görür. Dolayısıyla göğün, yerin, hayvanların ve ağaçların yaratık olması sebebiyle, onlara bakmaz. Hak olan Bir'in sanatı olması hasebiyle fiile bakar. Bu bakımdan onun bakışı, Allah'ı geçip de başkasına yönelmez. Tıpkı bir insanın şiirine, yazısına veya yazmış olduğu kitaba bakan bir kimse gibi. Bu kimse orada şair ve musannifi görür. Onun eseri olması bakımından görür. Mürekkep ve terkibinde kullanılan maddeler ve beyaz kâğıt üzerinde yazılmış hat olarak bakmaz. Bu bakımdan bu kimse musannifin gayrisine bakmış olmaz!

Bu şekilde bütün âlem Allah'ın tasnifidir. Bu bakımdan âleme, Allah'ın fiili olarak bakan ve âlemin Allah'ın fiili olduğunu bilen, Allah'ın fiili olduğu için âlemi seven bir kimse, Allah'tan başkasına bakmış, Allah'tan başkasını tanımış ve Allah'tan başkasını sevmiş olmaz. İşte böyle bir kimse, Allah'tan başkasını görmeyen hakiki muvahhid olur. Hatta nefsine, nefsi olması hasebiyle değil, Allah'ın kulu olması hasebiyle bakar. İşte hakkında 'fenâ fi't-tevhîd, fenâ an nefsihî' (tevhidde fâni olmuş, nefsinden yok olmuştur) denilen kimse budur! 'Biz bizimle idik! Sonra biz bizden fâni olduk ve bizsiz kaldık' diyenin sözünde bu manaya işaret vardır. Evet! Bütün bunlar basiret sahipleri nezdinde bilinen şeyler olup, anlayışların zafiyetinden, ulemanın bu meseleleri anlaşılır ve amaca uygun olarak anlatmadaki kusurlarından dolayı idrak edilmeleri zorlaşmıştır. Veya bilenler kendi nefisleriyle meşgul oldukları ve bunun başkasına fayda vermediğine inandıkları için, bu meseleler müşkil ve çözülmez bir vaziyette kalmıştır."

Daha sonra İmam Gazâlî şöyle devam etmektedir: "İnsanlar burada hiziplere ayrıldılar. Zâhirî teşbihe meyledenlerin hizbi, münasebet hududunu aşıp da ittihâd (kul ile Allah'ı birleştirme) hududuna varan ifratçılar zümresi hulûle kâil olmuşlardır. Hatta bazıları 'Enelhak' (Ben Hakk'ın kendisiyim) dediler. Hıristiyanlar İsa (a.s) hakkında dalâlete sapıp, 'İsa Allah'tır!' dediler. Başkaları da nâsût (beşer), lâhûtun kaftanını giymiştir dediler. Başkaları da, 'Onunla birleşti' dediler. Ancak kendilerine teşbih ve temsilin, ittihâd ve hulûlün muhal olduğu gösterilenler ve kendilerine sırrın hakikati görünenler çok azdır." İmam Gazâlî'nin sözleri burada sona erdi.

Konuya İmam Gazâlî'nin sözleriyle başladık. Çünkü o, fakih, usulcu, mütekellim ve sûfî bir zattır. Tüm bu ilimler kendisinde mevcut olduğu için,

Gazâlî, bu konuda kendisine güvenilmesi gerekenlerin en önde gelenidir.

İmâmü'l-Haremeyn, *İrşâd*'da şöyle demiştir: "Hıristiyan mezhebinin aslı, ittihâdm sadece İsa (a.s) hakkında gerçekleştiği ve bunun başka hiçbir nebî için söz konusu olmadığı şeklindedir. Hıristiyan mezhepleri bu meselede ihtilafa düşmüşlerdir. Onlardan bir mezhep, hulûlden maksat, Kelime'nin, İsa'nın (a.s) cesedine hulûl etmesidir. Araz onun mahalline hulûl etmez, dediler. Rumlar, içkinin süte karışması gibi, Kelime, İsa'nın (a.s) cesedine imtizaç edip ona karışmıştır, şeklinde bir görüşe vardılar. Bu görüşlerin tamamı, gelişigüzel söylenmiş (dayanıksız) sözlerdir. Üstat Ebû Bekir b. Fûrek, *en-Nizâm fî Usûli'd-Dîn* isimli kitabında şöyle demiştir: Hıristiyanlar; İsa (a.s), lâhûtî ve nâsûtîdir (ilâhî ve beşerî bir varlık) dediler ve Kelime'nin, Meryem'e (a.s) hulûl ettiğinden dem vurdular. Onlardan bazıları; suyun süte dahil olup onunla karışması gibi, Kelime de Meryem'e o şekilde (karışım biçiminde) hulûl etmiştir, dediler. Bazıları da; parlatılmış düz bir aynaya yansıyan kişinin aynayla karışımı söz konusu olmadığı gibi, Kelime de Meryem'e aralarında herhangi bir karışım söz konusu olmadan hulûl etmiştir, dediler. Bazıları da; lâhûtla nâsûtun meselesi, kendisinde nakış belirleninceye kadar tesir eden, sonra da kendisinde hiçbir iz kalmayan mühürle mühür mumu arasındaki ilişkiye benzer, demişlerdir. Bunlardan birincisi, Yakubiyye tarikatının, ikincisi Melekiyye tarikatının, üçüncüsü ise Nesturiyye tarikatının görüşüdür."

Daha sonra İmâmü'l-Haremeyn şöyle demiştir: "Bilmiş ol ki hıristiyanlar, ittihâd meselesini savundular. Onlardan bir tâife, ittihâd hakkında o, Mesîh'in cesedine hulûl etmiş olan Kelime'dir, dedi. Yakubiyye mezhebi; ittihâd, iki şeyin birbirine karışımıdır, dedi. Bununla beraber, Kelimetullah'ın, ittihâd ile et ve kana dönüştüğünü iddia ettiler. Onlardan başka bir tâife ise ittihâd, üzerinde Rûhulkuds izhar olacak şekilde Kelime'nin ona bırakılmasıdır (yansıtılmasıdır), dediler. Bu görüşü beyan edenlerden bahsetmiştik. Bunlar bu durum, sûretin aynada görülmesi, mühür nakşının mühür mumunda iz bırakması gibidir, diyenlerdir. Bu görüşte olanlara şöyle denir: Bu sûretin aynada ya da pürüzsüz bir nesnede belirmesi olayı, bir şeyin başka bir şeye karışması (onunla bir olması) veya bir şeyin başka bir şeye dönüşmesi olayı (gibi) değildir. Bilakis Allah'ın kâinata koyduğu kanun gereği, bir kimse parlak bir eşya karşısında durduğu zaman Allah o kimseye o parlak nesnede bir sûret yaratır ve o kişi

kendisini görür. (Yoksa o) parlak nesnede bir şey olduğu için değil. Görmez misin ki şayet aynada görülen kişinin yüzüne dokunulsa, bizzat kendi yüzüne dokunulmuş olunur, içinde belirdiği parlak nesnenin yüzü değil. Bundan aynanın içinde herhangi (ikinci bir) şey olmadığı anlaşılır. İşte bu söz, Kadîm olan Sübhân Allah'tan herhangi bir şeyin, Meryem (a.s) veya İsa'da (a.s) bulunmadığı (hulûl etmediği); onun lâhûtî ve nâsûtî olduğunu söyleyen görüşün geçersiz olduğunu anlamalarını gerekli kılan bir sözdür. Yine, mühür ve mühür kaşının mumla olan ilişki üzerinden verilen örnek de böyledir. Zira yüzük kaşından mumda herhangi bir şey hâsıl olmuyor. Sadece mumun bir kısmından bir kısmı içerisinde bir terkip oluşturulur. Kaldı ki bu zikrettikleri örneklerin tamamı, ancak aralarında hulûlün (birbirine karışmanın) ve vasıflarının değişmesinin mümkün olduğu, birbirine temas eden, birbirini geçen, birbirine yapışabilen mahdut cisimler hakkında câizdir. Yüce Allah ise tüm bunlardan münezzehtir.

Kelime'nin et ve kana dönüştüğünü söyleyenlerin iddialarına gelince, böyle bir şey câiz değildir. Zira eğer böyle bir şey câiz olmuş olsaydı, o zaman kadîm olanın da muhdes (sonradan yaratılmış) olana dönüşmesinin câiz olması gerekirdi. Bunun câiz olması durumunda ise, muhdes olanın da kadîme dönüşmesi câiz olurdu. Bu durumda da muhdes ile kadîm arasındaki fark ortadan kalkmış olurdu ki böyle bir şey mümkün değildir. Dolayısıyla hıristiyanların bu konuda söylediklerinin tamamı geçersiz ve bâtıl olmuş oldu." İmamın sözleri burada sona erdi.

İmam Fahreddin er-Râzî de bu konuda *el-Mahsûl fî Usûli'd-Dîn* adlı kitabında şöyle demiştir: "Allah Teâlâ, başkasıyla ittihâd etmez. Zira böyle bir ittihâd halinde ittihâdı gerçekleştirenlerin ikisi de varlığını sürdürürse, burada bir düalizm (ikilik) olmuş olur, bir kişi değil (yani buna ittihâd denilemez). Şayet her ikisi de yok olursa, o zaman ittihâd olmamış olur, hatta üçüncü bir durum olmuş olur. Yok, eğer bunlardan biri yok olup diğeri bâki kalırsa, bu durumda da ittihâddan söz edilemez. Çünkü mâdum (yok olan) mevcutla birleşemez."

Kadıların kadısı ve *el-Hâvi'l-Kebîr* adlı kitabın sahibi olan Ebü'l-Hasan el-Mâverdî, bu konuda bazı hıristiyanlarla tartıştığı *Münâzara*'sında şöyle demektedir: "Hulûl ve ittihâdı savunanlar, şeriata göre müslüman sayılmazlar. Ancak bunlar zâhiren ve ismen müslümandırlar. İttihâd ve hulûlden dem vur-

duktan sonra yapılan tenzih fayda vermez. Zira böyle bir düşünceyle birlikte tenzihte bulunduğunu iddia etmek, ilhâddır. Hem Allah'ın, Meryem'den olma bir beşere hulûl ettiğine inanarak yapılan bir tevhid nasıl sahih olabilir. Kaldı ki böyle bir hulûl; ya bir arazın bir cevhere hulûl etmesi şeklinde olur ki bu durumda Allah için o (hâşâ) arazdır, denilir. Ya da cisimlerden birinin diğerine girmesi şeklinde olur ki bu durumda da o, cisimdir denilir. Burada eğer (hâşâ Allah) tamamen hulûl ederse o zaman beşer kalıbı içerisinde hapsolmuş olur ki bu takdirde o da (beşer gibi) bir başlangıç (bidayet) ve bir son (nihayet) sahibi olmuş olur. Yok, eğer Allah, bir kısmıyla hulûl etmişse (öbür kısmı hulûl etmemişse) bu durumda da hâşâ Allah kısımlara bölünmüş olur. Oysa bu iddiaların tamamı (ıvır zıvır) yalan ve yoldan sapıtmalardır."

Kadı İyâz da *Şifâ* isimli kitabında şöyle demiştir: "Bir kısım mutasavvıf, Bâtıniyye, hıristiyan ve Karâmite'nin dediği gibi, Allah'ın herhangi bir şahsa hulûl ettiğini iddia eden grupların küfrü üzerinde müslümanlar icmâ etmiştir."

Kadı İyâz, başka bir konuyu anlatırken de şöyle demektedir: "Allah'ı başka bir şeye benzeten (teşbihte bulunan), onu tecsim eden (cisimlendiren) yahudiler ile Allah hakkında hulûlü, intikali (başka bir şeye dönüşme) ve imtizacı (başka bir şeyle karışma) câiz gören hıristiyanlar, Allah'ı anlayamamışlardır." Bunu İmam Nevevî, *Şerhu'l-Müslim*'de Kadı İyâz'dan nakletmiştir.

Kadı Nâsırüddin el-Beyzâvî, *Tefsîr*'inde لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ *"Şüphesiz, Allah, Meryem oğlu Mesîh'tir, diyenler andolsun ki kâfir olmuşlardır"586*âyetinin tefsiri hakkında şöyle demektedir: "Bu görüş, ittihâdı savunan (hıristiyan) Yakubiyye mezhebinin görüşüdür." Yine Beyzâvî, أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ *"Hâlâ Allah'a tövbe edip O'ndan bağışlanmayı dilemeyecekler mi? Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir"*[587] âyetini açıklarken şöyle demektedir: "Yani bunlar bu tehdit ve takrirden sonra, hâlâ bu tür akîdeleri ve sapık söylemleri terkedip, tevhid ve tenzihle Allah hakkında ittihâd ve hulûlde bulunmaktan istiğfarda bulunmak suretiyle tövbe etmezler mi?"

Şeyh İzzeddin İbn Abdüsselâm da *el-Kavâidü'l-Kübrâ* isimli kitapta şöyle demektedir: "Her kim Allah Teâlâ'nın, insan veya herhangi bir şeyin cese-

586 Mâide 5/17-72.

587 Mâide 5/74.

dine hulûl ettiğini iddia ederse o, kâfir olmuş olur. Çünkü şeriat, insanoğlu tecsimde bulunmaya alışık olduğu (bu düşünce kendisinde hâkim olduğu ve eşyayı cisimlendirerek algıladığı) için sadece Mücessime mezhebini bu konuda affetmiştir. Zira insanoğlu, cihet olmaksızın herhangi bir mevcudu anlayamıyor (düşünemiyor). Ancak hulûl böyle değildir. Zira hulûl (fikri) insanın aklını istila etmediği gibi akıllı bir kalbe de böyle bir fikir aslında düşmez. Dolayısıyla hulûl düşüncesi affolunmaz." Burada sözleri sona erdi.

Ben derim ki bu sözlerden şeyhin maksadı şudur: Yani Mücessime hakkında var olan ihtilaf, (hulûl) düşüncesinde olanların küfrü hususunda icra olunmaz. Aksine icmâen hulûlden bahsedenlerin küfrü ile böyle bir ihtilaf ortadan kalkar.

Hafız Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilye*'nin baş kısmında şöyle demiştir: "Şimdi, Allah'tan yardım diliyor ve benden mutasavvıfların önde gelen muhakkiklerinden bir cemaatin isimlerini içeren, sahabe, tâbiîn ve tebeü't-tâbiîn dönemlerinden itibaren zühd yolundaki tabakalarını tertip eden, bu dönemden sonra gelip, delil ve hakikatleri bilen, hal ve tarikat ehli, riyâzet bahçelerinin sahibi, avârız[588] ve alâiki[589] birbirinden ayırt edebilen; kınayıcı, aşırıya kaçan, kılıca sarılan iddiacılardan, geri duran tembellerden, libas ve sözleri ile onlara benzeyen; ancak itikad ve fiilleriyle onlara muhalefet eden kimselerden münezzeh olan kimseleri de içine alan bir kitap yazmam hususundaki talebine cevap veriyorum. Bu anlatılanlar bizim, fıkıh ve âsar ehli kimselerin dillerinin bereketi vasıtasıyla, dünyanın çeşitli beldelerinde bulunan mutasavvıflara intisap etmiş olan füccar (fâcirler, günahkârlar) fâsıklar, ibâha[590] ve Hulûliyye'den[591] olan kimseler hakkında sana ulaşan bilgilerdir. Hayırlı ebrâr-

588 Ârız (Avârız): Arapça, ilişen demektir. Tabii olmayan, sonradan gelen, kalbe ve ruha musallat olup, Hakk'a ulaşmaya engel teşkil eden nefsanî arzu ve istekler, vesveseler demektir (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri & Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yay., 2004, s. 60).

589 Alâik: Arapça, ilgiler, bağlar, alakalar demektir. Tâliplere ait olan sebeplerdendir. Tâlipler bu alakalar sebebiyle muratlarını elde edemezler. Tâliplerin Allah Teâlâ'ya vâsıl olana kadar, bunlarla olan meşguliyetini kesmesi gerekir (Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 46).

590 İbâhiyye: Her şeyi mubah görenler (Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 293).

591 Hulûl: İç içe girme anlamında Arapça bir kelimedir. Allah'ın bazı şeylere veya kişilere girdiği iddiası. Bu inancı taşıyana "hulûlî", inanç sistemine de "Hulûliyye" denir (Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 284).

dan olan kim*selerin* menkıbeleriyle nasiplenen, gıybet ve inkârcıları yalancılardan ayırt edici, safvet ehli ebrârın derecelerini düşürücü değil, bilakis sadık kimseler için bir nezahet, hakikat ehlini yüceltmek suretiyle temiz kimseleri yalancılardan, bâtıl ihanet ehli inkârcılardan ayırıp izhar etmek içindir."

Mi'yârü'l-Mürîdîn isimli kitabın müellifi de şöyle demiştir: "İttihâd ve hulûl iddiasında bulunan gulât fırkaların yanlışlarının temelinde, hiç şüphesiz bunların usûlü'd-dîn ve fürûu hakkındaki cehaletleri ve ilimden anlamamaları yatmaktadır. Oysaki cahil olan âbidden sakındıran (onlardan uzak durmayı emreden) hadis ve haberler vârit olmuştur. Kendisinde ilim bulunmayan kişi, sonuç alamaz (başarılı olamaz) ve sülûkte bulunması da doğru olmaz. Nitekim Sehl b. Abdullah et-Tüsterî şöyle demiştir: 'Üç sınıf insanla arkadaşlık yapmaktan sakın. Gafil olan zorba kimseden, ikiyüzlü kurrâdan ve cahil mutasavvıflardan.' O halde durumu anla ve yanlış yapma. Çünkü din, açıktır. Şunu da bil ki; bazı muhakkik sûfîlerin ibarelerinde ittihâd lafzı geçer. Bunu (ittihâd lafzını), tevhidin hakikatine işaret etmek için kullanırlar. Çünkü onlara göre ittihâd (lafzı), tevhidde mübalağa yapmak (tevhidin ileri derecesi) anlamına gelir. Tevhid ise vâhid ve ahad olanı bilmektir. Bu ise (ittihâd lafzı ile tevhidi kastetmeleri), onların işaretlerini anlamayanlara şüpheli gelmiş ve bunu asıl manası dışında bir manaya (ittihâdın gerçek anlamına) yormuşlar böylece yanlış yapmış ve helâk olmuşlardır.

Kulun Allah ile ittihâdının imkânsız (bâtıl) olduğunun delili ise şudur: İki merbûb arasında ittihâd mümkün değildir. Mesela bilindiği gibi iki adam zatlarındaki (kendilerine has) farklılıklarından dolayı birbirlerinin aynı (tıpkısı) olamazlar. Kaldı ki kul ile yüce Allah arasındaki farklar bundan çok daha fazladır. O halde ittihâdın aslı, şer'ân ve aklen, enbiya, evliya, sûfî meşâyihleri ve sair müslüman âlimlerinin icmâı ile bâtıl, muhal ve merdûddur. Bu iddia sûfîlerin mezhebi değildir. Böyle bir iddiada ancak ilimlerinin azlığı ve Allah hakkındaki hafızalarının bozukluğu sebebiyle gulât bir tâife söylemiştir. Böylece bu iddia ile bunlar, İsa (a.s) hakkında nâsûtî yönü lâhûta karışmıştır, diyen hıristiyanlara benzemiş oldular. Ancak Allah'ın inâyetiyle kendilerini muhafaza ettiği kimseler ise ittihâd ve hulûle inanmamışlardır. Şayet bu korunmuş kesimden (sûfîlerden) ittihâd lafzı sâdır olsa da bununla onlar, nefislerinin yok oluşunu ve Hak Teâlâ'yı ispat etmeyi kastederler. Bazan da ittihâd lafzı

(bu kesim tarafından) Allah'a muhalefetin yok olması ve muvaffakatin bekâsı, nefsin dünya arzularının yok olması ve ahirete rağbetin kalması, kötü vasıfların gitmesi ve övülmüş vasıfların bekâsı, şekkin fenâsı ve yakînin bekâsı, gafletin fenâsı ve zikrin bekâsı gibi anlamlarda kullanılır."

Mi'yârü'l-Mürîdîn sahibi şöyle devam etmektedir: "Ebû Yezîd el-Bistâmî'nin 'Sübhânî mâ a'zeme şe'ni'[592]sözüne gelince, o, söz Allah'tan hikâye şeklinde anlaşılmalıdır (Yani 'Allah, sübhânî mâ a'zeme şe'ni' dedi şeklinde anlaşılmalıdır). Aynen bu şekilde 'Enelhak' diyenin sözü de Allah'tan hikâye olarak yorumlanmalı ve bu ârifîlerin hulûl ve ittihâda düştükleri zannedilmemelidir. Böyle bir düşünceyi (hulûl), normal akıllı bir kimsenin dahi söyleyebileceği düşünülmezken; mükâşefe, yakîn ve müşahede sahibi olarak temayüz etmiş olan bu mümtaz kimseler hakkında elbette düşünülemez. Yine yaşadıkları dönemin insanları arasında, tercihe şayan ilim, salih amel, mücâhede ve şeriata riayet etmekle temayüz etmiş bu akıllı kimselerin, İsa (a.s) hakkında yanlış düşünceye dalmış olan hıristiyanlar gibi hulûl ve ittihâd fikrine daldıkları düşünülemez. Ancak bu tür düşünceler İslâm'da sadece cahil bazı sûfîlerin uygulamalarından doğmuştur. Muhakkik ârifler ise (hâşâ) böyle bir şeyden münezzehtirler." İşte bu anlatılanların tamamı, *Mi'yârü'l-Mürîdîn*'in kendi ifadeleridir.

Sonuç olarak; ittihâd lafzı, müşterek bir lafızdır. Dolayısıyla bazan mutlak anlamda zemmedilmiş olan hulûl (ki o, ittihâdın aynısıdır) manasında kullanılır ki bu manada kullanmak küfürdür. Bazan da ıstılahî manada sûfîlerin üzerinde ittifak ettiği fenâ makamı anlamında kullanılır. Bu ıstılahın kullanımında ise bir şüphe yoktur. Çünkü hiç kimse bu ıstılahı (ittihâd kelimesinin) sahih manasında kullanmaktan menedilemez. Şer'an bunu kullanmakta bir mahzur da yoktur. Şayet bu lafzı (ittihâd) kullanmakta bir mahzur bulunsaydı, bu takdirde hiç kimse bu lafzı ağzına dahi alamazdı. Oysa ki sen, "Benimle arkadaşım Zeyd arasında bir ittihâd (birlik) var" diyorsun. Kaldı ki ittihâd lafzını (günlük konuşma ve ilimlerinde) birer hadis, fıkıh ve nahiv ıstılahı olarak değişik anlamlarda kullanan nice muhaddis, fukaha, nahivci, vb. insan vardır. Hadisçilerin, "Hadisin iki mahreci (kaynağı) ittihâd etti (birleşti)" sözü ile fakihlerin "Hayvanların çeşitleri ittihâd etti" sözleri ve nahivcilerin, "Lafzan ve manen âlimler ittihâd etti" sözlerinde olduğu gibi. Aynen bunlar gibi muhak-

592 "Kendimi tenzih ederim, şanım ne kadar yücedir" (Mütercim).

kik sûfîler de ittihâd lafzını kullanmışlardır. Sûfîler de ittihâd lafzıyla; nefsin yok olması anlamına gelen fenâ ve tüm işleri Allah için ispat anlamında kullanmışlardır. Yoksa sûfîler bu ittihâd lafzını, tüyleri ürpeten ve zemmolunmuş gerçek manasında kullanmazlar. İşte bu duruma işareten efendim Ali Vefâ bir kasidesinde şöyle demektedir:

"Hulûl ve ittihâd fikrinde olduğumu zannederler.
Gönlüm tevhid dışındaki her şeyden boş olduğu halde."

Böylece ittihâd kelimesinin, hulûl manasında olmadığını belirtti. Başka beyitlerinde de şöyle demektedir:

"Bütün işlerin bana ait olduğunu bilmen,
İşte odur ittihâd diye isimlendirilen mana."

Böylece (sûfîler) ittihâd lafzını mutlak anlamda kullandıklarında bununla, işleri Allah'a teslim etmek ve aynı zamanda istekleri, tercihleri terkederek, itiraz etmeden kader çizgisi üzerinde hareket etmeyi ve herhangi bir şeyi Allah'tan başkasına nisbeti terketmeyi kastettiklerini zikretmiş oldu.

Nehcü'r-Reşâd fi'r-Red alâ Ehli'l-Vahde ve'l-Hulûl ve'l-İ'tikâd adlı kitabın müellifi şöyle demiştir: "Bana Şeyh Kemâleddin el-Merâgî, Şeyh Takıyyüddin İbn Dakîkul'îd'den naklen Îd'in, Merâgî'ye bir defasında şöyle dediğini bildirdi: 'Şüphesiz felsefe yaygınlaştığı ve halkın şeriat, Kitap ve Sünnet'e olan itikadlarının azlığı sebebiyle beldenizde nessârlar (düz yazı yazanlar) çoğaldı.' Buna karşılık Merâgî, 'Ben ona, 'Sizin beldenizde olup bitenler, bundan çok daha şerlidir (kötüdür). O da İttihâdiyye'nin söyledikleridir' cevabını verdim' dedi. Îd, 'Bu iddia ettiğin fikirleri (ittihâd meselesini), aklı başında hiçbir kimse söylemez. Çünkü bunların söylediklerinin tamamının fâsid olduğunu herkes bilir' karşılığını verdi."

Yine aynı eserin müellifi şöyle demiştir: "Bahsi geçen Şeyh Kemâleddin bana şunu haber verdi dedi ki: Şeyhu'l-Kebîr Ebü'l-Hasan es-Şâzelî'nin öğrencisi olan Ebü'l-Abbas el-Mürsî ile bir araya geldim. Kendisiyle ittihâd iddiasında bulunanları müzakere ettim. Şeyhin, bu fırkayı şiddetle reddettiğini ve yollarına girmekten nehyettiğini gördüm. (Sonra) Şeyh, 'Sanat, sâni' (o sanatı yapan usta) olabilir mi?' dedi." Sözleri burada sona erdi.

Ben derim ki: İşte bu sebepten dolayıdır ki, Şâzelî tarikatı, sûfî tarikatlarının en güzeli olmuştur. Onun, müteahhirîn içerisindeki yeri, mütekaddimîn içerisindeki Cüneyd tarikatının konumu gibidir. Nitekim Şeyh Tâceddin İbnü's-Sübkî de *Cem'u'l-Cevâmi'* adlı kitabında, "Şüphesiz ki Cüneyd ve arkadaşlarının yolu, kıymetli (takdir edilen) bir yoldur" demiştir. Onun babası Şeyhülislâm Takıyyüddin İbnü's-Sübkî de Şeyh Tâceddin İbn Atâullah'ın meclisine devam eder, onun vaaz ve kelâmını dinlerdi. Ayrıca Sübkî, *Giretü'l-İmâni'l-Celî* isimli kitabında Şeyh Tâceddin'den "*Ashabıma sövmeyin*" hadisi hakkında faydalı olan şu nakilde de bulunmuştur: "Şeyh Tâceddin dedi ki: Resûlullah'a (s.a.v) ait tecelliyat vardı. Bu tecelliyatın birinde, kendisinden sonra gelen sair ümmetini gördü. Onlara hitaben, *'Ashabıma sövmeyin! Şayet sizden biriniz Uhud dağı kadar altın infak etse yine de onlardan birinin seviyesine hatta yarı seviyesine ulaşamaz'* dedi." Sübkî, şeyhin bu tevilini beğendi ve, "Şüphesiz ki Şeyh Tâceddin, yaşadığı asırda Şâzelî tarikatı üzere bulunan sûfî mütekellim bir şahıstı" dedi.

Ben de diyorum ki, o, Şeyh Ebü'l-Abbas el-Mürsî'nin, Şeyh Ebü'l-Abbas el-Mürsî de Şâzelî'nin öğrencisiydi. Ben bu üç sâdâtın da kelâmına muttali oldum, bırakın sarih bir münkeri, hiçbirinin herhangi bir sözünde tevile muhtaç tek bir harf dahi görmedim. Efendim Ali b. Vefâ'nın şu sözleri bu anlamda ne kadar da güzeldir:

"Şâzeliyye sevgisine sarıl,
Arzularını at, recâyı araştır ve gerçekleştir.
Gözlerini ondan alıkoyamazlar zira onlar.
Amaç sahibi kimselerin gözündeki hidayet güneşidir."

Yine *Nehcü'r-Reşâd* adlı kitabın müellifi şöyle demektedir: "Allah'ın ilim ve iman ehli salih kulları sürekli olarak bu ittihâd ehlinin fikirlerini reddetmişlerdir. Ne var ki bunların da bazısı bu konuda bazısından daha bilgili, daha iyi hüküm verebilmekte ve daha fazla kudret sahibi olabilmektedir."

Şeyh Sâdeddin et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsıd* isimli kitabında şöyle demektedir: "İslâm'a mensup gruplara gelince, 'Cibrîl (a.s), Dihye'nin (r.a) sûretine, bazı cin veya şeytanlar insanların sûretine girdikleri gibi, ruhanî olanın, cismanî olanda zuhur etmesi de imkânsız değildir. Dolayısıyla Allah'ın (c.c.),

Hz. Ali ve evladının sûretinde zuhur etmesi de (Allah böyle bir şeyden en münezzeh olandır) uzak ihtimal olarak görülemez' diyen Şîa'nın bazı gulât fırkaları da bunlardandır. Yine, 'Sâlik, sülûkünde ilerleyip vüsûlün derinliklerine daldığı zaman, yüce Allah (Allah zalimlerin bu söylediklerinden münezzehtir) bazan birbirinden ayırt edilemeyen kor içindeki ateş misali veya kendisiyle ittihâd edilen şey misali, o sâlikin içine hulûl eder ve bu kimsenin bu durumda 'O benim, ben de oyum' demesi sahih olur' diyen bazı mutasavvıflar da bunlardandır. Bu iki görüşün de bâtıl olduğunu açıklamaya bile gerek yoktur."

Teftâzânî, şöyle devam etmektedir: "Bununla beraber aslında öyle olmadıkları halde, hulûl ve ittihâdı çağrıştıran söylemlerde bulunan iki mezhep daha vardır. Birincisi şöyle der: Sâlik, sülûkünde; ilallah ve fillâh derecesine ulaştığı zaman (sanki) sâlikin zatı (Allah'ın) zatında, sıfatı Allah'ın sıfatında çözülür gibi tevhid ve marifet denizine gark olur ve böylece mâsivadan (Allah dışındaki her şey) başka her şeyden geçer. Bu durumda Allah'tan başka mevcut hiçbir şey görmez. İşte fenâ fi't-tevhîd (tevhidde fenâ olma) dedikleri hal budur. Bu esnada, ibarelerin bu durumu ifade etmekteki eksikliğinden ve misallerle bunu keşfetmenin zorluğundan dolayı kendisinden hulûl ve ittihâdı çağrıştıran (ama gerçekte huûl ve ittihâd olmayan) bazı sözler sâdır olur. Bizler ise temenni sahilinde durmuş, imkânlar ölçüsünde tevhid denizinden avuçlayarak delilsiz bir şekilde fenâ yolunu açıkça anlamaya çalışıyoruz. Muvaffak kılan Allah'tır."

Daha sonra Teftazânî ikinci yolu şöyle açıklamaktadır: "İkincisi de vahdet-i mutlak hakkındadır. Bu ise hulûl ve ittihâddan farklıdır. Şüphesiz ki o (ittihâd ve hulûl), akıl ve şeriat dışıdır, bâtıl ve dalâlettir." Onun bu konudaki sözlerinin devamını "Vahdet-i Mutlak"ı zemmeden sözler hakkında telif ettiğim kitabımda yazdım. Oraya bakmak daha uygun olacaktır. Seyyid Cürcânî de *Şerhu'l-Mevâkıf*'ta buna benzer şeyler yazmıştır ki ben onları da söz konusu kitabımda kaydettim.

Allâme Şemsedddin İbn Kayyim, *Şerhu Menâzili's-Sâirîn* adlı kitabında şöyle demiştir: "Fenâ derecelerinin üçüncüsü, evliyanın havassının ve mukarrebîn imamların fenâsıdır. O da fenâ halinin inceliği ile mâsivanın iradesine karşı dimdik durarak, Allah'ın sevdiği ve irade ettiği gibi cem' yolunda sülûk etmek ve mahbûbunun iradesiyle kendi iradesinden fâni olmak suretiyle, ki o

başkasından ziyade mahbûbunun iradesidir, sivânın iradesinden fenâ olmaktır. Bazan da sâlikin muradı, mahbubun muradı (bununla dinî emrî muradı kastediyorum, kevnî ve kaderî muradı değil) tarafından alınır ve böylece iki murad bir olmuş olur. Zihinde bu söylenenden başka gerçek anlamda hiçbir ittihâd oluşmaz. İttihâd, ilim ve haberde oluşur. Böylece iki murad, iki mâlum ve zikredilen iki şey, her iki irade, ilim ve haber ayrı ayrı oldukları halde bir olmuş olurlar. Muhabbetin gayesi de muhibbin (sevenin) muradının, mahbûbun (sevilen) muradı ile bir olması ve muhibbin iradesinin mahbûbun muradında fenâ bulmasıdır. İşte bu ittihâd ve fenâ hali, muhiblerin havassının fenâsıdır ki, bunlar Allah'a (mahbûba) ibadet etmek suretiyle mâsivaya ibadet etmekten fenâ bulurlar. Yine bunlar; onun sevgisi, havfı (korku), recâsı (ümit) ile ona tevekkül etmek, ondan yardım dilemek ve ondan talep etmek suretiyle mâsivanın sevgisinden de fenâ bulurlar. Bu fenâ halini gerçekleştiren kimse, yalnız Allah için sever, yalnız Allah için buğzeder, yalnız O'nun için sırt çevirir, yalnız O'nun için düşmanlık eder, yalnız O'nun için infakta bulunur, yalnız O'nun için meneder, yalnız O'ndan ister ve ancak O'ndan yardım diler. Böylece zâhiren dininin tamamı Allah için olmuş olur. Allah ve Resûlü o kimseye onların dışındaki her şeyden daha sevimli olur, Allah ve Resûlü'ne karşı gelen biri, kendisinin en yakın akrabası dahi olsa ona sevgi göstermez. Bilakis:

Allah'ın düşmanlık ettiği tüm insanlara o da düşmanlık eder, şayet o kişi en samimi dostu olsa dahi.

Bunun hakikati; sâlikin, yüce Rabb'inin muradı ve hukukuyla nefsinin hevâsından, arzularından fenâ bulmasıdır. Tüm bunları da toplayan şey, Allah'tan başka ilâh olmadığını belirten şehadetin ilmen ve kasten gerçekleşmesidir. Şehadet (lafzının) içinde barındırdığı bu nefy ve isbatın hakikati ise fenâ ve bekâdır. Dolayısıyla (bu tevhid lafzıyla) ilmen ve sayı bakımından Allah dışında ilâhlık iddia eden her şeyden fenâ (yok saymak) bulur ve sadece Allah'ın ilâhlığı kalır. İşte bu fenâ ve bekâ şekli; peygamberlerin üzerinde ittifak ettikleri, kendisiyle kitapların indirildiği, kendisi için mahlûkatın yaratıldığı, kendisiyle kanunların (şeriatların) yapılmaya başlandığı, cennet yollarının kendisi üzerine kâim olduğu, halk ve emrin kendisi üzerine tesis edildiği tevhid hakikatidir."

Allâme Şemsedddin İbn Kayyim'ın sözleri, "Bu konu; irade ve Allah'ın kendisini koruduğu mâsum ashabının hataya düştüğü bir alandır. Kendisinden yardım istenecek olan Allah'tır" kısmına kadar devam eder.

Başka bir yerde de Allâme Şemsedddin, şöyle demektedir: "Şayet sâlik, (daha) yüce fenâ haline ulaşmak için işe ciddiyetle devam ederse, ki o sivânın iradesinden fenâ olmaktır, artık bu sâlikin kalbinde onun şer'î, nebevî ve Kur'ânî olan muradını sıkıştırabilecek hiçbir murad kalmaz. Hatta iki murad bir olur ve yüce Rabb'in muradının aynı, kulun muradının aynı olur. İşte bu da hâlis muhabbetin hakikatidir. Dolayısyla bunda ittihâd sahih olur. Bu ittihâd şekli, müridde veya iradede değil, muradda ittihâddır. O halde çoğu zaman sâliklerin ayaklarının kaydığı ve vâhidlerin düşüncelerinin dalâlete düştüğü bu farklılıkları iyi düşün." Allâme Şemseddin'in sözleri burada son buldu.

Bu kitapta İbn Kayim'in; İttihâdiyye ve Vahdet-i Mutlak'tan bahsedenlerin dalâleti hakkındaki sözleri (bazan) tekrarlanır. Ben de bu sözlerden bir kısmını yukarıda işaret ettiğim kitabımda aktardım. Oraya bakılsın. En iyisini Allah bilir.

Vâhidü'l-emced olan Allah'ın yardımıyla bu risale, fakir, hakir zelil Ahmed'in elinde tamamlandı.

Allah en iyi bilen ve en iyi hüküm verendir.

"Tenzîhü'l-İ'tikâd ani'l-Hulûl ve'l-İttihâd" Risalesi ilk sayfası

BİBLİYOGRAFYA

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri & Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yay., 2004.

Demirci, Kürşat, " Hulûl", *DİA*, İstanbul 1998.

Süyûtî, Celâleddin, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ fi'l-Fıkh ve Ulûmi't-Tefsîr ve'l-Hadîs ve'l-Usûl ve'n-Nahv ve'l-İ'râb ve's-Sâiri'l-Fünûn* (thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000.

_____, *Tenzîhü'l-İ'tikâd ani'l-Hulûl ve'l-İttihâd,* Millî Ktp., nr. 06 Hk 1177.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Hulûl [İslâm Düşüncesinde]", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 341-344.

تأييد الحقيقة العليّة وتشييد الطّريق الشّاذلية

TE'YÎDÜ'L-HAKÎKATİ'L-ALİYYE ve TEŞYÎDÜ'T-TARÎKİ'Ş-ŞÂZELİYYE

TASAVVUFÎ BAZI MESELELERE DAİR

Giriş

Ebû Nasr es-Serrâc et-Tûsî'nin (v. 378/988) *el-Lüma'*ı, Kuşeyrî'nin (v. 465/1072) *er-Risâle*'si, Hücvîrî'nin (v. 465/1072) *Keşfü'l-Mahcûb*'u gibi tasavvuf klasikleri denilen eserlerin mukaddimeleri okunduğunda, söz konusu eserlerin gerçek tasavvufun nasıl olması gerektiği ve hakiki sûfîlerin özelliklerinin neler olduğunu anlatmak için yazıldıkları görülür. İmam Süyûtî'nin de *Te'yîdü'l-Hakîkati'l-Aliyye ve Teşyîdü't-Tarîki'ş-Şâzeliyye* adlı bu risalesini böyle bir maksatla yazdığını söylemek mümkündür. Yani İmam Süyûtî bu risaleyi hakikat ilmi dediği gerçek tasavvuf ve mutasavvıfları anlatmak, mutasavvıflara yöneltilen birtakım eleştirilerin gerçekte ne manaya geldiğini izah etmek üzere yazmıştır denilebilir. Bu husus eserin isminden de anlaşılmaktadır. Ancak İmam Süyûtî, tasavvuf klasiklerinde olduğu gibi tasavvufun genel konularını anlatmaktan ziyade, yaşadığı dönemde tartışılan veya kendisine sorulan tasavvufî meseleleri konu edinmektedir.

Risale tercüme edilirken metne bağlı kalınmaya özen gösterilmiş, bazı tasavvufî terimler parantez veya dipnotta izah edilmiştir. Ayrıca metinde yer alan âyetlerin numaraları dipnotta belirtilmiştir. Yine metinde geçen hadisler tahriç edilerek dipnotta belirtilmiştir.

Tercümeye ilk başta Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 1525 numarada kayıtlı nüsha esas alınmıştır. Ancak bu nüshada harf ve nokta eksikliği bulunduğundan ve 94. varaktan itibaren sayfaların üst köşelerinin bir kısmı (yazı da dahil) eksik olduğundan, eserin Abdullah b. Muhammed b. Sıddîk el-Gumârî tarafından tahkik edilmiş olan nüshasından[593] istifade edilmek suretiyle tercüme tamamlanmıştır.

İstifadenize sunduğumuz bu risale, daha önce Semerkand Yayınları tarafından *Yüce Hakikatler ve Şâzeliyye Tarikatı* ismiyle yayımlanmıştı. Ancak daha sonra İmam Süyûtî'nin o güne kadar tespit ettiğimiz diğer tasavvufî risalelerini de tercüme edince, Süyûtî'ye ait tasavvufî tüm risaleleri bir arada basmayı ve böylece okuyucunun istifadesine sunmayı uygun gördük. Bu sebeple söz konusu risale diğer risalelerle beraber tekrar basılmış oldu.

Nüshaları

Arap âleminde tahkikli nüshaları bulunmakla beraber, eserin Türkiye'de tespit edebildiğimiz tek bir nüshası mevcuttur. O da Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 1525 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça'dır. Tamamı, 98 varaktan (196 sayfa) ibaret olup, 15st., 210x155-145x100 mm. ebadındadır. Nesih hat, siyah mürekkeple krem renkli ve rutubet lekeli kâğıt üzerine yazılmıştır. Başlık ve konu başları kırmızı renkle belirtilmiş olup, vişne renkli meşin bir cilt içerisinde yer almaktadır.

Ayrıca eserin Abdullah b. Muhammed b. Sıddîk el-Gumârî tarafından yapılmış olan tahkikli basımı da mevcuttur. [594]

---

593 Eserin tahkikli basımı için bk. Süyûtî, Celâleddin, *Te'yîdü'l-Hakîkati'l-Aliyye ve Teşyîdü't-Tarîki'ş-Şâzeliyye* (thk. Abdullah b. Muhammed b. Sıddîk el-Gumârî), [baskı yeri yok], Matbaatü'l-İslâmiyye, 1352/1934.

594 bk. Süyûtî, Celâleddin, *Te'yîdü'l-Hakîkati'l-Aliyye ve Teşyîdü't-Tariki'ş-Şâzeliyye* (thk. Abdullah b. Muhammed b. Sıddîk el-Gumârî), Matbaatü'l-İslâmiyye, 1352/1934.

Muhtevası: Yukarıda belirttiğimiz gibi eser tasavvuf ve mutassavvıflara dair olup, imamın gerçek tasavvuf ve mutasavvıflar hakkındaki kanaat ve izahlarını içermektedir. Bu kanaatini de hemen eserin başında şöyle dile getirmektedir: "Tasavvuf kıymetçe şerefli ve değerli bir ilimdir. İnsanları hidayete sevkeden eski yeni tüm İslâm önderleri bu ilmin kadrini yüceltmiş, erbabını büyük saymış ve onlara inanmışlardır. Çünkü onlar (sûfîler), enbiya ve resûllerden sonra gelen Allah'ın en has kulları ve dostlarıdırlar. Ancak, aralarına gerek geçmişte gerek günümüzde sûfî olmadıkları halde kendilerini onlara benzeten ve bilmeden, araştırmadan konuşan birtakım insanlar karışmıştır. Böylece (bu güruhun) ayakları kaymış, sapmış ve saptırmışlardır. Bunlardan bir kısmı sadece sûfî ismiyle yetinmiş ve bununla dünya kırıntılarını elde etmeye tevessül etmiştir. Diğer bir kısmı da hiç araştırmadan (körü körüne) hulûl vb. şeylerden bahsetmiştir. Bunların tamamını zanna dayanarak söylemişlerdir. Muteber sûfîler ise haddini aşan bu sözler hususunda tembihte bulunup bu kötü fiillerin sonradan dahil olanlar tarafından söylendiğini ifade etmişlerdir."[595]

Ardından hakikat ilminin asıl dayanağı dediği, hadis ve nakillerden örnekler sunmaktadır. Hadislerden sonra eser, genel anlamda tasavvufla alakalı olan şu hususları içermektedir: Hırka giymenin dinî dayanağı, hakikat-şeriat, veli-âlim, ilm-i zâhir-ilm-i bâtın, gerçek mutasavvıflar, sûfîlerin akîdesi, dünyadayken rü'yetullah mümkün mü, sûfîlerin vasıfları, Şeyh Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî'nin tarikat silsilesi, Hz. Hasan'ın (r.a) ilk kutub oluşu, tasavvuf ve vüsûl, İbnü'l-Arabî ve İbnü'l-Fârız'ın durumları, bu şahısların eserlerinin okunup okunamayacağı, Allah'ın sıfatlarıyla sıfatlanma, ibâha meselesi, vahdet-i mutlak, içe doğan her hâtıra itimat edilip edilmeyeceği, Firavun'un imanı meselesi, velayet-nübüvvet, Hz. Peygamber'i (s.a.v) yakaza (uyanık iken) halinde görmek, Hızır'ın (a.s) durumu, abdal-nücebâ-evtâd ve aktâb meselesi, ruh meselesi, sûfîlerin semâı, övülen semâ, vahdet ve ittihâd meselesi, ittihâdın bâtıl oluşuna dair deliller, "Sübhânî mâ a'zame şe'nî" sözünün manası, hulûl ve hulûlün bâtıl oluşuna dair deliller, *"Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanma"* hadisinin anlamı, *"İşiten kulağı, gören gözü olurum"* hadisinin anlamı, vb. [596]

---

595 Süyûtî, Celâleddin, *Te'yîdü'l-Hakîkati'l-Aliyye ve Teşyîdü't-Tarîki'ş-Şâzeliyye,* Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Hk 1525, vr. 1b.

596 bk. Süyûtî, *Te'yîdü'l-Hakîkati'l-Aliyye ve Teşyîdü't-Tarîki'ş-Şâzeliyye*, Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Hk 1525.

تأييد الحقيقة العليّة وتشييد الطّريق الشّاذلية

Te'yîdü'l-Hakîkati'l-Aliyye ve Teşyîdü't-Tarîki'ş-Şâzeliyye

بسم الله الرّحمن الرّحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Hamd Allah'a, selâm seçkin kulları üzerine olsun. Allah seni ve bizleri muvaffak kılsın. Bil ki tasavvuf, kıymetçe şerefli ve değerli bir ilimdir. İnsanları hidayete sevkeden eski yeni tüm İslâm önderleri bu ilmin işaretlerini yüksek görmüş, kadrini yüceltmiş, erbabını büyük saymış ve onlara inanmışlardır. Çünkü onlar (sûfîler), enbiya ve resûllerden sonra gelen Allah'ın en has kulları ve dostlarıdır. Ancak, aralarına gerek geçmişte gerek günümüzde sûfî olmadıkları halde kendilerini onlara benzeten ve bilmeden, araştırmadan konuşan birtakım insanlar karışmıştır. Böylece (bu güruhun) ayakları kaymış, sapmış ve saptırmışlardır. Bunlardan bir kısmı sadece sûfî ismiyle yetinmiş ve bununla dünya kırıntılarını elde etmeye tevessül etmiştir. Diğer bir kısmı

da hiç araştırmadan (körü körüne) hulûl vb. şeylerden bahsetmiştir. Bunların tamamını da ilme değil, zanna dayanarak söylemişlerdir.

Muteber sûfîler ise haddini aşan bu sözler hususunda tembihte bulunup, bu kötü fiillerin sonradan sûfîler arasına karışanlar tarafından söylendiğini ifade etmişlerdir.

Bu kitabı fasıllara ayırmak suretiyle tertip ettim ve adına *Te'yîdü'l-Hakîkati'l-Aliyye ve Teşyîdü't-Tarîki'ş-Şâzeliyye* dedim. Yüce Allah dergâh-ı izzetine hâlis kılsın ve isteklerimizde sıdk ile rızıklandırsın. Hatadan, kusurdan, şüpheden selâmete erdirsin.

Hakikat İlminin Kaynağı ve Sûfîler

Hakikat ilminde asıl dayanak hadis ve nakillerdir. Aşağıda zikredilenler bunların cümlesindendir.

Birinci Hadis:

عَنْ أُبَيِ ابْنِ كَعْبٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنَّ مُوسَى قَالَ لِلْخِضْرِ هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلَى اَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا قَالَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا يَا مُوسَى إِنِّي عَلَى عِلْمٍ مِنْ عِلْمِ اللهِ عَلَّمَنِيهِ لَا يَنْبَغِي لَكَ اَنْ تَعْلَمَهُ وَأَنْتَ عَلَى عِلْمٍ عَلَّمَكَ اللهُ لَا يَنْبَغِي لِي اَنْ اَعْلَمَهُ

Şeyhayn, Übey b. Kâ'b'dan o da Resûlullah'tan (s.a.v) şunu nakletmiştir: *"Musa (a.s), Hızır'a (a.s), 'Sana öğretilen ilimden bana hayrı gösterecek bir bilgi öğretmen şartıyla sana tâbi olayım mı?' diye sordu. Hızır, 'Sen benimle sabredemezsin. Ey Musa! Şüphesiz ki ben, Allah'ın katından bana öğrettiği öyle bir ilme sahibim ki senin onu öğrenmen gerekmez. Sen de Allah'ın sana öğrettiği öyle bir ilme sahipsin ki onu öğrenmem bana gerekmez' dedi."*[597]

Hafız İbn Hacer (v. 852/1448) *Şerhu'l-Buhârî*'de şöyle demektedir: "Hızır'ın, 'Senin onu öğrenmen gerekmez,' sözünden maksat, tamamını (öğrenmen gerekmez) demektir. Yine 'Onu öğrenmem bana gerekmez' sözü de aynı şekilde tamamını (öğrenmem) gerekmez demektir. Bu şekildeki bir yorum

597 Buhârî, Tefsîr, 216, İlim, 44; Müslim, Rü'ya, 21, Fezâil, 46.

muteberdir. Çünkü Hızır (a.s), zâhir ilim olarak mükellef olduğu kısımdan fazlasını bilmiyordu. Musa da (a.s) ancak bâtın olarak kendisine vahiy yoluyla geleni biliyordu."

Bu hadis hakkında Şeyh Sirâceddin el-Bulkînî (v. 805/1402) şöyle demektedir: "Bu gerçekten karışık bir durumdur. Zira her iki ciheti zikredilmiş olan bir ilmin öğrenilmesi nasıl olur da gerekli olmaz?" Yine şöyle devam etmektedir: "Bunun cevabı şudur: Hakikatler ve keşifler ilmi (olan ilm-i bâtın), zâhir ilme (bazan) ters düşer. Haliyle zâhirî ilme hâkim bir âlimin zıt olan hakikatler ilmini bilmesi gerekmez. Hakikat ilimlerine sahip bir âlimin de mükellef olmadığı ve sahip olduğu (bazı durumlarda) hakikat ilmine ters düşen zâhir ilmini bilmesi gerekmez. (Burada) ilmi amele hamletmek mümkündür. Yani, kendisiyle amel etmek üzere bu ilmi(mi) öğrenmene gerek yok. Çünkü bu ilimle amel, şer'in gereklerine uygun değildir. Bana da mucibince amel etmek üzere sendeki ilmi öğrenmem gerekmez. Zira senin ilmin hakikatin gereklerine aykırı düşer." Sözlerini şöyle bitirmektedir: "Bu duruma göre, Resûlullah'a (s.a.v) tâbi olan velinin, bir hakikate muttali olduğunda, hakikatin gereği diye onu yerine getirmesi câiz olmaz. Ona, zâhir hükmü yerine getirmek düşer." (Bulkînî'nin) sözleri burada sona erdi.

İkinci Hadis: Cibrîl'in (a.s), ihsan hakkmdaki sorusuna Resûlullah'ın (s.a.v) verdiği cevabı belirten ve Ömer'in (r.a) rivayet ettiği şu hadis de bu cümledendir:

قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: "*Allah'ı görüyormuşcasına O'na ibadet etmendir. Şayet sen O'nu görmüyorsan da O seni görür.*"[598] Şeyhayn bu hadisi tahriç etmiştir.

Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn* adlı kitapta şöyle demiştir: "Bu hadis, bu tâifenin yolunu (tasavvufu) içine alan bir işarettir." Şârihi de şöyle demektedir: "Çünkü bu yüce tarikatın (yolun) aslı, Hak Teâlâ kalpleri istila edip, kalbe taalluk eden şeyler yok olup veya haller orada sükûnet buluncaya kadar, ha-

598 Buhârî, İmân, 36; Müslim, İmân, 1; İbn, İmân, 9.

reket ederken, dururken hatta nefes alıp verirken geçen lahzalarda dahi Hak Sübhânehû'ya kemaliyle marifet ve sürekli murakabe etmektir."

Üçüncü Hadis: Bir diğeri, Tıbsî'nin *Tergîb*'inde yer verdiği ve Ebû Hüreyre'den rivayet edilen şu hadistir:

قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِنَ الْعِلْمِ كَهَيْئَةِ الْمَكْنُونِ لاَ يَعْلَمُهُ إِلاَّ أَهْلُ الْعِلْمِ بِاللهِ فَإِذَا نَطَقُوا بِهِ لَمْ يُنْكِرْهُ إِلاَّ أَهْلُ الْغِرَّةِ بِاللهِ

"Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: 'Şüphesiz ki ilmin öyle bir kısmı da vardır ki, hazinelere benzer. Onu ancak Allah'ı hakkıyla bilenler anlar. Kendilerine okunduğu zaman ise sadece Allah'tan gafil olanlar inkâr eder.'"[599]

Bunun isnadı zayıftır.[600] Abdüsselâm İbn Salih, Ebü's-Salt el-Herevî denen kimse olup, İbn Mâce'nin ricâlindendir. Kendisi, salih biri olmakla beraber Şiî'dir. Hakkında ihtilafa düşülmüştür. Ebû Hâtim, "Bana göre çok doğru biri değildir" derken; Ebû Zer'a onun hadisini menetmiş, Ukaylî onun için, "Râfizî'dir, habistir" demiştir. Nesâî, "Sika (güvenilir) değildir", İbn Adî, "İtham edilmiştir", Dârekutnî "Râfizî'dir. *'İman söz ile ikrardır'* hadisi hususunda itham edilmiştir" demişlerdir. Abbas ed-Devrakî şöyle demiştir: "Yahya'nın Ebü's-Salt'ı sika olarak gördüğünü işittim." İbn Mahzer de Yahya'dan tekzib edilen biri olmadığını aktarmaktadır. Ahmed b. Seyyâr onu *Merv Tarihi*'nde övmekte ve şöyle demektedir: "Şîa olarak mâruftu. Hadislerini almak için baktım ve ifrata kaçmadığını gördüm. Ebû Bekir ile Ömer'i (r.a) öne aldığını ve sahabe hakkında sadece güzel şeyler zikrettiğini gördüm. 'Benim mezhebim budur' demiştir." Velhâsılı kelâm derim ki: Onun hadisi, mevzû (uydurma)olmayan türden zayıf bir hadistir.

Kastallânî bu hadisi tasavvuf hakkındaki kitabında zikretmiş ve şöyle demiştir: "Bu hadisin Said b. Müseyyeb'in *Mürsel*'inde bir şahidi vardır. Yine bu konuda Enes'in merfû[601] olan اَلْعِلْمُ عِلْمَانِ فَعِلْمٌ ثَابِتٌ بِالْقَلْبِ فَذَلِكَ الْعِلْمُ النَّافِعُ

599 Münâvî, Muhammed, *Feyzü'l-Kadîr*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1996, IV, 430.

600 Hadisçiler âhâd hadisi sahih, hasen ve zayıf olmak üzere üç kısma ayırırlar. Bunlardan sahih ve hasen hadis şartlarını taşımayan hadise zayıf hadis derler (bk. İsmail Lütfü Çakan, *Hadîs Usûlü*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yay., 1991, ss. 121-131).

601 Merfû hadis: Senedi itibariyle Hz. Peygamber'e izafe edilen hadis çeşidi (bk. Çakan, *Hadîs Usûlü*, s. 115).

وَعِلْمٌ فِي اللِّسَانِ فَذَلِكَ حُجَّةُ اللهِ عَلَى عِبَادِهِ *'İlim iki çeşittir. Biri kalpte sabittir ki bu faydalı ilimdir. Biri de lisanda mevcuttur. Bu da Allah'ın kullarına hüccetidir'*[602] hadisi vârittir."

Şu hadisi de, Ebû Nuaym ve Deylemî *Müsnedü'l-Firdevs*'te tahriç etmişlerdir. Herevî de *Menâzilü's-Sâirîn*'de Cüneyd tarikiyle Sırrî'den o da Ma'rûf-i Kerhî'den o da Cafer'den, o da Muhammed'den, o da babasından, o da dedesinden, o da Ali'den merfû olarak nakletmiştir. طَلَبُ الحَقِّ غُرْبَةٌ *"Hakk'ı istemek gariptir (zor)."*[603] Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*'te müselsel olarak sûfîlik hakkında nakletmiştir.

Kastallânî de bu hadisi kitabında naklederek şöyle demiştir: "Bu sözüyle Hak Sübhânehû'yu talep etmeyi kastetmiş olabilir. Zira o, Mutlak Hak olandır. Başkası hakkında kayıtlı olarak kullanılır. 'Gurbe' kelimesiyle de nefsin nasiplerinden, şehvetlerinden uzaklaşmayı kastetmiş olabilir. Yine bundan maksat sabit olanı ve talep edilmesi meşru olan yakınlaştırıcı ameller olabilir. "Gurbe" kelimesinden, azlık ve maksada ulaşmanın başka bir yolu olmadığından, vücudun izzetini kastetmiş olabilir. Nitekim başka bir hadis şöyle vârit olmuştur: بَدَأَ الْإِسْلَامُ غَرِيبًا وَسَيَعُودُ كما بَدَأَ فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ *'İslâm garip olarak başladı ve başladığı gibi dönecek. Gurebaya* (gariplere) *müjdeler olsun.'"*[604]

Yine Kutbüddin el-Kastallânî Meryem oğlu İsa'nın şu sözlerini nakletmiştir: "Âlimler üç gruptur. Allah'ı ve emirlerini bilen, Allah'ı bilen fakat emirlerini bilmeyen ve Allah'ın emirlerini bilip Allah'ı bilmeyenler."

Süfyân-ı Sevrî'den şöyle naklolunmuştur: "Âlimler üç gruptur. Allah'ı bilip ondan korkan fakat emirlerini bilmeyenler. Allah'ı ve emirlerini bilen âlimler. Bunlar kâmil âlimlerdir. Bir diğeri de Allah'ın emirlerini bilip Allah'ı bilmeyen ve Allah'tan korkmayanlar. Bunlar da fâcir olan âlimlerdir."

---

602 Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Şuabü'l-İmân* (thk. Abdülalim Abdülhamid), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003, III, 188; Süyûtî, Celâleddin, *el-Câmiu's-Sagîr*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004, II, 112.

603 Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, II, 81; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, I, 377.

604 Müslim, İmân, 144; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXVII, 237.

Dördüncü Hadis: Bu hususta bir diğer hadis de Deylemî'nin, *Müsnedü'l-Firdevs*'te müselsel senedle naklettiği ve Huzeyfe'den merfû olarak gelen şu hadistir:

سَأَلْتُ جِبْرِيلَ عَنْ عِلْمِ الْبَاطِنِ مَا هُوَ فَقَالَ قَالَ اللهُ هُوَ سِرٌّ بَيْنِي وَبَيْنَ اَحِبَّائِي أُودِعُهُ فِي قُلُوبِهِمْ .

"Cebrâil'e (a.s) ilm-i bâtın nedir, diye sordum. Bana cevaben şöyle dedi: Yüce Allah şöyle buyurdu: 'O benimle sevdiklerim arasında bir sır olup onu kalplerine yerleştiririm.'"[605] Deylemî aynı hadisi Ahmed b. Gassân'dan سَأَلْتُ جِبْرِيلَ عَنِ الْإِخْلَاصِ مَا هُو lafzıyla müselsel olarak nakletmiştir.

Zehebî *Mîzân*'da şöyle demiştir: "Abdurrahman b. Zeyd el-Basrî ez-Zâhid, sûfî şeyhi ve onların vâizi idi. Hasan ve diğerlerine kavuşmuştu. Tenkitçiler onu zayıf olmakla nitelendirdiler. Hakkında İbn Muîn, 'Hiçbir şey değildi', Buhârî, 'Onu terkettiler', Hûrmânî, 'Kötü mezhep sahibi olup doğru değildi" demişlerdir Zehebî, 'Davete icâbet etmiş olmakla beraber onun münkirleri vardı' demiştir." Vekî' ve Ebû Süleyman ed-Dârânî kendisinden hadis almışlardır. Kırk yıl boyunca yatsı abdestiyle sabah namazını kıldığını rivayet etmiştir.

Beşinci Hadis: Firyâbî, *Tefsîr*'inde Hasan'dan şu hadisi nakletmiştir: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِكُلِّ آيَةٍ ظَهْرٌ وَبَطْنٌ *"Resûlullah (s.a.v), 'Her bir âyetin bir zâhiri bir de bâtını vardır' buyurdu."*[606] İbnü'n- Nakîb *Tefsîr*'inde, "Âyetin zâhiri, ilim ehlince bilinen zâhir manalardır. Bâtını ise, âyetin içinde barındırdığı ve hakikat erbabınca bilinebilen ilimdir" demiştir.

Ebû Nuaym, İbn Mesud'un şöyle dediğini nakletmiştir: "Şüphesiz ki Kur'an, yedi harf üzere inzâl edilmiştir. Bunlardan zâhir ve bâtın sahibi (manası) olmayan tek bir harf yoktur. Hiç şüphe yok ki Ali b. Ebû Tâlib ilm-i zâhir ve ilm-i bâtın sahibidir."

Ebû Nuaym, İbn Abbas'tan şöyle nakletmiştir: "Kendi aramızda, Resûlullah'ın (s.a.v) Ali'ye (r.a) yetmiş vasiyette bulunduğunu, bunları ondan başkasına vasiyet etmediğini konuşurduk." Bu konuda ileride daha fazla bilgi verilecektir.

---

605 Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001, II, 64.

606 Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Hasan, *Nevâdirü'l-Usûl fî Ehâdîsi'r-Resûl*, Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1992, II, 187.

et-Taarruf müellifi (Kelâbâzî, v. 380-385/990-995)[607] şöyle demiştir: "Sahabeden sonra ilk olarak kavmin (sûfîlerin) ilminden bahseden, vecd hallerini tabir eden, makamlarını anlatan, sözlü ve fiilî hallerini vasfedenler, Ali b. Hüseyin b. Zeynelâbidîn ve oğlu Muhammed Bâkır, onun oğlu Cafer-i Sâdık, Üveys el-Karanî, Hasan-ı Basrî, Ebû Hâzim Seleme b. Dînâr, Mâlik b. Dînâr, Abdülvâhid b. Zeyd, Utbetü'l-Gulâm, İbrahim b. Edhem, Fudayl b. İyâz ve oğlu Ali, Davud-i Tâî, Süfyân-ı Sevrî, Ebû Süleyman ed-Dârânî ve oğlu Süleyman, Ahmed b. Ebü'l-Havârî, Zünnûn-i Mısrî idi." Başkaları da, "Tarikat yolunu ilk açan Ali (r.a), ondan sonra da oğlu Hasan'dır (r.a)" demişlerdir.

Ali'nin (r.a) sözlerine gelince derim ki bunların en meşhuru birçok sûfînin de kitabında yer verdiği ve Ebû Nuaym'ın *Hilye*'de Kümeyl b. Ziyâd'dan naklettiği şu sözüdür:

"Bir gün Ali (r.a) elimden tuttu ve beraberce şehirden dışarı çıktık. Sahraya vardığımızda oturup bir nefes aldıktan sonra şöyle dedi:

'Ey Kümeyl b. Ziyâd! Kalpler birer kaptır. Kapların en iyisi, içindekini en iyi muhafaza edendir. Bak sana söyleyeceklerimi iyice belle. İnsanlar üç çeşittir: Biri, (ilim ve ameli tam olan ve her yönü ile Allah yolunda olan) rabbânî âlimdir. Biri, kurtuluş yolunu öğrenmeye çalışan öğrencidir. Bir diğeri de, her konuşana uyan, peşinden giden ahmak bayağı insanlardır.'

Kümeyl diyor ki: Ali (r.a) sonra elini göğsüne vurarak şöyle dedi: Burada geniş ölçüde ilim vardır. Fakat ne yazık ki onu taşıyabilecek kimse bulamıyorum. Evet, kabiliyetli ve hızla kavrayan bir kimse vardır, fakat güvenilen bir kimse değildir. Dini, dünyaya araç yapmakta ve Allah'ın, eline vermiş olduğu belgeleri Allah'ın kitabına karşı, Allah'ın nimetlerini de Allah'ın kullarına karşı kullanmaktadır. Bir başkası da vardır ki, o da hak peşinde olanlara uyuyorsa da hakkı yaşatmada sağduyu sahibi değildir. En ufak bir kuşkunun başgöstermesiyle, gönlü tereddüt kıvılcımlarıyla tutuşur ve böylece ortada kalıp ne bu yanı ne o yanı tutamaz olur. Kimisi de vardır ki, nefsanî arzu ve isteklerin arkasında yuları gevşek, şehvet duygularının esiri olur, ya da kendi-

607 Ölüm tarihi ihtilaflıdır. Kaynaklarda, 380 (990), 385 (995) gibi değişik tarihler verilmektedir (bk. Kelâbâzî, Ebû Bekir Muhammed b. Ebû İshak, *Taarruf* [haz. Süleyman Uludağ], İstanbul: Dergâh Yay., 1992, s. 11 [1. Dipnot]).

sinde dünya sevgisi o kadar yer etmiştir ki en büyük zevkini dünya malı toplayıp servet biriktirmekte bulur. Bu iki kimse de din ve insanlık için kılavuz ve rehber olmaktan çok, şuursuzca otlayan hayvanlara benzerler. İşte böylece ilim, kendisini taşıyanların ölümü ile ölüp gider. Fakat bununla beraber yeryüzü, Allah'ın ilim belgelerini elinde tutan kimselerden büsbütün boş kalmaz ki Allah'ın beyyine (delil) ve güçlü belgeleri işlemez duruma gelmesin. Bunlar, sayıca az; fakat Allah katında değerleri büyüktür. Allah bunlar aracılığıyla kendi belgelerini korur ki, onlar da Allah'ın belgelerini kendileri gibi olanlara aktarsınlar ve bu evsafta olan kimselerin dimağına eksinler. Bunlar ellerindeki ilim silahı ile hakikat kalelerini açar, midecilerin sarp görerek yürüyemedikleri mana yolunda uçarak gider ve bilgisizlerin ürküp kaçtıkları yücelikleri kucaklarlar. Bedenen yeryüzünde iseler de ruhen yüce âlemdedirler. İşte Allah'ın yeryüzündeki halifeleri ve insanlığın kılavuz ve rehberleri bunlardır. Ah, ah, bunları görmek ve bunlarla arkadaş olmak ne büyük bir mutluluktur."[608]

Ali'nin (r.a) ve onunla beraber zikredilenlerin geriye kalan sözlerine gelince, *Hilyetü'l Evliyâ* isimli kitaplarda yer alan terâcimlerinde (tercümelerinde) mevcuttur. Uzar endişesiyle onları burada zikretmedim.

Abdülkadir el-Fârisî şöyle demiştir: "Üstat Ebü'l-Kasım el-Kuşeyrî tasavvuf yolunu Üstat Ebû Ali ed-Dekkâk'tan, o da Ebü'l-Kasım en-Nasrâbâdî'den, o da Şiblî'den, o da Cüneyd'den, o da Serî-i Sakatî'den, o da Ma'rûf-i Kerhî'den, o da Davud-ı Tâî'den almıştır. Davud-ı Tâî de tâbiînle tanışmıştır." Tarikatının isnadını böyle zikretmektedir.

Altıncı Hadis: Şeyh İmam Hafız Takıyyüddin b. Salâh kendi döneminde, Şâfiî imamları ve muhaddislerin hırka giydiklerini söylemiştir. Meşâyihten bazıları da buna (hırka giymeye) dair Hz. Peygamber'in (s.a.v) sünnetinden bir dayanak nakletmişlerdir. O da Ümmü Halid bint Halid b. Said b. Âs'ın şu hadisidir:

أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُتِيَ بِكِسْوَةٍ فِيهَا خَمِيصَةٌ صَغِيرَةٌ فَقَالَ مَنْ تَرَوْنَ أَحَقُّ بِهَذِهِ فَسَكَتَ الْقَوْمُ فَقَالَ ائْتُونِي بِأُمِّ خَالِدٍ فَأُتِيَ بِهَا فَأَلْبَسَهَا إِيَّاهَا ثُمَّ قَالَ أَبْلِي وَأَخْلِقِي مَرَّتَيْنِ

608 İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah, *Hilyetü'l-Evliyâ*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405/1984, I, 80. Hadisin tam metni için ayrıca bk. Süyûtî, Celâleddin, *Câmiu'l-Ehâdîs: el-Câmiu's-Sagîr ve'z-Zevâidüh ve'l-Câmiu'l-Kebîr*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1414/1994, XXIX, 276.

"Resûlullah'a (s.a.v), içinde benekleri olan bir elbise getirilmişti. Orada bulunanlara, 'Bunu kime giydirmemi uygun bulursunuz?' diye sordu. Hazır bulunanlar susup cevap vermediler. Bunun üzerine, 'Bana Ümmü Halid'i getirin' dedi. Getirdiler. Elbiseyi ona giydirdi. Sonra şöyle dedi: 'Üstünde eskit, üstünde eskit.' Bunu iki defa tekrarladı."[609] Bu hadisi Buhârî nakletmiştir.

İbnü's-Salâh şöyle demiştir: "Bende hırka hakkında gerçekten sağlam bir isnad var. Bana hırkayı Ebü'l-Hasan el-Müeyyed b. Muhammed et-Tûsî giydirdi. Dedi ki ben de hırkayı Ebû Esad Hibbetü'r-Rahmân ve Ebû Said Abdülvâhid b. Ebü'l-Kasım'dan aldım. O da Ebû Ali ed-Dekkâk'tan, o da Ebü'l-Kasım İbrahim ve Muhammed b. Mahmud en-Nasrâbâdî'den, o da Ebû Bekir Dûlef b. Cahder eş-Şiblî'den, o da Cüneyd'den, o da Serî-i Sakatî'den, o da Ma'rûf-i Kerhî'den, o da Davud-ı Tâî'den, o da Habîb el-Acemî'den, o da Hasan-ı Basrî'den, o da Ali b. Ebû Tâlib'den, o da Resûlullah'tan (s.a.v) almıştır." İbnü's-Salâh, "Hadis ehlinin isnad şartlarına göre naklettiğimiz hırkanın (isnadı) sonuna kadar muttasıl olmasında eleştirilecek bir şey yoktur. Çünkü bundan maksat, sâdât-ı sâlihîne ulaşmasıyla hâsıl olacak fayda ve berekettir" demiştir.

Yahya b. Ammâr et-Teymî es-Sicistânî şöyle demiştir: "İlimler beş türlüdür. **1.** Dinin hayatı olan ilim. Tevhid ilmidir. **2.** Dinin azığı olan ilim. Öğüt ve zikir ilmidir. **3.** Dinin ilacı olan ilim. Fıkıhtır. **4.** Dinin hastalığı olan ilim. Selefin fitnelerini haber veren ilimdir. **5.** Dinin helâki olan ilim. O da kelâm ilmidir."

İmam Şâfiî şöyle demiştir: "Sûfîlerle bulundum. Bir rivayete göre üç şey dışında onlardan bir şey anlamadım. O da şu sözleridir: **1.** Vakit kılıç gibidir. Onu kesmezsen o seni keser. **2.** Nefsine dikkat et. Onu Hak ile meşgul etmezsen o seni bâtılla meşgul eder. **3.** Sabır ismettir."

Şeyh Tâceddin İbnü's-Sübkî, *Muîdü'n-Niam ve Mübîdi'n-Nikam* adlı eserinde şöyle demektedir: "Altmış altıncı misal: Sûfiyye hakkındadır. Allah bizi ve onları cennette bir araya getirsin. Hakikatleri bilinmediği ve dışarıdan aralarına sûfî olmayan birtakım insanlar katıldığından sûfîler hakkında çeşitli söylentiler yayılmıştır.

609 Buhârî, Libâs, 21; Ebû Davud, Libâs, 2.

Şeyh Ebû Muhammed el-Cüveynî de şöyle demiştir: 'Onları (gerçek anlamda) anlamak mümkün değildir. Çünkü bilinen bir sınırları yoktur.' İşin doğrusu şudur: Sûfîler, dünyadan yüz çevirmiş ve zamanın çoğunu ibadetle meşgul olmakla geçiriyorlar. Bundan dolayıdır ki Cüneyd, 'Tasavvuf, her şeyi kullanmak ve tüm kötü huyları terketmektir.' Şiblî, 'Tasavvuf, beş havassını (duyu organı) kontrol altına alıp nefeslerini gözetmendir.' Zünnûn, 'Sûfî, konuştuğu zaman, hakikatleri açıklayan, sustuğu zaman organları kendisini anlatan kimsedir.' İbn Bendâr, 'Tasavvuf, zâhiren ve bâtınen halkı görmeyi terketmektir.' Ebû Ali er-Rûzbârî, 'Sûfî, safa üzere sûf (yün) giyen, hevâya cefayı tattıran, Mustafa'nın yoluna bağlanan ve dünyayı (kulak ardı edip) sırt üstü bırakan kimsedir' demişlerdir. Şeyh imam da şöyle demiştir: ' Sûfî, Hak'la beraber safaya devam eden, halka güzel ahlâkla muamele eden kimsedir.' Sonra şu şiiri okudu:

'İnsanlar, sûfîler hakkında tartışıp, ihtilafa düştüler
Bazıları onun (sûfî isminin) sûftan (yün) türediğini zannettiler.
Saf sûfî bir genç hariç ben bu ismi kimseye isnat etmiyordum,
Tâ ki sûfî, sûfî olarak isimlendirilinceye kadar.'

Bunlar birbirlerine yakın ibarelerdir. Sonuç olarak, onlar (sûfîler), şanı yüce olan Allah'ın ehli ve anmakla rahmet umulan, dualarıyla yağmur yağan has kullarıdır. Dolayısıyla Allah, onlardan ve onlar sebebiyle bizlerden razı olsun. Bu kavmin vasıflarını, haberlerini anlatan kitapları vardır.

Ebü'l-Kasım el-Kuşeyrî şöyle demiştir: 'Yüce Allah, bu tâifeyi evliyasının en iyisi kıldı. Onları resûl ve enbiyasından sonra tüm kullarından üstün yaptı. Sonra kalplerini sırlarının madeni yaptı. Sonra nurlarını parlatmak suretiyle onları ümmet arasında has kıldı. Bunlar, halk için yağmur (bereket), tüm hallerinde Hak ile beraberdirler. Bu tâifenin evsafı şudur: Re'fet gösterme, merhamet, affetme, geniş olmaktır. Kaideleri (daha önce) anlattıklarımızdır. Yolları, bu tâifenin şeyhi olan Ebü'l-Kasım el-Cüneyd'in, 'Tarikimiz, Kitap ve Sünnet'le belirlenmiştir' dediği yoldur.

Tarikat (vermek), Resûlullah'ın (s.a.v) izini takip edenler hariç, Allah'ın (diğer) kullarına yasaklanmıştır. Müridde hayır levâihleri (pırıltıları) parladığında, dua ve uyarıda bulunmak suretiyle onu terbiye etmek onlara (şeyhlere) düşen bir görevdir.

Şeyhlerden biri hakkında şu mesele anlatılmıştır: Şeyh bir cemaat içinde oturmaktâ iken yanma bir talebesi gelir. Şeyh feraset yoluyla gencin akşam bir günah işlediğini anlar ve kızgın bir nazar atar. Hazır olan cemaatten dolayı açıkça söyleyemez. Talebe de ona münkir bir nazarla bakar. Şeyh kalkar ve öğrencinin elini öper. Oradakiler hiçbir şey anlamazlar. Daha sonra şeyhe bunun sebebi sorulur. Şeyh, 'O dün akşam zina işledi. Bundan dolayı ona kızgın bir şekilde baktım. O da bana, 'Şayet hâtırın ve imdadın yanımda olup arkadaşlık etseydi bu olay olmazdı. Sen kusurlusun' anlamına gelen ayıplayıcı bir bakışla baktı. Sıdkından dolayı elini öptüm. Çünkü kusur benden kaynaklanmıştı' der.

Allah'ın kendilerini muttali kıldığı gayba dair kerametleri hakkında ileri geri konuşmamak gerekir. Onlar, bir fayda olmaksızın, kerametlerinin izharını câiz görmezler. Zaten kendileri de ancak dinî bir fayda, müjde veya uyarı olması halinde ve izne bağlı olarak kerametleri izhar ederler. Nitekim Ebû Bekir-i Sıddîk, ölümü esnasında Âişe validemize, 'Onlar senin iki erkek ve iki kız kardeşindir' dedi Âişe, 'Sadece Esma var. Diğeri kimdir?' diye sordu. '(Eşim hamile) anne karnında. Onu kız olarak görüyorum' dedi. Vefatından sonra bir kız doğurdu. Hz. Ebû Bekir (r.a) bunu sadece kendisine kalan mirasın (ileride) alınması durumunda Hz. Âişe'nin kalbini ferahlatmak için söyledi.

Ömer'in (r.a), 'Ey Sâriye! Dağa, dağa dikkat et!' sözü ile zelzele hakkındaki kıssası, 'icraü'n-Nil' (Nil'i akıtmalı) vb. sözleri de bu meyandadır. Şüphesiz ki onları bir maslahattan dolayı izhar etti. Ömer 'in (r.a) kerametleri kısıtlanamayacak kadar çoktur. Onlar da, zâhir ve bâtın yönden yeryüzüne yerleşmiş olması, hakikat üzere emirü'l-mü'minîn ve yeryüzünde Allah'ın halifesi ve (yarattığı) yerin sâkini olmasından ileri gelmektedir.

Böylece sûfîlerin kavmin seçkinleri olduğunu öğrendikten sonra, şunu da bil ki sûfî olmadıkları halde kendilerini onlara benzeterek aralarına karışanlar olmuştur. Bunların kendilerini sûfîlere bu şekilde benzetmeleri (gerçek sûfîler) hakkında sûizanda bulunmaya sebep olmuştur. Belki de bu durum, sarıklarının uçlarını sırtlarına sarkıtan (sûfî) tâifesini gizlemek için Allah'ın bir maksadıdır.

Şeyhin müridi terbiye etmesi, vazifeleri eda, nefsini küçümsemesi, dış görünüşlerinden önce cemaatinin kalplerine itibar etmesi, hepsiyle akıllarının

kabul ve anlayışına göre konuşması gerekir. Yine (şeyhin), ehli olmayana, (anlamaktan) uzak olduğu tecelli, müşahede, ref'ü'l-hicâb gibi lafızlardan bahsetmemesi, bundan kaçınması gerekir. Çünkü bunlardan bahsetmek müride zarar verir. Bunların aksine şeyhin müridi namaza, tilâvete, zikre sevkedip kavmin sâdâtmdan (bu yolun büyüklerinden) cereyan edip gelen 'Allah, Allah' ve benzeri zikirleri terettüp etmesini (kademe kademe terbiye etmesini) sağlaması gerekir. Kastettikleri şey, zikrin zâhirî manası değil, sahih emirlerdir. Şeyhin, dalâlete düşürebileceği için, bu manaları müride zikretmesi gerekmez. Nitekim bazıları şöyle demiştir: İlim hicaptır. Çünkü onunla mübtedînin anladığı zâhir mana murat edilmez. Bilakis onun, bazan sekr halinde söylenmiş keşf ve benzeri gibi, mübtedînin haline uygun olmayan başka manaları vardır. Bunlar da kendisine iktida edilmeyecek manalardır. Bu durum, söyleyeni zemmetmeyi de gerektirmez. Bilakis biz bunu (içinde bulunduğu) hale bağlar, gaybet halinde iken iki dudağı arasından çıkanları da özür sayarız. Çünkü şâri (kanun koyucu Allah), zihnini yitireni mükellef tutmaz. Bu söylenen husus, söylediklerini tevil edecek sebeplerin tamamı tükendiğinde geçerlidir. Böyle bir şeyi, muteber bir kimsenin sözlerinde bulamazsın. Şüphesiz ki yüce Allah, onları bâtıl şeyler söylemekten münezzeh kılmıştır. Güzel bir manaya hamledilemeyecek hiçbir sözleri yoktur." İşte bunların tamamı İbnü's-Sübkî'nin sözleridir.

Yine bu kitabın (*Muîdü'n-Niam ve Mübîdi'n-Nikam*) başka bir yerinde şunları söylemektedir: "Zühd sahibi olup şeriatın zâhirine göre amel eden, Allah'ın emir ve nehiylerine güzelce imtisal eden bir grup fakih vardır ki fukara ve tasavvuf ehliyle istihza edip hiçbir şeyde onlara inanmazlar. Onları semâ ve başka birçok hususta ayıplarlar. Oysaki semâ hakkındaki ihtilaf bilinen bir gerçektir. Şayet onları ayıplayanlar anlayabilselerdi, bu tür şeyler aslında azalırdı. Yapılması gereken şey, kavmin hallerini onlara bırakmaktır. Zira biz onları sadece zâhirde günah (gibi görünen) bir cürümle suçlamaktayız. Oysa ki sözlerini tevil imkânı olduğunda ve güzel bir manaya hamledildiğinde o sözlerden vazgeçemiyoruz. Özellikle de o, hayırlı yönleri ve tarikata bağlılıklarıyla tanıdığımız kimselerden ise. Sonra gerek hata gerek dil sürçmesi sonucu söyledikleri iddia edilen sözlerine baktım geçen süre içerisinde bize göre yıkıcı bir şey bulunmamaktadır. Tecrübelerimiz bize, sûfîleri inkâr edip de, Allah'ın helâk etmediği ve âkıbetinin felaket olmadığı tek bir fakih olmadığını göstermiştir.

Bu kavim öyle bir kavimdir ki onlara zâhirle (dış görünüşüyle) muamele edilmez ve onlar için bâtından ve sırf safadan (hâlis, saf olmaktan) başka hiçbir şey herhangi bir mana ifade etmez. Onlar, Allah'ın ehli ve seçkinleridirler. Allah bizi onlarla menfaatlendirsin. Bundan fazla onlar hakkında derine inen iflah olmaz." İbnü's-Sübkî'nin (v. 771/1369) sözleri burada sona erdi.

er-Ravza'da (Nevevî), "Sûfîlik hakkında, Şeyh Ebû Muhammed'den, 'O bâtıldır. Çünkü mutasavvıfın bilinen bir haddi yoktur' dediği hikâye edilmiştir. Sahih olan gerçek şudur: Onlar, vakitlerinin çoğunda ibadetle meşgul olan, dünyadan yüz çeviren kimselerdir. İmam Gazâlî *Fetâvâ*'da bunu açıklayarak şöyle demiştir: 'Sûfîye gereken, adaletli olmak, mâlâyâni (boş ve faydasız işleri) ve (gereğinden fazla) çalışmayı terketmektir. Kâğıt kalem malzemesi satmak ve üretmekte, terzilik gibi işlerde çalışmakta bir sakınca yoktur. Kazanmaya gücünün yetmesi, vaaz ve tedrisle meşguliyeti, zekât vâcip olmayacak kadar mülke sahip olması kınanmaz. Açık bir servet ve çokça mala sahip olması ise kınanır. Halk arasında iken, şayet fakir değilse kavmin (genel) elbiselerini giymesi ve onların arasına bu şekilde karışması gerekir. Sûfîlik libâsını bir şeyhten giymesi şarttır'" demektedir.

Cevâhirü'l-Kur'ân'da İmam Gazâlî şunları söylemektedir: "Kur'an'ın maksatları altıdır. Bunlardan altıncısı, tarikat menzillerini açıklamaktır. Nitekim Fâtiha sûresinde yer alan إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ *'Ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım dileriz'*[610] âyetiyle buna işaret vardır."

Tîbî de *Hâşiyetü'l-Keşşâf*'ta şöyle demektedir: "Dinin illeti olan ilimler dörttür. Bunların tamamı Fâtiha'da mevcuttur. Bunlar da ilmü'l-usûl, ilmü'l-fürû, ilmü'l-kısas ve ilmü'l-ahlâktır. Bunların en yücesi Hazret-i Samedânî'ye ulaşmak, Cenâb-ı Ferdâniyet'e sığınmak ve tarikata sülûk edip arada istikamet üzere bulunmaktır. Yüce Allah'ın وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ *'Ancak senden yardım dileriz. Bizi dosdoğru yola ilet'*[611] sözüyle de buna işaret vardır." Bence işaret yoluyla sûrenin geri kalan kısmından şu mana çıkarılabilir. Sonradan sünnet istikameti dışında buluşan birtakım tarikler olmuştur ki bu yol kendilerine gazap edilenlerin ve dalâlete düşenlerin yoludur. Bunlardan da bizi koru.

610 Fâtiha 1/5.

611 Fâtiha 1/5-6.

İbnü'l-Kâs, *et-Telhîs fi'l-Fıkh* adlı kitabında Peygamberimiz'e vâcip olup da sair ümmete vâcip olmayan hususları sayarken şöyle demektedir: "Bu hususlardan biri de nefsi ve kelâm olarak insanlarla muaşeret esnasında dahi Hakk'ı müşahede etmeyi talep etmesiydi." Bu hususiyeti aynı şekilde Kudâî *Sîret*'inde, İbn Sab' *Hasâis*'inde zikretmiş ve Resûlullah'ın (s.a.v) إِنَّهُ لَيُغَانُ عَلَى قَلْبِي فَأَسْتَغْفِرُ اللهَ سَبْعِينَ مَرَّةً *"Kalbime gayn (buğulanma, meşguliyet hali) geliyor da bundan dolayı (her gün) yetmiş defa istiğfar ediyorum"*[612] hadisini buna hamletmiştir. Bu hususiyetleri aynı şekilde İbn Kadı *et-Telhîs*'te, İbnü'l-Mülakkın *el-Hasâis*'te zikretmişlerdir. *Şuabü'l-İmân*'da (müellif) şöyle demiştir: "İlim ehlinden bazısı, 'gayn' kelimesi, kalbi kaplayan şey manasına gelir. Kalbin bir kısmını kaplar ve kişinin müşahede ettiği şeylere perde olur. O (gayn), ince bir sis gibi olup havaya yayılır ve âdeta ışığına engel olmadan güneşin yüzünü kaplar. Resûlullah (s.a.v), bahsedilen bu şeyin kalbini kapladığını zikretmiştir. Ve yine günde yüz defa bundan istiğfar ettiği zikredilmiştir." Sonra Beyhakî hocası *el-Müstedrek* sahibi olan Hâkim'in, Ebû Sehl Muhammed b. Süleyman'dan işittiğini ifade ettiği şu sözleri aktarmaktadır: '"لَيُغَانُ عَلَى قَلْبِي' hadisinin ikiden fazla tevili vardır. Birincisi: İşaret ehline hastır. Bu da aslında gerçek uyanıklık olan sekr haline hamledilir. Devamında gelen istiğfarın manası, ondan peyda olan keşfe olan üzüntüden dolayıdır. Zâhir ehli ise onu kalbe ârız olan hâtırlara ve kendisini kaplayan gaşyet ile vârit olan taleplere hamlederler."

Şeyh Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî şöyle demiştir: "Bu hadisi işittim ve manası bana şüpheli geldi. Resûlullah'ı (s.a.v) rüyamda gördüm. Bana 'Yâ mübarek! Bu nurların gaynıdır. Başkasının değil' dedi."

Hakikat-Şeriat

Menâzilü's-Sâirîn şârihi şöyle demiştir: "Bu durumdakilere göre bir şeyin hakikati, ona delalet eden alametleridir. Şu hadis de bu meyandadır: *'Resûlullah (s.a.v) Hârise'ye, 'Nasıl sabahladın'? diye sordu. O da, 'Tam bir mümin olarak' cevabını verdi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v), 'Her hakkın bir haki-*

612 Buhârî, Daavât, 3; Müslim, Zikir, 41; Ebû Davud, Vitir, 26; Tirmizî, Tefsîrü's-Sûre, 47, 1; İbn Mâce, Edeb, 57; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, ss. 272-341.

kati vardır. Senin imanının hakikati nedir?' 'Alakamı dünyadan kestim'[613] *cevabını verdi. İlâ âhiri'l-hadis.'* Ona imanın sıhhatinin alametlerini bildirmek için bunu haber verdi."

Derim ki sûfîler, ilimlerine ilmü'l-hakîka ismini bu hadiste geçen "hakîka" lafzından alarak vermişlerdir.

Anladım ki hakikat ilminin, şeriat ilmine nisbeti, meânî ve beyân ilminin nahiv ilmine nisbeti gibidir ki o da (hakikat) şeriatın sırrı olup onun üzerine mebnidir. Şeriat ilmini anlamadan, hakikat ilmine dalmaya çalışan kimse cahillerden olur. Hiçbir şey kendisine hâsıl olmaz. Bu, nahiv ilmini anlamadan, meânî ve beyân ilmine dalmak gibidir. Bu durumdaki kimse battıkça batar (boşuna kürek çekmiş olur). Mübtedâyı haberden, fiili mef'ûlden ayırt edemeyen böyle biri (nahiv bilmeyen) isnad ile müsnedün ileyhin sırlarının halleri ile fiilin mütealliklerini nasıl idrak edebilir. Şu gerçek herkes tarafından bilinmektedir ki meânî ve beyân ilmi, nahvin sırrı olduğu gibi, hakikat de şeriatın sırrıdır ve kurtuluş onunla olur. Hiç şüphesiz tasavvuf bir fıkıhtır. Çünkü onun çoğu tekâlif, vâcip, mendup, nehiy, haram ve mekruhlardan oluşur. Nitekim usul ehli olan bir cemaat, fıkhın sınırını zikrederken, tasavvufun bazı bablarının fıkha dahil olduğuna hükmetmiştir. İbnü's-Sübkî de *Meni'l-Mevâni'* adlı kitabında bu görüşte olanlarla mutabık kalmış ve iman edilmesi gereken usûlü'd-dîne ait birtakım meselelere yer vererek, "Bana göre o (tasavvuf) fıkıhtır" demiştir.

Bilmiş ol ki şayet tasavvuf ilminin incelikleri, fukahaya ilimlerinde kullandıkları ibarelerle arzolunursa, hiç şüphe yok ki onu tam bir beğeni ile güzel görecek ve onları ilk kullanan kimse fakihler olacaktır. Çünkü kendilerine sıcak karşılamadıkları garip ibarelerle söylenmesi onları bundan uzaklaştırıyor. Onlardan biri şöyle demiştir: Hakikat; bilinenden daha güzel, söylenenden daha çirkindir. Ben de sana bu durumun aslını öğrenmene yarayacak bir misal vereceğim. *Menâzilü's-Sâirîn*'de şöyle denilmiştir: "Tövbenin hakikati üç şeydir. Sika olanı olmayandan ayırt etmek; günah işlemeyi unutmak ve temelli olarak tövbeden tövbe etmektir." Fakih bu lafzı (tövbeden tövbe etme lafzını) işitince, gerçekten çok garip karşılar: "Tövbeden nasıl olur da tövbe edilir.

613 İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir, *el-Musannef* (thk. Muhammed Avvâme), Dımaşk: Dârü'l-Kıble, 1427/2006, XV, 623.

Oysa o (tövbe etmek), salih bir ameldir. Ancak günahlardan tövbe edilir" der. Oysa bu sözün manası şudur: Kişi Allah'a rücuunda (dönüşünde) kemale erdiği zaman, artık amellerine iltifat etmez, tövbe veya başka bir şeyle kalben meşgul olmaz. Dolayısıyla tövbesi üzerinde (kalben) durmaktan (onunla meşgul olmaktan) tövbe eder. Buna daha fazla açıklama da getirilebilir. Şöyle ki tövbe her ne kadar kulun kesbi ise de Allah'ın yaratması ve tevfikiyle olur. Tövbesini kabul eden O'dur. Şayet Allah kabul etmezse kul tövbe etmiş olmaz. Bu konuda yüce Allah şöyle buyurmaktadır: ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا *"Sonra tövbe etsinler diye tövbelerini kabul etti."*[614] Tövbe veya başka şeylerde sun' (yaratma) fiilini kula vermekten kaçınılır. O fiili yapmaya kulu muvaffak kılan Allah'tır. Bundan dolayı, kulun tövbeyi kendi nefsinden bilmesi günahtır. Böyle bir düşünce için istiğfarda bulunmalıdır. Hatta bunu sadece Allah'ın kendisine bir minneti, bir tevfiki olarak görmelidir. Nefsini tamamen itibar derecesi dışına atması (hiç görmemesi) gerekir. İşte bu tövbe, fenâ makamıdır. Bu yolun yolcusu olan kimsenin ilk menzili de budur. Artık fenâ fi't-tevhîd menziline varıncaya kadar var olan tüm menzilleri bununla sen kıyasla. Sâlik, tevhidde de nefsinin bir payını görmez ve sadece bunu Allah'ın kendisine bir minneti ve tevfiki olarak görür. İşte bu mana, kabul edilebilir ibarelerle fakihe arzolunduğunda bunu ilk kabul eden ve yardımcı olan kimse o olur. Çünkü fiili Allah'a nisbet edip kuldan nefyeden Sünnî fakih, kul fiilinin yaratıcısıdır diyen Mu'tezile ve Kaderiyye ile mücadele eder.

Veli-Âlim Karşılaştırması

Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî, "Sizin için Allah'a bir şey arzolunduğu zaman İmam Ebû Hâmid el-Gazâlî'yi vesile kılın." Yine, "*İhyâ* kitabı seni ilme, *Kût* (*Kûtü'l-Kulûb*) kitabı da nura vâris kılar." Ayrıca, "Size *Kût*'u tavsiye ediyorum. Çünkü o, azıktır" derdi. İmam Ebû Abdullah Muhammed b. Ali et-Tirmizî'yi de çok tâzim eder, "O, dört evtâddan biridir" der ve sözlerine çok önem verirdi.

Şeyh İzzeddin İbn Abdüsselâm'a, İmam Gazâlî'nin *İhyâ*'da marifetullah ve onu bilme hakkında, "Bu konuda en yüce rütbe enbiyanın sonra ârif olan evliyanın sonra râsihûn olan âlimlerin ve daha sonra da salihlerindir" dediği, böylece evliyayı ulemadan önce zikrettiği ve onlardan daha faziletli tuttuğu;

614 Tevbe 9/118.

yine İmam Kuşeyrî'nin *Risâle*'nin başında yer alan, "Şüphesiz ki Allah, bu kavmi (sûfîleri), evliyanın en iyisi kılmış, onları resûllerinden ve nebîlerinden sonra insanların tamamından faziletli tutmuştur"dediği ve bunun da İmam Gazâlî'nin sözüyle aynı olduğu, bu görüşün sahih olup olmadığı soruldu. Çünkü İmam Gazâlî'nin ve benzer görüşte olanların sözleri üzerine ihtilaf meydana gelmiş ve tartışılmıştır. İnsanların bir kısmı, "Veli, âlimden üstün olamaz. Çünkü bir şahsın diğerinden üstünlüğü ancak ilmi münasebetiyle hâsıl olan sevabın çokluğuyla olur. Üstünlük ancak amellerinin farklılığıyla meydana gelir. Böylece ilmin, amelden daha üstün olduğu sabit olmuş oldu. Zira ilim müteaddî (başkasına da faydası olan, başkasını etkileyen), amel ise kâsırdır (başkasına faydası olmayan, başkasını etkilemeyen). Müteaddî olan, kâsır olandan her zaman daha hayırlı, sevabı daha çok ve sahibi daha faziletlidir" demişlerdir.

Bunları söyleyenler, "Allah'ın dilediğine atıye ve mevhibeler vermesine gelince, bu tek başına kişinin derecesini artırmaz. Bununla başkasından üstün de olunmaz. Başkasına ancak yerine getirirken katlandığı meşakkat ve zahmete karşılık gelen sevabın çokluğuyla üstün olunabilir. Şayet tekâlüften tecerrüd edilecek olursa başkasına üstün olunmaz. Bu sözlerin hükmü nedir?" diye (Şeyh İzzeddin'e) soruldu.

Şeyh İzzedddin, şöyle cevap verdi: "Ârif-i billâhın (Allah'ı bilen), ârif-i bi-ahkâmillahtan (Allah'ın hükümlerini bilen) daha üstün olduğuna dair söze gelince, üstat Ebû Hâmid'in (Gazâlî) bu konudaki sözlerinde ittifak vardır. Akıllı olan biri, Allah hakkında vâcip olan celal vasıfları, kemal sıfatları ve kendisi hakkında helâl olmayan ayıp ve noksanlar bilenin (ârifin), Allah'ın hükümlerini bilen kimseden daha üstün olduğundan şüphe etmez. Hatta ârif-i billâh (Allah'ı bilen) olan kimse, fürû ve usul ehlinden daha üstündür. Çünkü ilim, bilinen şeyin değerine göre şereflenir ve semere verir. Dolayısıyla Allah ve sıfatları hakkındaki ilim, tüm mâlumatların en şereflisi ve en ekmeli olması cihetiyle, ilimlerin en şereflisidir. Çünkü onun semeresi tüm semerelerden daha faziletlidir. Zira sıfatlardan her biri o sıfata uygun bir hal üzere bulunmayı gerekli kılar ve bu halden, yüce ahlâklara bürünme, kötü ahlâklardan uzaklaşma hâsıl olur. Rahmetin genişliğini (marifet ile) anlayanın semeresi recâ genişliğidir. Havf ve nikmetin şiddetini bilenin semeresi, şiddetli havftır. Havfı da, ağlamak, hüzün vera' ve güzel inkıyadda bulunmak suretiyle, günahtan, fısktan ve isyandan kendisini alıkoyma semeresi verir. Bütün nimet-

lerin Allah'tan olduğunu bilen, onu sever. Bu sevgisi (muhabetullah), bilinen îsâr (başkalarının faydasını önde tutma) doğurur. İşte bu şekilde onu teferrüd ile bilen, fayda ve zararda ondan başkasına itimat etmez. İşlerinin tasarruf ve idaresini sadece ona bırakır. İşlerini ondan başkasına havale etmez. Onu azamet ve celal ile bilen, ondan korkar, inkıyad ve tevazu ile korkan kimse gibi davranır. İşte bunlar, bazı sıfatların birtakım semereleridir. Ahkâmı bilmekle bu hallerin, sözlerin ve amellerin hiçbirinin hâsıl olamayacağında şüphe yoktur. Zaten vuku bulan olaylar buna delalet etmektedir. Çünkü ahkâm âlimlerinin çoğunun arasında fısk yaygındır. Hatta çoğu taat ve istikametten uzaktır. Çoğu, felsefecileri nübüvvet ve ilâhiyat ile ilgili sözleriyle meşgul olmakta ve böylece bir kısmı dinden çıkmakta bir kısmı şüpheye düşmektedir. Bazan onlara göre sahih, bazan da bâtıl sayılmaktadır.

Usulcü kelâmcılarla ârifler arasındaki farka gelince: Kelâmcılar çoğu zaman zat ve sıfatlarla ilgili ilimlerini kaybeder ve bu halleri (zat ve sıfatlarla ilgili ilimleri) süreklilik arzetmez. Şayet süreklilk arzetseydi, onlar da ârifferden olurlardı. Zira onlar da istikamet için gerekli olan halleri mûcib olan irfan da sûfîlerle ortaktırlar. Hal böyleyken nasıl olur da ârifferle fakihler eşit sayılır? Ârifler mahlûkların en faziletlileri ve en etkâ (takvâ) olanlarıdır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ أَتْقَيكُمْ *'Allah katında en faziletli olanınız, en müttaki olanınızdır.'*[615] Allah'ın müttakilere olan övgüsü, âlimlere olan övgüsünden daha çoktur.

إِنَّمَا يَخْشَى اللهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰؤُا *'Kulları arasında ancak âlimler hakkıyla Allah'tan korkarlar'*[616] âyetine gelince, bununla Allah, ahkâmını (hükümlerini) bilen âlimleri değil; O'nu, sıfatlarını ve fiillerini bilen ârifleri kastetmektedir. Bunu ahkâm âlimlerine hamletmek doğru olmaz. Çünkü onlar (ahkâm âlimleri) ekser itibariyle haşyet sahibi değildirler. Allah'ın haberi doğrudur ve ancak onu bilen ve haşyet edenlere hamledilir. Bu, Kur'an'ın tercümanı olan İbn Abbas'tan nakledilmiştir."

Sonra biz diyoruz ki ahkâm âlimleri kısımlara ayrılırlar. Birincisi: Allah'tan başkası için öğrenen ve Allah'tan başka bir şey için öğreten kimse. Bu kimsenin ilmi ve talimi kendi boynunda vebal olarak kalır. İkincisi: Al-

615 Hucurât 49/13.

616 Fâtır 35/28.

lah'tan başkası için öğrenen ancak Allah için öğreten kimse. Bu kimse, salih bir amel ile kötü bir ameli birbirine karıştırmıştır. İyiliklerinin kötülükleri ile kâim olup olmayacağını bilemiyorum. Üçüncüsü: Allah rızası için öğrenen ancak Allah'tan başka bir şey için öğreten. Bu kimse de önceki gibidir. Hatta daha da günahkârdır. Dördüncüsü: Allah rızası için öğrenen ve öğreten kimse. O da iki kısımdır. Birincisi: İlmiyle amel etmeyendir. Bu, şakî (günahkâr) olan kimsedir. İlmiyle amel etse dahi bu kimse hiçbir evliyadan daha faziletli olmaz. Şayet Allah'ı ve ahkâmını bilen olursa saîdlerden (mesut kimselerden) olur. Eğer hal ehli ârif-i billâh olursa, ki bu ârîflerin en faziletlilerindendir, onların hazzettiklerini o da hazzeder. Ayrıca ahkâmı da bildiği ve ehl-i İslâm'a öğrettiği için onlardan da üstün olur.

Müteaddî (başkasına fayda veren) olan amel kâsır (başkasına fayda vermeyen) olan amelden daha üstündür diyenlerin sözüne gelince, bunu diyen kimse, Allah'ın ahkâmı hakkında cahildir. Bilakis kâsır olan amelin de birtakım halleri vardır:

Birincisi: Müteaddîden daha üstün olan kısım. Tevhid, İslâm, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, resûllerine ve ahiret gününe iman gibi. Dua ve zekât hariç beş (İslâm'ın şartları) farz da böyledir. Namazdan sonraki tesbihat da bu kısma girer. Çünkü Resûlullah (s.a.v), onu müteaddî olan sadakanın önüne geçirmiştir. Resûlullah, أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنَ اللهِ إِذَا كَانَ سَاجِدًا *"Kulun Allah'a en yakın olduğu an, secdede bulunduğu zamandır"*[617] buyurmaktadır. Yine şöyle buyurmaktadır: خَيْرُ أَعْمَالِكُمْ اَلصَّلَاةُ *"Amellerinizin en hayırlısı namazdır."*[618] وسُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ فَقَالَ إِيمَانٌ بِاللهِ قِيلَ ثُمَّ مَاذَا قَالَ حَجٌّ مَبْرُورٌ *"Resûlullah'a (s.a.v) hangi amelin daha üstün olduğu soruldu. Resûlullah (s.a.v), 'Allah'a iman' dedi. 'Sonra hangisi? diye soruldu. 'Hacc-ı mebrûr' cevabını verdi."*[619] İşte bu sayılan ibadetlerin tamamı, faziletlerinden dolayı şeriatta vârit olan amellerdir.

---

617 Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, Halep: Dârü'l-Va'y, ts. III, 30.

618 İbn Mâce, Tahâre, 4; Dârimî, Tahâre, 2.

619 Buhârî, İmân, 16; Müslim, İmân, 83.

İkinci Kısım: Müteaddî olanı, kâsır olanından daha faziletli olandır. Birrü'l-vâlideyn (anne babaya iyilik) gibi. وَسُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ فَقَالَ بِرُّ الْوَالِدَيْنِ *"Resûlullah'a (s.a.v) hangi amelin daha üstün olduğu soruldu. Resûlullah (s.a.v), 'birrü'l-vâlideyn' (anne babaya iyilik) diye cevap verdi."*[620] Namaz tüm müteaddî amellerden daha üstün değildir. Şayet namaz kılan kimse, boğulmak üzere olan bir adamı görür ve onu kurtarabilecek durumdaysa veya zulmen öldürülen bir mümin, zinaya zorlanan bir kadın, fuhuş yapacak bir çocuk görür ve kurtarmaya da gücü yetiyorsa, vakit dar olsa bile (namazı bırakıp) yardıma gitmelidir. Çünkü bunu yapmak, Allah katında namazdan daha üstündür. Şayet namazın bozulacağı söylenecek olursa kazâ ile onu tedarik etmek mümkündür (deriz).

Bu iki kısım amel, mesâlihe göre tercih edilmesi üzerine bina edilmiştir. Şayet müteaddî olanın maslahatı tercihe şayan ise kâsır olanın önüne geçirilir. Dolayısıyla bazan tercihe önem verilir ve öne alınır, bazan da şayet tercih yapmayacaksa iki amelden birini şeriat nassıyla öbürüne daha üstün tutar. Bazan da tercih durumuna bakmaz, faziletine dair şer'î bir delil de bulamaz, bu durumda kâsır olanı müteaddîden veya müteaddî olanı kâsır olandan daha üstün tutmak bize düşmez. Çünkü bu durum şer'î delillere bağlıdır. Haliyle şer'î bir delil yokken, bilgi sahibi olmadığımız bir şeyi Allah'a nisbet etmek veya şer'î bir delile dayanarak zanda bulunmak câiz olmaz.

Faydalı Bir Hatırlatma: Marifetler konusunda tüm insanlar eşit hale gelip, hiçbirinin diğerinden üstün olmasının söz konusu olmadığı bir durumda, üstünlük ancak irfanın devamlı olmasına bağlı olur. Çünkü bu halin (irfanın) devamlılık arzetmesi şereftir. Bazan bazıları onu yitirir, bazıları da ona yaklaşır. Bundan dolayı bu marifetlerden kaynaklanan haller ancak marifetlerin devamlılık arzetmesiyle devam eder. Hallerden kaynaklanan taatler de ancak hallerin devamlılık arzetmesiyle devam eder. Böylece marifet ve hallerin devamlılık arzetmesi sonucu kalbin ıslahı devam edince, güzel sözler ve amellerin istikameti suretiyle bedenin de ıslahı devam eder. Gaflet kalbe galip geldiğinde, marifetten kaynaklanan hallere de galip gelir ve kalp bundan dolayı fesada uğrar. Kalbin bozulmasıyla sözler ve ameller de bozulur.

620 Müslim, İmân, 139.

Marifetlerin de fazilet ve kemal açısından dereceleri vardır. Onlar üzerine terettüp eden haller ve ameller de böyledir. Dolayısıyla en faziletli ameller, celal ve kemalin marifetinden kaynaklanan hallerden kaynaklanır. O da tâzim ve iclaldir. Şiddetli intikam mülahazasından, havf neşet eder. Rahmetin genişliği düşüncesinden recâ ve tamah doğar. Fayda ve zarar bakımından tevhidin mülahazasından tüm durumlarda Allah'a tevekkül etme hali hâsıl olur. Bu duruma göre, hâib (Allah'tan korkan) muhibden (sevenden), muhib tevekkül ehlinden, tevekkül hâiften (Allahtan korkandan), hâif râciden (ümit ehlinden) daha faziletlidir.

İşte bu anlatılanlar, Allah'tan korkanların vasıflarını ve fakihlerden üstün olduklarını gösteren deliller hakkında sadece bir nebzedir. Yüce Allah'ın hârikulâde kerametler şeklinde (evliyanın eliyle) icra ettiği hususlardan hiçbiri fukahanın eliyle icra edilmez. Ancak fukaha, âriflerin yoluna girip vasıflarıyla vasıflanırsa (bu halleri) gösterebilirler. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: وَمَا سَبَقَكُمْ أَبُو بَكْرٍ بِصَوْمٍ وَلَا بِصَلَاةٍ، وَلَكِنْ بِشَيْءٍ وَقَرَ فِي صَدْرِهِ *"Ebû Bekir ne bir oruç ne de bir namazla sizi geçmiştir. Ancak göğsüne yerleşen bir şey sayesinde (sizi geçmiştir)."*[621]

Resûlullah (s.a.v) ancak meşakkatli amelleri sayesinde daha üstün olmuştur, diyen kimsenin sözü doğru değildir. Çünkü Resûl-i Ekrem, Allah'ın kendisiyle bir defasında Cibrîl'in lisanı ile, bir defasında vasıtasız olarak konuşmasıyla üstün olmuştur. Böylece resûllere ve enbiyaya has ilimlerle faziletli kılındığı gibi, marifet ve hallerle de üstün kılınmıştır. Bundan dolayıdır ki şöyle buyurmuştur: إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَعْلَمَكُمْ بِاللهِ وَأَشَدَّكُمْ لِلَّهِ خَشْيَةً *"Ben Allah'ı en iyi bileniniz ve O'ndan en çok korkanınız olduğumu ümit ediyorum."*[622] Bu sebeptendir ki Resûlullah'ın (s.a.v) kıyamını kendi kıyamı ve namazını kendi namazı seviyesinde düşünen biri karşısında Allah Resûlü bunu reddetmiş ve onlardan üstün oluşunun sebebinin ancak marifetullah konusundaki üstünlüğü olduğunu ifade etmiştir. Bu da Resûlullah'n (s.a.v) üstünlüğünün en büyük yönlerindendir. Bunda da ona bir meşakkat yoktur. Zaten nasıl olur da böyle olmaz. Yüce Allah, Musa'ya (a.s) şöyle diyor: إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي *"Ben*

621 Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr,* IV, 190.

622 Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Müsned*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts., I, 258.

seni risaletim ve kelâmımla insanlara üstün kıldım."[623] Bu tür sözler ancak aklını yitirmiş kimse tarafından sarfedilebilir. Nasıl olur da Hz. Peygamber'in (s.a.v) üstün oluşu, meşakkatli amellerine bağlanabilir. Kaldı ki Nuh'un (a.s) amelleri, sabrı ve kavminden çektiği ezanın yanında Allah Resûlü'nün amelleri, sabrı ve kavminden gördüğü eza (uzun ömür ve zâhirî açıdan) kıyas bile götürmez. İnsanlar, hakkında bilgi sahibi olmadıkları şeyleri söylemeye nasıl da koşuyorlar. Oysa bilmedikleri zaman sorsalar kendileri için daha hayırlı olurdu.

İlm-i Zâhir-İlm-i Bâtın

Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb* adlı kitapta şöyle demektedir: "Zâhir uleması, yeryüzünün ve mülkün, bâtın uleması ise semanın ve melekûtün ziynetidir. Zâhir uleması, hayır ve lisan ehlidir. Bâtın uleması ise kalplerin ve âyanın erbabıdır.

Ârifîerden biri şöyle demiştir: 'İlm-i zâhir mahkûm, ilm-i bâtın ise hâkimdir. Hâkim gelip hakkında hüküm verinceye kadar, mahkûm tutuklu kalır.' Bir başka ârif de şöyle demiştir: 'İhtilaflı bir konu zâhir ulemasına müşkil göründüğünde, onu ilk önce ilm-i billâh ehline sorar. Çünkü bunlar, tevfike daha yakın ve hevâdan daha uzak kimselerdir.' Ahmed b. Hanbel ile Yahya b. Muîn, ilim ve sünnette kendileri kadar iyi olmadığı halde, Ma'rûf-i Kerhî'ye gidip gelirlerdi. Kendisine iyilik ve kötülük hakkında soru soran kimseye Resûlullah (s.a.v) şu cevabı vermiştir: اِسْتَفْتِ قَلْبَكَ وَإِنْ أَفْتَاكَ الْمُفْتُونَ *'Müftüler sana fetva verseler dahi fetvayı kalbinden iste.'*[624] Yani, müftüler (fetva verenler) tevil ve ruhsatlara göre hareket ederler. İmanla nurlanmış kalpte ise Allah'tan gelen (bilgi)ler vardır. Şayet kalp ilmi, bizzat fıkhın hakikati olmasaydı, Resûlullah (s.a.v) zâhir ehlinin kendisine fetva verdiği kimseyi de müftülerin verdikleri hükmü de reddetmezdi.

Bu duruma göre, kalp ilimi, ilmü'l-ilm (ilmin ilmi) olmuş oldu. Çünkü Resûlullah (s.a.v) onu, hüküm ve fetva hususunda kadı yaptı. Dolayısıyla bâtın âlimi, ulemanın (âlimlerin) âlimi olmuş oldu. Çünkü diğer âlimleri taklit etmek ona yetmez."

---

623 A'râf 7/144.

624 Dârimî, Büyû', 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIX, 533.

Başka bir yerde de şöyle demektedir: "Görüldüğü gibi O, (soru sahibini müftülerin fetvalarına rağmen) yine de kalbinin fıkhına yönlendirmektedir. Bu durumda kalbin de 'fakih' olması gerekmektedir. Çünkü Allah Resûlü'nün bir müslümanı fakih olmayan birine sevketmesini düşünmek dahi câiz değildir. Bâtın ilmi, zâhir ilmi üzerinde hâkim olmamış olsaydı, zâhir ulemasından olan lisan âlimleri bâtın ilmini zâhir ehlinin ilimleri arasından çıkararak kalp ehline mahsus olan bâtın ilmi dairesine sokmazlardı.

Hz. Ömer vefat ettiğinde İbn Mesud şöyle demişti: 'Kanaatime göre o (Hz. Ömer) ilmin onda dokuzunu beraberinde götürdü.' Orada bulunanlar, 'Sahabenin çoğu aramızda olduğu halde bunu nasıl dersin?' diye itiraz edince, İbn Mesud, 'Sizin kastettiğiniz ilmi değil, ilmullahı kastediyorum' cevabını vermiştir.

İbn Mesud, 'İlim rivayetin çokluğuyla olan değildir. İlim ancak haşyettir'[625] demiştir.

Bazıları da, 'Şüphesiz ki ilim, Allah'ın kalplere yerleştirdiği bir nurdur' demişlerdir.

Hakkında konuştuğumuz bu ilimdeki imamımız Hasan-ı Basrî'dir. Biz, onun izini sürer, onun yoluna uyar ve onun lambasından aydınlanırız. Bu ilim de Allah Teâlâ'nın izniyle imamdan imama nakledilmek suretiyle bize kadar ulaşmıştır. O, tâbiînin hayırlılarından idi. Kırk yılını hikmeti kavramaya verdikten sonra onu anlatmaya başlamıştır. Bu ilme ilk giren, onu ilk kez dile getiren, esaslarını anlatan, nurlarını izhar edip üstündeki örtüyü kaldıran Hasan-ı Basrî'dir. Daha önce başka birinden duyulmamış sözler söylerdi. Kendisine bu ilmi kimden aldın diye sorulduğunda, 'Huzeyfe b. Yemân'dan aldım' cevabını vermiştir. Huzeyfe'ye bu ilmi nereden aldın diye soruldu. Huzeyfe, 'Bana bunu Allah Resûlü mahsus kıldı. Diğerleri ona hayrı sorarken ben, içine düşme korkusuyla şerri soruyordum' dedi. Yani onlar nasıl amel edeceklerini sorarken, Huzeyfe ameli bozan şeyleri sorardı. Amellerin inceliklerini sorardı. Huzeyfe münafıkları bilme ilmine nail tek kişiydi...

---

625 **Haşye** (خَشْيَةٌ) : Korkma manasında Arapça bir kelimedir. İstikbalde hoşa gitmeyecek bir şeyin beklentisinden kaynaklanan kalp üzüntüsü. Bu bazan, kuldan ortaya çıkan günahlar sebebiyle de olabilir. Bazan da Allah'ı bilmekten ve onun heybetinden de olabilir. Peygamberlerin haşyeti bu türdendir (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri & Deyimleri Sözlüğü*, 2. bs., İstanbul: Anka Yay., 2004, s. 255).

Serî-i Sakatî, Cüneyd'e, 'Allah seni hadis bilen bir sûfî yapsın, sûfî bir hadis âlimi yapmasın' demiştir. Yani hadis ilmini, sünneti, usulü öğrendikten sonra zâhid olup âbidlik yaparsan, bu takdirde sûfîlerin ilmini öğrenir ve (gerçek) âlim sûfî olursun. Yok eğer işe ibadet, hal ile başlar ve ilimle, sünnetle uğraşmaktan bunlar seni alıkoyarsa ancak hâllerden ve sünnetten habersiz yanlış yapan bir şatahatçı[626] olursun. Senin için en güzel hal, zâhir ilmine ve hadis kitaplarına dönmendir. Çünkü ibadet ve ilimlerin kendisiyle teferru ettiği esas ve temeller bunlardır. Asıldan önce işe ayrıntıyla başlarsan, hem ayrıntı hem de asıl kaybolur gider. Ondan dolayıdır ki, 'Usulü kaybederek vâsıl olunmaz' denilmiştir. Usul denilen şey ise hadis kitapları, âsar ve sünneti bilmektir."

Mekkî, şöyle devam etmektedir: "Selef ulemasının, mütalaa için toplandıkları ve tartıştıkları ilimler vardı. Bu ilimler, bizim zamanımızda da tedris edildi. Salihler için ise, belli manalar ve yollar vardı. Onlar, bu yollara sülûk eder ve bunlar hakkında sualler sorarlardı. Bu ilim, zamanımızda ortadan kalkmıştır."

Yine şöyle demektedir: "Âlimlerimizden biri şöyle demiştir: 'Selefin bildiği yetmiş ilim gördüm. Onlar bu ilimler üzerinde münazara yapar ve bunları öğrenmeye çalışırlardı. Bugün bu ilimlerden bilinen tek bir ilim kaldı.' Cüneyd de şöyle derdi: 'Hakkında konuştuğumuz bu ilmimizin yaygısı yirmi yıldır dürülmüştür. Biz sadece kıyısından konuşuyoruz.'

Ebû Said İbnü'l-A'râbî, *et-Tabakâtü'n-Nüssâk* isimli kitabını tasnif edince, bu ilim (tasavvuf) hakkında ilk konuşanı vasfedip açıkladıktan sonra şöyle demiştir: 'Bu ilim hakkında en son söz söyleyen ise arkadaşımız Cüneyd el-Kavârîrî olmuştur. Onun, bu ilim üzerinde basireti, nüfuzu ve güzel ifadesi vardı. Ondan sonra gelenler, meclislerinde hiddetten başka bir şey bulunmayanlardı'. İbnü'l-A'râbî başka bir yerde de şöyle demiştir: 'Cüneyd'den sonra geriye, bu ilmi zikretmekten hayâ edenler kaldı.'

Ebu Muhammed Sehl şöyle derdi: 'Hicret'in 300. senesinden sonra bu ilmimiz hakkında konuşmak mümkün olmamıştır. Ancak bir topluluk onu an-

626 **Şatah** (شَطْحٌ) : Arapça, hareket kıpırdanma vb. gibi anlamları olan bir kelimedir. Konuşmada şatah, konuşurken ölçüyü kaçırmayı ifade eder. Aşırı tecelli ve feyiz gelen velilerden, birtakım şeriata uymaz gibi görünen sözler zuhur eder. Buna şatah denir (bk. Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 595).

latıyor ki bunlar, halka karşı yapmacık hareketler sergileyen ve vecdlerini elbiseleri, sözlerini süsleri ve midelerini mâbudları (tek matlupları) kılmak için sözü yaldızlayan kimselerdir.'

Sehl (v. 283/896) şöyle diyordu: 'Hicretin 300. yılından sonra hiç kimsenin tövbesi sahih olmaz. Çünkü bu devirde yaşayanlar, ekmeği görünce sabredemiyorlar.' Bu söz ile anlatmak istediği; tövbenin ilk şartının helâl lokma yemek oluşuydu."

Sonra şöyle demektedir: "İnsanlar, selefin yapmadığı birtakım bid'atlar icat ettiler. Bunlardan biri, vecdlerle hâsıl olan ilimlerdeki işaretleri hakiki ilimlerine dayanmaksızın ve tafsilatını beyan etmeksizin anlatmalarıdır. Böyle bir tutum, onları dinleyenleri şaşırtmaya ve onlarla amel edenleri yoldan çıkarmaya çok müsaittir. Bu ilme sahip olan ulemâ, vecd ile doğan ilimleri anlatırken halka faydalı olanı açıklayıp zararlı olması muhtemel olanı gizliyorlardı. Çünkü bu vecdler, onların kendi kalbî halleriydi ve bunları saklamak, daha hayırlıydı. Vecdlerin ilimleri ise müridlerin ve âmillerin nasiplerini teşkil etmekteydi. Bunların anlatılması ise, onlar için ulaşılması gereken bir gaye idi. Ulema da ilmi anlatıp kendilerine ait bir sır olan vecdlerini gizlerdi. Böylelikle yapmacık davranışlardan ve boş iddialardan uzakta kalabiliyorlardı. Onlar, dinleyenlere akılları miktarınca ilim aktarıyor, hak etmediklerini almalarını da engelliyorlardı. Böylece her iki vasıfta denk olurken iki halde onlardan tamamen üstün olabiliyorlardı. Bugünün cahilleri tarafından, artık bu usul bilinmemekte ve bunun tam zıddı ortaya konulmaktadır. Bugün yapılanlar, faydadan ziyade zarara daha yakın ve selâmetten olabildiğince uzaktır. İlmi, açıklamayı ve izah etmeyi beceremeyen ve onu ifade gücü bulunmayan kimsenin yapacağı en güzel iş sükût etmektir. Böyle biri sükûtuna rağmen ilminde geniş olmaya devam eder. Sünnet üzere olup ilmini anlatmayan nice âlim vardır ki onların sükûtları Allah Teâlâ'nın rızasına çok daha yakındır.

Bir diğer bid'at da tevhid ilmi hakkında şeriat ilmine muhalif olarak görüş beyan edip, hakikatin ilme muhalefet ettiğini iddia etmektir. Hakikat, ilimdir ve şeriat yollarından biridir. Şeriat ilmi, bir parçası olduğu hakikatle nasıl çelişebilir. Şeriat ilmini vâcip kılan da neticede hakikattir. Hakikat, bir azimet ve sıkıştırma iken zâhir ilmi bir ruhsat ve genişliktir. (Bâtın ilmi hakkında konuşurken, zâhir ilminin usul ve kaidelerine dayanmamak, şeriatta inkârcılık

etme) Kitap ile Sünnet'in arasına girmektir. Ârîflerden bir zat şöyle demiştir: Şu şatahat ehline baktığımda, ya kandırılmış bir cahil ya haktan uzaklaşmış bir âlim ya da hiçbir şeye dayanmayan bir ezberci olduğunu gördüm.

Başka bir bid'at ise, vecdlerini Kitap ve Sünnet'e dayandırmaksızın din üzerinde sadece vesvese ve hatırlara dayanarak yapılan konuşmalardır. Halbuki bu vecdlerin tafsilinin yapılması, Kitap ve Sünnet'in delilleriyle teyit edilmesi gerekir. Kitap ve Sünnet'in teyit etmediği fikirleri reddetmek icap eder. Çünkü bu tür vecdlerde dalâlet ve aldanma, bu tür müşahedelerde de bâtıl ve yalan mevzubahis olabilir.

İlimlerin neredeyse tamamı; hırslı ve arzu edip çabalayan münafık, bid'atçı ve müşrik herkes tarafından öğrenilip yayılabilir. Çünkü ilim, zihnin neticelerinden ve aklın semerelerindendir. Ancak iman ve yakîn ilmi bunun dışındadır. Çünkü bu ilmin müşahedesi ve hakikatleri hakkında konuşmak, sadece yakîn sahibi müminlere mahsus bir meziyettir. Bu, her şeyden önce imanın ziyadesini, ilim ve yakîni hakikatin ikrar edilmesini icap ettiren bir sahadır. Bu da Allah Teâlâ'nın kudret ve azametinin mükâşefesi hakmdaki âyetleri ve kudretidir. Hak Teâlâ'nın âyetleri, fâsıklar için değildir. O'nun ahdine de zalimler nail olamayacaklardır.

Ârîflerden biri şöyle demiştir: 'Kendisinde bid'at veya kibir hasletlerinden biri bulunan kimseye bu ilimden herhangi bir şey açılmaz.'

Onlardan biri de şöyle demiştir: 'Bu ilme dair bir müşahedesi olmayan kişi, şirk veya nifaktan uzak kalamaz. Çünkü o, yakîn ilminden halidir. Yakînden uzak kalan ise şüphe zerrelerinden emin olamaz.'

Ârîflerden bir zat da şunu söylemiştir: 'Kendisinde bu ilimden bir nasip bulunmayan kimsenin, kötü sona dûçar olmasından endişe edilir. Bu ilimden alınacak nasibin en küçüğü, onu tasdiktir.' Ârîflerden bir zat da şöyle demektedir: 'Bu ilmi inkâr eden kimse için en hafif âkıbet, ebediyen ondan hiçbir şey tatmamasıdır.'

Ârifler, bu ilmin sıddıklar ilmi olduğu ve bundan bir nasibi olan kimsenin mukarrebînlerden olup, ashâb-ı yemînin üstünde bulunduğu hususunda ittifak etmişlerdir.

Bil ki tevhid ilmi ve sıfatların bilinmesi, sair ilimlerden tamamen farklıdır. Diğer ilimlerdeki ihtilaf, rahmet olarak görülürken tevhid ilmindeki ihtilaf dalâlet olarak görülür. Zâhirî ilimlerdeki hatalar bağışlanabilir, hatta ictihadî konularda bir hasene olarak görülürken, tevhid ilminde ve şehadetinde yapılan hata küfür olarak değerlendirilir. Şu yönden ki insanlar, Allah Teâlâ tarafından zâhirî ilimlerin hakikatini mutlak anlamda bilmekle mükellef kılınmamışken, tevhid ilminde hakikate uygun bir şekilde iman etmekle mükellef kılınmışlardır.[627] Kim bir bid'at ihdas ederse bid'atı kendisine döndürülür. Allah'ın dininde olmayan bir şeyi uyduran bid'atçıdan, onun kitabı ve marifet ilmi hakkında yetkili olmadan konuşan ve Allah Resûlü'nün sünnetini önemsemeyen kimseden daha büyük günahkâr kimse yoktur. Halbuki onun sünneti, Allah Teâlâ'nın bütün kullarına karşı hücceti, zatına yakınlaştıracağı kulları için de yürümelerini istediği yoludur. (Yukarıda söylediğimiz kötü fiilleri işleyen kişi), Allah'ın kullarını bununla dalâlete sevkeder. Bunlardan sonra münkeratın en büyüğü; hakkın, bizzat ehli tarafından inkâr edilmesi ve onların bu sözlerinin tekzip ile reddedilmesidir. Hak Teâlâ, marifetullaha sahip olan âlimleri, şatahat ehli ve dini bilmeyip müminlerin yolundan ayrı olan bid'atçılarla mücadele etmekle görevlendirmiştir. O, bu âlimlere yakîn ilmini öğretmiş, resûlü de kendileri için ilim ve denklikle şahitlikte bulunarak şöyle buyurmuştur:

يَحْمِلُ هَذَا الْعِلْمَ مِنْ كُلِّ خَلَفٍ عُدُولُهُ، يَنْفُونَ عَنْهُ تَحْرِيفَ الْغَالِينَ، وَانْتِحَالَ الْمُبْطِلِينَ، وَتَأْوِيلَ الْجَاهِلِينَ

'Bu ilim, her haleften onlar gibi olanlara taşınır da onu, aşırıya kaçanların tahrifi, hükümleri iptal edenlerin iddiası ve cahillerin tevilinden uzak tutarlar.'[628] Hadiste zikredilen 'aşırıya kaçanlar' ile murat edilen, şatahat ehlidir. Çünkü onlar, ilmin sınırını aşmış, bilinen şekli yok etmiş ve hükümleri iskât etmişlerdir. 'Hükümleri iptal edenler' ile murat edilenler ise asılsız iddialara sahip olan bid'atçılardır. Çünkü bunlar, yalancıdırlar. Cahillere gelince, onlar

627 Bu durum ictihadda bulunan müctehid için geçerlidir. Müctehid, ilmine dayanarak ictihadda bulunur. Hakikate ulaşmayıp hata da etse kendisine bir sevap vardır. Yani, mutlak anlamda zâhirî ilimlerde ictihadda bulunan müctehid hakikate varmayıp isabet etmeye de bilir. Ancak tevhid ilminde durum böyle değildir. Hakikati bulup iman etmek gerekir. (Mütercim).

628 Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, VI, 514; İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâceddin Ömer b. Ali, *el-Bedrü'l-Münîr* (thk. Mustafa Ebû Gayt v. dğr.), [baskı yeri yok], Dârü'l-Hicre, 1425/2004, I, 259.

da hakikati inkâr edenlerdir. Çünkü onlar, bâtıl olanın yanında yer alarak, ilmin inceliklerini inkâr eden ve aklın zâhiri ile bildikleri hakikatlere iftira edenlerdir. Bu meyanda Allah Resûlü'nün şu hadisini zikredebiliriz: '*İlim içinde gizli olan bir kısım vardır ki onu ancak marifetullah ehli bilir. Bu insanlar da onu dile getirdikleri zaman, ancak Allah Teâlâ'ya karşı gurura kapılmış kimseler bunu bilmezlikten gelirler.*'[629]

Selef-i sâlihînden olan sahabe veya tâbiînin bildirmediği söz ve hükümleri telaffuz eden bid'atçı kimse, kendi üstüne düşenle ilgilenmeyen bir zorlamacı, (Allah Resûlü'nün sünnetlerini) kendi re'yine ve aklî ilimlerine dayanarak tevil eden icatçı biridir. Hak Teâlâ'yı hakkıyla bilen âlimler; aklî ilimleri yakîn ilmine, re'ye dayalı ilimleri sünnet ilmine dayandırmaya çalışan ve rivayet ehlini tanıyarak râvileri ve nakilcileri teyit eden kimselerdir. Bunu yaparken de onların naklettikleri haberleri açıklayıp rivayet ettikleri hadisleri tefsir ederler. Çünkü râvi ve nakilcilerin bunu yapma imkânları mevcut olmayabilir. Râviler, Cenâb-ı Hakk'ın şahit kılması vâki olmadığı için, rivayet ettikleri lafızların hakiki manalarını kavrama imkanı bulamamış olabilirler. Onlar, Allah Teâlâ hakkında bir nakilde bulunurken, Allah kalplerini nuruyla aydınlatmadığı için, söyledikleri şeylerin hakiki manalarından gafil olabilirler. Çünkü bu, Hak Teâlâ'nın dilediği kullarına bahşettiği bir lutufdur.

Bil ki Allah marifet ve yakîn ile bir kimseye mükâşefe verdiği zaman artık o kimsenin başka herhangi bir âlimi taklit etmesi mümkün olmaz. Bu makama vardıklarında mütekaddim âlimleri de böyle yapar ve ilim aldıkları kimseyi taklit etmeyi bırakırdı. Bundan dolayıdır ki fukaha taklidi kerih görür ve ulemanın ihtilaf ettiği konuları bilmeden kişinin fetvaâ vermesi doğru olmaz derlerdi. Yani (bu konuları bilip) de onlardan din için en uygununu ve yakîn açısından en kuvvetli olanını seçebilsin diye. Şayet âlimin başka bir mezhebe göre fetva vermesini isteselerdi, ihtilaflı konuları bilmeye gerek kalmazdı. Bu durumda bağlı olduğu mezhebin fetvasını bilmesi kâfi olurdu. Bundan dolayı yarın (mahşerde) kula, 'Başkasının öğrendiğiyle ne yaptın? değil' de 'Öğrendiğinle ne yaptın?' diye sorulacaktır.

629 Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, IV, 430.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ *'Kendilerine ilim ve iman verilenler dediler...'*[630] Görüldüğü gibi Allah, ikisini (ilim ve iman) birbirinden ayırdı. Bu da kendisine faydalı bir ilim verilen kimseye iman verildiği gibi, iman ve yakîn verilmiş olan kimseye de ilim verildiğine delalet eder. Bu ise Allah'ın أُولَٰئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ *'Öyle kimseler ki kalplerine imanı yazmış ve kendilerini tarafından bir ruh ile teyit buyurmuştur'*[631] sözünün bir veçhesini teşkil etmektedir. Yani onları iman ilmiyle kuvvetlendirmiştir. İmanın ilmi ise ruhudur. Bu durumda hâ (zamiri) imana ait olur. Çünkü âlim, Kitap ve Sünnet'ten istinbatta bulunup delil çıkarma gücüne sahip, sıfat ve edatları, yapım aletlerini bilen kimsedir. Zira o, temyiz ve basiret sahibi, tedbir ve ibret ehli olan kimsedir.

Bu ilim ehlinden bazıları, ayakları üzerine oturur ve kollarını dizlerinin üstüne koyardı. Ebü'l-Kasım Cüneyd'in dönemine kadar bu ilim ehlinden olanların tamamının oturma şekli böyleydi. Resûlullah'tan (s.a.v) gelen şu rivayet de bu meyandadır. 'O, kabaları üzerine *oturup bacaklarını dikerek ellerini önden bağlardı.*'[632]

Bu ilmin ehlinden olup da sandalyeye oturan ilk zat Yahya b. Muâz er-Râzî'dir. Cüneyd zamanında ise Ebû Hamza el-Bağdâdî olmuştur. Şeyhler, yaptıklarından dolayı bu ikisini ayıplamışlardır. Çünkü bu davranış, marifet ve yakîn ilimleri hakkında konuşan ârîflerin âdabına yakışan bir davranış değildir. Sandalyelere oturanlar, nahivciler, dilciler ve ehl-i dünya olan fetva âlimleriydi. Bize göre bu oturuş, kibir ehlinin oturuşudur. Cemiyetle aynı şekilde topluca oturmak ise tevazu icabıdır.

[Cemiyette yaygın olan hale muğayir iş yapmak kınanmıştır. Ancak günümüzde sandalye veya koltuğa oturmak umum bir hal aldığı için, ehlullahın bugün sandalye ya da koltukta oturması kınanacak bir davranış değildir.]

Müttakilerin ahvalinin ve kendisinden ilimlerin, amellerin, müşahedelerin zuhur ettiği yakîn makâmlarının dayandığı asıllar şu dokuz şeydir:

---

630 Rûm 30/56.

631 Mücâdile 58/22.

632 Buhârî, İsti'zân, 34; Ebû Davud, Edeb, 25.

1. Tövbe,
2. Sabır,
3. Şükr,
4. Recâ (Ümitvar olmak),
5. Havf (Allah'tan saygıdan dolayı korkmak),
6. Zühd (Dünyaya değer vermemek),
7. Tevekkül (Tüm tedbirleri aldıktan sonra gerisini Allah'a bırakmak),
8. Rıza (Allah Teâlâ'nın kazâsına boyun eğmek, ondan razı olmak),
9. Muhabbet."

Buraya kadar aktardıklarım, *Kûtü'l-Kulûb*'dan sizler için özetleyerek seçtiklerimdi.

Gerçek Mutasavvıflar

et-Taarruf müellifi, eserinin mukaddimesinde bu tâifeye işaret ederek şöyle demektedir: "Allah onlardan saffet ehli, ahyâr, üstün ve ebrâr kimseler çıkardı. Onlardan güzellikler zuhur etti. Onları takva kelimesine ve nefislerini dünyadan uzak tutmaya bağlı kıldı. Övgülerinde sadık kimseler oldular. Bu suretle diraset ilimlerine nail oldular. Muameleleri bunun üzerine hâlis bir şekilde devam etti. Böylece kendilerine veraset ilimleri de bağışlandı. Sonra sırları saflaştı ve kendilerine doğru feraset ikram edildi. Kademleri sabit kaldı ve efhamları yok oldu. En iyi bilenleri, aydınlandı da Allah'tan anladılar, onu seyredip mâsivadan yüz çevirdiler. Nurları, (aradaki) hicapları yaktı. Sırları arşın etrafında dolaşmaya başladı. Arş sahibi katında değerleri yüceldi. Gözleri arştan başka bir şey göremez oldu. Onlar, yerde ruhanî cisimler, halkın yanında semavî (ilâhî) ve rabbânî şahıslar, bakan suskunlar, görülmeyen hazırlar, eski elbiseler altında bulunan (asıl) melikler, rıza basamakları, fazilet arkadaşları, yol göstericilerin nuru kimseler oldular. Çünkü onlar, anlayışları geniş, sırları saf, sıfatları gizli, sûfîlerin en saf olanlarıdır. Allah'ın yaratıkları arasındaki emanetleri ve en saffet sahibi olanlarıdır. Allah'ın, resûlüne tavsiyesidirler. Onlar, Resûlullah (s.a.v) hayatta iken ehl-i Suffe'si, vefatından sonra da ümmetinin hayırlıları idiler. Durmadan ilk gelen ikinciyi, önde olan son-

radan geleni sözle değil, fiilî (yaşam tarzıyla) lisanıyla davet etti. Rağbet ve talep edilenler azalıncaya kadar bu durum devam etti. Derken, cevap, misal, kitap ve risalelerin yerini haller aldı. Böylece erbabı için manalar daha kolay anlaşıldı ve o manaları anlamak sadırlara (göğüs) daha kolay geldi. Bu durum, mana yok olup geriye sadece ismi kalıncaya kadar devam etti. Bundan sonra hakikat kaybolup, 'Çadırlar onların çadırlarına benziyor; ancak köyün kadınlarının onların kadınları olmadığını görüyorum' sözünde olduğu gibi, geriye sadece resim kaldı. Sonraları, tahkikat süs, tasdik zinnet sayıldı. Bilmeyenler bu ilmi (bildiklerini) iddia ettiler. Onunla (asıl itibariyle) sıfatlanmayanlar, sıfatlanmış gibi göründüler. Lisanlarıyla söylediklerini, fiilleri ile inkâr ettiler. Sözle beyan edenler, hakikatte onu sakladılar. Onda (tasavvufta) olmayan birtakım şeyleri dahil edip ona ait olmayan şeyleri nisbet ettiler. Böylece hak iken bâtıl hale getirdiler. Bu ilmin âlimlerini de cahil diye isimlendirdiler. Mütehakkikleri azaldı ve âdeta öylece çakılıp kaldılar. Nefisler ona yüz çevirdi. İlim, ilim ehli kimseler, beyan ve o ilmi yaşama yok olup gitti."

Şâfiî tabakatlarında İbnü's-Sübkî ve İsnevî'nin de (v. 777/1375)[633] belirttikleri gibi, büyük muhaddis, fıkıh ve tasavvuf âlimi Hafız Ebû Nuaym el-İsfahânî (v. 430/1039)[634] *Hilye*'sinin girişinde şöyle demektedir: "Şimdi, Allah'tan yardım diliyor ve benden mutasavvıfların önde gelen muhakkiklerinden bir cemaatin isimlerini içeren, sahabe, tâbiîn ve tebeü't-tâbiîn dönemlerinden itibaren zühd yolundaki tabakalarını tertip eden, bu dönemden sonra gelip delil ve hakikatleri bilen, hal ve tarikat ehli, riyâzet bahçelerinin sahibi, avârız[635] ve alâiki[636] birbirinden ayırt edebilen; kınayıcı, aşırıya kaçan, kılıca sarılan iddiacılardan, geri duran tembellerden, libas ve sözleri ile onlara benzeyen; ancak itikad ve fiilleriyle onlara muhalefet eden kimselerden münezzeh

633 bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn en-Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, [baskı yeri yok], Maarif Matbaası, 1941, I, 1.

634 bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 282.

635 **Ârız (Avârız):** Arapça, ilişen demektir. Tabii olmayan, sonradan gelen, kalbe ve ruha musallat olup, Hakk'a ulaşmaya engel teşkil eden nefsanî arzu ve istekler, vesveseler demektir (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri & Deyimleri Sözlüğü*, s. 60).

636 **Alâik:** Arapça, ilgiler, bağlar, alakalar demektir. Tâliplere ait olan sebeplerdendir. Tâlipler bu alakalar sebebiyle muratlarını elde edemezler. Tâliplerin Allah Teâlâ'ya vâsıl olana kadar, bunlarla olan meşguliyetini kesmesi gerekir (Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 46).

olan kimseleri de içine alan bir kitap yazmam hususundaki talebine cevap veriyorum. Bu anlatılanlar bizim, fıkıh ve âsar ehli kimselerin dillerinin bereketi vasıtasıyla, dünyanın çeşitli beldelerinde bulunan mutasavvıflara intisap etmiş olan füccar (fâcirler, günahkârlar) fâsıklar, ibâha[637] ve hulûliyyeden[638] olan kimseler hakkında sana ulaşan bilgilerdir. Hayırlı ebrârdan olan kimselerin menkıbeleriyle nasiplenen gıybet ve inkârcıları yalancılardan ayırt edici, safvet ehli ebrârın derecelerini düşürücü değil, bilakis sadık kimseler için bir nezahet, hakikat ehlini yüceltmek suretiyle temiz kimseleri yalancılardan, bâtıl ihanet ehli inkârcılardan ayırıp izhar etmek içindir. Şayet onları bâtıl ehli kimselerin rezilliklerinden ve diyaneten onlarla eşit olmaktan ayırt edip ifşa etmeseydik, hamiyet ve koruma duygusu gereği onları açıklamamız gerekirdi. Çünkü selefimizin tasavvuf alanında yaygın bir ilmi ve meşhur zikirleri vardır.

Dedem Muhammed b. Yusuf da, Allah'ın vasıtasıyla silsilede bilinmeyen bazı şahsiyetlerin zikredilmesini nasip ettiği kimselerden biriydi. Hal böyleyken, eziyet etmenin Allah'a harp açmakla bir tutulduğu evliyasının kusurlu görülmesine nasıl cevaz verebiliriz."[639] Ebû Nuaym'ın sözleri burada sona erdi.

Şeyh Kutbüddin Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Kastallânî (v. 686/1287),[640] -ki o Şâfiî, hadis ve tasavvuf âlimlerinden biridir- Sühreverdî'den ilim almış ve Şâzelî ile bir araya gelmiştir. İsnevî, *Tabakât*'ında Kastallânî hakkında şunları aktarmaktadır: "Kendisinde ilim, heybet, verâ' ve kerem gibi vasıfları cemeden biriydi. Mekke'den istendi ve kendisine Kahire'de bulunan Dârülhadis şeyhliği görevi verildi. Bu görevi, Muharrem ayı 686 (1287) senesinde orada vefat edinceye kadar devam etti." (Kastallânî) tasavvufa dair, *İktidâü'l-Gâfil bi-İktidâi'l-Âkıl*[641] isimli kitabında özet olarak şöyle demektedir: "Hikmeti ve

637 **İbâhiyye:** Her şeyi mubah görenler (Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 293).

638 **Hulûl:** İç içe girme anlamında Arapça bir kelimedir. Allah'ın bazı şeylere veya kişilere girdiği iddiası. Bu inancı taşıyana "hulûlî", inanç sistemine de "Hulûliyye" denir. (Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 284).

639 İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ ve't-Tabakâtü'l-Asfiyâ*, I, 3.

640 bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 470; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn: Esmâü'l Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn* (haz. Rıfat Bilge-İbnülemin Mahmud Kemal İnal), İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1951, II, 17.

641 Ziriklî kitabın ismini *İktidâü'l-Gâfil bi-İhtidâi'l-Âkil* olarak vermektedir (bk. Ziriklî, Hayreddin, *A'lâm*, Beyrut: Dârü'l-İlm, 2002, V, 323).

nimeti gereği yüce Allah, her asırda marifet sahibi kimselerin sözlerini tabir eden, atıfların inceliklerinden haber veren lisana sahip birtakım kimseleri ikame eder. Bu yolla cehalet bağlarını keser, ince ateş yolunu kapatır, hevâdan kararmış olan nefsi aydınlatır. Günümüze gelene dek, geçen uzun zaman zarfında, zillet ehli fazilet ehlini galebe çaldı, buna rağmen herhangi bir müdafaada bulunmadık. Emsalleri olmadıkları halde söz ve misalleriyle (onlardanmış gibi) dolaştılar. Vesile ehline nasihatte bulunma; cahilliğinden dolayı yüz çevirmiş olana Hakk'ı anlatmak, ulaşmak isteyeni yakınlaştırmak amacıyla izahatta bulunma gereği duydum.

Mademki Allah, seçkinlere ve hidayet ehline uymayı emretmiş ve ben de günümüzde bid'at ve hevâlarına uydukları, asfiyanın derecelerini ayırt edici irfan nurundan da yoksun olduklarından; avamın (halk tabakasının), iddia ehline verdiği önemi, havassın (Allah'ın seçkin kulları) i'tidâ (aşırıya kaçanlar) ehliyle imtihanını ve (bir an evvel) evliya makamına oturmaya çalışan nefisleri gördüğümden, mümkün mertebe, cahile nasihat etmeye gayret ettim. Bu mevzuda tespitlerimi ikame ettim. Böylece âlimi cahilden ayıran karmaşık meseleleri, nakıs olanı faziletli olandan, şaşkını âtıl olandan ayırt edici bir hüküm ortaya çıkmış oldu. Burada biz, Hak tarikatlarla bâtıl tarikatlar arasındaki farkı beyan eden birtakım açıklamalarda da bulunduk...

Öyle bir zamana rast geldik ki orada lafız ve lugatlar çoğaldı, tasavvuf ehlinin fiillerindeki aşırılıklar şöhret buldu. Bilhassa üzerinde tasavvuf resmi ve fukara ismi icra edilenler. Zira bu, en izzetli isimlerden olup, ehlinin sıfatıyla vasıflananların yüce Allah katında her iki dünyada da değeri büyüktür. Ne yazık ki bu özel sıfat, aksine dönmüş, kendilerinde görülmesi gereken güzel ahlâk çirkinleşmiş, en önde gelenleri, bu yolun sınırlarını gözetmedikleri, bu kavmin ıstılahıyla, yaşantılarıyla amel etmedikleri halde sülûk iddiasında bulunmaktadırlar. Bu durumda (bize), 'Allah'tan geldik ve O'na döneceğiz' demek düşüyor. Günümüzdekiler, zâhirde kendilerini onlara benzetmeye ve onları anlaşılması zor manalarla ifade etmeye çalışmaktalar. Böylece durumları şairin,

'Çadırlar onların çadırlarına benziyor,

Ancak köyün kadınlarının başka kadınlar olduklarını görüyorum' beytini anımsatıyor.

Fakr[642]ve tasavvufu; meşhur zikirler, tabir edilmiş rüyalar ve mezkûr hayallerden ibaret zannettiler. Böylece kendilerini dar alana sıkışmış sapmalar, esir alınmış fikirlerle kayıtladılar. İleri gelen kimselerle arkadaşlık etmediler. Bilinen saf duru sudan da içmediler. Bundan dolayı ayakları kaydı. Aralarına vehimler yerleşti. Fakrın şiarı olarak yenilen şeyleri anladılar. Aralarında Allah'ın zikrini kutsamayı meşguliyetleri, taatlere koşma yerine muaşeretle oyalanmayı şeref saydılar. Bu sayılanlar ise onu (sülûk) zor ve müşkil zannedenlerin halidir. Bunlarda akledenler için gaflete götürücü durumlar vardır. Fakat Allah, kalplerinin üstüne kilit bastı ve gafillerden oldular. İşitme duyularını mühürledi de nasihat edemez, döndürücüler vasıtasıyla dalâletten hidayete dönemez oldular.

Babam Ebü'l-Abbas el-Kastallânî'nin şöyle dediğini işittim: 'Şeyh Ebû Abdullah el-Kureşî (v. 568/1173) şöyle diyordu: 'Kendileriyle karşılaştığım meşâyihi görmemiş olsaydım, günümüzdekilerin yaptığı şeyin tarikat olduğu vehmine kapılırdım. [643] Oysa bu insanların yaptığı şey, sadece hakikat üzere olanların yaptıkları şeyin ismidir (hakikat değildir).' O bunları yaşadığı dönem için söylüyorsa, bu asrın durumunu var da sen düşün." İşte bunların tamamı, Kastallânî'ye ait sözlerdir.

Yine Kastallânî şöyle demektedir: "Bilmiş ol ki Allah, zâhir ve bâtın ulemasından iki tâife ile bu dini ikame ve bu şeriat-ı mutahharayı teyit etmiştir. Bu tâifenin asrımızda bozulduğuna şahit olmamız bizi dâî[644] lerin (davetçi) rütbelerini açıklama sonucu iktidâ etmek isteyenlere şefkat ve nasihatte bulunmaya sevketti.

---

642 **Fakr** (فَقْرٌ) : Arapça, fakirlik, yoksulluk, ihtiyaçlılık gibi manaları ifade eder. Varlıktan kurtulup Allah'ta fâni olmaktır. Fakr, şerefli bir makamdır. Mutasavvıflara fukara adı verilir. Fakrın hakikati, kulun Allah'tan başka hiçbir şeye ihtiyaç duymamasıdır (bk. Cebecioğlu, *a.g.e*, s. 204).

643 Kastallânî, gerçek sûfîlerle karşılaştığını, gerçek sûfîlerin yaşadığı tasavvufla, kendi dönee minde sûfî geçinenlerin yaşadıklarını iddia ettikleri tasavvufun bir olmadığını anlatmaya çalışmaktadır (Mütercim).

644 **Dâî (دَاعِي):** Arapça, "davet eden, çağıran" demektir. Halkı sevk ve yönetme bilgisi verilen kişi. Bâtınî propagandacılarına da dâî denir (bk. Cebecioğlu, *a.g.e.*, 149). Kısaca hak yola davet eden tebliğci.

Dâînin derecesine gelince, hiç şüphesiz bu konu rütbe ehli, ki o da enbiya, evliya, ulema ve hükemanın dereceleridir, tarafından beyan edilmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: اُدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ *'Rabb'in yoluna hikmet ile ve güzel güzel öğütle davet et.'*[645] Bu tâife, Allah'a davet etmeye koştu. Bunun hayırları çoğaltma babından olduğunu gördüler. Başka bir tâife, kendi nefisleri için tevecüh bakımından daha evla (öncelikli) olanı bulmakla uğraştıklarından bundan geri durdular. Şayet himmeti hariçten engel olucu bir şey olmadan Allah'ın kendisine bir dâî ikame edinceye kadar, ki bu kimse icabeti tayin eder, Allah'la meşgul ise, evla olanı budur demek doğru olur...

Şüphesiz, günümüzde dâîlerin rütbeleri (dereceleri) konusunda cehalet oldukça artmıştır. Hak üzere olanlar ile bâtıl yolda olanların birbirine karıştırılmaması için, dinî açıdan bu mesele üzerinde durmak oldukça önem arzetmektedir. Dâîler dört kısma ayrılırlar: **1.** Allah ile Allah'a çağıranlar. **2.** Allah ile Allah Resûlü'nün sünnetine çağıranlar. **3.** Allah ile Allah'ın hikmetine çağıranlar. **4.** Allah yoluyla nefsinin hissesine çağıranlar.

Allah'a çağıranlar, müşahede eden mukarrebler mertebesindedirler. Nasip ve payları ayırt edicidirler. Amel ve ihlâsta sıdka davet ederler. Dalâlete düşmüş olanları marifetullah yoluna iletirler.

Allah (Resûlü'nün) sünnetine çağıranlar, helâl haram arasındaki ahkâm ile ilmin hakkını tam verirler. Sâliklere geçmiş mühtedilerin (hidayet ehli kimselerin) yolunu gösterirler.

Allah'ın hikmetine çağıranlar, havâtır[646]ilmini ve illetlerini; nefsin sıfatlarını, âfetlerini ve desiselerini araştırma yollarını açıklamak suretiyle, şeriat ve hakikat ilimlerinden olan zâhirî ve bâtınî ahkâm ilmine davet edenlerdir.

Allah'a davet edenler, kendisine davet ettikleri şeyin meşakkatinden dolayı tâbi olanları en az olanlardır.

Allah Resûlü'nün sünnetine çağıranlar, nefsin mizacı gereği, beraberinde getirdiği fiillerden, amellerden dolayı tâbileri çoktur.

---

645 Nahl 16/125.

646 **Havâtır** (خَوَاطِرُ) : Arapça, hâtır kelimesinin çoğuludur. Hatıra gelenler, hatırlananlar manasına gelir. Kalbe gelen hitaba havâtır denir (bk. Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 257).

Allah'ın hikmetine çağıranların da kendisine çağırdıkları şeyin, nefis temizliği ve nefsi terketmeyi gerektirdiğinden, tâbileri öncekinden de azdır.

Tâbi olmaya mani şeylere gelince bunlar, bâtını âfetlerle mâlul, sırrı cehaletle dolu olduğu halde, Allah yoluyla, nefsinin arzularına çağıran kimsedir.

Tüm bunlardan sonra dâîler birkaç kısma ayrılırlar.

Birincisi: Zenginliğe Allah ile çağıranlar. Şöyle ki başlangıç itibariyle kendisini icat ederek gösterdiği itinadan (dolayı). Yüce Allah şöyle buyurmuştur: وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِن قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْـًٔا *"Bundan önce de seni, sen hiçbir şey değilken yarattım."* [647]

İkincisi: Fakr ile Allah'a çağıranlar. Çünkü bu, kulluk vazifesidir.

Üçüncüsü: Rahîmiyet ahlâkıyla çağıranlar. Nitekim, 'Allah'ın ahlâkıyla ahlâklamn' denilmiştir. Yani, rahmet, hikmet, cûd vb. huylarla ahlâklanın. Bu ise çağrıların en büyüğüdür."

Kastallânî şöyle devam etmektedir: "Bu kavmin sahip olduğu yolun görüntüsü yok olup, geriye sadece ismi kalınca, (tarikat) ehli has kimseler de azaldı. Beldelerde tek tük kimseler kaldı. Bunlar da (bu yolda) gayret ve çalışmalarında yalnız başlarına kaldılar. İşte bunlar, hakkı ikame etmeleri için yeryüzünde Allah'ın kendisine has kıldığı seçkinleridir. Allah bunların sırlarını temizlemiş, fikirlerini nurlandırmıştır. Allah'ın kapısına çağıranlar işte bunlardır. Cenâb-ı Hakk'ın yüceliğini bilir, erbabına müşkil görülen tarikat ilimlerine vâkıftırlar. Allah onları, mütelaibînlerin (oyun eğlence ehli) kimselerin yayılmalarından, kınayanın kınamasından ve cahilin cehlinden korumuştur. Bu zatlar, Allah'tan kopan ile vâsıl olanı birbirinden ayırır ve isteyen kimsenin sülûke nasıl gireceğini bilirler. Cahil veya âlimin itirazını dikkate almazlar. Kmayıcının kınaması onları Allah yolundan alıkoymaz. Bu tâifenin ilimleri, akıl nakil ve mefhumları itibariyle diğer ilimlerle de müşterektir. Zevk, menzil ve vecd cihetiyle temayüz eder.

Bilmiş ol ki bu tâife, Allah yolundan alıkoyan ve bozgunluk çıkaran şu üç sınıfla imtihan edilir. Tarikat ve hallerini inkâr edenler. Tarikatı kabul edip

647 Meryem 19/9.

fasih dil ve tatlı beyan sahibi olmakla beraber, ona yabancı şeyler sokanlar ve bu yaptığı şeyin müttaki tahkik ehlinin ilmi olduğu vehmine kapılanlar. Üçüncüsü de tarikatı bilmekle beraber, âdabı ve şartları hususunda cahil olanlara tâbi olur ve (bunlar) kendilerine bozgunluk bırakır.

Birinci sınıf, bu tâifenin ilimlerini inkâr edip düşman nefsiyle baş başa kalanlardır. Bu sınıfın düşmanlığı açıktır. Ondan kaçış da kolaydır.

İkinci sınıf, zâhiren tarikatı kabul edip tahkik denizinden bir avuç almış kimsedir. Bu kimse, evvelkilerin ilimleriyle meşgul olmuş, bu ilimlerin de sûfîlerin ilimlerinden olduğu vehmine kapılmış ve onları şeriat ilimlerine tercih edendir. Bu ilimlerin maksadını tabir eden, gizli yönlerini tercüme eden bir lisan edinerek kendisine tâbi olanlarla anlaşır. Böylece, onların zihinlerine asrın işaret olunanı (mücedidi), ilimlerin medarı ve bütün mahlûkatın onun ilim denizinden avuçladıkları vehmi yerleşir. Bunlar öyle bir güruhturlar ki kendilerinin marifet diyarlarında gezindiklerini iddia ederler. Bundan dolayı da kendilerine uyanların akîdelerini bozarlar. Ruhların, hayallerin kadîm olduğuna; ister benzer ister zıt olsun, ezelî ve ebedî olarak tüm mevcudatın birbirine imtizac (karışma) ettiğine inanırlar. Çünkü bitten file kadar, her şeyin, şekil verenin aynı olarak şekillendiğine inanırlar. Kendisinde az bir hâsıla olan hiç kimsenin kabul edemeyeceği hezeyanlara kadar işi götürürler. Oysa buna hak ile bâtılı ayırma yetisi olan hiç kimse itimat etmez.

Bunlar, asıl vahdetin ve işaret olunan hakikatin bu olduğu vehmine kapıldılar. Onlara göre bu, ihata ilmidir. Bunun sıhhatine inanmayan, kıt anlayışlı ve çok vehimlidir. Bu kimse ilâhî ilimlerden ve gaybî mükâşefelerden perdelenir. Aslında bu söyledikleri iddiadan ibaret olup, kendisini güçlendirecek delil ve inançtan yoksundur. Buna, yani anlatılanlara kulak verip dinleyen aldanırken, hakkı bulan kimse uzak kaldı. Bunlar, tahkik ilmine muhalefet eden, muvafakiyet inceliklerinden uzak duranlardır. Sözlerin süslüsüyle, makam ve hal sahibi kimselerin murakabesi hususunda hataya düştüler. Kendi içlerinde bunları dalâlete düşmüş cahiller olduklarına inandılar. Böylece kendilerine kulak verip uyanlar için bir ceza, onlara teveccüh edenlere de bir fitne oldular.

Üçüncü sınıf, bu tâifenin ilimleri hususunda cahil olup, onların şiarlarına bürünmeyi çıkarları ve maksatlarına ulaşmak için vesile kılanlardır. Nefis

ilimleri ile âfet ve sıfatlarının dayandığı kaynakları öğrenmekle meşgul olmadan nefsinin tezkiyesi ve temizliğine çalışan kimsedir. Çünkü böyle kimse, sülûk ilmini bilmekle cahillerden uzaklaşır ancak bu tarikatın vârisi olamaz.

İşte bu zikredilen sınıflar, avam ve havas için birer imtihan ve sıkıntı vesilesidirler. Özellikle bu asırda onlardan uzak duran kurtulmuştur.

Böylece bunların durumu akıllı kimse için açığa çıkınca, artık kâmil insanların hallerini bilmek elzem oldu. Kâmil insan, tövbeyi kabul etmekle kalbi açılan ve tövbe kapısından içeri girerek icabet, sonra halvetinde, uzletinde yalnız kalmak suretiyle nefsiyle cihad eden, yaşamında takva, vera' ve zühdü arkadaş edinerek makam ve hallere, ardından marifet makamına yükselen, daha sonra eza veren şeyleri terketmeye ve dünya menfaatini düşünmekten kaçınmaya çalışarak yaşamında hep Allah'ı izleyen, hiçbir işinde hevâsına uymayan böylece hakiki bir kul olan kimsedir. İşte bu sınıf, tarikata âdabyla giren, bozulmaktan kurtulan, rütbe talebiyle işe atlamayan ve nefsinin kendisine galip gelerek şüpheye düşürmediği kesimdir. Çünkü bu tâife, bu yolu cahillerden değil, ilim ve delillerinden edinmiştir. Ona seçkin şeyhler, fürû ve usul ilimlerinden müteşekkil, zâhir ve bâtın ilimleri açıklayan imamlar öncülük etmiştir. Velhâsılkelâm bu yol, fakd[648] ve vecde[649] döner. Yani, Allah'ı bulma, mâsivayı kaybetme."

Şöyle devam etmektedir: "Nefsini terbiye etmek hususunda cahil olup kendisi gibi birine arkadaş olan ve zâhir edepler demek olan şeriatla veya havâtırı murakabe demek olan bâtınî edeplerle edeplenmeyen kimseye hayret ediyorum. Bu kimse nasıl olur da Allah'a davet edeceğini ve kulları terbiye edebileceğini hayal edebiliyor. Hiç şüphesiz bizden önceki tarikat meşâyihinden peyda olan kelâm, bu kimsenin seyrinde elde ettiğinden farklıdır. Bu kimsenin yaptıkları, onların tarikatından farklı şeylerdir. Ebû Bekir Muhammed Abdülaziz el-Mervezî, Ebû Bekir Muhammed b. Musa el-Vâsıtî'den (v.

---

648 **Fakd (فَقْدٌ):** Arapça, "yokluk, bulunmama, eksiklik" gibi manaları ifade eder. Tasavvufta kalbin, ulaştığı müşahede sonucu, hissedecekleri hissedemez hale gelmesi. Yani, tat, renk, koku, ses vb. gibi duyumlarla algılanacak maddi yönle ilgili duyumların duraklaması hali (bk. Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 204).

649 **Vecd (وَجْدٌ) :** Arapça, bulmak anlamındadır. Sâlikin zorlaması, istemesi olmadan kalbe gelen hale denir (bk. Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 694).

331/942) şöyle işittiğini söylemiştir: 'Onlar; kötü edeplerini ihlâs, kötü nefislerini yaygı, rezil himmetlerini metanet saymışlardır. Böylece yolu şaşırmış dar bir boğaza sıkışmışlardır.'[650]

Ebû Bekir et-Tamestânî de (v. 340/951) şöyle demiştir: 'Yol apaçıktır. Kitap ve Sünnet aramızda kâimdir. Hicretteki öncelikleri ve (Resûlullah) ile sohbetleri bakımından sahabenin fazileti de ortadadır. Dolayısıyla bizden kim nefsi ve halktan uzaklaşıp kalbiyle Allah'a hicret ederse o, hedefe varan doğru kimse olur.'[651]

Ebü'l-Abbas ed-Dîneverî (v. 340/951) şöyle demiştir: 'Tasavvufun erkânını bozdular. Yolunu yıktılar. İhdas ettikleri isimlerle manalarını bozdular. Tamahkârlıklarına 'ziyâde', kötü edeblerine 'ihlâs', haktan çıkışa 'şatahat', kötü şeylerle lezzetlenmeye 'tayyibe', cimriliğe 'celâdet', dilenciliğe 'amel', dil gevezeliğine 'melâmet' adını verdiler. Oysa selefin yolu bu değildir."[652]

Kastallânî şöyle devam etmektedir: "Bu tâifenin meşâyihi, isnadları anlatan kitaplar telif ettiler. Bunlara örnek olarak şu zatları sayabiliriz: Ebû Nasr Abdullah b. Ali es-Serrâc (v. 378/988) *el-Lüma'*, Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî (v. 412/1021) *Makâmâtü'l-Evliyâ*, Ebü'l-Kasım el-Kuşeyrî (v. 465/1072) *er-Risâle*, Ebû Bekir Muhammed el-Gâzî *el-Makâlât* vb. Bu kitapları da sûfîlerin fiilerini inkâr edenlere ve bu ilmin sünnete dayanmadığını iddia edenlere cevap olmak üzere telif ettiler. Böylece bu ilim hakkında sünnetin vârit olduğunu anlatmak, zâhir ulemasının meşgul olduğu isnad ilmiyle kendilerinin de meşgul olduklarını, onların ulaşamadıkları hususlara ulaştıklarını ve kurb ehlinin ilmini bildiklerini göstermek istediler.

Bilmiş ol ki ilimlerin içinde övülmüş olanlar ve yerilmiş olanlar vardır. Övülen kısmı, nefis temizliğine ve tezkiyesine çağıran ilimdir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّيهَا. *'Onu (nefsi) temizleyen gerçekten kurtulmuştur. Onu gömen de gerçekten ziyan etmiştir.'*[653] Ye-

650 bk. Kuşeyrî, Ebü'l-Kasım Abdülkerim, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, Beyrut: Dârü'l-Ḫayr, 1416/1995, s. 439.

651 bk. Kuşeyrî, *Risâle*, s. 423.

652 bk. Kuşeyrî, *Risâle*, s. 413.

653 Şems 91/9-10.

rilen kısmı ise nefsi kibre, şeref sevgisine, mevki isteğine, hasede vb. şeylere çağıran ilimdir.

Elde edilmesi istenen ilimler iki kısımdır. Allah'la ilgili ilimler. Allah'ın ahkâmıyla ilgili ilimler.

Birincisi, Allah Teâlâ'nın isimleri, sıfatları, fiilleri ile bunlardan Allah hakkında hangilerinin vâcip, hangilerinin câiz ve hangilerinin imkânsız olduğu hakkındadır.

İkincisi ise iki kısma ayrılır. Mükelleflerin fiillerine taalluk eden dünya ahkâmı hakkında olan ilim. Azap ehli ve nimet ehli bakımından ahiret ahkâmına dair olan ilim. Ayrıca mükelleflerin ahkâmı, zâhir ve bâtın olmak üzere ikiye ayrılır. Zâhir olan kısmı, emir ve nehy ahkâmının ilmi demek olan fıkıh ilmidir. Bâtın ise, havâtır ilmi, sahih olanla olmayanı, övülmüş olanla yerilmiş olanı ayırt eden ilimdir.

İlm-i bâtının dayanağı haşyettir. Haşyetin göğüsteki büyüklüğüne ve kalpteki yerine göre kalpte marifetler çoğalır ve üzerine sekîne iner. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاؤُا *'Kullarından ancak âlim olanlar Allah'tan haşyet eder.'*[654] Allah bilgisi, haşyetin kalbe yerleşme oranına göre olur. Nitekim Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: إِنِّي لَأَعْرَفُكُمْ بِاللهِ وَأَشَدُّكُمْ خَوْفًا مِنْهُ *'Şüphesiz ki içinizde Allah'ı hakkıyla en iyi bileniniz ve ondan en çok korkanınız benim.'*[655]Haşyet ancak Allah'ı bilmekle olur. Dolayısıyla haşyet, amelde ciddi çalışana bahşedilen, dünya emelini kesen ve kalpte hâsıl olan korkuyu artıran bir husustur."

Kastallânî şöyle devam etmektedir: "Sehl (v. 283/896) şöyle dedi: 'İlim kısmı hariç, dünyanın tamamı cehalettir. İlmin amel edilen kısmı hariç, tamamı hüccetten ibarettir. Amelin ihlâsla yapılan kısmı hariç, tamamı hebadır. İhlâsın da sünnete uygun olarak yapılanı hariç, tamamı merduttur.'[656] O halde şeref ilmi, ilm-i bâtındır. Çünkü o iki esas üzere döner. Birincisi; Allah bilgisi, yarattıkları üzerindeki tasarrufu ve hükmü. İkincisi de nefis, nefsin mertebele-

654 Fâtır 35/28.

655 Deylemî, Ebû Mansûr, *el-Müsned,* Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986, I, 59..

656 bk. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk,* Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1416/1996, XXXIV, 29.

ri tam veya eksik oluşu, güzel ve kötü yönleri ile ilgili olan kısmıdır. Bundan dolayıdır ki yüce Allah şöyle buyurmuştur: وَفِي أَنفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ 'Nefislerinizde de hâlâ görmeyecek misiniz?'[657]

Nefsin hükümleri de iki mevzudan ibarettir. Birincisi; haset, kibir, gazap, hile, arzu, kin, acz, cimrilik, ihtiras, riya, hırs, oyun, hıyanet, fısk, kabalık, gaflet, acelecilik, kızgınlık, övünme, böbürlenme, üstünlük duygusu, münakaşa, halkı hakir görme, kötü huy, övgüden hoşlanma, istek, halka yapmacık davranmak, hevâya tâbi olma, tahayyür, tûlü'l-emel, azgınlık, şımarıklık, düşmanlık, zulüm, gıybet, dedikodu, bâtıl yoldan galip gelme isteği, başkalarının ayıplarını anlatma, kalbin hüzünden boş kalması, dünyalıkla ferahlanma, kaybolandan dolayı üzülme, Allah'ın tedbirine itiraz ve benzeri yerilmiş olan hususlardan kaçınmak suretiyle nefsi izale etmekten ibarettir. Her müslümamn nefsini bunlara karşı uyandırması ve bunlardan temizlemesi gerekir. Çünkü bunlar nefsi, helâke çağıran hususlardır. Salih amelleri ret, bunlardan kaynaklanmaktadır.

İkincisi; nefis mücâhedesi, takva, vera', zühd, şükr, sabır, kanaat, rıza, yakîn, tevekkül, işleri Allah'a havale etme, teslimiyet, ihsan, sıdk, ihlâs, niyet, Allah için minneti görme, amellerde ihtisap, cömertlik, fakr, sadr selâmeti, emirlere sarılma, huşû, tevazu, murakabe, muhasebe, Allah hakkında hüsnüzan, Allah'a güzel taat, güzel ahlâk, insanlarla güzel geçim, marifetullah gibi tam sıfatları tahsil etmek suretiyle kemale ermektir.

Böylece bu sıfâtlardan zemmedilenler nefyedilip methedilenler sabit hale getirildiği zaman, sıra zellelerden tövbe etmeye gelir. Ondan sonra yaptığı kusurlar hakkında nefis muhasebesine, ardından da kendisinde meydana gelen hatırlar[658] hakkında murakabeye geçilir. Sonra Allah'a taalluk eden fiil sıfatları ve zat sıfatları hakkında düşünmeye, ardından sıfatlarla sıfatlanmaya geçilir. Böylece Allah'ın Rahîm ismi ile rahmetle ahlâklanır. Muhsin ismiyle ihsanla, Nâfi' ismiyle kullara fayda sağlama, Dâr (ضَارٌّ) ismiyle zarar verilmeyi hak etmiş kâfirlerle savaşma, onları esir alma; âsi müslümanlara had uygulama vb. şekilde muzirlikle ahlâklanmaya geçilir. Bunu, mevcudata tesirleri itibariyle

657 Zâriyât 51/21.

658 **Hâtır (خَاطِرٌ)** :Arapça, akla gelen, hatıra gelen, hatırlayan gibi manaları olan bir kelimedir. Kâşânî'ye göre kulun katkısı olmadan gelen, hitaptan kalbe doğan şeye hâtır denir (bk. Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 255).

diğer isimlerle ahlâklanmaya geçiş takip eder. Buradan yoktan varlığa gelen her şeyin kendisinden sâdır olduğu Zât'ı müşahededе fenâ olma makamına yükselme gerçekleşir. Sonra iradeyi görmekten ve arzulardan (kurtularak bir üst makama) yükselir. Sonra cansız bir nesneymiş gibi nefsini terbiyecisinin ellerine bırakır. İşte burada istekler ve düşüncenin isteklerle uğraşı son bulur.

Sehl b. Abdullah şöyle demiştir: 'Müridden ilk olarak istenen şey, zemmedilmiş fiillerden uzaklaşıp methedilmiş fiillere dönmesidir. Sonra Allah'ın emri için teferrüt etmesi, sonra tevakkuf, hidâyet, sebat, beyan, kurb, münâcât, temizlenme ve dostluk kurma gibi hususlar gelir. İmanına dönmedikçe bu hususlar kalbinde karar kılmaz. Bunlar gerçekleşince de ilim ve kudret azığı, rıza ile teslimiyet muradı, tefviz (işlerin idaresini Allah'a havale etme) ile tevekkül hali oluşur. Bundan sonra Allah katındaki makamı güç ve kuvvetten uzaklaşmış olanların makamı olur. Bu da hameletü'l-arş makamıdır ki bundan sonra başka makam yoktur.'

Yahya b. Muâz (v. 258/871) şöyle demiştir: 'Amel edenin serveti yedidir. Bunların başında tövbe gelir. Sonra bunu zühd, havf, şevk, rıza, muhabbet, marifet takip eder. Tövbe ile günahlardan temizlenirler. Zühd ile dünyadan ayrılırlar. Havf (Allah korkusu) ile cehennem köprüsünü geçerler. Şevk ile cennete girerler. Rıza ile kulluk kürkünü giyerler. Hub (muhabbet) ile nimetlerin tadına ererler. Marifet ile dünya ve ahirette arzuladıklarına kavuşurlar. Bu zikrettiğimiz hallere itimat edip yerine getirdiği zaman, kendisine önce hal ve makamlar ilmi ardından şu hallere ulaşma imkânı verilir. Bazan, rabbânî cezbe (Allah'ın kendisine çekmesi) içinde olur. Bu durum, farkında olmadan Allah'ın bunu kalbine yerleştirmesiyle olur. Bazan da irfanî sülûk halinde bulunur. Böylece tarikat hükmünü gören, ayırt edici ilmi bilen biri olur.

Kendisinde Allah himmeti bulunana havâtırım unutmayı ilham eder ve böylece mekruhlardan temizlenir ve övülen haller kendisinde sabit olur. Bununla Rabb'ine itaâtkar olur. Nefsini ihmal eden, ondan gafil kalan, isteklerine uyan ve yerine getiren kimse de helâk olanlarla beraber helâk olur. Akıl, ilim ve amel ile kibirlenmek ise âfetlerin en büyüğüdür.'

Ebû Osman el-Hîrî (v. 298/911) şöyle demiştir: 'Kibir, nefsi görüp onu anma ve halkı görüp onları zikretmekten doğar.'

Yusuf b. Hüseyin de (v. 304/916) şöyle demiştir: 'Amel ile kibirlenmek, Allah'ın sana icra etme fırsatı verdiği taatte minneti görmeyi unutmaktan kaynaklanır.'

Bilmiş olun ki bizden öncekiler bu yolda sülûk edenin muhtaç olduğu âdap ile nefsin hissesi, esbap ve alışkanlıklara muhalefet babından uyması gerekenleri içeren kitaplar yazmışlar. Yine bu âdabın öbür dünyada kendisine sağlayacağı faydaları içeren eserler kaleme almışlar. Sâlikler doğru yola ait bir şeyi aradıklarında onların kitaplarına bakıp kendilerine hitaben yazılanlara kulak verirler. Ancak bunlar (günümüzde sûfî geçinenler), 'Fakirin (sûfî), kitaplara bakması ve ilim tahsil etmesi en büyük perdedir' diyorlar. Bu söylem ise kendisiyle bâtıl murat edilmiş hak bir sözdür. Kemalden yoksun olanın sarıldığı noksan bir sıfattır. Bu sözü tarikat ehli, kendisinde şeriat ve hakikat ilimlerinin her ikisini de toplamış ve temyiz gücüne sahip kimse için kullanmışlardır. Dolayısıyla bunlar, zatlarından başka bir şeye bakmaktan müstağnidirler. Başarıları nedeniyle kendilerine gaybdan gösterilenlerle fetihlerde bulunurlar. Allah için Allah ile beraber bulunanlar işte bunlardır. Kendi sıfatlarını mülahaza etmekten yüz çevirmiş, başkalarının kirlerini mülahazadan da temizlenmişlerdir. Vakitlerini kirlerden temizlenmekle geçirdiklerinden, şehvetlerden de perdelenmişler... İşte bu özelliklere sahip olan kimsenin, içinde bulunduğu hal sebebiyle kitaba bakmasına gerek kalmaz. Ancak zâhir ve bâtın ilminden yoksun olan kimsenin, sülûk ettiği tarikattta muhtaç olduğu hususları öğrenmesi gerekir. Şayet bundan itina eder, kibir gösterirse saadet yoluna ulaşmaktan uzak kalır."

Kastallânî şöyle devam etmektedir: "Bil ki matlup olan ilimler, ilim ve amel olmak üzere iki kısma ayrılırlar. Fıkıh, nahiv, tıp ve benzeri. Aynı şekilde bu taifenin ilimleri de bu yolun ehli olanlarının ıstılahı ile ilgili ilimler ve onların ahlâkıyla amel etmeye dair ilimler olmak üzere ikiye ayrılır.

Tarikat ehli, 'fakr ve tasavvuf, fakir ve sûfî' terimleri hakkında ihtilafa düşmüştür. Acaba bu iki terim aynı anlama mı geliyor? Yoksa biri öbüründen daha mı tamdır? Bir kesim, ikisi de aynı anlama gelir demiştir.

'Fakr' kelimesinin daha üstün olduğu söylenmiştir. Çünkü Kur'an ve Sünnet'te bu kelime geçmektedir. 'Tasavvuf' ise sonradan türemiş olup muhdestir. Mutlak olarak selef-i sâlihîn döneminde kullanılmamıştır. Ekser imamların üzerinde durduğu görüş budur.

Şeyhimiz Sühreverdî'ye göre, 'tasavvuf ve sûfî' ismi rütbe olarak daha yüce, nisbet olarak daha önce ve murat edilen mana bakımından daha hastır. Çünkü, 'fakr' kelimesi, mutlak manada malı olmayan için umum olarak, özel manada ise tüm hallerinde fakirlik gösteren kimse için kullanılır. 'Tasavvuf' ise, diğer vasıflardan ziyade hasseten 'fakr' için kullanılır.

• Aynı zamanda fakir, fakrının halkasına sarılmış, şükrü ve sabrına karşılık yükselmeyi hedefleyen, Allah'ın fahrından verdiği ile bilip bununla şereflenen, fayda ve zararı kaldıkça duran kimsedir.

Sûfî ise, karşılık beklemeyi bırakan, cevher ve araz diye ayrılmış olan mevcudattan uzak kalmaya çalışan, alaka ve faydasız işlerle uğraşı kesen, Hâlik'ten başkasıyla muttali olmayı keserek fenâya vâsıl olan, kalben ve kalıben mekân ve zamandan ayrılan, mülahaza ve talep ederek Allah için bekâ billâha (Allah'tan başka bir şeyi görmeme) varan, yakınlık göstermemek suretiyle nefsini terkeden, arkadaş olarak halka güzel ahlâkla muamelede bulunan, bir makam (manevi mevki) veya hal (manevi his) ile mukayyet kalmayan kimsedir. Böylece iki fırka arasındaki farkı anlayınca, iki yola dair hüküm ortaya çıkmış oldu.

Günümüzde bu iki fırkaya benzemeye çalışanlar çoğaldı. Basiret ehli de iki cihet arasını temyiz edemez oldu. Onlardan bir kısmı, mana ve davranış olarak sûfîlere muhalefet ettikleri halde, fiillerini şeklen anlatmaya başladılar. Zâhiren itham ederek tecerrüt ettiler. Ahkâm olarak da bâtınen ona tutundular. Böylece lezzet ve şehvetlerinin peşine düştüler. Hal ve davranışlarında tarikat hükümlerine bağlı kalmadılar. Kendilerine uyanları da bozdular.

Diğer bir kısmı da (sûfîlerin) ıstılahları dışında başka bir lisan ile konuşmaya başladılar. Zihinlere bunların hepsinin seçilmiş manalar olduğu fikrini yerleştirdiler. Gerçek sûfîlerin tariklerine aykırı, kendi maksatlarına uygun birçok kitap yazdılar. (Bu kitaplarda) sahih iman esaslarından kaçınıp sarih iftiralara yer verdiler... Felsefe ilmini tedvin ederek üzerinde durdular. Buna da ilmen değil, vehm ve tahmine dayanarak tahkik ve ihata ismini verdiler. Dolayısıyla tasavvuftan saptılar ve tasarrufları kendilerine hiçbir fayda sağlamadı."

Kastallânî şöyle devam etmektedir: "Tasavvuf, emir sahibine teslim olmak suretiyle âdetleri atmak ve isteklere muhalefet etmektir. O, eşyayı görmekten geçip, münşisi (eşyayı yaratan) ile fenâ olan, fenâsından da geçip

fenâsında fâni olup Allah ile bâki olan kimsedir. Mahbûb ve gözeten O'dur. Terbiye edici mahfuz yine O'dur. Nitekim Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: وَمَا يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى أُحِبَّهُ *'Kulum nâfilelerle bana yaklaşmaya devam eder, tâ ki ben onu sevinceye kadar...'*"[659]

Şöyle devam etmektedir: "Yapılacak her amel için o işe başlamadan bir niyet getirmek tarikat ehlinin âdetidir. Bununla kalplerin daima hazır olması amaçlanırken, nefsin eğitilmesi, azmaması ve amelden gafil kalmaması sağlanır.

Bir ilimle iştigal etmeye karar vermiş bir kavmin, o ilme dair birtakım ıstılahlara ihtiyacı vardır. Tâ ki, bununla temayüz edip, fukaha, nahivci, mütekelim vb. ilimlerle uğraşanlar ile ticaret, dokumacılık vb. sanat erbabının kendi aralarında (kendilerine has ıstılahlarla) konuştukları gibi, onlar da kendi aralarında bu ıstılahlarla konuşsunlar.

Bu tâife, kendisiyle mâlumatını tabir edebilecekleri ve böylece maksadını anlayacakları birtakım ıstılahlara ihtiyaç duydular. Bununla bu yola bağlanmış, onunla ahlâklanmış, onunla edeplenmiş, ilimlerini öğrenip egzersizini yapmış olanlarla; yüz çevirmek suretiyle ondan nasiplenmemiş, başka yol edinmiş kimselerin ayırt edilmesini amaçladılar. Şüphesiz ki bu yoldan nasibini almamış olan kimseler, bu tâifenin elbiselerini giyip taklit ettiler ancak, *bu* yolun ilim ve ıstılahlarını öğrenmek için çabalarını devam ettirmediler. Onları bu kıyafetle görenler ise bu yolun âlimlerinden zannettiler.

Bununla beraber, bu işaret ve ibarelerin nefs-i emmârenin (kötülüğü çokça emreden nefis mertebesi) temizlenmesine bir faydası olmaz. Ancak nefsi kırma ve onu kınamayla beraber olursa faydası olur.

Kelâmcılardan biri Ebü'l-Abbas b. Atâ'ya, 'Bilinen lisan dışında birtakım lafızlar iştikak etmenizdeki maksatınız nedir?' diye sordu. Şöyle cevap verdi: 'Allah'ın bize olan izzetini anmaktan başka bir amaçla bunu yapmadık. Böyle yaptık ki bizden olmayan kimse bundan bahsetmesin.'

Kullandıkları ıstılahlardan bir kısmı şunlardır: Vakt (sûfînin içinde bulunduğu manevi hal), makam, hal, hâtır (kalbe gelen his ve fikir), vârit (Hak'tan gelen feyiz), şâhid (kalbi iştigal eden düşünce), sır (kalpte bulunan rabbânî latife), nefis, galebe (kalbe gelen ve sebebi bilinmeyen hal), kabz (kalbe ge-

659 Buhârî, Tevâzu', 2.

len manevi daralma), bast (kalbe gelen genişlik hali), cem' (kadîm olanla, sonradan olanın arasındaki ayrılığın ortadan kalkması), fark (çoklukta birliği, birlikte çokluğu görme) , fenâ (nesnelerin yok olması), bekâ. Diğer ıstılahlar da büyük eserlerde yazılmıştır."

İşte bunlar Kastallânî'nin kitabından özetlediklerimin son kısmıdır.

İmam Gazâlî, *İhyâ*'nın "Gurur ve Gururlananların Kısımları Hakkında Bab" başlığı altında şöyle demektedir: "Üçüncü sınıf, mutasavvıf ve onlardan gururlananlara dairdir. Onlardan mağrur olan birçok grup vardır.

Bir grup, Allah'ın koruduğu kimse hariç, zamanımızın mutasavvıflarıdır. Elbise, görüntü ve konuşmakla mağrur olmuşlardır. Elbise, görüntü, lafız, edep, merasim ve ıstılahlarında, semâ, raks, taharet, namaz, baş eğerek seccadeler üzerinde oturmak, düşünen bir kimse gibi başını koltuğuna almak, derinden nefes almak, konuşmakta sesini alçaltmak ve daha nice şemâil ve davranışlarda sadık sûfîlere benzerler. Bunları nefislerine tatbik edip doğru sûfîlere kendilerini benzettikleri zaman, kendilerinin de o sûfîlerden olduklarını zannederler. Hiçbir zaman nefislerini mücâhede, riyâzet, kalbin murakabesi, bâtınî ve zâhirî gizli ve açık günahlardan temizlemek hususunda yormazlar. Oysa bütün bunlar tasavvuf konaklarının başlangıcıdır. Eğer bütün bu konakları geçmiş olsalardı, yine de nefislerini o sadık sûfîler arasında saymaları câiz olmazdı. Nefislerini sûfîlerden nasıl sayabilirler ki? Zira tasavvufun kenarında bile gezmemişlerdir. Sûfiliğin hiçbir şeyini nefislerine tattırmamışlardır. Aksine harama, şüphelilere ve sultanların mallarına üşüşmektedirler! Bir ekmeğe, bir taneye bile imrenmektedirler. Az bir menfaat için bile birbirlerini kıskanırlar. Bazısı diğerinin namusunu herhangi bir hedefinde kendisine muhalefet ettiği takdirde, yırtıp payu mal etmektedir. İşte bunlar gururu zâhir olanlardır.

Başka bir grup vardır ki önceki gruptan daha fazla gurura kapılmışlar. Zira elbise ve kıt maişet hususunda ehl-i tasavvufa uymak bu gruba pek zor geldi. Oysa bunlar, sûfî görünmek istediler. Tasavvuf ehlinin kisvesiyle kisvelenmenin zorunlu olduğunu hissettiler. Dolayısıyla, ipekliyi, ibrişimi terkettiler. Fakat güzel olan yamalı elbiseler, kıymetli fotalar,[660] boyalı seccadeler edindiler. Kıymetçe ipekli ve ibrişimden daha üstün olan elbiseler giydiler. Bununla beraber

660 **Fota:** Bir nevi kalın peştamal, havlu veya peşkir (bk. İbrahim Mustafa v. dğr., *el-Mu'cemü'l-Vasît*, İstanbul: Çağrı Yay., 1410/1989, s. 706).

sadece yamalı ve boyalı elbise giymekle sûfî olduklarını zannettiler. Gerçek mutasavvıfların devamlı elbiselerini yıkamakla uğraşmamak ve kiri izale ettiğinden kalp elbiselerini boyadıklarını unuttular. Oysa sûfîlerin yamalı elbiseyi giymelerinin hikmeti; onların elbiselerinin fazla kullanılmaktan yırtılmış olmasıydı. Mecburen yamalı giyerler. Böylece yeni elbise giymeye ihtiyaç vâki olmazdı.

Kıymetli fotayı (peştamal) parça parça yapıp yamalarını dikmeye gelince bu, sûfîlerin âdetine nereden benziyor? Bu grubun ahmaklığı, ahmaklıkta bütün mağrurların ahmaklığından daha açıktır. Zira bu mağrurlar, nefis ve kıymetli elbiseler giyer, lezzetli yemekler yer, en iyi şekilde yaşarlar. Sultanların mallarını yerler. Zâhirde bile günahlardan sakınmazlar. Bâtında ise hiç sakınmazlar. Bütün bunlara rağmen nefisleri için hayır umarlar. Bunların şerri halk tabakasına sirayet eden şerlerdendir. Zira bunlara uyan helâk olur. Bunlara uymayanların ise tasavvuf ehlinin tümü hakkında akîdeleri bozulur ve bütün tasavvuf ehlinin böyle olduğunu zannederler. Dolayısıyla doğru olan mutasavvıflar hakkında da kötü dil kullanırlar. Bütün bunlar, hakiki mutasavvıflardan olmayıp zâhirde kendini onlara benzetenlerin uğursuzluğundan ve şerrindendir.

Başka bir grup da marifet ilmine, Hakk'ın müşahedesine nail olduğunu, makam ve hallerden geçtiğini, ayne'l-şühûdda dâim bir şekilde bulunduğunu, kurbete (yakınlığa) vâsıl olduğunu iddia eder. Oysa bunları ancak isimlerle tanır ve bunun gelmiş geçmiş tüm ilimlerden daha üstün olduğunu zanneder. Bu kimse, fakihlere, tefsir âlimlerine, muhaddislerin ve ulemanın diğer sınıflarına bile yerici bir gözle bakar. Halk tabakası nerede kaldı? Hatta çiftçi çiftini, örücü örgü sanatını bırakır, belirli günlerde bu lafazanların arkasına takılır. Onlardan o kelimeleri öğrenir. Sanki vahiyden konuşuyormuş gibi o kelimeleri tekrar edip durur. Sırların sırrından haber veriyormuş gibi bir şekle bürünür. Bununla bütün âbid ve âlimleri hakir görmeye başlar. Bu bakımdan âbidler hakkında, 'Onlar, nefsini yoran işçilerdir' âlimler hakkında da, 'Onlar Allah'tan haber vermekle hakikatten perdelenmişlerdir' der. Nefsi için de, 'Hakk'a vâsıl olduğunu' iddia eder. Allah'ın dergâhına yakın olanlardan bulunduğunu söyler. Oysa Allah katında münafık ve fâcirlerden, basiret sahiplerinin katında da ahmak cahillerdendir. Hiçbir ilme hakkıyla vâkıf olmamış, hiçbir kötü huyunu temizlememiş, hiçbir amelini düzeltmemiş, hevâî nefsine tâbi olmaktan, hezeyanları öğrenmekten başka hiçbir kalbî murakabede bulunmamıştır.

Başka bir grup ibâhîliğe (her şeyi helâl görmeye) düşmüş, şeriatın sergisini katlayıp toparlamış, ahkâmı tamamen bir kenara itmiş, helâl ve haramı aynı seviyede görmüştür.

Bunlardan bazısı, 'Allah benim amelime muhtaç değildir. O halde ben nefsimi neden yorayım?' demektedir. Bazısı da, 'İnsanlar kalplerini şehvetlerden ve dünya sevgisinden temizlemekle mükellef kılınmışlardır. Oysa böyle yapmak muhaldir. Bu bakımdan insanlar (Allah tarafından) mümkün olmayan bir şeyle mükellef kılınmışlardır. Bu teklife ancak tecrübe sahibi olmayan bir kimse aldanabilir. Biz ise denedik ve bunu yapmanın muhal olduğunu idrak ettik!' der. Oysa bu ahmak bilmez ki insanlar, şehvet ve öfkeyi temelinden kalbinden söküp atmakla değil, ancak şehvet ve öfkenin maddesini sökmekle mükellef kılınmışlardır. Öyle ki şehvet ve öfke, akıl ve şeriatın hükmüne râm olacak dereceye gelmelidir.

Bazıları da şöyle der: 'Âzalarla yapılan amellerin bir kıymeti yoktur! Önemli olan kalptir. Bizim kalplerimiz Allah sevgisiyle mest olmuştur. Allah'ın marifetine varmıştır. Biz dünyaya ancak bedenlerimizle dalıyoruz. Kalplerimiz ise rubûbiyyet huzurunda durmakta. Bu bakımdan biz kalplerimizle değil, zâhirlerimizle, şehvetlerimizle beraberiz.' Bunlar, halk derecesinden yükseldiklerini, nefsi, bedenî amellerle temizlemekten müstağni olduklarını ileri sürerler. Çünkü şehvetlerin kendilerini Allah'ın yolundan, kuvvetlerinden ötürü alıkoymadığını iddia ederler. Dolayısıyla nefislerinin derecesini, peygamberlerin derecesinden daha üstün görürler. Zira onlar en ufak bir hata için ağlar ve arka arkaya birkaç sene matem tutarlar.

Kendisini sûfîlere benzeten ibâhiyecilerin (her şeyi helâl gören) gurur sınıfları sayılamayacak kadar çoktur. O yanlışlık ve vesveselerle şeytan onları aldatır. Çünkü onlar ilim ahkâmını güzelce elde etmeden mücâhedeye başlamış, dinde ve ilimde gelişmiş, önder olmaya elverişli olan bir mürşide uymamışlardır. Bunların sınıflarını saymak oldukça uzar.

Başka bir grup, bunların hududunu da aşmıştır. Amellerden sakınmış, helâli bırakmış, kalbin teftişiyle meşgul olmuştur.

Hatta bu gruptan biri zühd, tevekkül, rıza ve sevgiden birçok makamlara vâsıl olduğunu iddia eder. Oysa bu makamların hakikatine, şartlarına, alametlerine ve âfetlerine vâkıf değildir.

Bunlardan bazıları da Allah için vecde kapıldığını ve muhabbet sıfatına sahip olduğunu Allah ile mest olduğunu iddia eder. Halbuki Allah hususunda bid'at ve küfür olan bazı karartılar ve hayalleri tahayyül etmiştir. Dolayısıyla Allah'ı tanımadan önce Allah'ın muhabbetini iddia etmiştir. Sonra bu kimse Allah'ın hoşuna gitmeyen şeyleri yapmaktan, nefsinin hevâsını Allah'ın emrine tercih etmekten, halktan utanarak bazı emirleri terketmekten vazgeçmez. Eğer tek başına bulunsaydı, Allah'tan utanarak o emirleri terketmezdi.

Diğer bir grup da gıda hususunda nefsini oldukça dara sokmuştur. Hatta gıdadan katıksız helâli talep etmiş, fakat kalbin bu tek hasletinin dışında âzaların kontrolünü ihmal etmiştir.

Bunlardan bazıları vardır ki yemeğinde, elbisesinde, meskeninde helâli ihmal etmiştir. Bunun dışındaki şeylere, derinliğine dalmaya başlamıştır. Miskin bilmez ki sadece helâli talep etmekten ötürü, kul Allah'ın rızasına vâsıl olamaz ve yine helâli talep etmeksizin diğer amellerden de Allah razı olmaz. Aksine Allah Teâlâ ondan ancak bütün ibadet ve günahları kontrol ettiği takdirde razı olur. Bu bakımdan bu işlerin bazısının kendisine kâfi geldiğini ve kendisini kurtardığını zanneden kimse aldanmıştır."[661] Tüm bunlar Gazâlî'nin kendi sözleridir.

Diyorum ki şayet asrımızda tasavvuf iddiasında bulunanları tecrübe edersen, azı hariç, çoğunun bu sayılan fırkalara dahil olduğunu görürsün. Çünkü tasavvufta erdiğini iddia eden birine rast gelip kendisiyle oturup konuştuğunda, ilk şikâyet ettiği şeyin geçim sıkıntısı olduğunu görürsün. Bu ise Allah'a karşı ilk hoşnutsuzluğu ve Allah'la ilgili ilk cehaletidir.

Hoşnutsuzluğunu ele alırsak, şayet Allah'ın kendisine rızık olarak verdiği şeye ve kendisi için taksim ettiği rızka rıza göstermiş olsaydı şikâyet etmezdi. Zira razı olan şikâyet etmez.

Cehaletine gelince, şikâyet mevzuunu izale edecek durumda bulunmayan bir acize şikâyette bulundu. Şayet Allah'ı bilseydi, tüm işlerin onun elinde olduğunu, gayrisinin elinde bir şey bulunmadığını bilirdi.

Bu kimse nice zamanlar, melik ve emîrlere şikâyetini iletir ve bu şikâyetin kendisine bir fayda sağlayacağını hayal eder. Bu büyüğe halini ileterek

661 bk. Gazâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, Kahire: Dârü'ş-Şa'b, ts., V, 250-253.

kendisine bir şey uzatmasını ister. Bu ise daha şiddetli bir cehalettir. Şayet Allah'ı tanısaydı, kudretsizlik bakımından tüm halkın eşit olduğunu anlardı. Dilediğinin rızıklandırmaya kadir olan ancak Allah'tır. Şayet cahilliğinden, "Sebepler nerede kaldı?" derse, şeriatı sebeplere indirgemiş olur.

Deriz ki tecrîd[662] iddiasında bulunan kimse, esbabı (sebepleri) zikretmez. Çünkü Allah, halkı iki kısım olarak ikame etmiştir. Bir kısmı sebeplerde, bir kısmı da tecrîddedir. Tecrîd mertebesinde olduğunu iddia edip sonra da esbabı zikreden kimse, iddiacı ve çokça yalancıdır. Hem sonra sebepler, sadece melik ve başkalarından istemekle sınırlandırılamaz. Şayet tasavvuf ehli olduğu şeklindeki iddiasında samimi olsaydı, hadiste[663] emredildiği gibi, bir ip alıp, odun toplamaya gidip (topladığı odunları) başı üstünde taşıyarak satıp ondan rızkını temin etmez miydi? Tasavvuf, bu sayılanların azaltılması üzerine bina

662 **Tecrîd** (اَلتَّجْرِيدُ) : Yalnız başına kalmak, tek tek yapmak, soyutlanmak vb. anlamlara gelir. Sâlikin dışını mal ve mülkten, içini de karşılık bekleme anlayışından arındırması. Mâlik olmamak, kalbi Allah'tan başka şeylerden uzak tutmak demektir (bk. Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 641).

663 Hadiste şöyle geçer:

"Bir gün Hz. Peygamber'in (s.a.v) huzuruna ensardan biri gelerek bir şey istedi. Resûlullah ona sordu:

'Evinde bir şey var mıdır?'

Adam, 'Evet, yâ Resûlallah, bir çulumuz var. Bir kısmını altımıza seriyoruz, bir kısmıyla da örtünüyoruz. Bir su kabımız var, onunla da su içiyoruz' dedi.

Resûlullah (s.a.v.), 'Öyleyse hemen kalk, çul ve su kabının her ikisini de al, bana getir' dedi.

O kişi gitti, her ikisini de getirdi:

Resûl-i Ekrem çulla su kabını eline aldı, hazır olanlara göstererek, 'Şu iki eşyayı satın alacak kimse var mı?' diye sordu.

Cemaatten bir zat, 'Ben her ikisine de bir dirhem veririm' dedi.

Resûlullah iki üç defa, 'Bir dirhemden fazla veren yok mu?' diye tekrarladı. Daha sonra başka biri, 'Ben iki dirheme alırım' dedi. Allah Resûlü çulu ve su kabını o zata sattı. İki dirhemi aldı, eşya sahibine verdi ve şöyle buyurdu:

'Bu paranın bir dirhemi ile yiyecek al, ailene bırak; bir dirhemine de bir balta al, bana getir.'

O adam gitti, bir balta aldı, geldi. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) baltaya kendi eliyle bir sap taktı. Sonra da o adama vererek, 'Al bunu, git odun kes, topla, sat. Seni on beş gün görmeyeceğim' buyurdu.

O adam gitti, odun kesti, topladı, sattı. Resûlullah'ın huzuruna geldiğinde on beş dirhem kazanmıştı. Bir kısmına giyecek, bir kısmına da yiyecek almıştı. Resûlullah bunun üzerine şöyle buyurdu:

'Dilencilik yüzünden siyah bir nokta olarak kıyamet gününde gelmektense şu halin ondan daha hayırlıdır'" (bk. Ebû Davud, Zekât, 27).

edildiği halde bu sayılanları yapmaktan kendisini alıkoyan, kibri ve nefsini büyük görmesinden başka bir şey değildir.

Onlardan öyleleri de vardır ki başkalarının ayıplarının ardına düştüklerini ve sağda solda anlattıklarını görürsün. Bunlar kendi nefislerinin ayıplarını da unutmuşlardır. Oysa bunlar, ancak kendisine konuşma izni verilenlerin kullanabileceği ıstılahlardır. Herhangi bir kimse tayin edilmeden kapalı olarak zikredilirler. Doktorun hastayla konuşması, teşhisi ve sonra ona ilacı ve tedavisini anlatması gibi, belli bir insana ancak zikredilir. O da nasihat babından olup nefsin isteği değil, sırf Allah için ona yaklaşmaktan kaçınması uyarısında bulunulduğunda söylenir.

Onlardan bir kısmı da vardır ki bana halleri itibariyle en tuhaf gelen kısım budur. Tasavvufu, bu ilim hakkında yazılmış kitapları okumak ve incelemek olduğunu zannederler. Bu ise büyük bir yanlıştır.

Şüphesiz ki tasavvuf, kalbin ıslahı ve kötü hastalıklardan temizlenmesi; nefsi arındırmak ve ayıplarını yok etmek için çalışmaktır. Ben asla ve kat'a gelip de kalbinin herhangi bir hastalığını anlatıp çaresini soran birini görmedim. Yine (onlardan) birinin yanımda ibadetten üşendiği için, "(İbadetler için) gayretli ve istekli olmanın yolu nedir?" yahut, "Kendimde dünyaya karşı bir meyil buluyorum. Acaba bu dünya sevgisini kalpten çıkarmanın dermanı nedir?" veya, "Nefsimde kendimi büyük görme, haset, hırs, kin, riya, kibir veya lisanımda bir nida, çözülme hissediyorum acaba bunları izale etmenin yolu nasıldır? ya da, "Nefsime yüklediğim bir virdim vardı, ondan koptum. Acaba ona tekrar nasıl dönebilirim veya muhafazası ile Allah beni ona nasıl iletir? Ardından bende bir zillet başladı" şeklinde bir şey sorduğuna şahit olmadım. Bunlardan herhangi birini soran bir kimse bulamazsın. Oysa ki bu bahsettiklerim, tasavvufun başlangıcı ve ilk ikame edilen kısmıdır.

Onlardan biri yanına oturduğunda ilk olarak ruh, kalbin işrakı, nurların bolluğu (yayılması), sırları mütalaa hususunda söz söylediğini; kendisinden talep edilmeyen, mükellef kılınmadığı, ehil olmadığı ve bilmediği şeylere daldığını görürsün. Oysa bunlar kendisinden kopuk olduğu sırlardır. Bu konularda ancak sıddıkıyet derecesine ulaşmış büyükler söz söylemişlerdir. Bu zatlar kendi yanlarında açık ve mâlum olanı misalleriyle beraber anlatmışlardır. İşte

sana anlattığım bu grubun durumu, celbedilmiş şu kölenin durumuna benzer. Sultan bu köleyi kendisine mızrak ve ok atmayı öğretmesi için bir muallime teslim eder, o ise kendisinden istenen (bu işleri öğrenmeyi) bir kenara bırakarak muallime, sultan olan kimsenin sorması gerekeni memleketin durumu, nasıl idare edileceği şeklindeki soruları sormaya ve ne yapacağını istişare etmeye başlar. Böyle kimselere verilecek cevap, ancak onları terketmek, yüz çevirmek ve cevaplarıyla uğraşmamaktır. Evet şayet onlardan yüz çevirilirse, nasihati dinler mev'ize kendisinde sonuç verir. Bu durum onu bu konulara dalmaktan meneder ve kendisine önemli olanın ve kendisinden istenenin bunların tersi olan şeyler olduğunu öğretir.

Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Hakîm şöyle demiştir: "İnsanlar iki sınıftır. Birinci sınıf Allah'a iyilik ve takva üzere ibadet ederler. Bunlar zamanın değişmesine, gidip gelmesine ve hak devlete ihtiyaç duyarlar.

İkinci sınıf ise yakîn ehlidirler. Perdeyi açmak ve sebepleri aşmak suretiyle tam bir tevhid ile Allah'a ibadet ederler. Bunlar, zamanın gidip gelmesine iltifat etmez. Zamanın gitmesi de onlara zarar vermez. Bu da Hz. Peygamber'in (s.a.v) şu hadislerine dayanır:

إِنَّ لِلَّهِ عِبَادًا يَغْذُوهُمْ بِرَحْمَتِهِ يُحْيِيهِمْ فِي عَافِيَتِهِ يَمُرُّ بِهِمُ الْفِتَنُ كَقِطَعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ لاَ يَضُرُّهُمْ

'Allah'ın rahmetiyle gıdalandırdığı ve lutfuyla yaşattığı birtakım kulları vardır ki kendilerine karanlık gecenin kıtaları gibi fitneler rast gelir de onlara zarar vermez.'[664]

Yine Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: يَكُونُ فِي أُمَّتِي فِتَنٌ لَا يَنْجُوا مِنْهَا إِلاَّ مَنْ أَحْيَاهُ اللهُ بِالْعِلْمِ *'Ümmetim arasında fitneler doğacak. Allah'ın kendisini*

664 Süyûtî'nin yukarıda aktardığı hadis, kaynaklarda genel anlamda şu metinle kayıtlıdır:

إِنَّ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ضَنَائِنَ مِنْ خَلْقِهِ يَغْذُوهُمْ فِي رَحْمَتِهِ وَيُحْيِيهِمْ فِي عَافِيَتِهِ وَإِذَا تَوَفَّاهُمْ تَوَفَّاهُمْ إِلَى جَنَّتِهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ يَمُرُّ عَلَيْهِمُ الْفِتَنُ كَقِطَعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ وَهُمْ فِيهَا فِي عَافِيَةٍ

"*Allah Azze ve Celle'nin bazı sakınan kulları vardır ki Allah onları rahmetiyle gıdalandırır ve afiyetiyle* (lutfuyla) *yaşatır. Vefat ettiklerinde onları cennete koyar. İşte onlar o kimselerdir ki kendilerine karanlık gecenin kıtaları* (parçaları) *gibi fitneler uğrar da onlara asla zara vermez.*" (bk. Ukaylî, Ebû Cafer Muhammed b. Musa, *ed-Duafâü'l-Kebîr*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts., IV, 152).

ilimle dirilttiği hariç, bundan hiç kimse kurtulamayacak."[665] Tirmizî, 'Yani, Allah'ı bilenler' demiştir.

Şeyh Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî, 'Kutub olan kimsede on beş keramet bulunur. Her kim ki bu rütbede (kutub) olduğunu iddia ederse bu kerametlerle imtihan edilir' dedi ve ardından bunları saydı.

Şeyh Tâceddin (v. 709/1309) *Letâifü'l-Minen* adlı kitabında şöyle demiştir: 'Bil ki halktan beklentiyi kesmek, ehl-i tarikin şanı ve ehl-i tahkikin sıfatıdır. Cüneyd'e, 'Ârif olan zina işler mi?' diye soruldu. O, *'Allah'ın emri, yerine gelecek, yazılmış bir kaderdir'*"[666] âyetiyle cevap verdi. Ömrüme yemin ederim ki şayet, 'Ârif olan kimse Allah'tan başkasına tamah eder mi?' diye sorulsaydı, 'Hayır' derdi. Çünkü Allah'ın maksadı, kulların her şeyde; sevgide, güvende, tevekkülde, korkuda ve recâda onu birlemesidir. Bu ferdiyetinin hakkıdır. Himmeti yükseltmek ancak Allah'a kuvvetli sıdktan meydana gelir. Kuvvetli sıdk ise muayene (araştırma) yoluna dayalı Allah'a imandan kaynaklanır. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır:

وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ *'Haysiyet (izzet) Allah'ın, Resûlü'nün ve müminlerindir.*"[667] Yardım Allah'tandır. وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ *'Müminlere yardım ise üzerimizde bir hak oldu.*"[668] *Meydana gelen avârızlardan kurtuluş Allah'tandır* كَذٰلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ *'İşte biz böyle üzerimize düşen bir görev olarak müminleri kurtarırız.*"[669]

Ehl-i iradenin şiarı ve serveti, Allah ile yetinmek, mâsivadan beklentiyi kaldırmak; oluşuma (kevne) meyletmek suretiyle iman libasını kirletmekten ve Melikü'l-Mennân'dan başkasına meyletmekten sakınmaktır. Seni mâsivadan beklentiyi kaldırmaya iten şey ise onun sana kâfi olduğunu, bağışta bulunacağını, sana vereceğini ve böylece başkasına muhtaç kalmayacağını bilmendir. Allah'ın kendilerine verdiği anlayış, Allah'tan istemekle yetinme-

665 Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, IV, 133.

666 Ahzâb 33/38.

667 Münâfikûn 63/8.

668 Rûm 30/47.

669 Yunus 10/103.

leri gerektiğini bilmelerine hükmettiğine göre, Allah'ın mahlûkatından istememeleri gerektiğini bilmeleri gerekmez mi? Allah'ın (yalnızca) sevdiklerine verdiği fetihlerden birini verdiği kimseden Hak Teâlâ, başkasından himmetini kaldırıp ona yükseltmesini ister. Yüce Allah'ın şu sözünü işitmedin mi? وَلَقَدْ اٰتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِى وَالْقُرْاٰنَ الْعَظِيمَ *'Andolsun ki, sana namazlarda tekrarlanan yedi âyeti (Fâtiha'yı) ve yüce Kur'an'ı verdik.'*[670] Dolayısıyla başkasına alaka göstermeni nehyeden Allah'ın minneti, mevâhibi, fetihleri, inâyeti ve velayetinin özelliklerinin sende bulunmaması düşünülebilir mi? Şüphesiz makam sahibi hiç kimse kendisine rütbe nisbet etmenle beraber, buna dahil olan menetme, bağış, velayet ve azl gibi özellikleri başkasına izafe etmene rıza göstermez. O halde, rubûbiyyetini tanımanla beraber, eserlerini başkalarına izafe etmene Allah rıza gösterir mi? Bu durumda Allah'ın haklarında وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ *'Onların pek çoğu Allah'a ortak koşmaksızın iman etmezler.'*[671]buyurduğu kimselerden olmaktan sakın. Onun ziyafet diyarında olup başkasına yönelmen; sana uzak olandan isteyip, sana şah damarından daha yakın olan Mevlâ'dan istememen çok çirkindir. Yüce Allah'ın şu âyetlerini işitmez misin? فَاِنِّى قَرِيبٌ اُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ *'Gerçekten ben çok yakınım. Bana dua edince duacının duasını kabul ederim.'*[672] وَسْـَٔلُوا اللّٰهَ مِنْ فَضْلِهٖ *'Allah'tan lutfunu isteyin.'*[673] اُدْعُونِى اَسْتَجِبْ لَكُمْ *'Bana dua edin ki size icabet edeyim.'*[674] وَاِنْ مِنْ شَىْءٍ اِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهٗ *'Hazineleri, bizim yanımızda olmayan hiçbir şey yoktur.'*[675] Bütün bunlar, kulları üzerinde birleşsin ve ihtiyaçlarını kendisinden başkasına havale etmesinler diyedir."

Yine şöyle demektedir: "Bil ki velilik işi, Allah'la yetinme, ilmiyle kanaat ve şühûduyla yetinme üzerine bina edilmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهٗ *'Her kim Allah'a tevekkül ederse O ona*

670 Hicr 15/87.

671 Yusuf 12/106.

672 Bakara 2/186.

673 Nisâ 4/32.

674 Mü'min 40/60.

675 Hicr 15/21.

yeter.'[676] أَلَيْسَ اللهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ *'Allah, kuluna kâfî değil midir?'*[677] أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللهَ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ يَرَى *'Muhakkak Allah'ın görmekte olduğunu bilmiyor mu?'*[678] عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ *'Rabb'inin her şeye şahit olması kâfî değil mi?'*[679]

Bidâyette (velilerin) durumları; fenâyı gerçekleştirmek, zühdlerini sabit kılmak, kalplerinin selâmeti için çalışmak, seyyidlerine ihlâsla çalışmayı sevmeyi gerçekleştirmek için halktan kaçınma ve Hak Melik ile yalnız kalma, amelleri gizleme, halleri anlatmama üzere mebnidir. Bu durum, yakîn tam yerleşip, rüsûh (kökleşme) ve temkin (istikamet üzere sabit olma hali) ile teyit edilene ve hakiki fenâ gerçekleşene kadar (devam etmelidir)...

Velinin zuhuru, kendi iradesiyle değil, bilakis Allah'ın irade etmesiyledir. Kendi istekleri olmayıp Allah bilinmelerini isteyince onları izhar eder. Bu hususta teyidi ve vâridatı artırmakla işi üzerine alır. Nitekim Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ سَمُرَةَ لَاتَطْلُبُ الْإِمَارَةَ، فَإِنَّكَ إِنْ أُعْطِيتَهَا مِنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ أُعِنْتَ عَلَيْهَا وَإِنْ أُعْطِيتَهَا عَنِ مَسْأَلَةٍ وُكِلْتَ إِلَيْهَا

'Ey Abdurrahman b. Semüre! Emîrlik (yöneticilik) talebinde bulunma. Çünkü şayet istemeden sana verilirse sana yardım edilir. Yok eğer istediğin için verilirse vekil kılınırsın (yardım görmezsin).'[680]

Onlardan (velilerden) her kim bilinmeyi ya da gizli kalmayı talep etmeden Allah'a kullukla tahakkuk etse, iradesi efendisinin kendisi için tercih edeceği iradeye kalır."

Şöyle devam etmektedir: "Allah'ın evliyasına en yüce bağışı ibarenin (ifade etme/söz beyanı) varlığıdır. Şeyhimiz Ebü'l-Abbas'ın şöyle dediğini işittim: 'Veli, ilimlerle, marifetlerle ve hakikatlerle dolar. Hatta kendisine ibareler verilince bu kendisi için Allah'tan konuşmasına dair bir izin sayılır. Ta-

676 Talâk 65/3.

677 Zümer 39/36.

678 Alak 96/14.

679 Fussılet 41/53.

680 Buhârî, Keffârâtü'l-Eymân, 10; Müslim, Eymân, 6.

birler hakkında her kime izin verilirse artık ibareleri halkın kulağında kemale erer ve işaretleri süslü hale gelir. Şeyhimiz Ebü'l-Abbas'ın şöyle dediğini işittim: 'Kendisine izin verilmiş (mezun) kimsenin sözü, üzerinde kisve ve güzellik olduğu halde çıkar. Mezun olmayanın sözü ise nurları örtülü çıkar. Hatta iki adam aynı hakikati konuşur. Birinin kabul görürken öbürü reddedilir.'

Bil ki Allah evliyası içerisinden, kimin kendisine davetçi (dâî) olmasını isterse kullarına o veliyi izhar eder. Çünkü ancak bu şekilde kendisine çağrılmış olunur. Allah'ın bu veliye, verdiği celalet ve üstünlük/güzellik gibi iki kisvesinin de velinin üzerinde görülmesi gerekir.

Celalet, kullar onu yüceltsin ve kendisiyle edep sınırlarında dursunlar diyedir. Bunu da kullarının kalbinde heybet olsun, onunla ona yardım etsinler, emir ve nehiyleri dinlensin diye yerleştiriyor. Bu heybeti kulların kalplerine yerleştirmesi, kendisi için kıyama kalktığında kula yardım etmesi için Hakk'ın kendisine temkinidir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: اَلَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَآتَوُا الزَّكٰوةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ *'Onlara ki kendilerini yeryüzünde iktidar mevkiine getirdiğimiz takdirde, namazı kılarlar, zekâtı verirler, iyilikle emir, kötülükten nehyederler.'*[681] Bu da Hak Teâlâ'nın hakiki izzeti mümin kulları için izhar etmesidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ *'İzzet; Allah'ın, Resûlü'nün ve müminlerindir.'*[682]

Yüce Allah'ın evliyası için kulların kalplerine yerleştirdiği bu heybet, kendilerine tâbi olanların mertebelerinin devamı için bir sırdır. Resûlullah'ın (s.a.v) şu sözünü işitmedin mi? نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ *'Bir aylık mesafeden (düşmanımın kalbine) korku salınmakla yardım olundum.'*[683] (Allah) onlara heybetinin elbisesini giydirdi ve üzerlerinde azimetinin yüceliğini gösterdi. Ubûdiyyet makamına her inişlerinde, onları hususiyet semasına yükseltti. Üzerlerinde rütbe alametleri olmasa da gerçek melikler onlardır. Önlerinde askerleri olmasa da onlar azizlerdir."

681 Hac 22/41.

682 Münâfikûn 63/8.

683 Buhârî, Ebvâbü'l-Mesâcid, 23; Müslim, Mesâcid, 3.

Sûfîlerin Akîdesi

Bu fasıl, sûfîlerin üzerinde icmâ ettikleri akîdeleri hakkındadır. *Taarruf* müellifi şöyle demektedir: "Sûfîler; Allah'ın vâhid ve ahad, ferd ve samed, kadîm, alim, kadîr, hay, semî', basîr, bâkî, büyük ve yüce, kerîm, cömert, raûf, mütekebbir, cebbâr, evvel, ilâh, seyyid, mâlik, rab, rahmân, rahîm, mürîd, hakîm, mütekellim, hâlik, rezzâk gibi nefsini vasıflandırdığı tüm sıfatlarla mevsuf, kendisini isimlendirdiği tüm isimlerle müsemma, sonradan yaratılanlara hiçbir şekilde benzemeksizin isim ve sıfatlarıyla kadîm olduğu hususunda icmâ ettiler.

Allah'ın zatı; başka hiçbir zata, sıfatları hiçbir sıfata benzemez. Mahlûkların tahmini onu kavramaz. Sonradan olanlardan öncedir. Her şeyden önce O vardı. O'ndan başka kadîm yoktur. Ne cisim ne gölge ne şahıs ne sûret ne cevher ne de arazdır. Kendisi için ne (parçaların bir araya gelmesiyle) birleşme ne de ayrılma vardır. Ne hareket halindedir ne de sükûn. Artmaz, eksilmez. Ne parçalardan ne cüzlerden ne uzuv ve ne de âzalardan müteşekkildir. Cihetten (yön) münezzehtir. Üzerine âfetler cereyan etmez, uyuklanmaz, vakitler üzerinden geçmez. İşaretler O'nu tayin edemez. Mekân onu kuşatamaz. Üzerine zaman cereyan etmez. O'nun hakkında dokunma, uzlet, mekânlara hulûl etme câiz değildir. Düşünceler onu ihata edemez. Perdeler O'nu perdeleyemez. Gözler idrak edemez. O'ndan önce kablu (önce) yoktur. Ba'du (ondan sonra) zarfı onu sonlandırmaz. Min (مِنْ - den -dan harf-i cerri) başlangıcı için kullanılmaz. An da (عَنْ- ondan) O'na izafe edilemez. O'nunla beraber ilâ (اِلَى -e -kadar) kullanılamayacağı gibi, hakkında, fî de (فِى -içinde) câiz olmaz.

O'nu hiçbir üst (فَوْقٌ) gölgeleyemez. Hiçbir alt (تَحْتٌ) taşıyamaz. O'nun için hizâ (حِذَاءٌ) söz konusu olmaz. Hakkında yanında (عِنْدَ) kelimesi düşünülemez. O'nun için arka (خَلْفٌ) kelimesi kullanılmaz. Emâme (اَمَامٌ -ön) O'nu sınırlayamaz. Ön, O'nu izhar edemez. Gizlilik O'nu örtmez.

Kıdemi, sonradan olanları geçmiştir. Varlığı yokluğun, ezeliyeti sonun önüne geçmiştir. Şayet ne zaman (olmuştur) dersen, oluşu vakitten öncedir. Şayet önce (قَبْلٌ) dersen, önce (denilen şey) O'ndan sonra olmuştur. Eğer hüve (هُوَ O) dersen, (hüveyi oluşturan) 'hâ' da 'vâv' da O'nun mahlûklarıdır. Şayet nasıl(dır) dersen, Zât'ınm keyfiyetini, vasıflandırılmaktan örtmüştür. Şayet eyne (nerede) diye sorarsan, varlığı mekândan öncedir. 'O nedir?' dersen, hakikati eşyadan farklıdır.

Başkası için aynı anda iki zıt sıfat bir arada bulunmaz. O ise zuhurunda bâtın, kendi aydınlığında zâhirdir. Dolayısıyla mahlûkatına benzememek üzere zâhir, bâtın, yakın ve uzak olan odur.

Fiili (yaptıkları), mübâşerete dayalı değil (kendindendir). Fehmi (anlaması), mülakata dayalı değildir. Hidayeti işaretsizdir. Gayretler O'na muarız olamaz. Fikirler O'na karışmaz. Zatı için keyfiyet yoktur. Fiileri için de mecburiyet yoktur (Sûfîler tüm bu sayılanlar hakkında icmâ etmişlerdir).

Sûfîler, şu hususlarda da icmâ etmişlerdir: Gözler onu idrak edemez. Zanlar onu kavrayamaz. Sıfatları değişmez. İsimleri tebeddül etmez. Böyle devam eder ve zeval bulmaz. Evvel, âhir, zâhir ve bâtın olan O'dur. O, her şeyi bilendir. O'nun misli hiçbir şey yoktur. O, işiten ve görendir."[684]

Uyarı

Ef'âl sıfatları hakkında ihtilaf edilmiştir. Eş'ariyye, hâdis (sonradan) olduklarını söylerken, Hanefîler, kadîm olduklarını iddia etmişlerdir. Birçok sûfi de bu kanaate varmış ve 'O devamlı (ezelden beri) hâliktir' demişlerdir. Bunu da, 'Şayet hâdis olsalardı ezelî oluşunda eksiklik meydana gelir' fikriyle savunmuşlardır.

Bu konuda Konevî (v. 729/1329) *Şerhu't-Taarruf* adlı kitapta: "Böyle diyenlere, bu söylem, halkın da ezelî olmasını gerektirir. Çünkü, 'O devamlı (ezelden beri) haliktir' sözünüz, 'Halkın da ezelde kendisiyle (Allah'la) beraber varlığını gerekli kılar' diye cevap verilir" demektedir.

Konevî şöyle devam etmektedir: "Böylece âlemin kıdemi hususunda felsefecilere benzediler. Onlardan biri hakkında şu hikâye edilir: Minbere çıkar ve orada bulunanlara, 'Allah'ın, ezelden beri mülkün mâliki, halkın haliki (yaratıcısı), rızkı veren, ganî, cömert, çokça hayır bahşedici olduğuna, yaratma ve emrin ezelden ebede kadar ona ait olduğuna inanan kimse ile, Allah'ın; ezelde vâhid olduğuna, kendisiyle beraber başka bir şey bulunmadığına, hakiki manada yaratma ve emrin olmayıp, sonradan olduğuna inanan iki adamdan

684 bk. Kelâbâzî, Ebû Bekir Muhammed b. Ebû İshak, *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1400/1978, ss. 33-35.

hangisine itikad edersiniz?' diye sorar. Oradakiler birincisini seçerler. Oysa bu (birinci görüş), felsefecilerin desisesidir. O halde buna karşı uyanık olsunlar ve bundan kaçınsınlar.

Yine onlara şöyle cevap verilir: Kâmil kudret sahibi olan muhakkikin yanına ezelî ve ebedî başka biri yerleştirilemez. Şüphesiz ki Allah'ın iradesinin yaratılmasını belli bir zamana kadar erteleyen şey ancak ilâhî hikmettir. Ezelî kudret onun icadıyladır. Hâdis olan şeyin ezelî olması imkânsız olunca, kudret ezelde onun icadıyla olmaz. Bu da kudrette bir noksanlık olduğu için değil, bilakis kudretin icat ile kendisinde tesir etme kabiliyeti imkânsızda bulunmadığı içindir.

Hâsılıkelâm, Eşa'rîler, 'Gerçek anlamda hâlik, halkın (yaratma) kendisinden sâdır olduğu zattır. Şayet kadîm olursa, halkın da kadîm olması gerekir' demişlerdir. Evet, eğer hâlikten maksat yaratmaya kadir olan kastediliyorsa bu takdirde kıdem oluşunda hilaf olmaz."

Dünyada Rü'yetullah (Allah'ı Görme) Mümkün mü?

Taarruf sahibi şöyle devam etmektedir: "Sûfîler, yüce Allah'ın ispat dışında, yani Allah'ın varlığının (aklî yollarla) ispatı, dünyada göz ya da kalp ile görülemeyeceği konusunda icmâ ettiler. Çünkü bu (rü'yetullah), kerametin gayesi ve nimetlerin en faziletlisidir. Bu da ancak en faziletli mekânda olabilir. Şayet nimetlerin en faziletlisi olan (Allah'ı görme) dünyadayken kullara verilseydi, fâni dünya ile bâki cennet arasında bir fark olmazdı. Allah Teâlâ, Kelîm'i (Musa [a.s]) dünyadayken menettiğine göre, onun dışındakilerin menolunmaları daha da kolaydır.

Bu tarikin; ne bir meşâyihinden ne bunların kitaplarında ne risalelerinde ne kendilerinden naklolunan sahih hikâyelerinde ne de kendilerine kavuşup gördüğümüz kimselerden, Allah'ın dünyada iken görüleceği veya halktan birinin gördüğü şeklinde bir iddia gördük, işittik. Adları şanları duyulmamış aşırı bir tâife hariç. Zira bazı insanlar, sûfîlerden bir güruhun böyle bir iddiada bulunduklarını ileri sürmüşlerdir. Oysa tüm meşâyih, bunu söyleyenin sapıklığı ve bu iddiada bulunanın yalancılığı üzerine ittifak etmiş ve bu konuda eserler yazmıştır. Ebû Said el-Harrâz (v. 277/890) ile Cüneyd bu iddiada bulunanın dalâleti konusunda kitap yazan ve çokça söz söyleyenlerdendir. Bunlar,

'Bu iddiada bulunan kimse Allah'ı tanımamıştır' diyorlar. İşte kitapları buna şahitlik etmektedir."[685]

Konevî buna ek olarak şöyle demektedir: "Şüphesiz ki şeytanı görmüştür. Yani, dalâlet yolları etrafında dolaşıp bu iddiada bulunan kimse (şeytanı görmüştür)."

Sûfîlerin Vasıfları

Kelâbâzî, sûfîlerin vasıfları hakkında *Taarruf*'ta şöyle demektedir: "Sûfîler, ilim ardına düşüp tahsil etmeyi amellerin en faziletlisi olarak gördüler. O ilim de, zâhir ve bâtın olarak kendilerine vâcip şeylere dair olan vakit ilmidir. Allah'ın mahlûkuna karşı insanların en şefkatlisi, ellerinde avuçlarında bulunanı en çok dağıtan, insanlarda bulunana karşı en zâhid davranan, dünyadan en şiddetli yüz çevireni, sünnete en çok tâlip ve ona uymada en haris olanları sûfîlerdir."[686]

Konevî de şöyle demiştir: "Çünkü hayrın tamamı, Resûlullah'a (s.a.v) tâbi olmaya bağlıdır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ *'De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız, hemen bana uyun ki Allah da sizleri sevsin.'*[687]

Bazıları şöyle demişlerdir: 'Muhabbette tâbi olmak, zındıkların makamına ulaşmış kul, Allah ile arasındaki vasıtalardan müstağnidir' şeklindeki iddiasını iptal eden bir husustur. Çünkü ârîflerin en yüksek makamı muhabbettir. O da tâbi olma şartına bağlanmıştır."

Yine şöyle demektedir: "Sûfîler; en gizli sırlara, en yüksek mertebe ve en şerefli makama sahip kimselerdir. Çünkü onlar ictihadlarında en şiddetli, amellerinde en ihlâslı, en çok korkan kimselerdir. Fukahanın ihtilaf ettikleri meselelerde en ihtiyatlı ve en kuvvetli olanını tercih eden kimselerdir. Onlar; fukahanın ihtilafını sevap olarak gören, biri diğerine itiraz etmeyen, tüm müctehidleri doğru sayan, şüphelisinden kaçınıp uyanık olmak kaydıyla çalışmak, ticaret, çiftçilik vb. yollarla kazanmanın mubah olduğu hususunda icmâ eden

685 Kelâbâzî, *Taarruf*, s. 44.

686 Kelâbâzî, *Taarruf*, s. 58.

687 Âl-i İmrân 3/31.

kimselerdir. Onlar; özellikle yardımlaşma, başkalarına yardımda bulunma, komşuyu gözetmek için çalışırlar..."

Şeyh Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî'nin Tarikat Silsilesi

Şeyh Tâceddin İbn Atâullah (v. 709/1309) *Letâifü'l-Minen*[688] adlı eserinde şöyle demektedir: "Şeyh Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî'nin tarikatı Şeyh Abdüsselâm'a (v. 622/1225) nisbet etmektedir. Şeyh Abdüsselâm da Şeyh Abdurrahman el-Medenî'ye mensuptur. Sonra biri diğerine intisap etmek suretiyle Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib'e ulaşır."

Şöyle devam etmektedir: "Şeyhimiz Ebü'l-Abbas el-Mürsî'nin (v. 460/1068) şöyle dediğini işittim: 'Bu tarikatımıza, doğulu veya batılı olma esasına göre değil, Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib'e ulaşıncaya kadar, birinin diğerinden (tevârüs yoluyla) alması esasına göre intisap edilmiştir. (Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib de) aktâbın (kutubların) ilkidir.

İntisap olunan tarikatın kendisine isnad ettiği meşâyihin hırka giydiği zatların belirtilmesi gerekir. Çünkü bu (meşâyih silsilesi) rivayettir. Rivayet ise, senedi oluşturan ricâlin tayinidir. Bu da hidayettir. Şüphesiz ki Allah, kulu kendisine celbeder. Böylece onun üzerinde bir üstat (öğretici) minneti bırakmamış olur. Resûlullah (s.a.v) ile işlerini toparlar. Böylece kendisinden alınmış ve bununla ona ulaşmış olur.'

Şeyh Mekînüddin el-Esmer bana şöyle dedi: 'Resûlullah'tan (s.a.v) başka rabbânî olan kimse yoktur.'

Şeyh Abdurrahman el-Kinâî'den şöyle dediği nakledilmiştir: 'Resûlullah hariç, kimsenin üzerimde bir minneti yoktur. Allah, bir kula fazilette bulunmak ve hiçbir selef kalmayacak şekilde onu üstatlardan müstağni kılmak istediği zaman bunu yapar.'"

Şeyh Tâceddin şöyle devam etmektedir: "Şeyh Ebü'l-Abbas'ın, 'Allah'a yemin olsun ki bu ilim erbabından iki kişi aynı zaman diliminde bulunmamıştır. Ancak Hz. Hasan'a (r.a)varıncaya kadar biri diğerinden almıştır' dediğini işittim.'

688 bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn,* II, 1554.

Efendim Şeyh Ebü'l-Abbas'm (yanında) şöhret sahibi olup cuma namazlarına gelmeyen bir adamdan bahsedildi. Bunun üzerine kızarak, 'Abdal ve evliyanın yanında bid'at ehlinden bahsediyorsunuz' dedi."

Hz. Hasan'ın İlk Kutub Oluşu

Eğer kendisinden önce Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali gibi zatlar olduğu halde nasıl olur da Hz. Hasan kutub olur diye sorarsan cevaben şöyle derim: (Bunlardan) kâmil hilafetin gereklerinden biri olan bâtınî hilafet münferiden sadece Hz. Hasan'a verilmiştir. Çünkü kutub, Resûlullah'm (s.a.v) halifesi ve kendisinden sonra işlerin vârisi olan kimsedir. Hz. Hasan, Allah'ı umarak ve müslümanların kanının akmasından kaçınarak zâhirî hilafeti terkedince, yüce Allah kendisine bundan (zâhirî hilafetten) daha üstün olanını verdi ki o da bâtınî hilafettir. Kim ki Allah için bir şeyi terkederse, Allah ona daha hayırlısını verir. Diğer dört halifeye gelince, onların hem zâhirî hem de bâtınî hilafetleri vardı. Bu iki özellik, Ömer b. Abdülaziz hariç, kendilerinden sonra hiç kimsede cemolmamıştır.

Şeyh Tâceddin şöyle demiştir: "Ebü'l-Abbas'm mezhebinde, kutub olacak kimsenin Hz. Hasan'ın soyundan şerif bir kimse olma şartı aranmazdı. Bilakis bu neslin dışından da olabilir."

Yine şöyle demektedir: "Bir kimsenin vârisi, onun ilmine ve haline muttali olan kişidir. O (vâris), elleri üzerinde mevrûs olan tarikin zuhur ettiği kimsedir. Mücmelini (özet, kısa olanını) tefsir eder, muhtasar olanını geniş olarak açıklar, kandilini yükseltir ve nurlarını sabit kılar. İnsanlar onu, üzerinde bulunduğu Allah'a dair ilim, marifet, fânilik hali ile tanırlar. Hatta insanlar hayattayken onu sevme ve tâzim etmede ihmalkâr davranırlar. Bunu da vefatından sonra idrak ederler."

Şeyh Ebü'l-Abbas şöyle demiştir: "Bu adam aralarında açıkta olur ancak ona gönül vermezler. Ölünce, falankes (şu özellikleri olan) idi, derler. Çoğu zaman, bir kimse öldükten sonra tarikine girenlerin sayısı, hayatta iken girenlerden fazladır."

Tasavvuf, Tevhid ve Vüsûl

Mütekaddim imamların sözlerinden sana aktardıklarımızı anlayınca, tasavvufun; bizâtihi şerefli bir ilim olduğunu, kaynağının sünnete tâbi olmak, bid'atları terketmek ve nefisten, nefse ait şeylerden, nefsin isteklerinden, arzularından, ihtiyarından uzaklaşmak suretiyle Allah'a teslim olmak, Allah'a ve hükmüne rıza göstermek, muhabbetini istemek ve O'nun (Allah'ın) dışındaki her şeyi küçümsemek olduğunu anlamış oldun.

Nitekim İmam Gazâlî şöyle demektedir: "Tasavvuf, kalbi Allah için tecrîd etmek ve mâsivayı küçümsemektir."[689] Sûfîlerin, "el-vüsûlü ilallah"tan (Allah'a vâsıl olmak) maksatları işte budur.

İbn İbâd *Şerhu'l-Hikem*'de şöyle demektedir: "Bil ki sende gayret ve istek bulunduğu sürece tarikat yolunda vâsıl olamazsın. Ancak daha sonra bu isteklerden kurtulursan vâsıl olursun."

Mütekaddimînden bazıları da şöyle demişlerdir: "İttisâl, kişinin hâlikinden başkasını görmemesi, sırrından başkasının hâtırma ulaşmamasıdır."

Yine mütekaddim imamların sözlerinden, sûfî olmadıkları halde kendilerini onlara benzeten birçok kavmin tasavvufa, dışarıdan dahil olduğunu, ondan olmayan şeyleri bu ilme dahil ettiklerini ve bunu da tamamen zanna dayalı olarak yaptıklarını öğrenmiş oldun. Hâl böyle olunca, hak ehli, bâtıl ehlinden ayırt edilip bilinsin diye iki sınıfın arasını ayırmak vâcip oldu. Şüphesiz ki ben, sûfîlere ait olduğu söylenip de şeriat imamları tarafından inkâr edilen hususları inceledim ve bu iddialardan hiçbirinin muhakkik bir sûfî tarafından söylendiğine rastlamadım. Gerçekten de bu iddiaları (iftiraları) bid'at ehli söylüyor.

Sûfî olmadıkları halde, sûfî olduklarını iddia edip sonradan bundan dinin aslına dönen aşırı fırkalar dörttür. Bunların birincisi, ki o en şerli olanıdır, hulûl ve ittihâd iddiasında bulunanlardır. Bu da açık bir küfür ve dalâlet olup, itibar sahibi hiç kimse böyle bir iddiada bulunmamıştır. Onları böyle bir şeyden tenzih ederiz. Bilakis muteber sûfîler, bu iddiada bulunanların dalâlet ve küfür ehli oldukları hususunda insanları uyarmaya çalışmış ve sınırlandırmışlardır. Bunlardan biri de *İhyâ*'nın birçok yerinde konuya değinen İmam Gazâlî'dir.

689 bk., Gazâlî, *İhyâ*, II, 250.

"Semâ Babı"nda Gazâlî şöyle demektedir: "Dördüncü hal: Hal ve makamları geçip Allah'tan başkasını anlamayan bir kimsenin semâıdır (dinlemesi). Hatta bu kimse nefsinin hallerinden ve işlerinden bile habersizdir. Kendisi tıpkı şühûd-ı aynînin denizinde kaybolup aklını şuurunu kaybeden bir kimse gibidir. Öyle kimse ki onun hali Hz. Yusuf un güzelliğini görüp, akılları başlarından gidip, hislerini kaybedip ellerini bıçaklarla kesen kadınların haline benzer. İşte sûfîler böyle bir hali 'fenâ fi'n-nefs' diye tabir ederler. Kişi nefsinden habersiz olduğu zaman, başkasından fâni olacağı şüphesizdir. Sanki kişi her şeyden habersiz ve her şeyi kaybetmiş, sadece görünen 'Bir' kalmıştır. Aynı zamanda kişi şühûddan da fâni olmuştur. Çünkü kalp, müşâhid olarak şühûda ve nefsine iltifat ettiği zaman, meşhûddan (görünen) gafil olmuş olur. Bu bakımdan görünende garkolan bir kimsenin istiğrak halinde görünenin rü'yetine iltifatı yoktur. Görmesini temin eden gözüne de iltifatı yoktur. Zira sarhoş bir kimsenin sarhoşluğundan haberi olmaz! O sadece lezzet aldığı şeyden haberdar olur. Bu durum, bir şeyi bilmek gibidir. Bir şeyi bilmek, o şeyi bilmeyi bilmekten farklıdır. Bu bakımdan şeyi bilen zat, şeyi bilmenin bilgisine sahip olduğu zaman, şeyden yüz çevirmiş sayılır. Bu hâl bazan mahlûk hakkında olur ve aynı zamanda Hâlik hakkında da olabilir. Fakat çoğu zaman bu hal, gelip geçer, durup devam etmez, çakan şimşek gibidir. Eğer devam ederse beşerî kudret ona güç yetiremez. Çoğu zaman beşerî kudret onun meşakkati altında tir tir titrer ve onunla nefsi helâk olur. İşte bu derece, sıddıkların anlayış ve vecd derecesidir ve derecelerin en yücesidir. Zira haller üzerindeki semâ beşerî sıfatlarla karışıktır. O ise bir nevi kusurdur. Ancak kemal odur ki kişi tamamen nefsinden ve hâllerinden habersiz olsun. Nitekim Hz.Yusuf hadisesinde bahsi geçen kadınların ne ellerine ve ne de bıçaklara iltifatları kalmadığı gibi. Bu bakımdan böyle bir kimse Allah için dinler, Allah ile dinler ve Allah hakkında dinler ve Allah'tan dinler (Bütün işlerini O'nunla yapar ve O'nun için yapar, kalbi her dâim O'nunla olur). Bu rütbe hakikatlerin engin dalgalarına dalan kimsenin rütbesidir. Hallerin ve amellerin sahiline geçen, tevhid safasıyla birleşen, katıksız ihlâsla tahakkuk eden, kendisinde asla bir şey kalmayan, beşeriyeti tamamen sönüp kül olan, beşerî sıfatlara müstakil olarak bakması tamamen yok olan bir kimsenin derecesidir. Ben kişinin fenâsından cesedinin yok olmasını değil, kalbinin fenâsını kastediyorum. Kalpten gayem, et ile kandan ibaret olan nesne değildir. Aksine ince bir sırdır ki zâhirî kalbe doğru onun gizli bir nisbeti vardır.

Hulûl ve ittihâd iddiasında bulunanın hayali buradan kaynaklanarak dedi ki: Enelhak! Bu hayalin etrafında hıristiyanların konuşması, lâhût (Allah) ile nâsûtun (beşerin) birleşme davasındaki konuşmaları fısıldamaktadır. Bu ise sırf hatadır."[690]

Gazâlî "Muhabbet Babı"nda da şöyle demektedir: "Basireti kuvvetli olup kuvveti zayıf olmayan bir kimse ise, normal durumunda Allah'tan başkasını görmez ve ondan başkasını bilmez. Varlıkta Allah'tan başkasının olmadığını bilir. Fiilleri ise Allah'ın kudret eserlerinden bir eserdir. Bu bakımdan o fiiller Allah'a tâbidir. Allah olmasa, hakikat o fiillerin varlığı da olmaz. Varlık ancak Hak olan 'Bir'in varlığıdır. Öyle 'Bir' ki bütün fiillerin varlığı onunladır. Hali bu olan kimse, fiillerin hangisine bakarsa, mutlaka orada fâili görür. Dolayısıyla göğün, yerin, hayvanların ve ağaçların yaratık olması sebebiyle onlara bakmaz. Hak olan 'Bir'in sanatı olması hasebiyle fiile bakar. Bu bakımdan onun bakışı, Allah'ı geçip de başkasına varamaz. Tıpkı bir insanın şiirine, yazısına veya yazmış olduğu kitaba bakan bir kimse gibi. Bu kimse orada şair ve musannifi görür. O'nun eseri olması bakımından görür. Mürekkep ve terkibinde kullanılan maddeleri sebebiyle ve beyaz kâğıt üzerinde yazılmış hat hasebiyle bakmaz. Bu bakımdan bu kimse musannifin gayrisine bakmış olmaz!

Bütün âlem Allah'ın tasnifidir. Bu bakımdan Allah'ın fiili olması hasebiyle âleme bakan ve âlemin Allah'ın fiili olduğunu bilen bir kimse, Allah'ın fiilidir diye âlemi seven bir kimse, Allah'tan başkasına bakmış, Allah'tan başkasını tanımış ve Allah'tan başkasını sevmiş olmaz. İşte böyle bir kimse, Allah'tan başkasını görmeyen hakiki muvahhid olur. Nefsine, nefsi olması hasebiyle değil, Allah'ın kulu olması hasebiyle bakar, işte hakkında 'fenâ fi't-tevhîd, fenâ an nefsihî' (Tevhidde fâni olmuş, nefsinden yok olmuştur) denilen kimse budur! 'Biz bizimle idik! Sonra biz bizden fâni olduk ve bizsiz kaldık' diyenin sözünde bu manaya işaret vardır. Evet! Bütün bunlar basiret sahipleri nezdinde belli şeylerdir. Anlayışların zafiyetinden idrak edilmeleri çetinleşmiştir. Bunları bilenlerin de izah ve beyanları hedefi zihinlere yaklaştırıcı ibarelerle ifade etmekten kusurlu oldukları veya bilenler kendi nefisleriyle meşgul oldukları ve bunun başkasına fayda vermediğine inandıkları için, bu meseleler müşkil ve çözülmez bir vaziyette kalmıştır."[691]

690 bk. Gazâlî, *İhyâ*, II, 291.

691 bk. Gazâlî, *İhyâ*, IV, 322.

Gazâlî şöyle devam etmektedir: "İnsanlar burada hiziplere ayrılmışlardır. Zâhirî teşbihe meyledenlerin hizbi, münasebet hududunu aşıp da ittihâd (kul ile Allah'ı birleştirme) hududuna varan ifratçılar zümresi hulûle kail olmuşlardır. Hatta bazıları 'Enelhak' (Ben Hakk'ın kendisiyim) demiştir. Hıristiyanlar, İsa (a.s) hakkında dalâlete sapıp, 'İsa Allah'tır!' dediler. Başkaları da nâsûta (beşere) lâhûtun kaftanını giydirdi. Başkaları da 'onunla birleşti' dedi. Hâşâ Allah bütün bunlardan uzaktır. Kendilerine teşbih ve temsilin, ittihâd ve hulûlün muhal olması görünmekle beraber kendilerine sırrın hakikati görünenler ise çok azdır."[692] Gazâlî'nin sözleri burada sona erdi.

Allah beni de seni de muvaffak kılsın. Bak! İmam Gazâlî, mâsivallahtan fenâ bulup Hakk'ı görmenin, itibarî ve manevi bir iş olduğunu, onun dışındaki her şeyin, yok olmaya ve küçümsemeye mahkûm oldukları için itibar etmeye değer olmadıklarını; her şeyde Allah'ı görmekten maksadın, gördüğü her şeyin kendisine Allah'ı hatırlatması olduğunu ne de güzel beyan etti. Nitekim bazıları şöyle demiştir: "Ârifin kalbine Rabb'inin zikri (hatırı) düşer." Gazâlî'nin yukarıda geçen iki yerde hulûl ve ittihâddan bahseden kimsenin galat ve dalâlet ehli oluşundan, küfründen ve nasârâya ilhak etmiş olduğundan nasıl da açık açık bahsettiğine iyi bak. Ki İmam Gazâlî, bu makamın tahkiki hususunda en itimat edilen kimsedir. Çünkü o, mutlak anlamda bir fakih, bir usulcü, bir kelâmcı ve bir sûfîdir.

Daha önce bahsi geçen kitabında İmam Kastallânî şöyle demektedir: "Muhabbet, fenâ vadilerine girişin başlangıcıdır. Bunun en üstün olanı hâssetü'l-hâsların muhabbetidir. O da illetsiz olarak, onların ona onun da onlara olan sevgisinden dolayı kendisine alıştırdıkları şeye nazar etmektir. Hal böyle olunca (sûfîler), bu tasavvurun heybeti karşısında şaşa kalırlar. Ardından gaybî esrar suları taşıp üzerlerini kaplar. Böylece (Allah'tan) başka şeylerle irtibat kurmanın kirini yıkar, nefsi yansımaların bakıyelerini temizler ve kendilerinden ulvî ve süflî cihetlere yönelmekten meneder. Bu ise sıddıkların muhabbetidir.

Cüneyd şöyle demiştir: 'Muhabbet, karşılık beklemeden (Allah'a) yönelmede aşırı gitmektir. Yani kalbin, karşılıksız olarak Rabb'e ve kurb (yakınlık) için emrettiği şeylere meyletmesidir.'

692 bk. Gazâlî, *İhyâ*, IV, 307.

Ebû Yakub şöyle demiştir: 'Muhabbet, muhabbet ilmiyle fenâ olup, mahbûbun (sevgili) dışında kalan hiçbir şeye bakmadan sadece onu görmekle sahih (gerçek) olur. Muvahhid ârif, ihtiyarı (irade) elinden alınan kimsedir. Başkasına bakmaktan soyutlanmıştır. Kaderlerin cereyan etmesi karşısında itirazdan uzaktır. O, Hak ile meşguldur. Başka bir şeyle uğraşmaya vakti olmaz ve fıtrattan bir şeye ulaşmaya fırsat bulmaz.'

Cüneyd şöyle demiştir: 'Müşahede üç kısımdır. Rabb'i müşahede, Rab'den müşahede, Rab için müşahede. Ayrıca müşahede üç tabakadır:

1. Hak ile müşahede: Zât'ın vahdâniyyetine delalet eden deliller ile mevcudata bakmaktır.

2. Hak için müşahede: Hakk'a, masnuatın varlığa gelmesinde, icatların tamamlanmasında ve onları âfetlerden korumasında bakmaktır.

3. Hakk'ı müşahede: Hakk'a eşyadan önce bakmak, yaratılıştan önce görmektir. O da vasıftan beri ve soyutlanmış ve keşif ile bilinmekten yüce bir rü'yettir (görme hali).'

Sehl b. Abdullah da şöyle demiştir: 'Müşahede, Allah dışında kalan her şeyden uzaklaşmaktır.'

Cüneyd şöyle demiştir: 'Allah dışındaki her şeyi kaybetmek suretiyle, ubûdiyyeti izale edip rubûbiyyeti ikame etmektir.'"

Sonra İmam Kastallânî şöyle devam etmektedir: "Fenâ ile bekâ, kulun nefsinde birbiri ardına gelen iki sıfattır. Biri, diğerinin ardından gelir. İşaret lisanıyla bu ikisi, yerilmiş vasıfların yok olup övülmüş vasıfların kalması anlamına gelir. (Sûfî); ahlâktan, hallerden, fiillerden fenâ olduğu zaman, şühûdun (Onun nurunu isimlerin tecellilerini) kendisini istila etmesi ile nefsinden ve halktan fenâ olma (mertebesine) yükselir. Bu hal esnasında, halk da kendisi de mevcuddur. Ancak, kendisinde o ikisini idrak etmesine engel olan bir dikkatsizlik hali hâsıl olur. Dolayısıyla fenâ, sınırlı mevcuda ait arzuları mülahazadan kişiyi alıkoyan şühûda (temaşa) dalmaktır. Böylece kendisinde fâni olduğu şeyle meşgul olduğu için temyiz ve şekillerle alakası kesilir. Benzerlik ve emsalleri görmekten fâni olur. Âmir b. Abdullah'tan, o tâbiînlerden biriydi, nakledilen şu rivayette olduğu gibi: 'Gördüğüm şey bir kadın mı yoksa bir du-

var mı anlamam.' [693] (Bu durumda olan kimse için) hareketlerinde, sükûnunda Hak Sübhânehû kendisinin velisi olur. O kimsenin işlerini görür, tasarrufatında, muhaliflerine karşı onu korur. İşte كُنْتُ سَمْعًا وَبَصَرًا *'Onun işitmesi ve görmesi olurum'* [694] hadisinden çıkarılacak mana budur.

Bekâya gelince fenânın peşinden gelir. O da (sûfînin) içinde bulunduğu arzulardan fâni olduktan sonra, üzerinde bulunduğu hal üzere kalmasıdır. Bu durumda onun yanında tüm eşya tek bir şey gibi kalır. O, artık ayrılık olmaksızın daima birlik içinde bulunur. Dolayısıyla, Hak ile bâki demek, nefsinden fâni olan kul demektir. Bu durumda o, eşyanın farkındadır. Ancak bu farkındalık, menfaat sağlayan veya zararı defeden bir haz şeklinde değildir. Kişinin bu tür isteklerde bulunmadığı, bilakis bir ibadet işlediğinde bunu nefsinin lezzetlenmesi veya sevap kazanmak için yapmadığı anlamındadır."

Yine şöyle devam etmektedir: "Bu tâifenin ilimlerinden habersiz olan kimse, fenâdan maksadın eşyanın hakikatleri ile hükümleri arasındaki ayrımı terketmek olduğunu, (ayrım kalkınca) mevcudatın tamamının bir tek şey imiş gibi göründüğünü, bu durumdaki sâlik için ayrı olan şeylerin bir haline geldiğini ve böylece ahkâmdaki temyizden fâni olduğundan ona göre nehiy ile emrin aynı hale geldiğini zanneder.

Hiç şüphesiz (işin aslının anlaşılmadığı) böyle bir görüş, hastalıklı, karışık bir yol olup, şeriatı yok etmek ve mükellefiyeti ortadan kaldırmak isteyenlerin vardıkları bir yoldur ki buna İbâhiyye mezhebi denir.

Daha önce bahsi geçen, sûfînin vasıflarından, arzularından fâni olup, Hakk'ın sıfatlarıyla bâki kalması şeklindeki ifadenin anlamı şudur: O, fayda ve zarardan müstağni olduğu için, işleri kendisi için değil, başkası için yapar.

İbrahim b. Şeybân (v. 330/942) şöyle demiştir: 'Fenâ ile bekâ, ihlâslı vahdâniyyet ve kulluğun sıhhati temelinde dönüyor. Bunun dışında kalan ise karışıklık ve zındıklıktır.'

---

693 Şah Veliyyullah, Ahmed b. Abdürrahim ed-Dihlevî, *Hüccetullahi'l-Bâliğa* (thk. Seyyid Sâbık), Kahire: Dârü'l-Kütübi'l Hadîse, ts. 1, 638; Kelâbâzî, *a.g.e.*, I, 123.

694 Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1379/1959, XI, 344.

Ebû Said el-Harrâz da (v. 227/842) şöyle demiştir: 'Fâni olan kimsenin alameti, dünya ve ahirete ait tüm zevklerinin yok olması, sadece Allah'tan haz almasıdır. Sonra bu kimse için Allah hakkında yeni bir anlayış başlar ve ona hazzının yok olmasından aldığı hazzın da yok olduğunu gösterir ve Allah'tan olan rü'yet (görme), Allah için (olan rü'yet) haline gelir. Bu durumda dünya zevkinin yok olması; arzuları terketmek; ahiret zevkinin yok olması, karşılık beklentisini terketmektir. Haz alışını görmekten hazzının yok olması ise nefsinin yok olması, hakirliğinden dolayı nefsi için Allah'ın azameti karşısında hiçbir değer görmemesi ve nefsinden geçip Allah ile meşgul olmasıdır. Böyle olunca Allah için olan her şey, artık Allah'la olur. Allah'tan başka her şey fâni olur ve icat edilmeden önce Allah ilminde var oldukları hale gelir.'

Tevhid; zat, sıfat ve fiillerde olur. Zatta tevhid, onu cüzlerden ibaret olmaktan nefyetmektir. Sıfatlarda tevhid, isimlere teşbihi nefyetmektir. Fiillerde tevhid ise, eşyadan herhangi bir şeye ortak olmaktan nefyetmektir.

Cüneyd de (k.s) şöyle demiştir: 'Tevhid için söylenmiş olan en şerefli söz, Hz. Ebû Bekir'in (r.a) söylediği şu sözdür: Acziyet dışında, yaratıklarına kendisini anlamaları için hiçbir yol bırakmamış olan Allah'ın şanı ne kadar yücedir.'"

İmam Kastallânî şöyle devam etmektedir: "Cem', Allah'tan başka hiçbir şeyi görmemen, ondan başka her şeyden fâni olman, iradelerden soyulmandır."

İmam Kastallânî'nin özetleyerek aktarmaya çalıştığımız konuyla ilgili sözleri burada sona erdi.

İmam Kastallânî'nin, yanılmanın çok ve anlamanın güç olduğu zanedilen lafızları nasıl da şeriat kanunlarına uygun bir tarzda açık ve net bir şekilde şerh (açıklama) ettiğine bak da gör. Dayandığı nokta, Allah'ın fiilerinde tek olduğu ve Allah dışında kalan hiçbir şeyin itibar etmeye layık olmadığıdır. Dikkat et! Yaratma ve emir O'na aittir. Yine dayandığı nokta, iradeleri, tercihleri, kudreti çekiştirmeyi ve nefsin arzularını terkedip, Allah'ın emir ve nehiylerine uymaktır. Sevap kazanmak veya cezadan kurtulmak için ibadet edenin aksine, (yalnızca Allah için) bunları yapmak. İşte bu durum, kulun Allah için olması halidir. Sevap kazanmak veya cezadan kurtulmak niyetiyle ibadet eden kim-

senin durumu her ne kadar övülmüş olsa da böyle biri ebrâr derecesindedir. Bu bahsettiğimiz (sırf Allah için her şeyi yapmak) ise mukarrebîn derecesidir.

İbn Ebû Hâtim (v. 327/939) *Tefsîr*'inde Musa b. Sabbâh'tan şunu naklet-mektedir: "Kıyamet günü, Allah velayetine ehil olanlar getirilir. Bunlar, Allah huzurunda üç saf halinde dururlar. Birinci saftan bir adam getirilir.

Allah ona, 'Kulum! niçin amel ettin?' diye sorar.

Kul, 'Ey Rabbim! Cenneti, cennet ağaçlarını, meyvelerini, nehirlerini, hûrilerini, nimetlerini ve ehli taatin için saydığın diğer nimetleri yarattın. Bundan dolayı ben de bu nimetlere ulaşma arzusuyla gecelerimi (ibadetle) uykusuz, gündüzlerimi (oruçlu) susuz geçirdim' der.

Allah, 'Şüphesiz ki sen cennet için amel ettin. O halde cennete gir. Sana olan fazlımdan dolayı da seni ateşten âzat ediyorum' der. Adam ve beraberin-dekiler cennete girerler.

Sonra ikinci saftan birini getirirler.

Allah, 'Sen niçin amel ettin?' diye sorar.

Kul, 'Ey Rabbim! Cehennemi, cehennem zincirlerini, alevini, sıcağını, kızgın suyunu, isini ve düşmanların ile günahkârlar için saydığın diğer azapla-rı yarattın. Bundan korktuğum için ben de gecelerimi uykusuz, gündüzlerimi susuz geçirdim' der.

Allah, ''Şüphesiz ki sen ateş korkusundan dolayı amel etmişsin. Ben de seni cehennemden âzat ediyor ve fazlımdan seni cennete sokuyorum' der.

O ve beraberinde bulunanlar cennete girerler.

Sonra üçüncü saftan bir adam getirilir.

Allah 'Kulum! Niçin amel ettin?' diye sorar.

Kul, 'Ey Rabbim! Sana sevgimden, sana ve izzetine olan iştiyakımdan dolayı. İzzetine kasem ederim ki sana olan şevk ve sevgimden dolayı gecele-rimi uykusuz, gündüzlerimi de susuz geçirdim' der.

Allah 'Ey kulum! Şüphesiz ki sen bana olan sevgin ve iştiyakinden dolayı amel ettin' der ve onu yücelterek, 'İşte ben buradayım, bana bak' der. Sonra,

'Sana olan fazlımdan dolayı, seni ateşten âzat ediyor, cennetimi sana helâl kılıyorum. Meleklerimi sana ziyarete gönderiyorum. Bizzat seni selâmlıyorum' der. Ardından o ve beraberindekiler cennete girerler."[695]

Menâzilü's-Sâirîn şârihi de akılların Zât-ı Mukaddes'i idrakten acziyetlerini ve bu konuda akıl yürütmeyi terketme hususunu açıklarken şöyle demektedir: "Kul, sonunda aklının yaratılmış olan tüm mevcudatı idrakten, hele hele onları yaratanı idrakten aciz olduğunu anlar. Hiç şüphesiz akıllar, mevcudiyetleri kesin olarak bilindiği halde, mıknatısın demiri çekmesini sağlayan özelliği, sakamunya bitkisinde bulunan (bağırsak kurtlarını defeden) sarı karışımı vb. şeyleri idrak edip anlamaktan acizdir. Dolayısıyla kul, acziyetini anlayıp talep ettiği şeyi anlamaktan ümidini kestiği zaman, bu durum onu tâzim ve iclal ipine sarılmaya sevkeder. Böylece kötü bir şekilde bozulmaktan onu selâmete çıkarır."

Menâzilü's-Sâirîn şârihi yine "Ma'rifetü'l-Hasse" kısmını şerhederken şöyle demektedir: "Bu derece ancak, ârifin bizzat mevsûf Zât'la olan himmetinin ve ilgisinin yüksek olmasıyla üstün olmuştur, yoksa sıfatları bilmesiyle değil."

Devamında şârih, "Bu da cem' ilmiyle sabit olur" demektedir. Bununla fiilleri, sıfatları ve zatı itibariyle Hak Sübhân'ın tek olduğunu bilen, Allah'ın kendilerinde yarattığı sıfat, hayat vb. şeylerle beraber diğer sair mevcudatın varlığı bilgisini kendisinde gerçekleştiren kimseyi kastetmekte ve bu çabasını bu konu üzerine yoğunlaştırmaya sevkedeceğini belirtmektedir. Bu marifet fenâ meydanında başkasını zikretme ve başkalarını görme (kirinden) arındırır. Kul, başkalarından fâni olunca, Hak ile bekâsı nedeniyle marifeti kemale erer ve gafleti azalır, hatta yok olur. Bu da ilmü'l-bekâdır (bekâ ilmi). Marifette bu dereceye ulaşıp temekkün (sebât) ettiğinde, aynü'l-cem' hakikatine ulaşmış olur. Cem' onun hali durumuna gelir. Aynü'l-cem', ilmü'l-cem'[696]den farklıdır.

---

695 bk. İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî, *Tefsîru İbn Ebû Hâtim*, (thk. Esad Muhammed et-Tayyib), [baskı yeri ve tarihi yok] el-Mektebetü'l-Asriyye, X, 3388.

696 **Cem'**: Öncesiz olan (kadîm) ile sonradan olan hâdis arasındaki ayrılığın ortadan kalkmasıdır. Allah'ı müşahede etme sayesinde mâsivadan (Allah dışındaki her şey) yüz çevirmek anlamında kullanılır (bk. Kâşânî, *a.g.e.*, s. 189; Cebecioğlu, *a.g.e.*, 122).
Aynü'l-cem': Kâinatta sadece Allah'ın iradesini ve fiilini görmektir (Uludağ, *a.g. e.*, s. 280).
Cem'u'l-cem': Tamamen kendinden geçmek ve Allah'tan başka bir şey görmemek. Vecd ve istiğrak hâlidir (Uludağ, *a.g.e.*, s. 281).

Şeyh Tâceddin İbn Atâullah (v. 709/1309), *Hikem*'de[697] şöyle demektedir: "Allah'ın rubûbiyyetinin vasıflarına bağlı kal. Kulluğunun vasıflarını da gerçekleştir. O, sana ait olmayan ve mahlûkata ait olanı iddia etmekten menetmiştir. O, âlemlerin Rabb'i olduğu halde onun vasfını iddia etmek hiç sana câiz olur mu?"[698]

Bu kitabın şârihi olan İbn İbâd (v. 810/1407) şöyle demiştir: "Rubûbiyyet vasıflarına taalluk, vücudunu ve vücudunun âzalarını yok sayman, bütün bunların senden değil, sana verildiğini görmendir. Çünkü bunlar sende birer emanettir. Varlığını O'nun bekâsına, izzetini O'nun izzetine, gücünü O'nun kudretine, zenginliğini O'nun zenginliğine ve benzeri şeyleri (O'na) bağlı olarak gör. Bu hal, ancak kendini yok sayman, fakr, boyun eğme ve acz gibi kulluk vasıflarını gerçekleştirmenle tamamlanır." Daha sonra sanki önceki sözlerine delil olmak üzere, kul için Mevlâ'sının sıfatlarından bahsetmenin, sadece taalluk itibariyle olabileceğine dikkat çekiyor. Yoksa böyle bir iddiada bulunmak kalp mâsiyetlerinin en büyüğü, rablikte Rabb'e ortaklık taslamak, vasıflandığı şeylerde kıskançlık yapmasına yol açar ki ârîflere göre, akden veya sözlü olarak rubûbiyyet vasıflarından birini iddia etmek suretiyle kulun kalbinde şirk namına herhangi bir şeyin bulunması, çirkinliklerin en çirkinidir. Çünkü bu O'na benzemek iddiasında bulunmak olur. Nitekim hadiste şöyle buyrulmaktadır: اَلْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي وَالْعَظَمَةُ إِزَارِي فَمَنْ نَازَعَنِي وَاحِدًا مِنْهُمَا قَذَفْتُهُ فِي النَّارِ *"Büyüklük izârım, azametlilik ise ridâmdır. Her kim ki bu ikisinden biriyle iddiada bulunursa onu mahvederim."*[699] Münazaanın (iddia) manası; söz ve ibare ile, bizzat veya işaret yoluyla da olsa gizlice (Allah'a ait bir vasıfla) iddiada bulunmaktır. Allah hakkında kıskançlığın manası ise, ona has olan rubûbiyyet sıfatlarında ve hakkı olan dinî amellerde başkasının kendisine ortak olmasına rıza göstermemesidir.

Hak Teâlâ, mahlûklara verilen malda bile herhangi bir hak iddiasında bulunmayı sana haram kılmış, bundan menetmiş ve böyle bir talepte bulunmayı dahi zulüm ve düşmanlık olarak isimlendirmişken Allah'a ait bir vasıf

697 *el-Hikemü'l-Atâiyye* olarak bilinir (bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 675).

698 bk. Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, IV, 634.

699 Ebû Davud, Libâs, 28; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XII, 337.

iddiasında bulunman hiç câiz olabilir mi? Zira O, ne senin ne de başkasının ortak olamayacağı Rabbü'l-âlemîn'dir. O halde böyle bir iddiada bulunmak, en büyük zulüm ve düşmanlık olur.

Yine şöyle demektedir: "Müellifin bu meselede anlattıkları, sûfîlerin hedefi olan en büyük maksattır. Sûfîlerin yazdıkları tüm kitapları, tedvinleri; sözlü, fiili ve hal cinsinden olan tüm emir ve nehiyleri, bu şerefli maksat ve yüce makama ulaşmak için birer vesiledir. Bunların maksadı, nefislerini öldürmek ve nefsin arzularını tamamen yok etmektir. Zât'tan maksatları ise bu değildir. Bundan kastettikleri şey, Allah'ı, vücûd olarak birlemek ve vücûd için lazım gelen şeyler hususunda teklemek için ne yapmak gerektiğidir. Elbette ki Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan O'nu birlemektir. İşte, insanların çoğunun muhtaç olduğu halde iflastan başka bir şey elde edemedikleri saadet kimyası budur. Çünkü bu sayede kişi, kendisinden daha büyük şeref bulunmayan Allah'a kul olmaya müstahak olur. Bundan dolayı sûfîler; makam sevgisi, lutuf ve kerametleri kendine saymak gibi, nefsin varlığını gösteren en ufak arzuları, en gizli hevâ kırıntılarını bile büyük bir günah, kötü bir ahlâk ve doğru ubûdiyyet ile rubûbiyyet ihlâsım aşmak olarak görürler. Tüm bunlardan Rab'lerine tövbe eder ve bunun şerrinden ona sığınırlar."

İbn İbâd, *Şerhu'l-Hikem*'de şöyle devam etmektedir: "Bütün varlık karanlıktadır. Onu ancak Hakk'ın orada zuhûr etmesi aydınlatır. Varlığı görüp de orada, onunla, öncesinde veya sonrasında O'nu görmeyeni, nurların varlığı mahveder." Buradaki (önce, sonra gibi) zarflar, zaman ve mekândan bağımsızdırlar. Çünkü zaman ve mekân, varlığın cümlesindendir.

Şöyle devam etmektedir: "Bu meselelerin ayrıntılarını anlamaktan ve bu hakikatlerin arasını ayırt etmekten ibareler aciz kalır. Şüphesiz ki bu meyanda birçok insanın ayağı kaymıştır."

Ehl-i tasavvuftan, hulûl ve ittihâd iddiasında bulunanların tekfirine dair delil getiren biri de Hafız Ebû Nuaym el-İsfahânî'dir (v. 430/1039). Daha önce geçtiği gibi *Hilye* adlı kitabının başında buna değinmiştir. Bir diğeri de tefsir, fıkıh ve tasavvuf gibi alanlarda imam olan Nâsırüddin el-Beyzâvî'dir (v. 691/1292). Meşhur tefsirine baktığında, tasavvufla dolu olduğunu görürsün. Mâide sûresinde hulûl ve ittihâdı savunanları tekfir ettmektedir.

Kadı İyâz da (v. 187/803) *Şifâ* adlı eserinde, "Müslümanlar, hulûl ashabı ve Allah'ın herhangi bir şahsa hulûl ettiğini iddia eden bazı mutasavvıf, bâtınî, nasârâ ve Karâmitî kimselerin küfrü hakkında icmâa varmışlardır" demektedir. Gulât ehli olan mutasavvıflar için bazı ifadesini kullandığına dikkat et. Hepsi demedi ki biz diğerlerini (sûfîleri) bundan tenzih ederiz. Yine kelâm kitapları da tüm mutasavvıfları değil, bazılarını kastetmişlerdir.

Şeyh İzzeddin İbn Cemâa (v. 819/1416),[700] *Şerhu'l-Kevâkib* isimli eserinde şöyle demektedir: "Nasârâ ve bazı sûfîlerin aksine yüce Allah'ın hulûl ve ittihâddan tenzih edilmesi gerekir. Allah Teâlâ onların bu iddialarından yüce ve münezzehtir."

Konevî, *Taarruf*'un şerhinde كُنْتُ سَمْعَهُ "*İşitmesi olurum...*" hadisi hakkında şöyle demektedir: "Hadisin tevili şudur: Yüce Allah, sevdiği kimsenin tüm işlerini üstlenir. Anne ile babanın küçük çocuklarının tüm işlerini üstlenmesi gibi. Öyle ki çocuk, ancak ebeveyninin ayağıyla (desteği ile) yürür, onların eliyle yer. Bu durumda çokça koruma, çok itina göstermelerinden dolayı sanki çocuğun (el, ayak vb.) sıfatları yok olmuş, yerine anne babanın sıfatları kaim olmuştur. İşte bunun gibi, "*İşitmesi olurum...*" hadisinin manası, yardımım ve lutfum onu kapsar da onun, fiil ve idraki âdeta benim fiil ve idrakimmiş gibi olur (yani kulun filleri benim için ve benim yardımımla olur), demektir. Ancak ittihâd iddiasında bulunanların 'hadisi zâhir manasına alıp, كُنْتُ 'idim' kelimesini delil getirerek, Allah'ın hakiki manada kulun kulağı, gözü ve eli olduğu ve bunun hakiki manada zuhur ettiği' şeklindeki görüşlerine gelince, kadîmin sonradan olana sıfat olmasını helâl saymak anlamına geleceğinden muhal olduğu kesindir."

Mâlikî imamlarından, sûfîlerin ileri gelenlerinden ve Şeyh Ebü'l-Abbas el-Mürsî'nin arkadaşlarından biri olan Fâkihî كُنْتُ سَمْعَهُ "*İşitmesi olurum...*" hadisi hakkında şöyle demiştir: "Bana öyle geliyor ki burada muzâf hazfedilmiştir. Bu duruma göre hadis كُنْتُ حَافِظَ سَمْعِهِ '*İşitmesinin muhafızı (kuruyanı) olurum...*' anlamına gelir. Yani, işittiği şeyi muhafaza ederim. Böylece sadece işitilmesi helâl olanı işitir. 'Görmesinin muhafızı olurum' da bu manadadır."

700 bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 169.

Yine şöyle devam etmektedir: "Önceki manadan başka bir manaya gelme ihtimali de vardır. O da, 'sem'ahû'dan (işitmesi) maksat, masmuahû (işittiği şey) anlamına gelmesidir. Çünkü masdar, bazan mef'ûl (nesne) manasında kullanılır. Bu durumda mana, kul zikrimden başka bir şey işitmez, kitabımı tilâvettten başka bir şeyle lezzetlenmez, ancak bana münâcâtla hoşnut olur, melekûtumun acayipliklerinden başka bir şeye bakmaz, ancak rızam olan şeye elini uzatır şeklinde olur. Ricl de (ayak) bu manaya gelir."[701]

Bu iki tevili Hafız İbn Hacer, *Şerhu'l-Buhârî*'de Fâkihî'den naklettikten sonra şöyle devam etmektedir: "Beyhakî, *Zühd* de, tarikat ileri gelenlerinden biri olan Ebû Osman el-Cîzî'den şöyle nakletmektedir: Bu hadisin manası, 'Dinlemesindeki işitmesine, bakarken gözlerine, dokunmasındaki eline, yürürken ayaklarına dair olan ihtiyaçlarını yerine getiririm' şeklindedir. Bu tür teviller, güzel ve de câizdir. Kaldı ki bunu söyleyen sûfî bir imamdır."

İbn Hacer şöyle devam etmektedir: "Bazı müteahhir sûfîler, bu durumu ulaşılacak son nokta olarak anlattıkları fenâ ve muhabbet makamına hamlettiler. O da kulda geriye isim ve görüntü, herhangi bir işle alaka veya herhangi bir sıfatla vasıflanma denebilecek hiçbir şey kalmayacak şekilde Allah'ın kendisini ikame etmesiyle kaim olması, kendisini sevdiği gibi onu sevmesi, kendisine nazarı gibi ona nazar etmesidir. Bu sözün manası şudur: Kul kalkıncaya kadar Allah'ın kendisine olan ikamesini, sevinceye kadar kendisine olan muhabbetini, kalbiyle nâzır olarak Allah'a yönelinceye kadar kuluna olan nazarını müşahede etmesidir."[702]

İbn Hacer, yine şöyle demektedir: "Bâtıl ehli bir kesim bu durumu (fenâ halini), 'Kul, zâhir ve bâtın ibadetlere devam etmek suretiyle kirlerden arınınca, Hak'la bir (hulûl) olur, ki Allah böyle bir yakıştırmadan uzak ve yücedir, böyle bir kul, tamamen nefsinden fâni olur ve nefsini zikredenin, kendisini birleyenin ve kendisini övenin bizzat Allah olduğunu müşahede eder. Bütün bu sebeplerin, her ne kadar zâhiren var iseler de tamamen kaybolduklarını (yalnızca Allah'ın zatının bâki olduğunu) görür' şeklinde yorumlamışlardır. İttihâdîler ve vahdet-i mutlak iddiasında bulunanlara söz konusu hadisin devamında yer alan وَلَئِنِ اسْتَعَاذَنِى 'Şayet benden isterse (veririm)', وَلَئِنْ سَأَلَنِى 'Şa-

701 Askalânî, *Fethu'l-Bârî,* XI, 344.

702 Askalânî, *Fethu'l-Bârî,* XI, ss. 344-345.

yet bana sığınırsa (barındırırım)"[703] ifadeleriyle de cevap verilir. Bu ifadeler âdeta onlara reddiye hükmündedir."[704]

Yani, sâil (isteyen) ile mes'ûl (kendisinden istenen), istifade edenle ile istifade edilen (ayrı ayrı) sabit olarak bu şekilde belirtilmiştir. Burada hulûl ve ittihâd iddiasında bulunanların sözlerinin geçersiz olduğu ve sıddıkların (sûfî) böyle bir şey söylemedikleri, bundan münezzeh olduklarına dair sözler sona erdi.

Sûfîlerin tüm bu yanlış iddialardan münezzeh ve uzak olduklarını gösteren bir diğer husus da fıkıh ve kelâm ehli âlimler başta olmak üzere İslâm âlimlerinin büyüklerinin sürekli tarik ehli (sûfî) kimselerle arkadaşlık etmiş, vaaz meclislerinde bulunmuş, onları çokça övmüş, ders ve kitaplarında kullandıkları ibare ve işaretlerini alıp nakletmiş olmalarıdır. Şayet bu âlimler sözü geçen yanlışlıkları sûfîlerde görmüş olsalardı en başta onlarda nefret uyanır ve hemen inkâr ederlerdi.

Şâfiî imamlarının büyüklerinden biri olan Ebü'l-Abbas İbn Süreyc (v. 306/918), -ki Müznî'den de üstün olduğu söylenmiştir-, Cüneyd'in meclisine gelir onu dinler ve şöyle derdi: "Bu sözlerin keskin olduğuna şahitlik ederim. Ancak inkâr edilecek kadar keskin değil."

İbnü's-Sübkî, *Tabakât*'ta İbn Süreyc hakkında gelen şu nakli aktarmaktadır: "Bir gün İbn Süreyc konuştu ve orada hazır bulunanlar bundan çok etkilendiler, bunun üzerine İbn Süreyc, 'Bu (bendeki etkili konuşma ve ilim), *Risâle* sahibi Ebü'l-Kasım el-Kuşeyrî'nin meclislerinde hazır bulunmuş olmamın bereketi sayesindedir' dedi."[705]

Fukaha ve muhaddislerin ileri gelenleri, *Risâle* sahibi Ebü'l-Kasım'ın meclislerinde hazır bulunurlardı.

Yine İbnü's-Sübkî *Tabakât*'ında, İbnü's-Sem'ânî'nin rivayet senedini de zikrederek şunu aktardığını bildirmiştir: "Bir yıl Ebü'l-Kasım el-Kuşeyrî hac-

703 Hadisin tam metni için bk. Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Mekke: Dârü'l-Bâz, 1414/1994, X, 219.

704 bk. Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, XI, 345.

705 bk. Sübkî, Tâceddin b. Ali b. Abdülkâfî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyyeti'l-Kübrâ* (thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî), [baskı yeri yok], Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1413/1992, II, 260.

ca gitti. Değişik yer ve beldelerden 400'den fazla müslüman kadı ve imam da (âlim) aynı yıl hacca gelmişti. İçlerinden birinin Harem'de bir konuşma yapmasını arzu ettiler. Hepsi üstat Ebü'l-Kasım'ın bu konuşmayı yapması hususunda ittifak etti. Bunun üzerine Kuşeyrî, orada bulunanlara bir konuşma yaptı."

Oğlu Ebû Nasr Abdürrahim de, İslâm imamlarının huzuruna gelip toplandıkları bir kimse idi.

İbnü's-Sübkî şöyle demiştir: "Vaktinde Irak fakihlerinin önde gelenlerinden biri olan İmam Ebû İshak eş-Şîrâzî gibi imamlar, sürekli onun huzurunda bulunmuş ve ilmî derinlik bakımından bir mislinin olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir."

Aynı şekilde Ravza'da İmam Râfiî ile İmam Nevevî de ondan nakillerde bulunmuşlardır.

Şeyh Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî'nin de huzurunda âlimlerin sultanı Şeyh İzzeddin İbn Abdüsselâm ve Şeyh Takıyyüddin İbn Dakîkul'îd gibi imamlar toplanırlardı. Hem de İbn Dakîkul'îd'in ittihâdçıları şiddetle reddettiği ve akıllarının bâtıl olduğunu söylediği sahih bir şekilde bilindiği halde. Şeyet, Şâzelî'nin sözlerinde ittihâda dair zerre kadar bir şey görseydi onu ilk inkâr eden o olurdu.

Şeyh Tâceddin İbn Atâullah, *Letâifü'l-Minen*'de şunları aktarmaktadır: "Şeyh Takıyyüddin İbn Dakîkul'îd'in şöyle dediğini işittim: Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî'den daha ârif-i billâh olan birini görmedim. Şeyh Mekînüddin el-Esmer bana haber vererek şöyle dedi: Mansûra'da bir çadırda kaldım. O çadırda Şeyh İzzeddin İbn Abdüsselâm, Şeyh Mecdüddin Ali b. Vehb el-Kuşeyrî, Şeyh Muhyiddin el-Ahmîmî ve Şeyh Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî bulunmaktaydı. Kendilerine *Kuşeyrî Risâlesi* okunuyor, onlar da bunun üzerine konuşuyorlardı. Şeyh Ebü'l-Hasan onlar sözlerini bitirinceye kadar susup konuşmadı. Bunun üzerine, 'Efendim, senin sözlerini dinlemek istiyoruz' dediler. Ebü'l-Hasan, 'Sizler, vaktin sâdâtı ve büyüklerisiniz ve konuştunuz' cevabını verdi. Onlar, 'Sizden işitmemiz gerek' dediler. Şeyh, bir saat kadar sustuktan sonra, acayip sırlardan ve yüce ilimlerden bahsetti. Şeyh İzzeddin, 'Çadırın ortasından bu şekilde uzaklaştı...' dedi."

Şeyh Şâzelî'nin talebelerinden olan Ebü'l-Abbas el-Mürsî'nin de (v. 460/1068) meclisine zamanının birçok âlimi gelirdi. Şeyh Tâceddin'in talebeleri, *Letâifü'l-Minen*'de şunu aktarmaktadırlar: "Zamanın âlim imamları ona böyle bir değer veriyorlardı. Hatta şeyhimiz Allâme Şemseddin el-Eykî ve İsfahânî, istifadede bulunmak üzere onun meclislerinde oturuyor, söylediklerini anlıyorlardı. Hatta ikisinden biri, ona zamanın zâhir âlimlerinden birini sorarak, 'Efendim! Onu tanır mısınız?' dedi. Mürsî, 'Yere işaret ederek buradan tanırım, semaya da işaret ederek oradan değil' diye cevap verdi."

Derim ki: Şayet Mürsî'nin tarikinde veya sözlerinde ittihâda dair herhangi bir şey olsaydı, kelâm, ve usulcüler arasındaki ilmî derecesi belli olan İsfahânî, ona yaklaşmazdı (yardım etmezdi).

Şeyh Tâceddin İbn Atâullah'ın da vaaz meclislerine; tefsir, fıkıh, kelâm, usul, nakil ve akıl alanlarında vaktinin imamı, hatta kendisinden önce ve sonra uzun bir müddet benzeri gelmemiş olan müctehid biri olan Şeyh Takıyyüddin es-Sübkî gibi imamlar katılırdı.

Sübkî, bazı kitaplarında; Şeyh Tâceddin'den ilim aldığını, onun meclislerinde bulunduğunu, ona ait bazı sözleri naklettiğini zikretmiş ve onun Şâzelî tarikatı üzere olan sûfî mütekellimlerden olduğunu söylemiştir.

Sübkî'nin *Mu'cem*'inde, *Hikem* isimli kitabını ona okuduğunu, orada ondan biraz bahsettiği bunun kendisine okunduğu ve kendisinden rivayet edildiği aktarılmaktadır. Bu da bize ona ait olan bir senedle ulaşmıştır. Şayet Şâzelî tarikatında zerre kadar sapma olmuş olsaydı, ne Sübkî ne oğlu ne zamanın imamları ne de ona yakın dönemde yaşamış olanlar onu överdi. Tasavvuf tariklerine dışarıdan bazı şeyler dahil edildiği dönemde, bid'atlardan uzak ve şeriat kanunları üzerinde bulunan en kuvvetli tarikat, Cüneyd ve ona tâbi olanların tariki idi.

İbnü's-Sübkî (v. 771/1369) *Cem'u'l-Cevâmi'* de şöyle demiştir: "Cüneyd ve arkadaşlarının tariki, oturmuş (sağlam) bir tariktir. Müteahhirîn içinde Şâzeliyye tarikatının konumu, aynen Cüneyd'in tarikatı gibidir. Çünkü o, şeriat mizanıyla tartılamayacak söylemlerden uzak, Kitap ve Sünnet'e uygun olarak Şâzelî'den yapılan nakiller ile Şeyh Tâceddin'in kitaplarında yer alan sözlerde anlatıldığı gibidir. Nitekim bu konu hakkında dördüncü emirde bilgi verilecektir."

İbnü'l-Arabî ve İbnü'l-Fârız'ın Durumu

Seyyidim Ali b. Vefâ şöyle demiştir:

"Şâzeliyye sevgisine sarıl,
Arzularını at, recâyı gerçekleştir.
Gözlerini ondan alıkoyamazlar.
Çünkü onlar, amaç sahibi kimselerin gözündeki hidayet güneşidir."

Şayet, doğruluk ve istikamet üzere olduğu kabul edilen İbnü'l-Fârız, İbnü'l-Arabî ve seyyidim Muhammed Vefâ ile oğlu gibi birçok kimsenin kelâmında da bu tür sözler vardır dersen; onları mazur görmek ve (sözlerini) tevil (etmek) gerekir, derim. Çünkü müslümanlardan herhangi biri hakkında hüsnüzanda (güzel zan) bulunmak vâciptir. Kaldı ki veli olduğu söylenen kimse hakkında bu durum daha da geçerlidir. Zira bu şekilde insanların övgüsü, Resûlullah'ın (s.a.v) buyurduğu gibi doğru bir şahitliktir.[706]

Hz. Ömer de (r.a) şöyle buyurmuştur:

لَا تَظُنَّنَّ بِكَلِمَةٍ خَرَجَتْ مِنْ فِيِّ أَخِيكَ سُوءًا وَأَنْتَ تَجِدُ لَهَا فِي الْخَيْرِ مَحْمَلًا

"Sakın hayırlı işleri yüklendiğini gördüğün bir kardeşinin ağzından çıkan bir söz nedeniyle ona kötü zanda bulunma."[707]

İbnü'l-Fârız, Şeyh Abdülazim el-Münzirî'nin (v. 565/1170) döneminde yaşamaktaydı. Şeyh, onunla görüşmüş, şiirlerini dinlemiş ve onu *Mu'cem*'inde de zikretmiştir. Ancak onu akîde bakımından hiç eleştirmemiştir.

Yine Şâfiî imamlarından ve evliyanın büyüklerinden biri olan Şeyh Afîfüddin el-Yâfiî (v. 768/1367), *Kifâyetü'l-Mu'tekıd ve Nikâyetü'l-Müntekıd*[708] isimli eserinde kendisini övmektedir.

---

706 İşaret ettiği hadis şudur:
"Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *'Hayırla övdüğünüz kimseye cennet vâcip olur. Şerle andığınız kimseye de cehennem vâcip olur. Sizler Allah'ın yeryüzündeki şahitlerisiniz. Sizler Allah'ın yeryüzündeki şahitlerisiniz. Sizler Allah'ın yeryüzündeki şahitlerisiniz. (üç defa tekrar etti)."* (bk. Müslim, Cenâiz, 33).

707 Makdisî, Muhammed b. Tahir, *Zahîretü'l-Huffâz*, Riyad: Dârü's-Selef, ts., II, 923; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 44.

708 bk. Bağdatlı, *Hediyye*, I, 242.

İbnü'l-Arabî'ye gelince, Şeyh Afîfüddin el-Yâfiî mezkûr kitabında, Şeyh Tâceddin İbn Atâullah da *Letâifü'l-Minen* isimli eserinde onu övmektedirler. Bu iki şahsiyet de kişiyi tezkiye (aklama) hususunda şahitlikleri makbul olan kimselerdir. Zira ikisi de fakih sûfîdir.

İşte bu husus, bizi biri hakkında dedikodu yapmaktan alıkoymakta ve dilimizi muhafaza etmeyi gerekli kılmaktadır, diyorum. Ona nisbet edilen kitaplara bakmaya rıza göstermiyor ve (sıradan) herkesin onları okumasına izin vermiyoruz. Bu konuda bir kimseye izin vermekten de Allah'a sığınırız. İzin vermiyorum! Vermiyorum!

Kitaplarında İbnü'l-Arabî ile İbnü'l-Fârız'ın sözlerine yer verenlerden biri de Şâfiî imamlarından Şeyh Alâeddin el-Konevî'dir (v. 729/1329). Ki o, *el-Hâvî'nin*-[709]şârihi, fakih, sûfî, mütekellim muhakkik âlimlerden biridir. İşte buraya kadar anlattıklarımız, icmâlî bir cevaptır. Bu konunun tafsili ise çok su götürür.

(İbnü'l-Fârız ve İbnü'l-Arabî gibi zatları) mazur görmeye gelince, buna da iki şekilde cevap veririz.

Birincisi: Bu tür sözlerin sekr (manevi sarhoşluk) ve gaybet anında söylenmiş olmasının mümkün oluşu. Bu konuyla ilgili daha önce İbnü's-Sübkî'nin bundan mazur görmeye dair görüşlerini aktarmıştık. Şüphesiz ki Allah, aklî yeteneğini yitirenden mükellefiyeti kaldırmış ve (bu haldeyken söylediklerinden) sorumlu tutmamıştır. Bu sebeple bu konuda ileri geri konuşmak câiz olmaz. Şayet bir kimse bu tür sözleri iştir de zâhir manasına yorarak iman edip inanırsa şiddetle reddedilir. Bundan dolayı kendisinden Hallâc hakkında fetva istendiğinde İbn Süreyc, "Bu, hali üzere fenâ bulmuş bir adamdır. Onun hakkında herhangi bir şey söylemiyorum" demiştir. Sanki o, bunların sahv (uyanık) halindeyken peyda olduğuna inanmıyor gibi.

İkincisi: Kendisine iftira edilmiş olması ve bu sözlerin kitap veya divanına lekelemek için bir düşman ya da bir hasetçi (kıskanç) kimse tarafından sokulmuş olma ihtimalidir. Nitekim birçok âlime karşı böyle şeyler yapılmıştır. Cîlî'nin *Şerhu'l-Tenbîh*'i gibi. Bu kitabın aslında (orijinal olan nüshasında) bulunmadığı halde, kıskançlar tarafından hiçbir mezhepte bulunmayan acayip bilgilerle doldurulduğu böylece kitabın bozulduğu zikredilmiştir.

709 bk. Bağdatlı, *Hediyye*, I, 380.

Bunlar da insanların bu seçkin kimselere olan hüsnükabullerini suistimal ederek, bu zatlara ait zannedip kabul etsinler diye, inancının revaç bulup yayılmasını isteyen bir mülhid tarafından bu kitaplara sokulmuş olmalıdır.

Güvenilir kadılardan biri bana şunu anlattı: Sâdâtın büyüklerinden biri olan Şeyh Abdülkerim el-Hadramî sekerat halindeyken insanlar yanma toplandılar. Kendisine İbnü'l-Fârız'ın,

"Hakiki manada seni görmeyi senden istediğim zaman
Cömert ol. Cevabımı 'Hayır göremezsin' diye verme."[710]

sözleri soruldu ve o şu cevabı verdi: "Bu onun sözü değildir. Çünkü İbnü'l-Fârız ârif bir kimsedir. Ârif olan, bu tür şeyler söylemez."

Bunun teviline gelince birkaç şekilde olur.

Birincisi: Vicdanen idrak etmeye dayanan manaları, vicdanda hissedildiği gibi aynen ifade etmek cidden çok zordur. Şayet bir kimse bilmeyen birine cimâm (cinsel ilişki) lezzetini tarif etmeye çalışırsa, aklı anladığı halde bunu hakikatte olduğu gibi tam manasıyla anlatmaya gücü yetmez. Akıl hakkında, bedîhî (ansızın akla gelen) ve zaruri düşüncelerin sınırlanmasının mümkün olmadığı kabul görmüştür. İmam Fahreddin, "İlim sınırlanamaz. Çünkü o bedîhîdir" demiştir. İmâmü'l-Haremeyn ise, "İlim nazarîdir. Sınırlamak zordur" demiştir. Dolayısıyla ârif, bunlardan kalbine yerleşen bir mana idrak eder. Bunu tabir etmek ister ancak kendisine verilen bu şeyi tabir etmeye imkânı yoktur. O da anlaşılacak kadarıyla bir yorum yapar.

Nitekim İmam Gazâlî, fenâ konusunda şöyle demektedir: "Bu konuyu izah etmede âlimler ibare ve beyanlarını, amacına ulaşacak şekilde anlaşılacağı kadarıyla kısa tuttular."

İbn İbâd da, *Merâtibü'ş-Şühûd* adlı eserinde "Hakikatlerinin arasını oldukları gibi tefrik etmekten ibareler zora düşer. Bu nedenle de bu hususta birçok insanda ayak kayması (yoldan sapma) olur."

Taarruf sahibi de (Kelâbâzî) şöyle demiştir: "İbarelerin kalplere ait müşahedeler ile sırlara ait mükâşefeleri gerçek manada tarif etmeleri mümkün

710 bk. Âmilî, Şeyh Bahâeddin Muhammed b. Hüseyin, *el-Keşkûl*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1998, II, 290.

değildir. Bilakis bunlar, menziller ve vecdlerle bilinebilirler. Onları ancak bu hallere erenler anlayabilir."

Konevî şerhinde buna ilaveten şöyle demektedir: "Bunun benzeri, mesrur (sevinçli) ve kederli olan kimsenin hâlidir. Sevinç ve kederi (hakkıyla) kim tarif edebilir?" Şöyle devam etmiştir: "İnsan bazan nefsinde bir şeylerin tahakkuk ettiğini görür ve onları anlatacak ibareleri bulmakta zorlanır. Onları tarif için kullandığı işaretler eksik kalır."

İkincisi: Bu lafzın tevazu veya aralarında kullandıkları bir ıstılah olması sebebiyle, ulema arasında meşhur olmayan başka bir manada kullanılmış olma ihtimali de vardır. İttihâd lafzı gibi. Çünkü o, mutlak kullanıldığında hulûl kelimesiyle mürâdif kullanılır. Nitekim bu iki deyimi Gazâlî ve Beyzâvî birlikte kullanmışlardır. Oysa asıl manasında kullanmak küfürdür. Mutlak olarak söylendiğinde tevhid manası kastedilir. Tüm birlemelerin tamamı Allah içindir. Bu konuda muhakkik imamlardan olan Allâme Sâdeddin et-Teftâzânî birtakım uyarılarda bulunmuştur.

Bu nedenle de seyyidim Ali Vefâ bir kasidede şöyle demektedir:

"Hulûl ve ittihâd fikrinde olduğumu zanederler.
Gönlüm tevhid dışındaki her şeyden boş olduğu halde."

Böylece ittihâddan hulûl manasını ayırdı. Başka beyitlerinde de şöyle demektedir:

"Bütün işlerin bana ait olduğunu bilmen,
İşte odur ittihâd diye isimlendirilen mana."

Ardından şunu zikretmiştir: "İttihâd ile sûfîlerin kastettikleri şey, mutlak manada kullandıklarında işleri Allah'a teslim etmek ve aynı zamanda istekleri, tercihleri terkederek, itiraz etmeden kader çizgisi üzerinde hareket etmektir. Aynı şekilde mahlûku görmeyi, verme ve menetme işini ona nisbeti de bırakmaktır."[711]

Ebû Yakub da, "Amelin en hâlis olanı, farkına varıp da yazabilecek bir şey bulamayan bir meleğin, onu bozabilecek bir düşmanın, kendisiyle gururlanacak bir nefsin olmadığı ameldir" demiştir.

711 bk. Süyûtî, Celâleddin, *el-Hâvî fi'l-Fetâvâ*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000, II, 127.

Taarruf sahibi ise, "Bunun manası, kulun Allah'la sürekli kalarak fiillerini terkedip O'na dönmesidir" demiştir.'

Konevî şöyle demiştir: "Kulun Allah'la birlikteliği ve fiillerinden fenâ oluş hali, kemale erdiğinde, kulun fiili tamamen sanki hiçbir şey yapmamış bir fiili gibi olur. Artık onu yazacak ne bir melek, onu bozacak ne bir düşman ne de kendisiyle övünecek bir nefis vardır. Yani teşbih ve takdir yollu olarak. Çünkü takdir etme, var olana yokmuş hükmü verir. Veya bunun aksi olur.

Bu tâifeden işaret yollu olarak sudûr eden sözlerin çoğu bu tür istiarelere hamlolunur. Onları, zâhir manalarına hamleden kimse, manalarında şüpheye düşer ve haklarında kötü zanda bulunur."

Üçüncüsü: Ancak Allah'a izafe edilebilecek lafızları kendilerine izafe ederek anlatırken bunları kendilerinden değil, Allah'tan hikâye ediyor olmalarıdır. Çünkü kelâm, konuşanın kendisinden hikâye edip anlattığı ve alıntı olduğunu ifade etmeden başkasından hikâye ederek anlattıkları olmak üzere iki kısımdır. Buhârî'nin Ebû Hüreyre'den (r.a) naklettiği şu hadiste olduğu gibi:

مَا لِعَبْدِي الْمُؤْمِنِ عِنْدِي جَزَاءٌ إِذَا قَبَضْتُ صَفِيَّهُ مِنْ أَهْلِ الدُّنْيَا ثُمَّ احْتَسَبَهُ إِلاَّ الْجَنَّةَ

"Dünya ehlinden değerli bir şeyini aldığımda, karşılığını benden (Allah) bekleyen mümin kuluma cennetten başka bir karşılığım yoktur."[712] Bu hadisi Resûlullah (s.a.v), her ne kadar belirtmemişse de Allah'tan hikâye etmiştir. Allah Teâlâ da şöyle buyurmuştur: وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ *"(Melekler) : Bizden her birimizin belli bir makamı vardır."*[713] Allah bunu, meleklerin diliyle söylemiştir. Yine yüce Allah, şöyle buyurmuştur: وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ *"Bir de biz (Rabb'inin elçileri) Rabb'inin emri olmadıkça inemeyiz."*[714] Bu da Cibrîl'in lisanıyla söylenmiştir. Bu ince bir mevzu olup bu konuda çok söz söylenebilir. Ali Vefâ'nın şu sözleri de buna örnektir:

"Kemalin her halde taatimdir,
Noksanlığın ise isteğime inat etmendir."

712 Buhârî, Rikâk, 6.

713 Sâffât 37/164.

714 Meryem 19/64.

Çünkü bunu hakikat lisanı üzere söylemiştir. İbnü'l-Fârız'ın şu sözleri de böyledir:

"Mecûsî ateşe ibadet etse de ki o sönmemiştir
Bin delille haberlerde geldiği gibi.
Benden başkasına ibadet etmemiştir, benden başkası değildir, kastettikleri,
Niyetlerinde beni kastetmiş olmasalar da."

Aynı şekilde bunları hakikat lisanı üzere söylemiştir. Bununla kâfirlerin ibadetine, ateşe, puta yaptıkları secdelerin asıl itibariyle Allah'a yapıldığına işaret etmektedir. Çünkü bu sayılan (put vb.) şeyler, ibadet edilmeyecek kadar basit ve küçüktürler. Dolayısıyla secde eden, istememesine rağmen secdesi gerçek manada Allah'a olmuştur. O kimse de (zâhiren) Allah'tan başkasına secde etmeye niyet ettiği için kâfir olmuş olur. Yüce Allah'ın: وَلَهُۥٓ أَسْلَمَ مَنْ فِى السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا *"Oysa göklerde ve yerde ne varsa, ister (isteyerek) istemez (istemeyerek) Allah'a secde eder"*[715] sözü de bu manadadır. İbn Ebû Hâtim, tefsirinde (bu âyet hakkında) Katâde'den şunu nakletmektedir: "Mümin, Allah'a isteyerek secde eder. Kâfir ise istemeyerek."

İbn Cerîr, İbn Münzir ve İbn Ebû Hâtim sahih senedle İbn Abbas'ın, وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا *"Oysa ki göklerde ve yerde ne varsa hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur"*[716] âyeti için, "İsteyerek ve istemeyerek yaptıkları ibadetlerin tamamı, bana aittir" manasında olduğunu söylediğini nakletmişlerdir. İşte, *"Oysa göklerde ve yerde ne varsa, ister (isteyerek) istemez (istemeyerek) Allah'a secde eder"* âyetinin manası budur.

(Şatahat ehli hakkında) hüsnüzanda bulunup dedikodu yapmamaya gelince, bu konuda âyetler, hadisler ve âlimlerin delilleri vardır. Çünkü küfretmeyip hata yapmak, küfrederek hata yapmaktan daha iyidir. Nitekim hadiste şöyle buyrulmuştur: أَنْ يُخْطِئَ الْإِمَامُ فِى الْعَفْوِ خَيْرٌ مِنْ اَنْ يُخْطِئَ فِى الْعِقَابِ *"İmamın (kadı) af hükmünde yanılması, cezaya hüküm konusunda yanılmasından daha hayırlıdır."*[717]

715 Ra'd 13/15.

716 Âl-i İmrân 3/83.

717 Tirmizî, Hudûd, 3.

Tahzirdeki (sakındırma) şer'î maksat, bu sözlerin kendilerine nisbet edildiği kimseler hakkında dedikodu yapmadan, bu tür kelimelerden nefret etmekle hâsıl olmuş olur. Nitekim bazı âlimler, "Şayet bir kimse ömrünün tamamını şeytana hiç lânet etmeden geçirecek olursa, Allah o kimseyi bundan dolayı sorumlu tutmaz" demişlerdir.

Sübkî, *Fetâvâ*'sında şöyle demektedir: "Bilmiş ol ki düşünceye dayalı olarak bu konuda konuşmak çok zordur. Çünkü (zihinde geçen) itikada dair fikir, ağızdan çıkmaya (söze dökülmeye) muhtaçtır. Başkasının kalbinde geçen şeye muttali olup o şeyi bilmek, şüpheye düşüren şeylerden kalbi kurtarmak ve onları ifade etmek güçtür. Neredeyse, kişi kendisi bile nefsindeki inancı (düşünceyi) ifade edemezken, başkası hiç ifade edemez. Hele hele (başkasının düşüncesini) itiraf etmek çok uzak bir durumdur. Bu konuda delil getirmeye gelince, o delîlleri kabul etmek de çok zordur. Çünkü bunlar da yukarıda anlattığımız şeylere muhtaçtırlar."

Şeyh Veliyyüddin el-Irâkî'ye, İbnü'l-Arabî ve İbnü'l-Fârız hakkındaki düşünceleri soruldu. O, şu cevabı verdi: "Bu meselelerle ilgili olarak İbnü'l-Arabî'nin aleyhine herhangi olumsuz bir hüküm vermemem gerek. Çünkü ben bu kitapların onun tarafından yazıldığına ve vefat edinceye kadar böyle devam ettiğine inanmıyorum. İbnü'l-Fârız'a gelince, şiirlerinde ittihâd olduğu açıktır. Ancak onunla aynı dönemde yaşamış olan âlimler, mu'cemlerinde (kitap) onun rivayetlerine yer vermiş ve onun hakkında böyle şeyler aktarmamışlardır."

Hâfız Zekiyyüddin Abdülazim el-Münzirî (onun için), *Mu'cem*'inde şöyle demiştir: "Ömer b. Ali b. Mürşid eş-Şâfiî el-Edîb, Kasım b. Ebü'l-Kasım b. Asâkir'den işitti ve ondan nakletti. Şiirlerinden bir kısmını ondan dinledim."

Hâfız Reşîdüddin el-Attâr (onun için) *Mu'cem*'inde şöyle demiştir: "Fazilet sahibi edip bir şeyh olup güzel nazım (şiir) yazar ve parlak bir zihin sahibi idi. Tasavvuf yoluna bağlı ve Şâfiî mezhebindendi. Bir müddet Mekke'de ikamet etti ve meşâyihten bir cemaatle sohbet etti."

Hafız Ebû Bekir b. Müsdî (v. 663/1265), *Mu'cem*'inde şöyle demektedir: "Edepte emsallerinden önde olup, ince tabiatlı, yaklaşımı tatlı, fasih ibareli, ince işaret sahibi, silsile zincirinin kulbu, önde gelenlerin ve irade sahiplerinin

şereflisi bir kimseydi. Tarikat ve tasavvuf ehli idi. İç içe girmiş yeşil bahçe misali idi. Halkın giyimi gibi giyinirdi, güzel huylarla ahlâklanmış ve her yönüyle kerem bir nefis sahibi idi."

İbnü'l-Arabî ve İbnü'l-Fârız'ın Kitapları

Bu tür (şatahat içeren) kitapların okunmasına izin verilmeyişine gelince, bu konudaki görüşümüz şudur: Bu husus, şu iki ihtimalden uzak değildir. Ya bunların sahih bir tevili yoktur. O zaman bu kısma giren kitapların okunması câiz değildir. Veya sahih muhlis bir tevili vardır. Bunların okunması ise câizdir. Ancak bu durumda da karşımıza iki husus çıkmaktadır.

Birincisi: Okuyan kimse hakkındadır. Okuyan kimseye: Bu kitapları okumandaki muradın nedir? Sadece ilim öğrenmek midir? (Eğer böyleyse) sen sırf tekalüften müteşekkil olan fıkhı, âdâb-ı seniyye olan hadisi, yüce bilgilerden oluşan tefsiri ve tüm bu ilimleri anlamaya yarayan alet ilimlerini aldın mı? diye sorarız. Allah'a yemin olsun ki sen bunların bir kısmını dahi almış, öğrenmiş veya okuyor değilsin. (Senin için) elzem olan ilimlerle uğraşmayı terkedip, elzem olmayanlarla meşgul olman edep ve akıl kanunlarının dışına çıkmaktır.

Yok eğer (bu kitapları) okumandaki muradın muhakkik bir sûfî olmak ise, taneyi yarıp çıkaran ve tüm canlıları yaratana yemin olsun ki, Nuh'un (a.s) ömrü boyunca biriken kumlar âdedince bu kitapları okusan, yine de deve iğne deliğinden geçmedikçe (ki bu mümkün değildir) sen (bunları okumakla) sûfî olamazsın.

Şüphesiz ki tasavvuf, taate devam etmek, (dine) aykırı şeyleri terketmek, nefsin isteklerini kesmek, şüpheliler şöyle dursun, insanların elinde bulunan mubah mallara dahi bakmayı terketmek, her hâlükârda mahlûkata ulaşmayı terkedip Allah'a itimat etmek, melik, emîr ve hatta ileri gelenlerin sohbetlerine katılmayı bırakmaktır.

Cüneyd (k.s) şöyle demiştir: "Biz tasavvufu kâl ü kıylden elde etmedik. Bilakis onu, aç kalarak, dünyayı ve arzuları terketmek suretiyle elde ettik."[718]

Ehl-i tarik; hayız meselesi, îcâr ve sulama gibi çok nadir ihtiyaç duyulan fıkhî ince meselelerle uğraşmayı dahi zemmedip, taatlere devamı ve nefsi te-

718 Kuşeyrî, *Risâle,* s. 430.

mizlemeyi daha evla görüyorken, müridin terbiyesine faydası olmayan bu tür kitapların sâlik tarafından okumasına müsamaha göstermesi düşünülebilir mi? Şüphesiz ki bu kitaplar, seyrü sülûkleri nihayetinde sahiplerine hâsıl olmuş ve vicdanlardan kopup gelen birtakım işaretlerden ibarettir. Onlar da bunlara birtakım rumuzlar vermişlerdir ki sâlikin bunlara ihtiyacı yoktur ve sülûkü esnasında bunlara dayanması da gerekmez.

İmam Gazâlî *İhyâ*'da sırların esrarından bahsettikten sonra şöyle demektedir: "Herhalde zikrettiğimiz kadarını da anlatmayıp terketseydik daha evla olurdu. Çünkü bu yolun yolcusu olan sâlikin bunu başkasından işitmesine ihtiyacı yoktur. Bu yolun yolcusu olmayan da zaten bundan istifade edemez. Hatta bazan bundan zarar görür. Zira anlamadığı için dehşete kapılır."[719]

Eski veya yeni, tarikat imamlarından herhangi birinin, diğer ilimlerde olduğu gibi, bu tür kitapların tedrisini veya okunmasını gelenek haline getirdiği de bilinmemektedir. Onların yaptığı şey; müridleri halvete sokmak, ibadete, zikre ve evrâda devamlarını sağlamak, nefisle mücâhede vb. bilinen vazifeleri yaptırmaktır. Tâ ki Allah, müride fetihler nasip edinceye kadar. İzin sahibi olup kendisine teveccüh edilmiş zatlar da vaaz meclisleri kurar orada insanlara güzel vaazlar, hoş karşılanan hükümler verir, keşif yoluyla Allah'ın muttali kılması sonucu insanların içlerinde bulunan habâise (manevi pisliklere) işaret ederlerdi. İhlâs ve sıdkla (doğruluk) hak olanı açıklardı. Allah da onun vaazlarıyla halkı ıslah eder, hastalara şifa verir, kalpleri aydınlatır ve şuursuz olan gözlere hidayet verirdi. İşte kavmin (sûfîlerin) ıstılahları buydu ve bununla amel ederlerdi. Bu gibi hususlardan dolayıdır ki İbn Süreyc, Cüneyd'in meclisine, Şeyh Ebû İshak eş-Şîrâzî, Ebû Nasr el-Kuşeyrî'nin ve Şeyh İzzeddin İbn Abdüsselâm da Şâzelî'nin meclisine katılırdı.

İkincisi: Okutan kimse hakkındadır. Bu kimseye: Ey şeyh! Allah bizi de seni de faydalandırsın. Vazifen müridlere ehl-i tarikin karar kıldığı âdabı öğretmektir. Muhakkik âlimlerden gelmiş ve sağlam bir yolla tevil edilmiş olsalar bile, zihinlerini bulandıran bu kitapları okutmakla onları alıkoyma. Çünkü bu kitaplarla meşguliyetleri onları asıl gayeleri olan seyrü sülûkten alıkoyar. Bu da (ifade ettiğimiz gibi) şayet sâlik bunları anlayacak ve bid'atları kabul

719 bk. Gazâlî, *İhyâ*, V, 256.

etmeyecek bir anlayışa sahipse ve kendisini şüpheye düşürmeyecekse geçerlidir. Yok eğer durum bunun aksi ise ne olacak? Hiçbir şey olmazsa dahi kelâm ilminin kaidelerinden, Allah hakkında câiz olan, hakkında mümkün olmayan sıfatların hangileri olduğu; nebatlara, âlemin sonradan yaratılmasına taalluk eden hususlara dair anlayışları yok olur.

Allah bizleri tüm belalardan muhafaza eylesin ve sapıklığa düşmekten korusun. Çünkü O, cömert ve kerem sahibidir. Ey Rabbimiz! Hidayete erdirmişken kalplerimizi saptırma. Katından bize bir rahmet ver. Çünkü sen çokça bağışlayansın. Rabbimiz! Kalbimizden dünya sevgisini çıkart zira o, tüm hataların başıdır. Başımızda bulunanlardan lider olma sevgisini söküp, yerine katındaki yüce mertebelere ulaşma sevgisini yerleştir. Zira nefis, kötülüğü çokça emredendir. Allahım! Bizi; günah işlememek, kitabına bağlanmak, mürsellerin seyyidi ve müttakilerin imamı olan Resûlullah'ın ayakları altında durmakla rızıklandır. Onun sünnetine uymakla herhangi bir karşılık beklemiyor ve ondan yüz çevirmiyorum. Sözlü veya fiilî hiçbir zaman onun yüce âdabından; ne gecemde ne gündüzümde ne geç vaktimde ne erken vaktimde ne uyanıklığımda ne uykumda ne yaşamımda ne de ölümümde uzaklaşmak isterim. Onun kapısı olmadan kim Allah'a ulaşabilir!

Tasavvufî Bazı Meselelere Dair Açıklamalar

1. Allah'ın Sıfatlarıyla Sıfatlanma Meselesi

Yukarıda Allah'ın sıfatıyla sıfatlanma konusu geçti. Bazan bunu işiten ahmak kimse gerçek manada sıfatlanmayı zanneder. Oysa böyle bir şey mümkün değildir. Sadece ismen kullanılır. Bâri' olan Allah'ın kendisiyle vasıflandırıldığı manada değil, bilakis kulla alakalı hâdis (sonradan olma) bir manada kullanılır. Kastallânî'nin daha önceki ifadelerinde geçtiği gibi. Dolayısıyla rahîm (sıfatı) mutlak anlamda Allah ve Allah'ın dışındakiler için kullanılır. Ancak kul için kullanıldığında, kalp inceliği (acımak) manasına gelir ki Allah hakkında bu mana mümkün değildir. Allah hakkında rahmet, zat veya fiil sıfatı olmasının aksine hayra ulaşmak veya onu yapmak anlamına gelir.

İmam Gazâlî *İhyâ*'da şöyle demektedir: "İsimler Allah ve Allah'ın gayrisi için mutlak olarak kullanıldığında her ikisi için aynı manaya gelmez. Hat-

ta iştirak bakımından isimlerin en umumisi olan vücûd ismi bile aynı yönde Hâlik ile mahlûku kapsamaz. Allah'tan başka her şeyin varlığı Allah'ın varlığından istifade eder. Bu bakımdan tâbi olan varlık, metbû olan varlığa hiçbir zaman eşit olamaz. Ancak ismin ıtlak olunmasında eşittirler. Bunun benzeri, at ile ağacın cisim isminde ortak olmasıdır; oysa cismiyetin mana ile hakikati ikisinde de birbirinden farklıdır. Bu uzaklık diğer isimlerde daha belirgindir. İlim, irade, kudret v. dğr.), gibi. Bütün bunlarda da Hâlik mahlûka benzemez."[720] İşte şimdi evvelki mesele tamamlanmış oldu. O da hulûl ve ittihâddan tenzih meselesidir. Bu konuda meseleyi uzattık. Ancak bunda da haklıyız. Çünkü bu mesele ayak kaymalarının (sapmaların) çok olduğu bir husustur.

2. İbâha Meselesi

Bunu da (ibâha meselesini) aynı şekilde hiçbir muteber (sûfî) söylememiştir. Bu ifadeler, yanılgıda bulunan galat ehli kimselere aittir. Onların iddiasına göre, insan fenâ derecesine ulaştığı zaman, kendisinden mükellefiyet (dinî sorumluluk) düşer ve dinen başkaları için haram olan şeyler, kendilerine mubah olur. Bunu söyleyenlerin zındık tâife olduğunu ifade ederek onları rededen Kastallânî'ye ait sözleri daha önce aktarmıştık. Aynı şeyi Ebû Nuaym da söylemiştir.

Kadı İyâz da, "Mutasavvıf ve ibâhadan olup, (dinî) emir ve nehiyleri mubah sayan kimselerin tekfiri hakkında icmâ vardır demenin manası budur" demiştir.

Konevî, *Şerhu't-Taarruf*'ta şöyle demektedir: "Sapık ve dalâlet ehli bir tâife, 'Kul Allah'a vâsıl olduğu zaman artık kendisinden mükellefiyetler de düşer' derler. Buna gerekçe olarak da şunu ileri sürerler: 'Çünkü mükellefiyetten maksat, Allah'a yakınlaşmak ve O'na ulaşmaktır. Maksat hâsıl olduğunda vesileye gerek kalmaz.' Bu da sade küfür olup Allah'ın dinine ittihâdı sokmaktır. Çünkü şu husus, zarureten bilinen bir gerçektir ki insanlardan Allah'a en yakın olanları, onun enbiya ve resûlleridir. Başkalarından daha evla oldukları halde onlardan bile tekellüf kaldırılmadığı icmâen sabittir."

720 Gazâlî, *İhyâ*, VI, 395.

İmam Gazâlî şöyle demiştir: "Şayet muteber kimselerden biri, bu sözleri sarfederse şöyle tevil edilir: Yani, mükellefiyetlerin zorluğu nefislere ağır gelmekten sâkıt olmuştur. Bunun da manası, ibadetlerden öyle lezzet alır ki artık bunların meşakkat ve zorluğunu hissetmez. Buna Resûlullah'ın (s.a.v) وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ *'Namaz göz bebeğim kılındı'*[721] sözü ile أَرِحْنَا بِهَا يَا بِلَالُ *'Ey Bilâl bizi onunla ferahlat'*[722]hadisi delildir."

Şâzelî ile Cüneyd'in tariklerinin bu tür şeylerden uzak ve berî olduğunu gösteren deliller, Cüneyd'in tercüme-i halinde anlatılanlardır. Cüneyd'in ölüm vakti geldiğinde ayakta namaz kılmaktaydı. Secdeye her gittiğinde ayaklarını büküyordu. Ayaklarından ruh çıkıncaya kadar böyle devam etti. Sonra ayaklarını uzatarak namaz kılmayı sürdürdü. Kendisine, "Yan tarafına yatsan daha iyi olmaz mı?" denildi. O, "Şu an, istifade etme anıdır" cevabını vererek bunu reddetti. Son nefesini verinceye kadar bu hali devam etti.

Ebû Abdurrahman es-Sülemî şöyle demişitir: "Dedemden şöyle işttim: Ebü'l-Abbas b. Atâ, Cüneyd (k.s) sekerat halindeyken huzuruna girdi ve ona selâm verdi. Cüneyd selâmını almadı. Bir saat geçtikten sonra selâmına karşılık verdi ve, 'Beni mazur gör. Virdlerimle meşguldum' dedi. Sonra yüzünü kıbleye çevirdi, tekbir getirdi ve vefat etti."

Yine (Sülemî) şöyle demiştir: "Abdülvâhid b. Bekir'den işittim dedi ki Muhammed b. Abdülaziz şöyle diyordu: Cüneyd'e (k.s), üzerinde dünyaya ait sadece meyve çekirdeği kadar bir miktar kalmış olan kimsenin durumu soruldu. O, 'Mükâteb (şartlı âzat edilen) köle üzerinde (sahibine vermesi gereken) bir tek dirhem dahi kalmayan kimsedir' cevabını verdi."

Şeyh (Ebü'l-Abbas) bize şunu şunu ver diye dua ettiğinde şöyle derdi: "(Allahım!) Bize; tevhid ve şeriat ilmi yaygısı üzere, dünyada ayıplanmayan, ahirette de cezası olmayan bir rızık ver."

---

[721] Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen,* Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001, İşretü'n-Nisâ, 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned* XIX, 305.

[722] Ebû Davud, Edeb, 86; Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Musul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1404/1983, VI, 277.

(Bununla ilgili olarak) Şeyh Tâceddin *Tenvîr*'de şöyle demiştir: "Şeyhin 'tevhid ilmi yaygısı üzere' sözünün manası şudur: Yani rızıklandırdığın şeylerde seni müşahede etmem ve bana yedirdiklerinde seni görmem üzere. Bunlarda başkasını görme ve onu mahlûkuna izafe etmem üzere değil." İşte bu şekilde ehlullah, Allah'la beraber başka kimsenin mülk sahibi olmadığını bildiklerinden, Allah'ın sofrasında kendilerine yedirdiği nimetlerden başka kimsenin sofrasından yemezler. Bununla kalplerinde başkalarını görme duygusu düşmüş olur. Dolayısıyla muhabbetlerini Allah'tan başka hiç kimseye sarfetmez ve sevgilerini O'nun dışında hiç kimseye yöneltmezler. Çünkü, kendilerini lutfuyla duyuranın Allah olduğunu görürler. (Şeyhin) 'şeriat yaygısı üzere' sözünün manası da şudur: Mülkün Allah'a ait olduğunu ve O'nun yanında mülk sahibi başka hiç kimse olmadığım bilip bunu da şeriatın zâhirine bağlamadan mutlak anlamda tevhidden bahseden kimse, bununla zındıklık denizine atılmış olur ve bu hali kendisine vebal olarak geri döner. Oysa olması gereken şey, hakikatle teyit edilmesi ve şeriatla da kayıtlı olmasıdır. Çünkü şeriatla kayıtlı olmadan mutlak anlamda hakikatle beraber kullanmak bâtıldır."

3. Vahdet-î Mutlak Meselesi

Yukarıda Kastallânî'nin bu konuyla ilgili naklini aktarmıştık ki o şöyle demişti: "Şüphesiz ki bu sözler, öncekilerin ilimleriyle uğraşan ve onları sanatlarına dahil eden birtakım mutassavıfa (mutasavvıf geçinen) ile âlemin ve ruhların kadîm olduğunu ve heyûlânın ispatını iddia eden felsefecilerin sözüdür. Tüm bu iddialar, bozuk ve din dışıdır. Bundan Allah'a sığınırız. Felsefeye dayalı tasavvufî bir anlayış geliştirenlerden biri de İbn Sînâ'dır. Bu da kalp körlüğü ve basiretsizliktir. Allah, bunların bozuk akîdelerine dayalı bir icraat olmasın diye mantık ve felsefe ile uğraşmayı haram kılan imamlarımızdan razı olsun. Nitekim İbnü's-Salâh bunu tahlil ederken şunu söyler: 'Bu, şerir kimselerin içine girdiği bir husustur. Enbiya ve salihlerin efendisi olan Resûlullah'ın (s.a.v) sünnetini terkedip, küffar ve dalâlet ehlinin yoluna dayanarak kaidelerini bunun üzerine bina etmek suretiyle salih ve veli kimselerin mertebesine ulaşmaya çalışan kimsenin durumu ne kadar da gariptir. Evet ulaşacak. Ancak (Allah'a değil), sıcak cehennemin kenarına."

Allâme Kırîmî'den şöyle nakledilmiştir: "Onlardan biri rüyasında Resûlullah'ı (s.a.v)gördü ve ona Gazâlî, Fahreddin-i Râzî ve İbn Sînâ'yı sordu.

Resûlullah (s.a.v), İmam Gazâlî'yi çok hayırla övdü, Fahreddin-i Râzî için 'O muâtebdir (kınanmış)', İbn Sînâ için ise, 'Beni vasıta yapmadan Allah'a ulaşmak istedi ve yolu kesildi' dedi."

Dolayısıyla *Kuşeyrî Risâlesi* vb. muteber eserleri, Şâzelî'nin sözlerini ve Şeyh Tâceddin'in sözlerini tetkik ettiğin zaman, bu türden (şeriata aykırı) tek bir lafız bulamazsın. Şayet söz konusu eserlerde vahdet lafzı geçmişse de bunu tevhid ve Allah'ı vücûd ve vücûda lazım olan şeylerle birlemek anlamında kullanmışlardır. Yoksa bunların iddia ettiği gibi değil.

4. İçe Doğan Her Hâtıra İtimat Edilip Edilmeyeceği Meselesi

Hâtır[723] sahibi (olduğunu iddia eden) kimselere bakıldığında, çoğu zaman bu kimselerin şer'i olan hiçbir şeyi, ne usul ne de fürûa bakmadığı (okumadığı) görülmektedir. Genellikle söz sahibi (sûfî) kimselerin ilham için şart koştuğu riyâzeti dahi yerine getirmemiş olan bu kimselerin etrafında toplanırlar. Oysa bu kişi hiçbir şartı yerine getirmemiştir. Bu kimse sonra tüm vesvese ve hâtırlarını ikrar eder, onları derleyip toparlayarak onlara göre amel eder ve bunların hakikat olduğunu söyler. Bunları, şeriat kaideleri ve nebevî hadislerin yerine koyarak, fakihlerin bu zevkten mahrum olduklarını iddia eder. Ah keşke anlayabilsem. Acaba bu kimseye Cebrâil mi (a.s) gelip kendisine gelen hâtırların masum (hatadan korunmuş) ve fakihlerin de bundan perdelendiklerini söylüyor. Oysa tüm bu iddialar, mutasavvıflar dahil tüm kesimlerin icmâı ile yalan ve uydurma şeylerdir. Çünkü gerçek sûfîler, havâtırın masum olmadığını, Kitap ve Sünnet'e havale edilmesi gerektiğini (bunlara uygunsa kabul edilmesini) ve bunlardan önce hâtırla uğraşılmaması gerektiği fikrindeler.

Ebû Süleyman ed-Dârânî şöyle demiştir: "Bazan kalbime bu kavmin nüktelerinden (hâtır) bir nükte doğar ve günlerce devam eder. Ben bunu Kitap ve Sünnet'ten iki âdil şahide vurmadan itimat etmem."

---

723 **Hâtır:** Arapça'da, akla gelen, hatıra gelen, hatırlayan gibi manaları olan bir kelimedir. Kâşânî'ye göre, kulun katkısı olmadan gelen, kalbe doğan şeye hâtır denir (bk. Kâşânî, Abdürrezzâk, *Letâifü'l-A'lâm fî İşârâti Ehli'l-İlhâm* [çev. Ekrem Demirli], İstanbul: İz Yay., 2004, s. 229; Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 255).

Ebû Hafs el-Haddâd da şöyle demiştir: "Fiil ve hallerini her an Kitap ve Sünnet'le tartmayan, içine doğan havâtırı itham etmeyen kimseyi erkeklerin meclisinden saymayın."

Cüneyd şöyle demiştir: "Tarikat, halka kapalıdır. Resûlullah'ın (s.a.v) yoluna uyanlar hariç." Yine şöyle demiştir: "Bu işte (tasavvufta) Kur'an'ı hıfzetmemiş, hadis yazmamış olan kimseye tâbi olunmaz. Çünkü bizim bu ilmimiz, Kitap ve Sünnet'le kayıtlıdır. Bizim bu mezhebimiz (yolumuz), Resûlullah'ın (s.a.v) hadisleriyle kuvvetlenmiştir."

İmam Gazâlî, *İhyâ*'nın "Uzlet Babı"nda şöyle demektedir: "Boynuna farz olan ilimleri öğrenmeye muhtaç olan kişi, bunları öğrenmeden uzlete çekilirse âsi olur. Eğer farz kısmını öğrenir, ilimlere dalmak içinden gelmez ve ibadetle meşgul olmayı daha verimli görürse, o zaman uzlete çekilebilir. Eğer şer'î ve aklî ilimlerde ilerleme imkânı var ise, öğrenmeden önce uzlete çekilmek çok büyük bir kayıp olur. Bu sırra binaen Nehâî ve başka âlimler, 'Önce fıkıh öğren sonra uzlete çekil' demişlerdir.

İlim sahibi olmadan uzlete çekilen bir kimse, birçok durumunda vaktini uyku veya bir hevesi düşünmekle ziyan etmiş olur! Gayesi vakitlerini virdlerle değerlendirmektir. (Beden ve kalp ile) yapmış olduğu amellerinde çalışmasını boşa çıkaran ve farkında olmaksızın amelini iptal eden gururun çeşitlerinden bir türlü kurtulamaz. Allah ve Allah'ın sıfatları hakkmdaki inancı vehmettiği zanlardan kurtulamaz. Bu vehmin içerisinde kalbine gelen bozuk düşünce ve inançlardan bir türlü yakayı kurtaramaz. Bu bakımdan birçok durumda şeytana maskara olur. Oysa kendisini ibadet edenlerden görür. Dolayısıyla, ilim dinin esasıdır. Avam ve cahillerin uzlete çekilmelerinde hayır yoktur."[724]

"İlhâm Babı"nda da Gazâlî şöyle demektedir: "Ehl-i tasavvuftan bir grup şunu iddia ederek der ki: İlhamın hâsıl olmasının yolu; önce tamamen dünya ile ilişkilerini kesmek, kalbi dünyadan boşaltmak, himmetini aile efradından, malından, evladından, vatanından, amelden, velayet ve nüfuzdan kesmektir. Hatta kalbi öyle bir duruma gelmeli ki o kalpte tüm bu sayılanların varlığı ile yokluğu eşit olmalıdır. Sonra bu kimse nefsi ile bir zâviyede tek başına bulunmalı, sadece farz ibadetlerle revâtip ibadetleri yapmalı, kalbi her şeyden boş

724 bk. Gazâlî, *İhyâ*, III, 179.

olarak oturmalı, himmeti derli toplu olmalı, fikrini Kur'an'ın okunmasıyla, Kur'an'ın tefsirini düşünmekle bile dağıtmamalıdır. Ne bir hadis yazmakla ve ne de başka bir şeyle fikrini dağıtmalıdır. Bilakis Allah'tan başkasının kalbine gelmemesi hususunda çaba sarfetmelidir. Halvette oturduktan sonra diliyle dâimî bir şekilde ve kalp huzuruyla 'Allah, Allah, Allah' demelidir. Dilinin kıpırdamasını terkedecek bir hale varıncaya kadar ve buna rağmen kelimenin lisanı üzerinde câri olduğunu görünceye kadar bu duruma devam etmelidir. Sonra kelimenin eseri tamamen dilinden silininceye kadar ve zikre devam ettiği halde kalbinde kelimeyi buluncaya kadar bu duruma devam etmelidir. Sonra kalbinden lafzın sûreti, harfleri, kelimenin şekli silinip sadece kelimenin manası kalbinde kalıncaya kadar bu şekilde devam etmelidir. Kelimenin manası kalbinde hâzır, sanki kalpten ayrılmaz bir özellik şeklinde oluncaya kadar bundan önceki durumuna devam etmelidir.

Bu hadde varıncaya kadar vesveseleri defetmek suretiyle kendisinin iradesi vardır. Fakat Allah'ın rahmetini celbetmekte ihtiyarı yoktur. Kendisi, yaptığı ile Allah'ın rahmetinin esintilerine açık bir vaziyete gelmiştir. Bu bakımdan kendisine ancak Allah Teâlâ'nın açacağı rahmeti bekleme vazifesi kalır. Bu raddeye geldiği zaman iradesi doğru, himmeti saf, devamlılığı güzel olduğu takdirde, şehveti kendisini baştan çıkarmadığı, dünya meşgaleleriyle nefsin konuşması kendisini meşgul etmediği zaman hakkın parıltıları kalbinde parlar. Bu parıltılar başlangıçta durmaksızın çakan şimşekler gibi çakar geçer. Sonra tekrar gelir. Bazan da geç gelir. Eğer gelirse durur. Bazan da farklılık gösterir. Eğer durursa durgunluğu uzun sürer. Bazan da uzun sürmez. Bazan benzerleri arka arkaya görünür. Bazan bir çeşidi gelir. Allah'ın veli kullarının bu hususta-ki dereceleri sayılamayacak kadar çoktur. Nitekim yaratılışları ve ahlâklarının sayılamayacak kadar çok oluşu gibi. İşte bu yol, senin tarafından katıksız bir temizleme, tasfiye, cila, sonra hazırlama ve sadece beklemeye dönüşmüştür.

Ehl-i istidlal ve ibret sahiplerine gelince, onlar bu yolun varlığını ve imkânını inkâr etmemiş, az da olsa, insanoğlunun bu büyük hedefe ulaşabileceğini belirtmişlerdir. Fakat düşünürler bu yolu engebeli ve meyvesi geç verilen bir yol olarak görmüşlerdir ve bu yolun bütün şartlarının bir araya toplanmasını uzak görmüşlerdir. Bu derecede dünya ile ilgileri kesmenin hemen hemen imkânsız olduğunu söylemişlerdir. Şayet bu durum meydana gelirse de kalıcı

olması, meydana gelmesinden daha uzak bir ihtimaldir. Zira az bir vesvese kalbi altüst eder! Nitekim Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

قَلْبُ الْمُؤْمِنِ أَشَدُّ تَقَلُّبًا مِنَ الْقِدْرِ إِذَا اسْتَجْمَعَتْ غَلَيَانًا

"Müminin kalbi, karışmak ve kaynamak yönünden fıkır fıkır kaynayan tenceredeн daha şiddetlidir."[725] Bir diğer hadis şöyledir: قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ أُصْبُعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ *"Müminin kalbi, Rahmân'ın (kudret) parmaklarından ikisi arasındadır."*[726]

Bu mücâhede esnasında bazan mizaç bozulur, akıl fesada uğrar, beden hasta olur. Eğer daha önce ilimlerin hakikatleriyle nefsin temizlenmesi ve riyâzeti gerçekleşmemişse, kalbe birtakım bozuk hayaller yapışır, uzun bir müddet nefis bunlara gönül verip mutmain olur. Bunların sökülüp atılması da ömür boyunca mümkün olmaz. Nice sûfî bu yolu seçmiştir. Sonra bir hayalin içinde yirmi sene kalmıştır. Eğer bu sûfî daha önce ilim öğrenmiş olsaydı, derhal bu hayaldeki karışıklık kendisine görünecekti. Bundan dolayı öğrenmek yoluyla iştigal daha kuvvetli ve hedefe daha yakındır. Düşünenler ve ibret alanlar şunu da söylemişlerdir: Nitekim sûfîlerin bu yolu takip etmeleri, tıpkı insanoğlunun fıkhı öğrenmeyi terkedip, 'Allah'ın resûlü de fıkıh öğrenmedi, vahiy ve ilham vasıtasıyla dersleri tekrar etmeksizin, kitapların kenarlarına hâşiye ve ta'likler yazmaksızın fakih oldu. Bu bakımdan çoğu zaman riyâzet ve devamlılık beni de peygamberin vardığı gibi fıkha vardırır' demesine benzer. Kim böyle zannederse, o nefsine zulmetmiş, ömrünü boşuna geçirmiştir. Hatta böyle diyen bir kimse çalışma ve ziraat yolunu, gizli hazinelerden birine rastlayacağı ümidiyle terkeden bir kimseye benzer. Çünkü gizli hazinelerin birine rastlamak mümkünse de cidden uzak bir ihtimaldir. İşte bu kimsenin hali de böyledir. Düşünürler derler ki: 'Her şeyden önce âlimlerin tahsil ettiği ilmin tahsili gerekir. Onların söylediklerini anlamak lazımdır. Bunu tafsil edip anladıktan sonra, diğer âlimlere keşfolunmayan bir rahmeti beklemekte herhangi bir sakınca yoktur. İlim tahsilinden sonra keşfe nail olması umulur."[727] İmam Gazâlî'nin sözleri burada sona erdi.

---

725 Hindî, Alâeddin Ali b. Hüsâmeddin, *Kenzü'l-Ummâl* (thk. Bekrî Hayyânî), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981, I, 242.

726 Müslim, Kader, 17; İbn Mâce, İmân, Fezâilü's-Sahâbe, 13; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* XI, 130.

727 Gazâlî, *İhyâ*, c. IV, ss. 2-4.

Kastallânî şöyle demiştir: "Hiç şüphesiz bu kavmin (sûfîlerin) ilmi, önceden işledikleri amelleri sonucu kendilerine bahşedilen birtakım mevâcid[728] (hal ve makamlar) ve gerçekleştirdikleri amellerden tevârüs eden (miras kalan) hallerdir. Amellere vâris olanlar ancak hallerini düzeltenlerdir. Bunun da en başta geleni, çok ince şüphelere ve gizli yönlerine fazla dalmadan, Kitap, Sünnet ve selef-i sâlihînin yolu üzere fıkıh ve usûlü'd-dînden müteşekkil olan şeriat ilimlerini öğrenmektir. Bunlardan kâfi derecede bilgi hâsıl olunca, öğrendiğini kullanır ve gücüne göre himmeti bulur. Bu durumda ona ilk lazım gelen şey, nefsin âfet ve illetlerini, nefse dışardan karışan şeyleri ve zayıflıklarını öğrenmek ve bu suretle ahlâkını süsleyerek dünya fitnelerinin kapısma ve şeytanın tuzaklarına set çekmek ve bunlardan sakınmaya çalışmaktır. Allah'ın hakkında, وَمَن يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا *"Hikmet verilene ise çok büyük bir hayır verilmiş demektir"*[729] emir buyurduğu en yüce hikmet ilmi işte budur.

Böylece nefis, bu hallere ve vazifelere alışıp, sert ve katılıktan dönüp ahlâkı, tabiatı yumuşayınca ve zâhiri temizlenip bâtını da saflaşınca, artık havâtırlarını (kalbe doğan şey)murakabe etmeye ve sırlarını tasfiyeye (saflaştırma) sâlikin gücü yeter. İlm-i ma'rife diye tabir olunan işte budur. İbare lisanı bundan bahseder ve bundan sonra ilm-i işaret olarak vasıflanan havâtır, mükâşefe, müşahedat ilimleri gelir. Bu ilim, zikredilen meşhur ilimlere iştirak ettikten sonra artık sûfîliğin hususiyetlerinden olmuş olur. Bu ilme işaret ilmi denilmesinin sebebi, ibare lisanının bundan bahsetmekten kısır kalmasıdır. Zira bu ilim; zevk, menziller ve mevâcid ilmi olup söyleyenin ibaresine münhasır olmaz. Ancak faydalanan kimsenin lisanında cereyan eder ve söyleyene bir talimdir. Nitekim Said b. Müseyyeb'den naklen gelen hadiste Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ مِنَ الْعِلْمِ كَهَيْئَةِ الْمَكْنُونِ لاَ يَعْلَمُهُ إِلاَّ أَهْلُ الْمَعْرِفَةِ بِاللهِ فَإِذَا نَطَقُوا بِهِ لَمْ يُنْكِرْهُ إِلاَّ أَهْلُ الْغِرَّةِ بِاللهِ

"Şüphesiz ilmin bir çeşidi de vardır ki gizli hazineye benzer. Onu marifetullah ehlinden başkası bilmez. (Marifet ehli o ilimle) konuştuğu zaman, Allah'tan gafil olanlardan başkası inkâr etmez."[730]

728 **Mevâcid (مَوَاجِدَ)** : Vecd halleri, buluşlar anlamında bir kelimedir. İlham ve manevi tecrübe ile Allah dostuna açık olan hal ve makamlar demektir. Bu, vecdin kendisi değil sonucudur (bk. Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 431).

729 Bakara 2/269.

730 Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, IV, 430.

Şeyh Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî şöyle demiştir: "Havas derecesine ulaşıp, uzlet halinde sana ilham ve keşf yoluyla ilme benzer birtakım vesveseler (vehim gibi) ârız olduğunda sakın bunları (hemen) kabul etme. Önce Kitap ve Sünnet'e müracaat et. Bil ki sana ârız olan şey, şayet bizâtihi hak ise ve sen de ondan Kitap ve Sünnet ile hakka döndüysen bu konuda sana bir itâb olmaz. Çünkü sen, 'Allah boynuma Kitap ve Sünnet yönünden günah işlememe yükü yüklemiş, keşf, ilham ve müşahede yönünden değil' diyorsun. Bu durumda ilham yoluyla gelenleri kabul edersen nasıl olur? İlham yoluyla gelen bilgiyi Kitap ve Sünnet'e vurmadan kabul etme. Şayet Kitap ve Sünnet'le karşılaştırmadan ilhamı kabul etmezsen, tevehhüm yollu vesveselerde bir sakınca olmaz. Rabb'inden sana bir basiret verilinceye kadar bu kapıyı (hal) muhafaza et. Bunu şâhid ve beyyine takip eder. Bu ikisinin olduğu yerde hata ve şüphe olmaz. Allah'a hamdolsun."

Firavun'un İmanı Konusu

Kavmin (sûfîlerin) kitaplarıyla meşgul olanlardan biri, zâhirî manasından hareketle bu kitaplarda Firavun'un iman üzere öldüğünün söylendiği vehmine kapılmış ve, "İnsan hakkında hüsnüzan esastır" demişti. Buna karşılık ben ona, "Kur'an'ın, aleyhine şahitlik ettiği bir kimsenin lehine mi şahitlik ediyorsun?" dedim.

Adam "Kur'an'da (Firavun'un) imanına delalet eden قَالَ آمَنتُ *'İman ettim dedi'*[731] ifadesi var"dedi.

Ben, "Bu lafzî (söylenmiş) bir hikâyedir. Burada imanına şehadet eden bir şey yoktur. Bu tür zamanlarda (yeis anında) imanı telaffuz etmek fayda sağlamaz. Nitekim Allah Kur'an'da فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا *'(Dediler ama), hışmımızı gördükleri (yeis anı) zamanki imanları kendilerine fayda verecek değildi'*[732] buyurmuştur" dedim.

---

731 Âyetin tamamı şöyledir: وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا حَتَّىٰ إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنتُ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ *"Derken İsrâiloğulları'nı denizden geçirdik. Firavun, askerleriyle takip ve taarruz etmek için derhal arkalarına düştü. Sonunda boğulma kendini sıkboğaz edince, 'İnandım, gerçekten de İsrâiloğulları'nın iman ettiği Allah'tan başka ilâh yok, ben de ona teslimiyet gösterenlerdenim!' dedi"* (Yunus 10/90).

732 Mü'min 40/85.

Adam, "Firavun'un cehennemde olduğuna dair Kur'an'da (açık) bir beyanat yoktur" dedi.

Ben, "Bu konuda Allah şöyle buyurmuştur: اَدْخِلُوا اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ *'Tıkın Firavun ailesini en şiddetli azaba! (denilir)'*"[733] dedim.

Adam, "Ailesini zikretmiştir. Firavun'u değil" cevabını verdi.

Söyledikleri sırf cehalet olduğu halde yine de Allah'ın şu âyetiyle cevap verdim: يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَاَوْرَدَهُمُ النَّارَ *"Kıyamet gününde kavminin önüne düşecek ve onları suya götürür gibi ateşe götürecektir."*[734]

Adam, "Onları (kavmini) ateşe götürecek ancak kendisi geri dönecek" cevabını verdi.

Ben, "Allah en büyük olandır dedim. Bu iddialar, kendisini ilgilendiren şeyleri terkedip başkasıyla uğraşana verilmiş bir âfettir. Şayet bu kimseler, kalplerinde şer'î ilimler ile âdab-ı seniyye parlaymcaya kadar, aziz Kur'an'ın tefsirini ve Resûlullah'ın (s.a.v) hadislerini okumuş olsalardı, Firavun'un küfürde olduğunu ilme'l-yakîn olarak bileceklerdi. Hatta bu konuda Kitap ve Sünnet'te vârit olmuş olan nassı inkâr etmiş olacağından, Firavun'un iman üzere gittiğini iddia edenin de küfrüne hükmedeceklerdi.

Bu sözlerin sahibi (İbnü'l-Arabî) onların (zâhiren) anladıkları manayı kastetmemiştir. O, Firavun'un kıssasını sadece nefse bir misal olmak üzere anlatmıştır. Zira Firavun, tüm delil ve öğütleri kulak ardı etmiş ve haddi aşmasından, kibrinden asla dönmemiştir. Tâ ki ölüm anına kadar. Öleceği sırada iman kelimesini ifade etmesi ihtar edilmiş, o da zilletten (emre) itaat etmiştir. İşte nefis denen şey böyledir. Mevi'ze ve uyarı ile yola gelmediği zaman, ilacı iman etsin diye onu mücâhede denizinde boğmaktır. Muvaffakiyet Allah'tandır.

Buradan sen de anladın ki sülûke giren bir kimsenin bu kitapları okuması gerekmez. Ona lazım gelen şey; sünneti, fıkhı önce öğrenip sonra bunlarla amel etmek; nefis mücâhedesi ve nefsi güzelleştirmektir. Yardım istenecek olan Allah'tır.

Velayet-Nübüvvet Meselesi

Velayet derecesinin, nübüvvet derecesinden daha üstün olduğunu söylediği iddia edilen bir kısım sûfîler eleştirilmiştir. Böyle bir iddia kesinlikle kü-

733 Mü'min 40/46.

734 Hûd 11/98.

fürdür. Ancak bu sözden (sûfîlerin, velayet nübüvvetten üstündür, sözünden) onların anladığı zâhir mana kastedilmemiştir. Bilakis, açıklayacağım üzere bu sözün tevili vardır. Tevile dayanmakla beraber böyle bir söz şâz ve merdûddur. Bunu da az bir kesimden başkası söylememiştir. Söyleyen de reddedilmiştir.

Bu sözün tevili, Şeyh Alâeddin el-Konevî'nin *Şerhu't-Taarruf*'ta ifade ettiği şu sözlerdir: "Nübüvvet ile risalet arasında mutlak bir umumluk ve hususluk olduğu gibi; velayet ve nübüvvet arasında da mutlak olarak umum ve hususluk vardır. Her nebî velidir. Ancak aksi olmaz (her veli nebî değildir). Nebîlik asla velilikten ayrılmaz."

Bu sözlerin sahibi şöyle diyor: Nebînin velilik yönü, (yine) kendisinde bulunan nübüvvet yönünden daha üstündür. Zira (nebînin) velayet yönü Hakk'a, nübüvvet yönü ise halka dönüktür. Bundan, mahzurlu olan bir mananın anlaşılmasını gerektirecek bir durum yoktur. Aksi halde yukarıda anlaşıldığı gibi nebî ile veli farklı kimseler olsa, velinin nebîden üstün olması (gibi bir durumun ortaya çıkması) gerekir. Oysa böyle bir durum mevcut değildir.

Dolayısıyla, nebîde velayete ilave olarak nübüvvet de vardır ki makam olarak o, daha üstün, övgüye daha layıktır. Elbette burada nebîlikle başkasının makamı arasında bir münasebet kurulmuyor.

Bu sözün benzeri, İbn Cemâa'nın *Cem'u'l-Cevâmi*'in şerhinde Şeyh İzzeddin İbn Abdüsselâm'dan naklettiği 'Nübüvvet makamı, risalet makāmından daha faziletlidir' sözüdür. Bunu da nübüvvet amel makamıdır ve Allah'la alakalıdır; risalet ise tebliğ makamıdır ve halkla alakalıdır tezinden hareketle söylemiştir. Hem sonra bu sözden hareketle, nebînin, resûlden üstün olduğunu söylemek gerekmez. Zaten nebî olmayan, resûl olamaz ki böyle bir üstünlük gereksin. Bilakis resûlde, nübüvvetin yanında risalet de vardır. Kendisinde iki makam bir arada bulunduğu için kesinlikle nebîden daha üstündür.

Şeyh Ebü'l-Abbas el-Mürsî, Ebû Yezîd'in, "Bir denize daldım ki enbiya onun sahilinde duruyordu" sözü için şöyle demiştir: "Şüphe yok ki Ebû Yezîd bu sözüyle zafiyet ve aczini şikâyet etmiştir. Onun muradı şudur: 'Enbiya tevhid denizine daldı ve öbür tarafta boğulma sahili üzerinde durup halkı ona dalmaya davet ediyorlar.' Yani şayet kâmil olmuş olsaydım, ben de onlar gibi öbür tarafta dururdum."

Şeyh Tâceddin İbn Atâullah (bunun üzerine) şöyle demiştir: "Şeyhin, Ebû Yezîd'in kelâmına getirdiği bu yorum, Ebû Yezîd'in bulunduğu makama layık

olan bir yorumdur. Çünkü o, şeriat prensiplerine kemal-i edeble uymak ve yerine getirmekle meşhurdur. Hatta kendisine bir adamın veli olduğu söylendi. O da bu adamı ziyarete gitti ve mescidde oturarak onu beklemeye başladı. Derken (veli olduğu söylenen) adam çıktı ve mescidin duvarına tükürdü. Bunun üzerine Ebû Yezîd adamla görüşmeden çıkıp gitti ve şöyle dedi: Şeriat âdabı hakkında bu adama güven olmaz. Allah'ın esrarı konusunda nasıl güvenilsin?"

Yine şöyle demiştir: "Allah'la beraber istikamet üzere olan ekâbirden sudûr edip de inkâr edilen tüm söz ve fiilleri, istikamet üzere bulunduklarını ve tariklatlarının güzel olduğunu bildiğimizden tevil ederiz. Nitekim, 'Bir müslümanın söylediği bir kelimeyi (tevil ederek) hayra yorabildiğin sürece, sakın şer (kötü) sayma' denilmiştir."

Şeyh Ebü'l-Abbas da şöyle demiştir: "Evliyanın, enbiyadan aldıkları hisse, içi bal dolu bir tuluma benzer ki bu tulumdan bal sızar. İşte tulumun içindeki bal enbiyanın, ondan sızan kısmı da evliyanın payıdır."

Şöyle devam etmektedir: "Aynı şekilde enbiya, eşyanın hakikatine muttali olur. Evliya ise hakikatine değil, misaline muttali olur."

Bundan dolayıdır ki Resûlullah (s.a.v), Hârise'ye imanının hakikatini sorduğunda, Hârise, "Sanki cennet ehlini seyreder gibiyim"[735] dedi de, "baktım" demedi.

Konevî'nin bu konudaki sözlerine gelince, nübüvvet hakkında söz söyleyenler arasında enbiyanın üstünlüğü hakkında bir ihtilaf bilmiyoruz. Velinin üstün olduğunu söylediği iddia edenlerin bu sözleri o ve başkaları tarafından (yukarıdaki gibi) tevil edilmektedir. Çünkü kesinlikle her nebî (aynı zamanda) velidir. Nebî aynı zamanda veli olmakla beraber, velilik yönü, nebîlik yönünden daha üstündür. Çünkü nebînin velayeti Hakk' a, nübüvveti ise halka bakar. Mutlak anlamda bu görüşte hoş olmayan bir yön olduğu da gizlenemez.

Taarruf sahibi şöyle demiştir: "Enbiyanın beşerin en üstünü olduğu ve her ne kadar kadri yüksek, hatırı büyük, derecesi üstün olsa dahi, beşer içinde enbiyaya fazilet bakımından denk ne bir sıddık ne bir veli ne de başka bir kimse olmadığı hususunda icmâ oluşmuştur."

Bunun için Konevî şöyle demiştir: "*Taarruf* sahibi bu sözleriyle, velinin nebîden daha üstün olduğunu iddia eden dalâlet ehli bir tâifeyi reddetmeyi

735 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10590-91.

murat etmiştir. Böyle söylemek (velinin nebîden daha üstün olduğu) tahkik ehline göre ilhâd, dalâlet ve küfürdür. Böyle bir şeye tamamen zındık ve dalâlette olduğuna hükmedilmiş olanlardan başkası inanmaz. Evet, velayetin, nübüvetten daha üstün olduğu sözü, bir kısım müteahhirîn tarafından dile getirilmiştir. Bunlar hakkında da hüsnüzanda bulunulmuş ve bununla tek başına velayetin yine tek başına nübüvetten daha üstün olduğunu kastedilmediği; nebîde (velayet ve nübüvvet) olmak üzere iki sıfat olduğu (kendisindeki velayet sıfatının, nübüvvet sıfatından daha üstün olduğu şeklinde) ifade edilmiştir. Bununla ilgili yukarıda anlatılanları hatırla."

Kişinin Uyanıkken Hz. Peygamber'i (s.a.v) Görmesi

Sûfîlerin eleştirilen görüşlerinden biri de uyanıkken Resûlullah'ın (s.a.v) görülebileceği iddialarıdır. Bu görüş, inkâr edilemeyecek bir hususdur. Şeriat imamlarından İmam Gazâlî ile Yâfiî, bunun mümkün olduğunu ve vuku bulduğunu söyleyenlerdendir. Kurtubî'nin sözlerinde de bunun mümkün olduğuna dair işaretler vardır. Şeyh Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî, uyanık haldeyken Resûl-i Ekrem'i (s.a.v) gördüğünü söylemiş ve bunu Şeyh İzzeddin İbn Abdüsselâm'a iletmiş ne şeyh ne de çağdaşı olan herhangi bir âlim onu yalanlamıştır. Bu konuda ben de bir kitap yazdım.[736] Bundan dolayı burada fazla detaya girmeyi uygun bulmuyorum.

Evet bu hususta bilerek ve imtihan ederek iddiacı yalancı kimseden kaçınılmalıdır. Bunlardan biri, bir defasında böyle bir iddiada bulundu. İmtihan etmek için biri onunla bir araya geldi ve imtihan etti. Bu kimseyi bâtıl alametlerinin kapladığını, yüzünde yalanın belirdiğini gördü. Sonra adamlardan biri (bu kimsenin yalanını) teyit edici olarak Resûlullah'ıgördü. Resûl-i Ekrem (s.a.v) şöyle diyordu: "*Bu, falan kimsedir. Söyledikleri bâtıldır. Bundan sakınsın.*" Sonra Allah bu kimsenin durumunu bâtıl ehli gibi yaptı.

Hızır'ın (a.s) Durumu

İlk dönemlerden itibaren sûfîlerin; Hızır'ın (a.s) durumu ile ilgili görüşleri, onunla buluşmaları ve hayatta olduğuna dair fikirleri eleştirilmiş ve

736 Bahsettiği eser, *Tenvîrü'l-Halek fî İmkâni Rü'yeti'n-Nebî ve'l-Melek* adlı kitabıdır. Müellifin tasavvufî eserleri kısmında bu kitap hakkında bilgi verilmiştir (bk. Süyûtî, Celâleddin, *Tenvîrü'l-Halek fî İmkâni Rü'yeti'n-Nebî ve'l-Melek,* Kütahya Vâhid Paşa İl Halk Ktp., nr. 43 Va 2282).

reddedilmiştir. Bunu inkâr edenlerden biri de, İbnü'l-Cevzî'dir (v. 565/1170). İbnü'l-Cevzî bu konuda, "Şayet (Hızır) hayatta olsaydı, mutlaka Resûlullah (s.a.v) ile buluşurdu. Şayet Resûl-i Ekrem ile buluşmuş olsaydı bu vârid olurdu" demiştir. İnsanlar bunu inkâr edeni reddetmiştir.

İbnü's-Salâh da şöyle demiştir: "Ulema ve sülehanın çoğuna göre Hızır (a.s) hayattadır. Bunu inkâr eden bazı muhaddisler istisnadır."

İmam Nevevî de *Şerhu'l-Müslim*'de, "Ulemanın cumhuruna göre Hızır (a.s), hay (hayatta) ve mevcuttur. Ehl-i salah, ehl-i marife ve sûfîler arasında bu hususta ittifak vardır" demiştir.

Bu husuta birçok kimse kitap yazmıştır. Bu konu hakkında son olarak kitap yazanlardan biri de İbn Hacer'dir. Hızır'ın (a.s), Resûlullah (s.a.v) ile buluştuğuna dair birtakım hadisler de vârit (gelmiş) olmuştur. Bu hadisler her ne kadar zayıf da olsalar, tariklerin (hadislerin geliş yolu) ve haberlerin çok oluşu, onları kuvvetlendirmektedir.

Hızır'ın (a.s) Resûl-i Ekrem'in (s.a.v) vefatında sahabeye taziyede bulunması, Ali'nin (r.a), "Bu Hızır'dır (a.s)" demesi, bunun karşısında sahabenin sükût etmesi bir nevi icmâ sayılır. Ömer İbn Abdülaziz ile buluşmasına dair kısanın isnadı sahihtir. Onun hakkındaki haberler çoktur.

Abdal, Nücebâ, Evtâd ve Aktâb Meselesi

Âlimlerden bir kısmı sûfîlerin, abdal, nücebâ, evtâd ve aktâba dair görüşlerine karşı çıkıp, bu konuda hadiste bir asıl mevcut değildir diyerek eleştirmişlerdir. Durum dedikleri gibi değildir. Bu konuda hadisler ve haberler gelmiştir. Ben bunları bir kitapta topladım.[737] Dolayısıyla burada bu konuda lafı uzatmayacağım.

Âriflerin Sözlerinde Cebre Varan Hususlar

Konevî şöyle demiştir: "Kendilerinde ihtiyar ve fiili nefyetmeleri sebebiyle bazı âriflerin sözlerinde bazan cebir varmış vehmi hâsıl olmaktadır. Ken-

737 Söz ettiği eserinin ismi, *el-Haberü'd-Dâl alâ Vücûdi'l-Kutb ve'l-Evtâd ve'n-Nücebâ ve'l-Abdâl*'dir. Müellifin tasavvufî eserleri kısmında bu kitap hakkında bilgi verilmiştir. Bu eser için bk. Süyûtî, Celâleddin, *el-Haberü'd-Dâl alâ Vücûdi'l-Kutb ve'l-Evtâd ve'n-Nücebâ ve'l-Abdâl*, Konya Bölge Yazmalar Ktp., nr. 07 Ak 232/4; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 700; Bağdatlı, *Hediyye*, I, 283.

dilerinden değil, Allah'tan gelene nazar etmeye (her şeyi Allah'tan bilmeye) gark olmalarından dolayı, böyle bir şeyi düşünmemeyi murat ederler."

Ruh Meselesi

Sûfîlere yöneltilen eleştirilerden biri de ruh hakkındaki görüşleridir. Bilmiş ol ki onlar bu hususta üç gruba ayrılırlar.

Birinci grup: Edeben, bu konuya dalmaktan kendilerini alıkoymaya rıza gösterenler. Bu da Cüneyd'in yoludur. Cüneyd şöyle demiştir: "Ruh Allah'ın kendi ilmi için ayırdığı ve buna halkından kimseyi muttali kılmadığı bir şeydir. قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي *'De ki: Ruh Rabb'imin emrindendir'*[738] buyurduğu için mevcut bilgiden fazlasıyla konuşmak câiz olmaz."

İkinci grup: Bu konuda Sühreverdî; insanların ruh hakkında konuştuklarını, oysa evla olanın bu konudan uzak durmak, Resûlullah'ın edebiyle edeplenmek olduğunu ifade edip, Cüneyd'in sözlerini zikrettikten sonra şöyle demiştir: "Bu konuda insanların Allah'ın kelâmına uygun düşen teviller yaparak söz söylemeleri câiz olur. Şöyle ki tefsiri haram, konudan kopmamak şartıyla uygun tevil ise câiz kılınmıştır. İşte ikinci fırka bunlardır.

Üçüncü grup: Üçüncü grup, şâz kalmıştır. Bunlar sözü ruhun kadîm olduğunu söylemeye kadar götürmüşlerdir. Bu, felsefecilerin kışkırtmasıdır. Bundan Allah'a sığınırız. Bunlardan biri ibareleri güzelleştirerek, "Ruh mevcut ve yücedir. Onun muhdes (sonradan olma) veya kadîm olduğu söylenemez" demiş ve cüz'î ruhların bu yüce ruhtan daha parlak ve ince olduğunu iddia etmiştir. Bu görüş de aynı şekilde bâtıldır.

Bu konuda Konevî şöyle demiştir: "Müteahhirînin ibarelerinden bundan daha fazlası da yer almıştır. Hak olan şudur: Kadîm olan, Allah Teâlâ ve sıfatlarıdır. Bunun dışında kalan tüm ruh, cesetler ve başka şeylerin tamamı hâdistir (sonradan olma)."

Ben derim ki bu faslı iyi öğren ve cidden muhkem kıl. Sonra ruhun muhdes (sonradan yaratıldığı) olduğuna inan ve bunu zihninde defalarca tekrarla. Tâ ki bu fikir senin etine ve kanına karışıncaya kadar. Seni aldanmaktan ve hurafe olan bir sözü kabul etmekten sakındırırım. Çünkü müteahhirîn ve diğerlerinden, çoğunun ayak kaymaları buradan meydana gelmektedir. Muvaffık kılan Allah'tır.

738 İsrâ 17/85.

Semâ Meselesi

Semâa gelince, şayet aletler eşliğinde yapılmazsa, bizim mezhebimize göre haram değildir. Bunda inkâr edilecek bir durum da yoktur. Her asırda her mezhepten imamlar semâda hazır bulunmuşlardır.

Hafız Muhammed b. Tâhir el-Makdisî senediyle beraber Mus'ab b. Zübeyr'den şöyle nakletmiştir: "Mâlik b. Enes'in meclisindeydim. Ebû Mus'ab kendisine semâ meselesini sordu. Bunun üzerine Mâlik, 'Bizim beldemizde bulunan ilim sahipleri buna karşı çıkmıyor ve bundan geride kalmıyorlar. Semâı, cahil veya kaba tabiatlı bir Iraklı nâsikten başası inkâr etmez' cevabını verdi."

Yine aynı şekilde senediyle beraber Salih b. Ahmed b. Hanbel'den yapılan nakilde (Salih b. Ahmed'in) semâı sevdiği, bir adamı hazır bulundurduğu ve bu adamın terennüm ettiği ve babasının da dinlediği rivayet edilmiştir.

İbn Tâhir de şöyle demiştir: "Kardeşimiz Ebû Muhammed et-Temîmî şöyle dedi: Şerîf Ebû Ali Muhammed b. Nasr b. Ebû Musa el-Hâşimî'ye semâ meselesini sordum. Şöyle cevap verdi: Bu konu hakkında ne diyeceğimi bilmiyorum. Ancak 380 senesinde Hanbelî şeyhlerinden biri olan şeyhimiz Ebü'l-Hasan Abdülaziz b. Hâris et-Temîmî'nin evinde arkadaşları için verdiği bir davette hazır bulundum. Bu davete Mâlikî şeyhlerinden Ebû Bekir el-Ebherî, Şâfiî şeyhlerinden Ebü'l-Kasım ed-Dârî, ashâbü'l-hadîs şeyhlerinden Ebü'l-Hasan Tâhir b. Hüseyin, zâhid şeyhlerden Ebü'l-Hasan b. Sem'ûn, mütekellim şeyhlerden Ebû Abdullah b. Mücâhid ve arkadaşı Ebû Bekir el-Bâkıllânî de katılmıştı. Hatta (o kadar âlim vardı ki) orada bulunanlar, şayet bulundukları evin damı yıkılıp üzerlerine çökse, bir sene boyunca Irak'ta fetva verecek kimse kalmaz dediler. (İşte bu kadar âlimin bulunduğu o davette) sesi güzel bir adam vardı. Ona bize bir şeyler oku diyorlardı. Adam (şu sözleri) söylüyor, onlar da dinliyorlardı:

'Parmakları, bir kâğıdın ortasına,
Solukla değil, kokuyla bir mektup yazdı.
Çekinmeden beni ziyaret et sana feda olayım
Zira bana olan sevgin insanlar arasında duyulmuş, diye.
Sevgilinin mektubunu sunan kimseye sözüm,
Beni bekle, baş üstünde değil, iki göz üstünde sana geleyim, oldu.'"

İbn Tâhir, "Kendisine iktida edilen imamlardan olup da semâ dinlemenin mubah olduğunu söyleyenlerin sonuncusu Şeyh Ebû İshak eş-Şîrâzî'dir.

O ise vera' (takva), zühd ve zâhidliği ile gizlenemeyecek kadar (önemli) bir makamda idi" demiştir.

Beyhakî de *Şuabü'l-İmân*'da şöyle demiştir: "Kardeşim Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî'ye okudum. Şöyle cevap verdi: 'İmam Ebû Sehl Muhammed b. Süleyman'a semâ meselesini sordum. Dedi ki: 'Semâ, hakâik ehli için müstehap, vera' ehli için mubah, fısk ehli ve eğlence olsun diye yapanlar hakkında da mekruh sayılır."

Konevî, *Taarruf*'un şerhinde şöyle demiştir: "Müteahhirînden; Şeyh İzzeddin İbn Abdüsselâm, Şeyh Takıyyüddin İbn Dakîkul'îd ve İslâm imamlarının âlimlerinden başka kimseler de bazan semâda hazır bulunmuşlardır."

İsnevî *Tabakât*'ta, "Şeyh Tâceddin b. Ferkâh, semâı seviyor ve semâda hazır bulunuyordu" demiştir.

Aynı şekilde Kutbüddin el-Kastallânî de semâı iyi görenlerdendi. Mâverdî, *el-Hâvî*'de, "Abdullah b. Cafer b. Ebû Tâlib, gınâyı (nağmeli söz/şarkı) çokça dinleyenlerdendi. Bunun için câriyeler satın alırdı" demiştir.

Durum böylece tayin edilip karara bağlanınca, şu hususların bilinmesi gerekecektir:

Birincisi: Bu anlattıklarımızdan, semâ halinin kemal bir hal olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Buna dair Cüneyd şöyle demiştir: "Semâ talebinde bulunan bir mürid görürsen, anla ki onda hâlâ tembellik eseri vardır." Şeyh Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî'nin tarikatında semâ yoktu.

İkincisi: Konevî şöyle demiştir: "Bahsettiğimiz ruhsat, semâın çok fazla yapılmadığı durum için söz konusudur. Ancak semâı âdet ve alışkanlık haline getirip vaktinin çoğunu bununla geçirmek zemmedilmiştir." İmam Gazâlî böyle tayin etmiştir. Buna da kalp ferahlansın diye genişlik tanındı. Zira bazan mubah olan şey, nefsi sakinleştirme niyetiyle yapıldığında sırf ibadet olur. Nitekim Ebü'd-Derdâ, "Nefsimi bazan bâtıl bir şeyle dinlendiriyorum. Böylece Hak (bir şeyi) yapmamda yardımcı oluyor" demiştir.

Avârif[739] müellifi de, "Nitekim devamlı Allah için çalışan âbidlerin istirahat etmesi ve amele ara vermek suretiyle nefislerin birtakım ihtiyaçlardan faydalanması için bazı vakitlerde namaz kılmak mekruh kılınmıştır" demiştir.

739 Sühreverdî'nin *Avârifü'l-Maârif* adlı eseri kastedilmektedir (Mütercim).

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî, "sadık" için şöyle demektedir: "Sadık kimsenin; cehli ilmini, bâtılı hak duygusunu, dünyası ahiretini artırmaya vesiledir." Bu manadan olmak üzere, Resûlullah'a (s.a.v) kadınlar sevdirilmişti ki (Resûlullah), şerefli nefsinin hukukunu temiz yerden karşılamış olsun.

Üçüncüsü: *Avârif* müellifi (Sühreverdî) şöyle demiştir: "Semâ yoluyla fitneye düşenler çoğaldı. Semâ konusunda safiyet ortadan kalktı. Ona olan düşkünlüğünden dolayı bazı kimseler onu savunmaya yeltendi. (Bunların) ameli azaldı, halleri bozuldu. Bunlar sık sık semâ toplantıları düzenlemeye başladılar. Böylece semâ nefislerin şehvet talebine, eğlence ve gaflet yerlerini hoş göstermeye bağlı kaldığından yara almaktadır. Bu durum, müridin (manen) ilerlemesine mani olmakta, zaman kaybetmesine, ibadetten daha az haz almasına sebep olmaktadır. Sıdk ehline göre böyle bir toplantı merdûddur. Özellikle de gerçek mutasavvıfların değil, tasavvufun sadece libas ve sûretine bağlı olanların önem verdiği hâzirundan iyi niyetli olmayanlara meveddet ve yakınlık suretiyle bir nifakın karıştırılması veya kavvâlin nefislerin kendisine meylettiği parlak biri olması; toplananlar arasında kadınlara fazlaca değer verilip ön plana çıkarılması ve hevâ ile dolu bâtınların bunlar karşısında yumuşaması gibi sayıklarla yapılan semâ toplantıları. Bunların haram oluşuna dair icmâ bulunmaktadır. Mâsiyet ehlinin hali bunlardan daha güzeldir. Çünkü mâsiyet ehli fısklarını görüyor, bunlar ise görmüyorlar ve bunu bilmeyenlere ibadetmiş gibi gösteriyorlar."

Dördüncüsü: *Avârif* sahibi şöyle demiştir: "Şöyle bir söz vardır: Semâ, temkin ehli ârîflerden başkası için sahih olmadığı gibi, mübtedî müridlere de mubah değildir."

Konevî de şöyle demiştir: "Meşâyih; nefislerini doğru bir mücâhedeye alıştırmadan, hemen iradelerinin başlangıcında semâı müridler için kerih görmüşlerdir."

Bazıları da, "Semâ; ancak kendisinde ölü bir nefis ve canlı bir kalp bulunup, nefsi mücâhede kılıcıyla öldürülmüş, kalbi ise muvafakat ve müşahede nuruyla hay (canlı) olan kimse için uygun olur" demişlerdir.

Beşincisi: *Avârif* müellifi şöyle demiştir: "Sûfîler ancak birbirleriyle semâ yaparlardı. İhvan yoksa semâı terkederlerdi. Cüneyd'in semâı terkettiği söylendiğinde kendisine, 'Niçin semâ yapmıyorsun?' diye soruldu.

Cüneyd, 'Kiminle?' dedi.

'Kendi kendinle' denildi.

Cüneyd, 'Kimden?' diye sordu."

Altıncısı: Serrâc et-Tûsî, tasavvufa dair telif ettiği *el-Lüma'* adlı eserinde, "Allah'ın esma ve sıfatlarını tanıyıp ona ancak yakışanı izâfe edebilecek bir konuma gelinceye kadar müride semâ câiz olmaz. (Bunları tanımalı ki) kalbi dünya sevgisi, övülme, metholunma isteğine bulaşmasın. Böylece kalbinde mahlûkata dair bir tamah kalmasın, kalbini gözetebilsin, hududunu mahafaza edip vaktine riayet edebilsin" demiştir.

Yedincisi: *Avârif* sahibi şöyle demiştir: "İnsaf sahibi kimse; günümüz insanlarının toplantılarında, şarkıcının elinde defiyle, gazelcinin gazeliyle oturma hallerine bakıp, bu tarz bir oturuşun acaba Resûlullah (s.a.v) döneminde olmuş olabileceğini düşünebilir mi? Onlar hiç toplantılarına kavvâl (söz söyleyen/nağmeci) getirip onu dinlemişler midir? Hiç şüphesiz böyle bir şey vuku olmamıştır. Şayet böyle bir şeyde fazilet olsaydı, onlar bunu ihmal etmezlerdi. Bunda bir fazilet olduğunu iddia eden kimse, Allah Resûlü'nun, ashabının ve tâbiînin marifet ahvalinden nasipsizdir. Müteahirrîn ulemasından bazısı bu meclisleri güzel sayarak bu konuda yanılmışlardır. Onlara seleften delil getirildiğinde hemen müteahhirînden delillerle karşı çıkıyorlar. Halbuki selef Resûlullah'm (s.a.v) çağına daha yakın olduğu gibi, hidayetleri de Resûl-i Ekrem'in (s.a.v) hidayetine daha uygundur."

Ben bir ara Şeyh İzzeddin İbn Abdüsselâm'ın semâ hakkında yazdığı ve bu konudaki görüşlerini belirttiği bir fasla (bölüme) rast gelmiştim Şeyh orada semâ hakkında şöyle demekteydi: "Semâ, semâda bulunan ile onları dinleyenler bakımından şu kısımlara ayrılır:

1. Ârif-i billâh olanların semâı: Bunların semâı, hallerinin değişmesine göre değişiklik arzeder. Kendisine havf (korku) galebe çalan kimseye, onu anımsatan bir şey zikredildiğinde, semâın etkisi çok olur. Semâın tesiri; kendisinde hüzün, ağlama ve hallerin değişmesi şeklinde ortaya çıkar.

Havf (korku) da kısımlara ayrılır:

a) İkâb (cezalandırılma) korkusu.

b) Sevabı kaybetme korkusu.

c) Melikü'l-Vehhâb ile ünsiyet ve kurbu (yakınlaşma) kaybetme korkusu. Bu kısım, korkanların ve semâ yapanların en faziletli olandır. Bu durumda

yapmacık bir hal yoktur ve bu sadece korkunun tesiriyle oluşan bir haldir. Zira korku, yapmacık hal ve riyaya engel olur. Kur'an dinlediği zaman, Kur'an'ın tesiri bu kimseye şiir ve şarkıdan daha etkili olur.

2. Kendisinde recâ hali galebe çalanın semâı: Bu da, arzu ve recâ (ummak) bahsi geçtiğinde, semâın kişide tesir etmesi durumudur. Şayet bu kimsenin recâsı (umma), ünsiyet ve kurb (yakınlaşma) için ise, semâı da râcinin (uman kimse) semâından daha faziletli olur. Yok eğer recâsı sevap için ise ikinci rütbede yer alır. Semâın birinci durumdaki tesiri, ikincisinden daha şiddetli olur.

3. Kendisinde hub (sevgi) hali galebe çalanın semâı: Bu da iki kısımdır.

Birincisi: Allah'ı, kendisine bahşettiği nimetler ve ihsanı için sevmek. Bu kimseye in'âm, ihsan ve ikram (içeren sözlerin) semâı tesir eder.

İkincisi: Zatının şerefi ve sıfatlarının kemali sebebiyle kendisinde Allah sevgisinin galebe çalması hali. Bu kimseye Zât'ın şerefi ve sıfatlarının kemali bahsinin geçmesi tesir eder. Uzaklık ve ayrılık bahsi geçtiğinde tesiri daha da artar. Bu (semâ) daha önce bahsi geçenlerden daha faziletlidir. Çünkü buna yol açan şey, sebeplerin en faziletli olanıdır.

4. Kendisinde tâzim ve yüceltme hali galebe çalanın semâı: Bu kısım, diğer üçünden daha faziletlidir. Çünkü bu semâda nefsi için hiçbir haz (pay) yoktur. Burada nefis, tâzim ve yüceltmek amacıyla zayıflamakta ve küçülmektedir. Dolayısıyla öncekilerin aksine bu semâda nefsi için bir pay yoktur. Zira bu kısımdakiler; Rab'leriyle bir vecih, nefisleriyle de başka bir vecih veya vecihlerde bulunurlar. Allah için hâlis olanla, nefsinin dahil olduğu konum arasında ne kadar da fark vardır. Çünkü seven kimse sevdiğinin cemaliyle lezzetlenir. Nefsinin payı da budur. Korkan kimse böyle değildir.

Bunların halleri, kendisinden semâı aldıkları (dinledikleri) kimseye göre farklı olur. Dolayısıyla evliyadan gelen semâ (işitilen söz), ahmak cahilin semâından daha tesirlidir. Enbiyadan gelen semâ, evliyadan gelen semâdan daha tesirlidir. Yer ve göğün Rabb'inden gelen semâ ise enbiyadan gelen semâdan daha tesirlidir. Zira seven kimseye, mahbûbun sözünün, başkalarının sözünden daha fazla etki yaptığı gibi, korkan kimseye Rabb'in kelâmı, başkalarının kelâmından daha fazla etki yapar. Bundan dolayı enbiya ile sıddıklar ve bunların ashabı (arkadaşları) eğlence ve şarkı semâı ile meşgul olmamışlardır. Hallerine yaptığı tesirden dolayı Rabb'lerinin semâı (onun kelâmını dinleme) ile yetinmişlerdir.

İnsanların çoğu, eğlence sesi, şiir ve şarkının güzelliğinde nefse bir pay vardır demek suretiyle şiir ve şarkı dinleme (semâ) hususunda hataya düşmüşlerdir. Onlardan biri halini harekete geçiren bir şey işittiğinde o eğlenceli şeyin sesi ve şarkının nağmesi sebebiyle nefsi lezzetlenir ve şiir o kimsenin hali; sevgi, havf (korku) ve recâdan hangisini gerektiriyorsa ona o hali hatırlatır. Bunun üzerine bu kimsede o haller taşmaya başlar ve nefis kendisine tesir eden duruma göre etkilenir. Semâ, hub (sevgi) ve havf (korku) şeklinde kendisini kaplayan şey cihetiyle tesir eder. Böylece o kimsede nefsinin lezzeti ve Rabb'inin sıfatlarıyla alakası şeklinde iki durum meydana gelir. Tamamının Allah'la alakalı olduğu zanedilir ki böyle düşünen yanılmıştır.

5. Kendisinde mubah türünden bir arzu galebe çalanın semâı: Hanımına veya câriyesine âşık olmak gibi mubah bir arzunun galebe çaldığı kimsedir. Semâ bu kimseyi heyecanlandırarak şevk, ayrılma korkusu ve kavuşma ümidinden dolayı kendisine oldukça tesir eder. Bu sebeplerden dolayı da bu kimse coşkuya gelir. Bu tür semâda herhangi bir beis yoktur.

6. Kendisinde haram türünden bir arzu galebe çalanın semâı: Parlak bir genç veya kendisine haram olan bir kadın isteği gibi haram bir arzunun galebe çaldığı kimsedir. Bu kimseyi semâ harama gitmesi için heyecana getirir veya haram yaptırır ki semâın bu kısmı haramdır.

7. Bu altı kısmın dışında kalan kimsenin semâı: Bir kimse, bu anlattığınız altı kısımdan kendime ait bir şey bulamıyorum, semâın benim için hükmü ne olur, diye sorarsa, genel olarak fasit arzu olarak telakki edildiğinden, senin için mekruh olur deriz ...

Bazan günahkâr bir grup, semâda hazır bulunur, kendilerini saran birtakım kötü arzular için ağlar ve sızlarlar. Böylece orada bulunanlara kendilerini yukarıda zikredilen altı kısımda yer alan sebeplerden dolayı semâda bulunuyormuş gibi gösterirler. Bunlar, mâsiyet ile veli olduklarının vehmedilmesi gibi iki durum arasındadırlar.

Bazan da semâ meclisine, yakınlarını veya kendisi için çok değerli olan bir azizini kaybetmiş olan kimseler gelir. Bu kimselere okunan şiir ve nağmeler, sevdiğinden ayrılmayı ve onlarla bir araya gelmemeyi hatırlatır da ağlamaya başlar ve oradakilere sanki Allah için ağlıyormuş izlenimini vermeye çalışır. Bu kimse haram olmayan bir fiille gösteriş yapan riyakâr biridir."

Övülen Semâ

Övülmüş olan semâ, ancak övülmüş ve razı olunmuş fiillerin meydana gelmesini sağlayan sıfatların zikredilmesiyle hâsıl olur. Her bir sıfatın kendisine has bir hali vardır. Rahmet sıfatını zikreden veya kendisine zikredilen kimsenin hali, râci (ümitvar) kimsenin hali; semâı da râcinin semâı olur. Cezanın şiddetini zikreden veya kendisine zikredilen kimsenin hali, hâif (korkan) kimsenin hali; semâı da hâifin semâı olur. Hali muhabbet olan kimse, mahbûbun (sevgilinin) cemalini (güzelliğini) zikrettiğinde veya kendisine zikredildiğinde hali muhiblerin hali; semâı da muhiblerin semâı olur. Hali (Allah'ı) yüceltmek ve korkmak olan kimse, (Allah'ın) azametini zikrettiğinde veya kendisine zikredildiğide hali, korkan ve yüceltenin hali; semâı da korkan ve yüceltenin semâı olur. Hali tevekkül olan kimse; zarar ve fayda verenin, yücelten ve alçaltanın, uzaklaştıran ve yaklaştıranın sadece Allah olduğunu zikrettiğinde veya kendisine semâ da zikredildiğinde, hali mütevekkilin (tevekkül eden) hali; semâı da onların semâı olur. Semâ esnasında insanların çoğu bu haller arasında gidip gelir ve zikredilen şeye (nağmeye) göre halden hale girerler. Bazıları da içinde bulundukları ilk hal sebebiyle şairin okuduklarına hiç aldırmaz ve söylenenlere meyletmezler.

Cahil Âbid ile Fâcir Âlim

Miâdü'l-Mürîdîn müellifi şöyle demiştir: "Bu (kitap/fasl); ibâha (her şeyi mubah gören fırka), hulûl (Allah'ın kişi veya bir varlığın içine yerleştiği düşüncesi), ittihâd (Allah ile varlığın bir ve aynı olduğu fikri) ve tecsîm (cisim olarak düşünme) konularında hataya düşmüş olan fırkalar ile hatalarını beyan ve onlara reddiyedir. Çünkü bunların hataya düşmelerinin ana sebebi, dinin usul ve fürûu konusundaki cehaletleridir. Öyle ki ilmi ve ilme tâbi olmayı terkedip şehvet ve nefislerine uymuşlardır." Yüce Allah şöyle buyurmuştur: فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ *"Bilmiyorsanız, zikir ehline sorun"*[740] Resûlullah da (s.a.v) : اِقْتَدُوا بِالَّذَيْنِ مِنْ بَعْدِى، أَبُو بَكْرٍ، وَعُمَرُ *"Benden sonra Ebû Bekir ve Ömer'e iktida edin (uyun)"*[741] demiştir. Yine şöyle buyurmuştur: أَصْحَابِى كَالنُّجُوم فَبِأَيِّهِمْ اِقْتَدَيْتُمْ اِهْتَدَيْتُمْ *"Ashabım gökteki yıldızlar gibidir Hangisine uyarsanız uyun, hidayet bulursunuz."*[742]

740 Nahl 16/43.

741 Tirmizî, Menâkıb, 16; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* XXXVIII, 281; İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-Münîr*, IX, 578.

742 İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-Münîr*, IX, 584; Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, IV, 57; Sülemî, Ebû Abdurrahmân, *Âdâbü's-Sohbe* (thk. Mecdî Fethî), Mısır: Dârü's-Sahâbe, 1410/1990, I, 117.

Bil ki şayet müridin beraberinde (yolunu aydınlatan) ilim ışığı ve onu tutuşturan muallimi yoksa, lânetli şeytanın kandırmalarına düşmekten kurtulamaz. Yüce Allah kullarını birçok âyette şeytanın alışkanlıklarına düşmekten menetmekte ve uyarmaktadır. Nitekim şöyle buyurmaktadır: إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا *"Şeytan sizin için bir düşmandır. O halde siz de* onu düşman edinin."[743] Dolayısıyla bu yolun tâlibi olan kimseye vâcip olan şey, kendisiyle imanın gerçekleştiği sahih bir ilim olup ona inanma, tek görme ve onu öğrenmektir. Tâ ki ârif-i billâh olup, onunla Allah için amel edip Allah için muhlis oluncaya kadar. Yani faydalı bir ilimdir. O da şeriat ve tarikat ilmidir. Nitekim Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: اَلْعِلْمُ عِلْمَانِ عِلْمٌ بِاللِّسَانِ فَذَلِكَ حُجَّةُ اللهِ عَلَى الْعِبَادِ *"İlim iki türlüdür. Biri lisandadır ki bu Allah'ın kulları üzerindeki hüccetidir. Diğeri ise kalpte bulunur. İşte faydalı olanı budur."*[744] Yine şöyle buyurmuştur: خَيْرُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ مَعَ الْعِلْمِ وَشَرُّ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ مَعَ الْجَهْلِ *"Dünya ve ahiretin hayrı ilimle beraber, dünya ve ahiretin şerri cehaletle beraberdir."*[745]

Firdevs adlı kitapta Ebû Ümâme'nin (r.a) Resûlullah'tan (s.a.v) şu rivayette bulunduğu aktarılmaktadır: رُبَّ عَابِدٍ جَاهِلٌ وَرُبَّ عَالِمٍ فَاجِرٌ، فَاحْذَرُوا الْجُهَّالَ مِنَ الْعُبَّادِ، وَالْفُجَّارَ مِنَ الْعُلَمَاءِ *"Nice âbid vardır ki cahildir. Nice âlim de vardır ki fâcirdir (günahkâr). O halde âbidin cahil olanından; âlimin de fâcir olanından sakının."*[746] Hz. Ali de (r.a) şöyle demiştir: "İslâm konusunda belimi büken şu iki tip insandan başkası değildir. Fâcir âlim ile bid'atçı nâsik (zâhid). Fâcir âlime gelince, insanlar kendisinde gördükleri günahlar sebebiyle ilminden uzaklaşırlar. Bid'atçı nâsik kimseye ise, kendisinde gördükleri zühd sebebiyle insanlar rağbet gösterirler."[747]

Şa'bî'nin (rah.), "Âlimlerin fâcir olanından; âbidlerin de cahil olanından kaçının. Zira bütün tutkuların âfeti bu iki grup insandır" dediği nakledilmiştir. Resûlullah (s.a.v) ise ، هَلَاكُ أُمَّتِي عَالِمٌ فَاجِرٌ ، وَعَابِدٌ جَاهِلٌ ، وَشَرُّ الشِّرَارِ شِرَارُ الْعُلَمَاءِ ، وَخَيْرُ الْخِيَارِ خِيَارُ الْعُلَمَاءِ *"Ümmetimin helâki, fâcir âlim ile cahil âbiddir. Kötülerin en kötüsü âlimlerdir. Hayırlıların en hayırlısı da âlimlerin hayırlı olanıdır"*[748]

743 Fâtır 35/6

744 Dârimî, Mukaddime, 34; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, III, 293; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, IV, 512.

745 Kenânî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Tenzîhü'ş-Şerîati'l-Merfûa ani'l-Ehâdîsi'ş-Şenîati'l-Mevzûa*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts., I, 289.

746 Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, IX, 43; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, IV, 22; Makdisî, *Zahîre*, III, 1395.

747 Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, VI, 525.

748 Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 332.

buyurmuştur. Yine Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ عُبَّادٌ جُهَّالٌ، وَعُلَمَاءُ فُسَّاقٌ *"Âhir zamanda cahil âbidler ile fâsık âlimler olacaktır."*[749]

Avârif müellifi, "Cahil âbidlerden maksadı, ashâb-ı ristâktır" demiştir. Zira genellikle bu kimselerde nefsin selâmeti, fuzuli şeyleri ve çok konuşmayı terketmeleri sayesinde az bir miktar iç aydınlanma meydana gelir. Bunlarda ilmi bir geçmiş olmaz. Âlim -i rabbânî olan bir şeyhin emrine itaat etmezler. Bunlar, çiçek açtığı halde meyve vermeyen zakkum ağacına benzerler. Kendi kendine yetişmez ve terbiye de edilemez. Asıl olan şey ubûdiyettir. Tâ ki hali kendisini aldatmasın, nefsini beğenmesin; cehaletle yaptıkları ibadetleri kül üzerine yapılan bina misali olmasın. Bu kimselerin hali asla kemale ermez ve kendilerinde velayet ilmi hâsıl olmaz. Çünkü şeriat kanunu ve tarikat âdabı üzerine bina edilmemiştir. Kendilerini şeytanın vesveseleri kaplar ki o, nefsin en büyük casusudur. Şeytan; yanlışlıklara bulaşmalarına, sebepleri terkedip ahlâklıların elbiselerine bürünmelerine, böylece garip ve acayip şekiller ile hareketler izhar etmelerine ve insanları kandırmak için sükût ederek münker yerlerde oturmalarına sebep olur. Bu hal, fiil ve şekiller ile insanları avlayarak, riya ve gösteriş yoluyla menfaat elde etmek için aralarında şöhret bulurlar. İşte bunlar, bu ümmetin şâz (kural dışı, kabul görmeyen) deccâllarıdır. Fâni dünyayı, ebedî olan ahirete tercih etmişlerdir.

Avârif müellifi, "Şüphesiz ki nefis, bâtıla meyyal olup haktan nefret eder" demiştir. Bunun en bariz delili, Nuh'un (a.s) kıssası ile Sâmirî meselidir. Nuh (a.s), insanları 950 yıl boyunca hakka devet ettiği halde ona sadece doksan kişi iman etti. Sâmirî ise sadece sihir bilgisi olan bir kâfir idi. Kendi elleriyle ziynet eşyasından bir buzağı (heykeli) yaptı ve ona üfledi. Böylece buzağı, gök gürültüsüne benzer bir ses çıkarmaya başladı. Sâmirî, "Bu sizin ve Musa'nın ilâhıdır" deyip insanları buzağı heykeline tapmaya davet etti. Sâmirî'nin bu davetini 70.000 kişi kabul etti ve ona tâbi oldu.

Bu açıklamadan da anlaşıldığı üzere, taklitçilerde imanın hakikati bulunmaz. Çünkü irfanın aslı, ancak kalp sahibi olan veya kulak veren kimsede meydana gelir. Böyle kimse hakkı hak ile, bâtılı da bâtıl ile görünceye kadar şahittir. O halde hakka tâbi ol ve bâtıldan kaçın.

Avârif müellifi, "İşte bu sebepten dolayı Resûlullah (s.a.v), مَا اتَّخَذَ اللهُ وَلِيًّا جَاهِلًا *'Allah, cahil veli (dost) edinmez'*[750] buyurmuştur" demiştir. Yine şöyle

749 Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, II, 403; Hindî, *Kenzü'l-Uummâl*, XIV, 222; Makdisî, *Zahîre*, V, 2797.

750 Ali el-Kârî, Ali b. Sultân el-Herevî, *el-Masnû' fî Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mevzû'* (thk. Abdülfettâh Ebû Gudde), [baskı yeri yok], Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, ts., I, 156.

devam etmiştir: "Şayet, 'Hiç ilim (tahsil) etmediği halde, ilimlerin hakikatine eren kimseler biliriz' denilecek olursa, 'Doğrudur, ancak bu durum nadir olur. Hüküm nadire göre olmaz' deriz."

Şayet böyle bir durum ortaya çıkarsa, şeriatın esaslarına göre ubûdiyyet yapmaya bu kimseyi Allah'ın muvaffık kılması gerek. Zira cehalet, kötülüğü çokça emreden nefsin (nefs-i emmâre) neticesidir. Velayet ashabının gereği ise, nefs-i mutmainnedir (mutmain olmuş nefis). Velayet ehlinin; şeriat emirleri hakkında âlim, onlarla âmil (amel eden) olması, tarikat âdabına vâkıf ve ona göre sülûk etmesi, hakikat irfanı hakkında kâmil ve ona vâsıl olması, bunda da muhlis olması gerekir. Tâ ki sülûkü tamamlanıp visâl alemine yükselsin. Ey (bu yolun) tâlibi olan kimse! Kötülerin sohbetinden çok ama çokça kaçın. Çünkü onlar, yol kesici (hedefe ulaşmayı engelleyen) kimselerdir. O halde Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in hadislerinin ipine sıkıca sarıl.

Sehl et-Tüsterî şöyle demiştir: "Şu üç sınıf insanın sohbetinden kaçının. Gafil zorba, yağcı kurrâ ve cahil mutasavvıflar." O halde meseleyi anla ve hata etme. Zira din açıktır.

İttihâd ve Vahdet Meselesi

Bu bab, ittihâd (panteizm) ve ittihâdın batıl oluşuna dair deliller hakkındadır. Bil ki bazı muhakkiklerin ibarelerinde ittihâd lafzı geçmiştir. Bu, onların tevhidin hakikatine işareten yaptıkları bir vurgudur. Zira onlara göre ittihâd, tevhid konusuna derinlemesine dalmaktır. Tevhid ise vâhid ve ahad olanı bilmektir. İşte bu (muhakkik) kimselerin işaretlerini anlayamayan bazı kimselere bu durum karışık gelmiş ve onu asıl manası dışına kaydırmışlardır. Dolayısıyla hata etmiş ve sapıtmışlardır.

1. İttihâd İddiasının Bâtıl Olduğunu Gösteren Deliller

Bu iddianın bâtıl olduğuna dair delil şudur: İki terbiye edici arasında ittihâd (birleşme) imkânsızdır. Mesela zatları itibariyle ayrıldıklarından, iki adamdan biri diğerinin bizâtihi kendisi olamaz. Allah ile kul arasındaki ayrılık daha da büyüktür. O halde ittihâdın aslı bâtıldır. İttihâd mutlak olarak kullanılıp, "هُوَ o, هُوَ o" denildiği zaman, esasında muhal olan şey kastedilmemektedir. Bu durum ancak genişlik ve mecaz yolludur. Şairin şu sözünde olduğu gibi: أَنَا

مَنْ اَهْوَى وَمَنْ اَهْوَى اَنَا *"Ben, isteyenim, istenen de benim."*[751] Şair, gerçek manada o olduğunu kastetmemiştir. Bilakis sanki odur, demek istemiştir. Muvahhid olan kul, Vâhid olan Hakk'ı tanıyıp ve kendisinde kesret yok olunca, bu makam mecaz lisanıyla ittihâd, hakikat lisanıyla da tevhid diye isimlendirilir.

Bunun açıklaması şudur: Müminle beraber Allah sırlarından bir nur bulunur ve ona arkadaşlık eder. Kul; onunla Allah'ı talep eder, onunla hatırlar, onunla diler ve tanır, onunla onu birler, sever ve müşahede eder. Şayet Allah'tan olan bu nur kulla beraber olmasaydı, onu talep etmez, dilemez, hatırlamaz, bilmez ve sevmezdi. Allah, kimden hicâbı (perdeyi) kaldırıp kalbine rabbânî nuru doldurur ve nurla aydınlatarak vücudunun karanlığından çıkarırsa, ki hüküm genele göre olur ve Allah işlerinde galiptir, işte o zaman, rabbânî nurun etkisi kendisini kapladığından, bu kimsenin beşeriyeti yok olur ve اَنَا مَنْ اَهْوَى وَمَنْ اَهْوَى اَنَا "Ben, isteyenim, istenen de benim" diyen kimse gibi olur.

İşte burada insanların, muhakkiklerin ve sübhânî diye konuşanların bahsettikleri mesele düzelmiş (anlaşılmış) oldu. Onlar bununla âlem üzerine bir zuhuru ve onlara karşı bir üstünlük kastetmemişlerdir. Bu sözlerle nefislerini yok, Hak Sübhân'ı ise ispat etmeyi dilemişlerdir. Aynı şekilde bu makamda Allah'tan kendisine verilen o sırra (nur) binaen, bazılarının dillerinde, tâlib (dileyen) ve matlûb (dilenen), zâkir (zikreden) ve mezkûr (zikredilen), muhib (seven) ve mahbûb (sevilen), şâhid (gören) ve meşhûd (görülen) olan odur, şeklinde ifadeler de cereyan eder. Böyle bir durumda, perdelenmiş olan cahil, bunu gerçek manadaki bir ittihâd (panteizm) zanneder. Bunu da güneş ışığı yanında lamba ve yıldızların ışığına benzetir ki bunda da yanılır. Çünkü lambanın ışığı bizzat kendisinden bir cüz olup güneşin ışığıyla birleşik değildir. Bilakis güneş ışığı etrafı kapladığında onun ışığı sadece kaybolur. Şayet bu bir ittihâd (birleşme) olsaydı, güneş battığı zaman, lamba ve yıldızların ışıklarının da onunla beraber batıp kaybolması gerekirdi. Oysa böyle olmamaktadır.

Öte yandan kulun Allah ile ittihâdı ve ona hulûl etmesi mümkün olmadığı gibi müslümanların, enbiya, evliya, sûfî meşâyihi ve ulemanın icmâı ile de bâtıldır. Kaldı ki bu düşünce sûfî tâifesinin mezhebi olmayıp hulûliyye mezhebine aittir. Bu mezhep (hulûliyye) mensupları, kıt akılları ve Allah'tan yana kötü nasipleri nedeniyle, bu kulun Allah'la ittihâdıdır (birleşmesi) derler. Yüce

751 Hallâc'a ait bu mısranın tamamı şöyledir: *"Ben, isteyenim, istenen de benim, Biz bir bedene yerleşmiş iki ruhuz" (Dîvân,* 93).

Allah şöyle buyurmaktadır: يُرِيدُ اللهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا *"Allah, onlara ahirette bir pay vermemek istiyor."*[752] Böylece bu fırka, İsa (a.s) için, 'Lâhût yönü, nâsût yönüyle birleşmiştir (hulûl)' diyen hıristiyanlara benzediler. Nâsût, insan; lâhût ise ilâh demektir. Tüm bu fikir ve düşünceler, bâtıl, merdûd (reddedilmiş) olup, kulun Allah ile ittihâdı mümkün değildir.

Ezelî inâyetiyle Allah'ın muhafaza ettiği (sûfî) kimse ise bu makama ulaştığında; bu durumun, Allah nurunun insan nuruna galebe çalması ve Allah nurunun kendi nurunu kapsaması şeklinde olduğunu; burada bir ittihâd ve hulûl olmadığını anlar. Mekân olarak değil, kabul görme ve hicâbın kalkması sebebiyle Allah'la beliğ bir yakınlık ve sırrına tecelli zuhuru meydana geldiğinden, sûfîler bu makamı, "cem' makamı, cemü'l-cem' ve aynü'l-cem'" diye isimlendirirler. Zira havas zümresindeki kulların meşrebi, Hak Sübhâne'nin nurunu müşahededen ibarettir. Sûfîlerin ıstılahında cem'in manası, kulun çalışırken de kalbiyle Allah'ı müşahede etmesi demektir. Cem'ül-cem', Allah'ı daima sırrı ile müşahede ederken, mahlûku da görmesidir. İşte bu, temkîndir. Bu makam ise, varlığa geliş haline bakıp onu varlığa gelmeden önceki hali gibi yok olarak görmek ve kendisiyle şu an var olan Allah kudretinin, ezelde var olan kudretin aynısı olduğunu görerek, "Ben ezelî kudretin eseriyim. Şimdi kendimi ezelde olduğum gibi görüyorum. Vücuda gelmeden önce onun nasıl ki bir ihtiyarı (tercihi) yok idiyse, aynı şekilde vücuda geldikten sonra da bir ihtiyarı yoktur. Dolayısıyla tüm işleri Allah'a kalmıştır" diyen ârifler için ancak gerçekleşir. Allah şöyle buyurmuştur: فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا *"O halde yalnız O'nu vekil tut!"*[753] Dolayısıyla kendisine istediği şey değil, kendisi için murat edilen şey gerçekleşir. İşte bu, Allah'ın hükmettiğine teslim olma ve rıza gösterme makamıdır.

Şayet kul Allah'la bir (ittihâd) olmuş olsaydı, Allah zatı bildiği gibi onun da zatı bilmesi gerekirdi. Bu durumda da Allah gibi, tüm mâlumatı bilmesi, yerde ve semada kendisine saklı hiçbir şeyin olmaması; âlemde bilmediği hiçbir şeyin bulunmaması gerekirdi. Çünkü Allah her şeyi bilendir. Oysa şu bilinen zaruri bir gerçektir ki kulun durumu bunun tersinedir. Nitekim yüce Allah yarattıklarının en hayırlısı olan kuluna (Muhammed [s.a.v]) bile hitaben şöyle buyurmuştur: قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ *"De ki: Ben peygam-*

752 Âl-i İmrân 3/176.

753 Müzzemmil 73/9.

berlerin ilki değilim, bana ve size ne yapılacağını da bilmiyorum."[754] يَسْئَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ رَبِّي *"'Ne zaman demir atacak?' diye sana kıyametten soruyorlar. De ki: 'Onun bilgisi yalnız Rabbim'in katındadır."*[755]

Resûlullah da (s.a.v) şöyle buyurmuştur: وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ *"Şayet gaybı bilseydim, daha çok hayır isterdim ve bana kötülük dokunmazdı."*[756] Bunu buyuran, Allah'ın kendisini لَوْلَاكَ مَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ *"Sen olmasaydın kâinatı (varlığı) yaratmazdım"*[757] sözüyle şereflendirdiği kimsedir.

Kendisini (İsrâ) gecesi gelip, mahlûkattan hiç kimsenin asla ulaşamadığı noktaya kadar yürütünce, İsrâfil (a.s), "Ey Muhammed hadi (böyle git)" diye seslendi. Allah onu, senâdan (övmek) aciz kaldığı için orada durdurdu. Bunun üzerine ilk olarak, "*Cezandan affına sığınırım*" dedi. Sonra fiil sıfatını ifade etti. İkinci olarak, "*Öfkenden rızana sığınırım*" dedi. Zât sıfatını ifade etti. Üçüncü olarak, "*Senden sana sığınırım*" dedi. Bu makamlardan geçti ve Allah'ı hakkıyla övmekten aciz kaldığını itiraf ederek, *"Sana hakkıyla senâda bulunamam"* dedi. İşte bunlar şerefli makamlar ve yüce kerametlerdir. Bu hususiyetlere rağmen, "ente (sen) ve ene (ben)" diye ikilik sıfatıyla ifade edilir. Onun ulaştırmasıyla yakınlık mesafesine varıncaya kadar lâhûtî (ilâhî) sıfatları ifade etti ve ahadiyet tevhidlerinin kemaliyle أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ *"Sen kendini övdüğün gibisin"*[758] dedi.

İlim (sıfatı) konusunda bunları öğrendiğine göre, bil ki kudret konusunda da durum böyledir. Çünkü Allah her şeye kadirdir. Yer ve göklerde onu acze uğratabilecek hiçbir şey yoktur. Böylece zaruri olarak anlaşıldı ki evliya ve enbiyadan hiç kimsenin buna gücü yetmez. Çünkü şayet biri, her istediğinde, istediği gibi (nasıl isterse, ne zaman isterse) kendisi için istediğini yapma kudretine sahip olmuş olsaydı, dilediğinde ecelini erteler, dünya ve ahirette kendisi için istediği şeyi alırdı. Oysa durumun bunun tersi olduğu bilinmekte-

754 Ahkâf 46/9.

755 A'râf 7/187.

756 Tahâvî, Ahmed b. Muhammed b. Selâme, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr* (thk. Şuayb el-Arnaût), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994, I, 237; Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, IX, 203.

757 Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 164.

758 Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* (thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî), [baskı yeri yok], Müessesetü'z-Zâid b. Sultân, 1425/2004.

dir. Aynı şekilde (şayet kişinin kudreti olsaydı) göz ve kulağının göklerde ve yerdeki her şeyi görmesi ve işitmesi gerekirdi. Çünkü işitmeye ve görmeye dair hiçbir şey Allah'a gizli değildir.

Hayat da böyledir. Allah hay (diri) ve ebediyen diri olacağı bir hayata sahip olduğu gibi, ittihâd iddiasında bulunanın da hay (diri) ve ebediyen diri olacağı bir hayata sahip olması gerekir. Oysa insanlarda bunun tersi mevcuttur.

2. Vahdet ve İttihâd Arasındaki Fark

Mâkulat (aklî ilimlerde) ayağı yere sağlam basmayan (âlim olmayan) kimse, çoğu zaman ayna ve suya bakıp bunlarda bir sûret (görüntü) belirdiğini gördüğünde hataya düşer ve bu sûretin aynanın kendi sûreti olduğunu zaneder. Oysa hakikat böyle değildir. Aynaya bakan, yüzünün aynada yansıdığını görür ve yüzünün aynaya hulûl etmediğini, onunla ittihâdın (birleşme) söz konusu olmadığında şüpheye düşmez. Saflaşan kulun kalp aynasında Hak Teâlâ nurunun tecelli etmesi de işte bunun gibidir. Kulun kalbine hulûl etmemiş veya onunla birleşmemiştir. Parlak ayna da böyledir. Güneşe karşı tutulduğunda, hiç şüphesiz güneş ışığı aynaya düşer ve parlar. Ancak aynadaki güneş ışığı, güneşin bizzat kendisi değildir. İşte bu örnekte olduğu gibi, sıfat ve zatın nuru kalp aynasında belirdiğinde, beliren bu nur sıfat ve zatın bizzat kendisi değildir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا *"Derken Rabb'i dağa tecelli buyurunca onu un ufak (toz duman) ediverdi."*[759] Dolayısıyla Allah (c.c.) dağa tecelli ettiği zaman, ona hulûl etmedi. Ayna örneğinde belirttiğimiz gibi zuhur etti. O halde anla! Çünkü ittihâd (birleşme/aynı şey olma) ve hulûl, şer'an, aklen ve ürfen merdûd ve bâtıldır.

Sonuç

Şüphesiz ki (sûfîler) ittihâd lafzını; ayrılıklar yok olup, muvafakat (birlik/Allah'a ulaşma) sağlandığında, nefsin dünyaya dair arzuları yok olup geriye ahirete ait arzular kaldığında, kötü sıfatlar yok olup güzel sıfatlar kaldığında, şek (şüphe) yok olup yakîn hali sağlandığında ve gaflet yok olup sadece zikir hali kaldığında telaffuz ederler.

759 A'râf 7/143.

Sübhânî Mâ A'zame Şe'nî Sözü

"Sübhânî mâ a'zame şe'nî" diyen kimsenin bu sözü, Allah'tan hikâye etme şeklindedir. Tıpkı, لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي *"Benden başka ilâh yoktur; onun için bana ibadet et"*[760] âyetini okuyan kimsenin bunu Allah'tan hikâye ettiği gibi. Bundan dolayı "Enelhak" diyenin sözü de Allah'tan hikâye etme olarak anlaşılmalı ve bu ârifler hakkında hulûl ve ittihâd gibi bir şey düşünülmemelidir. Çünkü, böyle bir düşünce aklı başında normal bir insandan dahi beklenmez. Kaldı ki mükâşefe, yakîn ve müşahede hususiyetleri ile temayüz etmiş bu zatların böyle bir düşünceye sahip oldukları asla düşünülemez.

Bazıları, Ebû Yezîd'in (rah.) "Sübhânî mâ a'zame şe'nî" sözünün manası, şayet böyle bir şey demiş ise, "rahmânî, rabbânî, sultânî" diyenin sözüne benzer ki nefsine izafe ederek, "Şanım ne kadar yücedir çünkü sen sübhânımsın" yani, "*Sen benim için yücesin*" demektir, demişlerdir. Daha önce de (bu mana), daha Ebû Yezîd'in dilinde "Sübhânî" ve başkalarının lisanında "enelhak ve enellah" ifadeleri icra edilmemişken, Resûlullah'ın (s.a.v) تَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللهِ *"Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanın"*[761] sözünde ifadesini bulmuştu.

Hulûl ve Hulûlün Bâtıl Oluşuna Dair Deliller

Bu bab; hulûl, hulûlün bâtıl olduğuna dair deliller ve hulûlü reddetme hakkındadır. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz ki Allah, yeryüzü halkından perdelendiği (gizlendiği) gibi, sema ehlinden de perdelenmiştir. Gözlerden gizlendiği gibi, akıllardan da gizlenmiştir. O herhangi bir şeye hulûl etmemiş ve hiçbir şeyden de saklı değildir. Allah'ı talep ettiğiniz gibi, meleü'l-a'lâdakiler de onu talep etmektedirler."[762]

Resûlullah'ı (s.a.v), "Hiçbir şeye hulûl etmemiştir" demektedir. Çünkü hulûl arazın özelliklerindendir. "Hiçbir şeyden de saklı değildir" sözünü işiten kimse, eğer bir şeye hulûl etmemişse o zaman cisimler âlemine uzaktır gibi bir zanna kapılmasın diye ifade etmiştir. Bil ki Allah hakkında zamandan bahis ile hulûl tasavvur edilemez. Zira o, bundan münezzeh olan Rab'dir. Bunun

760 Tâhâ 20/14.

761 Elbânî, Muhammed Nâsırüddin, *Silsiletü'l-Ehâdîsi'l-Zaîfe ve'l-Mevzûa*, Riyad: Dârü'l-Maârif, 1412/1992, VI, 346.

762 Kaynağına ulaşamadık.

sebebi de hulûlden şu iki sonucun ortaya çıkmasıdır: Birincisi, cisim ile o cismin kapladığı mekânın birbirine nisbetidir. Böyle bir şey ancak cisimler için söz konusu olabilir. Allah ise cismiyet manasından berîdir ve onun hakkında böyle bir şey mümkün değildir. İkincisi de araz ile cevher arasındaki nisbettir. Çünkü araz, cevher ile kâimdir ve cevherde yer edinmiş olarak ifade edilir. Böyle bir durum, varlığı kendisiyle kaim olan için muhaldir.

Hulûl (birinin diğerinin içine yerleşip onunla bütünleşmesi), iki kul arasında dahi tasavvur edilemezken, kul ile yüce Allah için böyle bir şey nasıl düşünülebilir. O halde ittihâd ve hulûl bâtıl (geçersiz) kalmıştır. Çünkü hulûl anlayışındaki mantık, zarfın mazrufu (zarfın içindeki şey) ihata etmesi gibi, mahalin (mekân/cisim) bir ihata edici tarafından ihata edilmesidir. Böylece hıristiyanların, "Lâhût (ilâh), nâsûta (insana) hulûl etti" yani, Allah'ın İsa'nın (a.s) cesedine hulûl ettiği sözü geçersiz ve bâtıl kalmış oldu. Çünkü lâhûtun, Mesîh'in (a.s) cismine girdiğinin farzedilmesi halinde, Mesîh'in cesedi, kendisine hulûl edenden daha büyük olmuş olur. Dolayısıyla beşerin cesedi, ilâhî zattan daha büyük olmuş olur ki bu mümkün değildir. Allah bunlardan münezzeh ve yücedir.

Allah'ın Ahlâkıyla Ahlâklanma Hadisinin Anlamı

Resûlullah'ın (s.a.v) تَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللهِ *"Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanın"* hadisi, "Güzel sıfatlarla sıfatlanın ve kötü sıfatlardan temizlenin" anlamındadır. Yoksa, kıdem sıfatlarından birini almak demek değildir. Bu durum, birinin başkasının çırasından, bir çıra (ateş) alması, bir âlimden ilim alması gibidir ki aldığı ateş başka bir ateş olmadığı gibi, âlimden aldığı ilim de başka bir ilim değildir. Bilakis kendisine başkasının çırasından çıkan ateşle başka bir çıra ve ilminin feyzinden başka bir ilim hâsıl olmuştur. Çünkü Allah'ın sıfatları kadîmdir ve kadîmin, hâdis (sonradan var olan) olana sıfat olması mümkün olmadığından (Allah'ın) sıfatları başkası için sıfat olamaz.

Bulundukları dönemde râcih ilimleri, salih amelleri, mücâhede ve şeriat hududunu korumalarıyla tanınmış akıllı seçkin kimselerin (sûfîlerin), Allah kendilerini riayet ve tevfikiyle muvaffak kıldığı halde, lâhûtun nâsûta hulûl ettiğini zanneden hıristiyanlar gibi hulûl iddiasında bulunma hatasına düştükleri zannında bulunulamaz.

İşiten Kulağı Gören Gözü Olurum Hadisinin Anlamı

Resûlullah'ın (s.a.v): كُنْتُ لَهُ سَمْعًا وَبَصَرًا *"Onun gören gözü, işiten kulağı olurum"*[763] şeklinde ifade ettiği kudsî hadise gelince, bu hadiste Allah'ın kulla veya kulun Allah'la bir (ittihâd) olduğu veya ona hulûl ettiğine dair bir mana söz konusu değildir. Bilakis, *"Onun gören gözü, işiten kulağı olurum"* sözü, كُنْتُ لَهُ خَالِقًا وَرَازِقًا "Onun hâliki (yaratıcısı), rızık vereni olurum ve böylece o, benimle var olur ve benimle rızıklanır" manasındadır.

Bu anlattığımız, aslında yeterli bir cevaptır. Ancak, *"Onun gören gözü, işiten kulağı olurum"* ifadesiyle asıl anlatılmak istenen şey şudur: Yani, kula semi' ve basar sıfatlarımla tecelli ederim. Bu tecellimle kulun bâtınî işitmesi ve görmesi kuvvetlenir. Böylece bu tecelli sayesinde daha önce işitmediği ve görmediği şeyleri işitmeye ve görmeye başlar.

Buna misal, duyu organları sağlam olup, içinde eşya bulunan karanlık bir evde bulunan ancak (karanlık sebebiyle) etrafında bulunanları görmeyen adamın halidir ki şayet bir ışık yanacak olsa, orada bulunan eşyayı bu ışık sayesinde görebilecektir. Adamın gerçeği ışık sayesinde gördüğüne dair hiçbir şüphe yoktur. Yine aydınlatan ışık, onunla ittihâd etmemiştir. Her ne kadar etrafındaki eşyaları ışık sayesinde (ışıkla) görebilmişse de ondan bir cüz olmamıştır.

Bunun izahı da şöyledir: Hak Sübhânehû'nun nuru, kulun nuru üzerine tecelli ettiği zaman, güneşin doğmasıyla yıldızların kaybolması gibi, kulun nuru da Allah'ın nuru içinde kaybolur. Dolayısıyla Allah'ın nuru genel (galip), kulun nuru ise mağlup olmuş oluyor. Hüküm genele göredir. Allah, işinde hâkimdir. Bu anda artık kulun tasarrufu kendi elinde değil, Allah'ın elinde olur. Çünkü Allah, ondan bâtıl şeyleri uzaklaştırır ve hak olanları güzel gösterir. وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ اِلَيْكُمُ الْاِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِى قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ *"Fakat Allah size imanı sevdirdi, onu kalplerinizde süsledi"*[764] İşte bu hak çağrısıdır. *"Küfrü, yoldan çıkmayı ve isyanı size çirkin gösterdi."*[765] Bu da bâtılın çağrısıdır. İşte o zaman, Allah kulu günah işlemekten koruyarak, farz ve şeriat hududunda kusur işlemekten muhafaza ediyor. Böylece Hakk'ın güzelliği kendisine açılıyor ve kul buna müstağrak oluyor. Bu durumda, marifetine baksa, Allah'tan başka hiçbir şey anlamaz. Tevhidine baksa, Allah'tan başkasını görmez. Himmetine

763 Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, I, 229; Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, XI, 344.

764 Hucurât 49/7.

765 Hucurât 49/7.

baksa, ondan başka himmet sahibi görmez. Dolayısıyla müşahede ve himmet olarak tamamı onda müstağrak olur. İşte bu, zâhir ve bâtın temizliğinin, güzel ahlâk ve nefis zayıflığının kendisine fayda sağladığı kimsedir.

Böylece, yüce Allah'ın kulla veya kulun Allah'la birleşmediği (ittihâd), buradan anlaşılmış oldu. O halde durumu anla ve hataya düşme. Çünkü hulûl ve ittihâdın İslâm'da bâtıl olduğu, Kur'an'da bunun reddine dair yer alan şu âyetle güneşten daha açıktır. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ *"Andolsun ki, 'Meryem'in oğlu Mesîh, Allah'tır' diyenler kâfir olmuşlardır."*[766]

Hulûlün İzahı

Hulûl; ıslaklığın suda yer alması, kuruluğun ateşte bulunması, suda soğukluğun bulunması, ateşte hararetin yer alması gibi bir şeyin başka bir şey içine nüzûlüdür (girmesidir). Çünkü bu vasıflar, söz konusu kitlelerde yer edindiklerinden, içinde bulundukları mahal (yer) intikal edince, onlarında intikal etmesi, yok olunca da yok olması mecburi bir durum halini almaktadır.

Şüphesiz ki yüce Allah için mahlûka hulûl, himaye ve onunla bitişme söz konusu değildir. Bunu; Kur'an'dan, hadislerden, enbiya ve evliyanın icmâından biliyoruz. Bil ki hulûl meselesi İslâm'a, cahil mutasavvıflarla girmiştir. Şöyle ki bu cahiller rüyalarında Allah'ın kendilerine şah damarlarından daha yakın olduğunu görüyorlar. Böylece alakası olmadığı halde Allah'ın kendilerine hulûl ettiğini zannediyorlar. Oysa bu, hulûl değil, mumun evde yayılan ışığının yakınlığı gibi, Allah'a yakınlığın oluşmasıdır. Zaten bu durum, mahalinin yer değiştirmesiyle, ışığın yer değiştirmemesi veya mahalin yok olmasıyla onun da yok olmaması deliliyle de sabittir. Havanın evin kapısından, penceresinden çıktığı halde beraberinde ışığın çıkmadığını ve çıra söndürüldüğünde evde havayla beraber bulunan ışığın yok olduğunu, havanın ise yok olmadığını görmüyorlar mı? İşte bu, ışığın söz konusu havada içkin (hulûl) olmadığına delildir. •

Bazan sâlik nefis ve hevâ ilmi hakkında tefekküre dalar ve rüyasında kendisini Rab olarak görür. Bu rüya sahih ancak tevile ve tarife muhtaçtır. Buradaki tabir şöyle olur: Bu kimse nefsinin ahdine ibadet ediyor, onu seviyor ve onun isteklerini yerine getiriyor. Böylece bu kimse, hevâsını ilâh edinenlerden sayılıyor. Nitekim Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

766 Mâide 5/17.

تَعِسَ عَبْدُ الدِّينَارِ، تَعِسَ عَبْدُ الدِّرْهَمِ

"Dinara kul olan helâk oldu. Dirheme kul olan helâk oldu."[767] Gerçek anlamda, onun mâbudların Rabb'i olduğunu görüyor. O halde nefis ve hevâya itaat etmekten kaçınmalı, mücâhede ve riyâzetle onu kırmalı ve bunun mümkün olmadığını zannetmemelidir.

Müellifin kendi hattıyla yazdıkları buraya kadardı. Allah bizleri ve tüm müslümanları onun ve ilminin bereketiyle bereketlendirsin.

Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne seyyidenâ Muhammeden resûlullah.

Allahım! Bizleri İslâm üzere öldür ve bizleri cennetlere koy. Yâ hannân! Yâ mennân!

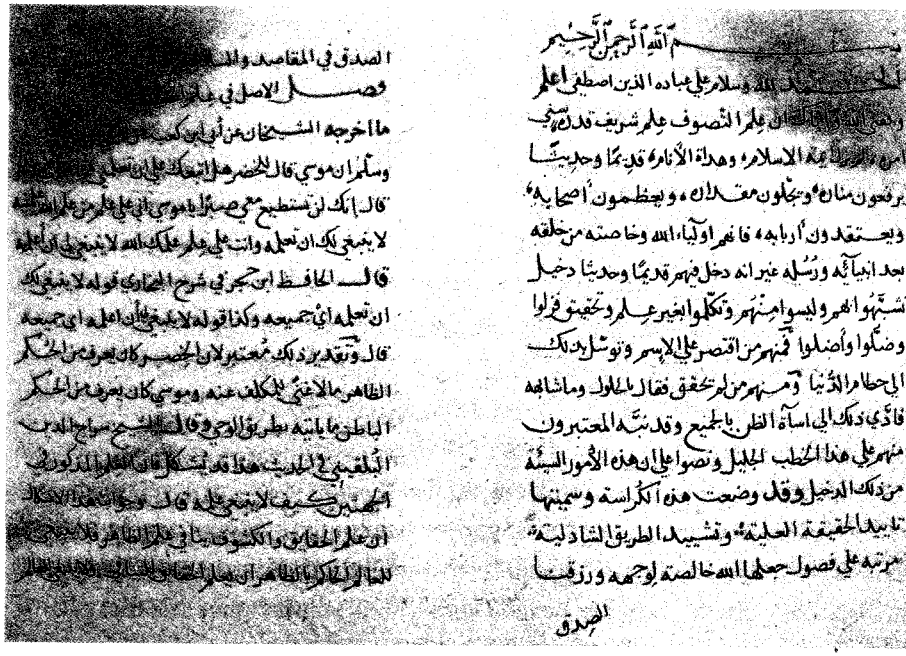

"Te'yîdü'l-Hakîkati'l-Aliyye ve Teşyîdü't-Tarîki'ş-Şâzeliyye" Risalesi ilk sayfası

767 Buhârî, Cihâd, 69; İbn Mâce, Zühd, 8.

BİBLİYOGRAFYA

Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.

Âmilî, Bahâeddin Muhammed b. Hüseyin, *el-Keşkûl*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1998.

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, [baskı yeri yok], Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999.

Ali el-Kârî, Ali b. Sultân el-Herevî, *el-Masnû' fî Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mevzû'* (thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, [baskı yeri yok], Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, ts.

Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1379/1959.

Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn: Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn* (haz. Rıfat Bilge-İbnülemin Mahmud Kemal İnal), İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1951.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Şuabü'l-İmân* (thk. Abdülalim Abdülhamid), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.

_____, *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, Halep: Dârü'l-Va'y, ts.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîh*, Beyrut: Dâru İbn *Kesîr*, 1407/1987.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri & Deyimleri Sözlüğü*, 2. bs., İstanbul: Anka Yay., 2004.

Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman, *Sünen*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407/1986.

Deylemî, Ebû Mansûr, *el-Müsned*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.

Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as, *Sünen*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.

Elbânî, Muhammed Nâsırüddin, *Silsiletü'l-Ehâdîsi'z-Zaîfe ve'l-Mevzûa*, Riyad: Dârü'l-Maârif, 1412/1992.

Gazâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, Kahire: Dârü'ş-Şa'b, ts.

Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Hasan, *Nevâdirü'l-Usûl fî Ehâdîsi'r-Resûl*, Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1992.

Hindî, Alâeddin Ali b. Hüsâmeddin, *Kenzü'l-Ummâl* (thk. Bekrî Hayyânî), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981.

İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1416/1996.

İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî, *Tefsîru İbn Ebû Hâtim* (thk. Esad Muhammed et-Tayyib), [baskı yeri ve tarihi yok], el-Mektebetü'l-Asriyye.

İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir, *el-Musannef* (thk. Muhammed Avvâme), Dımaşk: Dârü'l-Kıble, 1427/2006.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd, *Sünen* (thk. M. Fuâd Abdülbâki), Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.

İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâceddin Ömer b. Ali, *el-Bedrü'l-Münîr* (thk. Mustafâ Ebû Gayt v.dğr.), [baskı yeri yok], Dârü'l-Hicre, 1425/2004.

İbrahim Mustafa v.dğr., *el-Mu'cemü'l-Vasît*, İstanbul: Çağrı Yay., 1410/1989.

İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah, *Hilyetü'l-Evliyâ*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405/1984.

Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, [baskı yeri yok], Maarif Matbaası, 1941.

Kâşânî, Abdürrezzâk, *Letâifü'l-A'lâm fî İşârâti Ehli'l-İlhâm* (çev. Ekrem Demirli), İstanbul: İz Yay., 2004.

Kelâbâzî, Ebû Bekir Muhammed b. Ebû İshak, *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1400/1978.

_____, *Taarruf* (haz. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh Yay., 1992.

Kenânî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Tenzîhü'ş-Şerîati'l-Merfûa ani'l-Ehâdîsi'ş-Şenîati'l-Mevzûa*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Kuşeyrî, Ebü'l-Kasım Abdülkerim, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, Beyrut: Dârü'l-Hayr, 1416/1995.

Makdisî, Muhammed b. Tahir, *Zahîretü'l-Huffâz*, Riyad: Dârü's-Selef, ts.

Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* (thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî), [baskı yeri yok], Müessesetü'z-Zâid b. Sultân, 1425/2004.

Münâvî, Muhammed, *Feyzü'l-Kadîr*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1996.

Müslim b. Haccâc, *Sahîh*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.

Sübkî, Tâceddin b. Ali b. Abdülkâfî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyyeti'l-Kübrâ* (thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî), [baskı yeri yok], Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1413/1992.

Sülemî, Ebû Abdurrahman, *Âdâbü's-Sohbe* (thk. Mecdî Fethî), Mısır: Dârü's-Sahâbe, 1410/1990.

Süyûtî, Celâleddin, *Te'yîdü'l-Hakîkati'l-Aliyye ve Teşyîdü't-Tarîki'ş-Şâzeliyye*, Manisa İl Halk Ktp., nr. 45 Hk 1525.

_____, *Te'yîdü'l-Hakîkati'l-Aliyye ve Teşyîdü't-Tarîki'ş-Şâzeliyye* (tah. Abdullah b. Muhammed b. Sıddîk el-Gumârî), [baskı yeri yok], el-Matbaatü'l-İslâmiyye, 1352/1934.

_____, *el-Câmiu's-Sagîr*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-ilmiyye, 1425/2004.

_____, *Câmiu'l-Ehâdîs: el-Câmiu's-Sagîr ve'z-Zevâidüh ve'l-Câmiu'l-Kebîr*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1414/1994.

_____, *el-Hâvî fi'l-Fetâvâ*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000.

_____, *Tenvîrü'l-Halek fi İmkâni Rü'yeti'n-Nebî ve'l-Melek*, Kütahya Vâhid Paşa İl Halk Ktp., nr. 43 Va 2282.

_____, *el-Haberü'd-Dâl alâ Vücûdi'l-Kutb ve'l-Evtâd ve'n-Nücebâ ve'l-Abdâl*, Konya Bölge Yazmalar Ktp., nr. 07 Ak 232/4.

Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Müsned*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Şah Veliyyullah, Ahmed b. b. Abdürrahim ed-Dihlevî, *Hüccetullahi'l-Bâliğa* (thk. Seyyid Sâbık, Kahire, Dârü'l-Kütübi'l-Hadîse, ts.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Musul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1404/1983.

Tahâvî, Ahmed b. Muhammed b. Selâme, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr* (thk. Şuayb el-Arnaût), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1382/1962.

Ukaylî, Ebû Cafer Muhammed b. Musa, *ed-Duafâü'l-Kebîr*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Ziriklî, Hayreddin, *A'lâm: Kâmûsü Terâcim*, Beyrut: Dârü'l-İlm, 2002.

İMAM SÜYÛTÎ

TASAVVUF RİSALELERİ

Sahabe döneminde zühd hayatı şeklinde kendisini gösteren tasavvuf, diğer İslâmî ilimler gibi hicrî II. yüzyılın sonlarına gelindiğinde kendi ismiyle anılmaya başlanmıştır. Miladi XV. yüzyılda yaşayan ve dönemin önde gelen sûfî âlimlerinden olan İmâm Süyûtî, diğer ilim alanlarında olduğu gibi, tasavvufi meselelere de çözümler sunmuş, tartışılan tasavvufi meselelere cevap teşkil eden risâleler yazmayı tercih etmiştir. Bu çalışma, İmâm Süyûtî'nin şu ana kadar tespit edilen on yedi tasavvufî mesele hakkında yazdığı risâlelerinin tercümelerinden ibarettir. Bu risalelerde İmam Süyûtî, zamanında tartışılan tasavvufî meselelere cevap sadedinde, sûfîlerin bazı hâllerini izah etmek ve karşı tarafa reddiye olmak üzere yazılar kaleme almıştır. Bu nedenle söz konusu risâlelerin bazıları birden fazla mevzu içermektedir. İmâm Süyûtî, bu risalelerinde konuları dini bir bütünlük içerisinde (Kur'ân ve hadîs çerçevesinde delîller sunmak sûretiyle) yaklaştığı görülmektedir.